

SÁROSPATAKI FÜZETEK

TÁVISTENTISZTELET-VITA

● SZ. KRISTÓF ILDIKÓ

„Sír a Lélek benne, hogy nem temethet úgy, mint régen.” Pestis és lázadás Debrecenben, 1739–1742

● FAZAKAS GERGELY TAMÁS

Református karantén-úrvacsora (virtuális?) közösségben. Az érvelések elemzése

● DAMÁSDI DÉNES

„Kényszerű kontextualizáció. A 2020-as koronavírus-járvány teológiai tanulságai

● FÓRIZS ISTVÁN

Hittanoktatás a Tiszáninnen 1952–1956 között: az elnyomás és a túlélés stratégiái

FAZAKAS SÁNDOR

Távistentiszteletek
gyülekezet nélkül?

*Sárospataki
Füzetek
Alapítva:1857*

KIADJA: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER:

Engly Sándor, PhD – *rektor*

A szerkesztőség tagjai:

Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő,*

a lapszám szakmai szerkesztője

Homoki Gyula

Kustár György, PhD

Lapis József, PhD

Rácsok Gabriella, PhD

Szatmári Emília, PhD

Szentimrei Márk

KORREKTÚRA: Lapis József, PhD,

valamint Homoki Gyula

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS

BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT: A Kapitális Nyomdában

Ügyvezető igazgató:

Kapusi József

ISSN 1416-9878

Szerkesztőség címe:

Sárospataki Református Teológiai Akadémia

3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.

Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947

Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

Internetes honlap: www.sarospatakifuzetek.hu

e-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 800 Ft (egyedi ár)

ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft

Számunk képanyaga a karanténban élő egyház pillanatképeiből ad válogatást. A képek az Erdélyi Református Egyházkerületben – e képekért külön köszönetet mondunk Kiss Gábornak, az egyházkerület sajtóreferensének – és magyarországi gyülekezetekben készültek, többnyire hűsvét környékén.

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:

A felsőboldogfalvi református gyülekezet tagjai templomuk előtt
(*Erdélyi Református Egyházkerület, Székelyudvarhelyi Egyházmegye.*

Fotó: Magyar Humor)

TARTALOM

Nagy Károly Zsolt: Távistentsztelelet és Isten-közelség. Szerkesztői előszó	7
Oktass, hogy éljek!	9
Szentimrei Márk Benjámin: „Ekkor az Úrhoz kiáltottak segítségért...”	11
Karantén	15
Sz. Kristóf Ildikó: „Sír a Lélek benne, hogy nem temethet úgy, mint régen.” Pestis és lázadás Debrecenben, 1739–1742	17
Fazakas Gergely Tamás: Református karantén-úrvacsora (virtuális?) közösségben. Az érvelések elemzése	31
Damásdi Dénes: Kényszerű kontextualizáció. A 2020-as koronavírus-járvány teológiai tanulsága	45
Vita – Távistentsztelelet	61
Fazakas Sándor: Távistentszteletek gyülekezet nélkül?	63
Bereczky Örs: Lelkészek reflektorfényben	75
Bódisz Attila: Az online egyházi jelenlét már nem választható opció, hanem létkérdés	83
Bogárdi Szabó István: Nos ad se sursum evehit!	89
ifj. Csomós József: Az igaz egyház igaz igehirdetői	96
Fekete Ágnes: Az istentsztelelet mint idősziget	104
Füsti-Molnár Szilveszter: „Isten a szabadságot részesíti előnyben”	109
Görföl Tibor: Az egység szentsége – feszültségek forrása	121
Kereskényi Sándor: Távólról sem ugyanaz!	126
Kodácsy Tamás: Az online istentszteleten való jelenlét	131
Kompán Julianna: A zárt ajtó valóban akadály?	141
Laskoti Zoltán: Az egyház mindig késik (?)	146
Máté-Tóth András: Eucharisztia és a társadalom átváltoztatása	152
Mező Arnold: Távistentsztelelet, konzerv úrvacsora, villanypásztor és lájkoló egyház	160
Molnár-Kovács Dorottya: Televangelizmusból e-vangelizmus	167
Nagy Alpár Csaba: Modus vivendi	173
Nagyné Károly Éva: Karant-ÉN, TE, Ő – avagy home-church laikus szemmel	177
Orosz Gábor Viktor: Egy időben, de nem egy asztalnál	180
Paróczy Zsolt: Távistentsztelelet gyülekezet nélkül?? – korreferátum	189
Püski Dániel: Online istentszteletből valóságos gyülekezetbe?	192
Restás László: Istentszteleleti megoldások, és ami mögöttük van	199
Révész Csilla: Egyház a virtuális rengetegben	203
Rozgonyi Botond: A virtuális istentszteleleti közösség egy pünkösdi teológus szemével	208
Szűcs Ferenc: Gondolatok a távistentszteletről és úrvacsoráról	214
Thoma László: Dialógus	218
Tóth János: Minőségbiztosítás és fogyasztóvédelem...	223
Tóth Viktória: Isten áldó tenyerén a koronavírus-járvány idején	230
Testvéri buzdítás (harminc református lelkész nyilatkozata)	236
Fazakas Sándor: Reflexió a reflexiókra. Tanulságok és megfontolásra váró szempontok az online istentszteletek körüli vita kapcsán	237
Tanulmányok	251
Fórizs István: Hittanoktatás a Tiszáninnen 1952–1956 között: az elnyomás és a túlélés stratégiái	253
Szegevolgyi-Pócsik Anett: Az élet- és halál-felfogás szubjektumformáló hatása – Polcz Alaine öregségkönyvei	267

Idővonal	287
Szatmári Emília: „Az ügy iránt való igaz szeretettel teljesítette elvállalt kötelességeit”	
Maller Sándor (1882–1919) főgimnáziumi tanár emlékezete	289
Győri István: Egyetlen lövéssel esett el Sárospatak	297
Bolvári-Takács Gábor: Dobay Béla és a pataki szellem	299
Szemle	301
Barnóczki Anita: Érzékeljük a változást (Rácsok Gabriella: <i>A film mint missziói eszköz korunk változó vallásosságának kontextusában</i>)	303
Homoki Gyula: Isten és a koronavírus: egy válaszkísérlet (John C. Lennox: <i>Hol van Isten a koronavírus idején?</i>)	307
Lapis-Lovas Anett Csilla: Szégyentől a létbátorságig. Gondolatok Thoma László <i>Füst</i> című kötetének apropóján	311
Stíluslap	315
Szerzőink	320

CONTENTS

Károly Zsolt Nagy: Remote worship service and the closeness of God. Editorial preface	7
Teach Me That I May Live!	
Márk Benjámín Szentimrei: „When they cried out to the Lord...”	11
Quarantine	
Ildikó Sz. Kristóf: „His soul is weeping since he cannot bury the dead as before.” Plague and uprising in the city of Debrecen (Hungary), 1739-1742	17
Gergely Tamás Fazakas: Calvinist ‘Quarantine-Communion’ in (Virtual?) Community. An Analysis of the Arguments	31
Dénes Damásdi: Forced Contextualization, Theological Lessons from the 2020 Coronavirus Epidemic	45
Dispute – Remote worship service	
Sándor Fazakas: Remote worship services without congregation?	63
Attila Bódisz: Online church presence is not an option anymore but necessity	83
István Bogárdi Szabó: Nos ad se sursum evehit!	89
József Csomós Jr.: The true proclaimers of the true church	96
Ágnes Fekete: The worship service as a time-island	104
Szilveszter Füstí-Molnár: „God favours freedom”	109
Tibor Görföl: The sanctity of union – source of tensions	121
Sándor Kereskényi: Far from being the same!	126
Tamás Kodácsy: Presence in the online worship service	131
Julianna Kompán: Is the closed door truly an obstacle?	141
Zoltán Laskoti: Is the church always late?	146
András Máté-Tóth: Eucharist and the transformation of society	152
Arnold Mező: Remote worship service, conserve Lord’s Supper, online-pastor, like-church	160
Dorottya Molnár-Kovács: From televangelism to e-vangelism	167
Alpár Csaba Nagy: Modus vivendi	173
Éva Nagyné Károly: Quarantine-Me, You, She/he – home-church from a lay point of view	177
Gábor Viktor Orosz: At the same time but not at the same table	180
Zsolt Paróczki: Remote worship service without congregation? – Correferatum	189
Dániel Püski: From online worship service to real congregation?	192
László Restás: Worship service solutions and what lays behind	199
Csilla Révész: Church in the virtual wilderness	203
Botond Rozgonyi: The virtual worship service community from the perspective of a Pentecostal theologian	208
Ferenc Szűcs: Thoughts on the remote church service and Lord’s Supper	214
László Thoma: Dialogue	218
János Tóth: Quality assurance and consumer protection...	223
Viktória Tóth: On the blessing hand of God during the time of the coronavirus pandemic	230
Brotherly exhortation (statement of thirty Reformed ministers)	236
Sándor Fazakas: Reflection on the reflections. Lessons and aspects for consideration in the debate over the remote worship service	237
Articles	
István Fórizs: Religious education in the Tiszáninnen between 1952 and 1956: strategies of oppression and survival	253
Anett Szegvölgyi-Pócsik: The subject-formative effect of life and death – Polcz Alaine’s books about old age	267

Timeline

Emília Szatmári: „He has completed his duties with true love for the case.”	
The remembrance of Sándor Maller (1882–1919) grammar school teacher	289
István Gyóri: Sárospatak has fallen with one shot	297
Gábor Bolvári-Takács: Béla Dobay and the genius loci of Patak	299

Review

Anita Barnóczki: We sense the change (Gabriella Rácsok: <i>Film as a Means in Mission in the Context of Today's Changing Religiosity</i>)	303
Gyula Homoki: God and the coronavirus: an attempt to answer the question (John C. Lennox: <i>Where Is God in a Coronavirus World?</i>)	307
Anett Csilla Lapis-Lovas: From shame to the courage to be. Thoughts on László Thoma's <i>Smoke</i>	311

Style Sheet

315

Authors

320

Távistentisztelet és Isten-közelség

Folyóiratunk életében fontos szerepet játszik a kiszámíthatóság és tervezhetőség. Jelen számunk tematikus blokkját is jó előre eltervezük: tekintettel a jelentős történelmi évfordulókra, úgy gondoltuk, hogy a nyárra tervezett, Trianonnal kapcsolatos szám előtt egy tematikus összeállításban azt vizsgáljuk majd meg, hogy milyen szerepe volt az egyháznak és a teológiának a huszadik század nagy történelmi traumáinak feldolgozásában. Aztán jött a koronavírus vészhelyzete, a levéltárak bezártak, így a tervezett tanulmányok nem készülhettek el, és mi magunk is egy trauma kellős közepén találtuk magunkat. A hozzánk hasonló médiumokban megjelenő szövegek sokszor több hónapos vagy éves kutatás eredményeként születnek meg, így az ilyen folyóiratok többnyire nem tudnak gyorsan reagálni a váratlan helyzetekre. Látva azonban a kialakult helyzetet, s látva azt is, hogy néhány társadalom- vagy bölcsészettudományi folyóirat a maga területén megpróbált reflektálni arra, bennünk is felvetődött, hogy az eredeti kérdést a jelenre vonatkoztatva tesszük fel. Mit tud mondani, hogyan tud működni az egyház, a teológia a vészhelyzetben? Hogyan alkalmazhatók a teológiai koncepcióink? Van-e a református múltunkban, identitásunk tartalékaiban olyan tapasztalat, felkészültség, amit mozgósítani tudunk az aktuális helyzetben? Ezek a kérdések persze nem csak bennünket foglalkoztattak, és az egyházi sajtóban vagy a közösségi médiában pillanatok alatt nagyon szerteágazó vita bontakozott ki a problémáról. A kérdés pontosításában Fazakas Sándor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?* címmel a DRHE Szociáletika tanszéke honlapján március közepén megjelent írása volt segítségünkre. Az online istentiszteletek kérdését a református teológia szempontjai alapján vizsgáló, problémafelvetőnek szánt írás váratlanul jelentős hullámokat vetett a hazai teológiai élet feszített víztükrű medencéjében. Az indulatokat sem nélkülöző, viszont számos fontos elméleti és gyakorlati szempontot felvető, ám a különböző médiumokon rettentően szétszóródó vitát követve jutottunk arra a meggyőződésre, hogy érdemes lenne ezeket a szempontokat összegyűjteni s akár ütköztetve is közzétenni. Így megkerestük Fazakas professzor urat, aki írását tanulmánnyá formálva, az online úrvacsora problémájával kapcsolatos gondolataival kiegészítve rendelkezésünkre bocsátotta, majd ezt az írást harmincöt reménybeli vitapartnernek küldtük szét Kárpát-medence-szerte azzal a kéréssel, hogy reflektáljanak a benne foglaltakra, illetve írják meg saját tapasztalataikat. A vitába meghívottak első körét azok a református lelkészek, teológusok alkották, akik az eredeti cikkekre is reflektáltak, s reflexiójuk szélesebb nyilvánosságot kapott. Ezt a kört azután kiterjesztettük: meghívtunk más református lelkészeket, teológusokat, presbitereket és egyháztagokat; meghívtuk más keresztyén felekezetek teológusait illetve lelkészeit; és meghívtuk a kommunikáció- és médiatudomány, illetve vallástudomány szakértőit is. Választásunkban a személyes ismertség mellett a szakmai szempontok játszottak fontos szerepet, vagyis olyan elméleti és gyakorlati szakembereket szerettünk volna megszólaltatni, akik keresztyén elkötelezettségük mellett szakmai kompetenciáikkal is hozzá tudnak járulni

a kérdés komplex megvitatásához. Megkeresésünkre váratlanul és szokatlanul nagy számú pozitív választ kaptunk, s a vitához érkezett néhány kiváló tanulmány is, így tematikus blokkunkat is „beszippantotta” a karanténkérdés.

A vitaindító tanulmányhoz érkezett hozzászólásokat a szerzők neve szerint, ábécérendben közöljük. Elképzelhető, hogy szerencsés lett volna, ha a reflexiókat valamilyen módon, például jellegük szerint csoportosítjuk, ezt azonban a szövegek többségének komplexitása miatt nehezen lehetett volna kivitelezni. A közölt szövegek, jóllehet törekedtünk erre, mégsem tükrözik a kialakult diskurzus egészét, vagyis összeállításunk annak ellenére sem reprezentatív, hogy – mint az olvasó érzéklni fogja – megjelennek benne redundáns elemek, hiszen hiányzik belőle néhány kulcsszereplő, akik vagy nem kerültek idejében a látóterünkbe, vagy nem válaszoltak, vagy végül nem tudták elküldeni hozzászólásukat. A reprezentativitást ugyanakkor a probléma természete sem teszi lehetővé, hiszen a kéziratok beküldésének határideje még pünkösöd előtt volt, így a korlátozások enyhítésével kapcsolatos tapasztalatok nem jelennek meg a válaszokban.

A vita összefoglalása egy ilyen bevezető keretében reménytelen vállalkozás lenne, így kísérletet sem teszek rá, csupán két szempontot szeretnék kiemelni. Egyrészt a szövegeket olvasva egészen sajátos feszültség bontakozott ki az elmélet és a gyakorlat, pontosabban a „mit és hogyan kellene éreznünk és tapasztalnunk”, illetve a „mit és hogyan érzünk és tapasztalunk” között. Egészen jól kidolgozott teológiai szempontrendszer áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy a *communio* „működését” felvázoljuk, hogy meghatározzuk megvalósulásának legitim formáit. Ugyanakkor a karanténtörténetek mintha arról tennének bizonyosságot, hogy a *communio* mint *tényleges* tapasztalat, az akár illegitimnek tekintett formák között, mégis éltető módon megtörténik. Másrészt a vitában sokszor jelenik meg az a felismerés, hogy a vészhelyzet, az abban cselekvő egyház és az erre adott reflexiók legfontosabb tanulságát talán nem is az új, ismeretlen szituációkra adott válaszok rejtik, hanem az, hogy ez az új és ismeretlen helyzet régi és ismert, de elhallgatott-elfojtott, szőnyeg alá söpört problémákat és feszültségeket hozott újra felszínre. Régi törésvonalak váltak újra láthatóvá. Ezek tisztázása, ki- és átbeszélése nélkül az új – és e sorok írása idején úgy tűnik, minden bizonnyal rövidesen kiújuló – válságban sem fogunk boldogulni. Éppen ezért az itt elkezdett diskurzust folytatni kell. Ennek mi magunk is teret adunk, tehát ha a Kedves Olvasó úgy érzi, mondanivalója van a témában, bátran küldje el hozzászólását szerkesztőségünknek, és a folyóirat online változatában közöljük. Fontos lenne ugyanakkor, ha megteremténék a hosszú ideje rendezetlen közös ügyeink megvitatásának közös(ségi) tereit is. Ez óhatatlanul maga után vonná persze a református egyházunk belső nyilvánosságának szerkezetváltását is, amire – valljuk meg: jó ideje – szintén nagy szükség lenne, vagyis el kellene mozdulnunk egy olyan nem hierarchizált diskurzív tér megteremtése felé, melyben valóban közösen és kölcsönösen részesedhetünk egymás tudásában, tapasztalataiban, érzékenyvé válhatunk egymás problémáira és ahol a kis és nagy gyülekezet, a főváros és a vidék, a „határon inneni” és a „határon túli”, a „(új)kálvinista” és a „liberális” perspektívákból valami közös horizontféle felfedezhetővé válhat. Bízunk benne, hogy a *Sárospataki Füzetek* jelen száma ennek a változásnak egyik előmozdítója lehet.

Nagy Károly Zsolt

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

*„s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban, gondolatodban,
minden mozdulatodban;”
Illyés Gyula*

Minden előkészítve

(Egeres, Erdélyi Református Egyházkerület, Kalotaszegi Egyházmegye. Fotó: Nagy Alpár Csaba)

*„Ekkor az Úrhoz kiáltottak segítségért Izrael fiai,
és az Úr szabadítót támasztott Izrael fiainak,
hogy megszabadítsa őket...” Bírák 3,9a*

Szentimrei Márk
Benjámin

„EKKOR AZ ÚRHOZ KIÁLTOTTAK SEGÍTSÉGÉRT...”

Tapasztalataim szerint jó pár bibliaolvasó embernek okoz komoly lelki megrázkódtatást a Bírák könyvének olvasása. Az első sokkhatást minden bizonnyal az a rengeteg háború okozza, melyeket a könyv megörökített. Ezres, sőt tízezres nagyságrendben maradnak a csatatéren a különféle népek katonái, ráadásul legyilkolásuk módja is olykor brutális kegyetlenséggel megy végbe. A „hab a tortán”, hogy a kardok, lándzsák és íjak megragadása Isten parancsára történik! A fegyveres konfliktusok olvasása által okozott megrázkódtatásoknak, megbotrántoztatásoknak nem mellékes szálát képezi, hogy a könyv végén már azzal szembesülünk, hogy Izrael belháborúba, „polgárháborúba” keveredik – ahol szintén tízezres nagyságrendben kaszabolják le egymást a választott nép tagjai – persze ezt már saját elhatározásból.

A második sokkhatás, amit ez a könyv kiálthat belőlünk, az Izrael népének a körforgásszerű eltávolodása Istentől, és odafordulása az éppen aktuálisan népszerű közel-keleti bálványok valamelyikéhez. Értetlenül és megdöbbenve állunk ezelőtt a jelenség előtt is, hiszen azért mégis csak az Úr népéről lenne szó, akik annyi csodát, jelet, kézzelfogható Isten bizonyítékot láttak, hallottak, kaptak, és... – nem is tudjuk befejezni a mondatot.

Mindezek mellett azonban a bírák korának van egy nagyon magával ragadó – szintén többször visszatérő – jelenete, amikor a testi-lelki terhek alatt roskadozó és szenvedő nép az Úrhoz kiállt. Az Úrhoz kiáltás nem csupán konkrét segítségkérést jelentett, hanem irányváltoztatást, irányba állást. A bálványoktól történő elfordulást és az élő Istenhez való odafordulást egyszerre.

A helyzet szépségét nem teszi teljesen tönkre még az a nem elhanyagolható probléma sem, hogy mindez csak ideiglenesen, rövidtávon következett be. Emberek ezrei, sőt tízezrei bánták meg korábbi bűneiket Izraelben, és ezt a bűnbánatot jó irányba kiáltották. Megvallották, hogy az egyetlen Isten szabadítására van szükségük, kevessebbel nem érhetik be. És ekkor az Úr meghallotta a kiáltást, meglátta, érzékelte a szabadítás iránti sallangok nélküli őszinte vágyat, majd elhívta, elküldte és győzelemre segítette azt a valakit, akin keresztül megszabadította a megszabadításra ugyan méltatlan, de Általa mégiscsak szeretett népet. A kegyelem útja, a meg nem érdemelt isteni jóindulat fázisai, őszövségi megvilágításban ezekben a szavakban maradtak ránk: „ekkor az Úrhoz kiáltottak segítségért Izrael fiai, és az Úr szabadítót támasztott Izrael fiainak, hogy megszabadítsa őket...”

Mind időben, mind térben messze van tőlünk az, amit ez a könyv megörökített. Vagy talán mégsem? Ez a kötet, amelyet a kedves olvasó a kezében tart, a huszadik század nagy nemzeti/társadalmi traumáival foglalkozik. Nagyszüleink, szüleink konkrétan megélték, ahogy nem is csak ezres és tízezres, hanem százazres nagyságrendben maradtak rokonaik, ismerőseik harcmezőkön, haláltáborokban vagy a Gulágon. Halálba küldésük „kivitelezése” talán minden időszaknál kegyetlenebb módon ment végbe. Aztán milliók kerültek a haza új határain túlra, jobb esetben megtűrt, rosszabb esetben az ellenség kategóriába sorolva.

Milliók veszítették el földjeiket, s lettek tudatosan kiszakítva abból az élettérből, ami minden bajával együtt évszázadokon át nyújtott otthont, biztonságot és kiszámíthatóságot. A csonka Magyarországról százezrek menekültek el, miután a lyukas zászló ismét vörös csillagos címerrel lett befoltozva. Gyermekük százazrei előtt lett agyonhallgatva Isten – otthon és iskolában egyaránt.

Milliók lelke lett megnyomorítva, megtaposva, megbetegítve, kitépve a mindennütt jelen lévő, de mégis néven nem nevezhető megfélemlítéssel, a zsarnokságnak meg nem értett, de nap mint nap megélt formájával. Mindezt épp ésszel egészen egyszerűen nem lehetett meg- és túlélni, mert „az néz rád / kutyád szemén át, // s mert minden célban ott van, / ott van a holnapodban, / gondolatodban, / minden mozdulatodban; // mint víz a medret, / követed és teremtéd; / kémlelődsz ki e körből, / ő néz rád a tükröből, / ő les, hiába futnál, / fogoly vagy s egyben foglár...” (Illyés Gyula).

Új isteneket, a huszadik század divatos bálványainak imádatát is észreveszi a figyelmesen szemlélő jelenkori ember, aki a 20. századi múltunk eseményeit pásztázza. Barna, fehér majd vörös színekben tetszelgő gondolatok és azok kőbe vésett, falra festett, papírra nyomtatott, tehát inkarnálódott bálványai ígéztek meg egész tömegeket, majd új istenek jelentek meg a század panteonjában – vagy talán régiek, csak új ruhában –, akik nem tömegekre „utaztak”, hanem az egyes ember hódolatáért versengtek és versengenek. Viszont elbukott egyes emberekből rengeteg volt és van.

Mindezeket lehet, hogy nagyszüleink és szüleink életék meg, de a fizikai és lelki traumáik árnyékai ránk is, és talán még a gyermekeinkre is rávetülnek. Miért is? Mert lehet, hogy ebben a felgyorsult és rohanó, de mégsem haladó korban valami

kimaradt. Az a bizonyos kiáltás, és minden, ami időben és gondolatban előtte van. A múlt feldolgozása, az „igen, de” kezdetű mondatok elhagyása, a pótcselekvések tudatos abbahagyása, a bűnök nevén nevezése majd megbánása, az irányba állás, nem a szabadság, hanem a szabadítás iránti vágy kiérlelődése, és az a bizonyos kiáltás. A sallangok nélküli egyszerű, tiszta, nem a másokra váró kiáltás az Úrhoz segítségért.

A magyar 20. század történetét olvasva, átélve, örökségétől roskadozva elvileg jobban el kellene szörnyülködnünk, mint a Bírák könyvének tartalmán. Legtöbbször mégsem így van. Talán azért, mert könnyebb egy időben és térben távoli országon és annak lakóin megbotránkozni, mint magunkon és szüleinken. És talán könnyebb Istenre megharagudnunk, mint önmagunk árulásaira, és kényelmesebb Istenre tolni a felelősséget, mintsem annak súlyát magunkra terhelnünk.

Próbálkozások természetesen voltak – nem is kevés –, de a katarzis valamiért mégis mintha elmaradt volna, vagy legalábbis egyelőre még várat magára. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy a Szabadító készen áll, hogy megszabadítson bennünket legnagyobb ellenségünktől: feldolgozatlan bűneinktől; és hogy megszabadítson saját elménk és mások által fabrikálta bálványainktól. Kiáltani kellene, még hozzá egy kicsit hangosabban, kétségbeesetten, de ugyanakkor reményteljesebben is, mint ahogyan eddig tettük.

„Ha baj van, csak kiálts, és én rögtön ott leszek!” A minap ezzel a mondattal engedte a játszótér felé gyermekét egy padon az újságját olvasó apa. A 20. század egy veszélyekkel és traumákkal teljes „játszótér” volt – és úgy tűnik, hogy ez a mostani időszak sem lesz sokkal biztonságosabb. A mi mennyei Atyánk ugyanakkor ma is azt üzeni nekünk, hogy *csak kiálts bátran!* „Hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítalak téged, te pedig dicsőítesz majd engem.” Ránk férne már egy kiadós, mélyről feltörő kiáltás, ránk férne már a krisztusi szabadítás teljes és feloldozó megélése, és ránk férne már a szívből jövő Istent dicsőítés! Ha csak egy kicsivel kevesebb feldolgozatlan lelki terhet adnánk örökségül a gyermekeinknek, mint amit mi kaptunk a 20. századtól, akkor azzal már elmondhatnánk magunkról, hogy nagyjából megtettük, amit a mi korunk követelt tőlünk. Legyen így!

Úrvacsora

(Kutyfalva, Erdélyi Református Egyházkerület, Marosi Egyházmegye.

Fotó: Lukács Emánuel Jácint)

KARANTÉN

SZ. KRISTÓF ILDIKÓ
FAZAKAS GERGELY TAMÁS
DAMÁSDI DÉNES

Úrvacsora

(Magyarléta, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvári Egyházmegye.

Fotó: Vajda István Gellért)

Sz. Kristóf Ildikó

**„SÍR A LÉLEK
BENNE, HOGY NEM
TEMETHET ÚGY,
MINT RÉGEN.”
PESTIS ÉS LÁZADÁS
DEBRECENBEN,
1739–1742***

*A jelen írás az eredeti, magyar nyelvű és ebben a formában mindeddig nem publikált változata angol nyelvű tanulmányomnak – KRISTÓF, Ildikó: „The Plague of the Plagues”, Epidemic and Riot in Debrecen in 1739/42, in YLIAHO, Timo – SCHREY-Vasara, Gabriele – NIINISALO, Susan (eds.): *The Third Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology in Konnevesi* 20.-25. 8. 1989., Volume I., *Historical Sources*, Helsinki, Ethnos – Toimite, 1991, 64–77. Jelentősen rövidebb, ismeretterjesztő változata megjelent Kristóf Ildikó: A Pestis Pestise, Járvány és lázadás Debrecenben, Rubicon, I. évfolyam, 1990/6, 20–23.; A munka az ún. történeti antropológia és a mikro-történelem magyarországi megjelenésének a hőskorában, az 1980-as évek végén-1990-es évek elején keletkezett, e megközelítések egyik képviselője. Hálás köszönettel tartozom a *Sárospataki Füzetek*nek, hogy ennyi eltelt év után megjelenhet.

Eredeti célkitűzésem az volt, hogy mentalitás-történeti-történeti antropológiai elemzés szándékával megvizsgáljak néhány magyarországi református közösség mindennapjait átható, 17–18. századi vallási előírást. A hétköznapi élet bármennyire is tanulságos monotóniája helyett végül egy olyan feszültséggóc vizsgálata mellett döntöttem, amely a 18. század első felének nagy pestisjárványa alatt egyik református mezővárosunkban különböző vélekedések összeütközéséhez, sőt, zendüléshez vezetett. A járványok társadalom- és kultúrtörténete, a betegségek népi és „felső” értelmezése, a lefolyásuk alatt megkívánt és ettől eltérő magatartások mindeddig kevés figyelmet kaptak hazai társadalomkutatásunkban. A történettudomány elsősorban demográfiai-statisztikai szempontból, néphitkutatásunk pedig a mágikus gyógyítóeljárások szempontjából hasznosított járványtörténeti adatokat, ahogy az alábbiakban hivatkozott munkák tanúsítják.

Ebben a tanulmányban az 1739 és 1742 közötti debreceni pestisjárványt oly módon igyekszem bemutatni, hogy a három év lokális eseményeinek *társadalom-, vallás- és mentalitástörténeti* vonatkozásait tárgyalom, s ezek összefüggéseire hívom fel a figyelmet.

Az Alföldön fekvő Debrecen a kora-újkor Magyarországnak mind kereskedelmi, mind kulturális szempontból az egyik központja volt. A 16–17. században virágzó távolsági marhakereskedelme, hat országos vására,¹ a 16. század közepétől pedig mint a református egyház bátyája, kollégiuma, nyomdája révén töltött be jelentős szerepet az ország életében. 1693-ig mezővárosi, majd szabad királyi városi státussal rendelkezett. Lakossága a 18. század elején több mint 20 ezer fő, túlnyomó többségében magyar és református vallású volt.²

¹ GYIMESI Sándor: Kereskedelem, közlekedés, hitelszervezet és társadalmi problémái, in RÁCZ István (szerk.): *Debrecen története*, II. kötet, Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács, 1981, 353–384.

² KOVÁTS Zoltán: A népesedési viszonyok, in RÁCZ: i. m., 47–48.

Az 1739-ben kezdődő pestisjárvány az utolsó s egyben a legnagyobb volt a város történetében, kb. 8200 ember halálát okozta.³ Története a városi jegyző- és anyakönyvek, beadványok, levelezések, valamint a prédikációs irodalom gazdag forrásanyagából igen jól rekonstruálható.⁴

LÁSSUK ELŐSZÖR A PESTISES ÉVEK FONTOSABB LOKÁLIS ESEMÉNYEIT!

A Török Birodalom felől, Erdélyen keresztül terjedő járvány ellen 1738 januárjától hozott intézkedéseket a város. Zárva tartották és őriztették a kapukat, de egy év múlva már arra kényszerültek, hogy kijelöljék a pestiskórházként szolgáló épületeket. 1739 májusában a tiszántúli területek királyi egészségügyi főbiztosa (*sanitatis commissarius*), gr. Károlyi Sándor fertőzöttnek nyilvánította Debrecent, és lezáratta. A városon belül a járvány pusztítását a magisztrátus (városi tanács) a királyi Helytartótanáctól kapott rendeletek előírásai szerint igyekezett megakadályozni. Korlátozták vagy megszüntették a nagyobb csoportosulással járó munkákat és társadalmi eseményeket (aratás, szüret, vásár stb.), lezáratták és őriztették a pestises házakat. Szigorú szabályokat alkalmaztak a temetések során: külön pestistemetőt létesítettek a városon kívül, külön ún. „temetőembereket” és kocsisokat fogadtak a halottak kivitelére, a halottlátogatást, ceremóniális temetést, torozást pedig betiltották.

A levéltári iratok szerint azonban a város népe sorozatosan megszegte e rendszabályokat. Májusban és augusztusban pedig nagyobb zendülésekre, a karhatalommal való véres összeütközésre is sor került.

A pestis a téli hónapokban kezdett szűnni, s 1740 áprilisában az egészségügyi főbiztos feloldotta Debrecent a majd egy éves vesztegzár alól. Az 1740–1741. év a viszonylagos konszolidáció időszaka volt: újra tartottak vásárokat, újra rendben folyhattak a mezőgazdasági munkák, de a ki- és beutazás lehetőségei korlátozottak maradtak, mert a járvány még nem tűnt el az egész országból. Ekkor büntették meg a lázadásban résztvevők és más szabálysértők jó részét. Hálaadó istentiszteleteket tartottak, s felléptek a túlzott öröm megnyilvánulásai ellen: zenélni, táncolni még ekkor sem volt szabad.

1742 augusztusában újra Debrecen kapui elé érkezett a járvány. Ismét voltak szabálysértők, akik nem tartották be a pestises helységekbe utazás tilalmát. Decemberben észlelték az első megbetegedéseket, és újból lezárták a várost. Ezúttal azonban csak két hónapig tartott a vesztegzár: 1743 februárjában megérkezett a főbiztosság felmentő (*absolutionalis*) levele, s az élet lassan visszatért a megszokott medrébe.⁵

³ MOESS Alfréd – ROMÁN Éva: Az utolsó nagy pestisjárvány Debrecenben, in GAZDAG István (szerk.): *A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve VII*, Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Levéltár, 1980, 127.

⁴ Tanulmányom a debreceni Hajdú-Bihar megyei Levéltárban az 1989-1990 évek folyamán végzett interjú, kb. hat hónap időtartamú kutatómunkán alapul. A történeti forrásokhoz lásd még KISS Ernő: Pestisjárványok pusztításai Debrecenben, *Népegészségügy*, XII. évfolyam, 1931/1, 1–10.; MOESS – ROMÁN: i. m., 117–130.

⁵ Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen (a továbbiakban HBmL), HBmL, IV. A. 1011/a. 35-38. kötet (1738-1743); Lásd még az 5. jegyzetet.

NÉZZÜK MEG KÖZELEBBRŐL, KIK VOLTAK A JÁRVÁNY SORÁN KIALAKULT KONFLIKTUSOK RÉSZTVEVŐI!

A királyi Helytartótanács által kiadott, egységes és országosan kötelező egészségügyi előírások oldalán, azok betartatása érdekében, a városi tanács irányításával, a prédikátorok, a helyi egészségügyi szervezet és a karhatalom tevékenykedtek. A magisztrátus a város vagyonos kereskedő- és iparosrétegéből került ki. Tagjai – mint egy vizsgálat kimutatta – szinte kivétel nélkül túléltek a járványt: valószínűleg inkább betartották az előírásokat, és olyan 40 év feletti korosztályt képviseltek, amelyet a járvány kevésbé érintett.⁶ A szintén az idősebb korcsoportot képviselő lelkészeknek feladatuk volt, hogy a Helytartótanács rendeleteit a szószékről is prédikálják, azok betartását a nép lelkiismereti kötelességévé nyilvánítsák. Közülük csak egy érintkezhetett közelebbről is a pestises betegekkel: csak őt hívhatták a haldoklóhoz.⁷

A debreceni egészségügy szervezete ekkoriban kielégítőnek aligha volt mondható. Patika volt a városban, de elegendő gyógyszer nem: csak a vesztégzár feloldása után érkezett meg például a már 1739 tavaszán megrendelt gyógyszermennyiség.⁸ A városban mindössze három orvos működött; a borbélyok számát csak egy 17. század közepi becslésből ismerjük, ekkor csak 30 főt számláltak,⁹ s közülük is csak az arra kirendeltek érintkezhetek a pestises betegekkel. Ez utóbbiak az ún. „pestilenciális prédikátorral” és a „pestilenciális bábával”, valamint a temetőemberekkel (*träger, vespillonnes*) elkülönítve laktak egy az e célra kiürített házban. A temetőembereket a feljegyzések szerint szinte kötéllal kellett fogni, s a magisztrátus egy helyütt elismerte, hogy ezek úgymond a leg-hitványabb emberek (*vilissimi homines*) közül kerültek ki. Pontos számuk nem ismert, de jellemző lehet, hogy 1739 tavaszán mindössze négyet sikerült találni.¹⁰

A rendfenntartás egyrészt a helyi karhatalom állandó erőire, a hajdúkra épült, másrészt pedig a városi utcaszervezet vezetőire, akik a gazdák közül fizetésért strázsákat fogadtak a bezárt házak őrzésére.¹¹ A lázadások ideje alatt a magisztrátus a céhekből igyekezett – inkább kevesebb, mint több sikerrel – fegyveres erőt szervezni, valamint igénybe vette külső, hivatásos katonaság segítségét is.

A felülről jött egészségügyi utasítások védelmét tehát egyrészt a városi elit és az állandó karhatalom (szélsőséges esetben külső erők), másrészt pedig az utcák „elitje”, a vagyonosabb tanácsstagok voltak hivatottak ellátni – együttműködve a *vilissimi hominesszel*. Nagyjában-egészében ez volt az a társadalmi keret, annak felső és alsó határa, amely a pestisjárvány elleni városi védekezőrendszert működtette. A problémák, úgy

⁶ A pestis leginkább a 2–40 év közötti korosztályokat sújtotta: az áldozatául esettek 79,8%-a ehhez tartozott, lásd MOESS – ROMÁN: i. m., 127.

⁷ HBmL, IV. A. 1011/a. 37. kötet, 358.

⁸ MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek, Értekezések a magyar orvostörténelem köréből*, IV. kötet, Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1940, 110.

⁹ Uo., 108.; TAKÁCS Béla: Debrecen ipara 1693-ig, in SZENDREY István (szerk.): *Debrecen története*, I. kötet, Debrecen, Debrecen Megyei Városi Tanács, Debrecen, 1984, 459–460.

¹⁰ MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek, Értekezések a magyar orvostörténelem köréből*, II. kötet, Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1929, 153.

¹¹ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 291.

tűnik, a közbülső, középső rétegeknél jelentkeztek nagyobb számban. Valószínűleg sem a bezárt házak őrzéséért fizetett gazdák, sem a karhatalommá előléptetni kívánt céhek nem álltak egyértelműen a magisztrátus oldalán. Még kevésbé azok az alsóbb, általában mezőgazdasággal foglalkozó rétegek, akiket e rendszer nem is kívánt magába építeni.

A szabálysértők oldalát tekintve a következő megállapításokat tehetjük.

Az alkalmi szabályszegők igen széles társadalmi skálán mozogtak: tanácstagoktól iparosokon, kereskedőkön és parasztokon át a cigányokig. Nyilvánvalóan nem mindenkit fedeztek fel, és nem is minden felfedezettről maradt fenn forrásanyag, az a tény azonban, hogy mindössze két tanács tag található a megbüntetettek között, sokatmondó lehet.¹² Vétükük – földjükön folyó munkák ellenőrzésére szöktek át a kordonon – a leggyakoribb szabálysértések közé tartozott. Ide sorolható a vásártalalom megszegése is: a titokban kiutazó kereskedőkön, és a városban belül, a pestisesekkel is adásvételt folytató iparosokon át addig a szegényasszonyig, aki titkon kocsmát tartott, mert másfépp nem tudott volna a temetőembereknek fizetni.¹³ A posztjukat elhagyó vagy azt törvénytelenül használó strázsák szintén gyakori problémát jelentettek. Egyikük kijelentette, hogy „[n]em tartozik strázsálni fegyverrel a Császárnak is, csak adóval”.¹⁴ Mások eltulajdonították a bezártaktól az élelmiszer vásárlására kapott pénzt, vagy ittak, és úgy mond „paráznalkodtak” a bezártakkal.¹⁵ A temetőemberek szintjén is többször meginogni látszott a védekezési rendszer: félúton letették a koporsókat, rájuk ültek és dohányoztak,¹⁶ káromkodtak, részegeskedtek, összeverekedtek a sír fölött,¹⁷ vagy – ők is – „paráznalkodtak” az elkülönített lakóhelyükre behívott nőkkel.¹⁸

Nagyszámú feljegyzés szól a ceremónia nélküli temetéssel kapcsolatos előírások semmibe vételéről. Az általános elkeseredést fejezte ki az a posztját elhagyó strázsás, aki így panaszkodott: „Sír a Lélek benne, hogy nem temethet úgy, mint régen.”¹⁹ Sokan nemcsak, hogy nem jelentették be halottjukat az előjáróságnak, s inkább a házuk udvarán temettek, hanem előfordult, hogy tömegesen összegyűltek a halottas háznál, elkergették a temetőembereket, és a bezártakkal összevegyülve vitték, kísérték ki a halottat a temetőbe, ezzel megszegve a vesztégzár-rendelkezések gyakorlatilag minden belső szabályát. Egy ilyen szabálysértés alakult át aztán 1739 augusztusának végén valódi lázadássá.

Mivel a magisztrátus az előírás szerinti temetés és a temetőemberek védelmére ekkor már nemcsak helyi karhatalmat, hanem külső katonaságot is alkalmazott, az összeütközés elkerülhetetlen volt. Domonkos Márton főbíró szerint a lázadó tömeg „afféle napszamosokból és mesterlegényekből” állt.²⁰ Az egyik résztvevő pedig így

¹² HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 310. 1739. július 10.

¹³ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 376. 1739. november 19.

¹⁴ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 287. 1739. június 1.

¹⁵ HBmL, IV. A. 1011/a. 38. kötet, 154. 1743. március 30.

¹⁶ MAGYARY-KOSSA: i. m., IV. kötet, 109.

¹⁷ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 375–376. 1739. november 19.

¹⁸ HBmL, IV. A. 1011/a. 38. kötet, 154. 1743. március 30.

¹⁹ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 287. 1739. június 1.

²⁰ MAGYARY-KOSSA: i. m., II. kötet, 153.

biztatta társait: „Jól vagyon, hogy ezt cselekszik, lám megmondám, csak addig szenvedünk, míg a Parasztság haza jön a Mezőről, hátha még a Vargaság is feltámad!”²¹ Pontos számadatokat lehetetlen adni, de a lázadók tömegét úgy tűnik, a paraszti foglalkozású népesség adta, a „szegénység”. A később megbüntetettek között ugyanakkor akadtak iparos emberek, mesterek is: hentesek, vargák, fazekasok, mészárosok, kovácsok, még egy tipográfus is.

A lázadók között igen fontos szerepet töltöttek be az asszonyok. A magisztrátus szerint elsősorban ők voltak azok, akik kiszöktek rokonaikhoz a bezárt házakból, s akik a pestishalottakat a szabály ellenére tömegesen kísérték utolsó útjukra.²² Asszony szájából hangzott el az előbb idézett biztatás is a karhatalom ellen.

A lázadók ambiciózus vezetőjükre találtak egy „öreg”-nek mondott polgárban, Patay Istvánban. Az ő foglalkozásáról nem találtam adatot, de anyagi/társadalmi helyzetére rávilágít, hogy miután kegyelmet (*gratia*) kapott a királyi törvényszéktől, szabadulólevele megérkezéséig inkább választotta a város börtönét lakhelyéül, hogy – saját szavaival – „melegben legyen, mert a Nemes Városnak több tűzifája van, mint öneki”.²³

A katonaság két nap alatt elfojtotta a lázadást. Egy halott és néhány sebesült hátrahagyásával a tömeg végül széteszlott, s csak az alkalmi szabályszegések folytatódtak továbbra is.

A pestisjárvány alatti konfliktussorozatban részt vevő felek – a szabálysértők és a hatalom – kölcsönös értetlenséggel viseltettek egymás iránt. A magisztrátus „rossz” és „engedetlen embereknek”, „nyughatatlanoknak”, „Istentől elfajultaknak” minősítette a lázadókat. Viselkedésükön, ahogy írták, „csak szánakozni és csudálkozni” tudott²⁴ – amikor épp nem fegyverekkel védekezett ellenük. A másik fél szidta, káromolta előljáróit és a rendfenntartókat, amikor épp nem a hentescégtáblákról leszaggatott dorongokkal rohant a városházára. Egy kovács a magisztrátusnak feljegyzéseket készítő nótáriust „ördög mennykő teremttével” szidta.²⁵ A hivatalosan kinevezett temetőemberekről az volt az általános vélemény, hogy „csak fel kellene akasztani őket”.²⁶ A hajdúk fejéhez is hasonló becstelénítéseket vágta, az egyik előljárót pedig azzal tisztelték, hogy még egy hajdúnak is több esze van, mint öneki.²⁷ A magisztrátust többek között azzal vádolták, hogy éhen akarja veszejteni a szegénységet a bezárással.²⁸ A már többször említett harcias asszony a lázadás alatt az egész szervezetről így fejezte ki a véleményét: „Most menjen hát [a lázadók] elébe akár Commissarius, akár ki az ördög az eb ágyából született huncfut, ha ötven leszen is, főbe verik, mint a disznót. De bár valamennyi Előljáró Tiszt van az utcában,

²¹ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 343. 1739. szeptember 5.

²² HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 335. 1739. augusztus 20.

²³ HBmL, IV. A. 1011/a. 36. kötet, 44. 1741. január 14.

²⁴ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispátens. 1742. december 30.

²⁵ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 300. 1739. július 11.

²⁶ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 301. 1739. június 15.

²⁷ HBmL, IV. A. 1011/a. 36. kötet, 261. 1741. augusztus 12.

²⁸ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 325. 1739. július 25.

mind agyonvernék, még Isten se óhatja meg őket tőle!”²⁹ A lázadók feje, Patay István pedig egyenesen a tanács megdöntésére buzdítva vezette társait a városháza ellen: „Ilyen magisztrátust tart kigyelmetek?! Az egész tanácsot a bíróval együtt ki kell húzni a házból! Ne féljete! Leszek én előljárótok, az Isten ad nekünk erőt ezek ellen a fegyveres emberek ellen, itt elég dorong van.”³⁰

Figyelemreméltó, hogy bár egyik fél sem volt hajlandó elismerni a másik igazát, mindkettő maga mellett tudta a legfőbb hatalom, a Mindenható támogatását. És a magisztrátus volt az, amelyik magyarázkodásra kényszerült. A pestisrendszabályok bevezetésekor és a lázadás alatt a városvezetők tanácsstagokat küldtek ki, hogy megmagyarázzák a népnek, az intézkedések, „melyeket a Nemes Tanács a Pestis végett el követ, nem a Nemes Tanács, hanem ő Felsége [a császár] akaratából léznek”. A prédikátoroknak pedig a szószékről kellett hangoztatniuk, hogy „ez a Felsőség akarhatja, kinek engedelmeskedni kell, és azon Dispositiok nincsenek is Lelki isméret ellen”.³¹

Ahhoz, hogy a lázadók ideológiáját, a konfliktusban egymással szembekerülő mentalitásokat megérthessük, a *lelkiismeret* kulcsfogalom. Nem áll módomban itt annak a több évszázados vitának a részleteire kitérni, amely a pestisjárványok értelmezése körül zajlott papok, orvosok, asztrológusok, filozófusok körében az antikvitástól egészen a 18. század végéig. Olyan kérdések voltak benne egyidejűleg jelen, mint a járványok Isten próbatétele és/vagy büntetéseként való antik, illetve keresztény (katolikus és protestáns) felfogása, a hippokratészi-galénuszi természettudományos magyarázat vonulata, az asztrológia magyarázata, valamint a népi kultúra szintjén a különböző betegségi szellemekbe (például pestisdémonokba) vetett hit nyújtotta értelmezési lehetőségek.³² Hazai kutatásunk mindezideig nem tárta fel e különböző értelmezések történeti alakulásának a magyarországi vonatkozásait. A továbbiakban ezért csak arra vállalkozhatom, hogy a szóbanforgó debreceni pestisjárvány kapcsán a helybéli református, puritán elképzeléseket vizsgálom meg közelebbről.

A járvány második hullámának idején, 1742 decemberében a debreceni magisztrátus kiadott egy nyomtatott pátent, amely részben megismételte a Helytartótanács által előírt rendszabályokat, de hosszú magyarázatot is fűzött hozzájuk.³³ E magyarázatot valószínűleg a város egyik prédikátora készítette. A prédikációs irodalom műfaji hagyományaihoz híven először értelmezi tárgyát – a pestisjárványt –, majd sorra veszi a felhozható ellenérveket – adott esetben azokat, amelyek a szabálysértők és lázadók véleményét alkották –, és pontról pontra megcáfolja azokat.

A járvány értelmezésében a pátens a két évszázados protestáns hagyományt követi: a pestis Isten büntetése, akinek a haragját az emberek bűnei váltották ki. A szöveg

²⁹ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 343. 1739. szeptember 5.

³⁰ MAGYARY-KOSSA: i. m., II. kötet, 153.

³¹ HBmL, IV. A. 1011/a. 35. kötet, 277. 1739. május 21.

³² BIRABEN, Jean-Noël: *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, Vol. II., Paris, Mouton, 1976, 5–74.; DELUMEAU, Jean: *La peur en Occident (XIVe-XVIIIe siècles)*, Paris, Fayard, 1978, 129–142.

³³ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispátens. 1742. december 30.

az újszövetségi fügefafa példáján mutatja be Isten haragját, ám ugyanakkor kegyelmes-ségét is, aki „amaz Évangéliomban említett, és próbára a Gazdától három Esztendő-re meghagyott terméketlen Fügefának példája szerint, ezen harmadik Esztendőnek végezetin, a Pestisnek ostorával Városunkban már egynéhány háznál ellenünk ujjobban fellobbant haragját kijelentette”. A pestisről mint próbatételről és büntetésről alkotott vélekedést, úgy tűnik, a város népe ugyanúgy osztotta, mint prédikátorai. A különböző források közül itt csak azoknak az ún. *instanciális leveleknek* a tanúbizonyságára utalnék, amelyeket a felgyógyult betegek írtak a tanácshoz, hogy házukat feloldják a bezárás alól: ezekben „Istennek bölcs tetszéséből e közönséges iteletnek Siralmas példájára”, „Isten ő felsége fenn forgó iteletének jelére” stb. hivatkoznak.³⁴

A pápens szerint a szabálysértők és a lázadók a pestis elleni védekezés terén voltak más véleményen. Nem ismerték el egyrészt, hogy a „külső eszközökkel való élés is hasznos és szükséges”, másrészt pedig olyan eszközöket használtak, amelyeket a város és az ország évszázadok óta tiltott: „bűbájosok” gyógymódjait vették igénybe.

Nézzük először ellenvéleményük, mentalitásuk vallásos hátterét!

Ez úgy tűnik, a 17. század végi puritán betegséértelmezés egyik irányában gyökerezik, amelyről még szülei és nagyszülei hallhattak az akkori lelkészek prédikációiban. A protestáns egyházak lényegében kétféle gyógyítási-védekezési módot írtak elő betegségek esetére: egy *belső*, bünbánatra és könyörgésre alapozott, lelkiismereti gyógymódot, és egy *külső*, orvosságokat és a higiénia egyéb formáit magába foglaló kezelést, illetve védekezést. E gyógymódok történeti alakulását 16–18. századi angol protestáns egyházi szerzők, orvosok és filozófusok munkáiban a kiváló angol kultúr-történész, Keith Thomas elemezte inspiráló vizsgálatában. Rámutatott, hogy a *belső* és a *külső* gyógymód egyik kortárs gondolkodónál sem zárta ki teljesen egymást: az illető foglalkozása, valamint a korszak határozta meg, hogy mikor melyikre került a hangsúly, s mennyire szorította háttérbe a másikat.³⁵

Azok az érvek, amelyeket az 1742. évi pestispátens a debreceni lázadók és szabályszegek szájába adott, meglátásom szerint összecsengenek a magyarországi puritanizmus egyik jeles képviselője, a debreceni prédikátor Komáromi Csipkés György *Pestis pestise* című, 1664-ben kiadott munkájának egyes passzusaival.³⁶ Ezek az érvek és passzusok igen szigorú – a predesztináció elvét már-már fatalisztikusan képviselő és érvényesíteni kívánó –, a *külső* védekezést szinte teljesen elvető megfontolásokat közvetítenek. A lázadók azért szegik meg a vesztegár szabályait, azért érintkeznek fenntartás nélkül a pestiseseikkel, mert „a Szent Írás Szavai szerint, Isten ember életének határt vetett, mellyet Senki által nem hághat, és azért a Pestisben minden őrizkedést megvetnek”.³⁷ Komáromi Csipkés úgy véli, „Hijában valóság, ha nem sült bolondság a döghalálnak eltávoztatására egy falut, várost, utcát, és egy két házat bepecsételni. Mert közönséges

³⁴ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Beadványok: 1739. július 28.; 1739. július 25.

³⁵ KEITH, Thomas: *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular beliefs in Sixteenth- and Seventeenth-century England*, London, Peregrine Books, 1987, 90–132.

³⁶ KOMÁROMI CSIPKÉS György: *Pestis pestise*, Debrecen, 1664. (OSZK RNYT, RMK I. 1012).

³⁷ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispátens. 1742. december 30.

csapása Istennek [a pestis], s sokszor aki azt kerüli, a döghalál törébe esik, aki pedig nem, megmenekedik.”³⁸ A nagymúltú, az antikvitásra visszamenő állásponttal, az ún. „*cito, longe, tarde*” (fuss el gyorsan, maradj sokáig, minél később gyere vissza) elvén alapuló betegségmegelőző magatartással szemben Komáromi Csipkés egyrészt a keresztyén szolidaritás (*atyafiság*) és a felebaráti szeretet (*affectus*) érvét hozza fel: „az Pestis előtt való futással, az keresztyénség, kegyesség, szeretet, természet szerint való jó indulat, affectus, Atyaság, Anyaság, Atyafiság etc. megtagadtatik”. Másrészt pedig a Zsoltárral együtt vallja: „az Isten elől sehova sem mehetünk”.³⁹

A páténs szerint a szabálysértők megvetik a doktorok orvosságait. Komáromi Csipkés szerint nincsen hasznuk a külső orvosságoknak: ezek „nem a halálnak üzérére, hanem fájdalomidnak enyhítésére” valók, hiszen „*Contra viru mortis non est medicamen in hortis*”, vagyis „a halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben”.⁴⁰ A nép tagadja, hogy a pestis fertőző volna: „hogya a Pestis olly dögletes volna, ők ennyi s ám annyi Pestisesekek között forgottak, ágyukba feküdtek, mégis hozzájuk nem ragadt”.⁴¹ Komáromi Csipkés szerint a pestis önmagában nem ragályos, mert „a bölcs és megvizsgálhatatlan tanácsú Isten ragasztja ahhoz, akihez ragasztani akarja [...] minden külső ok és alkalmatosság nélkül”.⁴²

Az effajta megfélelések a lázadók érvei és Komáromi Csipkés György munkájának egyes tételei között még szaporíthatók lennének. Lényegesebbnek tartom azonban, hogy rámutassak, e szigorú felfogás *mellett* már ebben a korszakban jelen volt egy másik, a külső védekező eszközökre is hangsúlyt fektető nézetrendszer. Ez utóbbit képviselte például Felvinczi Sándor: *A Jehova Nevében. A Pestisről való Rövid Beszélgetés* című munkája, amit 1679-ben adtak ki, ugyancsak Debrecenben.⁴³ Felvinczi sem a pestis ragályos voltát, sem a vesztegár hasznosságát nem tagadta. A Komáromi Csipkés-féle szigorú megközelítést egy holland teológus, Henrik Alting (1583–1644) érkekezéséből merített érvekkel egy a külső gyógymódok iránt befogadó, természettudományos-orvosi szempontból támogathatóbb felfogással igyekezett összebékíteni. Ez utóbbi nézetrendszer, a járványok kezelésének komplexebb, *mind a belső, mind a külső* gyógymódokat ajánló irányvonala látszik előtérbe kerülni a 17. század vége felé, majd aztán uralomra jutni (?) a 18. század első felében Debrecenben. Buzinkai György városi orvosnak az 1739. évi pestis alatt kiadott értekezésének – *Rövid Oktatás. Miképpen kellésék magunkat [...] a Pestis ellen védelmezni; vagy a Pestisben levő betegeket orvosolni* – csak a bevezető oldalain esik szó a város „megáradott bűneiről” és a mindennapi könyörgés szükségességéről a járvány értelmezése kapcsán. A munka legnagyobb része *külső* orvosságokkal –

³⁸ KOMÁROMI CSIPKÉS: i. m., 26–27.

³⁹ Uo., 83.

⁴⁰ Uo., 63.

⁴¹ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispaténs. 1742. december 30.

⁴² KOMÁROMI CSIPKÉS: i. m., 45, 50.

⁴³ FELVINCZI SÁNDOR: *A Jehova Nevében, A Pestisről való Rövid Beszélgetés*, Debrecen, 1679. (OSZK RNYT, RMK I. 1230).

gyógyfűvekkel, füstöléssel és egyéb gyógyító eljárásokkal – foglalkozik.⁴⁴ Az 1742. évi pestispátens maga is leszögezi, hogy Isten „pedig megjelentette, sőt ugyan parancsolta, miképpen kellessék életünket, mint földi javaink között legdrágább jószágunkat minden veszedelem, sőt a halál ellen is, amennyire lehet, külső eszközök által is az Urnak félelmében őriznünk, ezt kell azért követnünk”.⁴⁵ A pestispátens a járvány önmagában fertőző voltát is kiemelten hangsúlyozta.

Az áttekintett korabeli református nyomtatványokban és levéltári iratokban azonban sem a prédikátorok, sem az orvosdoktorok nem adnak magyarázatot arra, miért bukkan fel 1739-ben Debrecenben egy még az 1660-as években tanított és népszerűsített értelmezés, és válik aztán a lázadók és szabályszegők magatartását alá-támasztó, s a hatalom előtt igazolni kívánó érvrendszerre. Hazai kutatásunk sajnos még túl keveset tud a népi protestáns tudatformákról, mentalitásokról ahhoz, hogy el lehessen dönteni, arról az ismert jelenségről van-e szó, amely szerint a népi vélekedések módosulása lassabban követi az elitkultúrában végbemenő változásokat – vagy arról, hogy a népi protestantizmus egy jóval szigorúbban értelmezett (leegyszerűsített? fatalistább?) predesztinációtant vallott magáénak. Ez utóbbi lehetőséget támasztanak alá Keith Thomas adatai a 17. századi pestisrendszabályokkal szembe-szegülő, halálukat beletörődve váró angliai protestánsokról: „Számos, a középső társadalmi réteghez tartozó megfigyelő megjegyezte, mennyire érzéketlenek [az utóbbiak] a járványveszély iránt, s megdöbbenéssel tapasztalta, mennyire nem hajlandók betartani a saját biztonságuk érdekében hozott szabályokat.”⁴⁶ Hasonló mentalitásra utalhatnak az amerikai történésznek, David Warren Sabannek az adatai is 16. szá-

⁴⁴ BUZINKAI GYÖRGY: *Rövid Oktatás, Miképpen kellessék magunkat [...] a Pestis ellen védelmezni; vagy a Pestisben levő betegeteket orvosolni*, Debrecen, 1739. (A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Q. 2200). A külső gyógymódok sorában például a következők szerepelnek. Az egészséges ember – akár orvos, akár nem – keszkenőjét rózsá- vagy levendulaecetbe áztassa, s azt szolgassza, füstölje magát levendula- és rozmaringvirággal elegyített pipadohánnyal, rágjon narancs- és citromhéjat, s dohányozzon minél többet. Házát füstölje fenyőágakkal, borókával, szurokkal, zsályával, tömjénnel, illetve gőzölje forró ecettel vagy pálinkában főtt zsályával, rutával, violával, rózsával. Házából üres gyomorral ki ne menjen, a jobbmódúak „Mithridates orvosságát” egyék – ez füge, dióbél, rutalevél összevagdálva, megszóva és borban vagy pálinkában áztatva –, a szegények elégedjenek meg fokhagymás pirított kenyérral és egy pohár borral. Igen fontos, hogy az emberek ne féljenek a betegségtől, mert a félelem meggyorsítja a vér és a testnedvek folyását és megterhelvén a szívet, halált okozhat. Aki már megkapta a pestist, annak egyrészt a hagyományos, minden más betegségre is alkalmazott gyógymódokat – érvágást, hánytatókat, izzasztókat –, valamint gyógyteákat javallotta, úgy, mint herbateát, zsálya-, ruta-, sóska-, pimpinella- stb. főzeteket. A leginkább azonban az ún. „hipokratészi orvosságot” ajánlotta, amely nem volt más, mint pörkölt-főzött kávé – szegényebbeknek árpa, vagy zab – nádmézzel és ecettel. Már inkább a pestishez alkalmazott gyógymódként szerepelt a bubók gyorsított megérlelése növényi flastrommal (sóval összetört egérfarkfülevélből, reszelt retetkből, mustárból, rutából és fecskéfülevélből készült tapasz), friss meleg kenyérral vagy állati eredetű rátétekkel (elevenen megkopasztott verebeket vagy galambokat kellett rájuk kötni). Nem túl előrehaladott állapotban pedig eredményesnek vélték a bubók felvágását is.

⁴⁵ HBM, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispátens. 1742. december 30.

⁴⁶ „Many middle-class observers commented on their insensibility in face of the dangers of the plague, and were shocked by the general reluctance to obey regulations designed for their own safety.” THOMAS: i. m., 20.

zadi dél-német evangélikus parasztokról, akik szigorúan ragaszkodtak ahhoz, hogy úrvacsorát csak tiszta lélekkel vehetnek, s ezért sokszor évekig nem voltak hajlandók az egyházi szentséggel élni.⁴⁷

A levéltári iratok tanúsága szerint a debreceni városi elit az 1730-as/1740-es években mindenesetre tudatában volt annak, hogy egy eltérő felfogással kell megküzdnie. Bizonyosan ezért vette igénybe a prédikátorok tekintélyét is, hogy megértesse a néppel: a pestisintézkedések *nem a lelkiismeret ellen* történnek. Az azonban, hogy másrésztől viszont szemmel láthatólag a felsőség, az uralkodó, a „Császár parancsa” mögé bújta, a város évszázados önállósági hagyományait tekintve vagy csak olaj volt a tűzre, vagy nem ért semmit, mert a lázadók tudhatták, hogy más esetekben a város vezetősége, ahol lehet, mindig igyekszik kibújni a belügyeikbe egyre inkább beavatkozó, katolikus tisztviselőket a nyakukra küldő felsőség követelése alól.⁴⁸

Az 1742-es pátens másik fő vádpontja szerint „a népnek elvette Isten az eszét, hogy az értetleneknek és bűjös-bájosoknak tanácsát inkább kövessék, és azoknak inkább engedjenek, mint okossággal és tudománnyal ékeskedőknek”.⁴⁹ A pestisjárványról író 17–18. századi debreceni prédikátorok értékes adatokat szolgáltatnak azokról a „babonás orvosságokról” is, amelyeket a nép, úgy tűnik, inkább előnyben részesített, mint a patikában kaphatókat. Komáromi Csipkés György 1661-ben, Felvinczi Sándor 1679-ben, Köleséri Sámuel 1709-ben említ például a vámpírhiedelmek köréhez tartozó mágikus védekező praktikákat. Eszerint pestis idején Románia/Erdély és Észak-Magyarország vidékein a halottakat kiásták a földből, és lefejezték vagy elégették.⁵⁰ Jóllehet, Komáromi Csipkés említ egy ilyen esetet magából Debrecenből is, semmilyen további nyomát nem találtam annak, hogy a város népe a későbbiekben ilyen módszerekhez folyamodott volna. Annál valószínűbb, hogy a pestispátens „bűjös-bájosok” megnevezés alatt a népi gyógyítás helyi képviselőire utal, akik Felvinczi egyik korábbi említése – valamint az általam vizsgált kora újkori debreceni boszorkányperek (1575–1759) – alapján a „betegre olvasó asszonyok” voltak.⁵¹ A járvány alatt, 1739 augusztusától 1743 decemberéig összesen 21 bűntetőpert folytatott le a magisztrátus „ördögös gyógyítással”, „boszorkánysággal”, illetve jövendöléssel és ún. táltostudománnyal vádolt helyi lakosok ellen.⁵² Ezeknek a pereknek a tanúvallomásai sajnos hiányoznak, így kevés információnk van arról, hogy ezek az ún. „Orvos Asszonyok” és – olykor – férfiak valóban megkísérelték-e a pestises betegek gyógyítását, amint azt a pátens sejteni engedi. 1743. évi pere szerint

⁴⁷ SABEAN, David Warren: *Power in the Blood, Popular Culture and Village Discourse in Early Modern Germany*. Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 37–60.

⁴⁸ BALOGH István: A rendi állam várospolitikája, in RÁCZ: i. m., 143–162.

⁴⁹ HBmL, IV. A. 1011/e. 1.d. Pestispátens. 1742. december 30.

⁵⁰ KOMÁROMI CSIPKÉS: i. m., 60.; FELVINCZI: i. m., 120.; KÖLESÉRI Sámuel: *Pestis Daciae anni 1709. scrutinium et cura*, Cibinii, 1709. idézi MAGYARY-KOSSA: i. m., IV. kötet, 29–30.

⁵¹ FELVINCZI: i. m., 121.; Lásd még KRISTÓF Ildikó: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”, *A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében*, Debrecen, Ethnica, 1998.

⁵² HBmL, IV. A. 1011/a. 35-38. kötet; KRISTÓF: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”.

egy a városból többször is kiűzött gyógyító juhász emberről mindenesetre biztosan lehet tudni, hogy igen.⁵³ Azt is láthatjuk, hogy a járvány ideje alatt „illegitim gyógyítás” miatt vád alá került „Orvos Asszonyok” és bábák ellenében a magisztrátus a hivatalos, legális orvoslás képviselőinek, a városi orvosoknak és borbélyoknak a hatáskörét és kiváltságait igyekezett védelmezni.⁵⁴

Sem a korábbi időszakból, sem az utolsó nagy pestisjárvány idejéből nincsenek adatok a városból – vagy Bihar megye falvaiból – arra, hogy a boszorkánysággal vádolt személyeket a pestis mágikus úton való okozásával vagy terjesztésével (is) gyanúsították volna: ún. *engraïsseur*ökre (feltételezett pestisterjesztőkre) nincsen adatunk.⁵⁵ A protestáns egyházak balszerencse-magyarázata, betegségekkel kapcsolatos felfogása szerint ugyanakkor a boszorkányság az Isten büntetését kiváltó emberi bűnök közé tartozott.⁵⁶ Kabai Bodor Gellért református értekezése szerint – amelyet *Hegyes Ösztön A Sátánnak Angyala* címmel 1678-ban adtak ki Debrecenben –, a „varázslók és bűvös-bájosok bűne” azért irtóztató és kigyomlálandó, mert „ugyan társul és eszközül adják magukat a Sátánnak, midőn ez harcol az Istennek választotti ellen”.⁵⁷ A városi és vármegyei büntetőperek tanúsága szerint a bűnbakkeresésnek és feszültséglevezetésnek effajta kombinált lehetőségével valóban élt a korszak népe. Ez magyarázhatja, hogy azokban az években, amelyekben valamilyen természeti katasztrófa vagy éppen pestisjárvány pusztított, a boszorkánysággal vádoltak száma Debrecenben az évi átlag egy-két főnél mindig magasabbra emelkedett. Legtöbbjüket pedig éppen az 1739–42 évi, legnagyobb pestisjárvány alatt, illetve közvetlenül azután vitték bíróság elé.⁵⁸

A pestisjárvány során egy adott közösségben kialakult feszültségek, mint láttuk, igen sokrétű és továbbgondolásra érdemes kérdéseket vetnek fel. A jelen tanulmány korántsem meríti ki az elemzés lehetőségeit. A szabályszegő viselkedés formáit itt csak egy feltehetőleg korábbi és szigorúbb vallásos mentalitásban, bizonyos népi protestáns tudatformákban, illetve gyakorlatokban, a népi hiedelmek által kínált feszültséglevezetés módozataiban nyomoztam. Nem állt módomban kitérni a járvány – úgy történeti, mint strukturális – pszichológiájának olyan kérdéseire, mint a hétköznapiak rendjének felbomlása, a bezártság és a betegségtől való félelem okozta „kényszer-

⁵³ KRISTÓF: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”, 216, 110, 112, 114, sz.: Kis János.

⁵⁴ KRISTÓF: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”, 215–216, 92–114. sz. Lásd még ugyanitt az 5. fejezetet: „Minden nyavalyátokért emberre vettek”: a boszorkány vádaskodás társadalmi háttere, 114–185, különösen 143–162.

⁵⁵ Francia és svájci adatokra nézve lásd MONTER, William: *Witchcraft in France and Switzerland, The Borderlines during the Reformation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976, 44–45, 47–49, 52, 65, 94–95, 115–118, 121–127.

⁵⁶ A kora újkori református boszorkányság-felfogásról és démonológiáról lásd KRISTÓF: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”, 54–76.

⁵⁷ KABAI BODOR Gellért: *Hegyes Ösztön a Sátánnak Angyala*, Debrecen, 1678, 44. (OSZK RNYT, RMK I. 1220).

⁵⁸ Lásd ehhez tanulmányomat KRISTÓF Ildikó: Boszorkányok, „Orvos Asszonyok” és „Parázna Személyek” a 16–18. századi Debrecenben, *Ethnographia*, Cl. évfolyam, 1990/3–4, 438–466.; és KRISTÓF: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”, 114–124.

rű magányosság” és „jövönélküliség” érzése.⁵⁹ Márpedig a mindenkori szabályszegők ezektől a nyomasztó érzésektől is szabadulni kívánhattak, amikor látni akarták elzárt vagy még egészséges rokonaikat, folytatni akarták megszokott munkájukat. Külön elemzést érdemelne a pestisrendelkezések következtében „elembertelenített halál”,⁶⁰ a ceremónia nélküli temetés ellen fellépő, az ünnepélyes *rite de passage*-hoz a lázadásig ragaszkodó rétegek – mint láttuk, jelentős számban nők – mentalitása, vagy a kétségbeesés talaján kisarjadó szélsőséges viselkedések (a temetőemberekkel való „paráználkodás”, a pestises temetőben való mulatozás⁶¹) kérdése.

Egy régi keleti legenda szerint egyszer a Pestis ígéretet tett egy jósnak, hogy nem szed ezernél több áldozatot Szmirnában. „Óh, Pestis, te átkozott, becsaptál engem – kesergett később a jós –, hiszen több mint húszezren haltak meg!” „Biztosíthatlak – válaszolt a Pestis –, hogy én megtartottam a szavam, és csak ezer ember halálát okoztam, a többi tizenkilencezer saját félelmének lett az áldozata.”⁶²

Hogy a korabeli – mindenkori – emberek mitől és miért féltek jobban, a járványtól-e vagy megszokott életrendjük szétzilálódásától, s hogy milyen módon próbálták ezt vagy azt kivédeni, még alapos vizsgálatokat igényel. Ám kétségtelenül fontos és hálás kutatói, emberi feladat.

ABSTRACT

„His soul is weeping since he cannot bury the dead as before.” Plague and uprising in the city of Debrecen (Hungary), 1739–1742

This is a historical anthropological study of a period of social and religious tensions in a Calvinist city in the Kingdom of Hungary in the first half of the 18th century. The last and greatest plague epidemic devastating Hungary and Transylvania between cca. 1738 and 1743 led to a clash of different opinions and beliefs concerning the origin of the plague and the ways of countering it. The town of Debrecen, situated in the Great Hungarian Plain, saw not only frequent violations by its inhabitants of the imposed measures of lockdown but a major uprising in 1739. The author investigates on the one hand the historical sources (handwritten town records, written and printed regulations, files of criminal proceedings and other manuscripts) to be found in the city archives of Debrecen, and on the other hand the works of the local Calvinist preachers published in the same town.

The purpose of the study is to outline the main threads of interpretation concerning the plague: a stricter and earlier one closer to local Puritanism, and a more moderate and later one closer to the expectations of contemporary medical

⁵⁹ „solitude forcée”, „vivre sans projet” – DELUMEAU: i. m., 114–117.

⁶⁰ Uo., 115.

⁶¹ HBmL, IV. A. 1011/a. 38. kötet, p. 259. 1743. június 8.

⁶² BIRABEN: i. m., 37.

science. While the former set of interpretation seems to have been founded especially on an „internal” cure (i.e. religious piety and repentance), the latter suggested mostly „external” means (i.e. quarantine measures and medicine) to avoid the plague and to get rid of it. There seems to have existed, however, a third set of interpretation, namely that of „sorcery and magic” by which the so-called „Doctor/Cunning Women” also attempted to cure the plague-stricken by their magical means. This third set has not been tolerated by none of the other two. The author provides a detailed micro-historical analysis of both the events and the discourses into which they were embedded.

Úrvacsora

*(Kolozsvár, Felsővárosi Egyházközség, Erdélyi Református Egyházkerület,
Kolozsvári Egyházmegye. Fotó: Ballai Zoltán)*

Fazakas Gergely
Tamás

REFORMÁTUS KARANTÉN- ÚRVACSORA (VIRTUÁLIS?) KÖZÖSSÉGBEN. AZ ÉRVELÉSEK ELEMZÉSE

1. Tudatosulás

A legtöbb református gyülekezet húsvétvasárnap, online istentiszteletének végén, kivételesen, nem hangzott el egy számadat. Az, hogy – legalábbis virtuálisan – hányan voltak együtt az úrvacsorai közösségben. Pedig jó lett volna ezt legalább utólag megtudni, akár a visszajelzések alapján. Egyfelől azért lett volna fontos ez az információ, hogy segíthesse a közösségvállalást, azt, hogy a gyülekezeti tagok a karantén ellenére is számon tarthassák egymást. Másfelől pedig azért, mert többekről tudunk, akik ugyan követték a liturgiát, ám nem kívántak élni az otthoni úrvacsora lehetőségével. Vagy egyszerűen a helyzet szokatlansága miatt, vagy azért, mert nem értettek egyet a szentség vételének e módjával.

Mivel a különböző felfogások feszültséget okoznak a református egyházon belül, a sok bizonytalanság miatt szükség van fogódzókra, illetve jó felkészülni az esetleges későbbi, hasonló szituációkra, ezért úgy vélem, nem jó tologatni a közös megbeszélést, érdemes már most, a jelen helyzetben gondolkodni minderről.¹ Nemcsak teológusként, hanem laikus gyülekezeti tagként, mint magam is. A karanténhúsvét táján ugyanis érzékelhetően gyarapodott az olyan hívek száma (nem csak a református egyházban), akik tudatosabban kezdtek gondolkodni az úrvacsoráról, mint korábban. A korábbi érdeklődés hiánya természetes, hiszen általában nem a szentségről szóló dogmák alapján szoktunk felekezetet választani. A leg-

¹ A szöveg első, rövid változata 2020. április közepén íródott, lásd FAZAKAS Gergely: Karanténúrvacsora (virtuális) közösségben, *Szívárvány, A Debrecen-Nagyereki Református Egyházközség lapja*, 2020/4, 2–3., URL: http://www.refnagyerdo.hu/tartalom/szivarvany/kulonleges_urvacsora_1_2.pdf A bővebb tanulmány 2020. május elején készült, s a *krizisekesertelmezések.blog.hu* oldalon közöltem három részletben. A jelenlegi közlemény ez utóbbi javított változata.

többen beesületünk valamely egyházba, vagy később, valaki hatására kapcsolódunk egy közösséghez, amelyen keresztül aztán megismerjük és elfogadjuk az adott felekezet liturgiai hagyományát, úrvacsorázási, szentáldozási *szokását* (és kevésbé a *teológiáját*). Időnként mély hittel átélve, időnként megszokásból véve a szent jegyeket. Pedig a keresztyénség történetének jelentős részében éppen az úrvacsora tana volt az egyik leginkább megosztó kérdés, legalábbis dogmatikai szempontból. Sokakat elítéltek, ha nem az adott egyház hivatalos – de időnként némileg változó – álláspontját vallották. A hívek legnagyobb része azonban nemhogy nem értette igazán a teológiai magyarázatokat, hanem valójában alig-alig törődött efféle kérdésekkel.

A következőkben a református úrvacsora járványhelyzetben felmerült problémájával foglalkozom. Irodalom- és művelődéstörténészként nem a teológiai meggyőződésekhez szólok hozzá, hanem a jelenlegi karantén-úrvacsorára reflektáló református álláspontok *retorikáját* elemzem, a kifejtett vagy rejtett érvelésekre fókuszálok. Utalok a felmerült bibliai és hitvallási szövegek értelmezési hagyományára, valamint – a református álláspontok kontrolljaként – megvizsgálom egyrészt az evangélikus, másrészt a református-presbiteriánus felekezet néhány képviselőjének argumentációját is. Ezeket megelőzően, bevezetésképpen, röviden összefoglalom a dogmatikai szempontokat.

2. Felekezetenként eltérő úrvacsora-értelmezések

A katolikus Eucharisztia-tan

Az Eucharisztia katolikus értelmezése szerint a kenyér és bor átlényegülése Krisztus testévé kizárólag a misén történhet meg, s ekképpen az Úr valóságos jelenléte csak itt lehetséges: amint a felszentelt pap kimondta az átváltoztatás kifejezéseit. Ezért például a „lelki áldozás” tanának elfogadása évszázadok óta megfelelő teológiai megoldást kínált az olyan extrém helyzetekre, amikor valaki ugyan vágyódik a szentségre, ám személyes okok (válás, még meg nem gyönt halás bűn stb.) vagy éppen a külső körülmények (paphiány, a mai helyzethez hasonló krízis stb.) nem teszik lehetővé a valóságos áldozást. Valamiféle „távolsági szentáldozás” tehát a katolicizmusban teljesen kizárt teológiailag. A hívek konyhaasztalára helyezett kenyér és bor nem változtatható át a képernyőn keresztül, nem papi személy pedig nem is próbálkozhat ilyennel.²

Az evangélikus úrvacsora-felfogás

A katolikushoz több tekintetben hasonló, mint különböző evangélikus úrvacsoratanra alapozva is nehéz lenne „online-reálprezenciát” feltételezni. Hiszen Luther nyomán azt vallják, hogy Jézus mondatát szó szerint kell értelmezni: „ez az én testem

² A legutóbbi összefoglalások közül lásd például NÉMETH Norbert: *Az Eucharisztia mint szent emlékezés (az utolsó vacsorára) és az Eucharisztia: Krisztus keresztáldozatának jelenvalóvá tétele a szentmisében*. Előadásként elhangzott az Eucharisztikus tudományos konferencián, 2018. november 29-én, elérhető URL: http://tar.eucharisztikuskongresszus.com/Eucharisztikus_tudomanyos_konferencia_2018/Eloadasok_szoveg/Nemeth.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

[...] ez az én vérem” (Mt 26,26-28). Vagyis az Úr – ígérete szerint – valósággal jelen van az úrvacsorában, magával a Fiúval lehet egyesülni a szentség átélése alkalmával. Ám e misztérium csak a gyülekezet tényleges közösségében valósulhat meg, kizárólag az erre rendelt, szolgálattévő lelkész vezetésével, aki kimondja Krisztus szavait.³ Noha a világ evangélikus és református egyházai mintegy fél évszázada (a magyarországiak pedig már közel 200 éve) megegyeztek arról, hogy úrvacsorai közösségben lesznek egymással, legalábbis *testvéri* szempontból, a szentség *teológiai* értelmezésében viszont, a hasonlóságok mellett, nagyobb különbségek is vannak.⁴

A református úrvacsora teológiája

Kálvin és a svájci reformátorok nyomán kialakult református sákramentumfelfogás szerint a szent jegyekben nincs jelen Jézus valóságosan, hanem a gyülekezet tagjai az úrvacsorai közösségben, a Szentlélek által, titokzatos módon, lélekben egyesülhetnek a feltámadott, mennybéli Krisztussal.⁵ A református irányzat azonban önmagában is sokszínű volt, már a 16. század óta, hiszen még a kálvini nyomon járók között is több teológus – például a debreceni Melius Juhász Péter – kissé másképpen értelmezte a Szentlélek által történő egyesülést Krisztussal, mint a genfi mester.⁶ Zwingli nyomán pedig kialakult az a markáns felfogás, amely inkább csak emlékező alkalomnak tekintette az úrvacsorát.

Ám akár a Szentlélek általi titokzatos egyesülésként, akár emlékkalkomként éli át valaki a gyakorlatban e szentséget, mivel a református felfogás szerint nincsen szó valóságos jelenlétről, lehetségesnek tűnik akár a Kálvin-, akár a Zwingli-féle hagyományt követő nézőpontból kiindulva levezetni az online úrvacsorai közösségben részesülés lehetőségének álláspontját. Viszont annak következtében, hogy több református teológus, ha nem is a *szent jegyekben*, de az úrvacsoravétel *aktusában* mégiscsak *reális* jézusi jelenléteket lát, e dogmatikai felfogásból kiinduló érvelés eljuthatna akár a távúrvacsora *elvetésének* kimondásáig is.

Minderről azonban alaposan megfontolt *teológiai* magyarázatok – Fazakas Sándor jelen folyóirat számban is közölt írásán kívül – alig bukkantak fel a mostani, ka-

³ Lásd legújabban összefoglalóan SZEBIK Imre: Az úrvacsoráról szóló teológiai felfogás és az úrvacsora gyakorlata az evangélikus egyházban, *Theológiai Szemle*, LXII. évfolyam, 2019/4, 245–247.; Valamint HAFENSCHER Károly: Az úrvacsora teológiai és gyakorlati kérdései, *Lelkipásztor*, XCIV. évfolyam, 2019/8–9, 323–326.

⁴ Leuenberg 40 – ünnepi konferenciát tartottak az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, *evangelikus.hu*, 2013. 03. 18. URL: <https://www.evangelikus.hu/leuenbergi-konkordia-2013> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

⁵ Újabbban lásd például FEKETE Károly: Az úrvacsora értéke és jelentősége a református teológiában, *Theológiai Szemle*, LXII. évfolyam, 2019/4, 239–245.; A tanulmány korábbi változata előadásként elhangzott az Eucharisztikus tudományos konferencián, 2018. november 28-án, elérhető URL: http://tar.eucharisztikuskongresszus.com/Eucharisztikus_tudomanyos_konferencia_2018/Eloadasok_szoveg/Fekete.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

⁶ RÉVÉSZ Imre: *Méliusz és Kálvin*, Kolozsvár, Minerva, 1936, 5.; KATHONA Géza: Méliusz Péter és életműve, in BARTHA Tibor (szerk.): *A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, *Studia et Acta Ecclesiastica*, II, 1967, 185.

ranténhúsvét körüli időszakban. A református egyházon belül az online úrvacsoráról kibontakozó vitában megszólalók legtöbbször nem a *reális jelenlét* kérdését taglalva foglalt állást. Vagy, legalábbis, az érvelésekben ritkán reflektáltak az efféle teológiai kiindulópontokra. Pedig az online úrvacsora lehetőségét elvetők meggyőződése valóban következhet a szent jegyek és Krisztus kapcsolatára való „egyoldalú koncentrációból”, ahogyan viszont az otthoni úrvacsorázást elfogadók megfontolásai származhatnak a „mindenütt-jelenvalóság” teológiai látásából.⁷ Úgy tűnik azonban, hogy a legtöbbször kevésbé mérlegelték a dogmatikai szempontokat, inkább a (kissé bizonytalan szentírási legitimitással alátámasztott) *szabályokra, formára és keretre* fókuszáltak. Pontosabban: ezek *megfelelő / nem megfelelő érvényesülését* firtatva próbálták alátámasztani a krízishelyzet gyakorlati teológiai szempontjából megfogalmazott álláspontjukat.

3. Lehet-e reformátusként úrvacsorázni a karanténban?

a) A HIVATALOS ÁLLÁSPONT: IGEN

Mert: valóságos közösség létesül

Bár könnyen belátható okok miatt a 16. századi reformátoroknak nem jutott eszébe, hogy online úrvacsorai liturgiáról értekezzenek, vannak, akik a helvét irányú szövegekből is kikövetkeztethetőnek látják e lehetőség elfogadását. Kálvint idézte érvként Bogárdi Szabó István püspök, a Magyar Református Egyház zsinati elnöke, amikor először írt a kérdésről március 27-én közzétett írásában,⁸ illetve ez olvasható a Zsinat Elnökségi Tanácsának március 30-i ajánlásában.⁹ Egyéb passzusok mellett mindkét szöveg éppen azt az ismert részt hivatkozta az *Institutió*ból, amely a mennybéli Krisztus, valamint a szent jegyeket magához vevő földi ember közötti viszonyra vonatkozik: „Ha pedig hihetetlennek tűnik, hogy Krisztus ekkora távolságból adja nekünk eledelül testét, emlékezzünk csak rá, hogy a Szentlélek titkos ereje mennyire felül-

⁷ A fentiekhez lásd FAZAKAS Sándor jelen folyóirat-számban közölt *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül* c. írásának 2.1. és 2.2. pontját.

⁸ BOGÁRDI SZABÓ István: „Online úrvacsora, karanténistentisztelet?”, *facebook.com*, 2020. 03. 27. URL: https://www.facebook.com/bogardiszaboistvan/posts/549603682348045?__tn__=K-R és a *reformatus.hu* honlapon, URL: <https://www.reformatus.hu/egy hazunk/hirek/online-urvacSORA-karanténistentisztelet/>, majd in *Reformátusok Lapja*, LXIV. évfolyam, 14. szám, 2020. április 5., 14.; Bogárdi Szabó írása eredetileg egy disputa keretében íródott, azon belül is értelmezhető, lásd FAZAKAS: *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül*; BOGÁRDI SZABÓ István: *Vita arról, ami nincs?*; FAZAKAS Sándor válasza (nyílt levél); BOGÁRDI SZABÓ István válasza (nyílt levél). Ez utóbbiból készült, minimális átalakítással, az „Online úrvacsora, karanténistentisztelet?” című írás. Összegyűjtve itt olvasható a négy szöveg Párbeszéd az online istentiszteletekkel kapcsolatban, *ttre.hu*, 2020. 03. 30. URL: <https://ttre.hu/tartalom/5144/3/keruletI/parbeszed-az-online-istentiszteletekkel-kapcsolatban>; Fazakas Sándor jelen folyóirat-számban olvasható írása a fent idézett *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?* c. cikknek az úrvacsorakérdés témájával kibővített változata. (A hivatkozott írások utolsó letöltése: 2020. 05. 17.)

⁹ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATÁNAK ELNÖKSÉGI TANÁCSA: Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020. 03. 20. URL: <http://regi.reformatus.hu/mutat/17177/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.; Rövidebb összefoglalóját lásd Isteniszteleti ajánlások krízishelyzetre, *Reformátusok Lapja*, LXIV. évfolyam, 15–16. szám, 2020. április 12–19, 26–27. (A továbbiakban: *Ajánlás*.)

múlja minden érzékünket [...] a Lélek valósággal egyesíti, amit a távolság elválaszt.” (*Inst.*, 4.17.10).¹⁰

Ám sem Bogárdi Szabó cikke, sem az *Ajánlás* nem pontosítja, miképpen vélik applikálhatónak jelen helyzetre Kálvin gondolatát. Az alkalmazáshoz csupán némi támpontot adhat a püspök úr írásának az idézetet bevezető megjegyzése („mielőtt a valóság és a virtualitás vitája kitörne a jel és a jelzett dolog, az ige és ígéret, a sákramentumi reprezentáció és egyebek kapcsán, ajánlom Kálvin mondásait”), valamint az *Ajánlás* biztatása („Kálvin szavai pedig a Szentlélek erejére emlékeztetnek”). E megjegyzések alapján talán nem tévedek, ha úgy vélem, hogy mindkét szöveg a következőt sugallja: a járványhelyzet kontextusában az *Institutio* idézett fordulata („a Lélek valósággal egyesíti, amit a *távolság* elválaszt”) nem csupán a mennybéli Krisztus és az úrvacsorázó templomi közösségre vonatkozhat, hanem, metonimikusan, a karanténokba kényszerült gyülekezeti tagok egységére is érthető. E felfogás szerint tehát az online sákramentumvétel során is létesülhet valódi *communio*: Krisztussal és egymással.¹¹

Mert: a házi istentiszteleten a nem-lelkészek is kiszolgáltathatják az úrvacsorát

Bogárdi Szabó cikke, majd az Elnökségi Tanács *Ajánlása* az úrvacsora vételére a házi istentisztelet keretét javasolta a híveknek, olyan liturgiai mintát is adva a lelkészek számára, amelyet megvalósítva, online közvetítés esetén, követhetnek gyülekezetük tagjai. Ehhez a II. Helvét Hitvallásból idéz: „Mint hogy Isten a sákramentumok szerzője, ő mindig munkálkodik az egyházban, ha ott helyesen gyakorolják a sákramentumokat, ezért a hívők, amikor az egyházi szolgálattól átveszik a sákramentumokat, tudják meg, hogy Isten munkál a maga rendelésében. [...] Ezért a sákramentumok kiszolgáltatásakor a hívők világosan különbséget is tesznek az Úr és az ő szolgálja között, vallván, hogy a sákramentumokban a dolgot maga az Úr adja, a jelképeket pedig az Úr szolgálja.”¹²

¹⁰ KÁLVIN János: *Institutio Christianae Religionis, A keresztyén vallás rendszere 1559*, II. kötet, Ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, Kálvin, 2014, 423–424.; Mind Bogárdi Szabó cikke, mind az *Ajánlás* tévesen jelöli meg az idézet forrását az *Institutió*ból. Az előbbi a 4.11.17., az utóbbi a 4.11.10. részt jelzi; Vö. még KÁLVIN János: *A genfi egyház kitéje*, Ford. CZEGLÉDI Sándor, Budapest, Kálvin, 1998, 70.

¹¹ Ráadásul azzal, hogy az *Ajánlás* 1. és 3. pontja felszólítja a híveket, hogy az énekeket, imákat és hitvallást az ágendázó lelkésszel együtt mondják, s a szokásos kérdésekre válaszoljanak, úgy tűnik, mintha lehetőséget látna az *interaktív* úrvacsorai részvételre. Jóllehet, az „interakció” csak a percepció szintjén történhet meg, ugyanis az *Ajánlás* nem kérte arra a református gyülekezeti tagokat, hogy kétoldalú video- vagy hangkapcsolattal igazolják aktivitásukat, esetleg „komment” formájában írják meg a válaszokat az ágendázás során feltett kérdésekre. Pláne, hogy az alkalmat sokan csak felvételről nézték vissza, s vettek így úrvacsorát (vagy személyes okok miatt, vagy mert a gyülekezetük nem is közvetítette élőben az istentiszteletet).; Az interaktivitás kérdéséről az online istentisztelet és úrvacsora vonatkozásában lásd FAZAKAS Sándor *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?* című, jelen számban közölt tanulmányának 1. jegyzetét, valamint a 2.3.e pontját.

¹² *A Második Helvét Hitvallás*, XIX. rész (Ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, Kálvin, 2017, 122.).

A házi úrvacsorázásra felhatalmazó egyházvezetői *Ajánlás* összefüggésében az idézet – ha nem is ez a szándéka – ebben a formában megtévesztheti az olvasót. Ugyanis „az egyházi szolgálótól átveszik a sákramentumokat” kifejezés akár úgy is érthető, mintha a „hívők”, a jelenlegi kényszerhelyzetben, *a szentség kiszolgáltatását* vennék át az „egyházi szolgálótól”. A hitvallásban, persze, nem erről van szó, hanem arról, hogy *magukat a szent jegyeket* adják a hívek *kezébe* az egyházi szolgálók. Pedig ezt a jelentést akár annak az egyetlen mondatnak az első fele is egyértelművé tehetné, amit viszont az *Ajánlás* (a fenti idézetben is három ponttal jelölve) kihagyott az idézetből: „Ézért a sákramentumokat épp úgy veszik [mármint a hívők], *mintha magának az Istennek a kezéből vennék*”.¹³

Mert: a mai járványhelyzet = szükséghelyzet

A református egyházvezetés arra hivatkozva tette lehetővé a nem lelkészek számára is e sajátos otthoni úrvacsoráz(tat)ást, hogy a „súlyos betegség, kijárási tilalom, járvány, háború” sorához hasonló „szükséghelyzetként” értelmezi a jelenlegi állapotot. Ehhez, érvként, a Geleji Katona István által összeállított, 1649-ben megjelent kánonok ágyhoz kötött betegekre vonatkozó, 61. rendelkezését hivatkozva, azt látva alkalmazhatónak. Eszerint: az úrvacsorát „súlyos betegektől, vagyis azoktól, akik otthonukban ágyhoz vannak kötve és hitükben gyengék, sürgető kérésükre, a szent közösséget semmiképpen sem szabad megtagadni; továbbá ne csak a betegnek szolgáltatassák ki, hanem annak a kisebb gyülekezetnek is, amely erre a sürgető alkalomra a háziakból [...] összegyűl.”

Ennyit idéz Gelejitől az Elnökségi Tanács *Ajánlás*ának szövege, ám a kiragadott hivatkozás e formában még megtévesztőbb, mint a II. Helvét Hitvallás fent bemutatott citálási módja. Az *Ajánlás* ugyanis kihagyja, hogy a kánonok szerint kik végezhetik az úrvacsora osztását a beteg házánál. Pedig ez a témakört bevezető 59. kánonból világosan következik: „Az úrvacsorát is szabályszerűen kell kiszolgáltatni – *amit csak azok a lelkészek végezhetnek, akiket az egyház bizonyoságlelvéllel állított szolgálatba*”.

A Geleji-kánonok úrvacsorára vonatkozó egyetlen további rendelkezésében (60–64.) sem merül fel, hogy az ordinált lelkipásztorokon kívül bárki oszthatna úrvacsorát.¹⁴ Ám ezt a kontextust nemcsak elleplezi az *Ajánlás*, hanem éppen az ellenkező értelmezésre nyit lehetőséget. Ugyanis az idézett, 61. kánont az alábbi két mondat vezet be: „Kérjük, házi istentiszteleti közösségükben a javasolt liturgiai rendben vegyék az úrvacsorai jegyeket is. Erre *felhatalmaznak minket* hitvallási irataink is.”¹⁵ Ha egy-két adatról tudunk is a református egyház kora újkori történetében arra vonatkozóan, hogy lelkészhiány esetén diakónus, esetleg egyszerű gyülekezeti tag szolgáltatta ki súlyos betegnek az úrvacsorát (az *Ajánlás*ban a bizonyítás során ez *precedens* jellegű

¹³ *Uo.*; Az eredetiben: „[...] adeo ut fideles, cum a ministris sacramenta percipiunt, agnoscant, operari Deum in suo instituto, ideoque sacramenta perinde, ac ex ipsius Dei manu percipere [...]”

¹⁴ *A Geleji-kánonok*, ford. BUZOGÁNY Dezső, Budapest, Kálvin, 2020, 44. (A zsinat Elnökségi Tanácsának *Ajánlás*ában idézett kánonszöveg más fordításból való.)

¹⁵ *Ajánlás*, III/2. pont.

érvként szolgálhatna), viszont maguk a Geleji-kánonok bizonyosan nem „hatalmaznak fel minket” erre a gyakorlatra.

Az *Ajánlás* a krízishelyzet indoklására a Szentírást is legitimációként használja. Ez esetben viszont némi támpontot ad ahhoz, hogy az Elnökségi Tanács miképpen látja applikálhatónak a jelenlegi karanténhelyzetre az általuk idézett bibliai lokust: az üldözöttség miatt bezárkózásra kényszerült őskeresztyén gyakorlatot tekintik példának. „Egyházunk rendje szerint konfirmált református egyháztagjaink úrvacsoráznak úgy, ahogy a közvetített istentisztelet lelképásztora vezeti az úrvacsorai szertartást; *ezáltal az apostoli kor gyülekezeteinek mintáját követjük, akik súlyos helyzetükben* »házanként megtörték a kenyeret, örömmel és tiszta szívvel részesültek az ételben.«” (ApCsel 2,46)

b) ELLENVÉLEMÉNYEK: KIZÁRÓLAG LELKÉSZEK, VALÓSÁGOS KÖZÖSSÉGBEN

Az Elnökségi Tanács, tapintatosan, hagyott lehetőséget az úrvacsora kihagyására is a húsvéti online liturgiából, ezért közzétett egy olyan istentiszteleti rendtartási javaslatot is, amely ehhez ad mintát. A megszövegezők ugyanis számoltak azzal, hogy a gyülekezeti tagok egy része „különböző okok folytán” nem él a sákramentumokkal a közvetítés alkalmával, illetve a lelkészek között lesznek olyanok, akik nem iktatják be ezt a részt – de őket is kérték, hogy imádságukban emlékezzenek meg az úrvacsoráról.¹⁶ A püspök úr március 27-i cikkében elhárítani próbált vita – bár némileg más jellegű kérdésekről – így sem maradt el, pontosabban: egyes református lelkészek vagy lelkészi közösségek markáns ellenvéleményeket fogalmaztak meg. Az alábbiakban néhány, általam ismert megnyilvánulás argumentációját mutatom be röviden.

„Mi miért NEM úrvacsorázunk a vészhelyzet alatt?”

Sipos Ábá Álmos, békásmegyeri református lelkész e címmel kifejtett álláspontja (mellyel, bejelentése szerint, a presbitérium is egyetért) egy videóüzenetben hangzik el, írásos nyomát egyelőre nem találtam, érdemes tehát rekonstruálni a legfontosabb elemeket.¹⁷ Hosszabb krisztológiai, illetve sákramentum-teológiai bevezető után azért mondja elvetendőnek az online úrvacsorázást, és óvja gyülekezete tagjait attól, hogy ebbe „bárhon, bármikor bekapcsolódjanak”, mert szerinte ekképpen nem az Istentől meghatározott rend szerint zajlana az alkalom, nem tudnának teljesülni az úrvacsorai kritériumok. Egyrészt a sákramentumok kiszolgáltatását speciális egyházi szolgálatnak tartja, amelyet szerinte nem végezhet akárki, kizárólag az arra felhatalmazott, ordinált lelkészek. Másrészt úgy véli, hogy az internetes közvetítés során csupán virtuális együttlét jöhet létre, a hívők valóságos közössége semmikép-

¹⁶ Lásd *Ajánlás*, II. pont, a magyarázathoz III/4. pont. (Érdemes lenne számba venni, hogy az online úrvacsorázást elvető lelkészek a gyakorlatban hogyan tettek / nem tettek eleget ennek a javaslatnak.)

¹⁷ SÍPOS ÁBÁ ÁLMOS: Mi miért NEM úrvacsorázunk a vészhelyzet alatt?, *youtube.com*, 2020. 04. 09. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u57nRiLzEtQ&feature=share> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

pen. (Az auctoritas érvét csak áttételesen veti be: „egyházunk több száz éves bibliikus rendjéről” beszél, viszont nem hivatkozik közvetlenül ide kapcsolódó szentírási, hitvallási vagy egyházfegyelmezési iratokra.) A betegek házi úrvacsoráztatását nem tartja megfelelő mintának a jelen helyzetben, mert az egyházi gyakorlat szerint ezt mindig a felhatalmazott lelképásztor végezte, néhány gyülekezeti taggal kiegészülve, tehát valós (kis)közösségekben – erre azonban most nincs lehetőség. Mivel a jelenlegi karanténhelyzetben sérülnének ezek az úrvacsorai kritériumok, ezért szerinte nem szabad engedményt tenni.

Sipos nem tagadja, hogy az úrvacsora hiánya miatt nagy a szomorúság, ő is érzi ezt, de a helyzet alázatos és türelmes elfogadására biztat, mert a szent jegyek vétele nélkül is meg lehet maradni a hitben. Mivel Isten tudja, hogy miért vonja meg tőlünk a valós együttlét lehetőségét, nekünk is el kell gondolkodnunk ezen. Bibliai érve is van az úrvacsorától való tartózkodásra: mintaként, előképként említi a zsidóság babiloni fogságát. Ennek során Sipos szerint ugyan technikai lehetőségük lett volna az áldozásra, mert nemcsak báránnyhoz tudtak volna jutni, hanem még a papok is együtt voltak a néppel. Viszont a harmadik feltétel, a jeruzsálemi templom hiányzott. Ám a zsidók nem akarták megsérteni az Isten akkor érvényes rendjét, ezért hetven évig nem éltek az áldozattal. Mégis életben maradtak, és nem lett akadálya, hogy higgyenek, majd a szabadulás alkalmával hazatérjenek. Sipos úgy véli, hogy mivel a mostani húsvét idején a külső körülmények miatt a szentségi kritériumok nem teljesülhetnek, ezért nem jöhet szóba az online úrvacsorázás.

„Testvéri buzdítás”

Sipos is egyike volt annak a 38 református lelkésznek, akik aláírták az online úrvacsorázással szemben megfogalmazott dokumentumot.¹⁸ E szöveg a Krisztus által *formai* szempontból is *megszabott rend* felborulását tartja problémának. Ennek okaként azonban nem szól az ordinált lelkészek kizárólagos szerepének kérdéséről. A szövegben csak a *virtualitás* problémája szerepel, amely szerintük *megrontja* a helyes gyakorlatot: „Hisszük, hogy ha a Jézus Krisztus által, formailag is meghatározott úrvacsorai szertartásba bármilyen módon beépítjük a virtualitást – ami alapvetően idegen az úrvacsorától – akkor ezzel megrontjuk az úrvacsora Megváltó Urunk által szabott formai rendjét, ezzel pedig megrontjuk helyes kiszolgáltatását.” Viszont a rövid írásban idézett három szentírási ige egyike sem kapcsolódik az úrvacsora előírásaihoz, illetve nem értelmezhetőek közvetlenül az álláspont alátámasztásaként.

Az aláírók szerint az „úrvacsorával való helyes élés lehetőségét” jelen helyzetben Krisztus vette el, de ezzel szent céljai vannak, s arra sarkallja a híveket, hogy újuljanak meg a kegyességgyakorlás számos területén. A szöveget az aláírókon kívül számos más lelkész is megosztotta az interneten. Sok esetben úgy tűnik, hogy az adott lelképásztor a közzététellel jelzi a *Testvéri buzdítást* támogató véleményét, illetve tudunk olyanokról, akik ehhez kapcsolódóan a saját magyarázatukat is nyilvánossá tették.

¹⁸ *Testvéri buzdítás* (közzététel: 2020. 04. 01.). Több helyen közölve az interneten, például az előző jegyzetben hivatkozott video alatt.

„Biblikus-e az online úrvacsora?”

Varga Róbert, a Nagykövácsi Református Gyülekezet lelkésze e kérdésre felelve szintén azt állítja, hogy az online úrvacsora azért nem a Szentírás szerint való, mert ebben a formában nem jön létre igazi gyülekezeti közösség. Érvként az 1Kor 11-et hozza, s ez alapján a valóságos összekapcsolódást hiányolja. (Az ordinált lelkészek kérdését nem említi.) A helyzetleírása a Siposéhoz hasonlít. Varga is említi az úrvacsorai közösség hiányát, de jelzi, hogy Isten kezéből fogadják el a bajt is. Az írásban és az azt követő imádságban alázatra hív, s bűnbánatra amiatt, hogy amikor lehetett, sokszor mégsem mentünk a templomba. De előre reménykedik a megerősítő Krisztusban, várva, hogy a hívek újra egymás közösségében lehessenek. A bibliai előkép e szövegben is a zsidóság hetven éves fogsága.¹⁹

„Az úrvacsoráról, avagy online kitörés a karanténból”

Jakab Bálint, a Szombathelyi Református Gyülekezet lelképásztorának e címen közzétett írása arról szól, hogy jelen helyzetben „nincs meg a Krisztussal való sakramentális közösség” valóságos feltétele. Ő azonban e megfogalmazást az előzőekhez képest jóval több – ideillő, de kevésbé magyarázott – hitvallási és szentírási szöveggel támasztja alá. (Az ordináció kérdése nála sem kerül elő.) Arra sarkall, hogy bízni kell Krisztusban, mert majd újra eljön a szent jegyekkel élés lehetősége, de addig is bűnbánatot kell gyakorolni, főképp amiatt, ha valaki korábban nem vett részt az úrvacsorai közösségben, noha tehetne volna. A más véleményekkel szemben megengedőbb, mint az eddigiek, ugyanis megjegyzi, hogy tiszteletben tartja az egyházi elöljárók *Ajánlását*, sőt, „azoknak a híveknek, akik [az online úrvacsorától] hitük megerősödését remélik, lelkiismeretük elé nem gördítünk akadályt”.²⁰

4.) Az evangélikusok és a presbiteriánusok szerint:

NEM LEHET ONLINE ÚRVACSORÁZNI

A karanténúrvacsora kérdésére adott református válaszok bemutatását követően érdemes más protestáns felekezetekhez tartozók véleményét is számba venni. Így ugyanis láthatóvá válik, hogy sok esetben hasonlóak ezek az online úrvacsorát elvető református lelkészek érveléséhez.

Evangélikus álláspont

A Magyarországi Evangélikus Egyház Püspöki Tanácsa 2020. április 3-án pásztorlevelet írt az egyház tagjaihoz. Ebben jelezték, hogy nem támogatják az úrvacsoravételt

¹⁹ VARGA Róbert: *Biblikus-e az online úrvacsora?*, *refnagykovacsi.hu*, 2020. 04. 01. URL: <http://refnagykovacsi.hu/2020/04/01/biblikus-e-az-online-urvacSORA/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

²⁰ JAKAB Bálint: *Az úrvacsoráról, avagy online kitörés a karanténból*, *szombathelyref.hu*, 2020. 04. 05. URL: <https://www.szombathelyref.hu/az-urvacSORAROL-AVAGY-ONLINE-KITORES-A-KARANTENBOL> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

az otthoni, online istentisztelet keretében.²¹ Egyetlen – a fent bemutatott, belső református kritikákból ismert – érvelvé támasztják ezt alá: „egyházjogilag nem tudunk hozzájárulni ahhoz, hogy házaknál nem ordinált lelkész úrvacsorát osszon”. A levélből kiderül, hogy néhányan „szerettek volna ebbe az irányba elmozdulni”, tőlük viszont „türelmet és megértést kérünk, de ezen a módon is óvjuk egyházunk egységét”.²² Szólnak az emiatti hiányérzetről, „a szentségre való szomjazás és éhezés időszakáról”, amelyet a lelki felkészülésre lehet fordítani.

Azért érdemes a pásztorlevélen kívül figyelembe venni Hafenscher Károly, a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata lelkészi elnökének érvelését is, mert éppen ő kezdeményezte, hogy egyházuk 2020-at nevezze ki az úrvacsora évének, párbeszédben a katolikus Eucharisztia ünnepi esztendejével, valamint ő is irányítja az egyházi programok lebonyolítását. Hafenscher gondolatmenete egy nagycsütörtökön készült rádiós beszélgetésben hangzott el, amelyet egy ehhez kapcsolódó hallgatói kérdésre született írásos bejegyzésben egészített ki. Szerinte azért utasítandó el az online úrvacsora, mert így egyrészt nem valósul meg a gyülekezeti közösség, másrészt sérül a felhatalmazott lelkészek kizárólagos úrvacsoráztatási joga.

Amiképpen a református egyház Elnökségi Tanácsának *Ajánlása*, úgy Hafenscher is érinti magyarázatában az ApCsel 2,46-ot („házanként megtörték a kenyeret”). Ám a református egyházvezetés szövegétől eltérően ő úgy érvel, hogy „az apostolok szétosztották a feladatokat”, és az egyes „házaknál” „nem mindenki csinált mindent”. Prédikálással és – a szintén igazságszolgáltatásért értelmezett – úrvacsoraosztással „azokat bízták meg a gyülekezetből, akit alaposan megvizsgáltak”. „S mivel számoltak az önjelölt prédikátorokkal (nem egyszer tévántatókkal), a jó rendben rögzítették, hogy kinek mi a feladata. Nem küldték haza a gyülekezetet, hogy otthon mindenki önkiszolgáló alapon úrvacsorázzon, hanem együtt a gyülekezet közösségében.”²³

²¹ MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangelikus.hu*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pasztorlevel-2020-viragasarnap> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

²² A Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház Vezetőségi Tanácsa, illetve a Liturgiai Bizottsága 2020. március végén útmutatást adott ki az otthoni áhítat keretében történő házi úrvacsorázáshoz, lásd A ROMÁNIAI EVANGÉLIKUS-LUTHERÁNUS EGYHÁZ VEZETŐSÉGI TANÁCSA – A ROMÁNIAI EVANGÉLIKUS-LUTHERÁNUS EGYHÁZ LITURGIAI BIZOTTSÁGA: Együtt az úton – Útmutatás a házi úrvacsorához, *evangelikus.ro*, URL: <https://evangelikus.ro/egyutt-az-uton-utmutatas-a-hazi-urvacsorahoz/>; Aztán viszont Adorjáni Dezső Zoltán püspök húsvéti pásztorlevelében ez állt: „Miközben nagycsütörtökön hálát adunk az úrvacsora szentségéért, a járvány miatt le kell mondanunk a minket hitünkben erősítő úrvacsora táplálékáról, és talán még a hagyományos nagycsaládos étkezésekre sem keríthetünk sort.” – ADORJÁNI DEZSŐ ZOLTÁN: Nézzünk fel Jézusra! – Húsvéti pásztorlevél, *evangelikus.ro*, 2020. húsvét, URL: <https://evangelikus.ro/nezzunk-fel-jezusra-husveti-pasztorlevel/>; A kárpát-medencei evangélikus teológusok karanténúrvacsorára vonatkozó véleményének alakulására, illetve a belső vitákra jelenleg kevésbé van rálátásom, a kérdéssel azonban érdemes lenne alaposabban foglalkozni. (A fentiek utolsó letöltése: 2020. 05. 17.)

²³ ANTAL Bálint: Úrvacsora járvány idején, Podcast Hafenscher Károlyval, *youtube.com*, 2020. 04. 09. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZoKfwIYPitQ> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

Az idézett bibliai szövegrész értelmezési hagyományából érdemes annyit jelezni, hogy az ApCsel-ben *nem találtak egyértelmű utalást* arra vonatkozóan, hogy a kenyér megtörése pontosan mit is jelent e szövegkörnyezetben, illetve kik végezheték (és kik nem). És bár az egyháztörténet néhány időszakában valóban nem csupán lelkészek végeztek úrvacsoraosztást, a 2,46 bővebb kontextusa, illetve a Szentírás-magyarító tradíció is a beiktatott lelkészeknek kizárólagosan fenntartott szentség-kiszolgáltatás mellett teszi le a voksát. Nemcsak a katolikus és az evangélikus, hanem a református hitvallások, bibliakommentárok, egyházfegyelmi témájú szövegek döntő többsége is ebbe az irányba húz.

Úgy tűnik, hogy Hafenscher a mostani helyzet *egészét* nem tartja a szabályokat felülíró extrém szituációnak. Azt mondja ugyanis, hogy a jelenlegi, járványos időkből is (tehát *azon belül*) adódhat olyan vészhelyzet, amikor a lelkésznek például haldoklóhoz kell kimennie úrvacsorát adni. Ám a gyülekezet közösségének ettől egyelőre meg kell tartóztatnia magát. Más evangélikus lelkészekhez hasonlóan ő is felveti, hogy a mostani helyzetben a közösségnek még húsvétkor is úrvacsora-*bőjtöt* kell tartania, de megfogalmazza vágyódását a *communio* – reménye szerint nemsokára – eljövendő lehetőségére.

Presbiteriánus álláspont

Az Evangélikál Csoport Egyesület honlapján Bagoly Gyula, a Közép- és Kelet-Európai Református Presbiteriánus Egyház lelkésze vitába szállt Szabó László, a Magyar Református Egyház lelképásztorának – ugyancsak az evangélikál honlapon közölt – állásfoglalásával, mely támogathatóan tartotta az online úrvacsorát.²⁴ Szabóval szemben Bagoly egyrészt a Krisztussal és a testvérekkel való igazi egységet hiányolja, a közösség megvalósítását nem tartja lehetségesnek a digitális médiumokon keresztül. Másrészt az úrvacsora kiosztását szerinte kizárólag a felszentelt lelkészek végezhetik. Véleményét először szentírási igékkel igyekszik alátámasztani, és a példaként hozott lokusokat (közte az ApCsel 2,46 is) Bagoly úgy értelmezi, hogy az őskeresztyének házi istentiszteletei inkább nyilvános, mint családi események voltak. A cikk érvelése azonban meglehetősen fésületlen marad, és a szerző azzal a meglepő felelősség-áthárítással próbálja enyhíteni az érzékelhető hermeneutikai zavart, hogy „a bizonyítás terhe azokon van (világos igék által), akik a családfők ilyen irányú tevékenységet (úrvacsoraosztás) fenntartják”.

Úgy tűnik tehát, hogy „világos” igéket Bagolynak sem könnyű hoznia. Pontosabban: az értelmezési hagyományból úgy látszik, hogy nagyjából ugyanazokat a szentírási szöveghelyeket mindkét álláspont alátámasztására szokták alkalmazni. Bagoly is „világos” érvet csak hitvallásból tud idézni: a presbiteriánusok körében fontos alappontnak tekintett Westminsteri nagykátéból, illetve a Westminsteri hitvallásból. Azokat a passzusokat, amelyek szerint Krisztus kizárólag „az Igéjének szolgáit nevezte ki” a

²⁴ SZABÓ László: Gondolatok az online/házi úrvacsoráról, *evangelikalcsoport.hu*, 2020. 04. 07. URL: <http://www.evangelikalcsoport.hu/2020/04/07/szabo-laszlo-gondolatok-az-online-hazi-urvacSORArol/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

sákramentum kiosztására. Ezekre támaszkodva Bagoly erőteljesen hangsúlyozza az egyházfegyelem kérdését, s ebben a „lelkészek őrállói felelősségét”, hogy „hitetlenek tömegei ne úrvacsorázzanak”.²⁵

Szabó Péter András, szintén presbiteriánus lelkész, Bagoly álláspontját alátámasztó cikkében további, 16–17. századi hitvallásos iratok idézésével (Ursinus, Kálvin, Turretin, illetve a *Synopsis Purioris Theologiae*) egészítette ki kollégája érveit arra vonatkozóan, hogy kizárólag beiktatott lelkészek szolgáltathatják ki az úrvacsorát. Viszont utólagos megjegyzésében megengedően nyilatkozott arról, hogy az érvként hozott idézeteket – minden esetben, így az ő írásában is – többféleképpen lehet értelmezni.²⁶

5. Összegzés

Az online úrvacsorázás mellett / ellen állást foglaló néhány protestáns gondolatmenetet számba véve úgy tűnik, hogy a jelenlegi járványhelyzetben felerősödő szembenállások elsősorban nem dogmatikai természetűek. A sokszor hasonló szentírási vagy hitvallási iratok passzusaiából kiinduló, de egymásétól különböző szöveginterpretációk (bár legtöbbször nem érvelnek elég alaposan) inkább *hermeneutikai* differenciákat mutatnak. Ezek mögött, persze, az evangélikus–református különbség esetében állhatnak *dogmatikai*, illetve *ekkléziológiai* eltérések; a belső református, illetve a református és presbiteriánus szembenállás esetében pedig részint *gyakorlati teológiai*, részint *kegyességgyakorlási*, részint akár *egyházpolitikai* különbségek, sőt, *személyes* ellentétek is.

Úgy tűnik viszont, hogy a legtöbb esetben ott húzódik a határ, hogy az egyes protestáns teológusok (tartozzanak bármilyen felekezethez vagy kegyességi irányzathoz) legalább a jelen helyzetben képesek-e engedni valamennyit az ordinált lelkészeknek fenntartott úrvacsoraszóztó szerep kizárólagosságából. Másodsorban ott, hogy mennyire extrémként ítélik meg a jelenlegi járványhelyzetet: azaz alkalmazhatónak látják-e vagy éppen nem tartják indokoltnak a korábbi (de a mostanitól eltérő), egyéni, illetve közösségi „szükséghelyzetekre” vonatkozó regulákat. Harmadsorban pedig ott, hogy miképpen vélekednek az úrvacsorai közösség valóságosságának / virtualitásának jellegéről. Egy olyan szituációban, amikor a lelkészeknek

²⁵ BAGOLY Gyula: Az online/házi úrvacsora kritikája, reakció Szabó László református lelkész írására, *evangelikalcsoport.hu*, 2020. 04. 11. URL: <http://www.evangelikalcsoport.hu/2020/04/11/bagoly-gyula-az-online-hazi-urvacsoara-kritikaja-reakcio-szabo-laszlo-reformatus-lelkesz-irasara/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.

²⁶ SZABÓ Péter András: Történelmi teológiai háttér az (online) úrvacsora kérdéséhez, *evangelikalcsoport.hu*, 2020. 04. 12. (kiegészítés: 2020. 04. 15.) URL: <http://www.evangelikalcsoport.hu/2020/04/12/tortenelmi-teologiai-hatter-az-online-urvacsoara-kerdeséhez/>; Szabó utólagos, kiegészítő megjegyzése: „a kiragadott idézeteket mindig többféleképpen lehet értelmezni. Ez nyilván igaz a jelen cikk idézeteire is. Minden olvasót bátorítok, hogy a következtetést ne csupán a lenti idézetek alapján hozza meg (még ha azok reménység szerint segítenek is), hanem próbálja a szöveggörnyezet és a gondolatmenet összefüggéseiben vizsgálni a kérdést.” (Utolsó letöltés: 2020. 05. 17.)

már nemcsak Krisztus úrvacsorai *reális jelenlétének / jelen nem létének* (rég) kérdésével, hanem a gyülekezeti tagok *nem-az-úraszatala-körül-hanem-máshol-létének* (új) problémájával is meg kell birkóznunk.

A reformáció korabeli hitvitákkal foglalkozó irodalom- és művelődéstörténetészként rendkívül izgalmas látni, hogy nemcsak a 16–18. században, hanem a jelenben is milyen alapvető meggyőződéseket lehet elfedni, akár tudattalanul is: azonos pontból kiinduló, de egészen eltérő irányba futó, időnként kissé hiányos és pontatlan argumentációkkal.

Azért nem érdemes halogatni a közös töprengést, mert a karantén-úrvacsora kérdésének alapos végiggondolása már a jelenlegi, bizonytalan helyzetben is segíthet abban, hogy világosabbá váljanak a korábban talán nem mindig kontúrosan látszó álláspontok, s akár ezek közeledjenek egymáshoz. A higgadt beszélgetés ugyanis terapeutikus lehet, s hozzájárulhat a református egyházon belüli (és a felekezetek közötti) feszültségek oldásához. Hiszen úgy tűnik, hogy a helyzetre adott többféle válasz is legitimálható a Szentírás és a hitvallási iratok alapján – még ha nem is könnyű mindig következetesen érvelni a véleményünk mellett.

Éppen ezért zárásképpen: a saját, paradox álláspontom

1. Amennyire laikusként meg tudom ítélni a *dogmatikai* kérdéseket, úgy vélem, a református úrvacsoratanból elvileg levezethető, hogy a szentséggel – kényszerűségből, karantén idején – online közösségben, lelkész tényleges jelenléte nélkül is élhessünk.

2. Viszont: a Szentírás vonatkozó részeit, illetve a református hitvallási és más (helvét irányú) reformátori munkák értelmezési hagyományát ismerve, *hermeneutikai* szempontból, jóval nehezebbnek látom arra következtetni a vonatkozó szövegekből és kontextusukból, hogy a karantén-úrvacsora alkalmával a nem-lelkészek is kiszolgáltathatnák a szentséget, valamint az élő közvetítés során (pláne felvételtől nézve) megfelelő közösség teremthető.

3. Mindazonáltal: a *gyakorlatban*, azaz a jelenlegi, legalábbis sajátságos körülmények között (és kihasználva a kanonikus szövegek és bibliakommentárok mégiscsak létező *kislapuit*, valamint engedve a húsvéti istentisztelethez kötődő *rituális [meg]szokásnak*) nekem és a családjunknak mégiscsak *kevesebb lelki feszültséggel járt* ilyen módon úrvacsorázni, mintha megtartóztattuk volna magunkat ettől.

S bízom abban, hogy ha esetleg mégsem cselekedtünk helyesen, akkor Isten – kegyelme és szeretete okán – túllép e tévedésünkön (is).

ABSTRACT

**Calvinist 'Quarantine-Communion' in (Virtual?) Community
An Analysis of the Arguments**

This paper examines various resolutions of Hungarian Calvinist, Lutheran, and Reformed Presbyterian ministers and church leaders on the problem of the possibility of receiving Communion in individual's home during the quarantine-period of the COVID-19 pandemic in 2020. By analysing diverging viewpoints from a rhetorical perspective, my article highlights that arguments of these resolutions are sometimes fallacious. It seems that divergences in the views of the participants in the debate arise from various practices of their piety on the one hand, and from hermeneutical variations of the same chapters of the Bible on the other, and not based upon substantial dogmatic differences.

Damásdi Dénes

**KÉNYSZERŰ
KONTEXTUALIZÁCIÓ.
A 2020-AS
KORONAVÍRUS-
JÁRVÁNY
TEOLÓGIAI
TANULSÁGAI**

1. Megérkeztünk egy új világba

Tanulmányom egy egyszerű hasonlatból indul ki: a 2020-as koronavírus-járvány olyan mértékű változást hozott az életünkbe, mintha egy új világba érkeztünk volna meg. Mint ahogy a 19. századi misszionáriusok a többhetes utazás után egy másik kontinensre érkeztek, úgy a mai egyház is egészen más kontextusban találja magát, mint amelyben pár hete vagy hónapja volt. Az „új világ” pedig előtérbe helyezte az alkalmazkodás szükségességét, a kontextualizációt. A 2020-as év első pár hónapjában a COVID-19 vírus okozta világméretű járvány szinte minden országban és így Magyarországon is radikálisan megváltoztatta az életünket, a társas kapcsolatainkat, a szokásainkat és így a keresztyén egyházak szolgálatát is. A nyelvünk vagy a kultúra, amelyben élünk, nem változott meg egy csapásra, viszont a kontextus, amelyben szolgálunk, igen. Egy időre a templomi istentiszteletek szinte teljesen megszűntek, a gyülekezeti alkalmak nagy része online folytatódott tovább, és számos kérdés merült fel arról, hogy meddig tartható fenn ez a helyzet, és mi lesz majd a járvány lecsengése után. Tanulmányom célja nem az, hogy a járványügyi helyzetben született egyes válaszokat részletesen értékeljem, hanem a jelenlegi eseményeken és reakciókon keresztül szeretnék rámutatni a kontextualizáció szerepére és fontosságára. Fő kérdésem, hogy mit tanulhatunk a missziói teológia által régóta hangsúlyozott kontextualizáció feladatáról a járvány következtében kialakult egyházi helyzetet vizsgálva. Ahogy egykor a keresztyénség találkozott az európa-itól eltérő kultúrákkal, majd felfedezte saját kulturális meghatározottságát, számos pozitív eredményt hozott magával a teológia művelésében és az egyház szolgálatában. Hiszem, hogy mi is sok mindent tanulhatunk meg magunkról és az egyház természetéről e krízis okozta megváltozott világon keresztül. Nézzük

meg először, hogy mit is értünk kontextualizáción, és milyen módon jelent meg ez az elmúlt hónapok eseményeiben?¹

2. Mi a kontextualizáció?

„Hogyan tud az evangélium mindahány különböző kulturális kontextusban »életre kelni« úgy, hogy közben mégis ugyanaz a hiteles, eredeti evangélium maradjon? Ez a kontextualizáció problémája.”² (Lesslie Newbiggin)

A kontextualizáció fogalmát elsősorban a 16–18. században megindult világmissziói mozgalomnak köszönhetjük. Amikor a katolikus, majd protestáns misszionáriusok megérkeztek Ázsia, Afrika és Amerika különböző területeire, rögtön szembesültek azzal, hogy saját tudásukat és szokásaikat a helyieknek érthető módon kell továbbadniuk az egyház terjesztéséhez. A sajátjuktól teljesen eltérő világban és kontextusban találták magukat, amelynek nem csak nyelve, de kultúrája, szokásai, világképe, értékrendszere és gondolkodása is egészen más volt, mint az európai embereké. Ez a radikális kontextusváltozás nagyon hamar ráébresztette a keresztyéneket, hogy tudatosan foglalkozni kell a keresztyénség és kultúra kérdésével. Mind a misszionáriusok, mind az európai egyházak körében hamar különböző irányzatok alakultak ki annak tekintetében, hogyan is kell az „európai keresztyénséget” egy másik kultúrába beilleszteni vagy lefordítani. Ezt a folyamatot különböző nevekkkel illették, úgy, mint *indigenizáció*, *adaptáció*, *akkomodáció*, majd *inkulturáció*.³ A 20. század során hatalmas fejlődés ment végbe a misszió teológiájának és gyakorlatának tudományos vizsgálatában. Ennek a folyamatnak egyik nagy felismerése volt, hogy nincs kultúra feletti keresztyénség, amelyet aztán bármely más kultúrába beleilleszthetünk. Minden teológia és így minden egyház a saját környezete által meghatározott, tehát kontextuális.⁴ A kontextualitás fontossága még inkább előtérbe került a *Missio Dei* teológiájának kibontakozásával. Ennek fő elve, hogy a misszió elsősorban nem az egyház hittérítő programja egy másik országban, hanem a Szentháromság Isten személyéből fakadó küldetés, amely az egyházat minden helyen és minden időben meg kell, hogy határozza. Ez az új missziói gondolkodás még inkább megerősítette, hogy a kontextualizáció feladata nem csak a külmisszióban dolgozók kérdése, hanem minden egyház és minden

¹ A tanulmányban megjelenő elemzés alapvetően a Magyarországi Református Egyházon belül megjelent és számomra elérhető írott és szóbeli véleményeken és meghozott döntéseken alapszik, de általánosságban is tükrözik a keresztyén egyházak dilemmáit a COVID-19 járvány időszakában. Írásom nem tekinthető egy részletes egyház-szociológiai vagy teológiai elemzésnek, inkább egyes példaszzerű esetek és vélemények vizsgálatáról van szó, hogy ebből a sajátos nézőpontomból a kontextualitás kérdésére hívjam fel a figyelmet. Fontos azt is megjegyezni, hogy a tárgyalt időszakban nem tartózkodtam Magyarországon, eme tanulmányt Skóciában írtam.

² NEWBIGGIN, Lesslie: *Evangélium a pluralista társadalomban*, Ford. BOROS Attila, Budapest, Harmat, 2006, 170.

³ David Bosch sajátos módon használja az egyes kifejezéseket, és a kontextualizálás egyik modelljeként értelmezi az inkulturációt, lásd BOSCH, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, Ford. BOROS Attila, Budapest, Harmat, 2005, 410.

⁴ Uo., 385–387.

egy keresztyén folyamatos felelőssége. Michael Goheen amerikai missziológus így foglalta össze mindezt: „Az evangélium egyetemes érvénnyel rendelkezik, ezért mindenkinek tovább kell adni. Ez a kommunikáció pedig minden kultúrában feladat [...]. Ennek az evangéliumnak a kultúrával való kapcsolata tehát a misszióját végző egyház ügye bárhol a világon [...]”⁵

A kontextualizáció módszeréről, a minket körülvevő kultúra megítéléséről és az egyház missziójának pontos részleteiről máig számos vélemény van jelen, akár a református egyházakon belül is, de szinte minden keresztyén egyház egyetért azzal, hogy az egyház csak akkor tudja küldetését betölteni, ha saját kontextusa számára releváns módon él és beszél.⁶ Michael Goheen azt is kiemeli, hogy a kontextualitás több, mint a Biblia vagy a keresztyén tanítások lefordítása egy másik nyelvre vagy kultúra számára. Jézus egy közösséget bízott meg azzal, hogy teljes életükkel tegyenek bizonyosságot az Isten országának valóságáról.⁷ A nyelvünk, a szokásaink, a kommunikációnk minden formája, a történelem és a jelen eseményeihez való viszonyunk, a teológiai gondolkodásunk, valamint az, ahogyan az egyház megjelenik egy adott fizikai térben – mind-mind a kontextualizáció részét képezik. Éppen ezért a kontextualitás annak a teljességére is vonatkozik, ahogy egy adott keresztyén közösség saját kulturális közegében, de egy új, megváltozott történelmi helyzetben igyekszik hitelesen megtestesíteni az evangéliumot. Továbbá sem a kultúra, sem a kontextus, amelyben élünk, nem statikus, hanem egy dinamikusan mindig változó valóság. Amikor erről az egyház elfelejtkezik, és egy megváltozott kontextusban minden változás nélkül éli tovább az életét, akkor felmerül a hiteltelen kontextualizáció veszélye. Míg normál esetben egy adott kultúra lassan, generációkon keresztül folyamatosan változik, vannak olyan kontextusváltozások, ahol egy adott társadalom vagy akár az egész világ élete rövid időn belül radikálisan átalakul. Egy ilyen időszakban élünk most mi is. Azt nem tudhatjuk, meddig fog a koronavírus okozta helyzet fennállni, és azt sem, hogy milyen lesz az élet, amikor továbbmegyünk. Ez a bizonytalanság viszont semmiképpen nem vezethet tétlenséghez. Éppen ezért fontos kérdés, hogy mit jelent a hiteles kontextualizáció ma, és hogy mit tanulhatunk a kontextualizáció feladatáról a jelenlegi időszakból.

2.1. A kontextualizáció természetessége

„Jó volt látni, hogy a lelkészkollégák döntő többsége komolyan vette, hogy ebben a helyzetben sem lehet hátradőlni, hanem a nyáj után kell menni. A legkülönbélebb

⁵ GOHEEN, Michael W.: *Keresztyén misszió ma, bevezetés*, Ford. Czövek Tamás, Budapest, Kálvin Kiadó, 2019, 254.

⁶ Uo., 271.; A kontextualizáció különböző modelljeihez lásd BOSCH: i. m., 385–418., vagy bővebben BEVANS, Stephen B.: *Models of Contextual Theology*, Maryknoll, N.Y, Orbis Books, 2013.

⁷ „A kontextualizáció [...] olyan konkrét napi feladat, amelyben igyekszünk megélni az evangéliumot az élet megannyi területén egy olyan kultúra közepette, amelyet valamilyen idegen vallási hitrendszer határoz meg. Az evangélium teljes körű engedelmségre felszólító természetes és az emberi élet kulturális módon megtestesülő természete azt jelenti, hogy ez egy elkerülhetetlen és állandó folyamat.” GOHEEN: i. m., 276.; Lásd még Uo., 254–256.

módokon és formákban került az istentisztelet, az igehirdetés, a konfirmációs előkészítő, a hittanóra és a lelkigondozás az online térbe.”⁸ (Lányi Gábor)

Habár egyértelműnek tűnik, mégis érdemes elgondolkodni a tényen, hogy amikor a koronavírus megjelenésével a magyar kormány szabályozni kezdte, hogy hányan vehetnek részt egy adott rendezvényen, majd iránymutatást adott ki a lakóhely elhagyásának korlátozására, két lehetőség szinte senkiben nem merült fel. Az első, hogy akkor innentől kezdve az egyház feladatának vége lenne, hiszen ha templomba nem gyűlhetünk össze, akkor nincs egyház. Egyértelmű volt, hogy ha nagyon más módon is, de az egyház él tovább, és Istentől kapott küldetésünk akár lelkészként, akár egyháztagként megmarad. A másik gondolat, amely ugyancsak elkerült minket, hogy az egyházra nem vonatkoznak a törvények vagy a biológia szabályai, és így mi figyelmen kívül hagyhatjuk azt, ami körülöttünk történik, és folytathatunk mindent tovább, ahogy eddig. Még ha minden egyházban vannak is szélsőséges megszólalók, akik az egyház végét jósolták, vagy másokat túlságos szabálykövetéssel vádoltak, a nagy többség számára természetes volt, hogy a kontextus megváltozására a válasz a módszereink, eszközeink ideiglenes megváltoztatása. A többi magyarországi egyházhoz hasonlóan a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Elnöksége 2020. március 16-án elrendelte, hogy a gyülekezetek „szüneteltesenek minden egyházi alkalmat”, és javaslatokat fogalmazott meg az egyház szolgálatának folytatására.⁹ A gyülekezeti alkalmak betöltése jól mutatja, hogy bármilyen központi esemény is a vasárnapi istentisztelet, az egyház élete és szolgálata mégsem merül ki templomi alkalmakban. Az egyháznak, az evangéliumnak bármilyen közegben meg kell tudnia jelenni, legyen az bármennyire is ismerős vagy idegen, számunkra kedvező vagy minket ellehetetlenítő. Ez a kontextualizáció első nagy igazsága, amelyet megtapasztalhattunk. Az egyház egy emberi közösség, amely mindig egy adott kontextusban igyekszik Istentől kapott küldetését betölteni. Ezért nincs olyan hely és idő, ahol ne tudná ezt a lehetőségeihez mérten megtenni. A keresztyén kontextualizáció kutatása talán csak az elmúlt kétszáz évben jelent meg, de maga a kontextualitás átszövi a keresztyén egyház kétezer éves történelmét.¹⁰ Ez a folyamat tehát egyrészt természetes dolog, főleg ilyenkor, amikor az elsődleges változás a fizikai környezetünkben történik meg. Ha otthon kell maradni, akkor otthon maradunk és természetes, hogy más megoldást keresünk istentiszteleti alkalmaink megtartására, a gyülekezet építésére vagy akár az evangelizációra. Ez történt Magyarországon is.

⁸ JAKUS Ágnes: „Az egyház magán kezdje el a változást”, *parokia.hu*, 2020. 04. 19. URL: <https://www.parokia.hu/v/az-egyhazi-magan-kezdje-el-a-valtozast/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

⁹ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖKSÉGE: Szüneteltesenek minden egyházi alkalmat, A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségének nyilatkozata, *reformatus.hu*, 2020. 03. 16. URL: <https://www.reformatus.hu/egyhaziunk/hirek/szuneteltesenek-min-den-egyhazi-alkalmat/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

¹⁰ Ennek rövid összefoglalásához lásd GOHEEN: i. m., 262–263.

2.2. Hűség kontextualizáció

„A helyes kontextualizálás akkor valósul meg, ha van egy közösség, amely hűséges az evangéliumhoz, és az élet valóságos helyzeteiben ugyanúgy feltétel nélkül azonosul az emberekkel, ahogyan arra Jézus földi szolgálatában példát adott. Amikor ezek a feltételek teljesülnek, Isten szuverén Lelke elvégzi a maga bámulatos és meglepetésszerű munkáját.”¹¹ (Lesslie Newbigin)

A koronavírus magyarországi megjelenésével, a kormány és az egyházi vezetők döntéseivel egy időben megindultak azok a beszélgetések, amelyeknek egy lenyomatát láthatjuk egyházunk és egyes gyülekezetek honlapján, Facebook-oldalán vagy a református lelkészek és teológusok Facebook-csoportjaiban.¹² Hamar egyértelművé vált, hogy ebben a korlátolt működési helyzetben is különböző lehetőségeink vannak, és nem minden lehetőség helyes. A keresztyén közösségek felismerték, hogy saját hitük szerint vannak olyan utak, melyek nem járhatóak, és ezért keresnünk kell a legmegfelelőbb megoldásokat. Ez az, amiről Michael Goheen hiteles vagy hűséges kontextualizációként beszél: „Az evangélium óhatatlanul is kulturális alakot fog ölteni. Nem az a kérdés, hogy az evangéliumot formálja-e a kultúra. Az egyetlen kérdés, hogy az evangélium kontextualizációja hiteles vagy hiteltelen.”¹³ Míg a környezetünkhöz való alkalmazkodás sokszor magától értetődő, ez a természetesség nem jelenti, hogy minden kontextualizáció helyes lenne. A hűséges kontextualizáció egy sokkal összetettebb és tudatos munkát igénylő feladat¹⁴ Nézzük meg például az egyház szolgálatának egyik alapvető funkcióját, a kommunikációt. Amikor a gyülekezeten belül vagy a világ irányába szeretnénk „üzenni”, egyértelmű, hogy olyan kommunikációs csatornát kell alkalmaznunk, ami eléri azokat, akikhez beszélni szeretnénk. Ezt a mostani időben is meglátta az egyház vezetősége és a gyülekezeti lelkészek. Amit viszont szem előtt kell tartanunk, hogy míg a fizikai világban elég jól fel tudjuk mérni, hogy egy-egy kommunikációs csatornával – élő beszéd, internet, tévé, rádió, újság stb. – kit tudunk elérni, addig az üzenetünk nyelvi, képi vagy akár zenei megfogalmazása sokkal több és tudatosabb munkát igényel, hogy az az adott kultúrában releváns maradjon és így a valós kommunikáció megtörténhessen. Az egyház szolgálatának pedig számos funkciója létezik, ahol ezt az összetettséget figyelembe kell vennünk.

A jelenlegi helyzetben leginkább az online istentisztelet és úrvacsora körül alakult ki párbeszéd arról, hogy mi lenne a helyes módja az egyházi alkalmaink folytatásának.¹⁵ A felmerülő kérdések rávilágítottak, hogy milyen sokoldalú ez a folyamat. Dr. Fazakas Sándor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanára és re-

¹¹ NEWBIGIN: i. m., 183.

¹² Tanulmányomban a nyilvánosan megjelent véleményeket idézem szó és név szerint, míg a zárt csoportokban történt megszólalások vagy magánbeszélgetések tartalmára csak általánosságban utalok.

¹³ GOHEEN: i. m., 254.

¹⁴ GOHEEN: i. m., 276–278.

¹⁵ Mivel e kérdés körül alakult ki a legbővebb párbeszéd, én is ezt tárgyalom részletesebben. Az istentisztelet mellett természetesen sok más területen is felmerült a kontextualizálás feladata, úgy, mint az adakozás módja, a lelkigondozás fontossága, a szeretetszolgálat formái vagy a személyes spiritualitás előtérbe kerülése.

formátus lelkész, *Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?* című írásában az online istentiszteletek teológiai háttérét és üzenetét kereste.¹⁶ Az ő kérdése az volt, hogy a lelkészek nagy része által elindított gyakorlat, miszerint istentiszteleteket közvetítünk a gyülekezet számára, mennyiben hűségese a református hitelvekhez. Kérdésselvetése jogos, hiszen minden kontextualizált gyakorlatnak – akár egy ideiglenes megoldásnak is – teológiai háttere van, amely az egyház hívei és a világ felé is üzenetet hordoz arról, hogy mit gondolunk Istenről, az egyházzal és a kettő kapcsolatáról. Ez pedig vagy hűségese a mi református, protestáns biblia-értelmezésünkhöz, vagy nem. A másik példa Bereczky Örs református lelkész írása, aki ugyancsak megosztotta saját kérdéseit a helyes kontextualizációról, de nemcsak a hit, hanem a kontextus megértése felől. Személyes blogján *A lelkész a tévében* címmel írt arról, hogy mit is jelent pontosan az online térben a különböző közösségi hálózatokon és videotechnikai eszközök használatával megélni a hitéletünket.¹⁷ Ahogy Fazakas Sándor, úgy ő is felismeri, hogy nem egy út áll előttünk, hanem választhatunk, hogyan szolgálunk, és hogyan értelmezzük alkalmainkat. Bereczky Örs nagyon jó kérdéseket tesz fel arról, hogy a különböző megoldásokat választva hogyan sérülhetnek olyan elvek, amelyek szerinte az istentisztelet számára fontosak. Hiszen egy online közvetítésnél nem látják és hallják egymást az emberek, míg egy zárt videóhívásban ez megtörténhet, de ott elveszhet az istentisztelet nyilvános jellege. Az általunk használt eszközökről pedig felteszi a kérdést, hogy mit jelent a film, a videó, mint médium, hiszen „[a] filmnek saját nyelve van”. Mennyiben és hogyan kell kihasználni annak lehetőségeit a képi és zenei kommunikáció terén? Végül rátér a kontextualizáció leggyakorlatiasabb problémáira, mi van akkor, ha nincs eszközünk, vagy nem tudjuk olyan minőségben használni ezt az új médiumot, ahogy szeretnénk. Az általa feltett számos kérdéssel viszont semmiképpen nem tétlenségre hívja fel lelkész társait és az egyházat, hanem közös gondolkodásra, próbálkozásra, útkeresésre és az eszközeink tudatos megismerésére.

Ez a két írás jól kifejezi a kontextualizáció két oldalát. Bármit is teszünk, annak hűségese nek kell lennie a teológiánkhöz, az evangéliumhoz. Ugyanakkor, mivel az egyház a fizikai és egyben az online világban testesíti meg az evangéliumot, ezért meg kell ismernie saját kontextusát, hogy releváns, érthető és hiteles legyen. A kérdés tehát nem csak annyi, hogy legyen-e online istentisztelet, hanem ahogyan jelen vagyunk mint Isten népe, mind az online és a fizikai világban, hitelesen testesítjük-e meg az evangéliumot és ehhez helyesen használjuk-e a számunkra elérhető médiumokat, tereket és eszközöket.

Michael Goheen szerint négy fő veszély van, amelyeket el kell kerülnünk, miközben az evangélium megélésének megfelelő formáját keressük. Ezek az *etnocentrizmus*, a *relativizmus*, a *szinkretizmus* és az *irrelevancia*. Az *etnocentrizmuson* röviden

¹⁶ FAZAKAS Sándor: *Távistentiszteletek gyülekezet nélkül?*, *szocialetika.drhe.hu*, 2020. 03. 22. URL: <http://szocialetika.drhe.hu/index.php/velemenytikai-reflexiok/77-tavistentiszteletek-gyulekezet-nelkul> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

¹⁷ BERECSKY Örs: *A lelkész a tévében*, *orsvezer.blog.hu*, 2020. 03. 26. URL: https://orsvezer.blog.hu/2020/03/26/a_lelkesz_a_teveben Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

azt értjük, amikor az evangélium egy kulturális megjelenését egy másik kontextus számára irányadóvá tesszük. A *relativizmus* ennek ellentétje, amely szerint minden kultúra annyira más, hogy kívülről senki nem bírálhatja egy adott egyház életének hitelességét. *Szinkretizmus*nak azt nevezzük, amikor az evangélium és annak megélése túlságosan a kultúra vagy kontextus hatása alá kerül, vagy annak „vallási” elemeivel keveredik. Az evangélium megtestesítésének másik veszélye, hogy annak formája annyira idegen saját környezete számára, hogy üzenete az Isten országának evangéliumaként egyáltalán nem értelmezhető.¹⁸ Ezekkel a veszélyekkel nekünk is szembe kell néznünk, miközben az evangélium megtestesítésének útját keressük akár a járvány időszakában, akár azután. Hiszen mi is az *etnocentrizmus* hibájába esünk, ha az egyik gyülekezetnél „működő” online istentiszteleti stílust minden gyülekezet számára kötelezővé tesszük, vagy ha az internetes világra korlátozódó gyülekezeti élet lenne a járvány utáni időben is az irányadó. Ugyanakkor a *relativizmus* sem megoldás, azaz, ha minden gyülekezet saját maga dönt jó és rossz között, és a tágabb egyházi közösségnek nem lehet véleménye egy-egy kontextualizálás hitelességéről. A tárgyalt példánál maradvá feltehetjük a kérdést, hogy jó-e, ha az online istentiszteletek és gyülekezeti alkalmak felveszik a világi online tartalmak stílusát és módszereit, ahol az egyetlen cél a minél tágabb közönség elérése, vagy inkább azt kell keressük, hogy hogyan lehet az adott helyi közösséget erősíteni, és számukra személyes módon megszólalni? Még ha „missziói lelkülettel” igyekszünk minél több embert elérni, akkor is kérdéses, hogyan lehet az online világban úgy gyülekezetet építeni, hogy az a helyi gyülekezet valóságában is megmutatkozzon. A világi online média minden eszközének kritikátlan alkalmazása vagy a nézőszám (like-ok és egyéb mérő eszközök) körüli túlzott érdeklődés a szinkretizmus csapdája lehet most számunkra. Végül az *irrelevancia* veszélye is számos formát ölthet. A fizikai világot maga mögött hagyó, és csak az online térben élő gyülekezet nehezen lehet „jó hír” abban a fizikai világban, ahol betegség, munkanélküliség és magány uralkodik. De irrelevánssá válik minden istentisztelet, egyházi alkalom és szolgálat, amelynek nyelve nem érthető, problémái időszerűtlenek, amely úgy tesz, mintha az online térbe való átlépés semmin nem változtatna, vagy amely „elfér” egy tévé vagy számítógép képernyőjén, és nem kívánja egész életünket átformálni Isten tervei szerint. Nézzük meg tehát, mi szükséges ahhoz, hogy az említett csapdákat elkerüljük, és hűségesen végezzük a kontextualizálás feladatát!

2.3. Mit kontextualizálunk, és hogyan?

„Nagyon sok mindent elvesz tőlünk most ez a helyzet, ugyanakkor rádöbrent, mitől függünk, mit kell elengedünk, mi az igazán értékes.”¹⁹ (Illés Dávid)

Először is tisztában kell lennünk azzal, hogy mit akarunk kontextualizálni, azaz, hogy mi a kontextualizáció alapja, iránya és mércéje. Míg COVID-19 okozta hirte-

¹⁸ GOHEEN: i. m., 257–259.; A kontextualizáció veszélyeihez lásd még NEWBIGIN: i. m., 181.

¹⁹ Részlet Illés Dávid esperes ígéhirdetéséből. FEKE György: Parkolj és remélj!, Képriport az első magyarországi autós istentiszteletről, *reformatus.hu*, 2020. 04. 22. URL: <https://reformatus.hu/egy-hazunk/hirek/parkolj-es-remelj/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

len jött változásra legtöbb gyülekezetben automatikus válasz volt az „online istentisztelet”, a már fentebb említett írások és az ezek körüli beszélgetések rámutattak, hogy mélyebb kérdésekről van itt szó. Hiszen tovább kell lépnünk azon, hogy fel lehet-e tenni egy istentiszteletről készült felvételt az internetre, vagy lehet-e élő adásban prédikálni. A református lelkészek egyik csoportjában hamar előkerültek nagyon fontos és mélyreható kérdések: „Mit jelent lelkésznek lenni?”, „Mi az istentisztelet?”, „Mit jelent az egyház?” vagy „Mi a mi küldetésünk, szolgálatunk ebben az időben?”. Ezek a kérdések jól mutatják, hogy túl kell látnunk a hirtelen, automatikusan meghozott döntéseken, és a mögöttük húzódó, identitásunkat és szolgálatunkat meghatározó teológiai meggyőződéseket kell megvizsgálnunk.²⁰ Egy ilyen helyzetben, amikor minden megváltozik és mérlegre kerül, az a kérdés, hogy mi az, ami sohasem változhat, mi az az alap, amelyre új körülmények között és új formában, de továbbra is építhetünk. Egyesek az egyházi rendtartást, a hagyományt kezelik ilyen alapként, mások az „üzenetre” teszik a hangsúlyt, amely online térben vagy templomban mindig szólhat. Ehhez hasonlóan a keresztyénség korábbi századaiban a kontextualizáció és hasonló kifejezések alatt azt értették, hogy egy adott egyház hitelveit és szokásait hogyan lehet minél kevesebb változtatással átültetni egy új kultúrába. Újabb értelmezés szerint viszont a kontextualizáció alapja nem az egyházunk jelenlegi gyakorlata vagy hite, hanem az Isten megváltó munkájának bibliai narratívája. A kontextualizáció folyamata pedig nem a nyelvek közötti fordításhoz vagy kontextusok közötti átváltáshoz, hanem a folyamatos újjászületéshez hasonlítható. „E paradigmában nem annyira arról van szó, hogy az egyház *terjed*, mint inkább arról, hogy az egyház minden új kontextusban és kultúrában *újjászületik*.”²¹ – írja David Bosch. Michael Goheen szerint ennek az újjászületésnek, azaz a hűséges kontextualizációnak egyetlen alapja az lehet, ha tisztázuk önmagunk számára az evangélium valóságos természetét és az abból adódó küldetésünket.²² Csak ebből a kiindulópontból léphetünk tovább a kontextusunk megismerése felé, hogy végül helyes és hiteles módon végezhessük szolgálatunkat. Ez a szolgálat pedig nem csupán az egyházi alkalmak folytatása vagy igei igazságok hirdetése, hanem az, ahogy az egész egyház az élet minden területén az evangélium függvényében él.

A kontextualizáció ilyen értelmezése felől pozitívan értékelhetjük azt, hogy amikor a koronavírus megállította és gondolkozásra kényszerítette az egyházakat, több lelkész és teológus is megfogalmazta, hogy nem csak az alkalmakat vagy a programokat kell nekünk az online térbe vagy más médium számára átültetnünk, hanem az Istentől kapott küldetésünket kell most újragondolnunk, és egy egészen megváltozott situációban megélnünk. Ehhez pedig vissza kell térnünk Istenhez, az Ő ígétéhez,

²⁰ Fazakas Sándor írása is utal erre: „[...] nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve, hogy az ilyen rendkívüli esetek és hasonló kényszer szülte alkalmak ne a teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét keltsék?” FAZAKAS: i. m.

²¹ BOSCH: i. m., 415. (Kiemelés az eredetiben.)

²² GOHEEN: i. m., 277–278.

szolgálatunk és küldetésünk alapjához. Ugyanakkor a kontextualizáció folyamatában az evangélium, vagyis a bibliai narratíva elsőbbsége nem jelenthet időbeli elsőbbséget. Azaz az egyház élete nem állhat meg, amíg mi a feltett alapvető kérdéseket megválaszoljuk, hanem egyszerre kell előre haladnunk az evangéliumban való meg erősödésben és a körülöttünk lévő világ még pontosabb megismerésében.

2.4. Kontextualizáció mint párbeszéd, közösség és élet

„Az egyetlen mód a szinkretizmus és relativizmus elkerülésére, ha párbeszédet folytatunk az egész egyházzal a Bibliával a kezünkben.”²³ (Michael Goheen)

Ha végigkövetjük az interneten megjelent véleménynyilvánításokat vagy az akár több száz kommentes beszélgetéseket, egyértelművé válik, hogy egy új és változó kontextusban való válaszadásnak elengedhetetlen része a közösségi teológiai diskurzus. Két dologra mutatott rá az, ahogy az elmúlt hónapokban a református egyház vezetősége, lelkészek, teológiai tanárok, presbiterek és egyháztagok megfogalmazták a véleményüket, válaszoltak egymásnak, megosztották személyes tapasztalataikat.²⁴ Először, hogy ez nem egyéni, hanem közösségi feladat. A hűséges kontextualizáció nem egy-egy lelkész magán küldetése, hanem közös keresztyén felelősségünk. Másodszor, hogy a párbeszéd a kontextualizáció szükséges része, még akkor is, ha nem mindig születik egyetértés. Sajnos egyes beszélgetésekben megjelent a személyeskedés, a szét húzás vagy az egymás melletti elbeszélés. Ugyanakkor pozitívan értékelhetjük, hogy a megszólalásokban szóhoz jutott a bibliai teológia, az etika és dogmatika, az egyháztörténelem, az elmélkedés, a gyakorlat, és volt helye a személyes vallomásnak és az őszinte reflexiónak is. Itt megint megjelenik a kontextualizáció tudatos végzésének fontossága. Mert tudatos munkát igényel, hogy az egyházi élet és a teológiai megfontolások minden aspektusa a maga helyén megszólalhasson, és a hatását kifejthesse. Tudatos munkát igényel az is, hogy új kommunikációs kultúrát építsünk ki, új platformokat és alkalmakat teremtsünk, ahol gyümölcsözhet ez a közös egyházi teológiai diskurzus. A kontextualizáció elve tehát arra hív, hogy a vírus okozta kényszerhelyzetben megindult – bár néha nehézkes –, de nagyon aktív teológiai párbeszédet folytatni kell és egyre jobban művelni azt.

Akár egy hirtelen, akár egy lassan változó kontextusról legyen szó, a változás magában foglalja, hogy az új helyzetben a múlt válaszai nem mindig elegendőek.

²³ Uo., 280.; Vö. NEWBIGIN: i. m., 182.

²⁴ Jó példák a tapasztalatok és teológiai vélemények megosztására a reformatus.hu-n megjelent cikkek: HEGEDŰS Bence: Digitalizálódó gyülekezet, *reformatus.hu*, 2020. 04. 04. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/digitalizalodo-gyulekezet/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; FEKE György: i. m.; KÖNTÖS László: Hitvallás és vírus, *reformatus.hu*, 2020. 05. 07. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/hitvallas-es-virus/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; HEGEDŰS Bence: Gyülekezeti összetartás a járvány idején, *reformatus.hu*, 2020. 05. 12. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/gyulekezeti-osszetartas-jarvany-idejen/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; Továbbá az online istentisztelet és úrvacsora kérdése körüli párbeszéd: Párbeszéd az online istentiszteletekkel kapcsolatban, *tre.hu*, 2020. 03. 30. URL: <https://tre.hu/tartalom/5144/3/keruleti/parbeszed-az-online-istentiszteletekkel-kapcsolatban> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

A kontextualizáció tehát olyan teológiai párbeszédet kíván, amely nem céltalan, hanem ezeket az új válaszokat keresi. Ez a teológiai munka pedig csak akkor jó, ha nem csak vélemények ütköztetéséről, hanem valós párbeszédéről van szó. Ahol lehet kérdéseket feltenni, lehet jobb véleményre jutni, lehet az Ige fényében szemlélni mindazt, amit csinálunk, majd szolgálatunk után újra visszatérni egymáshoz és az Igéhez, hogy még jobban megérthessük azt.

A párbeszéd fogalma azt feltételezi, hogy több ember szükséges hozzá. Ebben is megjelent a kontextualizáció közösségi jellege. Ez a tanulmány leginkább a Magyarországi Református Egyház lelkészei között kialakult diskurzust tárgyalja, de a hiteles kontextualizációhoz még ennél is tágabb közösségre van szükség. Mivel mindannyian csak saját kontextusunkon belülről tudjuk vizsgálni kultúránkat, hamar kialakulhatnak olyan vakfoltok, amelyeket csak egy külső szemlélő vehet észre. Ez igaz helyi, kulturális és felekezeti értelemben is. Ezért fontos, hogy minél nagyobb egyházi közösség vegyen részt ebben a folyamatban.²⁵ A járvány körüli teológiai beszélgetésekben jó volt látni, hogy az egyházon belüli párbeszéd mellett mérlegelésre kerültek más magyarországi egyházak véleménynyilvánításai és gyakorlatai, és így egy ökumenikus párbeszéd is kialakulhatott.²⁶ A mai internetes világ nagy előnye az, hogy még a világegyház teológiai életébe is becsatlakozhatunk, és más ország egyházaitól is tanulhatunk egy ilyen krízis idején. Az egyetemes egyház pedig nem csak felekezeti és földrajzi, de az időbeli határokat is átlépi. Bár ez nem kétoldalú párbeszéd, de mégis fontos, hogy egy-egy helyzetben hagyjuk, hogy a kétezer éves keresztyén történelem hagyománya is megszólaljon. Az internetes bejegyzéseken és igehirdetéseken keresztül tanulhattunk Kálvintól, Luthertől, Spurgeontól vagy más, járványok idején élt keresztyénektől is. Amikor felfedezzük saját kontextusunk és az egyház történelmi tapasztalata közötti hasonlóságokat, akkor az egyháztörténelem is a hiteles kontextualizáció segítségére válhat.

A párbeszéd tehát szükséges, de önmagában nem elégséges feltétele a hiteles kontextualizációnak. Leslie Newbigin, Angliából származó indiai misszionárius és püspök nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy el kell jutnunk a párbeszédétől annak megéléséig, sőt a párbeszéd és annak megélése elválaszthatatlan egymásától. „A keresztyén teológia egyfajta racionális diskurzus, egy olyan közösségben létrejött diskurzus, amely elfogadja e történet [a Biblia történetének] prioritását, s a világban e történettel összhangban igyekszik élni az életét.”²⁷ Az előző bekezdésben azon volt a hangsúly, hogy milyen előnye van, ha ez a párbeszéd minél tágabb közösségben történik meg. Amikor viszont eljutunk az evangélium megéléséhez, akkor sokkal inkább

²⁵ Vö. BOSCH: i. m., 414.

²⁶ FEKE György: Így reagáltak az egyházak a vészhelyzetre, *reformatus.hu*, 2020. 03. 12. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/igy-reagaltak-az-egyhazak-veszelyhelyzetre/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; Legkonkrétabban a *Szólj be a papnak* szervezésében egy online ökumenikus kerekasztal beszélgetés is létrejött: SZÓLJ BE A PAPANAK: Csak Isten mentheti meg a Földet?, *facebook.com*, 2020. 04. 25. URL: <https://www.facebook.com/szoljbeapapnak/videos/2970100643049176/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

²⁷ NEWBIGIN: i. m., 181.

a helyi gyülekezet kerül középpontba. A hiteles kontextualizáció nem egy elvont, elméleti megoldásban teljesül be, hanem egy valós gyülekezeti közösség életében. Erre kevesebb konkrét példát láttam, de biztos, hogy több gyülekezetben is fontos szerepe volt a presbitereknek és aktív gyülekezeti tagoknak abban, ahogy egy-egy közösség alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. A tanácsokon és visszajelzéseken túl volt, ahol gyülekezeti tagok segítették a lelkészt internetes vagy videotechnikai kérdésekben, míg máshol maguk az egyháztagok készítettek videókat vagy internetes közvetítéseket a gyülekezet bátorítására és építésére.

A református teológia fontos pontja az egyetemes papság elve, viszont sokszor nem tudjuk, hogyan lehet ezt igazán gyakorolni. A kontextualizáció az egyik olyan terület, ahol a lelkészek és egyháztagok közös munkája nagyon fontos. Például a gyülekezeti tagoknak életpasztalatuk és kapcsolatrendszerük által másféle rálátása van a kultúrára, mint a sokszor elszigetelt lelkészeknek. Visszajelzéseik és tanácsaik így nagyban segíthetnek az *irrelevancia* veszélyét elkerülni. Természetesen a gyülekezeti tagok felelőssége nem merül ki a lelkész kisegítésében. Mivel az evangélium megélése közösségi feladat, így kontextualizációban a gyülekezet egész élete tudja azt hitelessé tenni. Lesslie Newbiggin szerint a kontextualizáció feladata és az evangélium természete elválaszthatatlan az egyház közösségi valóságától.

„Az evangélium az emberekhez szól: szívükhöz, értelmükhöz és lelkiismeretükhöz, és választ igényel tőlük. Az emberek kizárólag közösségek tagjaiként létezhetnek, amely közösségekben azonos a nyelv, a szokások, a gazdasági és társadalmi élet rendje, a világtelmezés és a dolgokhoz való hozzáállás. Ahhoz, hogy az evangéliumot megértsék, úgy fogadják, mint ami valódi élethelyzetekkel kapcsolatos igazságokat közöl és hiteles, azoknak a nyelven kell közölni, akiket megszólítani igyekszik, s számukra érthető szimbólumokat kell használni. És mivel az evangélium nem valami alakatlan üzenet formájában jelenik meg, hanem egy olyan közösség üzeneteként, amely saját életét az evangéliumhoz igazítja, és másokat is erre ösztönöz, ezért e közösség életének is hitelesnek kell lennie a megszólítottak előtt.”²⁸

A kontextualizáció tehát elsődlegesen a gyülekezeti közösség feladata, és nem korlátozódik csak a nyelvezetünkre, az istentiszteletünkre vagy módszereinkre, hanem az egész életünket magába foglalja. Ennek az igazsága is láthatóvá vált a járvány időszakájában, ahogy egy-egy gyülekezeti közösség felvállalta egymás terhének hordozását, részt vettek a nehéz helyzetben levők megsegítésében, és gyülekezetként rögtön válaszoltak a körülöttük felmerülő szükségekre. A kérdés itt is az, hogy ez a közösségi intenzitás, a másokra való odafigyelés és tenni akarás megmarad-e bennünk a járvány lefolyása után.

²⁸ Uo., 169.

2.5. Folyamatos kontextualizáció

„[A] járvány okozta kényszerhelyzet arra is ösztönözhet, hogy megvizsgáljuk magunkat és a környezetünket, közösségünket is, felismerjük a hibákat, és ha kell, változtassunk. Azonban nem feltétlenül kell mindent megmásítani, hiszen sok jó is körülvett bennünket, sok dolog jól volt úgy, ahogyan volt – csak nem ismertük föl.”²⁹ (Veres Sándor)

Már többször említésre kerül a kontextualizáció következő tulajdonsága: az, hogy ez egy folyamatos feladat. Ezt az igazságot is könnyen felfedezhetjük a református gyülekezetek mostani reakcióiban. Amikor a magyar kormány első lépésként száz főre korlátozta a beltéri rendezvényeket, az érintett gyülekezetek más-más módon, de rögtön igyekeztek a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni. Volt, ahol több istentisztelet tartottak, máshol az istentiszteletet kivetítették más helyiségben, megint máshol név alapján osztották be, hogy ki melyik alkalomra jöjjön. Majd egy héttel később jött a templomi istentiszteleti alkalmak teljes beszüntetése, amelyre megint válaszolni kellett. Ahogy a minket körbevevő világ változik, úgy nekünk is szükséges átgondolnunk, mi az evangélium megélésének megfelelő módja az új helyzetben. Egy olyan időszak van mögöttünk (és lehet, hogy előttünk), ahol folyamatosan követnünk kell a kormány, a helyi önkormányzat és az egyházi vezetés által hozott döntéseket és ajánlásokat, a társadalmi változásokat és leginkább Isten vezetését ahhoz, hogy lépést tudjunk tartani. Ez a folyamatosság viszont nem csak egy krízis idején szükséges. Bár sokkal lassabb mértékben és akár számunkra észrevétlenül, de a kontextusunk mindig változik. Ez pedig két veszélyt tartogat magában. Az egyik, hogy az egyház maga is észrevétlenül változik meg környezte mintájára – mint béka a forró vízben –, és így a szinkretizmus felé sodródik. A másik, hogy a körülöttünk levő változásokról tudomást nem véve folytatjuk életünket, és irrelevánssá válunk. A kontextualizáció semmiképp nem arra hív minket, hogy minden világi változást követnünk kellene, de minden változást észlelnünk kell, és újra feltennünk a kérdést, hogy az, ahogy az evangéliumot megéljük, még mindig hiteles és érthető-e a körülöttünk élők számára. Anélkül, hogy feltétlenül értékelnénk a konkrét döntést, jó példája ennek a Református Egyház Zsinatának Elnökségi Tanácsának május 4-i közleménye. Az egyház vezetősége az újonnan megváltozott kontextust észlelte, arra reagált, de továbbra is a gyülekezeti alkalmak elhagyása mellett foglalt állást, mivel ezt látta az embertársaink felé érzett felelős döntésnek.³⁰ A hiteles kontextualizáció tehát azt követeli meg tőlünk, hogy minden időben ilyen figyelemmel kövessük a világ változásait, és tudjunk mindig az evangéliumhoz hűséges felelősségteljes döntéseket hozni.

²⁹ VERES Sándor főgondnok gondolatai a reformatus.hu tudósításában: Gyülekezeteiben él az egyház, *reformatus.hu*, 2020. 04. 06. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/gyulekezeteiben-el-az-egyhaz/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

³⁰ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ELNÖKSÉGI TANÁCSA: Vigyázzunk egymásra továbbra is!, A Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsának közleménye, *reformatus.hu*, 2020. 05. 04. URL: <https://reformatus.hu/egyhazunk/hirek/vigyazzunk-egymasra-tovabbra/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

Ennek a feladatnak a folytonosságát az is szükségessé teszi, hogy a mi emberi próbálkozásaink sohasem tökéletesek. Az evangélium és Isten megismerése egy végtelen folyamat, az egyház valósága pedig mindig összekapcsolódott a mi emberi hibáinkkal. A kontextualizáció éppen ezért nem lehet egyszer elvégzendő feladat, amelyet magunk mögött hagyhatunk.³¹ Itt válik nagyon fontossá az önvizsgálat, az önkritika, az egymás építése és az egymástól való tanulás képessége, amely mind nagy alázatot kíván. Mind a már tárgyalt online istentisztelet kérdésében, mind más szolgálati területeken megfigyelhettük ezt a folyamatot is az elmúlt hónapokban. A lelkészek közötti beszélgetésekben többször is megjelentek olyan megszólalások, amelyek arra utaltak, hogy valaki a helyzetét átgondolta, és ezért „módszert” váltott. Az első pár hét után számos lelkész osztotta meg saját tapasztalatait akár teológiai, gyakorlati szempontból, amelyek segítették mások útkeresését. Saját hibáink felismerése vagy jobb megoldások felfedezése nem szégyen, hanem a megfelelő válasz, amely komolyan veszi az evangélium gazdagságát, az emberi gyarlóságunkat és a változó környezetünk valóságát. A kontextualizáció gondolata tehát magában foglalja a több száz éves reformátori elvet, és teljes összhangban van vele: *Ecclesia semper reformanda est.*

A kontextualizáció folyamatosságának még egy hozománya, hogy felment minket az alól a nyomás alól, hogy minden döntésünk örök időre szóljon. Van alkalmi kontextualizáció, sőt csak az létezik. Miközben vannak az egyházi életünknek és a hitünknek olyan központi elemei, amelyek minden időben megmaradnak, azok megfogalmazása és megélése ideiglenes formákat vesznek fel. Azaz, amit most teszünk, az nem kell, hogy feltétlenül normatív legyen a koronavírus-járvány után, legyen szó a tévés közvetítéssel vett otthoni úrvacsoráról vagy szájmaszkkészítési szolgálatról. Ez a szabadság nem vezethet szabadossághoz, de megteremtheti annak a lehetőségét, hogy merjünk új dolgokat kipróbálni, akár hibázni is annak érdekében, hogy előre haladjunk az evangélium megélésében. Ahogy David Bosch fogalmaz: „Experimentális [értsd: kísérleti, kísérletező] teológiára van szükségünk, amelyben állandó a dialógus a textus és kontextus között, amely lényegénél fogva mindig átmeneti és feltételes.”³²

3. Visszatérés a „normális” életbe, avagy hogyan tovább

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az elmúlt hónapok eseményei megerősítik a kontextualizáció igazságait: annak természetességét, szükségességét, veszélyeit, feladatait, közösségi és folyamatos természetét. Ahogy már korábban is utaltam rá, tanulmányom nem a koronavírus okozta egyházi döntések kontextualizációjának hitelességét vagy hiteltelenségét akarja firtatni. Az elmúlt hónapok eseményeiben én inkább egy közös leckét látok, ahol egy kényszerű kontextusváltozás miatt belekószoltunk a kontextualizáció feladatába. A kérdés az, hogy akarunk-e visszatérni a „normális” kerékvágásba, bármit is jelentsen a normális kifejezés, vagy felismerjük a kontextualitás fontosságát a járványügyi helyzettől függetlenül is. Ha ezt az utóbbi utat választjuk, akkor nagy önvizsgálatra van szükség, hogy egyházunk egész létét eh-

³¹ GOHEEN: i. m., 281.; Lásd még BOSCH: i. m., 417.

³² BOSCH: i. m., 391.; (A betoldott megjegyzés tőlem.)

hez a feladathoz mérjük. Meg kell vizsgálnunk, hogy az egyház szervezetének, lelkész-képzésének és a gyülekezeti tagok szerepvállalásának miben kell megváltozni ahhoz, hogy azok még inkább elősegítsék ezt a folyamatot. Ezeknek a kérdéseknek tárgyalása meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, de egy pár gondolatot szeretnék mégis az olvasók elé helyezni.

Véleményem szerint ha komolyan akarjuk venni a kontextualizáció feladatát, akkor úgy kell egyházszerületünket átformálni, és olyan döntéseket kell hozni, amelyek figyelembe veszik a helyi kontextusok sajátosságait. Miközben egyértelmű, hogy az egyház egysége egy bibliai elv, a kontextualizáció feladata arra figyelmeztet minket, hogy óvakodjunk az egységesítésnek vagy uniformitásnak olyan kötelező gyakorlatától, amely elveszi vagy megnehezíti a helyi gyülekezetek szabadságát abban, hogy saját közösségükben releváns és hiteles módon éljék meg küldetésüket.³³

Másodsor, ennek az időszaknak nem az lesz a nagy felismerése, hogy az egyház élhet online, hanem az, hogy eddig talán nem használtuk ki eléggé az online tér adta lehetőségeket. Ezek egyike az egyházon belüli gyors kommunikáció akkor is, amikor fizikailag nem egy helyen vagyunk. Soha ezelőtt nem volt rá lehetőség, hogy lelkészek, teológusok és egyháztagok napi szinten és ilyen széles körben csatlakozhassanak be ezeknek a teológiai és gyakorlati kérdéseknek a közös megtárgyalásába, akár a saját otthonukból. A kérdés, hogy miként lehet ezeket a megkezdett beszélgetéseket olyan formába önteni, hogy annak valós, kézzelfogható eredménye legyen az egyház életére nézve, és ne vesszenek el az internet végtelen világában.

A lelkész-képzés esetében nagyobb figyelmet kell fordítani azon képességek elsajátítására, amelyek a hiteles kontextualizáláshoz szükségesek. Az egyház vezetősége által kiadott közlemények többször is kiemelik a lelkészek „leleményességét” az elmúlt hónapok során végzett szolgálatukban.³⁴ Jó volna, ha már a lelkész-képzés során nagyobb hangsúly lenne a kreativitás, önálló gondolkodás, a jövőre való készülés, a kommunikációs képességek és a sajátos kontextusunk kritikai megismerésének fejlesztésén. Az egyre gyorsabban változó világunkban ezek a képességek elengedhetetlenek a jövő lelkészei számára.

Végül az egész egyház számára fontos, hogy saját küldetésünkben újra és újra megerősödjünk, és felismerjük helyünket Isten tervében. Ez elsősorban az Istennel

³³ Az egységesítés és a kontextualitás feszültségét Lovas András református lelkész is megjegyzi tanulmányában, amelyben a misszió, a liturgia és kontextualizáció kapcsolatáról ír. LOVAS András: Missziói liturgia, *gyakorlatiteologia.hu*, 2013. 07. 26. URL: http://regi.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2013/7/26/misszioi_liturgia.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 13. (Nyomtatásban megjelent ugyanezzel a címmel: *Confessio*, 36. évfolyam, 2012/3, 38–44.); David Bosch ugyancsak hangsúlyozza, hogy egyensúlyban kell tartani az egység és a helyi sokszínűség elvét – BOSCH: i. m., 418.

³⁴ „A Szentlélek áldását érezzük abban, hogy gyülekezeteink és lelkipásztoraink leleményesen és kitartóan végezték az evangélium üzenetének hirdetését és a közösségépítés szolgálatát infokommunikációs eszközök felhasználásával is.” – olvashatjuk a *Vigyázzunk egymásra továbbra is!* című közleményben.; Egy másik, a kórházlelkészek szolgálatáról írt cikk is kiemeli a kreativitás szükségességét, lásd GÁL Judit: Leleményes szeretettel, Kórházlelkészek a járvány idején, *reformatus.hu*, 2020. 05. 11. URL: <https://reformatus.hu/kuldetesunk/hirek/lelemeny-szeretettel/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

való kapcsolatunkban, az istentiszteleti és a gyülekezeti közösség teljességében történhet meg. Továbbá segíthetnek ebben a Missziói Iroda, az egyházkerületek és a teológiai által szervezett kezdeményezések és képzések is, amelyek ugyancsak ezt a küldetésünkben való folyamatos megújulást akarják segíteni. Ennek legfrissebb példája a nemrég elindult *Tanúim lesztek!* képzés, amelynek célja pont a missziói gondolkodás elterjesztése és az, hogy „tudatosan legyünk jelen a világban az evangéliummal”.³⁵ Ha ez a küldetésistiztázási folyamat nem történik meg, minden kontextualizációs próbálkozásunk csak formák és módszerek felszínes cserélgetéséhez fog vezetni.

A többször is idézett Leslie Newbigin akkor fedezte fel, hogy saját közegében milyen nagy szükség van a kritikai kontextualizációra, amikor több évtizedes szolgálata után visszatért Indiából Angliába.³⁶ A „normalitás” ideiglenes elhagyása talán ránk is lehet ilyen józanító hatással, ha folytatjuk azt, ami megkezdődött: küldetésünk keresését, a folyamatos teológiai diskurzust, az egyház egészében rejlő potenciák felfedezését, saját környezetünk mélyebb megismerését és a mindenkori Istenre-figyelést.

ABSTRACT

Forced Contextualization, Theological Lessons from the 2020 Coronavirus Epidemic

In the beginning of the year 2020 churches in Hungary had to go through a period of forced adaptation in the wake of the COVID-19 pandemic and the government restrictions that followed it. Through this time congregations, pastors, theologians, and church leaders worked together to respond to this crisis and keep the church going in the midst of changed circumstances. For most congregations “going online” was the one common answer. My paper examines the processes and conversations that took place among pastors and members of the Hungarian Reformed Church during the first few months of the epidemic. By reflecting on this specific situation, I would like to highlight the importance of contextualization and describe some of its most important features. I believe the common experiences during this time of adaptation have many lessons for the future of the churches in Hungary. I conclude that the practice of wide theological discussion, a critical understanding of our context and creativity in our ministry should continue to be an integral part of the life of the churches going forward.

³⁵ JAKUS Ágnes: *Tanúim lesztek!*, *parokia.hu*, 2019. 01. 23. URL: <https://www.parokia.hu/v/tanuum-lesztek-interju> Utolsó letöltés: 2020. 05.13.; A képzésről itt olvashatunk egy beszámolót – FEKE György: *Krisztus tánca vagyunk*, *reformatus.hu*, 2020. 03. 03. URL: <https://reformatus.hu/kuldetesunk/hirek/krisztus-tanca-vagyunk/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

³⁶ NEWBIGIN, Leslie: *Unfinished Agenda, An Updated Biography*, Eugene, OR, Wipf and Stock, 2009, 235–236.

Úrvacsora

(Baca, Erdélyi Református Egyházkerület, Dési Református Egyházmegye. Fotó: Kondor Enikő)

VITA

TÁVISTENTISZTELET

Úrasztala

(Kálnok, Erdélyi Református Egyházkerület, Sepsi Egyházmegye. Fotó: Szigyártó András)

2020. március 22. volt az első vasárnap, hogy a koronavírus gyors terjedése miatt hozott kormányzati intézkedésekkel összhangban, a református templomokban és imaházakban is szüneteltették az istentiszteleti alkalmakat – legalábbis a gyülekezet részvételével. Számos lelkész viszont, élve a digitális kommunikáció kínálta lehetőséggel, élő egyenes adásban igyekezett „istentiszteletet közvetíteni” a hívek számára: palástban, szószékről vagy úrasztalától, az istentiszteleti rendtartás teljes vagy részleges keretében – de üres templom előtt, a felvevő kamera, legfeljebb technikai személyzet társaságában.

Fazakas Sándor

TÁV- ISTENTISZTELETEK GYÜLEKEZET NÉLKÜL?

1. Első hallásra, látszatra úgy tűnik, dicséretes és kreatív a vállalkozás. A szándék, hogy nehéz és vészterhes időben az evangéliumhirdetéssel elérjük – akár a kibertér közvetítésével – a félelemben élő embert, hogy az imádságok által megszólaltassuk az általa ki nem mondott szorongást, kétséget, bizalmat vagy reményt, önmagában nem lehet problémás. Az sem zárható ki, hogy nagyon sok, kényszerből otthon maradt gyülekezeti tag számára meghitt, fel-emelő vagy bátorító érzés lehet látni a képernyőn lelkipásztorát, hallani a hangját, látni az otthonos templomtér belső enteriőrjét, hallani a harangok zúgását. De vajon mit jelent egyházi és teológiai önértékelésünkre nézve az a körülmény, ha tartósan be kell rendezkedni a templomtérben összegyülekezett gyülekezet nélküli istentisztelet műfajára? Nem beszélve arról, hogy a vírus elérheti a lelkipásztort is, s betegség miatt sorra ritkulhatnak vagy szűnhetnek meg az online közvetítések. És vajon ez a műfaj (a hívek aktivitása nélkül) nem újból csak a vallási értékekre irányuló fogyasztói szemléletet hivatott tovább erősíteni?

A kérdés számomra sokkal inkább így hangzik: miként értékelhető teológiai szempontból ez a kényszermegoldás? Milyen ekkleziológiai

minősége van az ilyen módon imitált istentiszteleteknek, és milyen következményekkel számolhatunk? Félreértés ne essék: most nem egy-egy gyülekezeti istentisztelet közvetítése a kifogás tárgya, hanem a gyülekezet nélkül imitált alkalomé... Az előbbinek megvan a létjogosultsága, ha nem is pótolja a személyes jelenléte. Tény, hogy az istentiszteletek közvetítése, a gyülekezeti alkalmak online streamelése és általában a digitális kommunikáció lehetőségeinek a vallási élet számára történő hasznosítása nem újkeletű gyakorlat. A műfaji különbségeket időről időre mégis érdemes számba venni, és megvizsgálni, mi az, amit biztosítani képes a technika, illetve az online közvetítés – és mi az, amit nem?¹ Egy ilyen feltétel például az interakció, amely egy közösség létrejötte, illetve a tagjai közötti kapcsolattartás számára elengedhetetlen.

Most mégis, a teológiai önvizsgálódás síkján maradva, önkritikusan fogalmazva, folytatnunk kell a kérdést: nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve, hogy az ilyen rendkívüli esetek és hasonló kényszerszülte alkalmak ne a teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét keltsék? És milyen feltétel mellett, milyen reformátori-teológiai felismerések fényébe állítva kellene értékelnünk online istentiszteleteink sorozatait?

Közben az Erdélyi Református Egyházkerület a honlapján ún. vezérfonalat adott közre otthoni családi áhítatok tartása végett, azzal az indoklással, hogy „vészerhes időben otthonainkban is megszentelhetjük a vasárnapot az Isten igéje köré gyűlve”.² Jóleső érzéssel állapítom meg: hiszen erről szól a reformátori alapfelismerés – arról, hogy személy szerint állok én, s hozzám hasonlóan a másik hívő ember Isten színe előtt. Hogy az Isten előtt való elcsendesedés, az Ige olvasása, a könyörgés a hívő keresztyén életforma alapja és nélkülözhetetlen feltétele – azaz válasz Isten embert megszólító közelségére.

A személyes és közvetlen istenkapcsolat tudatosítása és megélése a reformátorok alapvető felismeréséhez és egyházépítő igényéhez tartozott. De ők nemcsak hirdették, maguk is éltek az Isten színe előtt való személyes elcsendesedés, az intenzív imaélet, a hittapasztalat általi megajándékozottság életformáját – a középkori intézményes egyház ember és Isten között közvetíteni kívánó szerepével szemben. De vajon történelmileg nézve nem esett vissza a protestantizmus saját igei felismerései előtti állapotba? Nem ugyanazt a közvetítő szerepet igyekszik a hivatalos/hivatásos egyház tagsága (a klérus) eljátszani, amelyet egykor végérvényesen el kívánt búcsúztatni: a közvetítő szerepet? Ugyanis nem tudunk másra gondolni, amikor az online közvetítések egy-

¹ Az internet segítségével történő istentisztelet-közvetítésnek több formája ismert: (a) televíziós csatorna által sugárzott gyülekezeti istentisztelet megtekintése élő adásban vagy az adás visszakeresése a csatorna médiatárában. Ez a műfaj eddigi legismertebb formája, amely során az internet tulajdonképpen a kommunikáció, azaz a közzététel szerepét tölti be; (b) gyülekezeti istentisztelet élő közvetítése, amely lehetőséget ad kérdések vagy imakérések beküldésére (SMS, e-mail vagy egyéb eszköz segítségével), egyfajta korlátozott interaktivitást biztosítva az alkalom számára; (c) az internet által biztosított interaktivitás tudatos alkalmazása élő gyülekezeti istentiszteleti közvetítés során, amikor kép- és/vagy hangátvitel egyidejű biztosításával a távol lévő (beteg vagy mozgáskorlátozott) gyülekezeti tag a gyülekezet számára is látható és érzékelhető módon kapcsolódik be az istentisztelet folyamatába.

² Vezérlőfonál a Család áhítatához, *reformatus.ro*, 2020. 03. 21. URL: <http://reformatus.ro/vezerlofonal-a-csalad-ahitatahoz.html> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

némelyikében azt halljuk, hogy a vírus okozta vészhelyzet megakadályozta a híveket abban, hogy Krisztushoz jöjjenek, de majd a képernyők és közvetítések átveszik azt a szerepet, amit a „rendes” istentisztelet alkalmával a Szentlélek hivatott betölteni, az Istennel való kapcsolattartás realitását... Mintha mindez az egyház hivatalos szolgálói, a lelkészek nélkül nem is működne...

De lássuk ezt a kérdést az egyház ismertető jegyei (*notae ecclesiae*) és tulajdonságai (*attribútumai*) felől, valamint a liturgikus/szagrális tér szempontjából.

A reformátorok, valamint a reformátori hitvallások egybehangzó meggyőződése szerint az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*: a választottak összegyülekezése (összegyűjtése), valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése, a Szentlélek ereje és hatalma által.³ De egyik sem működik a másik nélkül, legalábbis az egyház földi, látható, szervezeti formájának rendjében nem. A hívek összegyülekezése jelenti a külső látható keretét annak a közösségnek, amelyet a Szentlélek megteremt – a Krisztus életében és halálában, illetve a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*communio, unio mystica*) pedig látható és megtapasztalható közösségben (*congregatióban*) mutatkozik meg, adott helyen és időben. Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet nélkül nehéz lenne egyházzal beszélni, mint ahogy a *communio* belső tartalma nélkül semmilyen összegyülekezés nem tekinthető igazán egyháznak. Az egyház egyik valóságát sem képes az ember önmagában – sem a *congregatiót*, sem a *communiót* – vagy az intézményes egyház adminisztrációja és szervezeti struktúrája által biztosítani. Vagyis, mai helyzetünkre vetítve: nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a hívek összegyülekezése nélkül imitált istentisztelet közvetítése vagy streamelése által pótolható az, ami az egyház liturgikus rendjében Isten-tiszteletként – a Szentlélek erőterében és hatalma által, könyörgésünk kíséretében, de a magunk hatékonysága nélkül – vasárnapról vasárnapra megtörténhet. Ennek a „történésnek” komolyan vétele, s a Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából. Egy vallásos rendezvényt lehet ugyan pótolni technikai eszközökkel, távvezérléssel, online közvetítésekkel; azt sem zárom ki, hogy ez egyes nézőkben még lelkesedést is kelt, de nagy a kísértés, hogy mindez a hivatalosak (a klérus) szerepének megkerülhetetlenségéről, közvetítő szerepéről szól, s ennek (akár kimondatlanul is) pótolhatatlanságát hivatott hirdetni...

Másfelől érthető a gyülekezet tagjainak vágyódása a templomterek, a „szent helyek” felé. Jó látni e tereket – ha élőben nem is, de legalább képernyőn, monitoron. A liturgikus, szagrális terek ugyanis nem önmagukban szentek, de a „szent lenyoma-

³ Lásd ehhez részletesen és összefoglaló módon, különös tekintettel a református hitvallásokra JACOBS, Paul: *Theologie reformierter Bekenntnisschriften in Grundzügen*, Neukirchen, Verlag der Buchhandlungen des Erziehungsvereins, 1959, 102–109.; ROHLS, Jan: *Theologie reformierten Bekenntnisschriften*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 198–210.

tát” hordozzák magukon, azt szimbolizálják.⁴ Évszázadok és nemzedékek hittapasztalatainak, teológiai felismeréseinek, vallási és spirituális meggyőződéseinek formába öntött terei ezek, amelyek a kultusz, a rítus, az istentisztelet számára biztosítják a helyszínt, illetve az emberi lét transzcendens meghatározottságára mutatnak. Szakrálisnak, liturgikusnak mondjuk e tereket, mert ama „másik valóság” megtapasztalását teszik lehetővé, helyet és alkalmat biztosítanak az elcsendesedésre, a lélek belső békéjének keresésére, az imádkozásra, s jó, ha ilyen minőségükben elkülönülnek a profántól. De vajon ezt a funkciót más, provizórikus vagy elkülönített terek nem tölthetik be? Dehogynem, hiszen tudjuk, hogy nem Istennek, hanem az embernek van szüksége kultikus helyekre (lásd 1Kir 8,26–27). Ott, ahol emberek egyik percről a másikra merényletnek, tömeges balesetnek vagy természeti katasztrófának válnak áldozataivá, s ahol hozzátartozók, barátok, s kollegák gyertyát gyújtanak, egymásba kapaszkodnak, fényképeket és virágokat helyeznek el, ott nem szakrális térré alakul hirtelen az amúgy profán helyszín? Vagyis ott, ahol az embernek egzisztenciális megrendülésben lesz része, rendhagyó élettapasztalatok félelemmel töltik el és rádöbben, hogy nem ura saját sorsának, ahol egy félelmetes hatalom bármikor kiszakíthatja szerettei köréből, ott nem kellene teret engedni annak, hogy Istenhez kiáltson, hangoztadjon megrendülésének, fohászkodjon vagy csendben reménykedjen? Nos, nem zárható ki, hogy a nem kultikusnak/liturgikusnak szánt terek, például egy családi otthon is, a reménység, a könyörgés, az igelvasás, az emlékezés, illetve a saját egzisztencián túlmutató megtapasztalás szakrális térré válik (ideiglenesen). Kérdés, hogy kapnak-e az érintettek segítséget arra nézve, hogy – például járvány vagy más veszély, gyülekezési és kijárási tilalom idején – áhítat és Isten előtti elcsendesedés végett meg tudják teremteni maguk és szeretteik számára a „szent idő és tér” alkalmát? Nos, ezért tartom nagyon értékesnek az Erdélyi Egyházkerület ajánlását a házi áhítat tartására nézve, mert számol az egyéni és családi elcsendesedés, az Igére figyelés és könyörgés alkalmával, illetve ehhez ad bátorítást, biztatást.

Ha valóban számolni lehetne azzal, hogy amikor vasárnap megkondul a jól ismert harang hangja, s ez egyszersmind hívogató hang lenne arra, hogy a gyülekezet tagjai otthonukban időt szakítva, s arra méltó módon odakészülődve, a Lélek segítségével hívásával az Írás felé hajolnak, olvassák és hallgatják az Ige szavait, teljes értékű Isten-tiszteletnek kellene az ilyen alkalmakat tekintenuink. Nemcsak azért, mert abban a provizórikus szakrális térben megszólal az Ige, hanem azért is, mert erőt és reményt merítene az érintett ember abból a körülményből, hogy ebben a percben és órában nemcsak ő, de a gyülekezet többi tagja és számos keresztyén is ezt teszi. Ez az „egyidejűség” és „egyakarat”, egy sorközösségnek a mennyei istentiszteletbe egy szívvel és egy lélekkel való bekapcsolódása – akár egy térben való fizikai együttlét nélkül is – több erőt adna, többet megéreztetne a hívő emberrel a Krisztus egy, szent és egyetemes

⁴ Részletesen lásd FAZAKAS Sándor: Mit történik a liturgikus térben? Megfontolások a teológia és az építészet szempontjainak közös érvényesítéséhez az istentiszteleti tér alakítása érdekében, in *Igazság és Élet*, XIII. évfolyam, 2019/2, 401–414. Elérhető: http://lleskisztoavbbkepzoz.dedipage.hu/modul/igazsageselet/2019_2/28_fazakas_kitekintes.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

egyházához való odatartozásából, mint a monitorokra és online közvetítésekre való esetleges és végső soron ellenőrizhetetlen, interakcióhiányos rákapcsolódás.

Nyilván ennek a „történésnek” a garanciája újból nem az ember kezében van. Ha megvalósul, akkor ez is a Lélek munkájának köszönhető, s az ebben való részese-dés pedig ajándék. De ennek az ajándéknak a fogadására való felkészítésben – igen, akár az internet segítségével is – a *lelkészeknek* ismét, ugyanakkor másképp lehetne *kulcsszerepe*: megfelelő igeszakaszok ajánlásával, rövid igemagyarázatok, meditációk vagy imádságok megosztásával, az egyidőben történő és ugyanazon bibliai igeszakasz felett való elcsendesedésre való meghívással, vagy az egyéni elcsendesedést szolgáló to-vábbi gyakorlati tanácsokkal. Ezzel bizonyosságát adhatná annak, hogy a hitben felnőtt vagy felnövekvő, személy szerint Isten színe előtt áll, ugyanakkor Isten előtt személy szerint számot adó hívő embernek tekinti gyülekezeti tagjait. Vagy legalábbis ehhez kí-ván segítséget nyújtani. Ez lenne igazán a reformátori mérték istentiszteleti életünkre nézve e nehéz időben – nem szólva arról a gyülekezetépítés számára értékes többletről, hogy a vész elmúltával a hitben ily módon megerősödött ember tényleg vágyakozni fog vissza a gyülekezet közösségébe, a templomba, Isten közös dicsőítésére.

2. Még feszítőbb a fenti kérdés – távistentisztelet gyülekezet nélkül –, ha azt az úrvacsorai közösség megélésének fényében vizsgáljuk. Húsvéthoz közeledve egyre több lelkipásztor és gyülekezeti tag fogalmazta meg kérdéseit, adott hangot vélemé-nyének: biztos, hogy teljes értékű úrvacsorában lesz részünk a televízió vagy a számítógép képernyője előtt? Nem kellene-e inkább lemondani erről a lehetőségről ezen az ünnepen, most lélekben emlékezni az úrvacsorai közösség áldásaira, majd pedig a vész elmúltával együtt, úrvacsorai istentisztelet keretében, a gyülekezet közösségében hálát adva ünnepelni? Másfelől viszont arról a határozottságról is olvasni lehetett, hogy hadd tegyünk bizonyosságot a Krisztussal és egymással való közösségünkről akár ebben a formában, vészhelyzet ellenére is. Tény, hogy az elmúlt napokban a televízió képernyőn keresztül vezetett, valamint online közvetítés által segített házi úrvacsora mellett és ellen számos érv, bibliai igékre vagy hitvallási paragrafusra való hivatkozás, álláspont, ugyanakkor bizonytalanságtól és lelkiismereti vívódástól, adott esetben in-dulatoktól sem mentes vélemény feszült egymásnak a világhálón. De nem volt híja a határozott kijelentéseknek vagy a kioktató hangnak sem. Nem sajátosan magyar re-formátus jelenség ez. Teológiai reflexiók, egyházkormányzói ajánlások, egyházi szer-vezetek testületeinek vagy tisztségviselőinek állásfoglalásai foglalkoztatják az egyházi és teológiai közvéleményt hazai és nemzetközi szinten egyaránt.⁵ Nem feltétlenül

⁵ Lásd MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖKSÉGE (MRE ZsTE): Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020. 03. 30. URL: https://www.reformatus.hu/documents/391/MRE_levél_0330_jo.pdf Utol-só letöltés: 2020. 04. 15.; A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangeli-kus.hu*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pas-torlevel-2020-viragvasarnap> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; LANGE, Dirk G.: Digital Worship and Sacramental Life in a Time of Pandemic, *lutheranworld.org*, 2020. 03. 24. URL: <https://www.lu-theranworld.org/blog/digital-worship-and-sacramental-life-time-pandemic> Utolsó letöltés: 2020.

összhang és egyetértés jellemzi e megnyilvánulásokat.⁶ Úgy tűnik, hogy a teológiai nézetkülönbségek és kegyességi kultúrák eddig szunnyadó különbségei – amelyek a protestantizmuson belül eddig is megfértek egymással, még ha viták árán is – kezdenek újra körvonalazódni. A tapasztalatok kiértékelésére érdemes majd a teológiai józanság jegyében időt és teret szentelni.

2.1. Úgy tűnik, hogy az egyházi ajánlások üdvözlése és az egyet nem értés, a lelkesedés és az idegenkedés közötti feszültég nyomán újra felszínre került az a kérdés, amelyről hajlandóak voltunk eddig azt gondolni, hogy legalább saját felekezeten belül már tisztáztuk: mi történik az úrvacsorában, illetve miként van jelen Krisztus az úrvacsorában? A felekezetek közötti egyet nem értést, illetve az úrvacsora kérdése körüli vitákat a múltban általában két sarkított álláspontra való egyoldalú fókuszálás jellemezte, amint arra Michael Welker⁷ magyarul is olvasható könyvében rámutat:

- vagy (a) az úrvacsorai jegyekre való egyoldalú koncentráció (miként van jelen Krisztus az elemekben), figyelmen kívül hagyva azt, hogy mi történik az úrvacsorával élés, illetve a *communio* megélésének teljes összefüggésében?
- vagy (b) a Krisztus absztrakt, általános „mindenütt-jelenvalóságára” (*ubiprezenziájára*) való hivatkozás, anélkül, hogy mélyebben belegondolnánk az Ige, a jegyek és Krisztus reális jelenlétének összefüggéseibe.

Jelen helyzetünkben az online módon vezetett úrvacsora mellett vagy ellen megfogalmazott érvek mögött mintha látens módon egyik vagy másik álláspont preferálása vagy evidensnek gondolt felvállalása érhető tetten, nemcsak az egyes egyházak eltérő gyakorlatában, de akár egy-egy egyházon belül is. Ez nem jelenti azt, hogy egyik vagy másik álláspont önmagában téves lenne; mindkettő tartalmaz igazságmomentumokat – de ha nem egymásra vonatkoztatva, azaz nem komplementer módon alkalmazzuk őket, akkor egyoldalúság lesz az eredmény. Nos, úgy tűnik, hogy a házi istentisztelet keretében megélhető úrvacsorával szemben fenntartást vagy intést

04. 15.; FECHTNER, Kristian: Abendmahlsfasten in widriger Zeit, *Überlegungen* zu der Frage, ob man Abendmahl online feiern kann und soll, *evangelisch.de*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelisch.de/inhalte/168233/03-04-2020/evangelischer-theologe-fechtner-lehnt-online-abendmahlsfeiern-ab> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; STATED CLERK OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE PRESBYTERIAN CHURCH (U.S.A.): Advisory Opinion Communion in an Emergency/Pandemic, *pcusa.org*, 2020. 03. 24. URL: https://www.pcusa.org/site_media/media/uploads/oga/pdf/advisory_opinion_communion_in_an_emergency_or_pandemic.pdf Utolsó letöltés 2020. 04. 15.; EVANGELISCHE KIRCHE IN DEUTSCHLAND: Hinweise zum Umgang mit dem Abendmahl in der Corona-Krise, *ekd.de*, 2020. 04. 03. URL: http://static4.evangelisch.de/get/ccd/rAJu63KRgD_H2BNTW3pF0CnQ00253890/download Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

⁶ Bár a vitakultúra mutat eltéréseket és helyi sajátosságokat, meg kell állapítanunk, hogy az előremutató teológiai felismerések és hitvallásalkotó döntések többnyire krízishelyzetekben érlelődtek ki, elég utalnunk itt a magyar református zsinatok végzéseire (pl. 1567-re), vagy a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megfogalmazására 1934-ben. A példák sora folytatható.

⁷ WELKER, Michael: *Was geht vor beim Abendmahl?*, Stuttgart, Quell Verlag, 1999, 108. Magyarul lásd Uő.: *Mi történik az úrvacsorában?*, Ford. GAÁL Botond – PETRÓ László, Debrecen, DRHE Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, 2013.

megfogalmazók álláspontja mögött mintha inkább az első (a), vagyis az úrvacsorai jegyekre történő figyelés manifesztálná: felszentelt lelkészi személy jelenléte és közreműködése nélkül nincs konszokráció, ebből következően az úrvacsorai jegyekként előkészített kenyér és bor nem jelentheti a Krisztus testével és vérével való tápláltságunkat. Az otthoni, kommunikációs eszközök segítségével lehetővé tett úrvacsora mellett érvelők álláspontja a második (b) opcióval mutat rokonságot: a mindenütt jelenvaló Lélek által Krisztus ekkora távolságból is adja nekünk eledelül az ő testét úgy, hogy a közvetített istentisztelet lelkészenek felhívása alapján a résztvevők a képernyő előtt magukhoz vehetik a jegyeket.⁸

Nyilván a fenti különbségek mélyén több tényező játszik szerepet: egyrészt egyházi és teológiai hagyományrendszerünk, amely keretét képezte a lelképásztorképzésnek és a konfirmációi oktatásnak, másrészt a gyülekezetek gyakorlati élete és társadalmi keretfeltételekhez való alkalmazkodása, amely nem nagyon hagy teret a gyakorlati tapasztalatok elméleti-teológiai reflektálásának, s nem is igen vesz tudomást az úrvacsora-értelmezés terén feltárt újabb tudományos ismeretekről vagy épp az ökumenikus tanegyeztetések során már közösen elért és felvállalt tartalmi eredményekről. Így aztán marad az elnagyolt vélemény, miszerint „mi másként értelmezzük az úrvacsorát”, mint a testvérfelkezetek. De hogy ez a másság konkrét tartalmát tekintve miben áll, nem kerül tisztázásra, mint ahogy az a kérdés sem, hogy vajon teológiai, egyházi, lelkigondozói, illetve valláslektani szempontból milyen következményekkel jár egy-egy kivételes megoldásnak szánt engedmény?

2.2. Visszatérve a tisztázásra váró kérdésfelvetésre (mi történik az úrvacsorában?), le kell szögeznünk, hogy a reformátori hitvallások egybehangzó megállapításai alapján (a Marosvásárhelyi Zsinat végzéseit és a Debrecen-Egervölgyi Hitvallást is ideértve) *az úrvacsora református értelmezése komplex összefüggést mutat*. Azaz, elsősorban nem azzal kíván foglalkozni, hogy a kenyér és a bor elemeiben miként van jelen szubsztanciálisan Krisztus teste és vére – legfeljebb a római katolikus értelmezéssel szembeni elhatárolódás erejéig. A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (1562) is jelzi ezt az összefüggést: „Az Úrvacsora sákramentóának lényege: először a *jegy* a kenyér és bor; ezt nevezik *alappal*. A *jegyzetett dolog*, vagy a sákramentó tárgya: a Krisztus teste és vére, vagy az új szövetség, azaz a Krisztus testének és vérének hatálya: bűnbocsánat, szentlélek ajándékozása, kibékülés.”⁹ Ezt megelőzően azt is leszögezi a hitvallás, hogy az Úrvacsora földi és mennyei dolgokból álló sákramentum, amely kiábrázolja a Krisztus szenvedésére és halálára való emlékezést, a mi hitünk megerősítését és lelkünk táplálását, valamint a Krisztussal és az ő egyházával való közösségünket és egyesülésünket.¹⁰

⁸ MRE ZsTE: *Ajánlás krízishelyzetben*, 3.

⁹ Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése, Budapest, Franklin, 1882. Online kiadás 2008, 143–144. <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISSARON.HTM> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; Vö. *Das Erlauthaler Bekenntnis von 1562*, in MÜLLER, Karl F.F.(Hg.): *Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. In authentischen Texten mit geschichtlicher Einleitung und Register*, Leipzig, Böhme, 1903, 265–376, 298. §. 15.

¹⁰ Vö. Kiss: uo.

A jegy és a jelzett dolog összetartozása tehát komplex történést feltételez. Ezeknek egymással összefüggő elemei a következők:

- a választott hívek összegyülekezése (*congregatio*),
- a Szentlélekért való könyörgés,
- a Krisztus haláláról és feltámadásáról való közös bizonyoságtétel (*confessio*),
- a krisztusi igék (szereztetési igék) elhangzása a jegyek felett,
- a kenyér megtörése és a jegyek kiosztása,
- a jegyek elfogyasztása (*manducatio*),
- a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*participáció*),
- a Krisztussal és egymással való közösség megélése (*communio*),
- illetve a titokzatos egység (*unio mystica*) átélése,
- ezzel a Krisztus jótéteményeinek (megváltás, engesztelés) elfogadása, valamint
- a megbékélt élet melletti elkötelezés/elköteleződés.

Ezek a mozzanatok és történések nem feltétlen és szigorú sorrendiségre utalnak, hanem egymást áthatva, egymással összefüggésben képezik az úrvacsoravétel „polifóniáját”, az *istentisztelet és közös étkezés* egymástól el nem választható aspektusait. Az úrvacsorában ugyanis nem a húsvét előtti, földi Názáreti Jézus kerül szubsztanciális módon megjelenítésre, mintegy legyőzve az anyagi-tárgyi világ fizikális korlátait – még ha az ő szenvedésére, halálára és feltámadására való emlékezés elengedhetetlen része is úrvacsorai gyakorlatunknak. Az úrvacsorában elsősorban a feltámadott Úrral van dolgunk – azzal a Krisztussal, aki földi életének idejében vállalta a szenvedést és a kereszthalált, életét önként letette (Jn 10,11), aki húsvétban legyőzte a halált, ugyanakkor ígéretet tett arra, hogy „veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Nekünk tehát nem azon kell töprengenünk, hogy a földi világ fizikai törvényei ellenére miként van jelen Krisztus fizikálisan, szubsztanciálisan vagy szimbolikusan az úrvacsora elemeiben – hanem azt kell hívó értelemmel megragadni, hogy az Ő jelenléte sakramentális jelenlét. Azaz, a feltámadott és megdicsőült Krisztus nem szimbolikusan, nem elspiritualizált módon, hanem reálisan van jelen az úrvacsorában – de nem a jegyek elemeiben, hanem magában az úrvacsoravétel aktusában. Másként fogalmazva: az úrvacsora szubsztanciája maga Krisztus.¹¹ Nem valamit kapunk tőle, hanem Őt magát. És miközben a kenyeret és a bort mint a teremtés ajándékait a maga megtörtetett testével és kiontott vérével állítja összefüggésbe („ez az én testem”, „ez az én vérem” – Mt 26,26.28), azaz a jegyeket saját szenvedésére vonatkoztatja,

¹¹ Itt érdemes megemlíteni, hogy Kálvin is használja a „Krisztus az úrvacsora szubsztanciája” kifejezést, főleg Bullingerrel való levelezésében. Hogy később mégis visszafogja ezt az érvelést és megmarad a „Krisztus a Lélek által van jelen az úrvacsorában” megfogalmazásnál, az annak tudható be – az újabb kutatások szerint –, hogy Kálvin a közvetítés módját kereste két front, a Luther és Zwingli öröksége által fémjelzett álláspontok között. Lásd ehhez CAMPI, Emidio – REICH, Ruedi (Hg.): *Consensus Tigurinus (1549), Die Einigung zwischen Heinrich Bullinger und Johannes Calvin über das Abendmahl, Werden – Wertung – Bedeutung*, Zürich, TVZ Verlag, 2009, 285.; PLASGER, Georg: *Die reformierte Abendmahlslehre im Kontext konfessioneller Identitätsbildung und theologischer Entwicklung, in Verkündigung und Forschung*, LVII. évfolyam, 2012/1, 49–56, 50–55.

azt teszi nyilvánvalóvá, hogy Ő alkalmazkodik a földi világ fizikai-materiális törvényszerűségeihez azért, hogy érzékelhető módon képet alkothassunk magunknak az ő reális jelenlétéről (ezt fejezték ki a régi református hitvallások a *manducatio oralis* és *manducatio spiritualis* összefüggésbe állításával). De nem jelenti azt, hogy egy darab kenyérben és egy korty borban az ő személyének és jelenlétének teljessége teljesen megragadható vagy elegendő módon kimeríthető lenne. Maga Kálvin is hajlott arra, hogy elfogadja: a reális prezencia különböző – jegyekhez kötött (pl. római katolikus, lutheránus) vagy istentiszteleti közösséghez köthető – interpretációi kapcsán tulajdonképpen a „megértés módozatairól” van szó arra nézve, hogy Jézus Krisztus maga az úrvacsora alanya (szubsztanciája), amellyel táplál minket, és amelyből hit által élünk. Erre tekint az egész úrvacsorai ünneplés – ha pedig ez így van, akkor mégsem annyira más a másik felekezet (pl. evangélikusok) úrvacsora-felfogása, hogy ne látnánk meg a közösen vállalható lényegét: vagyis azt, hogy az úrvacsorában „a feltámadott Krisztus önmagát adja nekünk, [...] megtapasztalhatjuk, hogy az ő testének tagjai vagyunk”, és „erőt ad nekünk embertársaink szolgálatához”.¹²

Az úrvacsora tehát Istennel való megbékéltetésünknek (Róm 5,10) és egymással való megbékélésünknek (2Kor 5,18–20), és e kettő összetartozásának ünnepe, amely Jézus rendelésének megfelelően mehet végbe, s amelyben a kenyér és a bor (a szereztetési igékkel együtt) a halálra adatott, engesztelést végző és feltámadott jelenlétének és egyúttal az ezt az eseményt jelző úrvacsorának jegyei lesznek. Ebben az ünneplésben, a közös istendicsőítésben, a jegyek kölcsönös kiosztásában, elfogadásában, magunkhoz vételében és elfogyasztásában (evés és ivás), vagyis az Istennel és egymással való megbékélés közös megélésében, ünneplésében van Krisztus valóságosan (reálisan) jelen. A Szentlélek teremő ereje az, amely ezt a jelenléte a hívő lélek számára nyilvánvalóvá, megtapasztalhatóvá teszi, s amely megteremti a kölcsönös elfogadás és megbékélés melletti elköteleződés elementáris közösségét (a *koinónia*, *communio* valódi értelmében). Nyilván e történet, a Krisztus reális jelenlétének ily módon való megélése ajándék, és az Ő jelenléte nem is merül ki egy helyi gyülekezet konkrét istentiszteleti keretei között – e jelenléte felett sem az összegyűlt gyülekezet, sem maga az egyház nem rendelkezik. Egyet tehet az egyház: emberi részről, de a hívők közösségének hitben felismert rendje szerint előkészül, és a hívő ember számára segít előkészülni az úrvacsorára, és igyekszik minden akadályt elhárítani, hogy e történet a Szentlélek ajándékeként újra megtörténhessen, hogy a hit megerősítése érdekében időről időre sor kerüljön e kettős megbékélés ünneplésére, amelyben a „teljes Krisztus” – a húsvét előtt szenvedő Jézus (akire emlékezünk), a kereszten megfeszített Istenfia (akit hirdetünk), a Feltámadott (akiről bizonyosságot teszünk) és a végső időben eljövendő Üdvözítő (akit várunk) – részesít a maga jelenlétében. Vagy a hitvallásaink szövegű megfogalmazásai szerint: ami az úrvacsorában történik, az nem más, mint Krisztus kereszthalálában való részesülés, az ő feltámadásában való részesedés és az

¹² Ezt rögzíti a *Leuenerbergi Konkordia*, 15b. és 18. pont. Lásd <http://510319186.swh.strato-hosting.eu/GEKE/download/leuenerberg-agreement/?wpdmdl=943&ind=1580207396913> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

örök élet elnyerése¹³ – azaz, a bűnbocsánat és az új élet realitását ajándékként kapom és elfogadom a gyülekezet közösségében e földön.

A reformátori hitvallások nem győzik hangsúlyozni, hogy az úrvacsora, illetve az úrvacsorával való élés egy sokrétegű, többdimenziójú történésben való részesedés, ugyanakkor gyülekezeti aktus, amelyet hittel fogad az ember.¹⁴ Nem mintha a hit előfeltétele lenne az úrvacsorának – sokkal inkább arról van itt szó, hogy amint az úrvacsora ajándék, a hit is ajándék. Ezt az ígehirdetést és Szentlélek által felébresztett hitet erősíti, pecsételi meg a sákramentumban való részesedés – a hit mintegy „médiума”¹⁵ a sákramentummal való élésnek, amely által a Krisztus testével való lelki tápláltság valósággá válik. Az úrvacsora még inkább megérteti és megerősíti az evangélium ígérését, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a feltámadott Krisztus az ő ígérének hirdetése által ne tudná táplálni a hívő ember lelkét – akár úrvacsora nélkül vagy úrvacsorán kívül is.

2.3. Az eddig elmondottak alapján szükséges néhány következményt átgondolni és néhány gyakorlati kérdést megfogalmazni, tekintettel úrvacsorai gyakorlatunkra – szükséghelyzetben és szükséghelyzeten kívül egyaránt.

- a. Házi, illetve családi istentisztelet a reformátori keresztyénség számára nem idegen. Ennek kedvenc bibliai hivatkozási alapja az ApCsel 2,42 – bár itt a szentíró nem liturgiai formát ajánl a házi istentisztelet rendjére nézve, mint ahogyan az sem bizonyított tény, hogy a kenyér megtörésén mindenképp úrvacsorai közösséget kell értenünk (a kérdés jelenleg is az újszövetségi kutatás tárgyát képezi). Viszont tény, hogy már az őskeresztyénség idején is ismert volt az úrvacsora nélküli istentisztelet alkalmá.
- b. Egy házi, illetve családi istentisztelet lehet teljes értékű istentisztelet, ha és amennyiben a résztvevők belső lelki igényéből fakad, ahol elcsendesednek és könyörögnek a Szentlélek jelenlétéért, ahol felolvasásra kerül az evangélium, ahol Krisztus kereszthalálára és feltámadására emlékeznek, akár megtörik a kenyeret és körbe adják, ahol a kenyér és a bor felett elhangzanak a szerzetes krisztusi igéi, ahol megszületik a szívbéli bűnbánat és elhatározás az egymás közötti kapcsolatok jobbítására, a megbékélésre – egyszóval van interaktivitás és kialakul a *communio*. De egy ilyen házi istentisztelet (pl. a páskavacsora analógiájára) akkor működik igazán, ha az abban résztvevők és azzal élni óhajtok élete egyébként – Barth szavai szerint – nem egyszerűen a bölcső és a koporsó, hanem a keresztség és az úrvacsora között zajlik le.¹⁶ Ehhez viszont nincs szükség online vezérlésre. Kérdés – nem leértékelve gyülekezeti tagjaink lelki életét, de ismerve a mai társadalom általános vallásszociológiai helyzetét –, hogy vajon hány családi otthonban teljesül az előbbi feltétel? E bizonytalanság okán nem lenne-e érdemesebb megmaradni

¹³ Lásd Heidelbergi Káté 75. és 76. kérdés feleletei. Vö. Második Helvét Hitvallás XXI. 6.

¹⁴ JACOBS: i. m., 117.

¹⁵ MÜLLER: i. m., 516.; ROHLS: i. m., 281.

¹⁶ BARTH, Karl: Der Christ als Zeuge, *Theologische Existenz Heute*, II. évfolyam, 1934/12, 5–17, 14.

az igehirdetés, a tanítás és még fokozottabban a személyes lelkigondozás és kapcsolattartás szolgálatánál (telefon vagy akár online eszközök segítségével), amelyre – ismerve a vírusfertőzés által kialakult szükséghelyzeteket, egzisztenciális elbizonytalanodásokat, belső családi konfliktusokat – felette nagy szükség van?

- c. A reformátorok és a református hitvallások bár ideálisnak és kívánatosnak a kétfókuszú (igehirdetés és úrvacsora által meghatározott) istentiszteletet tartották, teljes értékű istentiszteletként ismerték el a „csak” igehirdetéses istentiszteletet. Nyilván politikai, illetve egyházpolitikai okai voltak annak, hogy például Bernben vagy Genfben évente legfeljebb négy alkalommal élhetett a gyülekezet az úrvacsorával. Ettől függetlenül viszont vallották, amit – a szintén krízishelyzetben megfogalmazott Barmeni Teológiai Nyilatkozat újra megerősített –, hogy „Jézus Krisztus, ahogy nekünk róla a Szentírás bizonyosságot tesz, Isten egyetlen Igéje, akit nekünk hallgatnunk, akiben életünkben és halálunkban bízunk, és akinek engedelmeskednünk kell”. Vagyis, nem vonhatjuk kétségbe azt, hogy Krisztus evangéliumának hirdetése – akár a kiabrázolt igével való élés nélkül is – nem nyújtana kellő vigasztalást, lelki táplálást szükséghelyzetben a hívő ember számára.
- d. Az elektronikus média által biztosított lehetőségek és felületek jól használhatók az evangélium üzenetének kommunikálásra (lehetőleg megfelelő műfaj megválasztása és kialakítása mellett), az igei tanítás megosztására, alkalmazhatók gyülekezetpedagógiai célok elérése érdekében. Videokonferenciák által a kapcsolattartás és közös testületi döntések (pl. tárgyalás, elektronikus szavazás) előkészítése elől is elhárulhat az akadály.
- e. De nyilvánvaló, hogy az úrvacsorával való élés alapfeltétele az interakció: a hívő embernek Krisztussal és a másik hívő emberrel való interaktív kapcsolata, amelynek kezdeményezője ugyan nem az ember és nem az egyház, mégis a gyülekezet istentiszteleti közösségében kerülhet erre sor, ahol a Krisztus testének és vérének jegyeit az Úr szolgálai átadják (ld. HK 75), a hívő ember elfogadja, adott esetben például a kelyhet visszaadja vagy továbbadja. Vagyis a sákramentumot az ember magának nem szolgáltatathatja ki. Nem bizonyított tény – és itt a szociálpszichológia és a természettudományok is fenntartással vannak –, hogy az elektronikus médiafelületek által biztosított chat-visszajelzések és interakciók ugyanazt az interaktivitást képesek lennének biztosítani, mint amit a térben, időben és fizikai értelemben is együtt levő közösség átélhet.
- f. Az úrvacsora betegek és haldoklók számára való kiszolgálása házi istentisztelet keretében eddig is ismert volt a református egyház rendjében. Viszont ilyen esetekben ez mindig a lelkipásztor (és további gyülekezeti tag, presbiter) közreműködésével, lehetőleg az egész család vagy szomszédok részvételével történt. Ha nem volt lelkipásztor, akkor az alkalmat levezethette egy diakónus vagy további megkeresztelt, hívő tagja a gyülekezetnek – de elen-

gedhetetlen volt, hogy erre megkeresztelt hívők közösségének felhatalmazásával és megbízatásával kerüljön sor. Nos, járványhelyzet esetén ez a kitétel nem teljesülhet; mit jelent ilyen esetben a sákramentum rendeltetésszerű kiszolgálása (a *recta administratio sacramentorum*)?

- g. További kérdésekre csak a felvetés szintjén kerüljön itt sor: milyen következményekkel jár például az online istentisztelet, közelebbről az elektronikus közvetítés által vezérelt úrvacsoravétel lehetősége a privát hit- és kegyesség-megélés számára? Nem ad okot ez a gyakorlat (ha tényleg gyakorlat marad) az egyetemes papság elvének félreértelmezésére? Hogyan biztosítható az otthoni úrvacsorai jegyekkel való élés elválasztása a közönséges étkezésektől (ld. 1Kor 11, 27–28.33–34)? Az online módon vagy televíziós közvetítés által vezetett úrvacsorázás gyakorlata és e gyakorlat mellett és ellen felhozott eltérő indoklások mennyiben érintik az egyház ökumenicitását, közelebbről a protestantizmuson belül már elért eredményeket, az egymás között megélt és megélhető úrvacsorai közösség értékét?

Összefoglalva, Krisztus az úrvacsorában nem valami mást ad, mint a keresztségben vagy az Igében. Mindegyikben önmagát adja – csak másként. Vagyis: a Krisztussal való találkozás a Lélek erejének köszönhetően ugyanúgy valósággá lehet az írott és olvasott Igében, a hirdetett Igében (prédikációban), valamint a sákramentumokban. Nem állítható, hogy a feltámadott Krisztus jelenlétében való részesedés önmagában az Ige által nem vagy nem teljesen vagy csak az úrvacsorával kiegészülve történhet meg. Ugyanakkor érthető, ha korlátozások idején a hívő ember vágyakozik az úrvacsorai közösség megélésére, annak az ajándéknak az elnyerésére, amelynek égető szükségét nyugodt békeidőben nem annyira érezte, vagy nem is élt vele minden alkalommal. Az is érthető, ha lelkigondozói érzékenységgel a lelkész vagy az egyház az ilyen igényeknek szeretne teret engedni, és segítséget nyújtani – ugyanakkor az is a megfontolás tárgyát kell, hogy képezze, hogy nagyon sok úrvacsorával élő gyülekezeti tag lelke mélyén sokkal nagyobb tisztelettel és áhítattal tekint a szent jegyekre, mintsem lehetségesnek képzelje azt elválasztani a gyülekezet közösségétől, templomi úrasztalától, s kihelyezni azt profán környezetbe. Arra viszont mindenképp vigyázni kell, hogy a krízis elmúltával ne meredjen újabb válaszfal az otthon képernyő előtt úrvacsorázók és nemúrvacsorázók között. Erre alapot és bátorítást nyújthat az úrvacsora ajándéka: a kiengesztelődés és megbékélés lelkülete.

Bereczky Örs

LELKÉSZEK REFLEKTORFÉNYBEN

Bevezetés

A távistentisztelekek és a távúrvacsora témájában Fazakas Sándor e lapban is közlé tett cikkére reagálok. Gyülekezeti lelkészként beszámolok a mi gyakorlatunkról, megmagyarázva a döntések elméletét.

A távistentisztelekekről előbb gondolkoztunk, mint az úrvacsoráról. Ennek az a lehető legegyszerűbb oka, hogy a járvány kitörésekor az első vasárnap (esetünkben március 22.) ünnepét próbáltuk megülni. Az úrvacsora kérdése később jött fel, és annak azért van jelentősége, mert akkor már túl voltunk a távistentisztelet végiggondolásán, és a gyakorlatban is több vasárnap mögöttünk volt.

Az első gondolata minden lelkésznek ugyanaz: személyesen nem találkozhatunk, viszont valamit tenni kellene. A testvérek várják a biztatást, és hiányolják a közösséget. A kibertér pedig eddig is része volt az életünknek, most pedig az oktatás révén államilag előírt, kötelezően használandó médiumává vált a mindennapoknak. Egy tehát biztos volt: a netre kell költözni. De hogyan?

Kibertér

Ehhez előbb meg kell érteni, hogy mi a kibertér.

És itt rögtön beleakadunk egy problémába: egyházunk egyik feladata lenne, hogy a modern élet által gyors tempóban ránk kényszerített változásokat értelmezzük, és megpróbáljuk folyamatosan „lakhatóvá” tenni az Istentől kapott földi életet – ráadásul a megváltás örömeinek hirdetése is folyamatosan változik egy olyan korszakban, amikor éppen a „hírközlés” fogalma értelmeződik át évtizedről-évtizedre. De az értelmezést kiengedtük a kezünkől, egyéb, sűrű feladatainkra hivatkozva. És tényleg sűrű az élet a kibertéren való méltázáson kívül is – csak most, amikor ez a téma a legfontosabb témánkká vált, hátrányba kerültünk.

A kibertérnek könyvtárnyi irodalma van, melyet nem ismerek: én is inkább a dolgok sűrűjében tevékenykedtem eddig. Mégis írok erről egy kicsit, vállalva, hogy egy elsőéves média szakos hallgató megmosolyogja alapfokú következtetéseimet.

A mozgóképpel kell kezdenünk, sőt, a fotóval. Bár először festményeszerű fényképeket készítettek, aztán gyorsan kialakultak a fotózás azóta is bővülő fajtái. Aztán a fotókat elkezdték gyorsan egymás után vetíteni, mozgóképet készíteni. A mozgókép ereje is félelmetes. Aztán jött a televízió: a kép beköltözött a lakásba. Aztán megérkezett a videó, és lehetett saját mozit és saját tévécsatornát otthonra létrehozni. Aztán jött az internet, és a tévé egy YouTube-csatornává zsugorodott (a nyugdíjasok még hagyománytiszteletből nézik). Aztán jöttek az okostelefonok, és hirtelen mindenütt jelenvalóvá lettünk, a legújabb és legdurvább legális függőséget létrehozva.

Mindegyik fenti médiumnak saját logikája van. Mindegyik csavart egyet emberi kapcsolatainkon, társadalmunkon. A reflexiót el kellett volna végezni. Szakonyi Károly *Adáshiba* című darabja,¹ mely a tévé problémáját helyezi a középpontba (a szereplők nem ismerik fel Jézus csodáit tévézés közben), 1969-es film – pedig a magyar tévé adása csak 1958-ban indult. Alig voltak először tévékészülékek, Szakonyi egy évtized után mégis pontosan ábrázolta „az új függőség” káros mellékhatásait.

A vírus megjelenésével hirtelen kitértünk a kibertérben való megjelenés lehetősége, sőt, inkább kötelezettsége. Ebben a térben eddig is mozogtunk, de a legtöbb közösségnek nem ez volt a leghangsúlyosabb terület a működésében.

A kibertér azonban egy másik logikával működő világ. A belépéssel azt kockáztatjuk, hogyha hibázunk, annak nem várt következményei lehetnek. Az ismert beatzenész, a magyar blues feltalálója, Hobó (Földes László) hiába adta költőként az emberek szolgálatára tehetségét, hiába viselkedett egyenesen előkelő kommunista család sarjaként egy megalkuvó korban, 1981-ben gyanútlanul elvállalta zenekarával a *Kopaszkutya* című film² egyik főszerepét. A film tette százazrek előtt ismertté a nevét, de a film nem mutatta meg pontosan a jellemét, a művészetét, Hobó pedig máig nehezen tudja beilleszteni ezt a filmet az életművébe. A tévé, a film, az internet hatalmas, nehezen megtanulható világa sok kellemetlen meglepetést tartogat a számunkra, attól félek – mégsem tudjuk megúszni ezt a kérdést, foglalkoznunk kell vele.

A Duna TV által húsvétkor közvetített alkalom,³ melyen Szabó István dunameléki püspök szolgált, máris példája lehet fenti gondolatomnak. Ítéletem szerint a felvétel elvi része (az úrvacsora ténye és mikéntje) jó volt, az igehirdetés is kiváló volt. Tehát a püspök oldaláról rendben mentek a dolgok. Igen ám, de a rendező néha virágzó fákat vágott be az énekek feliratozása alatt, majd láthatóan koncepció nélkül terhelte meg a felvételt mindenféle vágóképekkel. Nem elég hát, hogy a magunk részét rendbe rakjuk. Egy református rendező is kell, aki érti, hogy mi történik egy istentszteleten. (Mi is filmezünk, ismerjük ennek nehézségeit, nem rosszáll megjegyzés akar lenni, inkább tanulságként fogom fel a történeteket.)

Nem istentsztelelet-közvetítés

A kiindulópontunk az volt, hogy az istentsztelelet akkor istentsztelelet, ha van közösség. Közösségnek tekinthető-e a számítógép segítségével összehozott közösség?

A beszélő részéről semmiképpen sem, hiszen csak azokkal van egy térben, akikkel a felvételt csinálja. Vagy még az sem: nekem egy alkalommal megbetegedett a kame-

¹ SZAKONYI Károly: *Adáshiba*, archivum.mtva.hu, URL: <https://archivum.mtva.hu/m3/open?id=M3-RUtgSEx0R3g5NEJobjsbkpmQ1lSbXZLL1U0bEdQV0lVdkQybkk1eW1TRT0> Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

² BEATKORSZAKI álnévvél: Forró vizet a kopaszra – a *Kopaszkutya* c. film és zenéje, beatkorszak.blog.hu, 2018. 04. 18. URL: https://beatkorszak.blog.hu/2018/04/18/forro_vizet_a_kopaszra_a_kopaszkutya_c_film_es_zeneje Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

³ BOGÁRDI SZABÓ István: Kicsoda hengeríti el nekünk a követ? – 2020. április 12. Húsvét, youtube.com, 2020. 04. 12. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oCm2QLkgHAU> Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

rás emberem, ezért kivételesen egyedül készítettem az egész felvételt. Nagy képzelőerő kell ahhoz, hogy elgondoljuk, a kamera hideg lencséje mögött testvéreink fognak ülni – három nap múlva...

Arról nem is beszélve, hogy az egyik felvételt – bevallom – papucsban készítettem... Úgysem látszik! Persze, nem olyan súlyos téma ez, de igenis gondoljunk bele: csak annyi számít, amennyit a kamera lát. A kamerán kívüli öltözék kérdésében egy szempont érvényesül: az, hogy az öltözék a felvételt segítse. Ha papucsban esik jól, akkor úgy! Elnézést kérek az őszinte részletért. Azért fejtem ki, hogy aláhúzzam: ez nem a megszokott igeihirdetői helyzet.

A beszélő részéről még egy különbséget vélek felfedezni, mégpedig a javítás lehetőségét. Az első hetekben felkészültem az igeihirdetésre, ahogyan vasárnapra szoktam, és egy lendülettel minden felvételt megcsináltunk. De aztán elkezd motoszkálni az ember fejében, hogy hát tulajdonképpen, amikor nagyon belegabalyodok egy bekezdésbe, azt nyugodtan fel lehet venni még egyszer. És könnyedén feladok rossz bekezdést, megnyúlt imádságot, és kezdem újra. Ez a helyzet sem hasonlítható az igeihirdetés egyszeri és megismételhetetlen voltaához.

A kibertérben lévő közösség hallgatóságként sem hasonlítható az élő közösséghez. Mert csak nézem a tévét, fogyasztom a papot, beletekerem, lehalkítom, elkapcsolom. Problémás az egyidejűség is, hiszen nem tudjuk, hogy még hányan nézik rajtunk kívül az istentsztelettel kapcsolatos filmet.

Élőben lehet közvetítést csinálni, de ez egyrészt bizonytalan műszakilag: hiszen vagy a filmet készítő telefon vagy más eszköz, illetve a filmet otthon fogadó eszköz is elakadhat, az internet leállhat, és így tovább. Arról nem is beszélve, hogy nálunk nem ér el a templomig az internet, pénzbe is kerülne 4G-vel készíteni a felvételt. Ezen műszaki okoknál fogva mi elvetettük az élő közvetítés lehetőségét. Egy másik YouTube-funkciót viszont használunk: az ún. „premier”-t. Ennek lényege, hogy egy előre megadott időpontban beletekerési lehetőség nélkül, TV-adásszerűségként levetíti a filmet, utána pedig a megszokott módon, tekergethető felvételként őrzi a csatornánkon.

Tehát sem az igeihirdető, sem a hallgatóság részéről nem lehet istentszteleket tartani. Ahhoz térbeli közelségre van szükség (*congregatio*). Itt párhuzamos volt a gondolkodásunk az erdélyiekkel és Fazakas Sándorral: házi istentszteleket tartson ki-ki. Filmet ettől még készítünk, de a film célja az, hogy a házi istentszteleket segítse.

A „házi istentszteleket segítő film” alapelvei: keretek, ének, ima

Az első probléma az, hogy ennek a bizonyos „házi istentszteleket segítő filmnek” valamilyen használható elnevezést kellene találni.

A filmnek csak a beköszönő és az elköszönő, valamint az igemagyarázatos részén láthatjuk a lelkészt.⁴ Az elején és a végén azért van erre szükség, mert e nélkül ez már

⁴ Budakalászi Református Egyházközség Youtube-csatornája. Itt találhatóunk olyan filmeket, amelyekről írok – URL: <https://www.youtube.com/channel/UCMSGtYMPfWGLzLeD09zPNeA> Utolsó letöltés: 2020. 05. 11.

tényleg csak egy hangfelvétel lenne – különben ez is egy megoldás, ráadásul sokkal egyszerűbb kivitelezni. De mégis, a lelkész, a megszokott templombelső látványa, egy-két jó vágókép, egy szép felirat és egyházközségünk logója, ráadásul hétről-hétre ismétlődő formában egy olyan keretet ad, ami kiszámíthatóságot és otthonosságot sugall.

Az énekek kérdése: két szempontot próbáltunk érvényesíteni. Az egyik, hogy az ének legyen jó minőségű felvétel. A másik szempont az volt, hogy az otthoni éneklést segítsük: ezért először csak hangszeres kíséretet játszottunk be, a szöveget pedig kivetítettük a képernyőre (ebből később engedtünk, mert nemrég kerültem e gyülekezetbe, és nem akartam minden elképzelést erővel keresztül vinni – de ez nem tartozik a tárgyunkhoz). Érdekes tanulság volt, hogy viszonylag kevés jó minőségű felvételt találtunk. Tanulságos volt az is, hogy – számítva a járvány végére, a majdani találkozásra, olyan énekek bemutatására is lehetőség volt, ahol nem az együtt éneklést kértük a nézőtől, csak azt, hogy ismerkedjen meg egy-egy számára új énekkel.

Szintén az ének témájához kapcsolódik, hogy a gyülekezethez tartozó egyik komolyzenész segítségével „áhitatot segítő zenehallgató filmet” készítettünk vasárnapról-vasárnapra – tovább bonyolítva az elnevezéseket. Ezekben a filmekben egy-egy komolyzenei részlet hallható, a zenerészlet feliratozva van (ha nem magyar, akkor a szövege magyarul is olvasható az eredeti mellett), az egészhez pedig van egy-két bekezdésnyi bevezetés, afféle kedvcsináló.

A zenés filmcsekék nagy tanulsága, hogy a YouTube több alkalommal is letiltotta filmjeinket, mondván, hogy engedély nélkül használtuk fel más zenei szerzeményeit. Ez még a 274. énekünk lejátszásakor az egész házi istentisztelelet segítő filmmel is megtörtént – az eredeti német korál után követelt valaki pénzt... Gondolom, az algoritmusokon túl valaki élőben is megnézhetette ezt az esetet, mert a természetesen magyar nyelvű éneket végül mégis engedélyezték.

A szerzői jog kérdését tipikusan olyan esetnek tartom, amelyik túlmutat egy lelkész kompetenciáján. Rendben van, hogy lencsébe prédikálok, videókonferenciát kezelek, kör-e-maileket gyártok – de ezzel az üggyel, ennek mélységeivel a Zsinat valamelyik osztályának kellene foglalkoznia. Nem venném kiskorúsításnak, ha központi szervezetünk segítségére sietne eme speciális ügyben a terepen szolgáló lelkészeknek.

A házi istentisztelelet segítő film imádságainak esetében egy elég bonyolult kérdéshez érkezünk. A képernyőnek megvan az az agresszivitása, hogy magához vonja a tekintetet. És egyébként is, ugyan mit mutatnánk a képen? Azt, hogy valaki becsukott szemmel áll vagy ül a képernyő előtt? Erre semmi szükség nincs ítéletünk szerint, így az imádság egy szerény „imádság” feliratot kapott, és a hangját lehet követni a lelkészeknek. De hát éppen azért van szó házi áhítatról, mert saját szavainkkal is tudunk imádkozni – mert még az igemagyarázatnál nem rossz, ha egy összeszedett magyarázatot kapunk, de imádságunk mindnyájunknak van. Ráadásul kis, családi körben talán még könnyebb is megnyitni szánkat imádságra, mint akár egy gyülekezeti közösségben – bár sokszor feladatul szabjuk ezt a testvéreknek, én úgy látom, sokakat inkább elijesztünk ennek a pressziójával.

A „házi istentiszteletet segítő film” alapelvei: igemagyarázat, tanítások, külső megjelenés
Az igemagyarázat igényli a legkevesebb gondolkodni valót: a klasszikus módon elmondott igehirdetés hasznára lehet a hallgatónak.

Az igemagyarázat alatti képek, kivetítések, képernyőn is megjeleníthető illusztrációk kérdése már a járvány előtt is folyamatosan téma volt egyházunkban. Elterjedtek a projektorok a templomokban, amelyek jó szolgálatot tesznek például a hirdetések idején. Már az énekek kivetítése sem egyértelműen hasznos. Az igehirdetés alatt az igehirdető mellé vetített kép kérdése hasonló a korábbi vitához. Azonban a beszélő helyett kivetített kép esetében – ami csak a filmnél lehetséges, de ott rögtön kívánatos is, hogy normálisan lehessen látni a kivetített képet vagy mozgóképet – egy új minőséghez érünk: ez már egy film, amely túllép a prédikáció keretein. Mivel ez nem igehirdetés, szerintem lehet, sőt, kell élni ezzel a módszerrel. (Két ok miatt mégsem élünk vele: egyrészt nincs elég energiánk még a prédikációt is megfilmesíteni, másrészt az egész film arányai miatt: már így is annyi mindent kell megszoknia a nézőnek, hogy egyelőre nem erőltetjük. Húsvét nagyhetében azonban néhány perces áhítatokat készítettünk, amelyek viszont tényleg kisfilmek voltak.)

És itt most egy nagyon fontos ponthoz értünk el: ha csak házi istentiszteletet segítő filmben igemagyarázatot tartunk, akkor nem az a célunk, hogy a lelkésznek a rendes istentiszteleten mással nem helyettesíthető prédikációját képen rögzítsük. Hanem az, hogy segítsük az ige megértését egy filmmel, amelyben a lelkész inkább csak narrál. A filmcske egyéb részei (ének, imádság) is betagozódhatnak akár ebbe a filmbe. Ez egy nagyon ingoványos műfaj, fogalmam sincs, hogyan kell ezt jól csinálni, de ezt látom jó irányynak.

Ha mégis csak a lelkész beszél, mert nincs meg az erő a filmre, vagy nem akarunk élni a film lehetőségével, hanem bízunk a szó erejében, ami a képernyőn keresztül is érvényesül – bízhatunk ebben is, nem muszáj a film irányába elmenni; akkor véleményem szerint nem érdemes felvenni a vasárnap megszokott palástot. A palást a lelkész tanultságát jelzi, a palást jelzi, hogy a lelkész a felelős az egyházközösgben az igehirdetés tisztaságáért, amikor közösségben vagyunk. De most nem vagyunk valódi közösségben. Ezt tudjuk jelezni azzal, hogy nem vesszük fel ezt – az egyébként nagyon is rendjén való – ruhát. Ugyanezen logika alapján a szószékre is felesleges felmenni. A szószék ugyan jelképe annak, hogy Isten ígéje a legfontosabb – de egyben egy praktikus, a szónokot megmutató bútorzat. Utóbbi funkciójának semmi jelentősége nincs egy filmben. Sőt, egyenesen visszatetsző, hogy a lelkész egy nem létező gyülekezetnek szónokol – ez zavart okoz a nézőnek. Úgy oldottuk fel ezt a feszültséget, hogy a szószék előtt beszél a lelkész a kamerába – ezzel mégis felmutatva, de funkcionálisan nem használva azt.

A házi istentiszteletet segítő filmnek része lehet a tanítás. Önállóan is működő, 4-7 perces filmbetéteket készítettünk, melyek megfelelnek az előbbi elvnek: filmek, a narrátor egyáltalán nem is látható rajtuk. Filmjeink témája az egyházismeret, például: mit jelent az „egyházközösg” szó, mit jelent az „egyházkerület” szó, stb. Természetesen lehetne itt kátét magyarázni, egyháztörténetről mesélni. Ezek egy

rendes istentiszteletnek is részei lehetnek – vagy önálló filmként a hét más napjain is vetíteni lehet őket.

„Gyermek-istentiszteletet segítő film”

Mivel vasárnaponként az ígéhirdetéssel párhuzamosan két csoportban is tartottunk alkalmakat, ezért úgy döntöttünk, hogy ezeknek az alkalmaknak is elkészítjük a vírus idején működő változatát.

A kisebbek alkalma önálló bevezetést és zárást kapott, és külön filmként adjuk közre. Ennek az a nem várt, örömteli következménye lett, hogy a gyülekezet majd minden tagja elkezdte nézni ezeket. Könnyebb így imádkozni a gyülekezet gyermekeiért, és ráirányult a reflektor azokra, akik egyébként a gyermekmunkában részt vesznek.

Gyermekalkalmunk nem próbálja meg eltagadni azt, hogy nincsenek ott a gyerekek: minden kisfilmben elhangzik, hogy „ha itt lennétek”, és látszik is a gyermekeket váró, földre tett párnácska.

Gyermekalkalmas filmekből jóval kevesebb lett nyilvános, ezért a mi filmjeink is sok nézőt vonzanak. Azt gondoljuk, hogy azért, mert ahol nincs gyermek-istentiszteletet támogató film, ott rátalálnak többek között erre. Az alapelvek itt is hasonlóak az előzőekhez. Sok és jó gyerekfilmet kell készíteni: itt már tényleg versenyben vagyunk azzal a profi anyaggal, amiket a gyerekek nap mint nap néznek. Mivel ismerős számukra a filmben szereplő gyermekmunkás, ezért természetesen a gyermek sem azt várja el, amit a rajzfilmekben kap – mégis, egy erős, hatásos tartalom tovább építheti benne a bizalmat a majdan megnyíló közösség, a gyülekezet élő közössége felé.

A gyermekekkel foglalkozó filmek nagyon kreatívak. Bizony, aki megszokta, hogy a gyermekek figyelméért meg kell harcolnia, az nagyobb erővel tud üzenetet átadni akár a filmen keresztül is. Fájdalmas tanulság ez az ígéhirdetőknek.

A film mint missziói lehetőség

Olyan sokszor elkoptattuk már ezt a mondatot, de most tényleg helytálló. A városi televíziók kapkodnak a helyi tartalmak iránt. A gyülekezet egy-egy település nagyon kevés jól megfogható, valóban működő közössége közé tartozik. A lelkészek váratlanul visszanyertek valamit ismertségükből a helyi közvélemény szemében. Aki ezzel élni tud, aki jó filmet csinál, az hirdetni tudja az evangéliumot.

De itt is egy nagy dilemmához érkezünk. Csak levetítjük az istentiszteletet támogató filmünket? Ez nem szerencsés, hiszen a házi istentiszteletet támogató film azt feltételezi, hogy a filmet néző otthon maga is elcsendesedik. Az egyháznak van egy olyan szerepe is, hogy látszódnia kell, ki kell hirdetnie az evangéliumot – a bensőségesség ebben lehet segítségül, de bennfentesség nem.

A magunk részéről az ígéhirdetés magja köré rövidebb filmeket készítettünk. A filmekbe érthetőbb énekeket téve, az egész műsort megrövidítve, a gyermekalkalmat mellérakva, a két filmnek közös köszöntést készítve vetítették ezeket az adásokat. Agglomerációs településen élve szükségesnek látszik, hogy az ideköltözők tudomására hozzuk, van gyülekezet, van lehetőség a hívő közösségbe való bekapcsolódásra.

A videókonferencia

A nagyobb gyerekek vasárnapi alkalma videókonferencia (Zoom) segítségével valósul meg. Gondjaink a pedagógusoké: meg kell tanulni a felület kezelését, várni kell a belépésekre, nehéz figyelmet kérni mindenkitől, stb.

A bibliaórán kitűnően alkalmazható az eszköz. Mindnyájan használjuk e programokat, bizonyára ismerjük például a képernyőmegosztás lehetőségét, az egésznek a hangulatát. Az ember a hangját is, az arcát is kikapcsolhatja a beszélgetésből, és bármikor ki tudunk nézni a képernyőből, ha látszunk is. Ugyanakkor megvan a lehetőség az egyidejűsége és a párbeszédre, sőt, még a közös imádságra is.

A videókonferencia viszont tökéletesen alkalmas a döntéshozatalra, a Presbitériummal való párbeszédre. Többet beszélünk így, mint azelőtt.

A befektetett energia kérdése

Amúgy is azzal küzdünk, hogy a lelkészközpontú gyülekezetekben beállítsuk a szolgálatba az önkénteseket. E lassú fejlődés most megakad, de akár fel is gyorsulhat. Ha a lelkész az egész videózást magára veszi, akkor nem is nagyon tud kit maga mellé venni ebben a szolgálatban. Ha viszont akad hozzáértő filmes, informatikus, akkor a szolgálatot végző testvér hirtelen a lekipásztor legfontosabb munkatársának pozíciójában találja magát. Az amúgy is egész nap számítógépező híveink közül érdemes többeket bevenni a munkába.

És mi lesz a vírus végén? (Ha egyáltalán visszatér az élet a régi kerékvágásba.) Mit kezdünk a megszerzett tudással? Mennyi erőt érdemes befektetni ebbe a kérdésbe?

Az elméleti kérdések feletti töprengések hoznak teljes biztonsággal olyan eredményeket, amelyeket mindenképpen felhasználhatunk, bármilyen idők is jönnek. A krízis sokszor aktivitásra indít bennünket, pedig az erőt ilyenkor mindig érdemes a töprengés irányába (is) fordítani.

Csak film? Újság is kell

A film látványos, és a helyi tévék miatt mindenki, még az idősebbek számára is elérhető. Mégis, a gutenbergi hagyományokat tiszteletben tartva heti újságot is szerkesztünk (egy-két oldalnyit: az igehirdetés kivonatát, apróbb híreket, verseket, egyháztagjaink írásait közöljük). A postaládába bedobott újságocska személyes, megfogható kapcsolat a kibertérből kimaradók – de azért a régebbi formát, a tévét fogyasztók – számára. Ráadásul felette beszélgetésre is alkalom nyílik, a szolgáltótak pedig aktíválni lehet az újság kihordásának feladatával.

Úrvacsorai döntés és tapasztalatok

Közösségünk húsvétkor az úrvacsorázás mellett döntött. Felvételt is készítettünk ágendával, ahol a lelkészházaspár úrvacsorázott. És felhívtuk rá a figyelmet, hogy egy időben legyünk együtt a Duna TV – az általam fentebb vázolt elvekhez hasonlóan készített – közvetítéséhez.

Vonzott bennünket, hogy egy időben lehetünk együtt a tévéközvetítés segítségével. Nem érezte úgy a közösség, hogy bárki visszaélne ezzel a lehetőséggel. Bár ennek a vitát tekintve nincs jelentősége, de megjegyzem, hogy többen megkönnyezték az úrvacsorát. Egy kedves fényképet is kaptunk, ahol az úrvacsorai jegyek mellett – stílszerűen – egy klaviatúrát is felfedezhetünk.

Fazakas érvei meggondolandóak. Ha nincs *congregatio*, akkor nem a tévénezéstől lesz istentisztelet az istentisztelet, hanem attól, hogy az azt nézők utána magukat komolyan veszik-e Isten előtt, létrejön-e a *communio* – erre azonban nincs a lelkésznek rálátása, ezt a folyamatot a lelkész jó igemagyarázattal legfeljebb segíteni tudja. A tévés felvétel némileg tolaikodó módszerével azonban egy pillanat alatt mégis megkerülhetlenné tesszük magunkat.

Régen is volt karantén – a kifejezés velencei eredete közismert, a XIX. századi ragályok emléke az irodalom segítségével könnyen felidézhető. Ott a közösségek voltak elzárva egymástól, és a nagy félelemben a közösségen (településen) belül is elzárkóztak egymás elől az emberek. Reszkettek az életükért, és talán épp a templomba elmentek imádkozni, vagy otthon fohászkodtak a betegség miatt az Élet Urához. A mi karanténunk azonban nem ilyen. Elővigyázatosságból vagyunk elzárva. A tömeges fertőződés ellenére a tömeges megbetegedés nincsen. Rendelkezésünkre áll az internet technikája, mindenki által elérhetően. Nem vagyunk teljesen elszakadva egymástól, és a félelmünk sem rettegés egyelőre. Éppen az enyhe áldozat miatt, a megszokott egyházi életünk rendjében az úrvacsorázás lehetőségét meg lehetne adni – egész egyszerűen kibővítve ezzel a gyakorlatunkat. A hogyanra nem tudok választ adni, csak nem lennék megrémülve attól, ha alapos megfontolás után a technikai kor által előidézett változásokra reagálva új elmélettel megtámogatva, új gyakorlatokat indítanánk. Imádságos szívvel, Istentől elkérve ennek az útját, nem csak az újdonság kedvéért kapkodva. Számíthatunk arra, hogyha most éppen enyhül is, de a járvány kiújulhat – addigra jó lenne egy vészhelyzeti rendet kialakítani, és felhatalmazni a testvéreket a házi úrvacsorára.

Reflektorfénybe kerültünk, az élet megszokott rendje döccent egyet, a krízis rámutatott hiányosságainkra, de Isten lehetőségeket is adott arra, hogy töprengjünk és döntsünk, szolgálva a ránk bízottakat.

Bódisz Attila

AZ ONLINE EGYHÁZI JELENLÉT MÁR NEM VÁLASZTHATÓ OPCIO, HANEM LÉTKÉRDÉS

Mielőtt belekezdene abba az eszmefuttatásba, amely a digitális/online vallásgyakorlás, igehirdetés körül elkezdődött polémia reám eső részét bontja ki, életem három fontos történetét mindenképpen meg szeretném osztani a Kedves Olvasóval.

Félig vallásos családban születtem. Mivel a család vallásgyakorló része református volt, engem is a karcsai református templom Árpád-kori falai között kereszteltek meg. Szüleim erejét és idejét leginkább a kenyérkeresés örölte fel, némi építkezéssel és háztáji gazdasággal nehezítve, így a gyermeknevelés jelentős része nagymamámra és nagyapámra hárult. Nagyapám termelőszövetkezeti mezőőrként, az én saját Matula bácsimként ismertetett meg a teremtett világ szépségeivel, az árnyékban hűtött víz frissítő kortyaival, a madárlátta kenyér és szalonna ízével, a tőkés récével, a békával, a tücsökkel, a vízisiklóval. Nagymamám pedig azt a feladatot vállalta magára, hogy hívó embert farag belőlem. Így történt, hogy egészen apró gyerekkoromban belekerültem egy olyan közösségbe, amely, ha kellett, a maga szelíd eszközeivel nevelt, de ha úgy hozták a körülmények, akkor képes volt akár nagyon hosszúra is nyújtani azt a képzeletbeli köteléket, amellyel magához rögzített. De el nem engedett soha. Abban az időszakban, amikor sokan – ma keserűen tréfás szóval mondva – „kiconfirmáltak” a templomból, nekem sem nagyon ízlett a vasárnap délelőttöt egy ingerszegény falú épületben tölteni, ezredszer végighallgatni a bibliai történeteket, és olyan énekeket énekelni, amelyeket nagyon nehezen fogadtak be rockzenéhez szokott füleim. Nagymamám azért csak noszogatózott egy kicsit, hogy valaki csak akkor lehet jó ember, ha meghallgatja és megfogadja azt, amiről a templomban beszélnek. Eléggé messze laktunk a templomtól, ezért vasárnaponként mindig én vittem oda autóval. Aztán egy idő után a szállító szerepéből szép lassan felnőtt igebefogadó lettem. Abban a korban ugyanis, amikor a fiatal általában saját magával és a világgal is vívódik, találtam egy biztos pontot. Azt vettem észre, hogy akkori lelkipásztorunk, a szép emlékű Iszlay Jenő olyan problémákra, kérdésekre ad választ a szószékről, amelyek engem foglalkoztatnak. Mintha beszélünk volna az istentsztelek előtt. Lelkem mázsás terheitől szabadultam meg a vasárnapi szűk egy óra alatt. Közben a temploma járó fiatalok a barátaim lettek, a kedves idős nénik és bácsik pedig jó ismerőseim, akik az utcán mosolyogva köszöntek. Nem sok kellett hozzá, hogy rádöbbenjek: ehhez a közösséghez nagyon jó tartozni. De nemcsak ehhez, hanem az összes hasonló, értékalapon szerveződött gyülekezethez.

Sárospataki gimnazista voltam. Alig kezdtük meg az első tanévet, egy fiú néhány hét késéssel csatlakozott hozzánk. Gyorsan kiderült, hogy nagyon hasonló az érdeklődési körünk, és páratlanul egyforma a humorunk. Padtársak lettünk, majd barátok. Harmadik (ma 11.) év elején a fiú egyszer csak nem jött iskolába. Eltelt egy hét, majd kettő és három. Nem jelentkezett. A nyolcvanas évek közepét írtuk akkor. A kollégiumból néhányan felkerekedtünk, és ellátogattunk a házukhoz, de hi-

ába csengettünk. Az egyik arra járó szomszéd szólított meg bennünket végül: – Nem hallottatok róla? Disszidáltak. Nem tudni hová, talán Amerikába – mondta. Abban a tanévben egyedül ültem a padban, és biztos voltam benne, hogy soha többé nem hallok egykori barátomról. Aztán eltelt körülbelül két évtized, közben megjelent az internet, az első kezdetleges honlapok, elkezdtük ízlelgetni a szót: világháló. Az egyik első megnyilvánulásom az volt az interneten, hogy a sárospataki öregdiákok adatbázisában a nevem mellé feltöltöttem aktuális elérhetőségeimet. Egyszer csak kaptam egy levelet az USA-ból. Egykori padtársam volt, aki közben informatikus lett és a világhálón szörfözve rátalált a címemre. Azóta újra barátok vagyunk, a legnagyobb közösségi oldalon rendszeresen tartjuk a kapcsolatot.

Amikor újságíró lettem, éppen kiépülőben voltak az elektronikus hálózatok a szerkesztőségekben. Volt, aki még írógépen írt, a fiatalabbak már számítógépen. A rádióban a szerkesztők többsége az orsós magnó szalagjait vagdalta, táskányi magnóval járt helyszíni riportot készíteni. Az újságoknál voltak beírók, akik például az én kézzel vagy írógéppel megírt cikkeimet számítógépre vitték. Aztán felgyorsult minden. Előbb a szövegszerkesztést, szerkesztői rendszerek sajátosságait kellett megtanulnom, a digitális fényképezőgépek használatát, audio és video válogóprogramok kezelését, majd az internetes újságírás rejtelseit kellett elsajátítanom. Ma akár egyetlen mobiltelefonnal is el tudom végezni a munkámat. Vágott anyagot vagy élő bejelentkezést, fotót, hangképet, videót, bármit meg tudok csinálni egy maroknyi készülékkel. Már a múlté az is, amikor cikkek újságban, hangképes tudósítások rádióban vagy vágott videóriportok tévében jelentek meg csupán. Műfajok keverednek, az interneten élőben követhetők a fontosabb sajtótájékoztatók, ha például árvíz van, és egy helyszínen tartózkodó átlagpolgár mobiltelefonos videót készít róla, ahogyan kicsavar egy fát, elsodor egy házat az áradat, amit aztán fel is tölt valamelyik videómegosztó portálra, az rögtön önálló életet kezd élni, percekben belül a világ másik végén nézik családok szörnyülködve a felvételeket.

Megváltozott, felgyorsult a világ.

Biológiatanár feleségem mondogatja gyakran, hogy az élőlények közül azok a fajok maradtak fenn az évmilliók során, amelyek alkalmazkodni tudtak a megváltozott körülményekhez. Ma sincs ez másképp, és ez átvitt értelemben fokozottan igaz a modern társadalom különböző közösségeire, a médiumokra, vállalkozásokra, művészekre. A koronavírus-járvány bebizonyította: nem kerülhetik el a felkészülést az újfajta kommunikációs kihívásokra az egyházak sem. A hogyanon sokat lehet vitatkozni, de az már vitán felüli, hogy egyre nagyobb teret kell engedni az internetes megjelenésnek, kapcsolattartásnak – különösen, ha tartósan el akarják érni a fiatalokat. Mert ők életük jelentős részét már ott élik.

Itt kapcsolódnak a mondanivalómhoz a bevezetőben említett történetek. Az első arra példa, hogy a személyes találkozásokat, jelenlétet soha nem fogja kiváltani semmi. A templomi környezetet, a gyülekezeti közösséget, a kedves mosolyt, a mások hitéből való táplálkozást nem lehet virtuálisan helyettesíteni, leutánozni. Mint aho-

gyan az élő zene, ének, kórusmű és színházi előadás is sokkal nagyobb hatást vált ki az emberekből, mint az elektronikus eszközökről lejátszott dalok, nagyzenekarok, zenei darabok – jelenjen az meg a legélethűbb képet sugárzó tévén vagy a legjobb minőségű hangszórón keresztül – úgy Isten igéjének átadására és befogadására sem tudok elképzelni pillanatnyilag jobb környezetet, mint a templom vagy a gyülekezeti közösség. A karcsai egyházközség lelkipásztorának élő hitű igehirdetése, lényé, példája, az egyházközség tagjainak befogadó szeretete nélkül, az akkori lehetőség szerint például kizárólag templomi televíziós közvetítést nézve, valószínűleg az én hitem sem hajtott volna mélyre hatoló, erős gyökereket.

A második történet arra példa, hogy mennyire lekicsinyítette a világot az internet, és milyen különleges lehetőségeket rejteget a kapcsolattartásra. Mennyire közel hozhat mindent és mindenkit. Ha nem találják fel időközben ezt a lehetőséget, az USA-ba költözött egykori jó barátomról valószínűleg soha többé nem tudtam volna meg semmit. „Nem jön szembe a virtuális utcán.” Most pedig beszélgethetünk, sztorizgathatunk, sőt remélem, rövidesen személyesen is találkozhatunk.

A harmadik visszatekintés pedig azt mutatja be, hogy bár szakmai pályafutásom mindössze két és fél évtizedes, mégis számtalan újdonságot kellett megtanulnom, amely könnyebbé, gyorsabbá és szélesebb körben elérhetővé tette a híreket, információkat. Gyakorlatilag a média világa kifordult a négy sarkából. Ugyan a modern hírközvetítési trendek más elkészítési módokat követelnek, új, gyors, lényegre törő műfajok törtek maguknak utat, de továbbra is megmaradt a létjogosultsága a hagyományos cikkformáknak is, például a rengeteg időt és energiát felemészítő oknyomozó, tényfeltáró riportoknak, a hosszabb, szélesebb áttekintést nyújtó összeállításoknak. Annyi különbséggel, hogy nem feltétlenül ugyanazon a médiafelületen, hanem speciális portálokon. Jól megfér egymással a régi és az új.

A virtuális teret tehát már biztosan nem tudjuk megkerülni, sőt annak használata egyenesen létkérdés. A fiatalok életük jelentős részét az interneten TikTok videók nézegetésével, Youtuberek „okosságait” hallgatva, lassan már a Facebookot is túllépve, különböző online csoportokat alkotva töltik. Egyszerre akár több különféle közösségben is jelen tudnak lenni. A járvány miatt bevezetett digitális oktatásban például, miközben hallgatták a tanár magyarázatát, egymással cseteltek, beszélgettek, miközben a megosztott képernyőn még néztek egy videót is. Óriási befogadóképességük van a gyerekeknek, aminek egy része gyorsan ki is ürül, kis hányada marad meg a fejükben. Lehet ezt sokféleképpen értékelni, de vitán felül áll, hogy az egyháznak is be kell lépnie ebbe a világba, mégpedig úgy, hogy nem is nagyon kell megalkudnia semmivel, ugyanis az értékes szóra, a biztos pontokra, lelki-szellemi kapaszkodókra ebben a nagy információs kátyvaszban most talán még nagyobb az igény. A pandémia, vagyis a világhajrány mélyvízbe lökött mindannyiunkat, még nekünk is gyakran keresni kellett a saját helyünket a virtuális térben, akik pedig valamelyest azért értjük ezt a világot. Itt az ideje, hogy értékrendjeink szerint kijelöljük azt az utat, amely megtartja eredeti célját, amely minőségi, de mégis figyelemfelkeltő, érdekes és ennek köszönhetően eredményes is lehet.

Egy ismerősöm azt mondta sok évvel ezelőtt, hogy ők számúzték a lakásból a tévét annak érdekében, hogy a sok üres, értéktelen műsortól távol tartsák a gyerekeiket, ami rombolhatja az értékrendjük, világképük kialakítását. Én pedig erre azt mondtam, hogy szerintem ez hibás hozzáállás. A televízióban ugyan sok értéktelen, gagyi, nem ritkán a személyiségfejlődésre valóban káros műsor kerül képernyőre, de rengeteg érték is. Csak meg kell tanítani a gyerekeket arra, hogy ezeket megfelelő arányban használják, és tisztában legyenek vele, mit ne fogadjanak be. Szórakozzának, de közben keressék az értékeset is, amitől épülnek. Ez komoly szülői feladat, jóval nehezebb, mint egyszerűen elzárni, tiltani valamit, ugyanis folyamatos odafigyelést, terelgetést igényel. A gyerek által valójában titokban kívánt lehetőséget elzárni viszont szerintem számárság.

Nincs ez másképpen az egyházi online jelenlét terén sem. Tudom, hogy egyetemi tanárok, teológiai oktatók, lelkipásztorok között komoly vita alakult ki az online istentiszteletek létjogosultságát illetően. Véleményem szerint az online teret – hasonlóan a gyermekek tévézési szokásainak alakítására bemutatott példámhoz – használni kell megtanulni, és nem elutasítani. Mint korábban említettem, a templomi környezetet nem tudja kiváltani a virtuális tér. De ideiglenes megoldásnak megfelelő, a gyülekezeti, lelkészi munkának pedig nagyon fontos kiegészítője lehet, amennyiben ügyesen használják. Láthattuk, hogy a koronavírus-járvány miatti gyülekezési korlátozások alatti szükséghelyzetben sok lelkész próbálta meg változatos módon eljuttatni igemagyarázatait a befogadó közösséghez. Szándékosan nem a gyülekezet szót használom, hiszen a virtuális tér végtelensége miatt voltak „áthallgatások”, magam is szívesen hallgattam, debreceni, alföldi, dunántúli és külhoni lelkipásztorok igehirdetéseit. A lelkész online jelenléte a hívő emberek otthonaiban nagyon fontos volt, főleg egy olyan helyzetben, amikor a tudósok, a világ legnagyobb koponyái sem igazán tudták, mi is történik. A megjelenés módjain azonban lehet és kell is sokat gondolkodni, sőt szerintem szervezeten és tudatosan készülni is kell rá. Nemcsak a járvány miatt, de a szélesebb kapcsolattartás érdekében, egy-egy településen például az elszármazottakkal, testvérgyülekezetekkel.

Az, hogy ki melyik utat választja az igei gondolatok célba juttatásához, leginkább attól függ, hogy hallgatóságának gerincét alkotó szolgálati helyének közössége (célközönsége) melyik formára fogadókész leginkább. Az elmúlt több mint két hónapban volt, aki hangfájlból osztotta meg aktuális gondolatait. Ennek előnye, hogy egycsatornás kommunikációs eszközként a hívek kiemelten a mondanivalóra koncentrálnak, hiszen nincs más tényező, ami elvonja a figyelmüket. A hátránya, hogy sokak számára ez kissé egyhangú, monoton, főleg a hosszabb prédikációk alatt könnyen elveszhet az érdeklődés. Mások templomi környezetben vettek videóra szinte teljes istentiszteleteket. A vizuális megnyilatkozás miatt ez érdekesebb, de több a buktatója is. Ugyan a lelki táplálék mellett – még ha képernyőn is – a hívő ember a lelkész jelenlétét is érzékeli, de ebben az esetben szükség van némi hozzáértéshez a technika kezelésében. Ezek híján ugyanis esetlenre, akár viccesre is sikerülhet egy-egy megjelenés, tönkretéve az eredeti célt, vagyis az igei üzenet eljuttatását a hívekhez.

A rossz, előnytelen beállítások, megvilágítások, az élvezhetetlen hangminőség mind olyan körülmény, ami hátráltatja az eredeti szándék megvalósulását. Ez olyan, mint amikor az ember szívesen látogatja a rokonait, nagyon szereti is őket, de ha egy szörnyen kátyús út vezet hozzájuk, ritkábbra veszi a személyes találkozást. Különösen igaz ez az élő bejelentkezésekre, ahol utólagos kozmetikázásra sincs lehetőség. Oda kell figyelni arra is, hogy miből mennyit mutatunk a templomi közvetítéseknél, hiszen van például, akinek segít az elmélyülésben a templomi környezet, másokat folyamatosan kizökkent a gondolatmenet követéséből az árválgató padsorok, az üresen kongó templom lehangoló képe.

Fontos még az internetes igemagyarázat hossza. Ez is változatos, mert van, ahol a helybeliek igénylik egy teljes istentisztelet virtuális lebonyolítását, mások megelégednek egy 10-15 perces áhítattal, de olykor elég egy pár perces igei gondolat is, amelynek felvételéhez megfelel akár egy kellemes szobai környezet, sarok is. Mi több, azok számára, akik inkább olvasni, elmélkedni szeretnek, ezek írásos változatát blogbejegyzéshez hasonlóan elérhetővé lehet tenni.

Mint látszik, a lehetőségek tárháza igen széles, de az fontos, hogy aki vállalkozik az online megjelenésre, felkészülten tegye. Aki ugyanis elkapja a fonalat, és jól csinálja, sokat nyerhet vele, de akár könnyen válhat neveltség tárgyává is az egyébként jószándékú ígértető. Hogy ennek szerintem mi az ellenszere, arra írásom végén még kitérek.

Előbb néhány ötlet, vagy példa arra, miként vonható be az egyházi, közösségi, vagy lelkesítő munkába a média, az online tér. Munkahelyem, az Európa Rádió református egyházi tulajdonban álló tömegtájékoztatásra berendezkedett médium. A napi hallgatottsága 15 és 22 ezer ember között mozog. Ha nem is mindenki egyszerre hallgatja, de anyagaink összesen ennyi embert érnek el. Egy vasárnapi vagy valamilyik ünnepkörhöz kapcsolódó istentiszteleti közvetítés a legpesszimistább számítások szerint is több ezer ember otthonába jut el. Nem szerencsés ugyan a párhuzam, de akaratlanul is felmerül a kérdés: vajon hány templomi istentisztelet képes erre? A rádióhallgatók közül mennyien lehetnek, akik szeretnének templomba menni, de egészségi állapotuk nem engedi meg? Hányan vannak, akik bár fogékonyak az értékeinkre, valamilyen oknál fogva nem szánják rá magukat az egyházi közösségekben való részvételre, ilyenkor mégis meghallgatják az ígértetést?

Számtalan kérdést fel lehetne tenni még, de rádiós munkánk egyre fontosabb része kezd lenni a felvett, megvágott és sugárzott interjúk, riportok, összeállítások utólagos online menedzselése. Ez azt jelenti, hogy a rádióban elhangzott anyagok rendszerint felkerülnek a honlapunkra. Ezt aztán internetes közösségi oldalak különböző csoportjaiban megosztjuk, az érintettek pedig, valamint azok, akik fontosnak tartják az abban elhangzottakat, tovább osztják a linket, amivel megsokszorozzuk az „elérést” (lefordítva: a hallgatottságot), ami esetünkben a már említett napi 15-22 ezer fő fölött van.

A járvány magyarországi megjelenése után, március közepén a kormány megtiltotta a közösségi alkalmakat, így természetesen a sárospataki református templom is bezárt. Az utolsó hagyományos körülmények között megtartott istentisztelet utáni

első online ígéhirdetésen 531 megtekintést regisztrált a számláló, ami jóval több, mint egy átlagos templomi alkalom látogatottsága. Azt persze nem tudjuk, mindenki végighallgatta-e az ott elhangzottakat, vagy csak pár percig tartózkodott az oldalon. Mint ahogyan azt sem, hogy egy ember, kettő vagy esetleg több hallgatta egy készüléken az ígéhirdetést, de a többszázas eredmény mindenképpen nagyon jó.

Gondolom, sokak által ismert a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma által meghirdetett diaszpóra program, amely során oktatási lehetőséget kínálnak a Kárpát-medencén kívül élő magyarok gyerekeinek. Az online térnek óriási szerepe volt abban, hogy az érintettek (például a gimnázium és partnerük, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága) könnyen el tudták juttatni az információt a tengerentúli magyar közösségekhez. Ráadásul ilyenkor a lehetséges jelentkezők és szülei azonnal az internetes portálokhoz fordulnak segítségért annak érdekében, hogy minél többet megtudjanak az iskoláról.

Nem szeretném tovább szaporítani a szót, de ahány hír megjelenik akár a Sárospataki Református Kollégiumról, akár az intézmény valamelyik részéről (gimnázium, általános iskola, tudományos gyűjtemények, teológia, iskolakert), az jelentős figyelmet vált ki az internetezők, a közösségi oldalak követői között.

Szerintem sok lehetőséget nem használtak ki még a református közösségek az online térben. Ilyen például a podcastok készítése, ami gyakorlatilag egy internetes beszélgetés. Ez lehet élő vagy egy felvett fórum utólagos nyilvánossá tétele hanganyagban, vagy videófelvételben. Régóta kapacitálom a lelkészeket, teológiai oktatókat, vallásnárokat, hogy főleg a fiatalokat érintő kérdésekben készítsünk interjúkat, mutassuk meg, hogy az őket érintő/érdeklő témákban, az ő gondoljaikkal kapcsolatban milyen útmutatást ad a Biblia. Erről kisebb közösségekben akár beszélgetéseket, fórumokat tarthatunk, amelyekről felvételt készítünk, és megosztjuk az interneten. A podcastok ma a fiatalok között a legnépszerűbb információszerezési források közé tartoznak.

Néhány sorral feljebb említettem: nagyon fontos az, hogy egy-egy gyülekezet, egyházi közösség, intézmény megfelelő minőségben használja az online lehetőségeket. Jó esetben akad valaki a közösségben, aki legalább alapszinten ért az eszközökhöz, jártas az internetes felületek kezelésében, azonban ez ma még sajnos sokszor ritkán fordul elő. Ezért is fontos, hogy megértsük: már nem 1936 van, hanem nemsokára 2021. 1936-os kommunikációval a mai világban nem sokra lehet menni, még akkor sem, ha Isten ígéje örök érvényű, mert a mai kommunikációs versenyhelyzetben újra meg kell tanulunk azt továbbra is hitelesen, de a mai kornak megfelelően, hatékonyan eljuttatni az emberekhez.

Bogárdi Szabó István
NOS AD SE SURSUM EVEHIT!
(Gondolatok Fazakas Sándor vitairata kapcsán)

„Távistentisztelekek gyülekezet nélkül?” – vetette fel a kérdést Fazakas Sándor professzor úr a Debreceni Hittudományi Egyetem honlapján, még kora tavasszal, a koronavírus miatti korlátozások idején a bezárt templomokból, jelenlévő gyülekezet nélkül, digitális úton közvetített istentisztelekekről. Most ugyanezzel a címmel adja közre álláspontját, kiegészített formában, számba véve a Zsinat Elnökségi Tanácsának a húsvéti úrvacsorázásra vonatkozó javaslatát is. Ha jól értem mondandóját: ellenzi ezt is, azt is. Tehát egyrészt erősen óv attól, hogy valódi kommuniónak tekintsük az info-kommunikációs eszközök (röviden internet) révén közvetített istentiszteleket, másrészt erős kétségét fejezi ki a tekintetben is, hogy sükséghelyzetre hivatkozva igénybe vehetnénk a profán teret sajátos szakrális célra (úrvacsora). Elismerem, hogy az általa felvetett több tucatnyi megjegyzés külön-külön is vita tárgya lehetne (általában, a fennforgó körülményektől függetlenül is). Ugyanakkor, úgy érzem, az adott helyzetre vonatkoztatott, többnyire kérdés formájában előadott tézisekkel meglehetősen nehéz vitába bocsátkozni, mert a kérdéseivel inkább zárt pozíciót jelez (tekintet nélkül a fennforgó körülményekre). Nehéz megvizsgálni egy átmeneti megoldást úgy, mintha állandó gyakorlat lenne, vagy azt sejtetni, hogy ezekből állandó gyakorlat lesz (függetlenül az alkalmazó kinyilvánított szándékaitól). Ezért aztán vegyes érzésekkel olvasom mondandóját.

És előbb mindjárt hadd szóljak a nehezebb érzésekről. Fazakas professzor úr nem hagy kétséget afelől, hogy eltökélten ragaszkodik álláspontjához, és ezt akár belső ellentmondások árán is megvédelmezi. Például, a lelkészek által készített távistentiszteletekkel szemben, jó példaként hozza fel az erdélyi reformátusok javaslatát házi istentisztelekek tartására, és ezt így summázza: „nem zárható ki, hogy a nem kultikusnak/liturgikusnak szánt terek, például egy családi otthon is, a reménység, a könyörögés, az igeolvasás, az emlékezés, illetve a saját egzisztencián túlmutató megtapasztalás szakrális térré válik (ideiglenesen)”. Nos, igen, ezt a lehetőséget valóban ne zárjuk ki (Lutherrel szólva, de nem Erasmusnak mondva: *Spiritus Sanctus non est Scepticus*); és már csak azért se vessük el ezt a lehetőséget, mert régi, hogy ne mondjam, biblikus gyakorlatról van szó, nemcsak a tér, hanem az idő tekintetében is (Jn 4,21-23, és talán, és mégis, ha professzor úr megengedi: ApCsel 2,24). Sőt, hadd toldjam meg ironikus kérdéssel ezt a megengedést: ha fennáll ez a lehetőség, vajon szükséges-e egyáltalán a papok digitális erőlködése és a családi otthonok online megszállása valamiféle klerikális magakelletéssel? (Hiszen maga Fazakas professzor úr emlékeztet arra, hogy méltó volna a híveket hitben felnőtt hívőnek tekinteni.) De kérdezzük meg fordítva is: csakugyan a klérus közvetítő szerepét akarják eljátszani az online formát választó lelkipásztoraink? Nem éppen ellenkezőleg? Vajon nem az a céljuk, hogy a kényszerűen megszakadt közösséget ezen a csatornán életben tartsák? Aztán óvatosan azt is megkérdezhetném, hogy ha egy-egy családi otthon ideiglenesen akár szakrális térré válhat, ámbár csak ideiglenesen, mégis, ugyan mitől van garanciája egy-egy

templomnak arra, hogy folyamatosan, megszakítás nélkül szakrális térként fungáljon, akár használaton kívül is, erős ellenpontként a profánnal szemben? Vagy minél kevésbé használják a kultuszi teret, annál szakrálisabb? És ha egyáltalán nem használjuk, akkor már abszolút *sacrum*? (Lásd erről Gerardus van der Leeuw vallásfenomenológiai megjegyzéseit.) De hagyjuk a szórszálhasogatást! Inkább arra hívom fel a figyelmet, hogy amikor a dolgozata végén az „online vezetett úrvacsoráról” ír, részben ezzel summázza felvetéseit: „az is a meggondolás tárgyát kell, hogy képezze, hogy nagyon sok úrvacsorával élő gyülekezeti tag lelke mélyén sokkal nagyobb tisztelettel és áhítattal tekint a szent jegyekre, mintsem lehetségesnek képzelje azt elválasztani a gyülekezet közösségétől, templomi úrasztalától, s kihelyezni azt profán környezetbe”. Igen, igen, ez a tisztelet és áhítat mellőzhetetlen és tiszteletben tartandó (ahogy a Zsinat Elnökségi Tanácsának az ajánlása méltányolta is volt). Ám a vitairat első felének fényében itt, az utolsó tagmondattal kapcsolatban mégiscsak nehéz kérdést kell feltennünk: ha egy házi istentisztelet során, alkalmilag létesülhet szakrális tér, akkor ugyan miért tekintjük az online vezetett úrvacsorát szentséggyalázásnak vagy szentségkiszolgáltatottságnak (kiszolgálás helyett)? Csak azért, mert ez a megosztási mód a szent jegyeket, úgymond, kihelyezi a profán környezetbe? Lám, az imént a családi otthon, ideiglenesen, de mégiscsak szakrális térré lehetett a házi istentisztelet okán! Vajon ez a szentséges jelleg egycsapásra megszűnik az online vezetett úrvacsora esetén, és az asztal, amelyen Biblia és Énekeskönyv van, és az imént még imádkozók ültek körülötte, most az úrvacsorázással profán kiszolgáltatottság terepe lesz? Ez a konkluzív ellentmondás, mutatis mutandis, végigvezethető a vitairat sajátos klerikális antiklerikalizmusán is (jellegzetes késő-protestáns attitűd ez, amit Franz Overbeck a 19. században egyszerűen jezsuitizimusnak nevezett). S kérdezem máris: ha klerikális önérvényesítés az online prédikálás (de amúgy a házi istentisztelet klerikus nélkül is lehet szakrális alkalmommá), akkor miért nem esik ugyanezen antiklerikális rubrika alá a klerikus fizikai jelenléte nélküli úrvacsoravétel? Pace, professzor úr! Nem akarok rabulisztikába keveredni, csak jelzem, érteni vélem a vitatézisek mélyszerkezetét!

Másrészt ugyanakkor, persze, örülök, hogy a *Sárospataki Füzetek* jóvoltából lehetőség adódhat tartalmas, lassú sodrású vita megkezdésére. A lassabb tempó mindenképpen fontos. Elsősorban azért, mert a gyülekezet nélküli online istentiszteletekkel kapcsolatos aggályok és fenntartások, bármilyen jogosak is, nem jelezhetnek beállott végkövetkezményeket. (Véleményem szerint, talán sajátos *interim* lesz ez a néhány hónap.) Másrészt, ami magát a vitát illeti, ha aggályos bármiféle szükségmegoldás beiktatása a templomi istentiszteletek kényszerű szüneteltetése miatt (általában: istentisztelet online közvetítése, közelebbről: istentiszteleti közösség online létesítése, és konkrétan: kvázi virtuális kultuszi közösség alakítása digitális *konveniencia* révén), akkor legalább ugyanennyire kétséges, hogy ugyanezen az eszközökkel (internetes fórumok, honlapok stb.) tartalmas és érvényes vitát folytathatnánk, legalábbis a bevett és érvényes dialógusszabályok szerint. Kevéske tapasztalatom szerint a digitális felületeken folytatott vita és az internetes „fórumozás” – még ha moderátor vezeti is – nem biztosít azonos feltételeket a hozzászólók számára, és a vita helyes *ductusát* sem őrzi meg (többnyire leghama-

rabb a főtétel sikkad el). A digitális gyorsaság és az adatkumuláció páratlan végtelensége kimeríthetetlen lehetőségeket nyit meg, de ebbe bele kell érteni, sajnos, az információk manipulálását is. És általában is, az efféle viták bármiféle hozzászólást és számtalan leágaztatást tesznek lehetővé, cserébe viszont állandó, ügyeleti jellegű „jelenlétet” vagy „részvételt”, afféle sajátos rendelkezésre állást igényelnek. Ezért az agilisabb vagy éberebb résztvevők a beszélgetést hamar „élő” műfajjá alakíthatják a maguk számára, vagy kisajátíthatják, szemben azokkal, akik alaposabb megfontolást tartanak szükségesnek, vagy éppen nem tudnak folyamatosan „részt venni” a „beszélgetésben”, és így paradox módon még a saját megjegyzéseik sorsát sem tudják nyomon követni. Holott az adott helyzetben volna mit megfontolni, nem is egyszer. Mint ahogy, megnyugtatásul, az online istentisztelet kérdésében is voltak megfontolások, nem is egyszer.

Mint említettem, kevés tapasztalatom van a digitális vitatkozásban, már csak azért is, mert évekkkel ezelőtt elhagytam a különböző internetes vitafórumokat. Azért „zár-tam ki” magam, mert lelkipásztor kollégáim jelezték, hogy roppantul feszélyezi őket egy püspök (sőt, horribile dictu: teológiai tanár) részvétele az olykor komoly, máskor komolytalan vitatkozásukban. Vagyis hiába biztosítanak az internetes eszközök ilyen-olyan kommunikációs és kapcsolódási felületet, a valódi disputafeltételekhez bizony bizalmi szerkezetnek, személyes készségeknek és közösségi diszpozícióknak is fenn kell állniuk. Nos, ha a „távistentisztelettel” mint mediációval (közvetítéssel) szemben ennyire súlyos fenntartásokkal kell élnünk, mint azt teszi Fazakas professzor úr, akkor a technikai eszközök révén szervezett vitát is legalább ennyire gyanúba kell fognunk.

Mindazáltal, fenntartásaimat mellőzve, Fazakas professzor úr márciusi írásához megjegyzéseket fűztem, és ezeket nyilvánosságra is hoztam Facebook-oldalamon. Erre pedig azért szántam rá magam, mert a gyülekezet nélküli távistentiszteletet, illetve a Zsinat Elnökségi Tanácsának az úrvacsorázás sajátos módjára vonatkozó javaslatait nem „vallási értékekre irányuló fogyasztói szemlélet”, nem is újító hevület vagy kísérletező kedv hozta elő, hanem a szükséghelyzet kényszerítette ki. Arról nem is beszélve, hogy ennek a sajátos közlési módnak a pusztán lehetősége eleve erős kérdés azok felé, akik a társas kapcsolatok hatósági korlátozását vagy semmibe vették, és „hívőségüket” fitogtatva, immunitást garantáltak a csak-azért-is templomba járók számára, vagy ellenkezőleg, máris Istennek az egyház fölött kimondott ítéleteként hirdették meg a gyülekezeti alkalmak szünetelését. (Az apokaliptikus spekulációkról nem is akarok szólni.) A vitát tehát a maga idejében el kellett kezdeni, akár a kevésbé vagy éppen egyáltalán nem megfelelő (internetes) feltételek között is, és majd idővel le is kell zárni, talán sokkal megfelelőbb feltételek között.

De miről is indított vitát Fazakas professzor úr? Egy olyan közlésmódról szól itt, amely a közelmúltból meglehetősen ismert volt már. Csakhogy korábban, talán arisztokratizmusból, vagy talán a szakrális tér, idő, és alkalom féltése jegyében nem tartottuk sem méltónak, sem fontosnak alapos vita tárgyává tenni. Hogy mit tud, és mit okoz az internetes kommunikáció, nos, ezt a kérdést meghagytuk a társaslélektani, szociológiai vagy médiajogi, esetleg etikai elemzéseknek, az egyházi életben pedig sajátos területre utasítottuk (missziós törekvések, lelkipázkodás, szórványgon-

dozás, adatközlés, internetes fórumok, publikációs felületek, egyetemi honlapok, általában is multiplikáció, önreprezentáció stb.). Csakhogy az internet most, e rendkívüli helyzetben szinte alternatíva nélküli kommunikációs eszközzé vált. S ez itt a bökkenő. Mondjunk-e le egy (vagy a szinte egyetlen) kommunikációs eszközről, ha a gyülekezeti közösséggyakorlás összes többi lehetőségétől megfosztattunk? Ne használjunk-e oxigénpalackot, ha elfogyott körülöttünk a levegő? Ne vessük-e ki a horgot, ha darabokra szakadt a háló? Ne küldjünk-e levelet annak, akivel átmenetileg nem lehetünk együtt? (Átmenetiségen nem az időtartamot, hanem minőséget értek). S ne tegyünk-e a levél mellé fényképet magunkról, ha éppen nem láthatjuk egymást? Ne telefonáljunk-e annak, akivel személyesen nem beszélhetünk? Hiszen mindezeket éppenséggel a közösség fenntartása érdekében tesszük? A kérdéseim részben, persze, szónokiak, részben talán alaptalanok is. De talán jelzik, hogy a „távistentiszteletnek” – túl a szükséghelyzeten is! – egészen sajátos, többretegű kontextusa van.

Legelől áll az, hogy gyülekezeteink a társas érintkezések szigorú korlátozása idején éppen az egybegyülekezés elemi lehetőségével nem tudnak élni, tehát formálisan (a reformáció korszakos kifejezésével: küldőlegesen) nem tudnak gyülekezetet alkotni. Ugyanakkor az egyháztani meghatározások, ha tetszik, a dogmák, a rendszeres teológiai elemzések, az egyháztani és gyakorlati teológiai megfontolások, melyekre támaszkodnunk lehetne és kellene, általában nem a rendkívüli helyzetekből indulnak ki, és nem azokra is vonatkoznak. Nyilván, a közösségi élet korlátozásait vagy ellehetetlenülését más időkben is átélték a keresztyének, és tapasztalatot bőséggel találunk az egyház történetének bármelyik korszakában (üldözések, járványok, háborúk, kijárási tilalmak stb.). Csakhogy a régiek efféle tapasztalatai és esetleges szükségmegoldásaik csak félig-meddig érvényesek a mi helyzetünkben. A régiek ugyanis nem számoltak azokkal az infokommunikációs eszközökkel, amelyek ma szinte mindenkinek a rendelkezésére állnak. Hiába firtatjuk hát Augustinust, hogy mit tanácsolt volna (például a *De Civitate Dei*ben) a kétszeres elnyomásnak kitett keresztyén közösségeknek a biztonságos kultuszi egybegyülekezés és közösségtartás tárgyában, vagy hiába elemezgetjük Bullinger szövetségteológiai megjegyzéseit (például a *Decades*ben) az Úr napján tartandó nyilvános istentiszteletek szükségességéről, és hiába tanulmányoznánk például Emil Brunner szép levezetéseit a *coetus fidelium*, a *communio sanctorum* és a *corpus Christi* dinamikus komplementaritásáról (*Das Gebot und die Ordnungen*), és hiába mondjuk fel a nagyleckét mindezekről, valljuk meg: a digitális eszközökkel kialakult és a révükön kialakítható helyzetekre nekünk a saját tapasztalataink alapján kell (kellene) jó válaszokat találunk. A jó válaszokhoz pedig jó kérdéseket kell (kellene) feltenni. Megjegyzem nyomban, Augustinus, Bullinger vagy Brunner éppenséggel jó kérdéseket tettek fel a maguk helyzetére nézve, mi több, a sajátos kérdéseikre jó válaszokat is adtak, ezért is tanulmányozzuk őket. De most talán a kínai keresztyének jobban el tudnának igazítani abban, hogy miképpen lehet online istentiszteletet tartani, ha éppen pár napja dózerolták le a templomukat, és tiltották be találkozósaikat. Vagy a szíriai keresztyének többet taníthatnának arról, miképpen lehet internet útján is kapcsolatban maradni súlyos, polgárháborús időkben?

Ezért mondhatnám azt is, hogy ha majd elmúlt a járvány, ha majd eltörölték a korlátozó intézkedéseket, ha majd helyreállt a nyílt közösségi kapcsolattartás teljes szabadsága, ha majd a gyülekezeteink újra visszatérhetnek a templomokba (valamennyi gyülekezet, mindenütt), akkor talán levonhatunk néhány tanulságot a szükséghelyzetben javasolt megoldások kapcsán. Akkor. Talán.

Ámbár, azt hiszem, hogy a járvány múltán sem tudunk majd kellő időben és tárgyyszerűséggel szilárd következtetésekre jutni. A vitatott javaslatok és az ellenvetések, a lelkesedések és fanyalgások, a szélsőséges minősítések pontosan mutatják, hogy a sürgető helyzetben nagy élességgel felvetett kérdések javarésze már régóta lappangott egyházi életünkben, és csak a rendkívüli helyzet hozta elő őket kihegyezve, vagy éppen túlhegyezve, hogy aztán majd újra ne kelljen foglalkozni velük. Mint ahogy meghökkenve tapasztaltam, hogy mindezidáig mennyi, de mennyi kiváló teológus és liturgus-szakértő és kommunikációs filozófus rejtőzött egyházunk berkeiben. Pedig Jacques Ellul már legalább negyven éve leírta az általa „technológiai blöff”-nek nevezett társadalom-lélektani jelenségegyüttest és ennek folyamányát, a „szó” (*la parole*) kiüresedését vagy éppen megalázását a „kép” (*l'image*) javára a kommunikáció, a kultúra és leginkább a spiritualitás dimenziójában. Vajon, kérdezte annak idején Ellul, és kérdezhetjük most mi is, nem járultunk-e hozzá eleve a vizualitás győzelméhez már csak azzal is, hogy a kisóvodás hittanórán nem történetet olvasunk vagy mondunk a gyermekeknek, hanem a mai pedagógiai szabványokhoz igazodva, rajzoltatjuk őket? S ekként nem a kép lesz a szó illusztrációja, hanem fordítva: a szó válik verbális lábjegyzetté. Látom, tehát ott vagyok! – a tényimádat korában ez az érzet a vizuális kommunikáció (televízió, internet stb.) nagy becsapása, hiszen a távnéző csak virtuálisan tesz tagjává egy közösségnek, ráadásul az ismétlés lehetősége feloldja és szétzilálja számára a valóságos időt, teret és alkalmat, a tényleges eseményt pedig további virtualitássá teszi. És megfordítva is: hiszen maga a közvetítés létesíti a nézőt. Sőt, toldom meg Ellul egykori aggályát a mai internetes tapasztalok fényében: „a látom, tehát ott vagyok” igen gyorsan átalakul ekként: „nézem, tehát vagyok”! Még csak ikonoklasztának sem kell lenni ahhoz, hogy érzékeljük a felvetések súlyát. Csakhogy: *abusus not tollit usum*. Ezt Ellul is tudta, és ezért beszél e könyvében reménykedve a szó és a kép megbékéléséről. Hogy ennek a rekonziliációnak most jött-e el az ideje, a korlátozások és kényszermegoldások közepette, igazán nem tudom. Inkább csak kérdezem: teljességgel ki kell-e zárunk a vizualitást a lelki közösség alkotó elemei közül?⁵

További kérdésem általában is a vasárnap (Úr napja – *dies dominica*) és az istentisztelet összefüggésére vonatkozik. Régóta háttérbe szorult ennek az összefüggésnek a vizsgálata, több okból is. Néhány évvel ezelőtt, amikor Magyarország kormánya tervbe vette (majd tervét gyorsan elejtette), hogy a vasárnapot törvénybe foglaltan teljes és kötelező munkaszüneti nappá teszik (plázastop-törvény), az egyházi hozzászólások jól megmutatták, hogy e téren régóta kerüljük a vitát a szekuláris társadalommal. A törvényt ellenzők egyik legtöbbit hangoztatott és meglehetősen hangzatos érve az volt, hogy a keresztyén közösség belső életrendje el van választva a szekuláris társa-

⁵ ELLUL, Jacques: *L'parole humilée*, Paris, Seuil, 1981.

dalom élet- és munkarendjétől, ezért az ún. plázastop-törvény alkalmatlan a vasárnap megszentelésére (mégpedig istentiszteleti közösségben való megszentelésére), és a törvényt eleve helytelen a keresztyén közösség szabadságára hivatkozva megalapozni, mert az állami törvények munkavégzési tilalmai eleve kisebb szabadságot jelentenek, mint a mi keresztyén szabadságunk arra nézve, hogy állami rendelkezésektől függetlenül tartunk istentiszteleteket vasárnap vagy éppen más napokon. (Még bemenni is bonyolult ebbe a labirintusba, nemhogy kijönni belőle!) Miért hozom ezt ide? Leginkább azért, mert ebben a vitában az érvek között szerepelt az is (olykor egyszerre, ellentétes előjellel), hogy nem kell a vasárnapi istentiszteletért annyira aggódni, mert a telekommunikációs eszközökkel közvetített (illetve felvételtől lejátszott) istentisztelet megoldja a konkrét idő és hely feszítő kérdését. Vasárnap egy áruraktárban ügyelő portás is be tud kapcsolódni az istentiszteleti közvetítésbe (mintha egy focimeccset nézne). És a kötött idő kérdése is feloldódik az ismétlés lehetősége miatt. Hozzáteszem, hogy az utóbbi hetek egyik érdekes tapasztalata éppen ez lett. Tudjuk, nem minden gyülekezet közvetít online istentiszteletet (technikai vagy elvi okból), ám számos gyülekezeti tag (a lelkipásztora ebbéli tartózkodása, sőt intelme ellenére) más gyülekezetek közvetítésébe bekapcsolódik; és ugyanakkor igen sokan (az adatok szerint a legtöbben) nem a megadott („valós”) időben kapcsolódnak be a közvetítésbe, hanem későbbi időpontot választanak, és az „ismétlő sávban” nézik meg az istentiszteletet. Amit tehát Ellul már évtizedekkel ezelőtt jelzett, íme, itt van: az esemény az eltárolható kép foglya lett, sőt, mi több, az eltárolt kép létesíti az eseményt is, és néző-résztevőjét is. E tekintetben, azt hiszem, minden aggodalom jogosult, de sokkal tágasabb összefüggésben, mint amiről most vitatkozunk. Elképzelhető valóban, hogy létrejöhet egy – általunk már korábban is vizualításra kondicionált – „fogyasztói” csoport, akik részben a saját közösségüktől szakadnak el vagy szakadnak ki, részben pedig a vasárnapi istentisztelet megszokott vagy helyben bevett rendjétől térnek el. Amikor Bullinger arról beszél a II. Helvét Hitvallásban, hogy az egyes egyházaknak (és helyi egyházaknak, gyülekezetnek) megvan a szabadságuk arra, hogy a maguk számára alkalmas időt jelöljenek ki istentisztelet számára, a korabeli rajongókra utalva ezt mondja: „Válasszon [...] mindegyik egyház magának megszabott időpontot a nyilvános könyörgésekre, és az evangélium hirdetésére, nemkülönben a sákramentumok megünneplésére. Az egyháznak ezt az intézkedését senkinek sem szabad a maga kénye-kedve szerint megváltoztatni. Ha nem teszünk szabaddá megfelelő időt a vallás külső gyakorlására, az embereket biztosan elvonják ettől a maguk ügyes-bajos dolgai.” (II. Helvét Hitvallás, 24.2) Ehhez az általános szabályhoz köti aztán a vasárnap megszentelését. És ezzel meghagyja a magányos istentisztelet lehetőségét, de váltig hangsúlyozza a keresztyénség közösségi rendjét is (II. Helvét Hitvallás 22). Én most ezt az értekezési rendet megfordítva keresek válaszokat, és inkább Kálvinhoz igazítom a megfontolást a vasárnap megszentelése tekintetében (*Institutio*, 2.8.34.). A protestantizmus dinamikája az egyén és a közösség szerkezeteiben, sajnos, megbicsaklani látszik. Vajon a közösség nélküli távistentiszteletek tovább katalizálják a felbomlást, vagy maguk is egy szellemtörténeti romlás eredményei? Vagy, fordítva: éppenséggel, ez a mediálás nyitja meg a közösségek helyreállítsa felé az utat?

S végül, az egész kérdéskört behatóan érinti az a vita, amit a 17. század elején az Angol Egyház és a puritánok vívtak meg arról, hogy az egyházi, istentiszteleti, kultuszi kérdésekben *normatív princípium* vagy *regulatív princípium* szerint kell-e eljárni. (Leginkább az ún. *high church* és a nonkonformisták vitájaként ismerjük ezt az évszázados feszültséget.) Szűkre fogva, a vita akörül forgott, hogy az egyházi hatóság (például a püspök vagy a zsinat) milyen mértékben szabhatja meg az istentisztelet formáját és rendjét? Van-e szabadsága az egyházi hatóságoknak olyan kérdéstről rendelkezni, amit a Szentírás kifejezetten nem tilt (*normatív princípium*), vagy csak az rendelhető el és gyakorolható az egyház istentiszteletein, amit a Szentírás kifejezetten parancsol (*regulatív princípium*)? Alkalmazom: használhatunk-e hangosító berendezést a templomban? Zsúfoltság esetén kivethető-e az istentisztelet a templom előcsarnokába, egy szomszédos terembe, vagy éppen a templom előtt állók számára? Közvetítsük-e élőben, egyenes adásban az istentiszteletet a gyermekmegőrzőben tartózkodó édesanyák számára, akik a templom melletti gyülekezeti házban vannak? És persze, az online istentisztelet, az istentisztelet digitális rögzítése, a rögzített esemény ismétlése, ezekkel mit kezdünk? A *Belga Hitvallás* minden olyan emberi találmányt elutasít, amely megkötné a lelkiismeretet: „elvetünk mindenféle emberi újítást és törvényt, melyeket ránk erőszakolnak az istentiszteletünk során, hogy bármi módon megkötözzék és kényszerítsék a lelkiismeretünket. Ezért csak azt fogadjuk el, ami alkalmas a harmónia és az egység megőrzésére, valamint mindannak megtartására, amit az Isten iránti engedelmesség kíván.” (*Confessio Belgica*, 32. cikkely) A mostani állásfoglalásokat, tanácsokat és javaslatokat, sőt liturgiai megoldásokat vagy az azoktól való tartózkodást ennek értelmében kellene megvizsgálnunk. Mi tekinthető alkalmas eszköznek a harmónia és az egység megőrzése tekintetében? Meddig élhetünk a *normatív princípiummal*, és mikor kell életbe léptetni a *regulatív princípiumot*. A skótok példáján okulhatunk, akik a *regulatív princípiumra* hivatkozva hosszú ideig csakis a *capella* és csakis a zsolnárokat énekelték istentiszteleteiken.

S a legvégére még egy megjegyzés az úrvacsorázás kérdéséről. A javaslatok és viták során sokféle idézetet lehetett olvasni Kálvintól is. Még egyet hadd hozzak ide, mégpedig az *unio mystica* dimenzióját. Érdemes rajta gondolkodni, miközben a jegyek és a jelzett dolog komplex összefüggését vizsgáljuk a sákramentumi eseményben: „Súlyosan tévednek azok, akik az úrvacsorában csak úgy tudják elképzelni Krisztus testének jelenlétét, ha az a kenyérben foglaltatik benne. Ezzel ugyanis semmit sem hagynak meg a Lélek titkos munkájának, amely minket magával Krisztussal egyesít. Az ő számukra csak akkor van jelen Krisztus, ha alászáll hozzánk. Mintha bizony, nem lehetne ugyanúgy a miénk a jelenléte, ha felemel magához minket. Tehát csak ennek módja a kérdés, mert miközben ők Krisztust a kenyérbe helyezik, mi azt tartjuk, hogy nem szabad őt a mennyből alárángatni. Döntsék el az olvasók, melyik a helyesebb e kettő közül, csak szűnjék meg már végre az a rágalom, hogy mi távol tartjuk Krisztust az úrvacsorától, mert szerintünk nem a kenyér leple alatt rejtőzik. Mivel ez a misztérium mennyei eredetű, nem kell Krisztust a földre igéznünk, hogy velünk egyesüljön.” (*Institutio* 4.17.31) *Nos ad se sursum evehi!*

ifj. Csomós József
AZ IGAZ EGYHÁZ IGAZ IGEHIRDETŐI
A református lelkész egzisztenciális válsága

„Főleg régen voltál jó
De akkor se mindig
Tulajdonképpen inkább csak ritkán
De nekem akkor se tetszett már”⁶
(Kovács Ákos)

Szépen lassan lecsendesül a világvjárvány, de legalább is távolabb húzódik tőlünk, újra benépesülnek a parkok, az éttermek és talán a templomok is, igaz, ez utóbbi még mindenki számára kérdés. Mert ha a történelem ismétli önmagát, akkor egy járványt és krízishelyzetet szinte automatikusan követnie kellene az Isten felé történő tömeges odafordulásnak. Tehát jó reménységgel feltételezhetnénk, hogy ha a járvány elér minden népet (pan + demosz), akkor majd az evangélium is, így hetek és hónapok kérdése, és többen lesznek a templomainkban, mint a járványügyi intézkedések előtt. Különösen is biztató lehet az online térben keringő számadatok villámtanulása, hiszen volt olyan vidéki kisgyülekezet, ahol a rendszeres istentiszteleten részt vevő 28 ember helyett 95 ember követte az online istentiszteletet. Mi ez, ha nem az a várva várt történelmi pillanat, amikor a keresztyén misszió újra erőre kaphat, és ismét birtokba veheti magának a nyugatot és a poszt-posztmodern európai és észak-amerikai társadalmat?!

Lelkes és még lelkesebb posztok és hozzászólások jelentek meg a közösségi felületeken, beindult az online tartalomgyártás, és úgy tűnt, senki nem veheti el a református lelkész örömét, míg meg nem jelent Fazakas Sándor tanulmánya, és rá kellett jöjjünk, hogy a dolgok mégsem olyan ütemben változnak, mint azt szeretnénk. Félreértés ne essék, nem a tanulmány és nem annak üzenete adott okot az elkeseredésre, hiszen átgondolt, biblikus, teológiaiilag releváns kérdéseket tesz megfontolás tárgyává. Hiszem, hogy ezért vannak teológiáink, ezért vannak teológusaink, hogy egy ilyen helyzetben segítsék a lelkészeket és az egyháztagokat átgondolni az átgondolhatatlant, olyan szakmai és emberi tükröt tartva a Szentírás és hitvallásaink alapján, amely segíti a gyülekezeti munka frontján küzdőket, hogy jobban és biblikusabban (már ha ez még szempont bárkinek is) végezzék a rájuk bízott feladatot. Ugyanakkor Fazakas Sándor tanulmánya után olyan méltatlan és minden szakmai és keresztyéni felhangot nélkülöző utóregész hullám indult útjára, ami mellett nem mehetünk el szó nélkül, akkor, amikor a helyzetre és a helyzetet meghatározó tanulmányra reflektálunk.

A helyzet abszurdításával párhuzamot keresve találtam rá Kovács Ákos egyik versére, amely a felvezető gondolata lett ennek az írásnak. A „*Főleg régen*” kezdetű és azonos címet viselő vers születésének körülményeiről a szerző több nyilatkozatában is

⁶ Kovács Ákos: A katona imája, in *Főleg régen*, Budapest, Fehér Súlyom Zeneműkiadó FalconMedia, 2010.

azt mondta, hogy a munkásságát kísérő negatív véleményekből írta meg ezt a költeményt, a kommentelők kritikáit öntötte formába. Ha nekünk kellett volna megírni a tanulmányra és a helyzetre adott kommentekből visszahallgatható slágert, akkor ilyen kulcsszavak és mondatok köré lehetne rímeket gyártani: „Szeress, és tégy, amit akarsz!; Jézus is tartott távistentiszteletet.; Az egyház vezetői mi vagyunk, nem a négy püspök.; Válasszunk pápát is!; A katolikus ember egészségesebb lélekben és testben.” Természetesen az ember tud és akar szelektálni, így nem feltétlenül olyan hozzászólások és reakciók döbbsentettek meg, amikor valaki egy életpálya végére felgyült keserűséggel mondott véleményt, hanem amikor a jelenleg (és még hosszú évekig) is aktívan szolgáló lelkészek bizonyították, hogy a templomok bezárása, az online tartalmak megjelenése és ezeknek teológiai megfontolása vagy véleményezése egy olyan problémát hozott a felszínre, amely eddig is közöttünk volt, de most még erősebben tört elő a mélyről: a lelkipásztorok önértelmezése és ennek az önértelmezésnek az időszerűsége.

Látva és olvasva a reakciókat, megkockáztatom a kérdést: létezhet-e, hogy a református lelkipásztor egzisztenciális válságban van, és ennek a válságnak a kiszólásai és fájdalmas kiáltásai hangzottak el vagy írtak le Fazakas Sándor tanulmányára és a járványhelyzet hozta korlátozásokra válaszul? Természetesen távol álljon tőlem az általánosítás, és a jelenlévők mindig kivételek, így aki olvassa ezeket a sorokat, bizonyára kivétel tárgyát képezi, ebben az esetben kéretik úgy felfogni az itt következő írást, mint az én COVID-19 slágeremet, amelyet szószékeikhez láncolt lelkipásztorok és maszkos gyülekezeti tagjaik a megfelelő védőtávolság betartásával együtt énekelhetnek, dacolva a zsinat elnökségének ajánlásával, vagy éppen tökéletesen belesimulva abba.

Az én slágerem három jól elkülöníthető részre, három versszakra oszlik, a refrént pedig kölcsönkérem Kovács Ákostól, és azt változtatás nélkül közlöm, mert egyfelől tökéletesen illik ránk, másfelől csak remélni tudom, hogy tudunk úgy fejlődni és változni, hogy ennek a refrénnek ne legyen egyházunkban létjogosultsága: „Főleg régen voltál jó, De akkor se mindig, Tulajdonképpen inkább csak ritkán, De nekem akkor se tetszett már”.

1. versszak – Az igaz egyház

Azért is volt fájdalmas olvasni és hallgatni a klerikális reakciókat,⁷ mert mintha tuda-

⁷ Most is annak lehettünk tanúi, hogy a gyülekezeti tagjaink sokkal elfogadóbbak és megértőbbek voltak, mint a lelkészek, nyilván ennek oka, hogy az emberek többsége a fogyasztó és nem a szolgáltató oldalról értékelte a helyzetet. Ebben is sikerült követnünk a társadalmi mozgásokat, egy étterem bezárása közel sem viselte meg annyira az odajárókat, mint a benne dolgozókat. Aztán persze csökkentett üzemmódban az étterem átállt a házhoz szállításra, az emberek pedig online rendelték az ételt. Hasonló a mi egyházi valóságunk is ehhez, ahol a lelkész gyártotta a tartalmat, házhoz vitte, az emberek pedig fogyasztották. Mielőtt azt gondolnánk, mennyire elrugaszkodott ötlet az egyházat vagy a gyülekezetet egy étteremhez hasonlítani, ajánlom Stefan Paas a *Vrije Universiteit Amsterdam* és a *Theologische Universiteit Kampen* missziológia tanárának és korunk egyik meghatározó európai missziológusának a tanulmányát, lásd PAAS, Stefan: The Church as a Restaurant, In Search of a Metaphor for 'Church' in a Consumer's Culture, *academia.edu*, URL: https://www.academia.edu/31630553/The_Church_as_a_Restaurant_In_Search_of_a_Metaphor_for_Church_in_a_Consumers_Culture Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

tosan engedték volna el a fülünk mellett azt a nem elhanyagolható kis apróságot, hogy Fazakas Sándor tanulmányában nem pusztán egy véleményt írt le, hanem emlékeztetett valamennyiünket az egyik legalapvetőbb protestáns tanításra az egyházzól, annak igaz és hamis voltáról. Természetesen eddig is kérdés volt, hogy mennyire tudunk jól élni a lehetőségeinkkel, de a vírushelyzet újra rámutatott arra, hogy időnként át kell gondoljuk a legalapvetőbb értékeinket is. Nem elhanyagolható kérdés tehát az igehirdetéseink minősége, az úrvacsorázásunk módja és az egyházfegyelem gyakorlása sem,⁸ már ha még tartjuk magunkat ezekhez az alapelvekhez.

Alapvetően nehéz helyzetben vagyunk, hiszen egy olyan Egyházban, ahol a tanfegyelem minimális,⁹ az egyházfegyelem esetleges,¹⁰ sokan huszadrangú kérdés-ként kezelik azokat a dolgokat, amiket az igaz egyház ismertetőjeleként tart a protestantizmus számon. Az én személyes helyzetértékelésem szerint a három *notá*ból az úrvacsorát megoldottuk, illetve nem merült fel több dilemma, mint korábban, az egyházfegyelem kérdése közel sem került annyira előtérbe, mint a gyülekezetek közti szolidaritás,¹¹ ugyanakkor az istentsztelel és az igehirdetés körüli félreértések voltak számomra a legszembetűnőbbek. Éppen ezért főleg erre a területre szeretnék koncentrálni, és szempontokat ajánlani önmagunk és szolgálatunk értelmezéséhez és újragondolásához.

Egy ilyen helyzetben illik feltenni a kérdést, hogy ugyan miért is kell, hogy az egyház hátrébb lépjen, és bezárja a templomait? Nem lehet, hogy kivételesen nem a politikumnak való megfelelés volt a kényszerítő erő, hanem az az isteni rendező elv, ami néha olyan helyzetekbe kényszerít, amikor átgondolhatjuk, mit miért teszünk? Számomra nem az a kérdés, hogy miért kellett bezárni a templomokat, hanem hogy miért is voltak eddig nyitva, mi és hogyan zajlott eddig ott?

Mi, lelkipásztorok hogyan gondolunk az istentsztelelre, a benne központi helyet elfoglaló igehirdetésre, milyen funkcióját látjuk, hogyan készülünk rá, hogyan hangzik el, betölti-e azt a szent célt, amit Isten annak rendelt. Vajon ápolja-e a hitbeli egy-

⁸ „Ma általában az Ige tiszta hirdetését, a sákramentumok helyes kiszolgáltatását, és az egyházfegyelem gyakorlását szokták az igaz Egyház hármass ismertető jele gyanánt feltüntetni” – SEBESTYÉN Jenő: *Református Dogmatika*, III. kötet, Budapest, Iránytű Kiadó, 1994, 85.

⁹ Az én emlékezetemben ifj. Hegedűs Lóránt volt az egyetlen az elmúlt húsz évben, akinek fegyelmi ügye tanfegyelmi kérdés volt, és arról is meg vagyok győződve, hogy azon a vasárnapon nem az ő igehirdetése volt a legkifogásolhatóbb tartalmú a Református Egyházban, de nyilván ez kapta a legnagyobb nyilvánosságot.

¹⁰ Mindenkinek lenne egy jó története ezen megállapításhoz, én csak egyetlen esetet hadd idézek fel, főleg azért, mert rendszer szinten előfordul. XY lelkipásztort fegyelmi ügyben vétkesnek találják – fogalmazzunk finoman – felelőtlen gazdálkodás miatt, de azok, akik éveken keresztül kimentek hozzá „egyházlátogatni” és átellenőrizték az iratokat és a folyamatokat, aztán aláírásukkal hitelesítették, hogy minden rendben van, semmilyen szinten nem jelennek meg a fegyelmi eljárásban.

¹¹ Számomra fájdalmasan megdöbbentő, hogy a mai lelkesek egy jelentős részének csak gyülekezet-látása van, de egyház-látása már nincs. Nem igazán sikerült megérteni, hogy a zsinat elnökségének ajánlása azért fontos, és azért lényeges mindenkinek betartani, mert feloldhatatlan helyzetet szül, ha miközben mi „bezárunk”, két faluval messzebb van olyan „eltökélt” tiszteletes, aki dacol a zsinattal, a kórral és kész mártírhalált halni Krisztusért a COVID-19 áldozataként is.

séget mindaz, ami a lelkipásztor száján kijön,¹² ahogyan azt Kálvin állítja, vagy esetleg felsejlik-e valakiben, hogy az igehirdetésünknek legalább azt a páli minimumot meg kellene céloznia, hogy az evangéliumot ott is hirdessük, ahol Krisztust még nem ismerik, és azok is megértik, akik még nem hallották?¹³ Számomra ebben a helyzetben ez azt jelenti, hogy a bezárt templomok és az online térben megnyitott igehirdetési „terek” végre azok felé is közvetíthettek volna evangéliumot, akiknek eddig a templom és a vallásos közeg inkább elidegenítő, mintsem vonzó hatással bírt. Ugyanakkor a lelkészek többségében az online megjelenés nem a világ felé fordulás igényéből, hanem a gyülekezeti alkalmak szüneteltetésének tényéből következett, ezért – megint csak az üdítő kivételektől eltekintve – nem is céloztak meg mást, mint amit egy hagyományos vasárnap is tettek volna. Ezen a ponton pedig maximálisan egyet kell értek Kodácsy Tamással, aki *A homiletikai aptum* című munkájában a következőt írja: „az egyház prófétai szerepének kihívása nem az elérésben, hanem a megtartásban, az igehirdetésben van. Röviden, nem az a probléma, hogy nem jönnek el az emberek az istentiszteletre és nem hallgatják meg az igehirdetést, hanem sokkal inkább az a probléma, hogy ha eljöttek, nem jönnek el újra. Ebből következően az egyház problémája nem az, hogy nem szerepel eleget a médiában, hanem az, hogy nem »szerepel« elég jól a médián kívül.”¹⁴ Személy szerint én nem hiszem, hogy az, aki az offline valóságban nem találja meg a helyét és feladatát, az majd az online térben „kiteljesedik”, és fordítva. Ott, ahol eddig sem volt kérdés, ki, mit és miért csinál, pár technikai kérdés tisztázása után – jó eséllyel – sikerült az evangéliumot továbbadni.

Ugyanakkor az már nagy kérdés, hogyha én egy eddig az egyháztól távol lévő Miskolcon élő értelmiségi vagyok, aki ráakadtam egy budapesti vagy egy felvidéki online szolgáltatra, ami Krisztus és a gyülekezet felé indít, akkor mit fogok majd helyben találni, mert nyilván nem akarok több órát utazni egy jó igehirdetésért. Helyben pedig valószínű, hogy inkább egy a médián kívül „jól szereplő” közösséget fogok keresni, akár még azon is túl látva, hogy milyen minőségű az ott elhangzó igehirdetés. Talán érdemes lenne újra és újra felidézni, hogy mi a különbség az istentisztelet és a kommunikációs összefogás, az igehirdetés és a szószéki beszéd között.¹⁵

2. versszak – Az igaz igehirdető

„[M]eg kellett látnom, hogy Isten jelenlétét, valóságát mennyire anyaghoz és liturgiához, külsőségekhez és alkalmakhoz kötjük. És ha ezektől megfosztatunk, akkor kétségbeesünk, értelmét veszítjük mindennek. Még maga az egyház is, a liturgia, a szolgálat

¹² „Azért akarta egykoron Isten azt, hogy a szentélynél szent összefogásokat tartsanak, hogy a papnak szájával előadott tudomány a hitbeli egységet ápolja” KÁLVIN János: *A keresztény vallás rendszere*, Ford. CZEGLÉDY Sándor – RÁBOLD Gusztáv, Pápa, MRE, 1910, 300.

¹³ Róma 15,21 – Értelmezésem szerint ez nem felhívás a külmiszióra, hanem teljes alámerülés a szekularizált fogyasztói társadalomban, ahol szemmel láthatóan nem hallották és nem ismerik a Krisztusról szóló evangéliumot.

¹⁴ KODÁCSY Tamás: *A homiletikai aptum, Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 38.

¹⁵ PAAS, Stefan: *Az utolsó idők munkásai*, Ford. BATIZÁN Attila, et al., Kolozsvár, Exit, 2018, 249kk.

is bálvánnyá tud lenni az életünkben, amelyek eltakarják előlünk Krisztus arcát...”¹⁶ Érdekes és elgondolkodtató megközelítés Lénárt Tibor Monorierdői Református Gyülekezetben szolgáló lelkész „önvallomása”, aki nyíltan mer beszélni a kereteink túlértékeléséről, és a bálványimádás kérdését hozza a helyzet egyik felismeréseként. Nietzsche óta tudjuk, hogy „több a bálvány a világon, mint a realitás”,¹⁷ de vajon nem merészség-e a kialakult helyzetben ilyen egyszerűen értelmezni a lelkészeink értelmi, érzelmi reakcióit? A már idézett művében Nietzsche „A négy nagy tévedés” közül az első és kiemelt helyre teszi az egyik – szerinte legveszélyesebb – tévedést, amikor is az ember felcseréli a következményt az okkal.¹⁸ Nem kell elfogadnunk az egyház és a vallás fölött így kimondott kritikát, de azon érdemes elgondolkodnunk, hogy nem cseréltünk-e – mi igehirdetők és lelkészek – végzetesen fel valamit az önértelmezésünk lényegi pontjai között?

Ha elfogadjuk azt, hogy minden hivatásnak és szakmának „megvannak a maguk semmire nem cserélhető, abszolút értéknek hitt bálványai”,¹⁹ akkor nemcsak, hogy nem túlzás Lénárt Tibor önvizsgálódása, hanem ez az a szükséges minimum, amivel minden református lelkésznek a hivatása felé közelednie kellene. Bálványaink felszámolása kapcsán fel kell tegyük a kérdést: az, hogy ígét hirdetek, az ok vagy következmény? Megtanultam, az iskolát kijártam, állást kaptam, ezért minden vasárnap felmegyek a szószékre, és ez előbbieik következményeként ígét hirdetek, vagy pedig Isten igehirdetőnek hívott el, és ezért nem tehetek mást, mint, hogy ne tegyem?!

Be kellett lássuk az online térben történő istentsztelelet-imitációk²⁰ kapcsán, hogy ugyanazzal a problémával szembesülünk, mint az offline térben történő istentszteleteken részt véve: van, akinek ez nem megy. Az a tiszteltes, aki eddig is farsul és rossz ütemben énekelte a zsolnárt, az online térben sem lett tisztább hallású, és most még a gyülekezeti tagok sem voltak ott, hogy a háttérből kisegítsék. Az, aki eddig sem mert felnézni a papírból, az a kamerák előtt is ugyanígy tett, csak az A/4 -es lapokat sikerült maga elé kitennie, így vizuálisan olyanra sikeredett az igehirdetés, mint egy alacsony költségvetésű kistérségi tévé híradója, ha pedig csukott szemmel hallgattuk, akkor a régi vízállásjelentések hangulatát idézte. Pedig elérhetőek voltak az interneten is és a televízió képernyője előtt is olyan tartalmak, amelyeneket ezek helyett ajánlhattunk volna a gyülekezeti tagjainknak, de talán el sem jutottunk odáig, hogy ezt végiggondoljuk. Sőt! Volt olyan

¹⁶ LÉNÁRT Tibor: Amikor a bálványok ledőlnek, *parokia.hu*, 2020. 04. 05. URL: <https://www.parokia.hu/v/16734/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 14.

¹⁷ NIETZSCHE, Friedrich: *A bálványok alkonya*, Ford. HORVÁTH Géza, Budapest, Helikon, 2015, 5.

¹⁸ Uo., 39.

¹⁹ KELLER, Timothy: *Bálványaink, Ismert és rejtőzködő istenek*, Ford. GULYÁS Melinda, Budapest – Kolozsvár, Harmat – Koinónia, 2015, 20.

²⁰ Az én meglátásom szerint, ha a templomban egyetlen egy ember van jelen, aki palástban prédikál, az nem istentsztelelet, inkább igehirdetés-közvetítés, függetlenül attól, hogy hányan nézik. A gyülekezetnek, amelyik összegyülekezik, van és lehet istentsztelete, tehát ha már ott volt egy ifis, aki beállította a kamerát, a prédikátor pedig magával vitte a családját, ott már adott volt az az összegyülekezés, ami egy istentszteleletnek az előfeltétele.

kolléga, aki kiemelten kérte, hogy ebben a vészterhes időben legyen érvényes a „senki se hagyja el a saját gyülekezetét” tétel az online tartalmak nézésére is. Érdemes talán újra és újra végiggondolni, hogy a szolgálatom esetleges kudarca ok vagy következmény?

Gerhard Ebeling kérdése a mára kialakult helyzetben minden igehirdetőnek a kérdése kell, hogy legyen: „Hogyan beszélhet Istenről az istentelen?”²¹ Erre a kérdésre alapvetően kétfajta válasz létezik, az egyik – helyesen – az ok felől közelít: „Annak az ellentmondásos tapasztalatnak az igazsága, hogy egyrészt Istenről beszélni kell, másrészt Istenről beszélni nem tudunk, csak ott lesz nyilvánvalóvá, ahol az istentelennel megtörténik az, hogy felismeri istentelen voltát, s ugyanakkor mégis felhatalmazást nyer Istentől arra, hogy beszéljen Istenről.”²² A másik válasz nem az Istentől jövő felhatalmazás felől közelít, hanem az egyházi szerepekre, tisztségekre vagy akár állásokra hivatkozik. Ahogyan egy lelkész kolléga fájdalmasan tette fel a kérdést valamelyik közösségi oldalon a vasárnapi szolgálatok elmaradása kapcsán: Akkor én most miért is kapom a fizetésem?

Fontos és lényeges kimondanunk, hogy veszélyes lenne bárkinek is kívülről megkérdőjelezni az elhívását, de ugyanakkor kell és lehet mindenkit önvizsgálatra és imádságra hívni, hogy így találjuk meg önmagunk és küldetésünk. Nem egy és nem kettő olyan esetet láttunk az elmúlt években, amikor az ok és következmény feszültsége, a szolgálat sikertelensége vagy éppen félreértelmezett sikere emberi tragédiákat szült a lelkészeink között. A lutheri prédikátori jó tulajdonságok²³ önvizsgálatunkba való beépítése előtt meg kell és be kell lássuk, az igehirdetés lelki ajándék, s tudomásul kell vegyünk, van, aki kapta ezt az ajándékot, és van, aki nem. Úgy csinálni valamit, hogy nincsen ajándékom rá, hosszú távon megbetegítő és romboló folyamat, mind egyénileg, mind közösségekben. Természetesen az is nehéz, ha valakinek van erre ajándéka, de nem él vele, nem fejleszti, nem a kellő alázattal áll hozzá.

A felelősségünk megoszlik ebben, mert az egyháznak felelőssége van abban, hogy kiket enged szószék közelébe, hiszen „az egyháznak nincs szabadsága felszentelni azokat, akiket Isten nem hívott el és nem ajándékozott meg megfelelő lelki ajándékkal”.²⁴ Azt pedig talán nem kell bizonygatni, hogy ha az Isten a róla való szólásra hív el minket, akkor sok bibliai bizonyágtevőhöz hasonlóan az elhíváshoz megfelelő ajándékot is kapunk. Ha pedig nincsen rá ajándékunk, akkor érdemes legbelső szobánkban megimádkozni az elhívásunk valóságát. Az egyén felelőssége ebben áll, hogy értékelje és értelmezze az ajándékait, és megharcolja a harcot, hogy ott és úgy szolgáljon, ahová őt Isten elhívta, és ajándékokkal ellátta. Nyilván ez árnyalja a

²¹ EBELING, Gerhard: *Isten és szó*, Ford. LUKÁCS Ilona, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995, 47.

²² Uo., 47.

²³ 1) Helyesen és igazul tanít, 2) Jó feje legyen, 3) Jól forgassa a nyelvét, 4) Jó hangja legyen, 5) Jó emlékezőtehetség, 6) Tudjon elhallgatni, 7) Bizonyos és buzgó legyen az ő dolgában, 8) Életét, vagyonát és jó hírét se vonakodjék feláldozni, 9) Tűrje bárkitől a zaklatást és az ütlegeteket – LUTHER Márton: *Asztali beszélgetések*, Ford. MÁRTON László, Budapest, Helikon, 1983, 66.

²⁴ STOTT, John: *Az élő gyülekezet, Egy szolgálatban töltött élet tapasztalata*, Ford. KISHÁZY Mária, Budapest, KIA, 2009, 83.

jelenlegi lelkészképzésnek is a kérdését, de el kell fogadjuk, hogy lehet valaki zseniális teológus, kiváló tanácsokat adhat mint lelkigondozó, számos területen végezhet nagyszerű munkát, de ha nincs ajándéka a beszédre, ne legyen igehirdető.²⁵

3. versszak – Az egzisztenciális válság

Az elhívás nélküli szolgálat vagy az ajándék nélküli szolgálat olyan konfliktusokat szül, mind az emberi lélek, mind a közösségi élet legmélyén, amelyek az idő múlásával egyre vállalhatatlanabb helyzeteket teremtenek. Az ilyen helyzetek megoldására szakosodott tudomány és iparág szerint – szakítva a korábbi felfogásokkal, amik minden emberi élethelyzetet elfojtott vágyakból és múltbeli traumatikus élményekből eredeztettek –, az egzisztencialista pszichológia keretein belül az ember válságát mindig saját létezésének a korlátaival való szembesülés jelenti. Vagyis minden embernek – már csak ember létéből fakadóan is – meg kell küzdenie bizonyos alapproblémákkal, s aszerint, hogy kinek-kinek ez hogyan sikerül, leszünk ilyen vagy olyan emberek.

Leegyszerűsítve ezt a modellt, négyféle életprobléma, vagy – más meghatározás szerint – végső aggodalom létezik: „a saját halálnak és szeretteink halálának elkerülhetetlensége, a szabadság, amely lehetővé teszi, hogy az életünket úgy éljük, ahogy akarjuk, a végső pillanat magánya, és végül az a tény, hogy az életnek nincs egyértelműen meghatározó értelme”.²⁶ Talán elsősre tudathasadásos állapotnak tűnhet, de mégis azt gondolom, hogy a négy végső aggodalom nemcsak az ember, hanem a lelkész életében a hivatása és identitása szempontjából is jelen van és jelen lehet. Tehát miközben emberként lehet, hogy egészen jól tudom kezelni ezeket a helyzeteket, ez a négy aggodalom egészen közel jön hozzám, a „református lelkészhez”. Szolgálati helyenként eltérő lehet, hogy melyik erősebben vagy melyik gyengébben, de a négyből minimum eggyel meg kell küzdjünk, tekintettel arra, hogy „a lelkész még mindig sajátos külső és belső elvárásokkal áll szemben”.²⁷

Mit kezdek a közösségeink halálával, amikor minden munkám ellenére a gyülekezet – hasonlóan a térséghez vagy a faluhoz – szépen lassan meghal, és eltemetem őket? A keresztyén ember szabadsága mellett a lelkészi szerep, a külső és belső elvárások sokfélesége olyan feszültséget hoz létre, amiben sokszor a keretek csak terhet, és nem lehetőséget jelentenek. Az egzisztenciális elszigeteltség a lelkész életében még erősebben jelen van, miközben közel enged sokakat, mégis – hivatásából fakadóan – távolságot is kell tartania, meg kell küzdenie a prófétai magánnyal. Végül a jelentésnélküliség állandó kísérője a szolgálatunknak, mindenki ott motoszkál a „Minek van értelme?” vagy a „Van-e értelme egyáltalán?” kérdés, látva a szolgálatunk eseti kudarcát. Ezekkel a kérdésekkel és dilemmákkal szembenézni még az elhívás bizonyosságával is nehéz, anélkül pedig

²⁵ LLOYD-JONES, Martyn: *Preaching and Preachers*, London, Hodder and Stoughton, 2013, 111.

²⁶ YALOM, Irvin D.: *Szerelembőhér és más pszichoterápiás történetek*, Ford. BÍRÓ Sándor, Budapest, Park Kiadó, 2014, 9.

²⁷ JOSUTTIS, Manfred: *A lelkész más, A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*, Ford. PÉNTÉK András, Kolozsvár, Exit, 2017, 11.

egyenesen félelmetes lehet. Akinek pedig bármelyik végső félelemmel nap mint nap meg kell harcolnia, és úgy érzi, ebben a harcban alulmarad, az-az ember egzisztenciális válságban van.

Tapasztalatom szerint nem jó egzisztenciális válságban lenni, mert felőröl, mert megemészt, mert olyan tettekre és nyilatkozatokra ösztönöz, amilyeneknek szép számmal lehattunk tanúi a vitaindító tanulmány megjelenése és az egész vírushelyzet kapcsán. Azt is tudomásul kell vegyük végre, hogy szolgálati helyünk az Egyház, és nem a mesebeli Roxfort, ahol „nem maradnak magukra azok, akik segítséget kérnek”.²⁸ Nálunk annak sem lenne szabad egyedül maradni a válságával és a félelmével, aki nem tud vagy nem akar segítséget kérni. A felelősségünk a helyzet megoldásában közös, mind az egyénnek, mind az egyház egész közösségének feladata az elhívása szerint élni, és ebben erősíteni tagjait. Talán ennek az ügynek az apropóján itt lenne az ideje ezzel rendszerszinten is foglalkozni, hogy ne csak régen, hanem most is jók legyünk!

²⁸ ROWLING, J. K.: *Harry Potter és a titkok kamrája*, Ford. TÓTH Tamás Boldizsár, Budapest, Animus, 2002, 303.

Fekete Ágnes

AZ ISTENTISZTELET MINT IDŐSZIGET

„A szerencsétlenség pillanatában szokunk rá az igazságra, azaz a csendre.”
(Albert Camus: *A pestis*)

Az emberrel gyakran megesik, hogy a bajban kérdez rá identitására, például külföldön élve kérdezi meg magától: mit jelent az, hogy magyar vagyok? Mintha kicsit idegenbe szakadva éltük volna meg az egyházi jelenlétet a karantén időszakában. Jó, hogy legalább kérdéseket tettünk fel. Végre!

Az egyházban nincs fontosabb kérdés, mint hogy mi az istentisztelet! Ugyan a társadalom éhes a „jó cselekedetekre”, de mi Istenre éhezünk, és a vele való találkozás minősített valósága az istentisztelet.

Egyetértek Fazakas Sándorral abban az önvizsgálódást elindító megállapításában, hogy elmaradt egyházunkban a teológiai műhelymunka. Nagy baj! Ezt a műhelymunkát csakis az egyház vezetői kezdeményezhetik, de sajnos még most is elmulasztottuk, hogy legalább az online térben kérdezzük meg ezt egymástól, legalább egy zoom beszélgetés erejéig dugják össze fejüket a teológusok: mi az istentisztelet kritériuma? Mi az, ami *sui generis* a mi dolgunk? Ilyen időben marad a prédikáció? Vagy ha online mutatjuk az istentiszteletet, azzal mit adunk hozzá ahhoz a házi istentisztelethez, ami egy-egy lakásban zajlik?

Több lelkész kolléga azzal érvelt az online istentiszteletek mellett, hogy „még sírtak is az emberek, annyira meghatódtak, hogy legalább látják a lelkészt, és így együtt lehetünk”. Ez az érvelés rátapint arra a változásra, ami istentiszteleti gyakorlatunkban bekövetkezett: a pszichés hatások váltak meghatározó tényezővé. Érzelmi keresztyének lettünk? Ez talán túlzó és sarkos megfogalmazás, de valóság, hogy pszichés hatásában mérjük az egyházi életet: mivel örülnek, jót tesz, mindenki boldog lesz tőle, tehát jó. Igen, valóban fontos kapu az érzelem: a psziché erdei útján jutunk el a spiritualitás sűrűjébe, csak nehogy megálljunk az ösvényen, és célnak tekintsük!

A protestáns egyházakban, szorosabban nézve a magyarországi reformátusok között nagy zűrzavar van a tekintetben, hogy miért is tartunk istentiszteleteket. Akár ki merjük mondani, akár nem, jobbra egy okos tanítás miatt megyünk el a templomba. Legyőzte liturgiánkat a ráció. Ha rossz a prédikáció, akkor nem nagyon van értelme részt venni az istentiszteleten.

De hol van istentisztelet? Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok köztük. (Máté 18,20) Mintha fontos lenne a szó: ahol. Egy helyről van szó. A felház, vagy a tó partja, de lehet egy börtön cellája is akár.

Most azonban az online világ az „egy időt” emeli ki. Mi mást tehetne? Nem vagyunk egy térben, mert azt megtiltották. De jelen vagyunk-e valójában?

A Bakonybéli Bencések egy podcastja beszél számomra hitelesen erről az igazi kérdésről.²⁹ Ebben Izsák atya elmondja, hogy

„erőteljesen átalakítja a lelkigondozói kapcsolatot az online világ. Korábban valaki elhatározta, hogy eljön beszélgetni. Hajnalban felkelt, utazott néhány órát, útközben átgondolta, hogy mit fog majd mondani. Mi itt szántunk egy órát arra, hogy keressük Isten jelenlétét az életében, aztán ő sétált egyet az arborétumban, majd megint utazott néhány órát, végiggondolta a beszélgetést, és visszatért a normál életébe. Most pedig az történik, hogy ha valakivel beszélgetek, lehet, hogy éppen főzés vagy veszekedés kellős közepéből ült a gép elé. Gyakran szüretlenül engedik ki az emberek azt, ami bennük van. Viszont az is érdekes, hogy amikor eljutunk a lényeges pontokig, akkor ő azonnal visszamegy a normál életébe. Kaptam olyan visszajelzést is, hogy amiről beszélgettünk, utána rögtön aktuális lett azokban az eseményekben, amik az illetővel történtek. Nem lehet érzékelni fizikailag a másik embert, csak a képét látom, vagy a hangot. Az online beszélgetés kerete nem az a védett közeg, nem olyan intenzív a figyelem. Nehéz megteremteni az egymásra hangoltságot. Ugyanakkor most ez volt az egyetlen lehetőség. Az elmúlt időszakban azt tapasztaltam, hogy ha baj van, akkor még mindig sokkal jobb eszköz a telefon. Akkor tényleg csak a hangra bízunk magunkat. Hatékonyabb.”

Ennek a kérdésnek szoros folyamánként felmerült: vajon miért nem lehet online gyónni? Izsák atya válaszolt erre:

„A láthatatlan kegyelem látható jelei a szentségek. Ez az érzékszerveink egészével érzékelhető isteni jelenlét. Egyébként kétféle jelenlét van, az egyik fizikai, a másik lelki. Az első világos, a második az, ahogyan Jézus van jelen ma. De azzal a harmadik jelenléti formával, a virtuális jelenléttel, amit most gyakorolunk, a teológia nem nagyon tud mit kezdeni. A virtuális közösség nem valódi közösség. Ahogyan a keresztség valódi vízzel valódi közösségben történik, ugyanígy minden szentség a teljes jelenlétet kívánja meg. A virtuális jelenlét nem feltétlen hozza magával azt a spirituális jelenléteket. Viszont a gyónás csak ettől működik.”

Rendkívül fontosnak találom, hogy az online istentisztelettel kapcsolatosan ne maradjunk meg a formális szabad–nem szabad, hasznos–nem alkalmas kettősségeknél. Az identitásunkra vonatkozó mély kérdéseket tárjuk inkább fel!

²⁹ Monostory (3.), Tinédzserek faggatják Izsák atyát és János testvért az online jelenlét kihívásairól, *podcasts.google.com*, 2020. 05. 22. URL: https://podcasts.google.com/feed/aHR0cHM6Ly9hbmNo-b3luZm0vcy8xZDJmMjJmMC9wb2RjYXN0L3Jzcw/episode/NWE2ZDU0OTEtNDA5Yi00Zj-FhLTlhZWYtMjk2YWVmNWFjMDcy?hl=hu&ved=2ahUKEwjgs8SjhM_pAhXLAxAlHRYwBc-gQjrKegQICxAE&ep=6 Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

Az egyidejűség „egyterűség” elé való helyezése vajon lehetővé teszi-e, hogy jelen legyünk, hogy istentiszteletet tartsunk? Ha valaki elővesz egy régi istentiszteleti videót, otthon levetíti, akkor az egy istentisztelet?

Azt hiszem, van valami gyermeki abban, amikor levetítünk valamit, odagondolunk, ahol nem vagyunk, mintha magunk számára élővé varázsolnánk. A kicsi gyerekek azok, akik megfognak egy követ, becsukják a szemüket, és valamire erősen gondolnak, amire egy másik is éppen. Aztán hipp-hopp, már meseországban is vannak. Amikor Franciaországban voltam, még az elmúlt rendszer alkonyán történt ez, kishúgomnak azt mondtam egy utcai telefonfülkében: most nézz fel a Holdra, és én is felnézek! Együtt vagyunk ugyanott! Akkor még nem volt mobil. Jók ezek a gyereklételmények!

Az istentisztelet ősi hagyomány szerint inkább helyhez kötődik, mint időhöz. Egyetlenegy mise létezik, amelynek fontos az időpontja, ez a karácsonyi, éjféli mise. Elég későn került be a liturgikus rendbe. A leghosszabb éjszaka közepén jelzi ez a szertartás a római katolikus egyházban, hogy a Megváltó elúzi a sötétség hatalmait. De például a húsvéti liturgia végpontja a napfelkelte, ami nem percre pontosan ugyanakkor van egy-egy templomban.³⁰

Az idő mérése egyébként sem egyszerű. Sokat bíbelődtek vele az emberek, mire a digitális óráig eljutottak. A modern világ, a szekularizmus sajátja, hogy percekben mérjük az életet. A hagyományos ember inkább a helyhez kötöttséget látta fontosnak. Különös, milyen korán, már a harmadik században elindultak a zarándokok, hogy megnézzék azokat a helyeket, ahol Jézus járt. Ezek közül számomra a legkedvesebb az a korai gyakorlat, amely szerint szerzetesek jártak Jeruzsálem és Jerikó között, hogy ha netán valaki megsérül, azt megsegítsék mint jó samaritánusok. Egy nyilvánvaló példabeszéd ennyire konkrétta akart válni. A szakralitás keresi a teret.

A reneszánsz idején jött el az óra közösségi használata. Ekkor már nem a csillagok járásához viszonyítják az egyéni élet idejét, hanem egy műszer mérési adataihoz. Idézzük a *Canterbury meséket*, amelyben a kakast az órához hasonlítják: „Érzékekkel és nem könyvből tudta azt, hogy megvirradt, hát jól kukorított, s olyan pontos, nem érhet föl vele óra, de még a klostrom tornya se.”³¹ A protestantizmus pedig ráerősített erre a folyamatra a maga praktikus szemléletével.

Benjamin Franklin szavajárása volt, hogy az idő pénz.³² Ebben a szólásban lehet a legtökéletesebben összefoglalni mindazt, ami az időfelfogással az elmúlt néhány

³⁰ Lásd in DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz*, VII. kötet, *Népszokás, néphit, népi vallásosság*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990., URL: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/238.html> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

³¹ CHAUCER, Geoffrey: *Canterbury mesék*, Ford. FODOR András, Budapest, Európa, 1987, 512.

³² Benjamin Franklin szavajárása volt: „As you have desired it of me, I write the following hints, which have been of service to me, and may, if observed, be so to you. Remember, that time is money. He that can earn ten shillings a day by his labor, and goes abroad, or sits idle, one half of that day, though he spends but six pence during his diversion or idleness, ought not to reckon that the only expense; he has really spent, or rather thrown away, five shillings besides” – FRANKLIN, Benjamin: *Advice to a Young Tradesman* (1748), *angelfire.com*, URL: <http://www.angelfire.com/biz3/eserve/ayt.html> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

száz év alatt történt. A pénz azt az eszközt jelenti, amivel az értékeket egalizálni kell. Hasznos volt, hogy minél szélesebb körben legyen elfogadott a pénz, a kötött érték-mérőeszköz! Ez történt az idővel is: ugyanúgy számoljuk életünk múlását, egalizáltuk az időt a pénz mintájára.

S mindez a protestáns Angliában történt. E. Thompson a Crowley Vasművek vezetőjének törvénykönyvében olvasható: „néhányan úgy vélik, hogy joguk van a napot lopni, gondolván, hogy a szükségesnél kevesebb idő alatt képesek és készek annyit végezni, mint mások”. Az akkori nevelési iratok tele vannak ezzel az érveléssel: ha egyszer az iskola kapuja becsukódott a diák mögött, a kötött idő világába érkezett meg. „Az iskolaigazgató újra csenget... majd kezének egyetlen mozdulatára az egész iskola egyszerre emelkedik fel ültőhelyéből, a második mozdulatra a diákok megfordulnak, a harmadikra lassan, és csendben arra a helyre vonulnak, amely a lecke felmondására kijelöltetett.”³³

Az istentisztelet az a hely, ahol nincs idő. Az istentiszteleten kicsúszik a kezünk-ből az időmérés lehetősége.

Mégis, mintha most, ebben a hirtelen virtuális térbe költözött világgal ez megváltozott volna. Az időszeltekbe került a szent tér, éppen fordítva, mint ahogyan a hagyomány ezt üzeni. Hagyományon most nem szokásokat értek, hanem azt a folyamatot, ahogyan nemzedékről nemzedékre beleivódik az emberbe az, ahogyan gyereket nevel, ahogyan felhúzza a cipőjét vagy eszik.

A liturgia mindenképpen a múltból és a közösségből merítkezik: ez nem pénz-idő, ahol a kronológia valamiféle megfogható értékben fejeződik ki.

És nem is individuális idő, amelyben az egyén kivonul ebből a zakatoló időből, és megalkotja egy-egy tengerparti nyaralóban a magánidőt. Mert az egyikben maga az ember válik szinte árucikké azzal, hogy dolgozik, a másikban pedig erős szomjúsága fejeződik ki. Ezáltal nemcsak az élete munkával töltött részében lesz a fogyasztói gépezet része, mint termelő egység, hanem a másikban is, ahol elfogyasztja az előző helyen megtermelt javakat.

Ha az egyház bármikor bekapcsolható érdekesség lesz, egyfajta kedvenc tevékenység, akkor óhatatlanul is szórakoztatássá válik, és a fogyasztó gépezet részévé lesz. Ha nem kínál elég izgalmas kikapcsolódást, akkor pedig kiürül a templom, és nem nézi senki majd a videónkat.

Csak akkor beszélhetünk istentiszteletről, ha az egyházi közösség ebből a pszeudo-időgépezetből szeretne kilépni, és időszigetként értelmezi liturgiáját, azaz: valami lényegileg mást ad, mint amit bárhol máshol kínálnak.

„Ahol ketten vagy hárman összejönnek...” Jézus itt fokozza a rabbinikus előírást, miszerint tíz zsidó férfi, a „minjen” kell „bizonyos szentségek meglétéhez legalább”. (A Talmud szerint ilyen a Tóraolvasás, a Káddis mondás, az állóima [Ámidá], az esküvő.)

³³ Az 1700-as évek közepén Wiliam Turner tiszteltes a Raikes iskoláit ajánlja, ahol pontosságra és rendszerességre tanítják a gyerekeket – THOMPSON, Edward P.: Az idő, a munkafegyelem és az ipari kapitalizmus, in GELLÉRIKÉ LÁZÁR Márta (szerk.): *Időben élni, történeti-szociológiai tanulmányok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 98.

Jézus azt mondja Máté evangéliuma szerint, hogy egy pár elég. Ha még gyerekek is van, az már három! Két-három ember a legkisebb közösség. Ahol ők összejönnek az Úr nevében, az Ő akaratára hangolódva, ott jelen van.

Az egy tér, közös név. Egy hely, egy akarat: jelenlét. Hiszen Isten közel szeretne jönni hozzánk. Ezért a közelség tapasztalata nélkül nem élhetünk vele. A tér érzékelésében tudunk megkülönböztetni. Látjuk, tapintjuk, hetedik érzékszervünkkel is érzékeljük azt, hogy mi történik. A tapasztalat érzékelteti a valóságot, amit semmivel sem pótolhatunk. Nem lehet vész esetén tablettában érzékelni a valós ízeket. Az egészen más. Ezek a tapasztalatok teszik lehetővé, hogy átérezzük az időt.

De valójában az értékrendünket feszegeti ez a kérdés. Mi az, ami nincs online? Ma már párkapcsolat is létezhet így, de gyerek még nem született belőle. Vajon hova megyünk el egészen biztosan?

Mi az, amit nem tudunk elcserélni virtuális mására? Az orvost? Nem lehet online gyógyítani? Boltba mindenképpen el kell menni a karantén idején is? Nincs online étel? Dolgozni kell? A templom hol van ebben a szükség-sorban?

És hol van a megkülönböztetés? A magyar protestantizmusban lassan alakult ki az „elsőáldozás-bérmálás” megfelelője, a konfirmáció. Az iskolában döntötték el először azt, hogy melyik gyerek tudja megkülönböztetni az úrasztalán található kenyeret a konyhaasztalon lévőétől. Az első korinthusi levélben erről olvasunk (1Kor 11,27): aki nem különbözteti meg Krisztus testét, az ítéletet eszik és iszik!

Vajon mitől kell megkülönböztetnünk? Legegyszerűbb, hagyományos válasz az, hogy a pap, a lelkész személye és jelenléte, átváltoztató szavai teszik ezt. Más a templom, mint a profán tér. Ez azonban nagyon gyors, leegyszerűsített válasz. Nem a tanár teszi az iskolát, mégis tanerő nélkül tanítás, hiszen ez önellentmondás lenne.

Jézus koncentrikus körökben épített közösséget. Tizenkét embernek mondta: ti adjatok enni! Tizenkét embernek mondta azt, akik nyilván nem véletlen éppen tizenketten voltak, hogy „ez az én testem”, ezt adjátok ti is majd! A belső kör arra hivatott, hogy a külső körnek vigye. A körök egyre tágulnak, mint a karikák a bedobott kő után a víz felszínén. E nélkül kaotikus vihar támad a vízben. Éppen az elhívás rendje az, ami segíti, hogy mindenki megtalálja a helyét a hitben.

Nem az számít, hogy a kör mely pontján vagy, csak az, hogy ott legyél, ahol lenned kell, és az első krisztusi mozdulat után cselekedj!

A reformátorok szándéka az egyház megújulása volt. Nagyon ellenezték az anarchiát. Most nincs arra tér, hogy ezt a folyamatot értékeljük, de ezért szálltak szembe – sok esetben nagyon szélsőséges és embertelen módon – az anabaptista mozgalommal. Ezért hoztak közösségi döntéseket. Ragaszkodtak a hagyományokhoz.

Füsti-Molnár Szilveszter

„ISTEN A SZABADSÁGOT RÉSZESÍTI ELŐNYBEN”³⁴

Egy társadalom, egy közösség a bezártságnak és elszigeteltségnek rengeteg formájával találkozhat. Élhetünk az ideológiák, rögeszmék, egyéni szűklátókörűségünk, az agresszió, a félelem, a szorongás, a hazugság, a kényszerek, a látszat izolációjában. Adódhatnak olyan időszakok is, amikor tőlünk egészen független kényszerítő körülmények teremtenek olyan nem várt helyzeteket, amelyekben a lelki természetű megköztözöttségek mellett fizikai életterünk is soha nem tapasztalt korlátok közzé szorul, mint amilyen a mostani, koronavírusból adódó vészhelyzet. Ebben az összefüggésben különösen is jelentős lehet, hogy Isten Krisztusban nekünk adott szabadságát milyen módon tudjuk érvényesíteni az életünkben és az ilyen kiélezett helyzetekben. Milyen természetű egyáltalán ez a szabadság? Általában csak a szabadságeszményeinkhez láncolt szabadságot ismerjük. Egy biztos, ez a szabadság nem abban az értelemben függetlenség, amely elsősorban elhatárol és elválaszt a másik embertől vagy éppen az Istentől. Isten szabadsága csak a másikkal közösségben juthat teljességre. Óriási felelősség ez. A keresztyén teológia önmagában feltételezi ezt a felelősségteljes szabadságot, amennyiben Isten igéjéhez hűen kívánja betölteni küldetését az egyház és a világ életében. Ehhez azonban nagy odafigyelésre, türelemre és alázatra van szükség, ami megteremtheti a szembesülésnek, a másakra történő odafigyelésnek, a minket körülvevő kontextusnak az alapos feltérképezését és mérlegelését.

Az egyház életében kiemelten nagy jelentősége van az istentisztelet során megvalósuló közösségnek (*koinoniának*). Ebben emberöltők óta nem látott korlátozások léptek most életbe a vírusveszély miatt. A gyülekezetek és lelkipásztorok az istentisztelepek és egyházi alkalmak kényszerű elmaradásának áthidalására különféle megoldásokat igyekeztek találni. A jelenlegi vészhelyzetben fontos megközelítések és nézőpontütközések alakultak ki, elsősorban az online megoldások formai és tartalmi kérdéseiről. A reakciók nem hagyhatták figyelmen kívül a református hitelveknek azokat a közvetlen és közvetett összefüggéseit sem, amelyek ilyen és ehhez hasonló, rendkívüli helyzetek kezelését illetően megfelelő iránymutatásokkal szolgálhatnak. Jelenleg ugyanakkor még arra sem látunk lehetőséget, hogy a különböző megnyilvánulások háttéréről, s arról, hogy a gyülekezetek és a lelkipásztorok milyen teológiai, ekkleziológiai és egyéb szempontok szerint alakították – online térben megjelenő – igemagyarázataik tartalmi és formai sajátosságait, körültekintően tájékozódjunk.

³⁴ A svájci reformátor Zwingli Ulrich karakteresen meghatározó gondolatát választottuk tanulmányunk címéül, lásd BUSCH, Eberhard: *Drawn to Freedom, Christian Faith Today in Conversation with the Heidelberg Catechism*, Trans. RADER, William H., Grand Rapids, Michigan – Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company, 2010, 11.

Zwingli Isten kiválasztó munkáját a Szentlélek szabadságaként értékeli. Isten szabadságának kiteljesedése az, amikor a Lélek által választja ki az embereket, akár még az egyházon kívül is. Ebből következően Zwingli számára a kiválasztás és megváltás Isten szabadságának megnyilvánulása az ő Szentlelkén keresztül – STEPHENS, W. P.: *The Theology of Huldrych Zwingli*, Oxford, Clarendon Press, 1988, 131.

Így számunkra csak részben ismertek azok az erőfeszítések, amelyekkel a jelenlegi válsághelyzetet kezelni próbálták.

Fazakas Sándor vitaindító véleménye sok szempontból lényeges és releváns problémakörre hívhatja fel a figyelmet. A kialakult helyzet értékelése bizonyosan feltámasztja majd azt a szélesebb körben jelentkező igényt is, amelyben a Magyarországi Református Egyház gyülekezetei és lelkipásztorai, egyházvezetői, tisztségviselői és teológiai tanárai majd reformátori-teológiai igényességgel tekintik át és értékelik a mostani helyzetet, a kérdéses folyamatokat és következményeket.

Mindezekkel összefüggésben, Fazakas Sándor észrevételeit és az arra született, általunk is ismert reakciókat úgy kívánjuk figyelembe venni, és mostani megközelítésünkben kamatoztatni, hogy alapvetően a problémakörök mögött meghúzódó jelenségeket is szem előtt tartva, egy szélesebb perspektívába állítva szeretnénk bizonyos szempontokat előtérbe helyezni.

Véleményünket, a teljesség igénye nélkül, azokra az összefüggésekre fókuszáljuk, amelyek egy jól nyomon követhető folyamatnak a következményei, és amelyet röviden így összegezhethünk: a keresztyén, református hitelvek (dogmák) szerepe az egyház életében. Azokat a főbb irányvonalakat szeretnénk meghúzni, amelyek korunkban és a magyarországi református egyházi kontextusunkban is a keresztyén (református) hitelvek, dogmák érvényesülésének tendenciáira mutatnak rá.

Értékváltás és az átmenetiség állapota

A hitelveink érvényesülésének eredményességét illető tendenciák feltérképezéséhez elengedhetetlen annak a tágabb és szűkebb értelemben vett kontextusnak és az ott fellelhető jellemzőknek a vázlatos bemutatása, amelyek hozzájárulhatnak a jelenlegi helyzet dilemmáihoz és kérdésfelvetéseihez.

Mindenképpen szembe tűnő tény, hogy az értékváltás meglehetősen ambivalens módon határozza meg a társadalmi és egyházi jelenünket. Egyfelől egy többé-kevésbé jól kiismerhető, mindent tipizáló, kategorizáló és hierarchizáló világ struktúráját látjuk. Ugyanakkor a struktúra meghatározott pontjain, világosan körülhatárolt státusai között repedések, törés- és határpontok figyelhetők meg. Olyan köztes vagy, az antropológia és szociológia ide illő fogalmát használva, *liminális*³⁵ helyzetekről

³⁵ A fogalommal elsők között Arnold VAN GENNEP művében találkozunk (*Les rites de passage*, Paris, Nourry, 1909.; Magyarul megjelent kiadása: *Átmeneti rítusok*, Ford. VARGYAS Zoltán, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, 2007). A 20. század második felében vált elterjedtté Victor Turner írásai nyomán a 'liminális' és 'liminalitás' teóriájának használata az antropológia és szociológia területein. Turner van Gennep nyomán indult el, és az 1960-as évekre sok szempontból új tartalommal töltötte meg a liminalitás teóriáját, amely műveinek meghatározó eleme maradt egészen haláláig, 1983-ig. Lásd TURNER, Victor: *Betwixt and Between, The Liminal Period in Rites de Passage*, in Uő.: *The Forest of Symbols, Aspects of Ndembu Ritual*, New York, Cornell University Press, 1967, 93–111.; Uő.: *Liminality and Communitas*, in Uő.: *THE RITUAL PROCESS, STRUCTURE AND ANTI-STRUCTURE*, London, Routledge, 1969. (Magyarul megjelent *A rituális folyamat, Struktúra és antistruktúra*, Ford. OROSZ István, Budapest, Osiris, 2002.); és Uő.: *Passages, Margins, and Poverty, Religious Symbols of Communitas*, in Uő.: *DRAMAS, FIELDS, AND METAPHORS*, New York, Cornell University Press, 1974. (Magyarul megjelent *Átmenetek, határok és szegénység*, a communitas vallási

van szó, amelyek struktúráváltozásokat eredményeznek. A változásban felnyíló rések kijelölik az átmenetiség új irányait. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy kijelölik a hátunk mögött lévő elkészült struktúrákban az „újjászületés” helyét. Az átkelő egyén „olyan kulturális szférán halad keresztül, amely alig vagy egyáltalán nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a múltbeli vagy az eljövendő állapotokat jellemzik”³⁶ – írja Turner. Ebben a folyamatban döntő szerephez juthat a józan és valós tapasztalás, amely tiltakozik az ellen, hogy a benne tapasztaltat birtokba vegyük és rendelkezünk felette, hogy dogmákba, objektív tanételekbe foglaljuk, és így beépítsük a struktúrába. Ellenkezőleg, ennek a folyamatnak a túllépés a lényege, amely az egészen más (a *numinózus* Rudolf Otto értelmezésében)³⁷ lehetőségét ígérheti a mindent felmérő és megmérő, mindent meg- és elítélő konkrét állásfoglalásokkal szemben. Az átmenetiség liminális folyamataiban ugyanakkor megfigyelhetjük a gondolkodás struktúráváltozásait is, mint ami egy romboló és teremtő folyamat. Ennek nyomán eltűnnek a társadalmi, rangbeli, vagyonbeli különbségek, magánérdekek, és kialakulhat egy puritán szellemű, alkotóenergiával teli közösség, *communitas*,³⁸ amely valamiféle alkotói lázban új formákat, megoldásokat, emberi kapcsolatrendszereket teremt.

Egy közösség életében akkor beszélhetünk *communitas*ról, amikor annak valamennyi tagja osztozik a közösen átélt liminális tapasztalatban. A *communitas* három típusát különbözteti meg Turner: 1) az egzisztenciális vagy spontán *communitas*, amelyet az összetartozás pillanatnyi élménye hoz létre, 2) amikor az előző spontán forma szervezettebbé, normatív társadalmi rendszer részévé válik; 3) az olyan *communitas*, amely utópisztikus társadalommodellek irányát részesíti előnyben. A *communitas* jellemzője így nemcsak a liminalitás, hanem egyúttal a marginalitás is.³⁹

szimbólumai, in BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*, Budapest, Panem, 1997, 675–711.)

³⁶ TURNER, VICTOR: Liminalitás és communitas, in ZENTAI VIOLETTA (szerk.): *Politikai antropológia*, Budapest, Osiris, 1997, 52–53.

³⁷ A numinózus mindenén kívül áll, „egészen más”, nem hasonlítható hozzá semmiféle emberi, a világmindenség semmilyen más jelensége. A numinózussal szemben az embert önnön teljes semmisségének érzése keríti hatalmába, úgy érzi, „csupán kreatúra”, vagy, miként Ábrahám mondta az Úrnak: „nem egyéb pornál és hamunál”. A szent mindig olyan valóságként nyilvánul meg, amely egészen másfajta, mint a „természetes” valóságok. Noha a nyelv a *tremendumot*, a *majestast* vagy a *mysterium fascinoant* a természettől vagy az ember profán szellemi életéből kölcsönzött szavakkal fejezi ki, ez az analogizáló kifejezésmód éppen abból fakad, hogy képtelenek vagyunk az egészen mást megnevezni: a nyelv mindent, ami a normális emberi tapasztaláson túlmutat, kénytelen olyan szavakba öltöztetni, amelyek a normális tapasztalásból származnak. Vö.: RUDOLF, OTTO: *The Idea of the Holy*, Trans. HARVEY, JOHN W., Oxford, Oxford University Press, 1923. (Magyarul megjelent *A szent, az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*, Ford. BENDL JÚLIA, Budapest, Osiris, 2001.)

³⁸ Egy liminális periódusban levő társadalomban a szociális struktúrák hatályon kívül helyeződnek, a közösségi hierarchiák megbomlanak, és kialakulhat egy alkotó energiával teli közösség, amely új formákat, megoldásokat, emberi kapcsolatrendszereket teremt. A csoport maga keresi és alakítja normáit, és ezeket összeveti az aktuális társadalmi konvenciókkal. Ez a közösségi élmény speciális esete, a *communitas* – TURNER: *The Ritual Process*, 96–97.; *Lásd még* Uő.: *Passages, Margins, and Poverty*, 233.

³⁹ TURNER: *The Ritual Process*, 132.

Óvatosnak kell lennünk az átmenetiség élményének és az így megszülető *communitas*nak a leírásával, hiszen a teljes és kiforrott személyiségek *communitas*a mint a tisztán emberi viszonyok elidegenedésmentes állapota aligha tartható megállapítás. Azt sugallják ugyanis, hogy a struktúra személytelensége csupán maszk, ami alatt ott vannak a *teljes személyek*, és így csak az álarcot kell félretolniuk. Ennek nyomán a *communitas*t úgy is értékelhetnénk, mint valami evilági édeni, utópisztikus vagy millenárius állapotot, melynek elérésére a közösség és benne az egyén vallási tevékenységének irányulnia kell.⁴⁰ A megszelídített utópia csapdáját elkerülve sokkal inkább a *liminális tapasztalat drámaiságára* tegyük a hangsúlyt. Nevezetesen: hogy az átmenetiség vagy liminalitás folyamatában a lényeg abban rejlik, hogy feltöredezik és megnyílik a struktúra, amelyben a *létező megragadja létét*,⁴¹ és szembenéz újjászületésének lehetőségével és kockázataival.⁴²

Mindezekkel összefüggésben a jelenlegi (vész)helyzet különösen is felerősítheti az átmenetiségnek, a *liminalitás*nak korunkra vetített értelmezési lehetőségét. Röviden összegezve, a mai társadalmi életünk kontextusaként meghatározott liminalitás egyik, témánk szempontjából is releváns karaktere, a Bauman által bevezetett „*liquid modernity*” fogalma.⁴³ A fogalom egy olyan „cseppfolyós” állapotként (*liquid*) írja le a modern társadalmat, amelynek alapvető sajátága a törekenység, az időlegesség, a sebezhetőség és a konstans változások iránti fogékonyság.

Ezekkel a változásokkal összefüggésben az egyén vagy egy adott közösség (bizonyos értelemben az egyházi és felekezeti közösség) identitása és annak tényezői korántsem statikusak már, hanem a változásra, a *valamivé válás* irányába beállítottak. Az identitás keresése így egy olyan életfeladattá is válhat, amelyben megannyi aktuális identitás alakítható ki a múlt lezárásának vélt vagy valós lehetőségeivel, az újrakezdekések és „újjászületések” gyakran csak illuzórikus és végtelenített, be nem teljesedő váradalmaival. Amennyiben ezek a folyamatok bizonyos elemi struktúrákat nélkülözve következnek be, akkor csupán az átmeneti helyzetek váltakozásairól van szó anélkül, hogy az identitást valós társadalmi és egyháztársadalmi keretek jelölhetnék ki. Az individualizációs hatások ebben az összefüggésben olyan nem kívánt eredményhez is vezethetnek, amelyben az identitásalakítás egyénivé válhat, a közösségi identitás-

⁴⁰ TURNER: Átmenetek, határok és szegénység, 681.

⁴¹ *Lét és létező* fogalmának különbségtételénél, a „létező megragadja létét” kifejezésben, Heideggerre utalunk. Ezt a különbséget Heidegger ontológiai különbségnek nevezi. Megkülönböztethető ugyanis a létező és annak alapja, azaz a lét: a lét a létező alapja, áthatja és felülmúlja azt. A lét maga transzcendens, túl van minden létezőn, egyszerre van róla tudásunk és nem-tudásunk is: „Nem tudjuk, a lét mit jelent. De ha megkérdezzük – mi a lét? –, már benne tartjuk magunkat a *van* megértésében anélkül, hogy fogalmilag képesek lennénk rögzíteni, hogy mit is jelent”. Vö. HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*, Ford. VAJDA Mihály et al., Budapest, 2004², 5.; A „létező megragadja létét” kifejezéssel azonban nem kívánunk következtetéseket maradni Heideggerhez. Tanulmányunkban éppen hogy szembehelyezkedünk Heidegger azon meglátásával, hogy az emberre, saját magára vezessük vissza a lét meghatározását mint a *jelenvaló*létben való egzisztenciális eszmélést.

⁴² FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: Nélkülözhető-e a Heidelbergi Káté a Magyar Református Egyház életéből?, *Sárospataki Füzetek*, 17. évfolyam, 2013 /4, 31–32.

⁴³ BAUMAN, Zygmunt: *Liquid Modernity*, Cambridge – Malden, Polity, 2000.

tól elszigetelt életprogrammá szűkülhet. Olyan kísérletezések indulhatnak meg a struktúrákat váltó vákuumhelyzetekben, az átmenetiségben (liminalitásban), amelyek nem ütköznek jelentősebb akadályokba. Ebben a helyzetben azonban vélhetően szembesülni kell többek között azzal is, hogy az eredmény meglehetősen bizonytalan és kiforratlan lesz, és így nem lesz képes hozzájárulni egy egzisztenciális biztonsághoz és stabilitáshoz, amelyet minden identitásképző folyamat ígér, és amivel áthidalhatóvá tehető a struktúraváltásból adódó törések és repedések.⁴⁴

Bauman a társadalomtörténeti korszakok résztvevőinek és társadalmainak viszonyulásait az *erdész*, a *kertész* és a *vadász* metaforájával írja le. A premodern kor szereplője az *erdész*, a modern koré a *kertész*, és a mostani (poszt)modern időszaké (*liquid modernity*) a *vadász*. A metaforát a mostani időszakunkra kibontva a következőképpen is érthetjük: a *vadász* viszonyulását környezetéhez, a természethez, az elejteni kívánt zsákmányhoz meghatározóan a gyors felélés és a pusztítás jellemzi. Itt már nem is a „zsákmány” elejtése, megszerzése az elsődleges cél, hanem maga a „vad” űzése, felhajtása.⁴⁵ Bauman a vágyakra is értelmezi a metaforáját, amelyben a premodern kor sajátosága a vágyak születése, a modern koré a vágyak beteljesedése, a *liquid modernity* pedig a vágyak fenntartása.⁴⁶

Baudrillard megfigyeléseivel tovább árnyalhatjuk a *liquid modernity* jellemzőit, mely szerint az átmenetiség állapotában, éppen a struktúrák felbomlása miatt, a társadalom résztvevői számára a tartalom gyakran elhalványodik, sőt ezzel együtt egyfajta közömbösség is kialakult. Ennek eredményeképpen az öncélúság veheti át a vezető szerepet, akár még a célok meghatározásában is. Így az operativitás mint eszköz olyan túlsúlyos szerephez juthat, amelyben gyakran a céltalan teljesítmény befejezetlenségének az ürje hatja át a folyamatokat. A működést a működtetés váltja fel, amelynek következtében az öncélúság próbál meg objektivizálódni.⁴⁷ Az olyan intézményi struktúrák vonatkozásában, mint az egyház, különösen is veszélyes lehet ez a folyamat. A szervezettség kereteinek döntő fontossága lehet a motivációk és célok meghatározása, az eszközök megfelelő alárendelése, amely valóban biztonságos értelmezési keretet adhat, tartós referenciákkal rendelkező narratívákat jelölhet ki a távlatok mérlegelésének képességével, és hosszú távú magatartási és normák szerinti mintázatokkal segítheti egy közösségnek vagy a közösség bármely egyéni szereplőjének az eligazodását az életben. Az egyház életében a hitelveknek vagy dogmáknak, amennyiben képesek betölteni útjelző szerepüket, akkor a határokat olyan módon érdemes megjelölniük, ami folyamatos szembesülésben és párbeszédben állhat az egyházi közösség sokrétű kontextusával, hiszen így válhatnak a hitelvek valós és hiteles referenciapontokká a liminális helyzetek megannyi nem várt fordulatában és tendenciái közepette.

⁴⁴ BAUMAN, Zygmunt: *Consuming Life*, Cambridge – Malden, Polity, 2007, 100–101.

⁴⁵ Uo., 98–100.

⁴⁶ Uo., 98.

⁴⁷ BAUDRILLARD, Jean: *A rossz transzparenciája*, Ford. KLIMÓ Ágnes, Budapest, Balassi – BAE Tartóshullám – Intermedia, 1997, 43.

A modernség (*liquid modernity*) bírálatára nézve egy másik karakterisztikus irányt is érdemes megemlítenünk. Erre izgalmas támpontok lelhetők fel Eric Voegelin munkásságában. Ennek főbb pontjai a liminalitás turneri koncepciójával összefüggésben az alábbiakra építve bontakozik ki: a kiindulási pontnál megkerülhetetlen az a klaszszikus tétel, hogy az embert alapvetően metafizikai helyzete határozza meg. Az ember *metaxy*,⁴⁸ azaz „köztesség”: az isteni és az emberi közötti feszültség. Ennek az *ontikus* kiindulópontnak az értelmében az ember valamennyi létszférával kapcsolatba kerül, és azoknak résztvevőjévé válik. Létrejöttét éppen úgy meghatározza a testisége révén az organikus és vegetatív valóság, mint az anyagi létezés, míg lelkében a *noétikus*⁴⁹ vonzerőnek köszönhetően az isteniben való misztikus részvételt tapasztalhatja meg. Ebből a mindent átfogó, gyakran hierarchikusan bemutatott karakterből vezethető le az ember *szintetikus* természete, amiből következik specifikus, racionális lény, *noétikus* meghatározottsága. A *noétikus* értelem a klasszikus filozófiai megközelítésben olyan kognitív erő, amely a rend és egyben a lét rendező, teremtő és formáló ereje. Ennek köszönhetően az ember vagy megvalósíthatja saját természetét, vagy teljesen elvétheti (ahogyan erre példa a modernség gnosztikus karaktere, a transzcendens alapoktól történő elszakíttottsága a 19. századi német filozófiában és a 20. századi politika vallásaiban). Az emberi létezés ebben az értelemben is köztesesség (*metaxy* vagy *liminalis* állapot, ami kívül áll és túlmutat rajta): elindulhat az isteni felé, de meg is tagadhatja azt, szembeszállva (*noszema*, a szellem betegsége) az őt meghatározó renddel, létrehozva így önmagára épülő mércéjét (szubjektív relativizmus).⁵⁰ A modernségbe érkező nyugati civilizációban a lélek elfordult az isteni alapoktól, amely egyenértékű a valóság elvesztésével, társadalmi rendezetlenséghez vezetett, amely Voegelin szerint a 20. század karakterisztikus vonása. Voegelin politika-filozófiai törekvése a diagnózis felállítása és a terápia megtalálása volt. Az újrakezdést nem az előrehaladásban, hanem a visszatekintésben látta. „A szellem válságra adott reakciója a szellem újraorientálása” egy régi tradíció nevében a klasszikus politikai filozófia és a középkori keresztyénség gondolati bázisán fogalmazódik meg. Voegelin a társadalmi cselekvés és politikai rend útját a platóni és arisztotelészi politika irányában jelöli ki. Itt válik ugyanis nyilvánvalóvá, hogy létünk rendjét a tudat rendjében találjuk meg (Platón ezt nevezi *anamneszisznek*).⁵¹ A modernség korában uralkodó rendetlenséggel szem-

⁴⁸ Lásd Platón *Symposium*ában Diotima alakját és szerepkörét. Voegelin Platón *metaxy* fogalmát használja annak a köztes állapotnak a leírására, amely két egzisztenciális állapot közötti létet jelent. A végtelen (*apeiron*) és véges vagy immanens és transzcendens találkozási pontja ez a „köztesség”. A *nous* kapcsolata a materiális valósággal.

⁴⁹ *Noétikus* az a működés, amelynek mozzanatai a működő szubjektum lelkében (elméjében) zajlanak, végeredményének a fizikai világban történő megjelenése esetleges. Ilyen az elméleti gondolkodás és az etikai cselekvés. A külső szemlélő észlelés útján ismerheti meg az externális működés mozzanatait és eredményét. A *noétikus* működés eredményéről a külső szemlélő gondolkodás vagy beleézés útján alkothat ésszerű feltevést, és a működés mozzanatait e feltevése alapján kísérheti meg rekonstruálni.

⁵⁰ VOEGELIN, ERIC: *Die Neue Wissenschaft der Politik*, München, Anton Pustet, 1959, 100.

⁵¹ VOEGELIN, ERIC: *Anamnesis, Zur Theorie der Geschichte und Politik*, München, Piper & Co., 1966, 11–12.

ben tehát újra mozgásba kell lendíteni az emlékezés munkáját, és így leküzdhetővé válik a rendetlenség a renchez történő visszatérésben.⁵²

Rövid összegzésként elmondhatjuk, hogy ma egy olyan időszakban élünk, amely a modernitással vette kezdetét. A modernséget a korábbi elemzésekkel együtt, Yves és Berger nyomán négy alapvető vallásos princípium szerint írhatjuk körül: 1) hanyatlás, 2) adaptáció és újraértelmezés, 3) konzervatív reakciók és 4) innováció. Egyszerre érvényesülnek a szekularizáció és az új vallási formák hatásai, míg a háttérben korunkat többek között masszívan meghatározza az emberi és isteni hierarchiák leépülése, az önspiritualitás különböző válfajai, a paratudományos kísérletek a „valóság” értelmezésére, a pluralizmus erői, a mindent átható mobilitás és a „*liquid modernity*” számos jelensége, amelyek különösen is sajátosan határozzák meg világunkat és ebben a helyzetben az egyház kontextusát.⁵³

*A hitelvek (dogmák) marginalizálódásának jelensége az egyház életében*⁵⁴

A mai egyházi életünkben a dogmák szerepének a minket körülvevő kulturális és szellemtörténeti meghatározottságban, a „*liquid modernity*”-ben – amelynek továbbra is jellemző alkotóelemei a relativizmus és individualizmus – jelentős kétségek támadhatnak. Megrengtek és egyre bizonytalanabbá váltak az abszolút igazságok és tudásunk alapjaira vonatkozó meghatározásaink. Ebben a tendenciában a dogmák szerepe is átértékelődik, hovatovább bizonyos értelemben elveszítheti korábbi létjogosultságát a gyakorlati egyházi életre nézve is. Másfelől a jelenlegi helyzetben a dogmák felértékelése is elképzelhető olyan fundamentalista törekvések szerint, amelyek a mostani világunk tendenciáival szemben egyfajta kizárólagossággal kívánnak fellépni. Ez a fajta egyoldalúság úgy tűnik, hogy csak komoly kockázatok révén kivitelezhető, amennyiben nincs meg az az alkalmazkodó képesség, amely, ha kell, akkor szakít a régi formákkal.

A kulturális, szociális, egyháztársadalmi, etnikai stb. repedések és törések olyan folyamatokat hívnak életre, amelyekben a tradicionális eszmék és értékek vonatkozásában akár egészen új mechanizmusok alakulhatnak ki. Kétségen felüli, hogy a dogmák, egy hagyományos nézőpontból, krízisbe kerültek. Gyakorlati szerepükre nézve a tapasztalatainkra épülő „expresszivizmusnak” történő megfelelések is jelentős szerephez jutnak.

⁵² FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: Nézőpont korunk liminális krízisének megértése, az axiális és ekumenikus kor definícióinak segítségével, különös tekintettel a vallásra és a keresztyénségre, in FAZAKAS Sándor – FERENCZ Árpád (szerk.): „Krisztusért járva követségben...”, *Teológia – Igehirdetés – Egyház-kormányzás, Tanulmánykötete a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2012, 269–282.

⁵³ Peter Berger szekularizáció és modernség felfogását használja. Lásd BERGER, Peter: *The Sacred Canopy*, New York, Doubleday, 1967.; és YVES, Lambert: Religion in Modernity as a New Axial Age, Secularization or New Religious Forms?, *Sociology of Religion*, 60. évfolyam, 1999/3, 303–333, 303.

⁵⁴ A problémával többek között átfogóan foglalkozik HEYDUCK, Richard: *The Recovery of Doctrine in the Contemporary Church*, Waco, Texas, Baylor University Press, 2002, 1–51.

Lindbeck megközelítésében a vallás sok esetben úgy működik, mint a kultúra vagy akár a nyelv.⁵⁵ Társadalomtudományi szempontból például az egyház úgy is meghatározható, mint egy vallási testület, amely számos formális és bürokratikus szerkezetnek megfeleltethető. Az egyháznak ez az egyoldalú megközelítése sok esetben kiszolgáltatottabbá teszi az egyházfogalmat a kulturális együttthatóknak és az éppen uralkodó narratíváknak. Amennyiben Lindbeckkel továbbgondoljuk ezt a tételt, akkor egy (egyházi/felekezeti) közösség életének alakításában fontos szerepük lehet a dogmáknak is. Hitvallásos és egyéb megközelítések összefüggését is szem előtt tartva, nagyon elképzelhetetlen lenne dogmák nélküli vallásról beszélni. Éppen ezért a dogmák marginalizációjának jelensége az egyház életében óhatatlanul is olyan terület, amely megoldásra vár, hiszen számos konfliktus melegágyát jelentheti, ha az egyház nem szembesül az ebből fakadó hiátusaival. A hitelvek marginalizációja könnyedén dogmatikai amnéziához vezethet a gyülekezet életében. Különösen is így lehet ez egy olyan változásokkal, előre nem látható krízisekkel teli időszakban, amelyet a „cseppfolyósság” korábban bemutatott jellemzői hatnak át. Számos esetben előfordulhat, hogy önmeghatározásainkban nyilvánvalóan *református keresztyénként* definiáljuk magunkat, azonban egyházi létünk sokirányú szolgálatában már elsősorban nem a hitelvek azok, amelyek egységet kovácsolnak, hanem más irányba tolnak el a hangsúlyok (például a működtetés, különböző okok miatti öncélúság, céltalanságból adódó kapkodás), aminek következtében a körülményeknek történő gyors megfeleléseként kecsegtetnek kevésbé átgondolt megoldásokkal.

Fontos szempontként kell megemlítenünk, hogy egy felekezet hitelvi rendszere alapvetően elválaszthatatlan attól a történetiségtől, amelyben létrejött. Amikor a hitelvek az egyházi élet peremére sodródnak, akkor az egyház életében elinduló kóros jelenségek között mindenképpen találkozhatunk a dehistorizációs folyamatok nem kívánt és sok szempontból negatívan ható következményeivel, amely éppen a fentebb említett voegelin *emlékezés* hangsúlyának elvesztésében jelentősen hozzájárulhat a gyökértelenség kialakulásához, és így akadályok nehezítik az újraorientáltság történelmi kontinuitásba való beágyazódását. Ennek a negatív tendenciának az érvényesülésénél, az időtlenségnek olyan problémaköreivel kell számolnunk, amelyben a hitelvek narratív szerepének gyengülésével Isten örök igéjére épített, a mában megszólaló üzenet érvényességét és hitelét fenyegeti veszély. A hitelvek és dogmák ugyanis egy olyan narratív formának is tekinthetők, amelyek segíthetnek megóvni Isten üzenetének átadásában az általánosító megfogalmazásoktól. Az ilyen objektivitásnak, adott esetben, sem konkrét kijelölt megszólítottja, sem pedig az adott időszakhoz köthető és aktualizált mondanivalója nem lesz kellőképpen kidomborítható.

A modern kor tendenciáinak ajánlatai szerint a konceptualizáció, az előfeltevések (amelyek később a vélemények pluralizációjába is fulladhatnak) összefüggéseiben különösképpen is szükség lenne a dogmák alkalmazhatóságára vonatkozó átgondolt stratégiára. Számottevően kellene mérlegelni ezeket a szempontokat is, amelyek a

⁵⁵ LINDBECK, George A.: *A dogma természete, vallás és teológia a posztliberális korban*, Ford. IRTZÉS Gábor, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998.

cselekvési módszerek új irányait jelölhetik ki a funkcionalitás és a véghezvitel összefüggéseire is fókuszálva.

Az egyház dogmái nagyon sok szempontból kategorizálhatók. A legegyszerűbbek az explicit és implicit, operatív és hivatalos formák szerinti felosztás, amelyek létrehozzák a dogmák rendszerét (rendszeres teológia). A rendszeres teológia azonban ebben a formában különösen is „élettelen” lehet, amely a már fentebb említett zavarokhoz, a dogmák részleges vagy teljes ignorálásához vezethet egy közösség részéről. Amennyiben a dogmákat nem kívánjuk elválasztani az életünk hétköznapi eseményeitől, akkor egy olyan „drámának” tehetjük a részesévé, amelyben kétségen felülívé válik megkerülhetetlen szerepük. Hitvallásos alapokon az élő Isten velünk való kapcsolatának lehetnek a kísérői, mint egy „forgatókönyv”, amelyben Isten a „főszereplő”, és az egyház vele szimbiózisban van. Így jelentős szerepet kap az egyháztól alkotott fogalmunk is, hiszen elsősorban ezen múlik, hogyan és milyen szerephez jutnak a dogmák a református egyház mai életében is.

A hitelvek és dogmák ugyanis önmagukban aligha értelmezhetők úgy, mint egy önálló egységet jelentő, független tanrendszer. Olyan szimbolikus egységben van igazán jelentőségük, amely elválaszthatatlan az Isten népének közösségétől. Éppen ezért az egyháztól alkotott fogalmunk ezen a téren is döntő fontosságú, ugyanis amennyiben tapasztalatunk része a hitelveink marginalizálódásának jelensége, akkor ennek a folyamatnak súlyos ekklézológiai következményeivel is számolnunk kell.

Talán sokak számára merész lehet a problémakör interdiszciplináris, jelenleg vázolt megközelítése. Mégis ezek a szempontok jelzésértékűek lehetnek arra nézve is, hogy Isten történelmünkben ilyen összefüggésben is aktív módon van jelen. A tudományterületek párbeszédének világos megkülönböztetései határozott állásfoglalásokat sürgetnek abban a tekintetben is, hogy az egyház (hitbeli) valósága saját kategóriáinak (*krisztológia, szotériológia, pneumatológia, eszkhatólogia*) megfelelően tegyen hiteles bizonyosságot saját létében arra nézve, hogy Isten aktív, mindig elhívó akarattal van jelen az életében, és ebben az összefüggésben az egyház intézményesített dimenziója nem függetleníthető kontextustól és annak hiátusaitól.

Az antropológia, a szociológia és vallásszociológia megfigyeléseire is építve beláthatjuk, hogy a társadalom modernizációja nem jelenti a vallás feltétlen gyengülését vagy eltűnését.⁵⁶ Ami azonban egyre erősebben körvonalazódik, hogy a modernizációs (*liquid modernity*) folyamatokban a vallások számottevő átalakuláson, változáson eshetnek át. Itt elsősorban nem csupán az intézményesült rendszert érő próbatételekre kell gondolnunk, hanem a vallás tartalmi transzformációira is.⁵⁷ A vallások tartal-

⁵⁶ Cox, Harvey: *Religion in the Secular City, Toward a Postmodern Theology*, New York, Simon & Schuster, 1985.; SHARMA, Arvind (ed.): *Religion in the Secular City, Essays in Honor of Harvey Cox*, Harrisburg, Pennsylvania, Trinity Press, 2001.; vagy BERGER: *The Sacred Canopy*, és Uő. (ed.): *The Desecularization of the World, Resurgent Religion and World Politics*, Grand Rapids, Michigan, Eerdmans, 1999.; Protestáns vonatkozásban lásd különösen is a 3. fejezetet: MARTIN, David: *The Evangelical Protestant Upsurge and its Political Implications*, 37–50.

⁵⁷ DEKKER, Gerard: *Is a Reformed Belief Possible in the Post-modern Society?*, in HENDRIKUS, H. J. (ed.): *Reformed Encounters with Modernity. Perspectives from three countries*, Stellenbosch, ISSRC,

mát illető változások okainál felfedezhetjük a *liquid modernity* lelkületének azokat a törekvéseit is, amelyek a vallásba történő integrációt keresik.

A keresztyén, különösen is a kálvinista szemlélet szerint istenismeret és önismeret együttesen adhatja a keresztyén spiritualitás minőségileg mélyebb rétegeit, ami nem merülhet ki egyfajta idealizált szubjektivitásban, hanem az egész teremtet világ felé nyit, amelyet az Isten dicsőségének színtereként láthat meg egyfajta új *communitast* létrehozva a posztmodern kor *liminalis* (krízis) helyzetében. Ebben az értelemben a keresztyén lelkiség Isten kívánságának előtérbe helyezésével magára Istenre koncentrálna, és egyben utat nyit személyes és közösségi értelemben is, hogy önmagunkon túllépve az egész kozmosszal együtt Istent dicsőítsük. Ennek nem pusztán az egyházi, hanem társadalmi szinten is olyan hatásai lehetnek, amelyek az értékek átalakulásának vagy éppen devalválódásának időszakában kipróbált és kivezető irányokat mutathatnak. Mindehhez ugyanakkor elengedhetetlenül fontos az az élet- és szeretetközösség, amelyet csak a Krisztussal való titokzatos egyesülés útján nyerhetünk el a Szentlélek munkájaképpen.⁵⁸

Mondanivalónk kidomborítására nézve elég csak néhány összefüggés erejéig Kálvin megváltástan-értelmezésére fókuszálnunk. Itt ugyanis nem hagyható figyelmen kívül, hogy mi Krisztusban (*en Christo*) lettünk örökbefogadott gyermekei Istennek: „Krisztus által vagyunk Isten fiai, szabadon és bizalommal kiálthatjuk: Abbá, Atyám!”⁵⁹ Krisztus adventjében a hit által minden eddiginél jobban megnyílik az út Isten mint Atya felé.⁶⁰ Isten Atyasága csodálatos metafora arra nézve, hogy megérthessük, ki is Isten a megváltásunkban. Félelem helyett így a bizalom felé mozdulhat el az életünk. Mindezeket túl azonban, amikor a kálvini értelmezésben vizsgáljuk az örökbefogadás tanítását, akkor kitűnik, hogy Kálvin kétséget kizáróan egyedül Krisztusban látja meg ezt a köteléket: „olyan kötelék, amellyel az Isten atyai kegyességéből magához fűz minket”.⁶¹ Kálvin értelmezése így Jézus Krisztus közbenjárói tisztét megnyitja a lehető legteljesebb következtetések irányába, ami tulajdonképpen a mi megváltott életünket és a Lélek általi Istenben való részesedésünket jelentheti. Az Istenben részesedés fókuszja a megváltásban a Krisztussal való közösségben van, amelyet a keresztyén ember egzisztenciájának legfőbb alapjává tesz Kálvin, megalapozva ezzel a keresztyén spiritualitás *unio mystica cum Christo* gondolatát. Az ember olyannyira részesévé válik, hogy „saját testébe oltván minket, nemcsak az ő összes javainak, hanem a saját javainak a részeseivé is tesz bennünket”.⁶² A Krisztussal való csodálatos közösség (*unio mystica*) nem csupán hozzátartozást jelent, nem csak a hozzá fűződő „szövetségkapcsolatról” és az ebből fakadó Krisztus-követésről van szó, Kálvin a

2001, 150.

⁵⁸ FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: „Mert aki meg akarja menteni az életét, elveszíti azt”, in ZSENGELLÉR József – KODÁCSY Tamás – ABLONCZY Tamás (szerk.): *Felelet a gondolatokra, Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016, 154–168.

⁵⁹ Institutio, 2.14.5

⁶⁰ Uo., 3.2.30.

⁶¹ Uo., 3.2.32.

⁶² Uo., 3.2.24.

Szentírás alapján „egy testté olvadásról”⁶³ beszél. „Erre vonatkozik az a szent viszony is, amely által testté lettünk az ő testéből és csonttá az ő csontjaiból (Ef 5, 30) és teljesen egyekké ő vele.”⁶⁴

Ezeket a nézeteit Kálvin igyekezett alátámasztani a sákramentumok értelmezésénél is. Krisztus mind a két szentséget (keresztség és úrvacsora) a vele való folyamatos közösségre jutás érdekében rendeli el az egyház életében. A látható jelek (*res signum*): a víz, a kenyér és a bor Krisztus testét, véréét és értünk hozott áldozatát reprezentálják (*res signata*), annak tényét jelenítve meg – még a „legtompább elméknek” is –, hogy mennyire valóságos is ez az egyesülés: „a lelkek éppen úgy táplálkoznak a Krisztussal, mint a kenyér és a bor táplálja a testi életet”.⁶⁵ A keresztség a jele annak, hogy titokzatos módon egyesültünk Krisztussal. Az úrvacsorával élésünk megisméltendő folyamata olyan jel a számunkra, ami meggyőző erővel adja tudomásunkra, hogy létünk ebben a titokzatos egyesülésben találja meg igaz értelmét és életét. Ez olyan igazság, amelyből részesedve a Krisztus igazsága lehet a miénk.⁶⁶

Kálvin *unio mystica cum Christó*ról szóló tanításában így tulajdonképpen választ találhatunk a posztmodern, „cseppfolyós” közegben élő ember azon törekvéseire is, amelyekben a kapcsolat, a valahová tartozás utáni vágy úrje megtelik, és élő gyakorlatot eredményez az egyház hitbéli valóságában, az Isten tiszteletének liturgikus és hétköznapi értelmében is. Ebből a szempontból különösen is figyelemre méltó szerephez jut a megélt, élő hit és annak megvallása,⁶⁷ a hitvallásaink.

Isten igazságára ma is csak azzal a hittel és hitvallással juthatunk el, amit Isten az Ő igéje által ébreszt bennünk. Ez a hit pedig élő kapcsolatot jelent az élő Istennel. Ez a hit nem betanult igazságokat ismételt, hanem minden körülmények között készséges arra, hogy önmagáról alkotott képzeiteit megkérdőjelezze. Egy kérdező hit. Mert az olyan hit, amely már nem gondolkozik, egy idő után hiteltelessé válik. A hit, amelyik nem gondolkozik, megszűnik önkritikus lenni. Saját képzeiteinek kritikája nélkül azonban a hit egy idő után már nemcsak önmagát nem fogja érteni, hanem Istent és a környező világot sem.⁶⁸

A mai Magyar Református Egyház hitbéli valóságában, teológiájában és tanításában, különösen is a határhelyzetek kiélezett drámai pontjain olyan párbeszédre van szükség, amelyben nem hagyható figyelmen kívül az a sokféleképpen leírható kontextus, amelyben az egyház él és végzi Istentől rendelt küldetését. Ebben a párbeszédben az egyik oldalon a létező ember áll, aki létezésének általános körülményeiből adódóan veti fel kérdéseit a másik oldalon álló feltétlen isteni fenség előtt. Mindennek a tétje – Kálvinnal szólva – nem több és nem kevesebb, mint Isten és magunk

⁶³ Uo., 3.2.24.

⁶⁴ Uo., 3.1.3.

⁶⁵ Uo., 4.17.1.

⁶⁶ FÜSTI-MOLNÁR: Mert aki meg akarja menteni az életét, 154–168.

⁶⁷ „Szívvel hiszünk az igazságra és szánkkal teszünk vallást az örökéletre” Róm 10,10.

⁶⁸ JÜNGEL, Eberhard: Das dunkle Wort vom »Tod Gottes«, in Uó. (hrsg.): *Von Zeit zu Zeit*, München, Kaiser, 1976, 18kk.

ismeretének megbonthatatlan egysége.⁶⁹ És ebben az egységben döbbenünk rá, hogy a mai strukturált világunk megfelelés logikájára éppúgy rászorulunk, mint a kegyelem ökonómiájaként életre hívott túlaradás logikájára.

Az egyház tulajdonképpen mindig egy sajátos hitvallásos helyzetben áll, hogy alapjait – mindent megelőzően és mindent meghaladóan – az *inkarnáció* határozza meg. Az inkarnáción keresztül szólít meg Isten az ő Igéjében személyes és történeti értelemben is, amiről az egyház teológiája vallja, hogy isteni és emberi. Okkal szól így „a magasságos és felséges, aki örökké lakozik, és akinek neve szent: Magasságban és szentségben lakom, de a megrontottal és alázatos szívűvel is, hogy megelevenítsem az alázatosok lelkét, és megelevenítsem a megtörtek szívét” (Ézs 57,15). Ebből a nézőpontból a keresztyén küldetés és az egyház feladata úgy is értelmezhető, mint *liminális helyzetbe szólítás*, amiben az *Egészen Más* jelenik meg, megteremtve ezzel a kontextus változásaival a kapcsolódási pontot. Ebben a vonatkozásban pedig, Isten és az ember „drámájában”, a hitelveknek kiváltképpen is olyan aktív szerep jut az egyház igehirdetésében és életében, amelyben nem mint valamilyen külső szabályozó elv, hanem a dráma szerves elemeként válik narratív eszközzé, így nemcsak a kiváltó hatások összefüggéseiben van szerepe, hanem arra a közegre is rávilágít, amely artikulálja.⁷⁰

A mi világunkban is aktívan cselekvő Isten kívánja meg az egyháztól az olyan holisztikus ismeretet, amelyben a „drámának” nem csupán egyes részletei válnak hangsúlyossá, hanem világos képet tudunk alkotni a szereplőkről, a karakterekről és a körülményekről is. Az Istennel és egymással történő interakció értékelődhet így fel, amelyben a különböző természetű „játszmák”, legyenek azok episztemológiaiak, ideológiaiak vagy (egyház)politikaiak, vagy éppen csak hétköznapijaink kiélezett problémás (vész)helyzetei, a helyükre kerülhetnek Isten „drámájában”. Ebből a szempontból is az egyház csak úgy lehet jel, amelyben nem önmagát reprezentálja, hanem mindenek felett hirdeti (akár a megszokott formáktól függetlenül is) Isten velünk létének legdicsőségesebb tényét, hogy ő megosztotta a világgal saját magát Fiában, Jézus Krisztusban. Ennek nemcsak tényként való rögzítésére vagyunk hivatottak, hanem akár vészterhes körülményeinkkel együtt arra is, hogy a Lélek által éljük meg ennek tartalmi valóságát: a Krisztus tagjaként, felkenetésének részeseként, nevével a vallást téve, magunkat élő hálaáldozatul neki szánva, és ebben az életben a bűn és az ördög elleni szabad lelkiismerettel való küzdelemben.⁷¹

⁶⁹ KÁLVIN: *A keresztyén tanítás rendszere*, I. kötet (1909), 37–39.

⁷⁰ FÜSTI-MOLNÁR: *Nélkülözhető-e a Heidelbergi Káté*, 35–36.

⁷¹ Heidelbergi Káté (továbbiakban: HK) 32. kérdés-felelet.

Görföl Tibor

AZ EGYSÉG SZENTSÉGE – FESZÜLTSEGEK FORRÁSA

A katolikus liturgia az internet világában

Az elmúlt hónapokban kialakult járványhelyzet természetesen katolikus körökben is sokféle vita tárgyát alkotta, nem utolsósorban az eucharisztia ünneplésével kapcsolatban. Abban sincs semmi meglepő, hogy a liturgikus kérdések sokkal tágabb összefüggésbe ágyazódtak, és igazán csak ebben a szélesebb körű kontextusban érthetőek meg.

Már a járvány miatt meghozott intézkedések első napjaiban általánosan érzékelhető volt a helyzet értelmezésének igénye: már az első időben egymást érték azok a sokszor meglehetősen hangzatos megállapítások, melyek szerint a világjárvány abszolút választóvonalat jelent, amely után semmi sem folyhat ugyanúgy tovább, mint korábban, az egyházak életében sem: a válság akkora fordulatot hozott magával, és oly sok mindenre rávilágított, hogy viszonylagos normalizálódás esetén sincs már hová visszatérni. A körülmények értelmezői uralásának igényével szemben óvatosságra intő hangok is megszólaltak, de jellemző módon csekélyebb figyelmet kaptak, ahogyan mintha az sem részesült volna kellő figyelemben, hogy a legjelentősebb katolikus filozófiai és társadalomtudományi gondolkodók nem siettek a helyzetértékeléssel.

Az első hetek eltelte után az egyik fő kérdést a modernitáshoz fűződő viszony problémája kezdte jelenteni. Vajon mikor és miért tekinthető igazán modernnek a katolikus egyház? Akkor, ha a természettudósok véleményére hallgatva és az állami intézkedéseknek eleget téve radikálisan beszünteti a nyilvános liturgiákat, vagy, éppen ellenkezőleg, akkor, ha a természettudománnyal és a politikai hatalommal szembehelezkedve alternatív ellenkultúrát kínál, és igenis megtalálja a módját az eucharisztia nyilvános ünneplésének? A kérdés azért is merülhetett fel ilyen súllyal és éllel, mert az első hetek után egyre általánosabbá vált az a diagnózis, mely szerint a szokatlan és rendkívüli körülmények között az egyházak saját relevanciahiányukkal kénytelenek szembesülni: a járvány értékelésében, a társadalmi, gazdasági, kulturális és egyéb dimenziók felmérésében az egyházak képviselői gyakorlatilag nem játszottak szerepet, a véleményük nem volt fontos, nyilvános vitákban nem kaptak szerepet, és be kellett érniük azzal, hogy eleget tesznek a hatalom képviselői sokszor foghegyről odavetett, vagyis az egyházak jelentőségével szemmel láthatóan nem számoló megjegyzéseinek (utóbbi különösen a német és francia katolikus nyilvánosságban nehezményezték). Mindenestre sokszor úgy tűnt, hogy az egyházi stratégia kérdése nagyrészt a relevancia elvesztés tünetének fényében vált különösen hangsúlyossá.

Az első hetek után azonban másféle vélemények is érzékelhetőek voltak, és a sokkhatás jelein kívül egyéb benyomások is szóhoz jutottak. Megjelentek a színen olyan társadalomtudományi értékelések, amelyek szerint szó sem lehet arról, hogy a járványhelyzet alapvetően megváltoztatná vagy változásra kényszerítené a nyugati társadalmakat, mivel egyrészt a társadalmak annyira restek, hogy néhány hónapnyi rendkívüli helyzet nem vált ki belőlük hosszú távú reakciót, másrészt a válságkörül-

ményekre ugyanúgy a szolidaritás és a versengés, az összefogás és a széthúzás sokrétű cselekvésmintájával reagálnak, mint bármilyen egyéb, nem válságjellegű helyzetre. Ezekkel a szociológiai értékelésekkel párhuzamosan az egyházakon belül is előtérbe kerültek azok a hangok, amelyek szerint a rövid lefutású krízis után a megszokott viszonyok visszarendeződésével lehet majd számolni.

Talán azonban mégsem ezek a belátható időn belül visszarendeződést feltételező jóslatok és a kialakult körülmények rendkívüliségéből jócskán visszavevő diagnózisok váltak mérvadóvá, mivel a katolikus egyházban meglepően nagy hullámokat kavart néhány magas – és jónéhány kevésbé magas – tisztséget betöltő személynek az a nyilatkozata, amelyben a vallásszabadság megengedhetetlen korlátozását fedezték fel az istentiszteleteket tiltó járványügyi intézkedésekben, sőt egyenesen a „láthatatlan ellenség” térnyerését állapították meg. Ez a nem túl bölcs nyilatkozat, amely liturgikus szabadságot követelt az egyháznak, azért is válthatott ki megdöbbenést, mert az egyházi közvélemény mégiscsak rendkívülinek tartotta a kialakult helyzetet és a liturgikus korlátozásokkal együtt jogosnak vélte az érvényes előírásokat. Az a hang sem némult el teljesen (főként az amerikai katolicizmusban), amely az egyházi életet korlátok közé szorító intézkedések háttérében egyenesen „koronahisztériát” látott, és ünnepelte a liturgikus tilalmak miatt jogi lépéseket fontosnak tartó kezdeményezéseket, de ez a hang összességében kisebbségi maradt.

Függetlenül azonban attól, hogy milyen válaszok születtek az egyházi modernség kérdésére, magától értetődően különösen nagy érdeklődés övezte azt a problémát, hogy a válsághelyzetben egyáltalán milyen jelentőséget kell tulajdonítanunk az eucharisztia közösségi ünneplésének. A vélemények, mondani sem kell, e téren is igen szétartóak voltak. Egyesekben az a gyanú merült fel, hogy az eucharisziát központi (ha nem egyenesen az egyedüli) kérdésnek tekintő felfogás az egyházi élet, a keresztény létezés és a kortárs katolicizmus teljesen egyoldalú megítélését tükrözi, mintha a templomok bezárásával az egyház egész élete zárt kapuk mögé szorult volna. Hát nem sokrétűbb a katolikus valóság annál, hogy a templomok falai közé lehetne szorítani, tették fel a kérdést sokan, és nem kellene-e többet foglalkoznunk az élő hitoktatásból kieső gyerekekkel, a szentségek húsvéti felvételére készülő családokkal, az egyedülállókkal, az idősekkel vagy éppen azokkal, akiknek hirtelen rengeteg szabadidejük lett, s joggal várnak kulturális és intellektuális tartalmakat az egyházuktól? Mindenesetre a fő hangsúly a nyilvános szertartások és az eucharisztia kérdésére esett, ami persze tanulságos következményekkel járt.

Először is kiderült, milyen könnyen kapnak lábra szélsőséges és különleges javaslatok, s elgondolkodtató volt, vajon miféle teológiai meggyőződéseket vallottak azok, akik efféle felvetésekkel álltak elő. Köztudomású, hogy a katolikus egyházban az eucharisztia ünneplése csak az egyházi rend szentségében, konkrétan a papságban részesült személy vezetésével lehetséges, magyarán misét csak felszentelt pap mutathat be. Egyes teológusok, még neves egyetemekről is, mégis olyan ajánlásokat fogalmaztak meg, amelyek értelmében keresztségüknel fogva a katolikusok most egyetemlegesen képessé válnának a szentség ünneplésére, sőt akár a televízió vagy a

számítógép képernyője elé helyezett kenyeret és bort maguk is szentségi valósággá változtathatnák át. A felvetés teljes képtelenség a katolikus teológia fényében, mégis jól rávilágít arra, hogy minden megoldás szóba került a legalább látszólagos normalitás megteremtése vagy helyreállítása érdekében. Ezek fölött a kérészetű teológiai vélemények fölött nem is volt nehéz napirendre térni.

Kevésbé volt könnyen megítélhető az a javaslat, mely szerint ha a hívők nem is tudnak eljárni a templomba, családonként arra kijelölt személyek elvihetnék szeretteknek az eucharisziát, hogy ily módon biztosítsák a szentségben való részesülés lehetőségét. Ennek természetesen nem lett volna elvi akadálya, a járvány elleni védekezés gyakorlati szempontjai miatt mégsem alakult ki ilyen gyakorlat. Arra mindenesetre jó volt a felvetés, hogy elgondolkodtatta a teológusokat az eucharisztia jelentőségéről. Nem sokkal a családi körben szétosztható (vagy gúnyosan elvitelre kértnek nevezett) eucharisztia gondolatának felbukkanása után egyesek arra intettek, hogy helytelen ennyire centralizálni ezt a szentséget, mert olyan Krisztus-központú (sőt *krisztomonista*) szemléletmódnak válhatunk áldozatává, amely folytonosságot lát az egyedül fontosnak beállított Krisztus és a képviselővel megbízott hierarchikus papság között, s ezzel egyoldalúan intézményesíti és hierarchizálja az egyházat. Az idevágó ellenvetések szerint ugyanilyen fontosnak kell tartanunk a Szentlélek cselekvését is, és az interneten vagy televízió előtt figyelemmel kísért liturgiák a Lélek közösségteremtő tevékenysége miatt az eucharisziában való részesülés nélkül is kegyelmi tapasztalatot tudnak nyújtani a szemlélők számára. Szükség van valós eucharisztikus ünnepre, de a határait hatalmasra tágítja az a pneumatológiai dinamika, amely egységbe tudja összefűzni a képernyők előtt ülő katolikusokat.

De még e viszonylag józan és előrevivő szempont megfogalmazóinak is azzal kellett szembesülniük, hogy (főként német nyelvterületen) egyáltalán nem mindenki szemében voltak elfogadhatók az „egyszemélyes”, nép nélkül bemutatott, azaz kizárólag a pap jelenlétében zajló eucharisztikus ünnepek. Mivel a 20. század dereka előtt általánosak voltak az ilyen típusú „magánmisék”, egyesek szemében félő volt, hogy a nép hiányában végzett liturgiák visszacsúsztatják az egyházat a közösségi elv térnyerését megelőző századok világába (egészen más helyzetben voltak persze a bizánci rítusú katolikusok, akik körében a pap egymaga nem is végezhet liturgiát). Ezzel kapcsolatban idővel meghonosodott a pejoratív értelmű „retrokatolicizmus” kifejezés, annak jelölésére, hogy a „magánmisék” egy letűnt világ idejétmúlt megnyilvánulásai, amelyeket az sem ment, ha történetesen a modern technika segítségével mások számára is láthatóvá, szemlélhetővé válnak. Ha ellenirányú jelenséget kellene megnevezni, talán arra lehetne utalni, hogy voltak olyan szerzetesi közösségek, amelyekben pontosan az eucharisziában való részesülés általános lehetőségének hiánya döntötte el azt a – látszólag nem túl fontos, ám nemcsak szimbolikus értékű – kérdést, hogy nagypénteken, amikor a katolikus egyház nem mutat be eucharisztikus liturgiát, a szerzetesek részesüljenek-e mégis a szentségben: volt olyan közösség, amelynek tagjai évekig nem jutottak dűlőre a kérdésben, a szolidaritás jeleként most mégis könnyen lemondtak a nagypénteki eucharisziáról.

Sok minden egyébről is szót lehetne persze ejteni. Arról, hogy sok buzdítás hangzott el az egyéni imaélet elmélyítésére és a családok vallásosságának átgondoltabb megszervezésére – mégis kevés kreatív segédlet vált elérhetővé kisebb gyerekeket nevelő családok számára; arról, hogy gombamód elszaporodtak a különböző koronateológiák és teológiai munkacsoportok járványügyi reflexiói – a jelek szerint mégis kevés olyan meglátás született, amely túlélheti a járvány időszakát; vagy éppen arról, hogy sokféle történeti vizsgálódás, korábbi járványok egyházi kezelését áttekintő elemzés látott napvilágot, és sokan kihasználták a helyzetet arra, hogy emlékezetbe idézzék az emberi egzisztencia törekenységét és esetlegességét – ám az a jovialitás vagy éppen vehemencia, amellyel az emberi törekenységről beszéltek, nem éppen megrendülést váltott ki azokból, akik hallgatták őket.

Mindezek után a magam részéről öt olyan tényezőt tudok kiemelni, amelyet különösen elgondolkodtónak tartok a katolikus reakciók tükrében. Először is azt, hogy az egység szentségének számító eucharisztia ünneplésével kapcsolatban újra csak az a nagyfokú polarizáltság mutatkozott meg, amely egyébként is jelen van a katolikus közegben éppúgy, mint persze a társadalom számos területén és egészében. Az eucharisziával kapcsolatos viták rávilágítottak az egyházi egység törekenységére, azokra a hajszálrepedésekre, amelyeket rendszeresen tapasztalhatunk. Még látszólag mellékes tényezők is komoly gondokat okozhatnak: mivel a járványra való tekintettel minden hívőnek a saját kezébe vett eucharisziát kell magához vennie, egyes közösségekben komoly fejtörést okoznak azok, akik lelkiismereti okokra hivatkozva követelik, hogy a nyelvükre kaphassák a szentséget, amivel máris elriasztják azokat, akik ebben járványügyi kockázatot látnak – apróságnak tűnik a dolog, de tünetértékű.

Másodsorban fontosnak tartom, hogy az eucharisztia teológiájának mélységeiből meg tudott mutatkozni valami azok állásfoglalásában, akik azt hangsúlyozták, hogy az egyház liturgiájának mindig van kozmikus dimenziója, az eucharisziát minden alkalommal mindenkiért, minden emberért és így a távollévő hívőkért is bemutatják, és most, amikor csak keveseknek áll módjukban közvetlenül részt venni a szertartásokon, mindenki behatóbban átgondolhatja az egyház liturgiájának kozmikus és egyetemes jelentőségét, amely mindenki életére közvetlen hatást gyakorol. Ezzel összefüggésben szintén világossá vált, hogy a liturgia kérdése mindig csak tágabb összefüggésben közelíthető meg, és minél inkább hiányzanak a tágabb kontextusok, annál nagyobb az esélye az egyoldalúságoknak és a szükségtelenül polemikus állásfoglalásoknak.

A járványhelyzetnek köszönhetjük, hogy talán jobban meghallottuk azok hangját, akik szerint a keresztyéneknek többet kellene foglalkozniuk azokkal, akiket keresőknek szokás nevezni, akikben olyan intellektuális, spirituális és kulturális éhség munkál, amelyet sokszor könnyebben ki tudnak elégíteni az egyházak falain kívül, mint belül. Hol van korunk Galileája, hol találkozhatunk ma a Feltámadottal, hol várja a feltámadt Jézus a tanítványait, tette fel valaki a kérdést húsvét tájékán, majd azt a választ adta: a keresők alkotják korunk Galileáját, a Feltámadottal való találkozás helyét, nekik kell kiemelt figyelmet szentelnünk. A kialakult helyzetben azon is

érdemes eltöprengenünk, hogy milyen digitális és fizikai módjait találtuk meg eddig az ilyen keresők könnyebb elérésének.

Negyedsorban érdekes, hogy a világjárvány mintha elsősorban nem is önmagában lenne probléma, hanem főként rávilágítana arra, hogy milyen sokféle egyéb probléma vesz körül minket. Az egyházak intellektuális és spirituális ajánlatainak kérdéséről kezdve a megugró kínai válásokon és a hazai gyermekbántalmazási esetek számának emelkedésén át az egészségügy és az oktatás helyzetéig bezárólag egész sor olyan szférával szembesülhettünk, ahol a járvány reflektorfénye a sötétebb sarkokba is bevilágított, és most érdeklődve várhatjuk, mire megyünk ezzel a friss (bár nem mindig kívánatosnak tűnő) világossággal.

Az utolsó szó pedig legyen a pozitivitásé. Az elmúlt napokban a nyugati nyilvánosságban jól ismert katolikus szellemek váratlan módon egészen pozitív hangvételű nyilatkozatokat tettek: volt, aki a társadalmi szakadékokat és törésvonalakat legalább időlegesen áthidalni képes szolidaritás megragadó megnyilvánulásaival szembesült, és volt, aki a járványhelyzetre adott egyházi válasz meglepő kreativitását domborította ki. Az előzőekben tartózkodtam attól, hogy neveket rendeljek a különböző álláspontokhoz, de végül nem tudom nem megemlíteni, hogyan olyan eltérő vérmérsékletű és látásmódú nyilvános katolikus gondolkodók tettek egészen pozitív nyilatkozatokat, mint amilyen a kanadai Charles Taylor és a svájci Martin Werlen. Hogy ezek a kiemelkedő gondolkodók „optimista” végkövetkeztetésre jutottak, az számomra fontosabb hozadéka az elmúlt heteknek, mint a liturgikus kérdésekben zajló torzsaladás nagyfokú polarizáltságról tanúskodó folyamata. A gond csak az, hogy míg a liturgikus viták zaja mindenkire eljut, a más regiszteren megszólaló Charles Taylorra továbbra is süket lesz az egyházi közélet.

Kereskényi Sándor
TÁVOLRÓL SEM UGYANAZ!

Bármilyen témáról is legyen szó, a protestáns teológusoknak, lelkipásztoroknak oktatásuk során beléjük oltott, olykor kényszerű kötelessége, hogy eleget tegyenek olvasóik, hallgatóik elvárásának, akik tájékoztatást várnak a felől, hogy reformátor ősünk a témafelvetésben említett helyzetben milyen iránymutatást nyújtó gondolatokat fogalmaztak meg, és azokat hitelesítve miképpen cselekedtek.

Járványról és az abban elvégzendő lelkipásztori szolgálatról lévén szó, három rövid példával elégittem ki ezt az igényt.

Emberek százai hagyták el Wittenberget, amikor 1527 augusztusában pestis ütötte fel a fejét a városban. Luther Márton és felesége, az áldott állapotban lévő Katharina kifejezetten azért döntöttek a maradás mellett, hogy ápolják, erősítsék a fertőzötteket, és vigasztalják az elhunytak hozzátartozóit.⁷²

Kálvin János Genfben végzett szolgálata idején a pestis nem kevesebb, mint öt alkalommal pusztított a városban. Kálvin, életét kockáztatva szervezte meg a szenvedők látogatását és ellátását. Gyűjtést rendezett, és külön épületet jelölt ki a pestisben szenvedő betegek – helyiek és a város falai között védelmet remélő menekültek – számára. Munkatársai örömmel számoltak be arról, hogy áldozatos munkájuk láttán mily sokan tértek meg. Kálvin szívbemakoló, szenvedélyes igehirdetésekkel szolgált elhunyt hívei koporsója mellett.⁷³

Heidelbergre 1566-ban sújtott le a pestis. A város lakossága, beleértve az udvari méltóságokat, tömegesen hagyták el a települést. Olevianus Gáspár főpásztor és Ursinus Zakariás a járvány elmúltáig ápolták, gondozták a szerencsétlen betegek testét és lelkét.⁷⁴

A XVI. század tudományos, technikai felkészültségének ismeretében bátran elmondhatjuk, hogy hitünk fentebb nevezett és sok ezer névtelen hőse esetében fel sem merülhetett a távistentisztelet kérdése. Feltehetően szemtől szembe, esetleg elégtelen védőeszközökkel felszerelve végezheték vigaszt nyújtó szolgálatukat, és betegektől zsúfolt tereken, utcákon hirdették a szerető Isten csapások között is enyhülést nyújtó jelenlétét.

Példátlan, 2020 tavaszán bekövetkezett helyzetünkben buzgón kereshetünk, és a megfelelő szavak, kifejezések begépelését követően, modern eszközeink segítségével másodperceken belül rátalálhatunk azokra a bibliai történetekre, illetve hitvallásainkban található igazságokra, melyek megoldást kínálnak. Mire? Arra, hogy felidéz-

⁷² WITVLIET, John D. – SNYDER, Noel – CORNOU, María – JANG, Chan Gyu: *Pandemics and Public Worship Throughout History*, *worship.calvin.edu*, 2020. 03. 23. URL: <https://worship.calvin.edu/resources/resource-library/pandemics-and-public-worship-throughout-history> Utolsó letöltés: 2020. 03. 23.

⁷³ PARSONS, Burk (ed.): *John Calvin, A Heart for Devotion Doctrine & Doxology*, Orlando, Florida, Reformation Trust Publishing, 65.

⁷⁴ CLARK, Scott R.: *Caspar Olevian and the Substance of the Covenant*, Grand Rapids, Michigan, Reformation Heritage Books, 2008, 20.

zük, mi volt az oka, valamint kezelésük testi és lelki módja azoknak a járványoknak, melyek ötszáz, kétezer, vagy háromezer-ötszáz évvel ezelőtt sújtották az akkor élő híveket és ellenségeiket. Ezzel a hasznos és dicséretes kutatással, konzekvenciáinak levonásával azonban egy tapodtat sem léptünk előre.

Ezzel el is érkeztünk Fazakas professzor úr vitaindító írásának számomra kulcsfontosságú kihívásához. Átgondolásra késztető utalásai és az azokra adott válaszkísérletek, az alaposan bejárattott, hitvallásainkkal biztonságosan kivédhető magyarázatoknál sokkal mélyebb kérdéseket hoztak felszínre. Ő így fogalmazta meg: „Az eddig elmondottak alapján szükséges néhány következményt átgondolni és néhány gyakorlati kérdést megfogalmazni, tekintettel úrvacsora gyakorlatunkra – szükség-helyzetben és szükséghelyzetben kívül egyaránt.”

Az idézett szövegrészből úgy tűnik, hogy kizárólag az úrvacsorai gyakorlatra kíván fókuszálni, ugyanakkor, írása második szakasza előtt számos olyan kérdést vet fel, melyek – bár alig észrevehetően megbújnak a „távúrvacsora” és egyáltalán a sákramentum értelmezésének tisztázásra váró ügye mögött –, valójában ahhoz hasonló, elvarratlan kázusokat feszegetnek.

A teljesség igénye nélkül, Fazakas professzor úr írását és az arra reagáló hozzászólásokat figyelembe véve, azokat saját meglátásaimmal kiegészítve igyekszem röviden megfogalmazni azokat a gondolatokat, melyek az elmúlt hetek során kihajtottak bennem. Izgalommal és megelégedett hálával várom e hajtások megerősítését, méregtelenítő permetezését vagy visszametszését mindazok részéről, akik akár búzának, akár konkolyoknak tartják őket.

a) *Tartós berendezkedés „a templomtérben összegyülekezett gyülekezet nélküli istentisztelet műfajára”.*⁷⁵ A jelenlévő technikai személyzet és érdeklődő gondnokok, presbiterek számát (3-10 fő) tekintve a felvételek során a nagyobb gyülekezetek létszáma is arra a szintre redukálódik, mely számos település templomában, imaházában az átlagos hétköznapi vagy vasárnapi templomba járók számával egyenlő. A templomtérben tehát a felvételek közben jelen van egy gyülekezet! Nem műfajváltás, hanem létszámváltozás történik. Az istentisztelet ott, akkor: marad az, ami.

b) *A táv-istentisztelekek „ekkléziológiai minősége”,* ha egyáltalán megengedhetjük magunknak a minősítést, a televízió közvetített alkalmakhoz hasonló értékkel bír. Érzelmi szempontból kétséget kizáróan közelebb állnak azokhoz, akik az adott templomba járnak, összehasonlítva azokkal a nézőkkel, akik először „kóstolnak bele” a számukra idegen szószéken, pulpitus mögött álló, ismeretlen lelkész szolgálatába. Amennyiben definiáljuk az ekkléziológia szót, és a bibliai tanítás szemszögéből vizsgáljuk a távistentiszteletet, a kérdés kiüresedik, hiszen a Biblia nem minősítheti ezeket az újfajta formai, logisztikai kereteket.

c) *Mi az, „amit biztosítani képes a technika, illetve az online közvetítés – és mi az, amit nem?”* A távistentisztelet, ha nem is a megszokott minőségben, mégis eleget tesz

⁷⁵ A dőlt betűs idézeteket Fazakas Sándor vitaindító írásából emeltem ki.

két érzékszerv, a fül és a szem számára elegendő információk közvetítésére. Ugyanakkor nem képes biztosítani azokat a feltételeket, melyek talán soha nem tudatosulva, de elengedhetetlenek ahhoz, hogy teljessé tegyék a gyülekezeti közösség élményét. Ezek a további három érzékszerv funkcióját jelentik: a templom (gyülekezeti ház) egyedülálló illatát, a testi kontaktus (kézfogás, ölelés, megérintés) csoportszellemet megerősítő biztonságát, valamint – úrvacsora esetén – a spirituális unióhoz elengedhetetlen közös élmény átélését. Mindezek mellett: hitünk szerint a hit hallásból van, következésképpen a sajnálatos hiányosságok ellenére egyetlen érzékszerv is elegendő ahhoz, hogy a Szentlélek Isten kiegészítse azt, amire az online közvetítés képtelen (vö. rádiós istentiszteletek).

d) „*Nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve...?*” Amennyiben a „teológiai műhelymunka” jelen helyzetünkben a gyakorlati teológia területét is magában foglalja, úgy a kérdés költőinek tűnik. A „*kényszerszülte alkalmakra*”, lényegükből eredően, nem tudunk felkészülni, hiszen nem számítunk rájuk. Az általam fentebb említett „elvarratlan kázusok”-ra utalva számtalan olyan dolgot felsorolhatunk, melyekről tudunk, mégsem végzünk kielégítő „műhelymunkát”. Példák erre a kibocsátott VI. éves lelkész-teológus szakos hallgatók, leendő, fiatal kollégáink, akik szinte kivétel nélkül arra panaszkodnak, hogy hittanórákat legfeljebb hospitáltak, de nem tartottak; a temetés elméletéből vizsgáztak, de ravatalozóban akkor jártak, amikor hozzátartozóikat búcsúztatták, stb. Igen, ők bizony – ahogy egykor mi is – már az ijesztően éles helyzetekben a gyakorlati „*teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét*” keltik. Ráadásul nem is oktatóik, hanem az iskolás gyerekek, a gyászolók, az esküvői ünneplők stb. előtt.

e) A távistentiszteletben közvetített távúrvacsora problémafelvetéséhez a következőket kívánom hozzáfűzni. Az úrvacsora misztikuma messze meghaladja fel-fogóképességünk határait. Idézhetjük hitvallásainkat, és ha kitanuljuk belőlük, ki-alkálthatjuk saját magunk és közösségünk eucharisztikus gyakorlatát. A Biblia írott kijelentéséből azonban semmiféle felhatalmazást nem kaptunk arra nézve, hogy a Krisztust Uruknek vallók közösségében ki, hol, milyen formában adhatja és veheti a szent jegyeket. Gyülekezetünkben sem táv-, sem házi úrvacsoravételre nem buzdítottuk egyháztagjainkat, de nem is óvtuk őket azok gyakorlatától.

Annak érdekében, hogy életszerűvé váljon ez az írás, hadd álljon itt egy válogatás azoknak a gyülekezeti tagjainknak üzeneteiből, akik választ adtak a kérdésre, hogyan élnek meg a veszélyhelyzetben közvetített távistentiszteleteket. Ők a leghitelesebb kritikussaink, mert végül is: értük csináljuk...

„A március 16-tól elrendelt kijárási tilalom bizonyos tekintetben még jót is tett a gyülekezeti életnek. [...] Amióta ilyen módon közvetítjük az istentiszteleteket, többen nézik és hallgatják, mint a valóságokat. [...] A pozitív statisztika ellenére az ilyen istentiszteletek csak a legnagyobb szükségben helyettesíthetik az igazit. Nagy önfegyelmet igényel, hogy az otthoni laza körülmények ne váljanak »mozizássá«.”

„Nekünk nagyon hiányzik, hogy vasárnap reggel lelkünket és külsőnket ünnepelőbe téve templomba mehessünk. Hiányzik a gyülekezet, a templom atmoszférája, a néhány perces beszélgetés a kijáratnál. [...] Istennek hála a legfontosabbat, az igehirdetést viszont megkapjuk, és együtt énekelhetünk, imádkozhatunk lelkipásztorainkkal. Utána elbeszélgetünk az üzenetről, amit az igehirdetésben kaptunk.”

„[...] [K]inyílt a Kárpát-medencei reformátusok világa, be-beköszön az ember ebbe a templomba is, abba is; itt is-ott is végighallgatja a 25-30 perces istentiszteletet. [...] [A] térbeli akadályok lebomlottak.”

„Mi nagyon szeretjük az istentiszteleteket együtt nézi a család. Hipp-hopp beépült az életünkbe ez a felállás is, és roppant kényelmes.”

„A vasárnapi közvetítések? Jobb, mint a semmi (tényleg!), még szerencse, hogy legalább ennyi van. De nem ugyanaz. Nincs meg az a hangulata. Más kérdés, hogy szerintem sem jó ötlet a templomokban sok embernek összegyűlni, nehogy ránk kenjék a vírus terjedését.”

„Hiányzik a közösség, a szerdai alkalmak és az Úrvacsora szentsége, de van előnye is az online rendszernek: visszanezézhető!”

„A bezártságban, mikor először találkoztam ezzel az új prédikációs helyzettel, rendkívüli öröm volt, hogy látom a szószéken tiszteletes urat... a mosoly visszaadta a régi emlékek megszokott biztonságát: együtt vagyunk!”

„Engem nem zavar a virtuális valóság, mert örömmel veszem, hogy hallhatom Isten üzenetét. Típus kérdése, én nem vagyok társasági ember.”

„[...] [A]zt figyeltem meg, hogy precízebben fogalmaznak a lelkészek, mint egyébként, inkább mentesek a stilisztikai slendriánságtól. De kísértés is van! Néhányan felolvasást tartanak, nem nagyon vagy csak olykor-olykor néznek fel a papírból, ami élettelenül teszi az élő igazságokat, mert ilyen módon mintha nem a szívből jönne a prédikáció.”

„Reménykedem abban, hogy a járvány múltával is megmaradnak az internetes istentiszteleti lehetőségek ünnepi alkalmai.”

„Az Istentisztelekek youtube-os nézése/hallgatása kényelmes és abból a szempontból hasznos, hogy az is hallja, aki esetleg nem minden alkalommal jár templomba, de örömmel veszi az üzeneteket! Viszont a templomi tér, a közösségben való igehirdetésnek az érzete, az együttlét hiányzik, de nagyon. A templom egyfajta nyugalmat biztosít a léleknek, ami egyben feltöltődést is jelent. A lelkész megnyugtató hangja, beszéde a net-en is átjön, de az érzet más.”

„Bennem kavarnak az érzelmek, valójában nagyon hiányzik a templomi közösség, a megszokott rend, a közös éneklés, imádkozás. A neten pedig a bőség zavara van, eleinte meghallgattam, néztem, olvastam több prédikációt, elmélkedést, de nem adta meg azt az élményt, amit a templomi közösség ad. Némelyik erőltetettnek tűnt, másokét nem tudtam elfogadni, így ma már nem olvasom-hallgatom azokat. Maradok a sajátunknál.”

„Itthon felállsz a felvétel után, és folytatod a dolgodat, vagy van idő az át gondolásra, vagy nincs. Míg a templomból hazajövet van egy kis idő elmélkedni az elhangzottakon – ez is egy szempont.”

„A virtuális ige hirdetés, szerintem, szigorúan átmenetinek kell tekinteni! Egy egyetemi tapasztalat: az angol hallgatóknak és ma már a magyaroknak is, fel kell rakni az előadások anyagát a netre. Kezdetben meg jártak órára, azután szépen elköptak, mondván, úgyis megtaláljuk a coospaceben. Félek, hogy a kényelem kiszoríthatja a templomi együttléte. Úgyis magányosok vagyunk, nem kellene ezt fokozni!”

„Az Istentsztelekre rákészlünk, a maga idejében géphez ülünk, hiszen nagyon hiányzik a vasárnapi lelki együttléte. (Meg a kórus!) Nem mondhatom, hogy kevésbé érint meg, mint a templomban. Ez részben a lelkiállapotunkból is fakad. Mindig veletek éneklünk, imádkozunk.”

„[...] [V]asárnapi ruhába öltözve, lélekben a helyünkön ülve hallgatom a közvetítéseket, és veletek együtt énekelek.”

„Persze hiányzik a testvérek jelenléte, a készülődés indulás előtt (ami a gyerekek miatt nem mindig zökkenőmentes), de jelen körülmények között ez a mód tökéletes és nagyon jól szolgálja azt a célt, ami az ige hirdetés célja.”

„[...] [K]órházban lévén akkor is csak a virtuális közösséget érezném, ha nem lenne járvány, de a prédikáció az Istennel való közösségemet erősíti. Köszönöm nektek a szolgálatokat, segít a gyógyulásban.”

„A karantén, a kényszerű bezártság átnevel bennünket. Bevalljuk vagy sem, új dolgokat tanultunk az eddigi másfél hónap során: elnézőbbek, türelmesebbek, segítőkészebbek lettünk. Ebben nagy szerepet játszott a mindennapi bibliaolvasás, a határozottabb elmélyülés a hitbéli kérdésekben, valamint azok az impulzusok, amelyek a vasárnapi (virtuális) istentsztelek közvetítenek. Jó, többen »vagyunk« most, de ez mégsem az igazi! Ám ilyenkor a körülményekhez kell igazodnunk, és úgy, annak megfelelően elfogadni az Úr üzenetét! S ha ezt megtanultuk, akkor el is fogadjuk, és ugyanúgy várjuk a vasárnap délelőtt 10-kor kezdődő istentszteleket, mint amikor ünneplős ruhánkat felöltve igyekeztünk Isten Házába. Igen, jó lenne ott a helyszínen hallgatni az ige hirdetés, utána megszorítani a kezét a tőlünk elköszönő lelkésznek, néhány szót váltani a lépcsőn lejutó testvérekkel. De most ez nem lehetséges. A Gondviselőnek más szándéka van velünk. Például az, hogy vasárnaponként ide ülünk a számítógép elé, és innen hallgassuk meg, fogadjuk be az Ő igéjének ránk szabott tételeit. S utána ugyanúgy mondjuk ki: Soli deo gloria!”

Kodácsy Tamás

AZ ONLINE ISTENTISZTELETEN VALÓ JELENLÉT

Évekkel ezelőtt egy istentiszteleten alig volt hely a kecskeméti református templomban, így én is egy vastag oszlop mögé kényszerültem. Semmit nem láttam a fehér pillértől, ezért kértem szomszédaimat, hogy húzódjanak egy kicsit szélebbre, hadd lássak én is. Sajnos mozdulni sem tudtak, de tréfásan azzal biztattak, hogy „a hit hallásból van” (Róm 10,17), nem kell ahhoz látni! Tudomásul vettem a helyzetet, és úgy vettem részt az istentiszteleten, hogy semmit nem láttam. Ha bárki kérdezi, hogy ott voltam-e, részt vettem-e, akkor azt válaszolom, hogy igen, teljes szívvel, kétségtelenül. Mert a jelenlétet nem befolyásolta az, hogy láttam-e az oszloptól vagy sem, illetve látott-e engem a lelkész vagy sem. Viszont nyilvánvalóan másként volt jelen az, aki látott, aki figyelte az arckifejezéseket, a kórust vagy a lelkész testbeszédét. Mégis ugyanott voltunk jelen, ugyanazon az istentiszteleti eseményen vettünk részt, ugyanaz a Lélek munkálkodott bennünk, és ugyanúgy megszólított Isten, bár érzékszerveink más intenzitással működtek, és környezetünk változásából más tapasztaltunk meg. Ez a különböző módon való jelenlét spirituális azonossága az online istentiszteletek egyik – ha nem egyetlen – kulcskérdése. Az online (úrvacsorás) istentisztelet vizsgálatánál nem kerülhetjük ki azt a kérdést, hogy mit értünk *jelenlét*en.

Online istentiszteleti modellek

2020. március végén a COVID-19 járvány miatt bezártak a templomok, és a húsvétot sem tudtuk a megszokott módon ünnepelni. A gyülekezetek nem gyűlhettek össze a templomokban, így egyházunk vezetése arra buzdította a lelképászorokat, hogy az oktatási szférához hasonlóan használják ki az informatikai lehetőségeket, és igyekezzenek interneten keresztül istentiszteleteket közvetíteni. Sőt, a zsinat elnöksége húsvétkor az egész Kárpát-medence magyar református közösségét „online úrvacsorára” hívta.⁷⁶ A korlátozások következtében merült fel bennem a kecskeméti esethez hasonló kérdés, hogy milyen érzékelés szükséges egy istentiszteleten való részvételhez? Kell-e hozzá mind a látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás? Milyen feltételekkel van jelen az ember egy liturgikus eseményen?

Az MRE Zsinatának Elnökségi Tanácsa egyrészt elismerésre méltóan nagyot lépett, amikor az online alkalmakra biztatott, másrészt nemet mondott az istentiszteleti jelenlét online kiterjesztésére. Körlevele arra buzdít, hogy az online közvetítésbe bekapcsolódva a családok házi istentiszteleteket tartsanak, és „az egy háztartásban élők vagy közvetlen családtagok alkossanak házi gyülekezetet”.⁷⁷ Ez azt jelenti, hogy az online közvetítés nem formál egy nagy gyülekezetet, hanem a lelkész a maga szűk

⁷⁶ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KOMMUNIKÁCIÓS SZOLGÁLATA: Úrvacsorázzunk közösen húsvétkor!, *reformatus.hu*, 2020. 04. 06. URL: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/urvacsorazunk-kozosen-husvetkor/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

⁷⁷ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖKSÉGE (MRE ZsTE): Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020.

közösségével egy gyülekezetet alkot, és a házbeliak is további kis gyülekezeteket alkotnak. Ezen az állásponton van Bogárdi Szabó István is: „A házi istentisztelet feltételezi, hogy a lelkészen kívül még legalább egy személy jelen van – házastársa, nagykorú gyermeke, gyermekei, gondnok, presbiter, kántor, webkamerakezelő. A házi istentisztelet közvetítése technikai eszközökkel (webkamera) biztosítható. Akik a közvetítést nézik, azok is alkossanak házi istentiszteleti közösséget. Egy-egy család.”⁷⁸ A házi istentisztelet, ahol egy beteg nem tud templomba menni, valóban kis gyülekezetet jelent ott és akkor, ám a zsinati levél nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy az online közvetítés egyszerre több embert kapcsol be az istentiszteleti eseménybe, és a jelenlétet tekintve gyökeresen más helyzetről van szó, mint a megszokott házi istentiszteletek esetében. Ennek a helyzetnek az átgondolása alaposabb, interdiszciplináris teológiai reflexiót kíván.

Tehát miközben a zsinati levél bátran felvállalta az online istentisztelet és úrvacsora lehetőségét, lemondott a liturgikus jelenlét kiterjesztéséről. De ha nincs kiterjesztett jelenlét, akkor mi értelme van az online eszközök forszírozásának? Egy kinyomtatott részletes leírás, segédanyag is elég lenne ahhoz, hogy a házaknál a családok istentiszteletet tartsanak, így itt semmi nem indokolja az online kommunikációt jobban, mint egy körlevelet. Erre példa az Erdélyi Református Egyházkerület ajánlása, ahol otthoni családi áhítatokra buzdítanak online kapcsolódás vagy más technikai eszköz igénybevétele nélkül. Ez az online tér teljes kiiktatását jelenti, egyben feladását annak a lehetőségnek, hogy a földi, korlátozott keretek között egy online térben megvalósuljon a tágabb gyülekezeti közösség. A kérdés a reformátori alapokon állva nem az, hogy az offline házi istentiszteleteknek van-e jogosultsága, hanem az, hogy ha élhetünk az online tér lehetőségeivel, akkor azon keresztül megvalósulhat-e egy olyan online istentisztelet, ahol mindenki egy közösségben, egy liturgikus alkalmon vesz részt? Világos, hogy a 21. században az előbbi felvetés igazán érdekes és újjító, ebbe az irányába indult a zsinati javaslat is. Viszont a kiterjesztett jelenlét nélküli online istentisztelet felemás álláspontja ellentmondásos helyzetet szült, és alapot szolgáltatott azoknak a kritikáknak, amelyek eleve megkérdőjelezték az online istentisztelet és úrvacsora létjogosultságát. Ebből a felemás helyzetből adódik a legtöbb félreértés. A három távistentiszteleti modellt az alábbi táblázat foglalja össze.

03. 30. URL: https://www.reformatus.hu/documents/391/MRE_level_0330_jo.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

⁷⁸ BOGÁRDI SZABÓ István: Online úrvacsora, karanténistentisztelet?, *reformatus.hu*, 2020. 03. 27. URL: <https://www.reformatus.hu/egyhazunk/hirek/online-urvacSORA-karantenistentisztelet/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

A „távistentisztelek” magyar református modelljei		
<p>A ház és templom ikonok az egyházközséghez tartozó házakat és a templomot/gyülekezeti házat jelölik, a nyíl az online kapcsolatot, a szaggatott kör pedig egy istentiszteleti közösséget (<i>communio</i> és <i>congregatio</i>).</p>		
<p>Magyarországi Református Egyház ajánlása (Online kapcsolattal összekötött házi istentisztelek, kis gyülekezetekkel.)</p>	<p>Erdélyi Református Egyházkerület ajánlása (Online kapcsolat nélküli házi istentisztelek, kis gyülekezetekkel.)</p>	<p>Online istentisztelet kiterjesztett jelenléttel (Online kapcsolattal összekötött istentisztelet, egy gyülekezettel.)</p>

A távistentisztelek kritikája

Fazakas Sándor is kritikát fogalmaz meg, és számos teológiai kérdést vet fel, amelyekre tanulmányában alaposan és gyorsan reagált. Írása olyan általánosabb kérdéseket is felszínre hozott a klerikalizmussal, istentisztelettel és úrvacsorával kapcsolatban, amelyek további átgondolásra ösztönzik az olvasót. Tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy az internet segítségével lehet és kell is élni, de nem akárhogyan. Fontos az interakció megteremtése, amely éppen a járványhelyzet legnagyobb szükségletét enyhíti: a kapcsolattartást. Interaktív beszélgetéseket, bibliaórákat, teológiai előadásokat érdemes tartani, még ha sokkal több és másfajta készülést igényelnek is. Ugyanakkor az üres templomban előre felvett videós istentisztelek és az online úrvacsora létjogosultságát megkérdőjelezi, ahogyan ezt tanulmánya címében is jelzi. A távistentisztelettel kapcsolatban megfogalmazott fő kritikái: a fogyasztói szemlélet kielégítése, az interakció hiánya, a klerikalizmus és a templomi tér fetisizálása.

Az, hogy a távistentisztelek tömeges bevezetése a „fogyasztói szemléletet hivatott tovább erősíteni”, lényegében a mostani helyzetünk jellemző tünete. Itt gondolhatunk arra is, hogy az online istentiszteleti közvetítések kínálata egyfajta webshopot formált, ahol ki-ki választhatott a neki tetsző közvetítésekből. Ez a nyitottság és választék önmagában nem új, és nem is szükségszerűen probléma, sokkal inkább a régi (fogyasztói) életmódunk meghosszabbítását célzó motiváció a gond. Ugyanis a koronavírus-járványból fakadó korlátozások inkább arra ösztönöznek bennünket,

hogyan lehet a járvány előtti életünket a lehető legkisebb változtatással tovább folytatni, és átmenteni a virtuális térbe. Szó sincs arról, hogy felülbíráljuk korábbi cselekedeteinket, sőt minden arra irányul, hogyan lehet újra a régi „normális” mederbe terelni az életünket. Ez kihat társadalmunkra, gazdaságunkra és környezetünkre is. Félő, hogy a korlátozásokra adott reakció nem a mértékletesség felé terel bennünket, hanem éppen ellenkezőleg, a kihasználás új és biztosabb formáit fogjuk keresni. Ennek tükrében érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy miért éltetjük tovább azt az istentiszteleti formát, ahol a közösség közvetlen visszajelzése és bevonása a passzív tartalomfogyasztásban nullára redukálódik ahelyett, hogy a híveket párbeszédre, közvetlen istenkapcsolatra ösztönöznénk.

Miért mond le egyházunk vezetése annak a lehetőségéről, hogy az online térben egy nagy istentiszteleten, egy közösségben vegyünk részt? Világos, hogy a jelenlét online kiterjesztésének tétele veszélyt rejt, hiszen ez alapján véve kérdőjelezi meg a templomi tér, a fizikai jelenlét nélkülözhetetlenségét a járványon kívül is. Ugyanakkor az érzékelést tekintve nem igazán tudunk ellenvetést felhozni, mert az online közvetítésben látunk, hallunk, beszélhetünk, és akár vissza is jelezhetünk. Bizonyos szempontból erősebb jelenlétet is feltételez, mint egy oszlop mögött ülő ember vagy egy gyermekmegőrző helyiségben tartózkodó szülő, aki kihangosítón vagy képernyőn követi az istentiszteletet. A monitor mögött ülő hívőt is lehet látni, meg lehet szólaltatni, be lehet vonni az eseménybe. A templomra való hivatkozás nem vezethet a templomtér fetisizálásához, ahogyan Fazakas Sándor kifejti.

Abban is igazsága van Fazakas Sándornak, hogy az interakció nélküli, megszokott formában megtartott istentiszteletek online átmentése a klérus közvetítő szerepének bebetonozására szolgálhat, amely ellentétben van a reformátori elvekkel. Valószínűleg azért jut erre a következtetésre, mert a zsinati ajánlás szerint a templomi kis gyülekezetnek kitüntetett szerepe lesz, hiszen az adja a mintát, amelyet a többi házban követni és másolni kell, az úrvacsoravételt illetően is. Így a gyülekezeti közösség kiterjesztésének hiánya valóban egy hierarchikus sémát állít fel, ahol nem a családokat vonják be egy nagy online közösségbe, hanem Fazakas Sándor szavaival élve „online vezérlés” történik. Amikor Ravasz László azt írja a lelkészről, hogy tulajdonképpen „presbiter ő is, csak olyan, aki egy szolgálatot élethivatásként vállalt”,⁷⁹ akkor minden bizonnyal apósának, id. Bartók György erdélyi püspöknek az *antihierarchikus* (és *antiküriarchikus*) szemléletét idézi fel: „az egyházközösség és az egész egyház nem a püspökökön és nem a papságon épül fel, hanem az egyes individuumokból alakul ki szerves egészé, élő organizmussá a bűnbánat és a hit által újjászületett emberekből”.⁸⁰ Nem véletlen talán, hogy a lelkészek nélküli, önálló házi istentiszteleti közösségek lehetősége éppen az erdélyi reformátusok ajánlásában jelenik meg – ennek további kutatásra érdemes teológiai és egyház-szociológiai okai lehetnek.

⁷⁹ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 178.

⁸⁰ BARTÓK György: *A református egyháznak presbyteriális szervezete*, Kolozsvár, Gámán János Nyomda, 1904, 7.

Azt is elképzelhetőnek tartja Fazakas Sándor, hogy ha a családok egy akaratban és egy adott időpontban tartanak otthoni áhítatot az erdélyi ajánláshoz hasonlóan, akkor ez a sorsközösség egy „mennyei istentiszteletben” egyesíti a hívőket, amely „több erőt adna, többet megéreztetne a hívő emberrel a Krisztus egy, szent és egyetemes egyházához való odatartozásból, mint a monitorokra és online-közvetítésekre való *esetleges és végső soron ellenőrizhetetlen*, interakcióhiányos rákapcsolódás” (kiemelés tőlem – K. T.). Ezen a ponton fel kell tennünk azt a kérdést, hogy ha az online közvetítéssel szembeni kritikának a lelkészközpontúság és az istenkapcsolat ellenőrzésének szándéka az egyik sarokpontja, akkor miért probléma az, hogy az online közvetítés *esetleges és ellenőrizhetetlen*? Az érvelés arra a premisszára épül, hogy a távistentisztelekkel a lelkészek saját közvetítő szerepüket, illetve ellenőrzésüket akarják erősíteni. Ez biztosan kudarcot vall, ha a premissza érvényes. Viszont nem biztos, hogy minden online gyülekezeti alkalomnak ez a célja, és ebben az esetben nem áll meg a kritika az online istentiszteletre sem.

Fazakas Sándor mindegyik felvetése jogos, de kritikája alapvetően a fent említett felemás álláspontból és a kiterjesztett jelenlét reflektálatlanságából adódik. Összegző pontjainál is abból indul ki, hogy ütközteti az offline és online házi istentiszteleteket. Lényegében a korábban bemutatott táblázat első oszlopát kritizálja a második oszlop nézőpontjából, de nem számol a harmadik oszlop lehetőségével, az online istentisztelet kiterjesztett jelenlétével. Önmagában az általa használt „távistentisztelet” kifejezés is a lelkész és a gyülekezeti tagok távolságát hangsúlyozza. Ezzel szemben az online térben kiterjesztett jelenlét a találkozásnak, egyfajta közelségnek adna lehetőséget.

Tegyük azért fel, hogy az MRE ajánlása egyáltalán nem a klerikalizmus erősítésére, a templomtér fetisizálására, főleg nem a fogyasztói szemlélet éltetésére vagy az interakció eltörlésére épült, hanem egyszerűen arról van szó, hogy a korábbi gyakorlatok közül a házi istentiszteleti forma hasonlított legjobban az új szituációhoz, ezért jobb híján ahhoz kapcsolták az online istentiszteleteket. Ebben az esetben Fazakas Sándor kritikája légyárat támad. A zsinati ajánlás kétértelműsége ettől még adott, és az online jelenlét kiterjesztésének kérdése továbbra is az asztalon van. Fazakas Sándornak azok a gondolatai visznek bennünket innen tovább, amelyek a fizikai távolságban lévő hívők közös, „mennyei istentiszteletbe” való bekapcsolódását és az online világ érzékeléseinek, interakcióinak lehetőségeit feszegetik.

Virtuális jelenlét mint valóságos jelenlét?

Mind a nemzetközi protestáns, mind a katolikus teológiai diskusszióban felmerült már a „virtuális jelenlét” kérdése. Antonio Spadaro jezsuita teológus magyarul megjelent könyve is részletesen vizsgálja az online térben való liturgikus jelenlét kérdését, amely a katolikus szentségtan tükrében különösen érdekfeszítő kérdés.⁸¹ A téma tárgyalását annál az újításnál kezdji, amikor az oltárra mikrofon került, s ez gyökeresen átalakította a liturgikus jelenlétet. A pap hangjának nem volt kitüntetett szerepe koráb-

⁸¹ SPADARO, ANTONIO SJ: *Cyberteológia*, Ford. Török Csaba, Budapest, Új Ember Kiadó, 2014, 113–141.

ban, esetleges elem volt csak a templomtér látványával, a mozgások, illatok közegével együtt. Csakhogy a kihangosítás áthidalta a celebráns és hívő közötti távolságot, mindent beterített, a hívő mindent közvetlenül hallott, és egy hangbuborék által képzett „szférikus felhőbe”⁸² került. Az online istentiszteleteknél nagyon hasonlóról van szó, amikor az audiovizuális telekommunikáció eltünteti a távolságot, és egy képernyőre, egy adatfolyamba kerülnek az istentiszteleten résztvevők. Könyvében számos példát hoz erre, megemlítve a Skót Egyház egyik gyülekezeti gyakorlatát is, ahol a nehezen elérhető apró szigeteken lévő szóránycsoportok számára az online istentisztelet volt az egységben maradás lehetősége.⁸³ A metodista Tom Ross lelkész 2010-es elképzelését is bemutatja, aki távúrvacsorát (*remote communion*) tervezett, ami az úrvacsorai jegyek egy időben való vételét jelentette volna a Twitteren bekapcsolódó gyülekezeti tagok számára.⁸⁴ Erről az elképzeléséről akkor lett, és a metodista egyház, megvizsgálva a kérdést, úgy döntött, hogy ezt az úrvacsorai formát nem engedélyezi.⁸⁵

Hasonló elutasító álláspontot fogalmazott meg korábban a katolikus egyház is, miszerint a „virtuális valóság nem helyettesítheti a Krisztus valóságos jelenlétét az Eucharishtiában, sem a többi szentség valóságát, sem a közös liturgiát a test és vér szerinti emberi közösségben”.⁸⁶ E keretben maradván Antonio Sparado tovább feszegeti a kérdést, és az internetes világ – vagy ahogyan ő nevezi, a *Second Life* – missziójának fontosságára hívja fel a figyelmet, bemutatva azt, hogy az ember négydimenziós, valóságos élete mennyire összefonódik a virtuális világgal. Ennek az összekapcsolódásnak a rohamos lépteit elemzi az érintős (*touch*) és vezeték nélküli (*wireless*), sőt már a gesztusok felismerésére (*gesture recognition*) épülő kommunikációban,⁸⁷ ahol folyamatosan tűnnek el az eszközök (billentyűzet, egér), és mosódik el az ember és gép határa. A virtuális világgal egy közvetítő, intermediális világnak a kapui nyílnak meg, amely a jelenlét új metafizikai értelmezését hívja elő.⁸⁸

Ehhez szól hozzá izgalmas tanulmányában a szintén katolikus Zsupán-Jerome Daniella,⁸⁹ aki a szakramantológián keresztül elemzi a virtuális jelenlét valóságát. Ferenc pápa gondolataiból indul ki, aki a virtuális jelenlét valóságára az irgalmas szamaritanus (Lk 10,25–37) példáján keresztül világít rá. Nem elég online kapcsolatban

⁸² Uo., 116.

⁸³ Uo., 119.

⁸⁴ WYNNE-JONES, Jonathan: Church minister to tweet Holy Communion to the faithful, *thetelegraph.co.uk*, 2010. 07. 24. URL: <https://www.telegraph.co.uk/technology/twitter/7908263/Church-minister-to-tweet-Holy-Communion-to-the-faithful.html> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁵ WOODS, Mark: Twitter Communion, Cutting-edge digital mission or theological nonsense?, *christiantoday.com*, 2015. 06. 04. URL: <http://www.christiantoday.com/article/twitter.communion.cutting-edge.digital.mission.or.theological.nonsense/55380.htm> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁶ FOLEY, John P. – PASTORE, Pierfranco – TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ PÁPAI TANÁCSA: Az egyház és az internet, II.5., *katolikus.hu*, 2002. 02. 22. URL: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=131#N2> Utolsó letöltés: 2020. 05. 23.

⁸⁷ SPADARO: i. m., 124.

⁸⁸ Uo., 128.

⁸⁹ ZSUPAN-JEROME Daniella: Virtual Presence as Real Presence? Sacramental Theology and Digital Culture in Dialogue, *Worship*, 89. évfolyam, 2015/6, 526–542.

lenni, és elmenni a másik mellett, hanem a kapcsolatból találkozásnak kell születni. A találkozás a digitálisan közvetített jelenlétben is megtörténhet, noha kihívások elé állítja mind a teológiát, mind az informatikát. A szakramentológia és a digitális kultúra kölcsönösen reflektálhatnak egymásra: a szakramentológia a jelenlétről szóló összetett tanításával (hogyan van jelen Krisztus az úrvacsorában) gazdagíthatja a digitális jelenlétről alkotott fogalmunkat, a digitális jelenlét összetett és áttételes jelrendszere pedig a szakramentális jel – jelzett dolog (*signum – res signata*) leírását helyezheti más megvilágításba.⁹⁰ A közvetített jelenlét (*mediated presence*) többsíkú állapotát az úrvacsorában Louis-Marie Chauvet kapcsolati jelenlétének gondolatával, valamint Jean-Luc Marion ikon-idol különbségtételével támasztja alá.⁹¹ Chauvet kapcsolati jelenlétében Jézus fizikailag együtt gyalogol az emmausi tanítványokkal, de amikor „vette a kenyeret, megáldotta, megtörte és nekik adta” (Lk 24,30), akkor ismerték fel Őt. Ám ez a találkozásban létrejött felismerés magával vonta Jézus fizikai eltűnését is. A megnyílt szemű tanítványok kapcsolatban maradtak a feltámadt Krisztussal, és ez a kapcsolat lesz számukra Krisztus jelenléte. Marion szerint az idolban (bálványban) csak önmagunk fénye tükröződik vissza, és azt látjuk, amit szeretnénk látni. Az ikon pedig a végtelen világosságot tükrözi vissza, és túlmutatva rajtunk, az örökkévalóság jelenlétét közvetíti.

Egyrésztől nagyon tanulságosak és gondolatébresztőek a katolikus teológusok fejtegetései arról, hogyan értelmezik a virtuális világban a jelenlétet, és látni azt, hogy a valóságos jelenlét (*realpresentia*) szakramentológiai tételével hogyan korrelálhat az internetes világ virtuális jelenléte. Másrésztől a református teológia szabadabb a valóságos jelenlét tételétől, és az úrvacsora szereztetési versének légtigjét (*est*) sokkal rugalmasabban értelmezi, megkülönböztetve, de szimbolikus kötéssel össze is kapcsolva a jelet és a jelzett dolgot. Fazakas Sándor remekül összefoglalta, hogy itt a jelzett dolog nem egy tárgy (kenyér, bor), hanem egy egész esemény, egy komplex cselekvés. Úrvacsorai énekünk nagyon szépen fejezi ki ezt: „A kenyér megtörése, a bornak kitöltése lelke, teste szenvedését, jelenti megöletését.” (RÉ 440,8) A kenyér és bor vételeiben maga Kálvin ad nagy szabadságot: „Ami a szertartás külső rítusát illeti, nem érdekes, hogy a hívők kezükbe veszik és szétosztják egymás között, vagy ki-ki külön eszi meg, amit kapott, hogy a kelyhet visszaadják a diakónusnak, vagy a mellettük állónak adják tovább, hogy a kenyér kovászos vagy kovásztalan, a bor pedig vörös vagy fehér. Ezek közömbös dolgok, ezekre nézve az egyház szabadon dönthet, ámbar annyi biztos, hogy a régi egyházak gyakorlata az volt, hogy mindenki kezébe vette.” (Institutio 4.17.43.) A református úrvacsoratanban Krisztus halálára és feltámadására (mint jelzett dologra) az úrvacsorai jegyek (mint jel) utalnak. Ez a szimbolikus összekapcsolás a hagyományos úrvacsoravételben, a valóságos együttlétben is megtörténik, aminek alapvető jelentősége van, s több mint emlékezés. Ez feltételezi a hitvallásunk és bűnvallásunk mellett a Szentlélek jelenlétét, aki egyesít minket Krisztus szent tételével (HK 76). Ő nincs térhez és időhöz kötve, és ugyanúgy munkálkodhat online mint offline. Hogyan valósul meg ez a jelenlét az online istentiszteleten?

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

A jelenlét különbözősége és egysége

A jelenlét újszövetségi görög kifejezése a *parúszia*. Ma ezt a szót a végidők beteljesedésére, Krisztus visszajövetelére értjük, és elhomályosult a szónak a korábbi szélesebb értelme, ami a jelenlétet jelezte.⁹² A *parúszia*ra úgy tekintünk, mint a világvége jövőbeli, egyszer majd bekövetkezendő eseményére. A kifejezés nagy változáson ment keresztül, a valóság egyetemes felfogásától egyre konkrétabb szintekig értünk el, ahogyan Charles Vergeer összefoglalja.⁹³ Arisztotelész még egyként kezelte a lét (*to ón*) és a lényeg (*hé ousia*) fogalmakat, és az *ousiában* mint lényegben eltűnt a jelenlétnek vagy a hiányszáznak különbsége. Platónról kezdett el különválni a lényeg és a lét, és a lét (*to ón*) már csak a megjelent, azaz *par-ousia* volt. A lét valósága a megjelenéshez, megnyilvánuláshoz (*epiphania*) kötődött. Ami rejtve volt, az nem volt a valóság része. Ugyanez a tendencia folytatódott a latin gondolkodásban is, amikor a jelenlétből (*par-ousia*) eljövétel (*adventus*) lett. Azaz, a lényegből (*ousia*) a térhez kötődő megjelenés (*parousia*) lett, abból pedig a térhez és az időhöz kötődő *adventus* (eljövétel).

Thomas F. Torrance rámutat,⁹⁴ hogy az Újszövetségben csak egyes számban szerepel a jelenlét (*parousia*), és először Jusztinosz Mártír, majd Hippolitusz használják többes számban (*parousiai*), amikor megkülönböztették Jézus Krisztus első és második megjelenését. Ennek a megkülönböztetésnek a korabeli római szekuláris gondolkodásmódban is volt megfelelője, ami nem hagyható figyelmen kívül. Amikor Jusztinosz papírra vetette azt, hogy Jézus Krisztus „első megjelenése”,⁹⁵ így megkülönböztetve a testetöltést a végső második megjelenésétől, akkor jegyezték fel a görög Tegeában a tisztelt és istenített császár látogatására emlékezve, hogy „az isten Hadriánusz első hel-lászbeli megjelenésének (*parousias*) 69. évében”.⁹⁶ A *parúszia* az uralkodó megjelenése volt, ami nyomot hagyott maga után: pénzt vertek a megjelenésének tiszteletére, hatott a gazdaságra, hatott a kultúrára is: nyomot hagyhatott szobrokban, festményekben, irodalmi művekben. Hadriánusz és más császárok megjelenését (*parúsziaját*), amelyet nagy előkészületek előztek meg, latinul *adventus*nak, eljövételnek fordították (*Adventus Augusti*). Ez a széles értelmű jelenlétben a várakozást, idői sikot hangsúlyozza ki.

Az, hogy a latin gondolkodásban a megjelenést (*parúszia*) eljövételként (*adventus*) fordítják, valószínűleg arra is visszavezethető, hogy a Római Birodalom politikai határai meghaladták annak a világgépnek a határait, amely a birodalmat összetartotta. A rómaiak hódításaik nyomán felvettek és megfeleltettek isteneket, megismertek és befogadtak más kultúrákat, tágították gondolkodásuk határát, különösen a görög

⁹² BRAUMANN, Georg: Present – parousia, in BROWN, Colin (ed.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*, Carisle, The Paternoster Press, 1992, 898–901.

⁹³ VERGEER, Charles: *Philosophy in Ancient Rome, A Loss of Wings*, Trans. HARDING, Elizabeth – ZOMERDIJK, Rens: Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2018, 86.

⁹⁴ TORRANCE, Thomas – WALKER, Robert: *Atonement, The Person and Work of Christ*, Downers Grove, IVP Academic, 2009, 302.

⁹⁵ JUSZTINOSZ: Párbeszéd a Zsidó Trifónnal, Ford. LADOCSE Gáspár, in VANYÓ László (szerk.): *A II. századi görög apologéták*, Budapest, Szent István Társulat, *Ókeresztény írók VIII.*, 1984, XIV., 152.

⁹⁶ DEISMANN, Adolf: *Light From The Ancient East, The New Testament Illustrated By Recently Discovered Texts of the Graeco-Roman World*, London, Hodder & Stoughton, 1910, 377.

kultúrát olvasztották be, amely a hellenizmusban csúcsosodott ki. Ám éppen azzal, hogy a görög világ része lett a táguló rómainak, elvesztette a mindenre kiterjedő, egységes világgépét, mert részesezni kényszerült. De különös módon nem csak a görögök érezték a részlegességet, hogy egy hatalmas birodalom egy provinciája lettek, hanem a terjeszkedés határának elérésével maga a birodalom is. Hadriánusz egy nagy birodalmat örökölt Traianusztól, aki nagyszabású hódításokkal érte el Róma legnagyobb kiterjedését. De ezt nem lehetett tovább terjeszteni, le kellett mondani néhány keleti provincia szerves megtartásáról, meg kellett erősíteni a kicsit szűkebb határokat, és megépült Hadriánusz védőfala. Mondhatjuk, hogy a növekvő globalizáció korlátja osztotta meg a jelenlétet. Ebben nagyon hasonló cipőben járunk ma is, hiszen a koronavírus egyrészt a globalizált világ erős korlátja lett, és szertefoszlatta a bárhol-jelenvalóság illúzióját, másrészt az ebből fakadó korlátozások rákényszerítettek minket egy másfajta, testneküli, érintésmentes, virtuális jelenlétre.

Egyetlen ország az, amely nem adta fel a jelenlét állandóságát és örökkévalóságát, ez pedig Isten Országáé. Ezért különösen jelentős, hogy miközben Jusztinosz megkülönbözteti a jelenléteket, azt az úrvacsora eszkatológiai távlatára nézve úgy teszi, hogy az Úr első és második megjelenését egy jelenlétre vezeti vissza. Jézus Krisztus „a harmadik napon feltámad, és újra Jeruzsálemben lesz, akkor majd a tanítványokkal ismét együtt fog inni és enni, és megjelenése közötti időben [*en tou metaxu tes parousias autou*] – mint már említettem –, előre megmondta, hogy lesznek eretnokségek és hamis próféták”.⁹⁷ Tehát a korai keresztyének felfogásában nem annyira az tetetöltés – feltámadás – mennybemenetel – visszajövetel lineáris történeti egymásutániságról van szó, hanem arról, hogy Isten földi jelenléte során a mennybemenetel és a visszajövetel között egy pauza állt be, ami kétezer év óta tart. Thomas Torrance ezt eszkatologikus szünetnek (*eschatological pause*) hívja,⁹⁸ ami lehetővé teszi, hogy a jelenét (*parousia*) szívében egy első és egy második adventről beszéljünk.

A 2Móz 6,6k ígérete szerint négy alkalommal ittak vízzel hígított bort a páska-vacsora során, amely az úrvacsora előképe volt: először mert Isten megszabadított, másodszer mert megmentett, harmadszor mert megváltott „*kinyújtott karral és súlyos ítéletekkel*”, negyedszerre pedig mert népévé fogad. A harmadik kupa volt az, amiről Jézus azt mondta: „*e pohár az új szövetség az én vérem által*” (1Kor 11,25). A következő, negyedik kupa előtt viszont Jézus megállt, és azt mondta: „... *nem iszom mostantól fogva a szőlőtőnek ebből a terméséből ama napig, amelyen majd újat iszom veletek Atyám országában*” (Mt 26,29). Ez a két kupa közötti állapot az eszkatologikus szünet. Ugyanakkor a jelenlét megosztása, a szünet betoldása egységben tartja a jelenlétet. Ez a jelenlét az online térben is megvalósulhat, mert nem a technikai információhordozók közvetítik azt, hanem a találkozás nyomán a Szentlélek ereje és hatalma által, mintegy spirituális atmoszférában. Ha a digitális kapcsolattal létrejöhöz találkozás az online térben, akkor a Szentlélek által létrejön az *unio mystica*, ami egy beszélgetés során alakul ki közöttünk.⁹⁹

⁹⁷ JUSZTINOSZ: i. m., LII., 196.

⁹⁸ TORRANCE – WALKER: i. m., 303.

⁹⁹ KODÁCSY: *A homiletikai aptum*, 121–122.

Összegzés

2020-ban az osztott jelenlétnek már nem csak az idői, Krisztusra várakozó, hanem a kommunikációs eszközökön térben megosztott valóságáról és kiterjeszhetőségéről beszélünk. Az online istentiszteletnek (beleértve az úrvacsorát is) talán leglényegesebb kérdése az, hogy a különböző földrajzi helyeken bekapcsolódó és egymással találkozó hívek hogyan egyesülnek a Szentlélek által megteremtett spirituális jelenlétben. Melyek ennek alsó technológiai korlátai (ha vannak), és hogyan lehet ezt továbbfejleszteni? (Például az egy ember által mondott imádságok, bibliaolvasások könnyen kioszthatók, de a közös éneklés még technikailag nem megvalósítható.) A jelenlét eszkatológiai és szakramentális értelmezéséből fakadnak a gyakorlati kérdéseink is, és ennek kihagyásából adódnak a gyakorlati félreértéseink is. Amíg azt a kérdést nem tesszük fel, hogy az online közvetítés valóságos kiterjesztése-e egy istentiszteleti eseménynek, vagy pedig csak egy olyan eszköz, amely útmutatással, másolással, vagy „vezérléssel” segít kialakítani egy saját házi istentiszteletet, addig teológiánk sem tud érdemi válaszokat adni az online közegből származó kérdésekre. A jelenlét kiterjesztésének lehetőségében dől el az, hogy az online istentisztelet egy gyülekezet egy istentisztelete-e, vagy ahány TV/monitor, annyi gyülekezet és annyi istentisztelet történik? Egy szolgáltató (lelkész) vezeti-e, vagy sok „laikus lelkész” vezeti az istentiszteleteket? Egy egész istentiszteletbe való bekapcsolódásról van-e szó, vagy egy közvetített istentisztelet lemásolásáról, amelyből több istentiszteleti esemény származik? Összegezve: a járványhelyzetben vagy kiterjesztett jelenlét nélküli házi istentiszteletekre kellett volna buzdítani, amihez semmilyen online kapcsolódás nem szükséges; vagy az online istentisztelettel fel kellett volna vállalni a kiterjesztett jelenlétet, úgy, hogy a különböző földrajzi helyeken bekapcsolódó hívők egy online térben egy gyülekezetet alkotnak. Teológusaink elkerülhetetlen feladata, hogy az online istentisztelet kiterjesztett jelenlétének lehetőségét napirendre tűzzék, induljon el egy teológiai diskusszió, amely végiggondolja annak a lehetőségét is, hogy mit jelent az online tér segítségével, az abban adott érzékszervekkel és annak interakciós lehetőségével egy gyülekezetet alkotva közös istentiszteletet tartani. Milyen informatikai technológiák szükségesek ehhez? Teológiailag pedig mit jelent az online térben annak a jól ismert és egyszerű énekünknek minden egyes szava, hogy „itt van Isten köztünk... itt van a közepén” (RÉ 165)?

Kompán Julianna A ZÁRT AJTÓ VALÓBAN AKADÁLY?

A mai helyzetben, amikor nemcsak a betegek és az öregek nem jutnak el a templomokba, hanem a fiatalok sem mehetnek oda, igazán fontossá vált, hogy valami módon eljusson mindenképp a lelki táplálék. Ki és hogyan viheti el ezt a számukra? Mi az, amit fel lehet használni eszközként, és mi az, ami már nem vállalható? Kinek a dolga az akadályok elhárítása, az istentiszteletek akadálymentesítése? Mi a helyes? Ha használjuk a világban is használt eszközöket, vagy az, ha várunk, amíg újra visszatérhetünk a régi eszköztárunkhoz? Akadályok és akadálymentesítések sora váltakozik mai világunkban is. Rengeteg kérdés merül fel ezekben az időkben, amelyekre mindenkinek magának kell megkeresnie a helyzetének megfelelő választ. Én azon tűnődtem el, hogy vajon eljuthat-e mindenképp akadálymentesen az evangélium, és milyen szerepe lehet ebben a telekommunikációnak? Vajon a formák számítanak, vagy a tartalom? A Biblia alakjai ma is ugyanolyan eszközöket használnának Isten üzenetének átadására, mint a saját korukban, vagy ők is segítségül hívnák a mai technikai vívmányokat?

Az akadálymentesítést ma már mindenfelől halljuk, hogy így kellene, úgy kellene, hogy megvalósult, nem valósult meg. Sokaknak az első gondolata a lépcsőt kiváltó rámpa, esetleg lift. Van, akinek eszébe juthat még a vezető barázda, esetleg a sárga csík a lépcsőszéleken vagy az alacsonyabban lévő villanykapcsoló. De vajon a feliratokra hányan gondolnak, vagy tán a hangosbemondó érthetlensége kapcsán gondolunk-e arra, hogy mi a helyzet mással, aki tényleg nem is hallhatja azt a fél információt sem, amit mi hallóként kivettünk a recsegő hangszórókból? Az, hogy mikor milyen eszköz, milyen tárgy vagy építészeti megoldás lehet az, ami az adott akadályokat elháríthatja, az a területtől és közegtől, az igénybevevőtől és a közösségtől függ.

Jelnyelvi tolmácsként én magam is az akadálymentesítés eszköze vagyok. Többféle helyen megfordulok a különböző hivataloktól kezdve az egészségügyön át a hatósági ügyintézéseken és oktatási intézményekig, még az egyházi helyzetekben is. Jelen esetben az egyház akadálymentesítését vizsgálom meg infokommunikációs oldalról.

A kommunikáció alapvető sémáját jól ismerjük az általános iskolás nyelvtankönyvünkből vagy egyéb tanulmányainkból. Az ábrán az egyik oldalon láthatunk egy adót és vele szemben elhelyezkedő vevőt jelentő emberkét, melyek között a kommunikáció kétirányú voltára utaló oda-vissza nyilak találhatók. Természetesen fontos a kódolás és dekódolás folyamata, mely a megértést, a használt kód pedig többnyire a nyelvet jelöli. A folyamatot befolyásolhatja a zaj is, mely származhat például abból a környezetből is, ahol a folyamat zajlik. Adódhatnak továbbá olyan akadályok is, melyek miatt egy adott csatorna nem megfelelő a kommunikációra, vagy a választott kód nem jó, vagy a dekódolás nem, vagy esetleg hibásan valósul meg. A kommunikáció sikere szempontjából fontos, hogy mindenki számára a megfelelő módon tudjon működni minden összetevő, így – a kommunikációs ábránk alapján – szükséges az információinkat (a megosztottakat és a meg nem osztottakat is) megvizsgálunk. Az információáramlásban adódhatnak akadályok vagy a megértést, érzékelést zavaró,

akadályozó tényezők, melyek miatt lépéseket kell tenni az adott környezet fenntartójának, hogy az intézménye mindenki számára hozzáférhetővé, könnyen értelmezhetővé váljon, illetve egyszerűen lehessen tájékozódni egy az adott épületben. Általában belsőépítészeti megoldással, tájékoztató-irányító rendszerekkel vagy egyéb technikai segédeszközökkel hárítják el az infokommunikációs akadályokat.¹⁰⁰

Ma már rengeteg megoldás, eszköz van az akadálymentesítésre, sokszor nem is kell annyira távol mennünk, hogy az adott akadályokhoz megfelelő elhárító eszközt vagy módszert találjunk. Akadályokat lehet kikerülni, átugrani, esetleg arrébb tenni. Kérdés, ki hogyan közelíti meg, persze lehet csak úgy ott hagyni és beletörödni, hogy azzal nem lehet mit tenni. Keresztény emberként sokszor találkozhatunk azzal a Bibliánkat olvasva és mindennapi éltünkben tapasztalva is, hogy a hit mennyi mindenre képes, és bizony az akadályok leküzdésében is mekkora szerepet játszik. A hit hegyeket mozgat (Mt 17,20). Azonban Pál azt mondja, hogy még ha van is annyi hitem, hogy hegyeket tudok megmozgatni, de szeretet nincsen bennem, akkor semmi vagyok (1Kor 13,2). Ha van egy hegynyi akadály előttünk, akkor bizony a hit és a szeretet válik igazán fontossá.

Ahhoz, hogy egy-egy „útvesztőben”, nehéz helyzetben el tudjunk igazodni, szükségünk van információkra, támpontokra. A nagy áruházakban, a nagyobb parkokban a különböző bejáratokhoz közel már találhatóunk térképeket, amelyekről tájékozódhatunk, hogy mit hol találhatunk meg, és megtudhatjuk a legfontosabbat, hogy mi hol vagyunk éppen, mert nem árt tisztázni, hogy mi is a mi pozíciónk, honnan hová akarunk eljutni? A településeken sokszor láthatunk ma is útjelző táblákat, melyek segítenek eligazodni, esetleg egy-egy piktogram vagy közlekedési tábla segít minket. Ezekre bármelyikünk ránéz, tudja, hogy melyik mit jelent. Aki azonban nem láthatja ezeket, annak más támpontra van szüksége, például hangokra, melyek segítik a tájékozódásban, vagy éppen egy-egy úthibára, vagy az előbb említett táblák oszlopára, mely alapján tudja, hogy attól a „támponttól” hogyan is kell tovább folytatni az útját a célíg.

A jelenlegi helyzetben a keresztény emberek, a gyülekezetek akadálymentes utat keresnek a templomaikhoz. Jelenleg (amikor az írás készül) még nem lehet istentiszteleteket, miséket vagy egyéb egyházi alkalmakat nyilvánosan megtartani. Éppen ezért minden gyülekezet gondolkodni kényszerült, hogy hogyan is tehetné mindenki számára elérhetővé, akadálymentessé az istentiszteleteit, amikor a templomajtókat nem nyithatnak ki. Most nem rámpára van szükség vagy nem is egy létrára, hogy a templomkerítésen keresztüljuthassanak a gyülekezeti tagok. Valahogy a templomtérben elhangzottakat kellene elérhetővé tenni azok számára, akik nem lehetnek ott jelen. A kérdés csak az, hogy hogyan lehetséges ez? Hogyan oldották meg ezt az elődeink? És mit tehetünk ma?

A protestantizmusban van hagyománya annak, hogy az adott kor legmodernebb kommunikációs eszközeit használják Isten üzenetének átadására. Gondoljunk csak a reformáció idején alakult könyvnyomtató műhelyekre és a későbbi századokban

¹⁰⁰ Infokommunikációs akadálymentesítés, *akadalymentes.com*, URL:<http://akadalymentes.com/infokommunikacios-akadalymentesites> Utolsó letöltés: 2020. 05. 12.

kiadott könyvekre vagy egyházi lapokra. A huszadik század elején, amikor a nyomtatott sajtó mellett megjelent a rádiózás, már annak korai időszakában elhangoztak stúdióban felvett református igehirdetések, valamint istentisztelet-közvetítések is, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek. Az egyház mindig igyekezett az új tömegkommunikációs eljárásokat és technikákat a lehető leggyorsabban bevonni a szolgálataiba, hogy egyre több emberhez juttathassa el az evangéliumot. 1990-től a rádiós közvetítések és az egyházi műsorok adásideje is megnövekedhetett, a televízióban több felekezet készíthetett saját adást, és azóta is rendszeresen vannak istentisztelet- és miseközvetítések. A jelen helyzetben pedig minden vasárnap „részt vehetnek” ilyen istentiszteleteken az otthonaikban maradók.

A rádiós és televíziós közvetítések hosszú időn keresztül szinte az egyetlen lehetőséget jelentették az igehallgatásra azoknak, akik koruk vagy betegségük miatt nem juthattak el a templomba. Az új technológiák megjelenése azonban lehetővé tette, hogy a gyülekezetek tagjai egyéni igényeinek megfelelően férjenek hozzá az igehirdetésekhez. Már az 1960-as évektől kezdve – először csak egy-két gyülekezetben, később több helyen is – szokássá vált, hogy hangkazettára vegyék fel az istentiszteleteket, és eljuttassák azokhoz, akik nem tudtak részt venni az alkalmon. Ezeket a kazettákat lehetett kölcsönözni vagy akár megvásárolni is. A technológia fejlődésével megjelentek a CD lemezek, és akkor már azokon keresztül tudták sokszorosítani a vasárnapi alkalmak hanganyagait, és továbbítani azoknak, akik szerették volna megvagy esetleg újrhallgatni az istentiszteletet.

Ma már szinte természetes, hogy minden gyülekezetnek van saját honlapja, nemcsak a „nagy egyházak”-nak. Bár sok mindent meg lehet tudni a központi honlapokról is, azonban a gyülekezetek helyi információs igényeit mégiscsak a saját honlap tudja betölteni. Ezeken az oldalakon teszik közzé az istentiszteletek, bibliaórák és más alkalmak pontos időpontjait és más hirdetéseket, valamint ide töltik fel az elhangzott igehirdetések hanganyagát vagy írásos verzióját. Akad olyan gyülekezet is, ahol videót osztanak meg, ehhez azonban szükséges megfelelő eszköztár és szakértelem, esetleg olyan munkatárs, aki be tud segíteni a felvételek elkészítésében és megosztásában. Sokszor ezen feladatok a lelkész családjára terhelődnek, a gyülekezeti és adminisztrációs szolgálatok mellett. Ez a kihívás vagy lehetőség minden közösségben másként jelenik meg. Van, ahol sokan nézik a honlapot, és hálásak, hogy újrhallgathatják, olvashatják az adott gyülekezeti alkalmakon elhangzottakat, mert esetleg nem tudtak élőben részt venni a templomban az összejövetelen.

Ma egyre többször fordul elő, hogy a gyülekezeti tagok közül némelyek a munkájuk miatt kényszerülnek arra, hogy az istentiszteleteket később hallgassák meg, mert nem tudnak az adott időben jelen lenni. De „Isten igéje élő és ható” (Zsidók 4,12). Ha ezt hisszük, akkor bármikor megelevenedhet az üzenet, és akár még egy eszközön keresztül vagy későbbi közvetítés által is és mindig aktuális lehet a számunkra.

Ma már egy olyan világban élünk, ahol a Bibliát nemcsak papíralapú könyvben tudjuk kinyitni és olvasni, hanem számítógépen, e-bookon vagy a telefonunk segítségével is. Sőt ezen eszközökön könnyen tudunk másik fordításokat is megnézni, vagy

éppen az eredeti Biblia szövegére is rá tudunk nézni egy-két kattintással. Nem is gondoltuk volna néhány évtizede, hogy ne a Könyvet nyissuk ki! Sőt az énekeskönyvünket is fel tudjuk lapozni a telefonunkon, és tudunk abból énekelni. Rengeteg informatikus és fejlesztő dolgozik különböző applikációkon, hogy megkönnyítse az emberek mindennapjait, és a keresztény emberek vallási szükségleteire specializálódott appok is megjelentek. Ezek az eszközök segíthetnek az akadályok leküzdésében. Sokan vannak, akiknek a Biblia kicsi betűi már nehezen olvashatóak, vagy az énekeskönyvben nehéz megkeresni az adott éneket. A különböző elektronikus eszközök képernyőjén keresztül akár nagyíthatunk a betűméreten, akár egyszerűsödhet a szövegben való keresés, így téve könnyebbé a Biblia tanulmányozását, az egyéni Bibliaolvasást is. Most már nemcsak külföldön, de Magyarországon is vannak hangos Bibliák, melyekben szintén van keresési lehetőség, hogy a kívánt szakaszt tudja a látássérült ember meghallgatni. Készül a jelyelvi bibliafordítás is, hogy hallássérült személyek számára is érthetővé váljanak a Biblia régies kifejezései, fogalmazása. És az akadálymentesítés jegyében készült már könnyen érthető változat is a Biblia fő üzeneteiről.

Jézus azt mondta: „Tegyetek tanítványokká minden népeket!” (Máté 28,19). Nekünk tehát küldetésünk van. Mindenkihez el kell vinnünk az Isten üzenetét, az evangélium hírét. Ahhoz, hogy mindenkit elérjünk, ma már nem kell annyit utaznunk, gyalogolnunk, mint annak idején a prófétáknak, vagy Pálnak és a többi tanítványnak. Már nem kell kimozdulnunk sem, és közösségben lehetünk, egy hálózaton keresztül más emberekkel. Most nemcsak a közösségi hálóra gondolok, bár azon keresztül egy hatalmas kapcsolati hálózatnak lehetünk tagjai. Egész egyszerűen gondolhatunk a telefonhálózatokra. Ott van a telefon az otthonunkban, és bárkit felhívhatunk. Így máris létrejön egy kapcsolat. Az egyházon belül működő flotta rendszerén keresztül még kedvezményesen is lehet hívni a közösség tagjait. Egy kör-e-mail elküldésével egy pillanat alatt minden gyülekezeti tagot meg lehetett szólítani, és a válaszok akár néhány percen belül vissza is érkezhettek. A technikai eszközök segítségével is végezheti a lelkész a lelkigondozás szolgálatát, adhat tanácsokat, igei útmutatást, sőt együtt imádkozhat egy vagy akár több emberrel is. Vagyis közösségben lehet azokkal az emberekkel, akiket nem látogathat meg, és nem tarthat nekik alkalmakat. Tehát a gyülekezet tagjaival egy hálózaton vagyunk digitális értelemben. De vajon a Krisztus vérkeringésébe is mind csatlakoztunk? Elmondhatjuk, hogy a gyülekezetünk valóban közösség? Ez a vérkeringés digitálisan is megvalósulhat?

Van egy barátnőm, aki a kialakult helyzet óra a beszélgetéseink végén szokta mondani, hogy akkor találkozunk vasárnap! Először meg is lepődtem, hiszen nem élünk egy helyen, és nem egy templomba járunk. Aztán megértettem, hogy ha egy időben nézzük a közvetített alkalmat, akkor igen, lehet közösségünk, és találkozhatunk vasárnap, még ha ez nem is fizikai értelemben történik. Mitől leszünk közösségben egymással? Hogyan kapcsolódhatunk össze? A templom köt össze vagy Isten Lelke?

Rengeteget fejlődött a közvetítések technikai megvalósítása, képi megjelenítése, mind azért, hogy a televízió előtt ülők minél inkább úgy érezhessék, hogy ők is jelen vannak azon a helyszínen. És az akadályok elhárításáról ne feledkezzünk meg! Nem

kellott elutaznunk, a távolságot mégis leküzdhattük. Az akadálymentesítés másik formáját is láthatjuk, hiszen most már természetes, hogy a hallássérült hívekre gondolva a református közvetítéseknél már tíz éve jelnyelvi tolmácsolással is ellátják az istentiszteleteket. Így közvetlenül eljuthat azokhoz akadálymentesen az információ, akik esetleg azért nem mennek templomba, mert számukra nem lenne érthető tolmácsolás nélkül az igehirdetés. Érdekes lenne azt is megnéznünk, hogy gyülekezeteinkben mennyire gondolunk a tagjainkra, ahol különböző korosztályokat képviselnek az odajárók, más-más környezetből, esetleg speciális igényekkel érkeznek. Vajon mindenki számára érthető az egész istentisztelet?

Végül érdemes elgondolkodni azon is, hogy már a bibliai időkben is működött a mediatisztált kommunikáció, az információátadás ilyesfajta rendszere Isten és ember között, illetve ember és ember között. Erre talán a legjobb példa Pál apostol, aki sokfelé járt, prédikált, gyülekezeteket alapított, de nem maradhatott sokáig sehol, mert Isten küldte tovább, hogy más helyeken is bizonyosságot tegyen nyilvánosan sok ember előtt a zsinagógákban, vagy a főtereken, de személyes beszélgetésekben is. Pál, amikor továbbment egy helyről, akkor sem feledkezett el azokról, akiket szinte gyermekeiknek tekintett, akiket „fájdalommal szült” (Gal 4,19). Mivel más megoldás nem volt, korának kommunikációs médiumát használva levelek útján tartotta velük a kapcsolatot. Ezek a levelek azonban olyan üzeneteket tartalmaztak, amelyek nem csak egy gyülekezetnek jelentettek megoldást, útmutatást, ezért volt olyan levél, amely „körlevéllé” vált. Ma pedig akármelyik páli levelet olvassuk, úgy érezzük, nekünk is szól, pedig nem vagyunk annak a gyülekezetnek a tagja, akinek eredetileg szánta. Igehirdetések sora hangzik ezen levelek alapján. Így lesz a „konzerv”-ből ma is tápláló eledel.

Elgondolkoztam azon is, hogy vajon mit tenne Pál, ha ma élne? Hogyan adná át a rábízott üzenet minél több embernek? Hogyan prédikálna Krisztusról mint Megfeszítetttről? (1Kor 2,2) Végül arra jutottam, hogy valószínűleg az e-mailezés mellett indítana egy blogot vagy a ma egyre jobban elterjedő vlogot, és mindennap küldene a világhálón keresztül üzenetet. Az sincs kizárva, hogy az „instán” tenne fel képeket és bátorító üzeneteket, aszerint, hogy kinek mire van szüksége. A leveleiben is volt, amikor személyes üzeneteket küldött, ezeket ma biztosan privát messenger üzenetben vagy sms-ben írná meg. A többekre is vonatkozó dolgokról egy Facebook-posztot írna, vagy hirdetne egy Facebook-eseményt, és élőben közvetítené.

Elítélhetnénk őt azért, mert a modern eszközökkel hirdeti Krisztust? Pál azt mondta, hogy a zsidónak zsidóvá, a törvény alatt élőknek törvény alattivá, a törvénytelenül élőknek törvénytelené, az erőtleneknek erőtlenné, mindeneknek mindenné lett, csakhogy valami módon megtarthasson némelyeket. Jutalmának pedig azt tekintti, hogy prédikálásával ingyenessé tegye Krisztus evangéliumát (1Kor 9,18–22).

Ma sincs ez másként. Isten üzenetét el kell juttatni mindenkihez, tanítvánnyá téve minden népeket, és mindenkit a maga nyelvén kell megszólítani, hogy érthetővé váljék számára Krisztus váltsága. Ez pedig azt jelenti, hogy, felhasználva a mai kor adta eszközöket és lehetőségeket, a tőlünk telhető módon akadálymentessé kell tennünk az istentiszteleteket.

Laskoti Zoltán

AZ EGYHÁZ MINDIG KÉSIK (?)

Kijárási korlátozások és home office, gazdaságmentés és határzár, karantén és távistentiszteletek – 2020 elején legtöbben nem is gondoltuk volna, hogy ezek a fogalmak kilépnek a távoli híradások világából, és beépülnek mindennapjainkba, formálják gondolkodásunkat és viselkedésünket. A Covid-19 járvány lassítására vonatkozó intézkedések a felekezeteket is érintették, kibillentve a legtöbb felekezetet kényes egyensúlyukból. Látásom szerint a járvány, illetve a járvány kezelésére bevezetett intézkedések katalizátorként szolgáltak a Magyar Református Egyház egészében és a tageszszakokban is: felgyorsították a polarizáció folyamatát, illetve újabb frontot képeztek arra, hogy az egyházon belül eltérő kegyességi hagyományokat gyakorló csoportok szembeálljanak egymással. A különbségtétel még élesebbé vált, és megjelentek a határvonalak az online istentiszteletet tartó és az attól kategorikusan elzárkózó, virtuális úrvacsorában részt vevő és tüntetően engedetlen lelkipásztorok között. Az egyházvezetés és a gyülekezeti lelkészek megnyilvánulásait figyelemmel követve egyre erősödik bennem az érzés, hogy nem is igazán a jelenlegi pandémia fog hatást gyakorolni felekezetünk gondolkodására és jövőjére, hanem a járványhelyzethez, illetve egymáshoz való hozzáállásunk. Vajon testvérek maradunk a korlátozó intézkedések visszavonása után? Szívüöl remélem.

Ebben a protestáns polifóniában józan és kritikus hangként jelent meg Fazakas Sándor református lelkész gondolatébresztő és önreflexióra készítő szövege. Jelen írásomban egy szubjektív olvasatát kívánom nyújtani annak a belső egyházi helyzetnek, amelyet a szerző is tárgyál. Lesznek olyan pontok, amelyekben egyezik a véleményünk, és talán néhol eltérően gondolkodunk. Mindazt, amit leírok, a Kárpátaljai Református Egyházkerületben élem meg, ahol a járványhelyzetet nehezítik azok a nyelvi és politikai konfliktusok, amelyek megelőzték és kísérik az állam és egyház kommunikációját. Azonban úgy gondolom, ebben a különleges helyzetben is tehetek egy olyan megállapítást, amely talán más egyháztestekre is érvényes: az egyház mindig késik, késve reagál. Ez a teljes Szentírás tanúságtétele is: a megelőző kegyelemre, kiválasztásra és szövetségre csak reagálhat az ember és a közösség, Isten az, aki kezdeményez és először lép. Az egyház kezdeményező szerepe és intézkedései mögött ott áll az az Isten, aki egységben látja küzdelmeink előzményeit, lefolyását és következményeit. Az a helyzet, amiben helyt kell állnunk, megerősítette és mélyítette bennem ezt a meggyőződést, hiszen azok a gyülekezetet elérő, istentiszteleteket pótolni kívánó kényszermegoldások és útkeresések, amelyekkel küzdenünk kell, felkészületlenségünkről és késésünkről tesznek tanúbizonyságot. A fent említett tanulmány szerzője is ír erről, mikor említi, talán fontos teológiai műhelymunka maradt el,¹⁰¹ ami felkészíthetett volna a jelenlegi helyzetre, vagy legalábbis kevesebb hibával tudnánk szolgálni a megváltozott körülmények között. Az alábbiakban néhány olyan

¹⁰¹ Lásd FAZAKAS Sándor *Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?* című vitaindító írását. (A továbbiakban: FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül? A korábban a *szocialetika.drhe.hu* oldalon megje-

elméleti felismerést és gyakorlati megoldást veszek sorra, amelyeket érint a tanulmány szerzője, és amelyek segítséget nyújtanak számomra eligazodni a megváltozott keretek között végzett gyülekezeti szolgálatban.

1. A Kárpátaljai Református Egyházkerület Elnöksége 2020. március 17-i körlevelében többek között arra kérte a lelkipásztorokat, hogy a vasárnapi istentiszteleteket a világháló segítségével közvetítsék, és minimalizálják a személyes találkozások számát. Ezen a napon beléptünk tehát egy számunkra idegen térbe, amely sok esetben összeférhetetlen azzal az előadási formával, amivel Isten üzenetét közvetítjük. Ez a „médiaváltás” egyrészt csökkentette gyülekezeti tagjaink elköteleződését az istentiszteleten való részvételre, másrészt kialakult egy „szakrális vákuum”, az istentisztelekek rendjének hiánya, ami talán néhány ember életében nyitáshoz vezet majd. Azonban a reményt keltő vallásszociológiai tendenciákat látva is ott van bennem a kétely: a hívek aktivitását nélkülöző, vagy csak igen minimálisan mérhető forma nem fogja-e erősíteni a fogyasztói szemléletet a gyülekezeti tagsággal kapcsolatban? Véleményem szerint az élő istentisztelet-közvetítések vagy az előre elkészített videofelvételek nem a letisztult, hanem a megcsontított változatát képviselik az egyházi életnek, és tartok attól, hogy gyülekezeti tagjaink egyre közelebb sodródnak a nyárspolgári életfelfogáshoz. Ez az életfelfogás az élet kényelmessé és kezelhetővé tételét tűzi ki maga elé célként, mindent és mindenkit ennek rendel alá.¹⁰² Az utóbbi néhány évben hangsúlyossá vált az a gondolat, hogy az egyház nem csupán szolgálatokat lát el, hanem szolgáltatásokat is biztosít társadalmi szerepvállalásai által. Az istentiszteletet, Isten jelenlétének és munkájának ünnepét óvnunk kell attól, hogy szolgáltatássá váljon, minden közösségi élmény nélkül. Akkor is meg kell ezt tennünk, ha az emberek kapcsolattartási szokásai változtak, és sokkal készségesebben élnek azokkal a kommunikációs formákkal, amelyekhez nem kell kimozdulniuk otthonaikból és komfortzónáikból.¹⁰³

Jelen helyzetben a hatályos állami rendelkezések miatt nincs túl sok mozgásterünk, azonban áttételesen erősíthetjük kisebb közösségeinket célzott pasztorációval. Ennek egyik lehetőségét említi Fazakas Sándor is, mikor a házi istentisztelekek rendjének javasolt menetéről ír az Erdélyi Református Egyházkerületben. Azonban az iránymutatás mellett fontos a kapcsolattartás a lelkész és a gyülekezeti tagok között. Engem ez az időszak arra ébresztett rá, milyen nagy hiányosságaim vannak a lelki vezetésben – ugyanis személyes, lelki vezetés nélkül a legkidolgozottabb liturgia, legjobb minőségű videofelvétel sem válik a gyülekezeti tagok hitének épülésére. A Szentlélek erőterében azonban lehetséges úgy végezni ezt a szolgálatot, hogy a frusztrált, komfortzónából kimozdított életek megnyíljanak az evangélium újjáteremtő ereje előtt a karanténban.

lent, azonos című írásra való hivatkozást FAZAKAS: Távistentisztelekek gyülekezetek nélkül [online] *rövidítéssel közöljük – A szerk.*)

¹⁰² TÖRÖK István: *Etika*, Amsterdam, Free University Press Amsterdam, 1988, 18.

¹⁰³ JORSITS Attila: A gyülekezeti kommunikáció, in SZABÓ Lajos (szerk.): *A közösségépítő lelkész, Gyakorlati teológiai kézikönyv lelkészeknek és nem lelkészeknek*, Budapest, Luther Kiadó, 2010, 267.

2. A célzott pasztoráció mellett előtérbe került a gyülekezeti kommunikáció, amelyet a mindennapok életgyakorlatában eddig vakfoltként kezeltünk, vagy nem fordítottunk rá megfelelő figyelmet. Pedig a keresztyénséget nevezhetjük a kommunikáció vallásának is, hiszen a missziói parancsban szereplő tanítvánnyá tétel nem képzelhető el kommunikáció és közösség nélkül. A kommunikációkutatás a társ-tudományok (pszichológia, nyelvtudomány és szociológia) közreműködésével sok irányba indulhat el, a kommunikáció fogalmát is nagyon eltérően határozzák meg. A definíciók mellé az egyház odateheti azt a többletet, amelynek képviselésére hívatott: a kommunikáció nem más, mint az alapvető istenképűség megélése. A kommunikáló, önmagát kijelentő Isten tesz ugyanis képessé minket közösség alkotására a kommunikáció által.¹⁰⁴ A mi kommunikációnk tartalmát, jelentést közvetít, és itt gondolhatunk arra a *kérügmátra*, amit képviselünk. Isten kommunikációja azonban mindig önközlés, benne nem a kimondott információk lényegesek, hanem az elrejtőző és megmutatkozó Isten kijelentése. Ezért az isteni kommunikáció eredménye mindig kommúnió, közösség Istennel, mert aki befogadja az Igét, az Istent fogadja be általa.¹⁰⁵ Ennek a kommunikációs folyamatnak kiemelt alkalma az istentsztelelet és az úrvacsorai közösség. Itt Istennel és egymással is közösségre kerülhetünk.¹⁰⁶

Fontos, hogy az egyházra bízott evangéliumot ne torzítsa el és ne írja felül a gyülekezet kommunikációja. A forma ugyanis sosem határozhatja meg a tartalmat, azonban a tartalom számára megfelelő formát kell találnunk nem csupán a kazuáliák alkalmával, hanem a távistentszteletek levezetése alkalmával. Sőt, ebben az esetben talán az sem elhamarkodott kijelentés, hogy jelenleg tanúi lehetünk egy kazuália születésének, amelynek inkubációs idejében nem tudunk úgy érintkezni és kommunikálni egymással, mint azt eddig gyakoroltuk. Imádkozzunk azért, hogy a távistentszteleteknek helyet találjunk időseink, otthon maradóink és passzív gyülekezeti tagjaink elérésében akkor is, ha elmúlik a kényszermegoldások ideje, és újra együtt ünnepelehetjük az isteni, emberi kommunikációt és az istentszteleletet a gyülekezettel!

Ha a gyülekezeti kommunikáció témáját tárgyaljuk, érdemes odafigyelni a kommunikációkutatásra, amikor a szocializáció témáját tárgyalja. Megkülönböztet elsődleges és másodlagos szocializációt: az elsődleges szocializáció folyamatában a kultúra alapértékeit örökíti át a társadalom, és integrálja a személyt az adott közösségbe, a másodlagos szocializáció folyamatában pedig alkalmazkodunk a folyamatosan változó körülményekhez akkor is, ha ehhez új készségeket kell elsajátítanunk.¹⁰⁷ A gyülekezeti kommunikáció mindkét fázisban megjelenhet, azonban a járvány ideje alatt nagy befolyással van a másodlagos szocializációra. Távistentszteleteink, megnyilatkozásaink hatásfolyamatai formálhatják a közösséget a hírterjedés által (a hatás méréséhez órák, esetleg napok kellenek), illetve a tematizáció (*agenda setting*, hetek és

¹⁰⁴ Uo., 265.

¹⁰⁵ Uo., 266.

¹⁰⁶ Más szemzőből, de ugyanerről a közösség-, illetve csoportalakulásról beszél ROSENGREN, Karl Erik: *Kommunikáció* Ford. DOMJÁN Krisztina, Budapest, Typotex, 2006, 71.

¹⁰⁷ Uo., 167.

hónapok alatt mérhető) segítségével.¹⁰⁸ Az elhúzódó karantén elég időt és teret biztosít arra, hogy a tematizáció segítségével néhány kulcsfogalom köré összpontosuljon az üzenetünk, ezzel is segítve gyülekezeti tagjainkat a híradások közötti eligazodásban, illetve a mindennapi életharc folytatásában. Ebben a jelenségben missziói lehetőségeket is találhatunk.

3. A 16. század óta a protestáns teológia sarkalatos és genuin témája az úrvacsora. A témát elevenen tartották a nézetkülönbségek, és a vélemények ütköztetése letisztázta a vitapartnerek álláspontjait. Ironikus, hogy a viták nagy része „virtuális” síkon folyt, Jézus jelenlétéről, a jegyek és jelzett dolgok analógiájáról, a Szentlélek munkájáról.¹⁰⁹ Sőt, a huszadik század meghatározó református teológusa, Karl Barth szerint „Krisztus sakramentális jelenléte szimbolikus jelenlét, ami azonban nem kevesebb jelentésű, mint a *realpraesentia*, nem is ellentéte annak, hanem az igazságnak sajátosan meghatározott formája: a jelentésnek és jelzettnek a viszonya. – A sakramentális jelenlét szellemi (*geistlich*), ami azt jelenti, hogy a Szentlélek által az isteni kijelentésnek aktualitásában való jelenlét. – A sakramentális jelenlét virtuális jelenlét, ami azt jelenti, hogy Istennek jelenléte és tette történik az egyházban, Isten a sakramentumokhoz tartozónak jelenti ki magát [...]. A jel mutatja őt, és a jelzett láthatóvá válik a jelben”.¹¹⁰ Nem szabad elméletet alkotnunk egyetlen szóra, amit Barth is használ, nem is ragadhatjuk ki ezt a részletet a szövegekörnyezetből, azonban ez az információrészlet is megerősíthet minket abban a felismerésünkben, hogy az úrvacsorához – áttételesen – mindig is hozzá tartozott a virtualitás.

2020 húsvétján egy másfajta virtualitással kellett szembenéznünk. Az úrvacsora vétele alatt megtapasztalható interakciók, a *congregatio* és *communio* átélése elvétellettőlünk, és abban is bizonytalanok voltunk, hogy miként ünnepeljük ezt az ünnepet. Fazakas Sándor részletesen és következetesen tárgyalja, mik is lehetnek a csapdái a televízióon keresztül követett úrvacsoravételnek, amibe otthon mi is bekapcsolódunk, kenyeret és bort elkészítve magunknak.¹¹¹ Gyülekezetünkben húsvét előtt a presbitérium úgy döntött, ezen az ünnepen ezek miatt hirdessük ki, hogy elmarad az úrvacsoravétel, enélkül is teljes értékű lehet a Krisztussal való közösségünk. Ezután jött a kérés és tájékoztatás a közvetítéshez való csatlakozásról. Megtehettük volna, hogy ragaszkodunk döntésünkhöz, és elhatárolódunk ettől a lehetőségtől. Azonban újra átgondolva a kérdést arra az elhatározásra jutottunk, hogy a magunk családjában, környezetében mindent megteszünk azért, hogy méltóképp felkészüljünk az úrvacsorára. Bűnbánattal és imádkozva készülünk, s ha Isten Szentlelke meggyőz minket, akkor megéljük az úrvacsorai közösséget – a *congregatio* minimumával, a családdal, és a *communio* ígéretével. Az úrvacsorát megelőző hirdetésekben mindezt elmondtam, és arra kértem

¹⁰⁸ Uo., 168.

¹⁰⁹ A téma hasznos összefoglalását megtaláljuk FEKETE Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata, Hálaldásra vezető vigasztalás 129 kérdés-feleletben*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2013, 331–334.

¹¹⁰ Uo., 273.

¹¹¹ Vö. HUBER, Wolfgang: *Az egyház korszakváltás idején, Társadalmi átalakulás és az egyház megújulása*, Ford. SZABÓ Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2002, 125–126.

a gyülekezetet, hogy aki nem készült hozzá illően és méltóképpen az úrvacsorához, az legyen csupán szemlélője, figyelemmel kísérője a képernyőn történeteknek.

Nem szeretnénk volna áthárítani a felelősséget a gyülekezeti tagokra, azért döntötünk így, mert Fazakas Sándor tanulmányában említett két lehetőségen kívül¹¹² egy harmadik lehetőséget is számításba vettünk. A Kárpátaljai Református Egyházkerület felhívásában¹¹³ szerepelt egy momentum, amely egyfelől a múltra utal, másfelől a jövőbe tekint. Forgón Pál püspök, akiket több lelkipásztorral együtt munkatáborba hurcoltak el, emlékirataiban ír erről az időről, és ír egy úrvacsoráról is, amelyet vízzel és fekete kenyérral vettek a munkatáborban, református, görög katolikus, római katolikus és ortodox lelkészek. Akkor és ott sem a jel és a jelzett dolog viszonya, sem az ökumenicitás kérdése nem számított. Az úrvacsora spontán hitaktus volt.

Ha tovább tudunk lépni attól a kérdéstől, hogy Jézus az úrvacsorában fizikálisan, szubsztanciálisan vagy szimbolikusan van jelen, és ki tudjuk mondani, hogy az Ő jelenléte sakramentális jelenlét, nem juthatunk el oda gondolkodásunkban, hogy minden hiányossága és csonkasága ellenére a média által közvetített úrvacsora a hit aktusává válhat? Természetesen nem szeretném az individuális kegyességnek alárendelni a sákramentum kiszolgáltatását, de az adott gyülekezeti közösségben, ahol még elevenen élt a keresztyénüldözés véres időszaka, ebben ismertük fel az idők szavát. Ebben a különleges helyzetben szeretnénk volna megragadni minden lehetőséget a hit megélésére, akkor is, ha nem tudtunk komplementer módon egyeztetni minden tantételt. Biztosan volt, aki visszaélt ezzel a lehetőséggel, és jogos Fazakas professzor aggálya az úrvacsora és a közönséges étkezések összemosásával kapcsolatban is. Őszintén remélem, a következő időszak teológiai önvizsgálata megnyugtató eredményeket tud majd megfogalmazni, mikor kiértékeli ezt az időszakot, és közös irányt mutathat az együtthaladásban.

4. Biztos vagyok abban, sokan várjuk már a járvány végét és azt, hogy ismét megéljük az istentsztelelet és úrvacsora ünnepét. Újraindul majd a gazdaság, és újraindul a gyülekezeti élet, reméljük jelentős lendülettel és energiatöbblettel. Erre az újraindulásra most is készülhetünk, először megvizsgálva Krisztus, a gyülekezet és a kultúra egymáshoz való viszonyát, ahogyan azt megvizsgálta Richard Niebuhr, és missziói látással alkalmazta Timothy Keller.¹¹⁴ Kamatoztatnunk kell azokat a felismeréseket, amelyek parlagon hevernek, és végre kell hajtanunk azokat a terveket, amelyekről eddig csak álmodoztunk. Újra át kell vennünk, le kell tisztáznunk saját üzenetünket és azt a formát, amellyel ezt az üzenetet képviseljük. Istentszteleteinket nem csupán formális, ünnepélyes összejövetelekként, hanem az Élő Isten valóságának ünnepléseként kell megélnünk. Ugyanis ha istentszteleteink lényegi elemével van

¹¹² FAZAKAS: Távistentszteletek gyülekezetek nélkül?

¹¹³ ZÁN FÁBIÁN Sándor: Léleekben és igazságban imádjuk az Istent, *youtube.com*, 2020. 04. 08. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xFUHvi0jfgs>, a hivatkozott rész az 5. percnél kezdődik, Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

¹¹⁴ KELLER, Timothy: *Gyülekezet a központban*, Ford. GyÓRI Péter Benjámin, Budapest, Harmat – Kálvin – Luther, 2019, 249–314.

baj, a legjobb struktúrák sem segíthetnek rajtunk. Tartalmi megújulásra is szükségünk van.¹¹⁵ Nem kell eldobnunk magunktól mindazokat a készségeket, amelyekre szert tettünk a karantén ideje alatt, talán időseink elérésében segíthetnek nekünk a rögzített istentisztelekek. Végül, legutoljára, úgy gondolom, sokkal egyértelműbben, határozottabban és esetenként sürgető erővel kell nagykorú hitre bátorítanunk. A nagykorú hitben járó keresztyén ugyanis képes bűnbánattal odaállni az Úr színe elé, ha felismeri tévedését, a helyes tanítástól való elhajlását. Ő lesz az, aki vezeti a családját, háza népét az élet útvesztőjében és a hit útján is. Ő fog szolgálatot vállalni, és általa áldathat meg a gyülekezet, ahol szolgál. Jézusra van szükségünk egyházunk fennmaradásához, de Ő legtöbbször a nagykorú keresztyének által közli ajándékait.

Szívből remélem, minél nagyobb egyetértésben tudunk haladni azon a pályán, amelyre Isten Pál apostolon keresztül bátorítja az efézusi keresztyéneket és minket is: „És ő »adott« némelyeket apostolokul, másokat prófétákul, ismét másokat evangélistákul vagy pásztorokul és tanítókul, hogy felkészítse a szenteket a szolgálat végzésére, Krisztus testének építésére, míg eljutunk mindnyájan a hitnek és Isten Fia megismerésének egységére, a felnőttkorra, a Krisztus teljességét elérő nagykorúságra, hogy többé ne legyünk kiskorúak, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszágától; hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben mindenestől őhozzá, aki a fej, a Krisztus, akiből az egész test egybeilleszkedik és összekapcsolódik a különféle ízületek segítségével úgy, hogy minden egyes tagja erejéhez mérten közösen munkálja a test növekedését, hogy épüljön szeretetben.” Ef 4, 11-15. A szentek felkészítési ideje még tart, vannak a folyamatban megálló és összeütközések. Az egyház mindig késik, lemarad, és leragad az úton, de imádkozunk, hogy a járványhelyzet katalizálja azt a folyamatot is, hogy igazsághoz ragaszkodva, szeretetben túlnőjünk különbségeinken, és felnőjünk Krisztushoz.

¹¹⁵ DOUGLAS, Klaus: *Az új reformáció, 96 tétel az egyház jövőjéről*, Ford. SZABÓ Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2005, 290–293.

Máté-Tóth András EUCHARISZTIA ÉS A TÁRSADALOM ÁTVÁLTOZTATÁSA

Felütés

Az utóbbi hetekben megszorodtak azok az írások, melyek arról fantáziálnak, hogy a járvány elmúta után mi változik, s mi zökken vissza a rendes kerékvágásba. A járvány éppen abban az évben tört ki, amikor Magyarországon rendezték volna meg a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. A rendezvény végül is egy évvel későbbre halasztódott, talán nem is baj, mondják a szervezők, így tovább lehet készülni szervezetben, lélekben, talán teológiában is. A katolikus nagyrendezvénytől is ihletve a Magyarországi Evangélikus Egyház is meghirdette az úrvacsora évét, amelyből szintűgy nem hiányoztak a lelki, kulturális és teológiai programok. Mindkét egyházat s természetesen a reformátust és a többit is érintette az állami intézkedés, amely elrendelte, hogy a templomokban nem lehet istentiszteletet tartani. Amellett, hogy nagy lendületet vett a lelkeszi, papi kreativitás, az eucharisztiaünneplés online megszervezésére, egyben örömteli kérdések és viták is felbukkantak az eucharisztia és annak közösségi ünneplésére vonatkozóan. Ismét csak beigazolódtott, hogy szükség van az ínségre, hogy értékeljük a gazdagságot. Az eucharisztia-böjt talán sokakban elmélyíti az eucharisztia iránti vonzódást, s egyben az eucharisziára és annak ünneplésére vonatkozó emberi tapasztalatokat és teológiai tanításokat is. Utóbbiak miatt esetleg sajnálatosnak is tartható, hogy a járvány hamarabb ér véget, és a különböző korlátozó intézkedések hamarabb feloldódnak, és így a megtermékenyítő rendkívüli korszak lezárul. Írásomban első lépésben kapcsolódni szeretnék Fazakas Sándornak az online istentisztelettel kapcsolatos felvetéséhez. Ám egy második ütemben szeretnék tovább is lépni az eucharisztia és annak ünneplése mélyebb teológiai kérdései felé, melyek mindegyike írásom végén is még kérdés marad, a titkok megőrzik titok mivoltukat.¹¹⁶

Rítus

Fazakas Sándor írásában felvetődtek bizonyos kérdések, melyek ugyan többé kevésbé beágyazódtak egyfajta mélyebb merítésű teológiai megközelítésbe, mégis inkább gyakorlatiak, mint teológiaiak, rítusteknikaiak mintsem a keresztyény rítus lényegére irányulóak voltak. Az igényes megfogalmazás azonban vitákat generált a közösségi hálózaton is, és a teológiai tudományos közösség számára is alkalmasnak bizonyult, hogy az eucharisziáról szóló teológiai reflexiók felpezsdüljenek. A dolgozatban megfogalmazott két kérdéstről szeretnék először véleményt nyilvánítani, miközben mélyen átérzem hiányosságaimat a protestáns teológia releváns műveire vonatkozóan.

Úrvacsora és egyház

Az első felvetés az egyház ismertető jegyei felől közelítve leszögezi, hogy a *congregatio*

¹¹⁶ Szeretném jelezni, hogy szándékosan nem törekedtem arra, hogy következetesen használjam a teológiai kifejezések felekezeti sajátosságú megjelöléseit. Az ebből adódó esetleges zavart az ökumenikus párbeszéd értékes pezségének tartom.

és a *communio* elválaszthatatlanul összetartozik. „A reformátorok, valamint a reformátori hitvallások egybehangzó meggyőződése szerint az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*: a választottak összegyülekezése (összegyűjtése), valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése, a Szentlélek ereje és hatalma által.” (2) Az Istennel való közösség az emberekkel való közösségben élhető meg. A reformátori tanítás nem volt egyházellenes, hanem klerikalizmusellenes volt. Azt vitatta és tagadta, hogy egyházi hatalom szükséges a ember Istennel, Krisztussal való kapcsolatához. Ugyanakkor nincsen közösség szervezet nélkül, vezető nélkül sincsen. A lelkész státusa és nem léte volt a célpont. Ilyen értelemben egyházon kívül nem lehet kiszolgáltatni a szentséget. A Hitvallásban is ez így áll: „A sákramentumokat (a keresztséget és az úrvacsorát) az anyaszentegyházban szolgáltatják ki.” (2HH XIX.) Az úrvacsora a maga materiális valósága miatt csak fizikális valóságban képes megtörténni. Minthogy a szentség kiszolgáltatásához szükség van egyházra, amely *congregatio* és *communio* egyszerre, az egyházi közösség egybegyűlése nélkül létezhet emlékezet Krisztus szenvedésére és feltámadására, de nem létezhet eucharisztia.

Bármennyire is úgy vélnénk, hogy a Hitvallás és más tanítások az egyházra és nem a templomra vonatkoznak, az úrvacsora templomhoz kötődik, vagy ha nem is az épített templomhoz, mindenképpen a hívek közösségi együttlétéhez és az úrvacsora fizikális elfogadásához.

A bibliai „házaknál” kifejezésre hivatkozva felmerülhet, hogy az egyház házi egyházként is értelmezhető, így úrvacsora ünneplhető és vehető otthon is (a karanténban). A bibliai ház azonban nem ugyanazt jelenti, mint a mai ház vagy család. A mai család nem egyház a szó bibliai értelmében, mert a vérségi viszonyokra épül. Márpedig a jézusi örömhír egyik leglényegesebb pontja a családi kötelékeken átívelő közösségi kötelék. A vér logikája helyébe a szövetség logikája lép. Jézus a maga zsidó tudatával és vallásosságával a széder esti lakomán alapította azt a szentséget, amit eucharisztiaent tisztelünk és gyakorlunk. A széder este megülésének feltétele pedig nem véletlenül volt családi köteléken átívelő. Egyetérték Fazakas érvelésével, miszerint „nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban”, hogy amit online közvetítünk – teszem hozzá – vagy amit a családban megülünk, az úrvacsora lenne.

Úrvacsora és lelkész

Az imént már említettem, hogy a protestantizmus nem lelkészellenes volt, hanem klerikalizmusellenes. Itt kapcsolódom a másik felvetéshez, miszerint az úrvacsora ünnepléséhez nélkülözhetetlen a lelkész. A Hitvallás szövege is így szól: „Az egyházban a lelkész a sákramentumok kiszolgáltatásával megbízott egyházi szolga (verbi divini minister). A sákramentumokat az egyházi szolgától, a lelkésztől (mint kiszolgáltatótól) fogadják el a hívek.” (2HH XIX.) Kérdés azonban számomra – s ennek a kérdésnek a katolikus eucharisztia-teológiára nézve is van jelentősége –, hogy a lelkész szükségessége egyházjogi természetű követelmény a protestantizmusban, vagy ennél több. Ha a megbízás jog által szabályozott szerepkörre vonatkozik, akkor rendkívüli időszakokban – mint a karantén – az egyház kiterjesztheti ezt a jogosultságot minden családapára vagy családanyára. Miért nem teszi?

Ha a Hitvallás szövegét egészen komolyan vesszük, akkor a lelkész valójában *verbi divini minister*, tehát Isten Igéjének szolgája. Én úgy értem a reformáció hitvallását és teológiáját, hogy abban az Ige a legnagyobb szentség, s a keresztség és az eucharisztia más értelemben az. A protestantizmus szabadabb az úrvacsora vonatkozásában, mint a katolicizmus. S ez a hitvallási és teológiai szabadság rendkívüli időszakokban megengedi, ha nem szorgalmazza a lelkészi funkció időleges kiterjesztését.

Ha ezzel szemben a lelkész karakterének (ismertető jegyeinek) jogi dimenzióján túllépünk, akkor nem távolodunk a reformátori felfogástól a katolikus és ortodox irányba? Vagyis, ha a szentségeknél jogon túli kulcsszerepet kapnak a lelkészek, akkor nem vész oda a hívő és Isten közvetíten kapcsolatra vonatkozó reformátori opció?

Az előbbi felvetésnél oda jutottunk, hogy nincs úrvacsora közösségen kívül, itt pedig oda jutunk, hogy szükség van az úrvacsorai asztalánál elnöklő lelkészre, de a lelkészi szerep rendkívüli esetben delegálható. Vagyis joggal asszociálhatok a katolikus Leonardo Boff brazil felszabadítási teológus bázisközösségi egyháztanára, amelynek egyik lényeges kijelentése az, hogy ha a szegény őserdei kaucsukgyűjtők Krisztus nevében összegyűlnek egy fa alatt, ott egyház születik, annak minden kegyelmi és szentségi következményével együtt.

Az eddigiekben az úrvacsora kényszerű elmaradásából, az eucharisztia-bőjtől indultam ki. A protestáns felfogás szerint – ha helyesen értem – nagyobb súlyú az Ige, mint az úrvacsora. Az egyház tehát bár hiányolja az úrvacsorát, az Ige hallása és kifejtése által a Krisztussal való teljes találkozást megvalósítja, miközben a katolikus felfogás szerint a legteljesebb találkozás a Föltámadottal az eucharisztia vételében valósul meg. Talán állítható, hogy a katolikus és a református hitvallás és teológia alapján az istentiszteletek időszakos elmaradásának súlya egészen más. A katolikusok számára döntőbb hiány, míg a reformátusok számára nem.

Az eucharisztia fókusza

Fazakas Sándor vitaindító esszéje abból a kényszerű helyzetből indul ki, hogy a templomokban nem lehet istentiszteleteket tartani, s ezt a hiányt sokan igyekeztek online istentiszteletekkel ellensúlyozni. Arról töpreng, hogy ez a helyettesítés mennyiben lehetséges. Amit dolgozatában felvet, azt szeretném egy kissé tovább mélyíteni. Ahhoz, hogy az online istentiszteletet az offline istentisztelethez hasonlíthassuk, meglátásom szerint az istentisztelet eucharisztiacentrikusságát kell a legfőbb mércévé tenni. Akkor leszünk képesek a felvetett kérdés mélyére hatolni, ha előbb mélyére hatolunk magának az eucharisztiaé, s azt a kérdést tisztázzuk, mi is maga az istentisztelet. Sőt, még pontosabban fogalmazva, ki az, akit ebben a rítusban ünneplünk, akire emlékezünk, és akivel egyénként és egyházként találkozni akarunk. Fazakas is hangsúlyozza ennek fontosságát, első sorban, amikor az *unio mysticát* említi. Részletesebben Krisztusra vonatkozóan azonban az eucharisztikus jelenlét teológiai problémáját taglalja, s mutatja be ökumenikus teológiai szempontokra is érzékenyen Krisztus teste és vére jelenlétét az offline és online lehetőségek között. A magam részéről ehhez a gondolatmenethez nem a *Realpräsenz*, a szubsztancialitás oldaláról szeretnék közelíteni, hanem abból ki-

indulva, hogy az egyház mire emlékezik akkor, amikor Krisztusra emlékezik, hogy Krisztus minnek az emlékezetét hagyta meg tanítványainak. Különösebb elemzés mellőzésével idézem ide Jürgen Moltmant, akinek alábbi állásfoglalása ugyan nem az istentiszteletről szól, de arra is érvényes: „Nem a megváltozott szociális viszonyokhoz való sikerült alkalmazkodás, hanem az egyháznak a Krisztus Lelkéből, az eljövendő királyság erejéből való belső megújulása az, ami ma szükséges.”¹¹⁷ Felvetésem bemutatásához előbb tennem kell egy kis theo-antropológiai és theo-politikai kitérőt.

Emlékezet

A teológia XX. századi antropológiai fordulata¹¹⁸ talán abban ragadható meg lényegre törően, amit Rahnerre hivatkozva szoktak idézni: minél emberibb, annál krisztusibb. Ha ugyanis egyaránt komolyan vesszük az ember Isten általi teremtettségét, Krisztus megtestesülését és megváltói művét, akkor az, ami Krisztusra érvényes, hogy Ő az alfa és az ómega, abban az ember – minden ember – részt vesz. Az Isten Fia nem lecserélni jött az embert, hanem megváltani és üdvözíteni. Krisztus a legteljesebben ember, miközben a legteljesebben Isten is. Ezért – így az antropológiai fordulat a teológiában – minél valóságosabban ember valaki, annál közelebb van Krisztushoz, aki valóságos ember. Az isteni valóság, a feltárulkozó titok Krisztusban azt igazolta, hogy minden ember lényegét, igazi valóját tekintve Isten fia. A megváltói mű nem kiegészíti az embert, hanem legvalóságosabb valóságához vezeti vissza. Így minél inkább az emberre koncentrálnunk, annál inkább találunk Krisztusra, s minél inkább Krisztusra koncentrálnunk, annál inkább találunk az emberre. Ami az emberben Krisztustól idegen, az az embertől is idegen, miközben Krisztustól semmi sem idegen, ami valóban emberi.

Erre az alapállásra helyezkedve állíthatjuk, hogy a Krisztus-esemény keresz-tény válasz az ember-eseményre, arra a kérdésre, ki az ember?, a válasz az *ecce homo*. A keresztény örömhír, amit Jézus tanítására és életpéldájára emlékezve az egyházi közösségek számos csatornáján (*traditio*) keresztül ismerhetünk, Isten igenje az emberre, testi lelki valóságára, természetére, vágyaira és műveire. Az ember önmegvalósításának (Jaspers szavával *Sein im Werden*), identitásának kérdésére a válasz Jézus tanítása az Isten országáról és az Atyáról. A nyolc boldogság boldogjai, az Atya áldottai, a jobb felől állítottak megérkezettjei szimbolizálják és mutatják be az igazi embert, a maga valódi valóságában. Az Isten szeretete az ember lényege, és Isten fia azért testesült meg, hogy emberként tanúságot tegyen az ember számára arról, hogy ki az ember, akit Isten teremtett és aki Jézusban megtestesült. A *Realpräsenz* erre az emberi jelenlétre vonatkozik legelső sorban, Isten valóságos jelenlétére az ember Krisztusban.

Az úrvacsora, az eucharisztia ennek a Krisztus-eseménynek teológiai és rituális fókuszálása, amely a valóságos Isten és valóságos ember Krisztusban mutatja fel a valóságos embert az emberek számára. Az eucharisztia akkor nem mágia, ha nem hiányzik belőle mindaz a tanítás és irányultság, ami Jézus révén vált kiemelten ismertté. Az utolsó vacso-

¹¹⁷ MOLTMAN, Jürgen: *A reménység fényei, Jürgen Moltmann teológiája*, Ford. és szerk. SZATHMÁRY Sándor, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989, 201.

¹¹⁸ VÖ. PRÖPPER, Thomas: *Theologische Anthropologie*, Freiburg, Herder, 2015.

rán Jézus nem rítust alapított, s nem rítus megismétlésével bízta meg övéit, hanem saját magára való emlékezést alapított, mindarra, amit tett és tanított. Az eucharisztia lényege az évszázadokon keresztül sokféle filozófiai és kulturális szókincs segítségével volt megfogalmazva, s a filozófiai nyelvezet egyfajta teológiai csapdát is jelentett. Az eucharisziában ugyanis nem annak fogalma a lényeg, hanem annak szemléleti tartalma. A fogalomra történő koncentráció (ami a protestantizmus révén csak még jobban radikalizálódott) bizonyos értelemben eltávolít az Krisztus-eseményre való koncentrációtól.

Amikor az egyház eucharisziát ünnepel, akkor az Evangélium tanításának és a Krisztus-eseménynek egykori és máig tartó valóságát ünnepli. Amikor emlékeztet, akkor nem a rítusra emlékeztet, hanem arra az isteni perspektívára és útra, amit Jézusban ismert meg. Talán nem túl radikális azt állítani, hogy az eucharisziára vonatkozó eretnokségek elsősorban nem azok, amelyeket a dogmatörténetből ismerünk, hanem elsősorban azok, amelyek révén a keresztény közösség, az egyház úgy ünnepel eucharisziát, hogy közben elfeledkezik Jézus útjáról és tanításáról. Az eucharisztia Isten országának relációjában szentség, és nem valamiféle mágikus erő relációjában az. A katolikus normatív tanítás szerint az eucharisztia „csúc és forrás”. Ami az emberre igaz Krisztus valóságos emberségének és istenségének vonatkozásában, amelyben az ember és Isten *unio mysticája* megvalósul, az igaz az emberi közösségre az eucharisztia vonatkozásában, amelyben egybekapcsolódik a teremtett világ a Teremtő világával. Ahogyan az ember igazi valója Krisztusban mutatkozik meg, úgy mutatkozik meg az emberiség igazi valója az eucharisziában a Krisztus-eseményre való közösségi emlékezetben. Az egyház az a közösség, amely az emberi közösség Isten országos kultúráját törekszik megjeleníteni. Az Ige, a Bor és a Kenyér vételével emlékezik erre a kultúrára, hogy közösségi viszonyaival mind inkább megfeleljen annak és Isten országa valóságos jelenléte (*Realpräsenz*) legyen az emberi közösség számára.

Fókuszálás

A pusztán felvillantás szintű theo-antropológiai és theo-politikai opció alapján újrafókuszálhatjuk azt, amit az eucharisziáról és az istentiszteletről gondolhatunk és hihetünk. Minthogy Krisztus-központú rituális eseményről van szó, ezért emberközpontú, s minthogy rituális eseményről van szó, ezért közösségközpontú. Miközben arról gondolkodunk, hogy a sajátos körülmények között hogyan valósulhat meg a rítus, nemcsak nem feledkezhetünk meg arról, hogy a rítus mit törekszik átélelni, hanem egyenesen ellen kell állnunk annak a kísértésnek, hogy a rítus és annak körülményei álljanak a gondolkodásunk és hitünk középpontjában. A sajátos körülmények révén a legnagyobb áldás éppen az, hogy a rítus problematikáján túl odaléphetünk a Krisztus-eseményhez magához, a hogyan emlékezünk? (*memoria qua*) kérdés helyett a mire emlékezünk? (*memoria quae*) kérdés elé állhatunk – meztelenül, az isteni és emberi titokra utaltan.

Ez a szentségi és közösségi esemény tartalmára való koncentráció a történelem folyamán gyakran, ha nem mindig a rendkívüli körülmények idején kapott lendületet. Az egyik ilyen lendület éppen a reformáció volt, amely a rítuskörülményekben a Krisztusról való megfélemlítés rendszerimmanens kisiklását bírálta prófétai erővel.

Ahogy lépésről lépésre, régióspecifikusan letisztította a liturgikus teret, ahogyan az Igét állította a közösségi együttlét középpontjába, ahogyan megnyitotta az Istennel való találkozásban a hittartalmakra való koncentráció dimenzióit, és ahogyan az egyéni és közösségi autonómia elismerése felé legalábbis alapokat adott, melyekre a XIX. század új protestantizmusa eredménnyel építhetett és járulhatott hozzá a modern kor kialakulásához.¹¹⁹ A társadalmi fordulat idején a hit fordulata és a hitre alapuló közösség fordulata zajlott egymást inspirálva.

Hasonló fordulatot érzékelhetünk a XX. század katolikus megújulásának ívében, amely részben az ökumenikus törekvésekkel párhuzamosan, részben a szekularizált modern világ vívmányainak „idők jelei”-ként való felfogásában egybefonta a hit tartalmának és a „profán” társadalommal, más vallásokkal, más felekezetekkel való viszony opcióit. Bizonyos értelemben beértek ebben a fordulatban a reformáció fókusz hullámai, részben pedig az összkereszténység számára hangzottak el a hit valódi tartalmára emlékeztető normatív kijelentések.

Az *Sacrosanctum concilium* kezdetű istentiszteletre vonatkozó zsinati dokumentumban, mielőtt a zsinat deklarálná a fentebb már említett tanítást, miszerint a liturgia csúcspontja és forrása (10. p.) a *fides qua* lényegét és feltételét a *fides quae*-ben jelöli meg.

„Az Egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában. Mielőtt ugyanis az emberek a liturgiában részt tudnának venni, meghívást kell kapniuk a hitre és a megtérésre: »De hogyan hívhatják segítségül, amíg nem hisznek benne? S hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak? S hogyan halljanak róla, ha nincs, aki hirdesse? S hogyan hirdesse az, akit nem küldtek?» (Róm 10,14--15).

Ezért az Egyház a nem hívőknek az üdvösség örömhírét hirdeti, hogy ismerje meg minden ember az egyedül igaz Istent és akit Ő küldött, Jézus Krisztust, s bűnbánatot tartva térjen meg útjairól. A hívőknek pedig szüntelenül hirdetnie kell a hitet és a bűnbánatot, ezen kívül föl kell készítenie a szentségek vételére, tanítania kell megtartani mindazt, amit Krisztus parancsolt, s buzdítania kell a szeretet, a jámborság és az apostolkodás minden cselekedetére, melyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a Krisztus-hívők nem ebből a világból valók ugyan, mégis világosságai a világnak, és megdicsőítik az Atyát az emberek előtt.” (9. p.)

Az újrafókuszálás alkalma volt (lehetett volna) régióinkban a kommunizmus összeomlását követő átmeneti időszak, amely során az egyházak újra „polgár”-jogot nyertek a társadalomban. Harminc esztendővel a fordulat után látható, hogy a szabadság adta lehetőségek kiaknázásában nagyobb hangsúlyt kapott a *fides qua*, az egyházi önmegvalósítás hogyanja, mint a *fides quae*, a hit tartalmának újratudatosítása. Ugyanakkor a megtérés, megtisztulás és újrafogalmazás számos történéseinek lehettünk és lehettünk tanúi. Az a leegyszerűsítő tárgyalási mód, ahogyan az eltelt 30 éves időszakot

¹¹⁹ MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): *A protestáns paradigma, Ernst Troeltsch: A protestantizmus jelentősége a modern világ kialakulásában*, Budapest, M. Vallástud. Társaság – Barankovics Alapítvány, Vallástudományi könyvtár 15, 2017.

a rövid lelkesedés és a hosszú kiábrándulás egymásutánjaként fogjuk fel, eltakarja a fordulatot követő korszak legnagyobb kincsét, a sokféleség lehetőségét és dinamikus megvalósulását. Számos részlet és adat helyett legyen elég csak arra utalni, hogy ahol eleven a hit, ott az elmúlt hónapok liturgikus kreativitása bemutatta, hogy a „hogyan” megoldáskeresései a „mit” titkait is a felszínre hozták.

Átváltoztatás

Írásom elején az istentisztelet és az eucharisztia gyakorlati kérdései mögötti teológiai kérdésekről volt szó, majd az theo-antropológiai és theo-politikai megközelítésre alapozva a *memoria quae*-ről. Ebben az utolsó szakaszban az eucharisziára koncentráló teológiai belátások gyakorlati radikalizálásának egy chilei példáját ismertetem röviden, hogy ennek kapcsán felvehessem a magyarországi kortárs istentiszteletekben rejlő ember- és társadalomalakító potenciál kérdéseit.

Bill Cavanaugh mélyrehatóan tárgyalta az eucharisztia teológiai felfogása és az egyház társadalmi, politikai cselekvése közötti elemi összefüggést.¹²⁰ A chilei katolikus egyháznak a Pinochet-féle diktatúrával való viszonyát elemezte, különös figyelmet fordítva a diktatúra kezdeti időszakára. Pinochet előtt ugyan szocialista kormánya volt Chilének, de az egyház szabadon működhetett, és különösen a szegények és a rászorultak körében végzett munkáját a szocialista rezsim nagyra értékelte és támogatta. A nagy többségében katolikus Chilében az egyház társadalmi elfogadottsága és szolgálata magától értetődő hagyomány volt. Az egyház püspökei abban a reményben támogatták Pinochet hatalomra kerülését, hogy a közjóért végzett munkájukat még intenzívebben és hatékonyabban végezhesék. A diktatúra azonban kegyetlenül leszámolt a korábbi rendszer támogatóival és az ellenzékkel, s egyre kevésbé lehetett halatlanra venni azokat a kiáltásokat, melyek a diktátor börtöneiből és kínzókamráiból törtek a felszínre. Az egyháznak a diktatúra kegyetlenkedéseivel kapcsolatos kezdeti bizonytalanságait lassan felváltotta a meggyőződés, hogy Krisztus teste, amelyet az eucharisziában ünnepel, szolidáris minden emberi testtel, s amit az egyház a legkisebekkel tesz, azt vele teszi. Krisztus teste és a chileiek teste szorosan összetartozik, a megkínzott chileiek Krisztus testének szenvedéseiben osztoznak. Ha az egyház az eucharisziában a szenvedést vállaló Megváltót ünnepli, akkor nem lehet közömbös az ország súlyos kínoktól szenvedő polgárai iránt. Ezt a teológiai belátást gyakorlat követte, s a chilei püspökök részben egyénileg, részben közösen felszólaltak a megkínzottak érdekében, s létrehoztak egy szervezetet is a diktatúra áldozataival vállalt szolidaritás koordinálására.

Amikor a társadalmi rend elnyomó, akkor az eucharisztia imádása anarchiához kell vezessen. Ha a társadalmi viszonyok – s itt nem csak a nagy társadalmi rendszerek működésére kell gondolni, hanem a helyi társadaloméra is – igazságtalanok, és a közjót alapvetően sértik, akkor az eucharisziában ünnevelt szeretet

¹²⁰ CAVANAUGH, William T.: *The Body of Christ, The Eucharist and Politics*, *Word and World*, 22. évfolyam, 2002/2, 170–177.; Uő.: *Torture and Eucharist, Theology, politics, and the body of Christ*, Oxford, UK – Malden, Mass, Blackwell Publishers, *Challenges in contemporary theology*, 1998.

és igazságosság arra indítja a keresztényeket, hogy egyénileg és közösségleg se maradjanak tétlenek.

Amit Cavanaugh a chilei esettanulmány alapján az eucharisziával kapcsolatos teológia és az egyház társadalmi cselekvésének összefüggéseiről kidolgozott, az bárhol másutt is theo-politikai reflexióra hív: „Az eucharisziáról való gondolkodás segíthet a keresztényeknek, hogy az utcára vigyék az evangéliumot, és egyúttal elkerüljék a kényszerítő hatalommal való összefonódás csapdáját.”¹²¹

Különösen azokban a társadalmakban, melyekben az egyházat a fennálló politikai rezsim évtizedekig a társadalom egyfajta zárványának, enklávéjának tekintette, komoly teológiai innovációra van szükség ahhoz, hogy az egyház illetékességi tudata kiterjedjen az egész társadalomra, amint a megváltás is minden emberre vonatkozik, s az eucharisziában ünneplte Krisztus az egész emberiségért adta magát áldozatul, s erre a készségre hívja azokat, akik őt uruknak tekintik és imádják. Ha az egyházi liturgiát a rituálé tágabb kategóriájának sajátos típusaként szemléljük, ez hozzásegíthet ahhoz, hogy megértsük: ami az állam szintjén történik, nem a dolgok egy egészen más rendjébe tartozik, mint ami az egyházra tartozik. Amikor Pál Krisztus testének képét alkalmazza, ez tudatosan vette kölcsön a pogány politikai szóhasználatból, mert világossá akarta tenni, hogy habár az egyház nem *polis*, nem is pusztán magánjellegű társulás.

Az eucharisziára vonatkozó tanítás – felekezeti különbségekkel – lényege az átváltoztatás, a *transsubstantiatio*. Nem önmagában, hanem emberi és a közösségi beágyazottságban, unióban. S nem önmagáért, hanem az emberért és a társadalomért. A paradigmikusnak tekinthető chilei reflexió és gyakorlat a „hogyan” ünnepljük az eucharisztiát kérdést elmélyítette a „mit” ünneplünk az eucharisziában kérdés felé, és a mit ünneplünk? kérdésre adott válaszból a hogyan cselekedjünk? kérdésre is válasz született. Az eucharisziában ünneplte átváltozás az egyház magatartásának átváltozását indukálta, a módosított gondolkodás módosított a cselekvésen. A módosított cselekvés pedig hitelesítette az eucharisziára és az egyházra vonatkozó hitet és teológiát. Az elmondottakból megalapozott kérdések fakadnak az eucharisztiát magyar nyelvű teológiájára és az eucharisziát ünneplő egyházak társadalmi gyakorlatára nézve egyaránt.¹²² Vajon a magyar teológustársadalomban milyen lehetőségei rejteznek a keresztény alapigazságok radikális újratárgyalására vonatkozóan? S ezzel párhuzamosan a teológiai reflexiók milyen módon kapcsolódnak össze a kortárs társadalom kihívásaival, kríziseivel? Tud-e a magyar teológia az egyház számára intellektuális támaszt adni, amikor az egyházakat magyarországi jelenlétük kérdései feszítik? Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezek valódi kérdések, amelyekre nem ajánlatos hirtelen, akár egy legyintéssel válaszolni. Kutatások szükségesek a teológiai és egyházi állag felméréséhez, és nagy feszültségtűrő fórumok az adatok és belátások igényes megvitatásához.

¹²¹ Cavanaugh, William T.: Egyház az utcán, Eucharisztiát és politika, Ford. NYIRKOS Tamás, *Századvég*, 86. szám, 2017/4, 5–26, 6.

¹²² Vö. MÁTÉ-TÓTH András: *Freiheit und Populismus*, Wiesbaden, Springer Fachmedien Wiesbaden, 2019.

Mező Arnold

TÁVISTENTISZTELET, KONZERV ÚRVACSORA, VILLANYPÁSZTOR ÉS LÁJKOLÓ EGYHÁZ

Fazakas Sándor lelkipásztor, egyetemi tanár¹²³ remek írását és az erre reflektáló, zsinatunk lelkészi elnökének, Bogárdi Szabó Istvánnak sorait¹²⁴ olvasva magam sem tudom eldönteni, hogy mi lenne jó. Vagy mi a jó. S hogy a jóhoz mint kifejezéshez kapcsolódó objektív és irányt mutató létező hogyan jelenhet meg egy olyan helyzetben, amit nem vagyunk képesek befolyásolni. A jó talán abban a formában válhat megragadhatóvá, ezáltal emészthetővé téve a becsukott szemmel tengeren való átkelesünket, ha az adott helyzetben úgy gondolunk rá, mint a szélre. Az van. Magától. Nem igazán tudjuk befolyásolni, megváltoztatni az irányát, vagy éppen elcsendesíteni. Látjuk a levegő mindig siető része által okozott következményeket, emiatt fogjuk a fejünket, vagy éppenséggel mosolygunk, ha a szél nem a házunk tetejét vagy a templomtorony kakasát tépázza meg, hanem energiát termel az otthonaink számára. A szelet be is lehet fogni a vitorlába, még akkor is, ha nem arra fúj, amerre mi akarunk haladni. Lehetséges, csupán a vitorlákat kell jól pozicionálni. Hatalmas az ember, s az ember szava is. Nem vagyok biztos benne, hogy időben jókor reagáltak az előttünk megszólalók.¹²⁵ Kell-e egyáltalán? Tudunk szelet csinálni mesterségesen. Nagyot is, amivel akár egy lángoló olajkút tűzét is el lehet fűjni, akár egy pislogó gyertyabél lángját egyetlen lehelettel. A kérdés viszont az, hogy milyen mértékű energiabefektetés által hozzuk létre ezt a szelet, s hogy a mesterséges szél által hajtott haszon megfelelő arányban van-e a befektetett energia – legyen az materiális eszköz, idő, pénz, tudás vagy bármi más – ráfordításával. Magyarra fordítva a szót: egyáltalán megéri-e nekem, a falusi kisgyülekezetes lelkésznek reflektálni egy olyan témára, aminek pro és kontra tudós, (ész)érvekkel felfegyverkezett, számomra hiteles képviselői vannak? Kell-e nekem egyáltalán döntenem, állást foglalnom, érveket felhoznom, vitáznom arról, ami *sub specie aeternitatis* lényegtelen? Nem kell. Nem ez a dolgom. Sokkal inkább hajlanék arra, hogy nekivágjak annak a bizonyos tengernek, nem áthárítva az esetleges kudarc lehetőségét a nálamnál feljebbvalókra, akiktől jogosan várjuk (talán hiába?) az egységes útmutatást. Természetesen nem ész nélkül, vakmerően, bízva saját hitemben vagy képességeimben, csukott szemmel. A számomra kézzel fogható tapasztalat – amivel rálátok a rám bízott gyülekezetek mindennapjaira, vívódásira és vágyaira – azt diktálja, hogy bízzak Jézus Krisztusban, a Szabadítóban. Ő majd – ha eljön az ideje – parancsol a szélnek, és a szavára hajó sem kell, hogy a vízen átjuthassunk.¹²⁶ Elég lesz csupán az, ha megpróbálom összefoglalni tapasztalataimat, véleményemet, érzéseimet, az általam pásztorolt gyülekeze-

¹²³ FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül (online)

¹²⁴ BOGÁRDI SZABÓ István: Vita arról, ami nincs?, *reformatus.hu*, 2020. 03. 22. URL: <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/vita-arrol-ami-nincs/> Utolsó megtekintés: 2020. 05. 06.

¹²⁵ Péld 17,24

¹²⁶ Luk 8,25; Mt 14,24kk

tekből érkező visszajelzéseket. Kerülve annak látszatát is, hogy az előttem megszólalókat minősíteném vagy kritizálnám.

Távistentiszelet

Kundera¹²⁷ könyvének címe nyer új értelmet a fejemben cikázó gondolatok pengéjének hasítására: a könnyűség elviselhetetlen létezése. Súly nélküli egyháztagság, munkanélküliség-érzéssel megterhelt lelkipásztor, csakazértis tenni akarok valamit kapkodással fűszerezve. Ideges tapogatózás a hirtelen ránk borult ismeretlenben.

A komfortzónánkat nem mi hagytuk el, egészen egyszerűen kirántotta alólunk a vírus. A lelkész, a gondnokok, a presbitériumok és a gyülekezetek alól is. Ami eddig „szent teher” volt a lelkész, a presbitérium, a gyülekezet vállán, hirtelen pillékönnyű lett. Nincsenek istentisztelek, keresztelők, alkalmak. Március 15-én, valamit már előre sejtve, még megtartottuk száz főnél kevesebb résztvevővel az önkormányzatnál és az iskolában központilag lemondott ünnepséget a templomban az önkormányzat és az iskola jelen lévő diákjainak részvételével. Március 16-án már a hogyan tovább kérdésére kerestük a választ, amikor körbetelefonáltunk mindenkit, lemondva – egészen pontosan fogalmazva: későbbre tolvá – a már megszervezett alkalmakat, esküvőket, keresztelőket és egy felnőttkonfirmációt. A gondnokok a lelkéssel egyetemben toporogtak idegesen. Aztán az idő múlásával lassan beállt egyfajta rutin, ami bár nélkülözi a megszokottat, mégis kézben tartja a halaszthatatlan dolgokat a folyamatban lévő építkezések és a gyülekezetek mindennap dolgai körül. A tapasztalat az, hogy van, ami itt ebben a környezetben nem fog működni. Az idősebb testvérek istentiszeletre szállítása, a találkozások, kézfogások, bátorító beszélgetések, a betegúrvacsora, a missziói munkaterv mind súlytalanná vált egy pillanat alatt. Akik az esőre, napsütésre, hidegre vagy éppen a melegre hivatkozva eddig is kitértek a lelkész és a presbitériumok az istentiszeletről való hiányzás okát firtató kérdése elől, talán most megnyugodtak egy pillanatra. Van telefonos ügyelet a parókián, van weboldalunk, a lelkész mobilszámát is ismeri mindenki. A vidéki, vagy ahogyan a városból idetévedő érdeklődőknek jellemezni szoktam volt: „nagyon vidéki”, jellemzően kislétszámú gyülekezetek viszont nincsenek hozzászokva a távistentisztelekhez. A virtuális igehallgatás-olvasás nem igazán jellemző a többnyire a veszélyeztetett korosztályból kikerülő gyülekezeti tagokra, az online igemagyarázattól pedig magam is idegenkedem, éppen a több éve minden szombat este az egyik legismertebb közösségi portálon közzétett istentiszeleti hívogatónak templomban megjelent hívekben mérhető eredményessége miatt. Ennek ellenére élek vele. A helyzetet árnyalja a Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsának 2020. május 4-én keltezett, sokak által várva várt közleménye.¹²⁸ Ebben gyakorlatilag – az én értelmezésem szerint – amolyan molnárléány-ajándékaként nem tiltják meg konkrétan az istentiszte-

¹²⁷ KUNDERA, Milan: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Ford. KÖRTVÉLYESSY Klára, Budapest, Európa Kiadó, 2020.

¹²⁸ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI ELNÖKSÉGI TANÁCSA (MRE ZsTE): Vigyázzunk egymásra továbbra is! A Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsának közleménye, *refor-*

leti alkalmak megtartását, viszont, hivatkozva a Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségének március 16-án keltezett nyilatkozatára¹²⁹ (amiben szó sincs kültéri vagy bármilyen más istentiszteleti alkalmak támogatásáról), azt kérik, hogy „továbbra se tartsanak templomokban és gyülekezeti házakban gyülekezeti közösség részvételével istentiszteleteket és gyülekezeti alkalmakat”.¹³⁰ Ez eddig rendben is van, hiszen nem tartottunk semmilyen alkalmat, amin gyülekezeti közösség részt vett volna. Viszont az Elnökségi Tanács közleménye megjegyzi, hogy „a szolgálat lehetősége a járvány első időszakában sem vétetett el tőlünk”.¹³¹ Akkor most hogyan is állunk ezzel? Milyen szolgálat lehetősége volt nyitott előttünk? A hagyományos istentiszteleti alkalom vagy a virtuális távistentisztelet? Én inkább hajlok a hagyományos istentisztelet megtartásának lehetőségét érteni a szavak mögött, úgy, hogy a felelősség súlya a lelkészen és a presbitériumokon nyugszik. Nincsen tiltás, csupán kérés, aminek jó belátás szerint enged minden felelősen gondolkodó. Amennyiben mégsem tenné, és az esetleges megfertőződés összefüggésbe hozható az istentisztelettel, úgy a felelősség egyértelműen a kérésnek nem engedők vállán van. Érzek némi ellentmondást a Zsinat Elnökségének nyilatkozata és az Elnökségi Tanács közleménye között, melynek feloldása újra az egyszerű lelképásztor és a presbitériumok vállára helyezi a felelősséget. A nyilatkozat kéri, hogy további intézkedésig szüneteltessünk minden egyházi alkalmat, noha a szintén március 16-án megjelent 46/2020. kormányrendelet 4 § (2) értelmében „a vallási közösség szertartása”¹³² nem minősül rendezvénynek, tehát nyugodtan megtartható. Először azt kérik, hogy semmilyen rendezvényt ne tartsunk, aztán azt, hogy továbbra se tartsunk zárt térben (templom, gyülekezeti ház) olyan alkalmat, ahol gyülekezet is jelen van. Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy az eddig jól beváltak ítélt távistentiszteleten felül lehetőségünk van arra is, hogy kültéren, a megfelelő biztonsági előírások betartása mellett a gyülekezet részvétele mellett tartsunk alkalmakat. Erre már korábban is volt példa Kárpátalján és Magyarországon is.¹³³ Az Elnökségi Tanács május 4-i közleménye meglepetés volt számomra. Nem ezt vártam, s gondolom, ezzel nem vagyok egyedül. Látva a közösségi médiában a gyülekezeteik felé kommunikáló lelkésztársak megosztásait, melyekben saját kezükbe véve a korlátozó intézkedések értelmezését, istentiszteleti alkalmakra hívatnak. Van, aki

matus.hu, 2020. 05. 04. URL: <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/vigyazzunk-egymasra-tovabbra/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹²⁹ MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI ELNÖKSÉGE (MRE ZsE): Szüneteltessenek minden egyházi alkalmat, A Magyarországi Református Egyház Zsinata Elnökségének nyilatkozata, *reformatus.hu*, 2020. 03. 06., URL: <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/szuketeltessenek-minden-egyhazi-alkalmat/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹³⁰ MRE ZsTE: Vigyazzunk egymásra továbbra is!

¹³¹ Uo.

¹³² Lásd 46/2020. (III.16) Kormányrendelet, *Magyar Közlöny* 2020/45. (2020. március 16.), URL: <https://magyarkozlony.hu/hivatalos-lapok/KsSFtBbPPLHVeuKz2OA95e6aa2448e919/dokumentumok/c4210b08dd73832b3ca261193f85d508498c9718/letoltes> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

¹³³ FEKE György: Parkolj és remélj! Képriport az első magyarországi református autós istentiszteletről, *reformatus.hu*, 2020. 04. 22., URL: <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/parkolj-es-remelj/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 07.

kültérre, van, aki a 1,5 méteres védőtávolságot betartva a templomba hívja a gyülekezete tagjait.¹³⁴ Újabb kérdésként vetődik fel itt leginkább a gyakorló s most szószéket a hagyományos formában nélkülöző lelkipásztorok körében a „vagyok-e elég bátor ahhoz, hogy visszamenjünk a templomba?” dilemma is. A gyülekezetek vágnak vissza a templomba, a lelkész pedig félti az időseket. Meg talán – nem véletlenül jogosan – fél a felelősségtől is. Mert mi lesz akkor, ha valóban baj lesz? Milyen fényt vet majd az Egyházra, a gyülekezetre, a lelkészre az, ha valaki megfertőződik, esetleg meghal az istentisztelettel összefüggésbe hozhatóan? Meglátásom szerint a közösségi médiát elárasztó nyilvános igehirdetések, bibliamagyarázatok vagy istentisztelet-közvetítések infúziószerűen vannak jelen az adott helyzetre adható legjobb, bár bizonyos szempontok szerint kényelmetlen megoldásként. A mesterségesen, a tápcsatorna kikerülésével közvetlenül a vérkeringésbe juttatott gyógyszer életet menthet, de mégsem ez a természetes létformánk. A távistentisztelekek sokszínű kavalkádjában az egyszerű gyülekezeti tag szinte elvész. Egyrészt a bőség zavarában élhet az Ige áldásaival, önkéntelenül bár szükségszerűen összehasonlítva saját lelkipásztorát a hallott, látott szolgálattévővel, másrészt nem marad bátorítás és vigasztalás nélkül egy mindenki számára ismeretlen történés közepette. S ez az állapot állandósulni látszik, legalábbis jelen pillanatban. Püspök Úr visszakérdez: „miért kellene tartósan berendezkedni »gyülekezet nélküli istentiszteletre?»”¹³⁵ Március vége felé még én sem gondoltam, hogy tartós lesz a helyzet. Véleményem szerint érdemes Fazakas professzor úr soraira figyelni, hiszen feltételesen beszél a tartós berendezkedésről, s a május 4-i közlemény mintha éppen az ő feltételezett időtartamra vonatkozó előrejelzését támasztaná alá. Ami viszont nem kivitelezhető a távistentisztelekek alkalmával, az éppen a gyülekezeti közösség megélése. Jézus azt mondja, hogy ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az Ő nevében, ott van közöttük.¹³⁶ Szó sincs arról, hogy ahol ketten vagy hárman kattintanak, esetleg bejelentkeznek vagy bekapcsolják a TV-t. A távistentisztelet meglátásom szerint mindössze egy többé-kevésbé elfogadható placebo a közösségi élmény pótlására, ami egy rajtunk kívülálló, általunk befolyásolhatatlan folyamatra adott jó válasz. Amennyiben a jót itt a vitorlánkba befogott szélként értelmezzük, ami az örök élet felé viszi az egyháztagság vizen hánykolódó hajóját.

Konzerv úrvacsora

Számomra és az általam pásztortolt gyülekezetek számára is érdekes kérdés volt a húsvéti úrvacsorás istentisztelet. Sejthető volt, hogy abban a formában, amelyben megszoktuk, lehetetlen kivitelezni, hiszen a bennünk lévő féltő szeretet nem engedi meg azt, hogy kockáztassunk. Buzgón olvastam a Zsinati Tanács elnöksége által

¹³⁴ Közösségi médiában megjelent, lelkipásztoroktól származó hivatkozások, melyeket az ismeretségre való tekintettel én is láthattam, viszont a lelkipásztorok személyiségi jogainak védelme érdekében nem nevesítem őket, s a hivatkozást sem teszem közzé. Utolsó meglekintés 2020. 05. 07.

¹³⁵ B. SZABÓ: Vita arról, ami nincs?

¹³⁶ Vö. Máté 18,20

közreadott ajánlást a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről.¹³⁷ Ami számomra megnyugtató volt, az az, hogy nem marad el a közösség, csak más lesz. Ezzel egyetértettek a presbitériumok is. Két utat választottunk, élve a helyi sajtóságok adta lehetőségekkel. Az egyik a Duna TV-n közvetített úrvacsorás istentiszteletbe való bekapcsolódás, hiszen televíziókészüléke a gyülekezetek minden tagjának van, ellentétben az internet-hozzáféréssel. A másik sajátos út csupán az egyik gyülekezetben volt kivitelezhető: itt a televíziós istentiszteletbe való kapcsolódás mellett lehetőséget biztosítottunk a „saját” szakrális térhez való kapcsolódásnak is, igaz sajátos módon. A nagyhét folyamán hagyományos nyomtatott formában küldtük el minden egyháztagnak a körlevelünket, amelyben tájékoztatást adtunk az úrvacsorás istentisztelet menetéről, idézve a Zsinati Tanács ajánlását. A március 15. óta néma harangok a szokott rend szerint hívogattak istentiszteletre, de nem a szokott helyre, hanem otthoni „nyitott ablakos, nyitott szíves” istentiszteletre. A települési hangosbemondón keresztül élőben közvetítettük az úrvacsorás istentiszteletet. A gondnok, az egyik presbiter testvér és a „technikai személyzet” jelentő munkatárs jelenlétében terítettük meg a Kegyelem Asztalát, majd egy teljes istentiszteletet tartottunk a szokott rend szerint úrvacsorai közösséggel, amit a településen lakók élőben hallhattak, és amihez a korábbi felhívásunk szerint csatlakozhattak a nyitott ablakon át. A visszajelzések feltűnően pozitívak voltak. A másik három gyülekezetben, ahol nem volt lehetséges hasonló módon közvetíteni az istentiszteletet, a tévés úrvacsorai közösség dominált. A lelkészcsaládban családi istentisztelet keretében vettünk úrvacsorát. Más volt, kicsit keserédes, hiszen éppen a gyülekezet jelenvaló közössége hiányzott, mégis felemelő, mert együtt lehettünk. Jobb hasonlatot nem találok rá, ezért elnézést kérek. Olyan volt, mint a konzerv egytálétel. Nem ugyanaz, mint az eredeti, de hasonlít rá. A konzervet sem választja az épeszű ember akkor, ha lehetősége van az értő kezek által elkészített ételre is, de mégis táplál, és ha nem is teljes egészében azonos azzal, amire vágyunk, legalább van. Fazakas professzor úr szerint a távistentisztelet, s ezzel együtt gondolom a távúrvacsora is csak egy a vasárnapi programkínálatok sokszínű kínálatából.¹³⁸ A teológiai vitát és megalapozást másra hagynám, a saját meggyőző-

¹³⁷ MRE ZSTE: Istentiszteleti ajánlások a krízishelyzetben, *reformatus.hu*, 2020. 04. 01., URL: <https://reformatus.hu/egyhaziunk/hirek/istentiszteleti-ajanlasok-krizishelyzetben/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 08.

¹³⁸ „Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet nélkül nehéz lenne egyházzal beszélni, mint ahogy a *communio* belső tartalma nélkül semmilyen összegyülekezés nem tekinthető igazán egyháznak. Az egyház egyik valóságát sem képes az ember önmagában – sem a *congregatiót*, sem a *communiót* –, vagy az intézményes egyház adminisztrációja és szervezeti struktúrája által biztosítani. Vagyis, mai helyzetünkre vetítve: nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a hívek összegyülekezése nélkül imitált istentisztelet közvetítése vagy streamelése által pótolható az, ami az egyház liturgikus rendjében Isten-tiszteletként – a Szentlélek erőterében és hatalma által, könyörgésünk kíséretében, de a magunk hatékonysága nélkül – vasárnapról vasárnapra megtörténhet. Ennek a „történésnek” komolyan vétele, s Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából.” Lásd FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezet nélkül? (online)

désem viszont az, hogy a körülmények igenis komolyan befolyásolhatják a közösség megélésének módját, akár a szakrális tereket, akár az úrvacsorai közösséget tekintve. A súlypontot én inkább arra helyezném, hogy akinek valóban vágyódása van az úrvacsorai közösségre, de valami miatt – legyen az a járványhelyzet akár – akadályoztatva van, az éljen úgy az úrvacsorával és az istentisztelet vagy igemagyarázat lehetőségével, ahogyan arra lehetősége kínálkozik. Hittel. Megerősít ebben néhai Gulácsy Lajos Püspök Úr biznyságtétele is, amiben elmondja, hogy templomtól, tértől, felekezettől függetlenül, Biblia és úrvacsorai jegyek hiányában is lehet hittel úrvacsorázni.¹³⁹ S igen, ott van békeidőben a betegúrvacsora is, ahol a közösség vagy az összegyülekezés nem a templomban, a szakrális helyen történik meg, s a résztvevők száma is erősen korlátozott, gyakran csupán egy résztvevővel a lelkipásztoron kívül. A lelkész viszont ott van. Ahogyan a közvetítések során is. Fizikálisan nem én adom át az úrvacsorai jegyeket, de aktív részese vagyok a történéseknek. Fizikálisan nem én veszem el az úrvacsorai jegyeket a lelkésztől, de aktív részese vagyok a tág közösségnek térben és időben egy síkon mozdulva.

Villanypásztor és lájkoló egyház

Újra egy hasonlattal kell, hogy éljek. Az Úr Jézus egyértelművé tette, hogy kihez és mihez kell igazodnunk az üdvösség kérdésében.¹⁴⁰ A jó pásztor nem csupán tereli a nyáját, de vezeti is. Iseri az övéit. Kapcsolatban van velük. A villanypásztor is pásztor. Egyben tartja a juhokat, noha a juhoknak fájdalmas megtapasztalások árán kell megtanulniuk, hogy meddig mehetnek el a számukra kijelölt helyen. Nincs személyes jelenlét, inkább a pavlovi reflexek útján tanulja meg a juh, hogy mi a gazda akarata. Az eredmény hasonló, mégsem összevethető. Az online istentisztelet, a távúrvacsora és a digitális térben létező „villanypásztor” jelenleg létező intézménye (szándékosan használom a kifejezést) számomra hosszú távúnak tűnik a mögöttünk lévő két hónap tapasztalatai alapján. Szélirányba fordított vitorlaként tekintek rájuk. Ez nem tökéletes és vágyainkat, gyülekezeti életünk és Krisztus-követésünk kontinuitását teljes mértékben tükröző létező, mégis minden kétséget kizáróan jelen lévő határozatlan ideig tartó valóság. A gyülekezetszerűséget meghatározó, pillanatnyi időintervallumra vetített szemöldökráncolások, mosolyok, sóhajok cukorkáspapír-csörgések nélkül az igehirdető csak az általa megélt üzenetet képes átadni a kommunikációs csatornák egy szűk metszetén. Jobb esetben néhány lájkot és pozitív kommentet begyűjtve.

Nem, nem jött körímél a mihez tartás végett. Nincsenek sablonok, nem is lehetnek. Ahogyan nem kötelező betartani az ajánlásokat és a nyilatkozatokban elhangzott kéréseket, úgy nem kötelező a távistentisztelet és az online úrvacsora sem. Mindenhol a gyülekezet, a presbitérium és a lelkész szabadságán kell, hogy múljon mindaz, ami történik. Városokban, nagyobb gyülekezetekben életszerű a jelenlegi helyzetben a

¹³⁹ Gulácsy Lajos nyugalmazott református püspök tanúságtétele, *youtube.com*, 2013. 11. 08., URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dUHTabF56z8>, Lásd 13:22–14:30 között, Utolsó letöltés: 2020. 05. 08.

¹⁴⁰ János 10,14.

távistentisztelet, a konzerv úrvacsora és a villanypásztor-jelenség. Máshol ez teljesen életszerűtlen, és szinte már kivitelezhetetlen. Ahogyan a felemás, az országot Budapestre, Pest megyére és vidékre osztó, korlátozásokat feloldó intézkedéseknek is van realitása, úgy a gyülekezetek sajátosságaira épülő diverzitás is megragadható lenne egy olyan egységes állásfoglalásban, amely a felelősség hangsúlyozása mellett burkolatlanul ránk bízva a döntés szabadságát.

Továbbra is vigyázzunk egymásra! Maszkot fel, moss kezet, lapozd az énekeskönyvet és a Bibliát! Lehetőleg kesztyűben, másfél méterre a másiktól. Vagy ha úgy érzed magad biztonságban, lájkolhatsz is. Otthonról.

Molnár-Kovács Dorottya
TELEVANGELIZMUSBÓL E-VANGELIZMUS

Istentisztelet-közvetítések és a fizikai, lelki és virtuális jelenlét problémái

Mind az otthonról istentiszteletet követő hívek, mind a távistentisztelekekről gondolkodók számára a legfontosabb aggályt a COVID-19 járvány alatt szükségmegoldásként alapvetővé vált műfajjal kapcsolatban a jelenlét és ezzel együtt az interakciós lehetőségek hiánya jelenti. Hogyan beszélhetünk gyülekezetről egy üres templomban felvett igehirdetést képernyőről követve, és hogyan tudnánk megélni a közösséget személyes kapcsolódások hiányában? Jogos aggályok ezek, amelyek ugyanakkor egy a veszélyhelyzettől független kérdésre is figyelmet fókuszálnak: tulajdonképpen mi a szerepe egy református istentiszteleti alkalomban a hívek személyes jelenlétének? És ha valóban létkérdése ez az egyház egészséges működésének, akkor vajon hagyunk-e elég teret a kibontakozásának?

Református liturgia – egy paleotelevíziós beszédhelyzet

Umberto Eco egy 1986-os tanulmányában vezette be a paleo- és neotelevízió fogalompárt, ezzel különválasztva az 1970-es éveket megelőző televíziós hagyományt a 70–80-as években kezdődő új irányvonalról.¹⁴¹ A különbséget a két korszak közötti ellentétekben lehet a leginkább megragadni: amíg a paleotelevíziózás időszakát nagyon kevés, a neotelevízió korát sok választható csatorna és a távirányítóval felszerelt, a műsorválasztásban nagyobb kontrollt gyakorló néző jellemzi. A paleotelevízió oktat, nevel, a sugárzásért felelős szervek által megszűrt értéket közvetíti, adott esetben pedig szándékosan félrevezet és propagandát közvetít. A neotelevízió ezzel ellentétben sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a szórakoztatásra, a könnyed tartalmak sugárzására, és meggyőzés helyett hasonulni kíván a nézőhöz.¹⁴² A paleotv adottnak veszi a nézői figyelmet, a neotv viszont harcol a szempárokért, és mindent megtesz annak érdekében, hogy megnyerje magának a közönség figyelmét: korábban tabunak számító témákat is beenged a műsorfolyamba, és egyre fontosabb benne a látvány és a szenzáció.

Szemügyre véve a két hagyomány egymástól eltérő jellegzetességeit, nem nehéz belátni, hogy az istentiszteletek virtuális – televíziós és online – közvetítése sokkal inkább hasonlít a nézői figyelmet adottnak vevő, értéket közvetíteni kívánó paleotelevíziózás gyakorlatához, amely nem kiszolgáltatni akarja a rövid, gyakori vágásokkal ellátott, szórakoztató tartalmakhoz szokott közönség igényeit, hanem ragaszkodik a rá jellemző, hagyományaiból fakadó stílushoz – még a mediális váltás ellenére is.

Nem árt ugyanakkor tisztázni, hogy Eco újtelevíziója a 80-as évek médiumát írta le, még a kereskedelmi televíziók berobbanása és jóval az online streaming előtti

¹⁴¹ Eco, Umberto: Már nem átlátszó a képernyő, Ford. SZÉNÁSI Ferenc, in Uő.: *Az új középkor*, Budapest, Európa, 1992, 76–107.

¹⁴² Eco, Umberto: A Guide to the Neo-Television of the 1980s, in BARAŃSKI, Zygmunt G. – LUMLEY, Robert (eds.): *Culture and Conflict in Postwar Italy, Essays on Mass and Popular Culture*, London, Palgrave MacMillan, 1990, 245–256.

időszakot. Azóta pedig már nem annyira új tévéről, mint új médiáról beszélünk: interaktív, nézők helyett felhasználókat feltételező, mind a produkció, mind a befogadás tekintetében digitalizált-komputerizált médiakörnyezetről.¹⁴³ Eközben a passzív befogadókat feltételező médiaelméletek kora is lejárt: a közönségekről ma nemcsak tudatos médiahasználókként gondolkodunk, hanem egyszeresmind aktív tartalom-előállítóként is számolnunk kell velük.

Ebben a környezetben kell értelmeznünk a 2020-ban a közösségi média felületein és a magyar köztévé képernyőjén közvetített református istentiszteleteket. Egész pontosan azt az istentiszteleti liturgiát, amelyben, normál esetben, a templomfalakon belül is erősen korlátozva vannak a kétirányú kommunikáció lehetőségei. A híveknek ugyan megvan a lehetősége a közös éneklésben vagy a hangosan, a lelkéssel együtt elmondott imádságban a megszólalására, de ez minden esetben a gyülekezet kollektív, és nem a tagok egyéni aktivitása. A valódi dialógus szinte elképzelhetetlen egy református istentiszteleten. A gyülekezet nem tesz fel kérdéseket, a közös imádság szövegéhez legfeljebb noninvazív módon járul hozzá, nem válaszol a(z) egyébként is minden esetben csak költőinek szánt) lelkészi kérdésekre, többnyire még jelentkezővel sem kommunikál, nem bólogat, nem helyesel, és nem kiáltja magasba emelt kézzel, hogy „hallelujá!”.

Ha pedig a református istentiszteleti liturgia jószerevével az egyirányú kommunikáció terepe, az valóban nem elsősorban a web 2.0 felületeire való, ahol a gyülekezet hozzászólásban imakérést küldhet, dobálhatja a lájkokat dicsőítés közben, és aktívan hozzászólhat a prédikációhoz. A technikai médiumok adta lehetőségek kihasználását korlátoznunk kell egy a templomban megszokotthoz hasonló beszédhelyzet megteremtéséhez, ahol az üzenetet egy forrásból sugározzuk sok-sok befogadó felé, akik csak vevőkészülékkel rendelkeznek, adóval nem. Kérdés, hogy amikor a templomtér szolgál az istentiszteletek közvetítő médiumaként, akkor mennyiben más ez a szereposztás: értelmezhető-e a hívek szabályozott keretek közt folytatott kollektív aktivitása valódi kommunikációként, vagy ebben a beszédhelyzetben is sokkal inkább a paleotelevíziózás *broadcasting*-modellje érvényesül.

Egy hagyományos istentisztelet-közvetítés csak nézőket teremt, nem pedig résztvevőket – fogalmaz Horvát János újságíró, műsorvezető.¹⁴⁴ Mi a helyzet ehhez képest az offline istentiszteletekkel? Egy színházi előadáshoz hasonló nézőközönséggel van dolgunk ez esetben, vagy beszélhetünk-e ténylegesen aktív résztvevőkről?

Amikor 2020-ban virtuális terekbe kényszerültek a gyülekezetek, és a hívek joggal érezték a személyes részvétel hiányát, közben a másik oldalon az bonyolította a problémát, hogy tulajdonképpen nem vagyunk hozzászokva az istentiszteletek közbeni aktív kommunikációhoz, amire a web 2.0 nemcsak lehetőséget ad, de amit

¹⁴³ McQUAIL, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*, Ford. SZALAI Éva, Budapest, Osiris, 2003, 117.

¹⁴⁴ HORVÁT János: Kell-e reklámozni az egyházat?, *magyarpaxromana.hu*, URL: http://www.magyarpaxromana.hu/kiadvanyok/egyhazkommunikacio/horvat_janos.htm Utolsó letöltés: 2020. 05. 19. Idézi BIRÓ Vivien: Angyali perspektíva a médiatérben, A vallás és az egyház helyzete a tömegmédiában, *Szkholion*, 13. évfolyam, 2015/1, 71.

lépten-nyomon ösztönöz is. Amellett, hogy a YouTube-on és Facebookon élőben *streamelt* (vagy még inkább az előre felvett) videó-istentiszteletek nem tűnnek elég részvételinek a hívek számára, mégis, majdhogynem elképzelhetetlen lenne egy videókonferencián tartott istentiszteleti alkalom, annak ellenére, hogy utóbbi sokkal jobban imitálja a személyes jelenlétet.

Ennek egyik oka lehet, hogy a videókonferencia-szolgáltatások többnyire egyenrangú beszélgetőpartnereket kapcsolnak össze, így például egy bibliaórához vagy ifjúsági alkalomhoz megfelelő platformot jelenthetnek veszélyhelyzetben, de semmiképp nem alkalmasak az istentiszteleti kommunikációs helyzet megteremtésére. Hiszen mit is mondhatna egy zoomos konferencia-istentiszteleten a gyülekezeti tag, aki soha nem szólalt még meg az offline istentisztelet alatt sem? Egyes gyülekezetekben már a templomba belépve, még az istentisztelet kezdete előtt csendre intik az egybegyűlteket, arra biztatva őket, hogy lélekben hangolódjanak az istentiszteletre az egymással való beszélgetés helyett. Ez a – nem kétséges, hogy jószándékú – gyakorlat azonban még jobban leszűkíti azt a keretet, amelyben a gyülekezeti közösség közösségként viselkedhet. Milyen értelemben van együtt a gyülekezet, ha szemellenzövel, csak a szószék felé nézhetnek (és persze lélekben Isten felé), de egymás felé nem?

Ugyanakkor nemcsak a konferenciabeszélgetések, de már az élőben vagy felvételről *streamelt* istentiszteletek is olyan mértékű interakciót tesznek lehetővé a gyülekezeti tagok számára, amelyhez nincsenek hozzászokva. A személyes tapasztalatom azt mutatja, hogy valós dilemmát okoz a gyülekezeti tagok és a lelkészek számára egyaránt, hogy mi az a felhasználói aktivitás, ami még illendő, „belefér” a gyülekezeti gyakorlatba, és a külvilág számára sem okoz megbotránkozást.

Három évvel ezelőtt emlékeztünk a reformáció 500. évfordulójára, és akkoriban sokan – jómagamat is beleértve – egy újabb reformációban reménykedtek, amely az istentiszteleti liturgia újragondolására is kiterjedhetett volna, és érinthette volna a templomi zenét is, amely egy kedves barátom megfogalmazásában úgy tűnik, „1519-ben már elérte a csúcását”. Akkor nem történt érzékelhető változás, a 2020-as év viszont rákényszerítette az egyházat arra, hogy számoljon a modern médiakörnyezet adta lehetőségekkel, és remélhetőleg valamennyire az ezzel együtt járó igényekkel is. Márpedig a közösségi média és a web 2.0 első számú hívószavai az interakció, a monológ helyett pedig a dialógus.

A kétirányú kommunikáció vagy annak hiányának problémaköre mellett a közvetített istentiszteletek kapcsán számolnunk kell még egy újfajta nyilvánossággal is, amelyet ezek elérhetnek. A technikai médiumok természetükből fakadóan képesek a világ legnagyobb templomterében elférő tömegnél is több emberhez üzenetet közvetíteni, az online istentiszteletek épp ezért komoly televangelizációs, vagy, ahogy a címben játékosan fogalmaztam: e-vangelizációs lehetőséget is rejtenek magukban.

György Péter egy 2009-ben született értékelő írása a magyar közszolgálati csatornák vallási műsorfolyamáról azt kritizálta, hogy ezek az adások mintha nem számolnának az egyházon kívüli, de érdeklődő, nyitott, a spiritualitásban valóban aktívan keresgélő nézőközönséggel. A kutató szerint a televízió képes lenne kommunikációs

hidat építeni hívek és nem hívők között, akik ugyan nem térnek be a templomokba, de az otthonukban érdeklődéssel fordulnak a vallási műsorok felé.¹⁴⁵ Az online alkalom követése ugyanis – ha az ember történetesen nem egy facebookos videopartinhoz csatlakozik – tud anonim lenni. Azaz a nézőnek nem kell ismerősei előtt idő előtt felvállalnia és megmagyaráznia a vallás iránti vonzalmát és érdeklődését. A technomédia által közvetített alkalom követésével ki tudja zárni a gyülekezeti közösség nyilvánosságát is a keresés, az óvatos közeledés időszakában. Ahogy Szabó Lajos fogalmaz, a közvetített istentsztelek „az otthonukba, a belső szoba intim világába érkeznek meg”.¹⁴⁶ A virtuális istentsztelek tehát egy biztonságos, privát környezetben tudják az evangélium üzenetét a keresők felé közvetíteni. Úgy tűnik, ez egy újabb dolog, ami a járványhelyzet alatt egyszerre jelent komoly kihívást és kihasználható lehetőséget. Legyenek tehát bármennyire is nyitottak a templomajtók, és hívogassanak minden érdeklődőt a templomharangok, egészen nyilvánvaló, hogy a gyülekezetek alkalmainak online térre való ideiglenes átköltözése egy szélesebb közönség elérését teszi lehetővé.

A húsvéti Duna TV-s közvetítés médiaeseményként való értelmezése

Azokat az általában élőben közvetített, országos vagy nemzetközi érdeklődésre számot tartó eseményeket, melyeknek a mediális közvetítettség által teremődik meg a jelentősége, és amelyet a média nem egyszerűen közvetít, de jelenléte által alakít is, Daniel Dayan és Elihu Katz nyomán összefoglaló fogalommal médiaeseményeknek nevezük.¹⁴⁷ Dayan és Katz példái között vannak a Holdraszállás, Lady Diana temetése vagy a sajtótájékoztatók, amelyek a média jelenléte nélkül meg sem valósulnának. A 2020. húsvétvasárnapján az egész Kárpát-medencei reformátusságot a képernyők elé hívó Duna TV-s ünnepi istentsztelek-közvetítés egy történelmi példája lehet a jelentős magyar médiaeseményeknek. Bár a Nielsen-közönségmérés számok szerint azon a héten vallási műsorok közül csak a szintén Duna TV által közvetített római katolikus mise került fel a 30 legnézettebb műsor listájára közel 250 000 nézővel, sejtethető, hogy a református istentsztelek is százezreket hívott egyszerre a képernyők elé.¹⁴⁸ Műfajában, performativitásában pedig példa nélküli volt az alkalom, amely nemcsak a közös, egyszerre befogadott tartalom által kapcsolta össze a közönséget, de az otthonokban egy időben, a televíziós közvetítés irányításával vett úrvacsora által egy szakrális élményt is abban a tudatban élhettek meg, hogy velük egyszerre Kárpát-medence-szerte tízezreknek van hasonlóban részük. A házi úrvacsorával kapcsos-

¹⁴⁵ GYÖRGY Péter: Vasárnap, egyházi délelőtt, Élet és Irodalom, LIII. évfolyam, 48. szám, 2009. november 27.

¹⁴⁶ SZABÓ Lajos: A liturgia, az egyházi rítusok, a szimbolikus funkciók és a tömegkommunikáció kapcsolata, *Médiakutató*, 11. évfolyam, 2010/3, 69–79., URL: http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_03_osz/06_liturgia_ritus_tomegkommunikacio Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

¹⁴⁷ DAYAN, Daniel – KATZ, Elihu: *Media Events, The Live Broadcasting of History*, Cambridge, Harvard University Press, 1992.

¹⁴⁸ Nielsen-közönségmérés, 15. hét, http://brandtrend.hu/media/2020/04/RATINGS_2020_w15.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

latban a református körökben megfogalmazódott éles kritikák helyénvalóságát talán jobban értettem volna egy elhúzódó, akár több évig fennálló veszélyhelyzet esetén, amelyben a házi úrvacsora vált volna normává. A 2020. húsvéti úrvacsora azonban azért is különleges volt, mert hiányzott belőle a megszokottság, ezért semmilyen értelemben nem volt hétköznapi. A helyes, szent kiszolgáltatásra való egyéni törekvések, a kenyér és a bor fizikaiságának kontrasztja az istentisztelet virtualitása mellett és a hívek igyekezete magában foglalta a lehetőséget, hogy az úrvacsora szentségére a gyülekezeti tagok újfajta, felfrissült tisztelettel tekintsenek.

A médiaesemények olyan rítusok, amelyek normál esetben is a virtuális összekapcsoltságról szólnak, a képzeletbeli közösségek, úgymint egy-egy nemzet közös élmények általi összekötéséről, a csoporttudat erősítéséről. Császi Lajos szerint, aki a valóság és fikció között elhelyezkedő szakrális szerepjátéknak nevezi a médiaeseményeket, annak ellenére, hogy szemben a templomok és stadionok személyes kapcsolaton alapuló világával, a televízió elválasztja egymástól a szereplőket és a közönséget, ugyanakkor „képes a történetek retorikájának egyesítő erejével újra össze is kapcsolni őket”.¹⁴⁹

Kétségtelen, hogy a tömegrendezvények közösségépítő, társadalmi szolidaritást teremtő működés módja hasonlóképpen működik a médiaeseményekhez, azonban a mediális közvetítettség nem feltétlenül korlátot jelent a tömegeket összekapcsoló erő szempontjából. Amíg a templompadokban, vagy például a stadionokban a jelenlévők mind más-más, különböző, és változatlan szemszögből képesek csak szemlélni az eseményeket, addig a kamera megteremti a nézők közös perspektíváját, ami adott esetben ideálisabb, közelebb, vagy akár a fizikai jelenléttel nem elérhető, például márdártávlatot is láthatóvá tesz.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a közös virtuális élmény pótolni tudná a személyes találkozásokat – nem véletlenül vagyunk képesek szereteteink hiányát fokozottan érezni épp akkor, amikor virtuálisan beszélgetünk velük. Csupán azt jelenti, hogy a virtuális élmények, legyenek azok lelki vagy közösségi jellegűek, nem kevésbé validak azoknál, amelyeket személyes jelenlét által élünk meg. Phil Moore, a londoni Everyday Church nevű online gyülekezet lelkipásztora találóan érvel azzal, hogy ugyanúgy, ahogyan nincs kétségünk afelől, hogy a bálványimádás vagy a flörtölés, ha online történik, az ugyanannyira érvényes, mintha személyesen történne, az istentisztelettel kapcsolatban sem kellene ebben kételkednünk. Annál is inkább, mert Jézus azt tanította, hogy Isten igazi imádása lélekben és igazságban történik – nem pedig testi jelenlétben (Jn 4,23–24).¹⁵⁰

Konklúzió

A járványhelyzet elmúlt két hónapjában a vasárnap délelőttöket felváltva töltöttem a tévéképernyőre vetített élő istentisztelet-közvetítés előtt, részt véve az énekésben és az imádkozásban egyaránt, és a gyülekezeti házban az élő közvetítés technikai megvaló-

¹⁴⁹ CSÁSZI Lajos: *A média rítusai*, Budapest, Osiris, 2002, 90, 93.

¹⁵⁰ MOORE, Phil: John Wesley and Online Church, *thinktheology.co.uk*, 2020. 04. 01. URL: https://thinktheology.co.uk/blog/article/is_online_church_really_church1 Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

sításában segédkezve. Közben barátoktól és családtagoktól hallottam panaszkodást arról, hogy a saját gyülekezetük átírányította híveit egy másik, nagyobb gyülekezet közvetítéseire, amely őket teljesen jogos hiányérzettel töltötte el. Mások arról számoltak be, hogy esetenként naponta több istentiszteletet, áhítatot is végignéznek – amennyit csak találnak. Volt, aki az előre felvett prédikációk műfajával nem volt kibékülve: az egyidejűségből fakadó közösségi rítus ebből kétségtelenül hiányzik. Olyan gyülekezeztől is tudok, aki arra kérte a tagjait, hogy kollektíven reggel 10-kor nyomják meg a lejátszás gombot az előre felvett és feltöltött istentisztelet-videón, ezzel létrehozva az egyidejűség illúzióját – a megoldás nem volt mindenki számára kielégítő a közösségi élmény létrehozása szempontjából. Azzal kapcsolatban mindenesetre nincs bennem kétség, hogy egy otthon ragadt, bezárkózott világban természetesen van létjogosultsága a virtuális istentiszteleteknek, és hogy számít, hogy ebben a gyülekezet vezetésének mennyire sikerül hatékonyan kihasználnia a technikai lehetőségeket.

Amire azonban az új helyzet és a körülötte kialakult diskurzus ráirányította a figyelmet, az az, hogy a hagyományos istentiszteleti kommunikáció mennyire egyirányú, és valójában nem ad sok lehetőséget a visszacsatolásra. A virtuális kapcsolattartás időszakában pedig a visszajelzés, az életjel, a kommunikatív aktusok a kapcsolatok életben maradását jelentették, és ezek hiánya az istentiszteleti rítusokból hirtelen feltűnő lett. A templomi istentisztelet, ugyanúgy, mint ahogyan a televízióban közvetített virtuális szertartás: az őstelevízió hagyományaihoz illeszkedik, monológ dialógus helyett. A közösségi média felületein közvetített alkalmak viszont már egy merőben új kommunikációs közegben találták magukat: egy olyan közegben, ahol nem befogadók, nem nézők, hanem felhasználók és aktív tartalomgyártók vannak. Konfliktusba került az istentisztelet mint műfaj a médiaközeggel, amely átmenetileg a közvetítés csatornája lett. A megszólaláshoz, véleménynyilvánításhoz, kérdéshez szokott felhasználók interakcióra való igényével lehetséges, hogy nemcsak a virtuális, hanem az offline istentiszteleteken is érdemes lenne számolni. Számomra egyébként minden, az egyházat ért inger, így a világjárvány is egy irányba mutat: itt az ideje megújulni. A modernizálás persze nem az üzenetek, hanem az üzenetek közvetítésének a formájára vonatkozik. Marshall McLuhan médiatudós elhíresült „a médium az üzenet” mondatát idézve azonban belátható, hogy a médium, a kommunikáció közvetítésének csatornája maga is üzenetértékkel bír.¹⁵¹ A veszélyhelyzetben istentiszteletet közvetítő online platform vagy a tévécsatorna médiuma, önmaga is üzenet. A gyülekezeti tagok közti távolság csökkentésének, a virtuális közösségnek, a veszélyhelyzetben is élő gyülekezetnek az üzenete.

¹⁵¹ McLuhan, Marshall: *Understanding Media, The Extensions of Man*, New York, McGraw-Hill, 1964.

Nagy Alpár Csaba
MODUS VIVENDI

Egeres földrajzilag Kalotaszeg része, néprajzilag azonban nem illeszkedik a tájegység profiljába. Nincs népviselete, lakossága nem teljes mértékben áll református magyar parasztokból. Néhai virágzó iparának már csak romos emlékei vannak, a munkahe-lyek miatt idecsábult környékbeli magyarok utódai rég más településeken keresik a jobb megélhetés lehetőségét, ugyanakkor erős volt az asszimiláció is a román nem-zetiség és a görögkeleti vallás irányába. Ezért ez a közösség hagyományaiban vegyes, református identitása nem kiforrott, vallásossága népegyházi jellegű, ami a gyüleke-zet istentiszteleti életén és kegyességi szokásain egyaránt meglátszik. Istentiszteleteket két helyen: Egeres faluban (itt mindössze hatvan református él), nyáron a 15. száza-di műemléktemplomban, télen a parókián a gyülekezeti teremben, illetve a közeli Gyártelepen egy kis imaházban tartunk.

A koronavírus miatti vesztégyár két választás elé állította az erdélyi, többek kö-zött a kalotaszegi lelkészeket és gyülekezeteket. Az egyik a korábbi istentiszteletek megszokott időpontban történő online közvetítése, amelyeket a hívek otthonaikban tévékészüléken vagy számítógépen követhettek. A másik a lelkész nélküli házi isten-tiszteletek stimulálása lehetett volna, ami Fazakas Sándor szerint is kétségtelenül a fejlett egyéni kegyesség megmutatkozásához, a gyülekezeti tagok felnőtt keresztyén-ségének kifejezéséhez járulhatott volna hozzá. Előbbi viszont komoly előnnyel bírt, és meggyőződésem szerint a legtöbb helyen, többek között nálunk is emiatt esett erre a választás, ez pedig az egyidejűség, vagyis az a tény, hogy amennyiben a lelkészt, aki az istentiszteletet az irodában, gyülekezeti teremben vagy templomban a kamera mögött vezeti, szimultán követik a hívek otthonaikban, ők is énekelnek, ők is imád-koznak vele, akkor ez is egyfajta kongregáció, még akkor is, ha az emberek fizikailag nincsenek egy térben. Spirituálisan mindenképp kongregációnak tűnt, noha az egész együtt-létet enyhén illuzórikussá tette, hogy a közvetítések 20–30 másodperc között változó eltéréssel érkeztek az emberek otthonaiba. Tehát nem mondható, hogy pont úgy, egyszerre mondtuk a miatyánkot, mintha egy helyen lettünk volna... a lelkéssel együtt biztosan nem. Szintén emellett a változat mellett szólt, hogy megmaradhatott a liturgia. Sajnos híveink között elég gyakori az a tévhit, hogy a liturgia csupán ráhan-goló körítés az igehirdetés körül, ami akár el is maradhat. Az, hogy a lelkész – online ugyan, de – maradéktalanul végigvezette az embereket az istentisztelet megszokott liturgiáján, a liturgia fontosságát és lényeges jellegét erősítette. Ugyanakkor a má-sodik változat nagy hátránya az volt, hogy nem minden lelkész volt felkészülve sem a médiatartalom-készítés, sem a szakmai tartalomkészítés szempontjából arra, hogy egyik napról a másikra képes legyen különböző rövid, velős, ütős és videografikai szempontból vonzó alkotásokat készíteni, melyeket a hívek felhasználhatnak a saját házi áhítatok során. Ez egyébként sokkal inkább erősítette volna a médiafogyasztói szemléletet, mint a szimultán istentisztelet-közvetítés, ugyanakkor azt a tévhitet is, hogy a lelkész csak az istentisztelet „lényeges” elemét, az igehirdetést kell, hogy ren-

delkezésre bocsássa, a liturgia többi része nem fontos. Végül bármennyire jól hangzik az autonóm kegyesség gondolata, legtöbbször nem a lelkészen múlik, hogy a híveink nincsenek felkészülve arra, hogy tartalmasan megéljék egyéni vallásosságukat... ez jól látszik például abból, hogy hosszú évek kemény munkája és biztatása után sem vehető rá arra, hogy imaközösségben hangosan imádkozzanak, bizonyos kérdésekhez hozzászóljanak, vagy őszintén megnyíljanak... ez természetesen a népegyház rákfenéje, ahogy mondani szokták: szegény ember vízzel főz.

Amikor tehát választani kellett, hogy két és fél hónapig a felkészületlen, bátortalan, semmilyen tapasztalattal nem rendelkező hívekre bízjuk kizárólag a házi istentiszteletek megtartását úgy, hogy legfeljebb csak rövid segédanyagokat nyújtunk nekik, vagy a megszokott időben, a megszokott módon, a megszokott liturgiával folytatjuk az istentiszteletek sorát, mindössze azzal a különbséggel, hogy mindenki az otthonában van, nem a templomban, és képernyőn, illetve hangfalon keresztül látja és hallja a lelkészt és a kántort, és legfeljebb csak családtagjaival énekel együtt, akkor nyilván ezt választottuk, és választottam én is. Természetesen fennállt a veszélye annak, hogy az otthon tartózkodás, a kontrollmentes környezet, a közös ájtatos légkör hiánya vagy a zavaró tényezők „áthátatúzó”, és végül is az istentisztelet egy tévéadásra redukálódik, amit a rántáskavargatás vagy mosogatás közben hallgatunk fél füllel. Ezt többen úgy próbáltuk elkerülni, hogy emlékeztettük a híveket, hogy az istentiszteletet ugyanazzal a magatartással lehet otthonról is követni, mint amelyet akkor tanúsítottak volna, ha a templomba jönnek: bátorítottuk, hogy a különböző liturgiai elemeknél, ahol szükséges, álljanak fel, az imádságokat csendben mondják együtt a lelkésszel, énekeljenek, legyen kezükben az énekeskönyv, öltözzenek fel alkalomhoz illően, széken üljenek, és ne kanapén nyújtózzanak vagy feküdjenek (hacsak nem betegek), és tegyék félre minden teendőjüket. Természetesen senki nem ellenőrizte le, hogy ez valóban így történt-e, de meggyőződésem, hogy ha így történt, akkor ez nagyban hozzájárult a fentebb említett szimultaneitás megvalósulásához. Alapvetően úgy gondoltuk, hogy a liturgia és a kongregáció akkor valósul meg a legjobban, ha ugyanazt a környezetet és kontextust próbáljuk szimulálni, ami a korábbi istentiszteleteket jellemezte. Fontos megjegyezni, hogy sokan nem előre megvágott, összeszerkesztett, korábban rögzített videót tettünk közzé, hanem mindenekelőtt fontosnak tartottuk az élő közvetítést a szimultaneitás miatt. A felvételek, a cicomázott és felépített médiatartalmak drónfelvételekkel és tóparti tájat ábrázoló, vízcsofogásos háttérrel szintén a fogyasztói szemléletet erősítették volna. A hívek részéről bátorító volt a sok visszajelzés, és természetesen páratlan hozadéka volt mindennek, hogy messze elszármazott gyülekezeti tagok, a lelkész ismerősei vagy más szimpatizánsok is bekapcsolódhattak a közvetítésbe, amivel az istentisztelet célcsoportja lényegesen növekedett.

Igaz az is, hogy sok kritika ért, hogy miért nem rövidebb az istentisztelet, miért énekelünk három-négy versszakot, mert online közvetítésben ez unalmas, és hamar elveszíti a néző a figyelmét. Ez a kritika elfogadható abban az esetben, ha valaki a tizedik percben betéved a közvetítésbe, és amit éppen lát és hall, nem köti le a figyelmét, de ha mindez nem interneten, hanem a templomban történne, akkor sem lehetne

elvárni a lelkésztől, hogy átugorja a liturgia bizonyos elemeit, mert épp a templomba betévedt tíz turista, és szeretné fenntartani a figyelmüket. Ezek a közvetítések nem szokványos médiatartalmak voltak, hanem olyan lehetőséget nyújtottak, mintha az egyik résztvevő telefonon tovább közvetítené otthon maradt, ágyhoz kötött ismerősének a templomi istentiszteletet, mint ahogyan régen is volt olyan, hogy nagy tömegben, ahol a szélek felé már nem hallották rendesen a szónokot, valaki „tovább mondta” – vagy szóról szóra, vagy összefoglalva – azt, amit a szónok mondott.

Hasonló szempontok vezéreltek, amikor a kijárási tilalom teljes ideje alatt pén-tekenként imaközösséget indítottam Egeresen. Természetesen furcsának tűnhet egy élő közvetítésben, hogy a lelkész a csendes imádság alatt hosszú percekre keresztül hallgat. Az online imaközösség ugyanakkor kihívást jelentett egy imaközösségi liturgia megalkotására is. A liturgia itt is az istentisztelet jelentős alkotóeleme volt, önmagában kériugmatikus jelleggel bírt. Olyan elemeket válogattam össze, amelyek a különböző egyházak gyakorlatában bizonyítottan segítettek a csendes imádság során történő lelki megnyílásban, ráhangolódásban. Így a református imaközösség taizéi, római katolikus zsolozsmákból kölcsönvett vagy meditációs elemekkel bővült, de természetesen helyet kaptak igék, zsoltaók, református lelkész által írt verses imádságok is. Két hónap alatt alaposan gyakoroltuk a gyülekezettel ezt a liturgiát, és meggyőződésem, hogy ősszel, amikor ismét folytatódnak a gyülekezeti alkalmak, lesz igény az imaközösség folytatására is.

Természetesen nálunk is külön gondot jelentett a húsvéti, és részben a pünkösdi úrvacsora megszervezése. Meggyőződésem, hogy az úrvacsora lényegét nem érintette az a mód, ahogyan a húsvéti tévéközvetítéssel párhuzamosan mindenki a saját úrvacsorai kenyerét és borát fogyasztotta el otthonában. A tévében elhangzott a szerzetesi ige, a bűn- és hitvallás, az emberek elmondhatták a válaszaikat a kérdésekre, és itt is érvényesült az úrvacsorázás szimultaneitása, de ha nem is – például mert valaki archívumból nézte a Duna TV közvetítését –, az úrvacsorázás módja, eszköze és anyaga református hitünk szerint közömbös dolog. Amennyiben az úrvacsorához tartozó mentális és spirituális elemek érvényesülnek, azaz az ember felfogja ennek értékét, és megvan szívében az elköteleződés a megjobbult életre, ugyanakkor az úrvacsora iránti tiszteletteljes és áhítatos hozzáállás érvényesül, az a közösség érvényes. Ki kérdőjelezheti meg valaha a politikai foglyok áztatott szilvalekvárral és puliszkadarabokkal, rabruhában kiszolgáltatót úrvacsorájának érvényességét?

Pünkösdkor a kongregáció megvalósult ugyan, de az egy kehelyből úrvacsorázás hagyományos gyakorlata nem. Volt valami szokatlan abban, ahogyan az Egyházkerület által rendelkezésre bocsátott kis, átlátszó műanyag pohárkákból úrvacsoráztunk: eleve nehéz volt őket megtölteni, és a korty felhajtása is emlékeztetett a rövid italok fogyasztására, de itt is az odaszentelés elve érvényesült. Ha évszázadok óta nem megbotránkozató a trubadúr dalok és valamikori kocsmai énekek vagy népdalok dallamára zsoltaókat, francia szonok dallamvilágára emlékeztető ifjúsági énekeket énekelni Krisztus iránti szeretetünkről, vagy azokat a kelyheket használni, melyek valaha a főúri mulatozások díszei voltak, majd egyházi tulajdonba kerültek, miért

lenne megbotránkoztató a szükségállapotban előírt tárgyakat (kesztyű, maszk, egyszerű használatos pohár) használni az úrvacsorázáshoz?

Összefoglalásképpen úgy gondolom, hogy az istentiszeletek közvetítésében a legfontosabbnak a liturgia megőrzését és a részvétel szimultán jellegének megtartását gondoltuk, az úrvacsora kiszolgáltatásában pedig az érvényességet különválasztottuk a közömbös dolgoktól: miből úrvacsorázunk? kinek a kezéből vesszük a jegyeket? ugyanaz-e a jegyek anyaga (ugyanaz a kenyér, ugyanaz a bor?). Ezekben a napokban egyházunk valamiféle *modus vivendi* megtalálására törekedett, Reményik Sándort parafrazeálva: „ahogy lehet”, miközben az igaz egyház ismertető jegyének tekintett legfontosabb jellemzők: az evangélium *igaz* hirdetése és a sákramentumok *helyes* kiszolgálása egy percig sem váltak kétségessé.

Nagyné Károly Éva

KARANT-ÉN, TE, Ő – AVAGY HOME-CHURCH LAIKUS SZEMMEL

Ő azt mondta, hogy töltsük be és hódítsuk meg a földet, és uralkodjunk minden élőlényen. Így cselekedtünk, és látta, hogy ez így jó. Majd Ő azt mondta, tartsuk meg a nyugalom napját, és szenteljük meg azt, és ÉN így cselekedtem, amikor tehettem. TE azt mondtad, hogy ŐT méltón dicsérni csak a megszentelt helyen érdemes, és ÉN templomodba mentem, amikor tehettem. Ő azt mondta, túl zajos lett ez a világ, nem ilyenek teremtette. Nem jó ez így, legyen hát csend. És lett csend. TE azt mondtad, maradjak otthon, mert a gonosz mindenhol rám leselkedik. És ÉN otthon maradtam, amikor tehettem. Ő azt mondta, ne féljek, mert velem van, és ÉN már nem félttem többé. Teltek a napok, és TE érezted, hogy nyáj nélkül a jó pásztor is hiábavaló. Azt mondtad, hogy tapadjak a világhálóra, és kövesselek online, mert az Ő igéje így is élő és igaz. ÉN néztelek és követtek, amikor tehettem. Nem tudom, hogy jól van ez így?

Évek óta tudjuk, hogy jön a „rossz”. Mintha már-már vártuk volna. Olyan törvényszerű, hogy a bő esztendő után jönniük kell a szűk esztendőeknek. Hogy milyen formában ölt majd testet, csak találgattunk. Gyorsan érkezett, észrevétlenül ívelt át országok, kontinensek fölött. Majd, egy márciusi napon határozottan jelét adta, hogy itt van, megérkezett, köszöni a fogadtatást, jól érzi itt magát, és hosszabb távra tervezi a maradási. Legfőképpen pedig tessék félni tőle! A láthatatlan kis fantomtól való félelem beférkőzött az emberek otthonaiba, gondolataiba, beszédtemáiba. Átalakította a mindennapi rutintevékenységeinket, melynek keretében a vallásgyakorlás sem folyhatott tovább a megszokott mederben. Napok alatt megváltozott az életünk. Ilyen gyorsan koronázta meg ez a megfoghatatlan, szabad szemmel nem látható, gonosz kis vírus a szabadság illúziójában lubickoló, a félelem igájában tipródó rabszolga-társadalmunk fejét, miközben az élet igazi Urának fejét még mindig tövisből font koszorú övezi.

Krízishelyzet van. Azonban nem szabad abba a hibába esnünk, hogy túlértékeljük a mostani fenyegetést. A történelem során számtalan rendkívüli helyzet adódott már, és elődeink, vélhetően éppen ennyi félelemmel a szívükben, küzdöttek meg a nehézségekkel. Mit tehet a XXI. század embere ebben a rendkívüli helyzetben? Az intelligens emberek egyik fő jellemzője a nyitottság és az, hogy kitűnően alkalmazkodnak váratlan szituációkhoz. A változó körülményekre való megfelelő és gyors válaszreakció gyakran létkérdés is. Megítélésem szerint az egyházak viszonylag korán reagáltak a kialakult helyzetre, és sorra jelentek meg a közösségi médiában az online közvetítések. Laikusként is figyelemmel kísértem a zsinati ajánlásokat az istentisztelekek tartására és egyéb egyházi alkalmakra vonatkozóan. Saját gyülekezetemben is nagy változásnak lehettünk szem- és fültanúi. Személy szerint meglepődve tapasztaltam a modern változtatásokat, hiszen alig egy éve már az is nagy előrelépést jelentett, hogy az új fordítású bibliából hirdettessék az Ige, vagy a Miatyánk ökumenikus változatát imádkozzuk. Üdvözlöttük a kezdeményezést, hogy lelkészeink felelősséggel

viseltetnek a gyülekezet iránt, és minden lehetséges módját megragadják, hogy fenn-tartsák a kapcsolatot a hívekkel. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy előre rögzítet-ték a heti négy istentiszteleti alkalmat, és a megszokott időben elindították a videót, amit a közösségi oldalon lehetett megtekinteni. Akinek van iskolás korú gyermeke, bizonyára tudna tapasztalatokat mondani a home-school rendszerről, mások a pizsa-mában rántást kavaró, munkát mímelő kollégák miatt a home-office rendszerről is. De mi a helyzet a home-church-csel?

Az egyházi alkalmak internetes közvetítése környezetemben pozitív fogadtatás-ra talált. Az első alkalmakat én is izgatottan vártam. Megható volt látni a főhehér templombelsőt, ami olyan békességet sugárzott, mint már nagyon régen, az orgona gyönyörű hangja sokkal szebben szólt, mint máskor. A lelkész arca, hangja meg-nyugtató volt. Vártam erre a lelki megerősítésre, biztatásra. Emellett figyeltem, hogy milyen tökéletes a kép- és hangminőség. Furcsa, de olyan érzésem volt, hogy ez jobb, mint az eredeti, ami értelmezhetetlen, hisz ez az eredeti. Néhány alkalom után a figyelmem erősen hanyatlott. Nem tudott lekötni kizárólag a közvetítés, egyébként is hozzászóltam, hogy egyszerre több dolgot végzek párhuzamosan. Ilyenkor csak pörgetem a posztokat, és azzal nyugtatom magam, hogy később úgyis visszanezhetők a feltöltött videók. A tény azonban az, hogy a visszanezési arányom nagyon csekély. Az istentisztelet egy vallási műsor lett, amelybe ha belebotlok böngészés közben, akkor nézem egy darabig. Nem igazítom hozzá a napirendemet, nem készülök rá. Nem aktív résztvevője, hanem csak külső szemlélője vagyok az eseményeknek. Az úrvacsoraosztás pedig egyenesen rossz érzéseket keltett bennem, pedig minden olyan tökéletesen megkomponált, profi minőségű és idilli a képernyőn keresztül.

Az egyház tevékenysége számokban nehezen kifejezhető, azonban bizonyos mutatók alapvetően meghatározzák, jellemzik egy közösség működését. Ilyen mu-tatószámok többek között, hogy mennyi egyháztagot számlál a gyülekezet, meny-nyen járnak rendszeresen templomba, hányan éltek az úrvacsora sákramentumával, mennyi egyházfenntartói járuléka vagy perselyadomány folyt be. Ezek pusztá adatok, amelyekhez mindig figyelembe kell venni megannyi külső tényezőt, adottságot is. Ezek már mélyebb elemzéseket igényelnek a gyülekezet összetétele, a lakókörnyezet, a gazdasági környezet és sok egyéb tényező tekintetében. Miután a vallásgyakorlásunk jórészt áthelyeződött egy virtuális térbe, más szabályok léptek életbe, eltérő mutatók alapján mérettetünk meg. Az online felületeken szinte minden számokban mérhető: megtekintések, hozzászólások, megosztások, reakciók. Itt álljunk meg egy pillanatra, és összehasonlításképpen tekintsünk meg néhány adatot.

Nagyvárosi környezetben működő gyülekezetünknek kb. 530 hivatalos tagja van. A Facebook közösségi oldalon az egyházköziségnek mint vallási szervezetnek 202 kedvelője, és 351 követője van. A járványt megelőzően az oldal szerény aktivitás mel-lett ugyan, de működött. Februárban indult el a gyülekezeti istentiszteletek online közvetítése, elsősorban egy korábbi, kisgyermekes családok általi kezdeményezésre. Megszokott körülmények között egy átlagos hétköznapi alkalmon 20, egy vasárna-pi istentiszteleten 100, míg az ünnepi, úrvacsorás istentiszteleteken kb.150 fő vett

részt személyesen. A közösségi oldalra feltöltött videók megtekintési adatai szerint a koronavírus-járvány kihirdetése óta egy hétköznapi alkalmat kb. 500-an, vasárnap 1000-en követnek, míg húsvétkor 1300-an követték online az istentiszteletet. Egészen biztos, hogy sokunkban felvetődnek olyan kérdések, hogy mi tartott távol eddig több száz embert a templomi istentiszteletektől, és ha kinyitnak ismét a templomok kapui, akkor zsúfolásig megtelnek a padosorok? Milyen korosztály követi nyomon a közvetítést, és mennyire tudják megélni személyes hitüket a média adta lehetőségeken keresztül? Valójában a hit mindig személyes, ugyanakkor fontosnak tartom a hirdetett ígét is hitünk épülésében – megmaradva a laikus szerepében, de idézve Pál apostol szavait – „a hit hallásból van” (Róm 10,17). Véleményem nem reprezentatív, és kizárólag a kiváltott érzések alapján fogalmazódott meg, de néha jól esik meghallgatni egy igehirdetést, meg tud érinteni, tud közölni, be tudom fogadni az üzenetét. Néha. Ugyanakkor számomra a legsarkalatosabb pontja a jelenlegi helyzetnek az úrvacsora virtuális módon való kiszolgáltatása-vétele. Mivel nem éreztem magam illendően felkészültnek, így nem éltem ezzel a kegyelmi ajándékkal húsvét ünnepén, ezért az ezzel kapcsolatos észrevételeim teoretikusak.

Református egyházunkban többféle liturgia ismert és elfogadott az istentiszteletek rendjére, így az úrvacsora kiszolgáltatására is. Ma is folynak egységesítési törekvések erre vonatkozóan, de jelenleg a teológiai alapok mellett több helyen megjelennek helyi hagyományok, szokások is. Ezekről az apró különbségektől válik talán még személyesebbé a közösségi úrvacsora. Mert az úrvacsora egy közösség. *Communio*. Egység Jézussal, egység az egyház tagjaival. Ezt az egységet átélni otthoni környezetben, gyülekezet nélkül nem sikerül, még akkor sem, ha a legjobb szándékkal, online közreműködnek az erre a szolgálatra kijelölt és felhatalmazott lelkészeink. Nagyon szeretem a *communio* szó antropológiai megközelítés szerinti definícióját, mely szerint „természeténél fogva az ember nem önmagába zárt, hanem a találkozásra, a másik lényre, a »te«-re van rendelve.” A *communio*ban megvalósul ez a misztikus összetartozás, ahol már nincs az ÉN, csak a TE és legfőképpen Ő, hogy így legyünk együtt MI Krisztus teste. Hisz erre vagyok, vagyunk rendelve.

Krízishelyzet van. Nagy szükség van Isten megerősítő, kegyelmi ajándékaira, hogy „hitem széjjel ne düljön”. Ő már ideadott nekünk mindent, próbáljunk beosztással élni és várni, amíg nyitott szívvel, teljes hittel újra tudjuk fogadni az általa kínált mennyei eledelt. Én így teszek.

Orosz Gábor Viktor

EGY IDŐBEN, DE NEM EGY ASZTALNÁL – AZ ÚRVACSORÁZÓK TÉRBELI ÉS IDŐBENI EGYSÉGÉRŐL KRISZTUSSAL ÉS EGYMÁSSAL

A 2020. március közepétől, a koronavírus okozta járvány idején, szinte már teológiai fogalomként említjük az „online istentiszteletet”. Bár az „online” szó már az idősebb generáció számára sem cseng idegenül, de sokakban még mindig félelmet kelt a jelenlétnek ez a sajátos módja. Vannak, akik lehetőséget látnak benne, és vannak, akik a természetes emberi kapcsolatok akadályának aposztrofálják. Eredeti jelentését tekintve egy rendszerhez, hálózathoz való kapcsolódást, közvetlen kapcsolaton alapuló információközvetítést, illetve adatcserélő eljárást jelent. Nem egyenlő sem a virtuális, sem a digitális kifejezéssel. Inkább a közösségbevonás, a részesítés és részesedés, valamint a hálózat azok a fogalmak, amelyekkel teológiai és ezzel ekkleziológiai jelentőségét kifejezhetjük napjaink sajátos, nem hétköznapi, de hosszú távú következményekkel (is) járó helyzetében. A digitális hálózatok léte olyan technikai lehetőség a fejlett nyugati világban, mely az információáramlás szabadságát biztosítja, nemzeteket és kontinenseket kapcsol össze, ezáltal – akár – ökumenicitás szempontjából is értékelhető.

Fazakas Sándor református teológiai professzor alapos és a reformátori teológiai hagyományokat részletesen alkalmazó tanulmányában elemzi a gyülekezeti távistentisztelet lehetőségét. Megállapítja, hogy az ún. távistentiszteletek kérdése még feszítőbb, ha azt „az úrvacsorai közösség megélésének fényében vizsgáljuk”.¹⁵² Az elemzés talán legfontosabb megállapítása a következő:

„De nyilvánvaló, hogy az úrvacsorával való élés alapfeltétele az interakció: a hívő embernek Krisztussal és a másik hívő emberrel való interaktív kapcsolata, amelynek kezdeményezője ugyan nem az ember és nem az egyház, mégis a gyülekezet istentiszteleti közösségében kerülhet erre sor, ahol a Krisztus testének és vérének jegyeit az Úr szolgálai átadják (ld. HK 75), a hívő ember elfogadja, adott esetben pl. a kelyhet visszaadja vagy továbbadja. Vagyis a sákramentumot az ember magának nem szolgáltathatja ki.”

Míg 2020. húsvétján a Magyarországi Református Egyház Elnökségi Tanácsa kifejezetten arra buzdította a református híveket, hogy „hogyan otthon terítsék meg az úrasztalát, vegyék együtt a kenyeret és a bort egyidőben Kárpát-medence szerte”¹⁵³ a Duna TV-ben közvetített istentisztelet idején, addig a Magyarországi Evangélikus Egyház püspökeinek pásztorlevele az „otthoni, televízió előtti úrvacsoravételt semmiképpen sem” támogatja. Az evangélikus püspökök „egyházjogilag” nem tudnak „hozzájárulni ahhoz, hogy házaknál nem ordinált lelkész úrvacsorát osszon”.¹⁵⁴ A két egyház vezetőinek kérése közötti különbséget az teszi ökumenikus és ekkleziológiai szempontból

¹⁵² FAZAKAS: Távistentiszteletek gyülekezetek nélkül?

¹⁵³ MRE KOMMUNIKÁCIÓS SZOLGÁLAT: Úrvacsorázzunk közösen húsvétkor!

¹⁵⁴ MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangelikus.hu*, 2020. 04. 03. URL:

egyaránt pikánsná, hogy a magyarországi református és evangélikus egyház képviselői is egyaránt aláíró voltak az 1973-as Leunebergi Konkordianak, amely lehetővé teszi és biztosítja a szentségek kölcsönös elfogadását. Az egyházak kinyilvánították, hogy: „Egymással szószéki és úrvacsorai közösségre lépnek. Ez magában foglalja az ordináció kölcsönös elismerését és az úrvacsora közös ünneplésének lehetőségét.”¹⁵⁵ Köztudomású az is, hogy egyházaink már az 1833-as nagygeresdi egyezményben elfogadták szórványhelyzetben a másik egyház lelkésztől az úrvacsorai jegyeket.¹⁵⁶ Esetünkben tehát az a sajátos helyzet állt elő, hogy míg az evangélikus híveknek püspökeik nem tanácsolták a házi vagy a tévékészülék előtti házi úrvacsoravételt, addig erre a református egyház lehetőséget adott számukra is, így az evangélikus hívek döntési helyzetbe kerültek. Míg a református hívogatásnak az elzártág és szétszakítottság közepette megélt úrvacsorai közösség lehetősége volt az alapja, addig az evangélikus álláspont egyházjogi szempontok okán utasította el az otthoni úrvacsoravételt, mert a szent jegyeket csak ordinált lelkész szolgáltathatja ki. A Heidelbergi Káté 75. cikkére hivatkozva Fazakas Sándor helytelennek tartja, ha valaki önmagának szolgáltatja ki a szentséget, ám azt nem utasítja el, ha valaki nem lelkésztől, hanem hittestvérétől veszi a jegyeket, amire történelmi példa is volt. Ám ennek is feltétele, hogy „erre megkeresztelt hívők közösségének felhatalmazásával és megbízatásával kerüljön sor”, vagyis az egyházjogi szempont érvényesülése az ő tanulmányában is megkerülhetetlen.

Az érthető és egyházfegyelmet szolgáló szempontok mellett azonban érdemes figyelmet szentelni a lutheri úrvacsoratan hangsúlyaira, és így röviden elgondolkodni az egy időben, egy liturgia keretében, de nem egy térben és nem ordinált személytől vett úrvacsora lehetőségén. Ezzel tulajdonképpen ismét a „valóságos jelenlét” reformátori értelmezése és jelentősége kerül előtérbe. Egyrészt úgy, mint Jézus Krisztus valóságos jelenléte (*realpresentia*) a kenyérben és a borban, másrészt a hívek valóságos jelenléte a liturgikus térben.

Testi és kommunikatív cselekmény

A *Kis káté*ban Luther öt kérdés megválaszolásával határozza meg azt, hogy a családfőnek miként kell tanítania az oltáriszentségről, a tanítás egyszerűségét itt Luther szorgalmazza az első kérdést megelőző felszólításban. „Ilyen egyszerűen tanítsa”: „Mi az oltáriszentség? – Felelet: Jézus Krisztus urunk valóságos teste és vére kenyérben és borban, amelyet maga Krisztus rendelt azért, hogy azt mi keresztyének együk és igyuk.” A felelet egyetlen mondatában első helyre kerül, hogy Krisztus valóságos (*wahr*) teste (*Leib*) kenyérben és borban. A német szöveget itt két tekintetben is

<https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pasztorlevel-2020-viragvasarnap>
Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁵ Leunebergi Konkordia 33.c, in 40 éves a Leunebergi Konkordia – De mi is ez tulajdonképpen?, *evangelikus.hu*, 2013. 03. 11. URL: <https://www.evangelikus.hu/leunebergikonkordia-szoveg> Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁶ Márkus Mihály (szerk.): *Három egyezmény, Drei Abkommen, 1830 – 1833 – 1900*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 38.

fontos figyelembe venni. Az egyik a testre használt „Leib” szó, ami sokáig a német nyelvben az ’élet’ megfelelője volt. A szó ezt a jelentéstartalmát egészen a középfel-német nyelvig megőrizte.¹⁵⁷ A másik a „kenyérben és borban” kifejezés, az „*unter dem Brot und Wein*”, itt az alatt (*unter*) határozó szerepel, amely később a *Nagy Káté*ban kiegészül az „*in*” előljáró szóval. Figyelemre méltó a káté teológiatörténeti összefüggésében Krisztus rendelésének hangsúlyozása. Nem a római pápa vagy a római egyház kötelez az úrvacsorára, hanem Krisztus rendelése! Erre is utal a második kérdés: Hol van ez megírva? Erre a felelet, hogy a szerzési igékben. Tehát a Szentírás és nem más tekintély rendeli. A harmadik kérdés az oltáriszentség hasznára irányul. Hangsúlyos, hogy „értetek adatott” és „bűnök bocsánatára”. Luther ezt a következőképpen magyarázza: „Vagyis ebben a szentségben ez igék által bűnbocsánat élet és üdvösség adatik nekünk. Mert ahol bűnbocsánat van, ott élet és üdvösség is van.”¹⁵⁸ A szentség és az ige egysége által tehát létrejön az a testi kommunikatív cselekmény, amelyben a szentségben részesülők részesülnek a bűnbocsánatban és ebből fakadón az életben és az üdvösségben. Ebből világossá válik, hogy a bűnbocsánat nem csupán az egyes vétkekre korlátozódik, hanem az Istennel való közösségből kirekesztettség megszüntetése.¹⁵⁹ A szent jegyek vételével az időben eszkatologikus ajándékban részesül a hívő, mert üdvösségben és örök életben van része.

„Hogyan tehet a testi evés és ivás ilyen nagy dolgokat? – Felelet: Nem az evés és ivás teszi ezt, hanem ezek az igék: »Értetek adatott« és »Kiontatott bűnök bocsánatára.«”¹⁶⁰ Ezekben a szavakban nyilvánvaló, hogy nem az egyszerű evés és ivás az, ami által részesül a keresztyén ember az úrvacsora ajándékaiban, hanem az részesít benne, aki önmagát adja. Lényeges ugyanakkor a „megkapta” szó, mert kifejezi, hogy az ajándékok nemcsak szavakként realizálódnak, hanem valóságos, megtapasztalható, ízlelhető ajándékok. Az utolsó kérdésre – Ki él tehát ezzel a szentséggel méltóan? – adott válasz még egyszer megerősíti a korábban mondottakat: „aki hisz ebben az igében: »Értetek adatott«, és »Kiontatott bűnök bocsánatára.« Aki pedig nem hisz ezeknek az igéknek, vagy kételkedik bennük, az méltatlan és készületlen. Mert ez az ige »értetek«, nem követel mást, csak hívő szívet.” Nem a külső előkészület tesz valakit méltóvá a szentségek vételére, a hitben való „belső vétel” a meghatározó Luther értelmezésében. Ebből a válaszból az is kitűnik, hogy a szív az hely, ahol az Istennel való kapcsolat megszületik: „amire szívedet hagyod és bízod, valójában az a te istened”.¹⁶¹

¹⁵⁷ Leib in. *Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute (DWDS)*, URL: <https://www.dwds.de/wb/Leib>
Utolsó letöltés: 2020. 05. 06.

¹⁵⁸ LUTHER Márton: Doktor Luther Márton Kis Kátéja a gyülekezeti lelkészek és igehirdetők számára, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929, 97. (Továbbiakban: Kis Káté)

¹⁵⁹ Vö. SCHWÖBEL, Christoph: Zum Verständnis des Abendmahls nach evangelisch-lutherischer Lehre, in HERMS, Eilert – ZAK, Lubomir (hrsg.): *Taufe und Abendmahl im Grund und Gegenstand des Glaubens, Theologische Studien zur römisch-katholischen und evangelisch-lutherischen Lehre*, Tübingen, Mohr Siebeck – Lateran University Press, 2017, 381–424, 393.

¹⁶⁰ Kis Káté, 97.

¹⁶¹ LUTHER Márton: Nagy Káté, in PRÖHLE Károly (ford., szerk.): *Luther Márton négy hitvallása*, Budapest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1983, 127. (Továbbiakban: Nagy Káté)

Ugyanakkor a reformátor hangsúlyozza: „A szívet pedig egyedül a hit képes megragadni. Viszont hite nincs minden embernek.”¹⁶² Ezért nem szabad utasítani vagy kötelezővé tenni az úrvacsorávalélést. Hit nélkül a szentségek által nincs üdvösség.¹⁶³

Luther *Nagy kátéj*ának elején meghatározza az úrvacsora lényegét: „legfontosabb része Isten ígéje és rendelése vagy parancsa. Mert nem ember eszelte ki és tette szokássá, hanem Krisztus szeretete úgy, hogy senki nem tanácsolta, nem is gondolt rá.”¹⁶⁴ Ez a megállapítás az úrvacsorával kapcsolatban későbbiekben is megjelenik, mivel a reformátor számára ez az állítás felettébb nagy hangsúllyal bír. Arra a kérdésre, hogy mi tehát az oltáriszentség?, a következő a felelet a *Nagy káté*ban: „Krisztus Urunk valóságos teste és vére kenyérben és borban, amely Krisztus ígéjével rendeltetett nekünk keresztyéneknek arra, hogy együk és igyuk.”¹⁶⁵ Luther a továbbiakban hangsúlyozza, hogy az ige az, ami megkülönbözteti a kenyeret és a bort az egyébként asztalra tett kenyértől és bortól, ezért is került a *Kis kátétól* eltérően az úrvacsora meghatározásába, hogy „ígéjével” rendelte. Majd Augusztinuszt idézi: „Az ige társul az elemhez és szentséggé lesz.” Elismerően fűzi hozzá: „Szent Ágostonnak ez a mondása olyan helyes és találó, hogy aligha mondott ennél jobbat.”¹⁶⁶

Az ige az, ami a kenyeret és a bort szentséggé teszi, „máskülönben csak elem marad. Ez ugyanis nem fejedelem vagy császár szava és rendelése, hanem a mennyei Felség.”¹⁶⁷ Az úrvacsora a „lélek eledel”, mert „élteti és erősíti az új embert”. A bűnbocsánatot az ígék adják: „parancsolja is, hogy egyem és igyam, hogy enyém legyen, és hasznomra legyen, biztos jelként és zálogként, sőt éppen ama valóságként, amely értem rendeltetett bűnöm, halálom és minden bajom ellen”.¹⁶⁸ A keresztségben újjászületett embert a Krisztussal való közösség élteti és erősíti, ez olyan valóság, amely a hívő hasznára szolgál minden bajában, ezt a gondolatkört erősíti meg a következő helyen: „Azért adatott tehát ez a vigasztalás, hogy ha szívrünk úgy érzi, hogy már nem bírja a terhet, akkor itt új erőt és felüdülést szerezzen.”¹⁶⁹ A felüdülés forrása pedig az evangélium teljessége, ami a szentségbe foglalva adatik. Az evangélium teljessége legrövidebben így foglalható össze: „Krisztus Isten Fia, értünk ember lett, meghalt és feltámadt, a mindenség ura lett.”¹⁷⁰

¹⁶² LUTHER Márton: *Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni péntekre*, in CSEPREGI Zoltán – HORVÁTH Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei*, 6. kötet, *Prédikációk*, Budapest, Luther Kiadó, 2015, 235.

¹⁶³ SLENCZKA, Notger: *In ipsa fide Christus adest – „im Glauben selbst ist Christus da” (Luther) als Grundlage einer evangelischen Lehre vom Abendmahl und von der Realpräsenz Christi*, in LÖHR, Hermut (hrsg.): *Abendmahl, Tübingen, Mohr Siebeck, Themen der Theologie 3*, 2012, 137–193, 155.

¹⁶⁴ Nagy Káté, 246.

¹⁶⁵ Uo., 247.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ Uo., 249.

¹⁶⁹ Uo.

¹⁷⁰ LUTHER Márton: *Mi az evangélium?*, in CSEPREGI Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*, 6. kötet, *Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*, Budapest, Luther Kiadó, 2011, 269–270.

Krisztus önmagába foglal

Szabó József püspök fordításában 1948-ban megjelent *Útjelző* című füzet, amelyet Gustav Aulen vezetésével svéd teológusok készítettek az 1947-ben a svédországi Lundban megrendezett Evangélikus Világszövetség első konferenciájára, figyelemre méltó módon és a közérthetőség igényével foglalja össze az evangélikus úrvacsorátant. A szentségten tekintetében a következőképpen fogalmaz a tanulmány:

„kegyelmének túláradó gazdagságában Isten az ő Igéjét többféleképpen is nyújtja: nemcsak az igében, hanem a szentségekben, a keresztségben és az úrvacsorában, is. Mikor ezeket a szentségeknek nevezzük, az azt jelenti, hogy bennük Krisztus értünk tett művéről van szó, nem pedig holmi általunk végzett munkáról, vagy felajánlott áldozatról. A szentség Krisztus tulajdon rendelésén nyugszik s benne, vele Krisztus *önmagába foglal (incorporatio)* s testének az egyháznak élő tagjává tesz.”¹⁷¹

Ez a közvetlen közösség megjelenik a 17. századi dogmatikákban is, így fogalmaz például Hollaz, aki a „*unio mystica cum Cristo*”, azaz a Krisztussal való misztikus közösség kifejezést alkalmazza.¹⁷² A misztikus egység vagy „önmagába foglalás” természetesen nem tárgyias értelemben értendő, hanem a hívő számára a Krisztus felőli önértelmezéseként határozható meg.¹⁷³ A misztikus egység gondolata konkrétan is megjelenik a svéd teológusok terminológiájában, ugyanakkor elutasítják a mágikus értelmezést:

„A szentségekben kapott Krisztussal való élő közösségünk, lényege szerint megfoghatatlan *misztérium*. Az Írás szavait kell itt alkalmaznunk: »Életetek el van rejtve Krisztussal Istenben.« Nem csoda tehát, hogy az úrvacsora értelmezésébe tévedések csúsznak néha az egyházban. Hamisnak ítéljük és elvetjük a szentségeknek mind mágikus, mind spiritualisztikus-szimbolisztikus értelmezését.”¹⁷⁴

A kereszteny ember, mivel Jézus Krisztus halálából és igazságában él, tudatában van megigazitott életének, tehát ezen a módon Krisztus hitében jelenvaló. Az új identitás elnyerése bár a keresztségben és Isten igéje által is megtörténik, az úrvacsora esetében a kenyérben és borban kapható meg: „Az úrvacsorában *Krisztus élete árad* testén át minden ő tagjába.”¹⁷⁵ Ezt az egzisztenciális értelmezést, amelyben a hívő Krisztusban új önértelmezésre jut, a lundi dokumentum kiterjeszti az egész egyházra, amikor így fogalmaz: „Az úrvacsorát arra kaptuk, hogy vele Krisztus állandóan táplálja teste tagjait. [...] Az úrvacsora lényege az, hogy benne *Krisztus inkarnálódik* egyháza, teste építésére.”¹⁷⁶

¹⁷¹ SZABÓ JÓZSEF: *Útjelző, Az evangélikus tanítás summája*, Győr, Harangszó, 1948, 8.

¹⁷² HOLLAZ, David L.: *Examen Theologicum Acromaticum* (1763), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971 (Reprint), III/9.

¹⁷³ SLENCZKA: i. m., 185.

¹⁷⁴ SZABÓ: i. m., 10.

¹⁷⁵ Uo., 10.

¹⁷⁶ Uo., 9.

„A megáldott kenyér kiosztása a következő szavakkal történik: »Ez a Krisztus teste.« Itt a keresztyén közvetlen közösségre lép az élő Úrral.”¹⁷⁷ „Krisztus a megáldott kenyérben és kehelyben anélkül van jelen, hogy ezek ezzel mássá lennének, mint amik.”¹⁷⁸ A keresztségben nincs szó a víz átlényegüléséről, mintha a víz nem víz volna, tisztára e természeti eszköz által akar jelen lenni Krisztus, és ehhez hasonlóan az úrvacsorában is, ahol a lényeg a jelenlétben van, anélkül „hogy a jegyek mássá lennének”.¹⁷⁹

Új azonosság Krisztusban

Amennyiben ebben az összefüggésben beszélünk Jézus haláláról, akkor az identitás megváltozásának folyamata úgy válik értelmezhetővé, mint az úrvacsorában való átadás és átvétel, amelyből az ember önértelmezése és önazonossága újul meg, mert „azonosult” Krisztussal. Krisztussal való egyesülés ígérete alapján önmagát új módon értelmezi:¹⁸⁰ Jézus halálának és a vele való feltámadásnak jelen idejűségében. A „régii identitás hatékony marad”, mert ismert marad számára. A keresztyén ember mindig azon kényszer előtt áll, hogy a Krisztus által megígért és az elsajátított identitása (Krisztus teste és vére, ami érted ontatott ki bűneid bocsánatára) mellett kitartson a törvény ítéletével szemben. A keresztyén ember éppen ebben az értelemben él az úrvacsorában kapott ígéret által a törvény és az evangélium között, mint aki *simul iustus et peccator* (egyidejűleg igaz és bűnös), mint aki két identitás birtokosa.¹⁸¹

Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek

A lutheri úrvacsoratan teológiájának alapelgondolásait Notger Slenczka az alábbi három cél irányában határozza meg.¹⁸² Az úrvacsora a „törvény előtti helyzet” közepette való boldogulás összefüggéséhez tartozik, azaz a bűnös ember önmaga és alkalmatlansága feletti szenvedéshez, hogy önmagával azonos lehessen. Az úrvacsorában ezért a hívő új identitásának a bizonyosságáról és az ígéretről van szó, ami a Krisztushoz tartozás bizonyosságát okozza. Ez az ígéret feltételek nélküli, és nem zavarhatja meg semmiféle feltétel, ami az erkölcsös életfolytatáshoz kötné. Ezzel szemben a reformátorok azt hangsúlyozták, hogy éppen az úrvacsorából kell az új életnek létrejönnie, ám ehhez hozzátartozik a mindennapi, újbóli megtérés. Aki Krisztussal együtt meghalt, és általa határozza meg magát, az ebben az új önértelmezésben fogadja el önmagát: „Mert én meghaltam a törvény által a törvénynek, hogy Istennek éljek. Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve: többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem; azt az életet pedig, amelyet most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem, és önmagát adta értem.” (Gal 2,19-20)

¹⁷⁷ Uo., 10.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ DALFERTH, Ingolf U.: *God first, Die reformatorische Revolution der christlichen Denkungsart*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2019, 24.

¹⁸¹ Vö. SLENCZKA: i. m., 171.

¹⁸² Vö. Uo., 173–174.

Bevon a szentek mennyei seregébe

Az oltáriszentségben kapott közösség olyan kincse az embernek, amelyről ezt kell tartani: „A pap Krisztus szent testét adta nekem. Ez valamennyi angyallal és szenttel való közösségnek a jele és ígérete, hogy tudniillik szeretnek engem, gondoskodnak rólam, könyörögnek, szenvednek, meghalnak velem együtt, hordozzák a bűnöket, és legyőzik a poklot. Így van ez, és így kell lennie. Az isteni jel nem csal meg engem, és nem engedem, hogy ezt elvegyék tőlem.”¹⁸³ Az úrvacsorai közösség összekapcsol az oltár előtt összegyülekezőkkel, és bevon a szentek mennyei seregébe. Ez nem egyszeri vagy nyugvó állapot, hanem a mindennapi élet megerősítése, a szentségben adott közösség hitben megragadható gondoskodása.

Megújuló önértelmezés

„Mindebből világos, hogy az oltáriszentség nem egyéb, hanem isteni jegy, amely ígéri és nekünk nyújtja Krisztust és minden szentet, valamennyi cselekedetükkel, szenvedésükkel, érdemükkel, kegyelmükkel és javaikkal együtt, vigasztalásul és erősítésül mindazoknak, akik bánkódnak és keseregnek, és üldöztetést szenvednek az ördögtől, a világtól, a testtől és minden gonosztól. A szentség vétele nem egyéb, mint mindazt kívánni és erősen hinni, hogy mindez meg is lesz.”¹⁸⁴

Az úrvacsorában adott ígéretnek hitben való fogadása által elnyert új identitás, ami a bűnbocsánat tudatosítása által az új életlehetőségek belátásában konkretizálódik, hozzátartozik az új önértelmezés által megnyitott szabadsághoz. Ennek hatása a Krisztus-tapasztalat légkörében élhető élet, amely egyrészt a bűnök, mulasztások, tehetetlenség legyőzése felett mindig konkrét lehetőség, másrészt az úrvacsorai közösségben újból és újból felfedezhető életforrás, amely kiapadhatatlan, és ezért képes az életfolytatás során átélt kudarcok feletti bánat derűre fordítására is. A Krisztusban elnyert új identitás ismerete kitérte a bűnös ember előtt az üdvösség kapuit, új életlehetőséget nyújt a bánat, a keserűség, az üldöztetés, a belső békétlenség által önmagába fordult ember¹⁸⁵ számára.

Az ígéret hívő fogadása

Luther arra a belátásra jut, hogy „Krisztust kell az úrvacsora alanyának tekinteni, aki az ígében és a szentségben a bűnbocsánatot és az örök életet közvetíti. Ő maga az ajándékozó és az ajándék, a bűnbocsánat és az örök élet pedig nem más, mint a Krisztussal való közösség és így a részesedés az ő fiúi kapcsolatából Istenhez az Atyához.”¹⁸⁶ Az

¹⁸³ LUTHER Márton: Sermo a halálra való készülődésről, in CSEPREGI: *Luther válogatott művei* 6, 121.

¹⁸⁴ LUTHER Márton: Sermo Krisztus valóságos szent testének szentségéről, in CSEPREGI: *Luther válogatott művei* 6, 155.

¹⁸⁵ ROTH, Michael L.: Homo incurvatus in se ipsum, Der sich selbst verachtende Mensch Narzißmustheorie und theologische Hamartiologie, *Praktische Theologie Zeitschrift für Praxis in Kirche, Gesellschaft und Kultur*, 33–34. évfolyam, 1998/1, 14–16.

¹⁸⁶ SCHWÖBEL: i. m., 419.

adomány és az ígéret hívó fogadása¹⁸⁷ az ember alanyiságát úgy alakítja, hogy önmagát dicsérettel és hálával teljesen odaadja. A dicséret a hálás életfolytatásban fejeződik ki.

Krisztus teste és vére szentségi valóság

Az úrvacsora-értelmezés azon a szándékon nyugszik, hogy az Írás külső világosságát megőrizték, a szerzési igék literális értelmezését,¹⁸⁸ nemcsak az úrvacsora rendelkezések, hanem az úrvacsora minden egyes megünneplésénél, hogy így Krisztus ígéje és a szent jegyek jelenlétének valóságos közvetítői. A kenyér és a bor, Krisztus teste és vére szentségi valóság, amelyben az elemek sajátosságai és Krisztus teste és vére nem keveredik össze egymással, át sem változnak. Az összefüggésük egységét Krisztus szava és önátadása teremti meg, ebben van jelen. Krisztus ígérete és önátadása által létrejött jelenlét a kenyérben és borbán valóságos jelen, így a „szájjal” és a „lélekkel” való evés (hit által) nem választható külön. „Ez az a kenyér, amely a mennyből szállt le; ez nem olyan, mint amelyet atyáitok ettek, és mégis meghaltak: aki ezt a kenyeret eszi, élni fog örökké.” (Jn 6,58)

Átfog minden teremtményt

Luther a krisztológiai előfeltételeket nagyon alaposan kidolgozta. Krisztus, a testé lett istenfiú egy személy két, saját integritását megtartott természetben: ez az ember Isten, ez az Isten ember. Krisztus személyisége ezért hermeneutikai vezérfonala azoknak a szentírási helyeknek, amelyekben Krisztus személyének cselekvéséről és szenvedéséről van szó, ezért nem lehet a két természetről külön szólni. Ebbe a személyi egységbe fogadja Krisztus az emberiséget, és lesz részese Krisztus létének és a neki tulajdonított emberi vagy isteni tetteknek. Így vesz részt a feltámadott és felemeltetett Krisztus az isteni mindenhatóságban és mindenütt való jelenlétben, amely átfog minden teremtményt.¹⁸⁹ Istent és a feltámadott Krisztust semmi sem határolja el, és mindenekben teremtő módon jelen van.

A mennyország nem egy hely

A jelenlét a teremtő jelenléte minden teremtményben úgy, mint azok létrehozó oka. Ebben a mindent átfogó és minden teremtményben ható jelenlétben Krisztus önmagát felfoghatóvá és elérhetővé teszi ott, ahol szavában és adománya által megígérte: ez az én testem. Krisztus jelenléte az úrvacsorában tehát kommunikáción nyugszik, reális jelenlét azokon a helyeken, ahol magát az ige és a szentségek által elérhetővé kívánja tenni. „Krisztus jelenlétének ez az értelmezése *transzcendálja* és átfogja a tárgy és a jel, a *szubsztancia* és az *akcidencia*, a testi és lelki, az *ontológiai* és a *noétikus*, valamint a *matéria* és a *lélek* ellentéteit.”¹⁹⁰ Schwöbel az így értelmezett úrvacsora és ígéhirdetés „radikális következményének” tartja, hogy a mennyország nem egy hely a térben, és ennek metafizikai és a világméretet meghatározó következménye van.

¹⁸⁷ SLENCZKA: i. m., 153.

¹⁸⁸ Epitome, VII,2.

¹⁸⁹ Vö. SCHWÖBEL: i. m., 420–421.

¹⁹⁰ Uo., 422.

Összefoglalás

Meglepő, de talán az eddigi megállapítások tanulságát jól szemléltető esemény volt az 1738-as súlyos szarvasi pestisjárvány idején történt úrvacsoráztatás. A pestisben szenvedőket karanténba zárták, és a megépített sáncfalon átérő rúd használatával nyújtották a szent jegyeket az elszigetelt halálos betegeknek. A feljegyzések szerint 169 lélek élt a szentséggel, s lett később a pestis áldozata ugyanabban az évben. A karantén okozta elzártságon átívelő úrvacsoráztatást tekinthetjük talán egyházunk első „online” úrvacsoraosztásának. A szükség leleményt és könyörület kíván, de annak eldöntése, hogy mi és mikor minősül szükséghelyzetnek, az annak a döntésétől függ, aki felelős, azaz a válaszadás helyzetébe került. Egyházaink esetében 2020. húsvétján ez a döntés püspökeinkre hárult.

Paróczy Zsolt

TÁVISTENTISZTELET GYÜLEKEZET NÉLKÜL?? – KORREFERÁTUM

Véleményemet sajátos, baptista lelkipásztori nézőpontból fogalmaztam meg a fellevelet témával kapcsolatban. Azonban előrebocsátom, hogy nem tudok (ismeret hiányában) és nem is szeretnék (a vitaindító szerző és a téma tisztelete okán) vitába bonyolódni, ugyanakkor szeretnék betekintést nyújtani a szolgálatomat motiváló teológiai gondolkodásba és az ebből fakadó hitgyakorlatba.

Huszonhét éve szolgálok baptista lelkipásztorként. Ebből az időszakból huszonegy évet Bodrogon, egy kis Somogy megyei településen élhettem családommal együtt, egy kibontakozó misszió és gyülekezetépítés csodáját átélve. Hat éve pedig a Szigetszentmiklósi Baptista Gyülekezetet lelkésze, illetve ezzel párhuzamosan a Magyarországi Baptista Egyház oktatási (köznevelési) szaktitkára lehetek, hitem szerint Isten elhívása és kegyelme alapján.

Mindenekelőtt a hálámat szeretném kifejezni a mennyei Atyánk felé, mert megengedte számunkra, hogy együtt éljük meg, éljük át (vele és egymással) ezt a hitet és lelket rostáló időszakot. Termékeny időkké válhatnak ezek egyházközösségeink életében. Fazakas Sándor egyik lábjegyzetében¹⁹¹ rávilágít, hogy az egyháztörténelemben megélt krízishelyzetek kifejezetten segítettek az előremutató teológiai felismeréseket, illetve hitvallások megszületését. Ez nem véletlen, hiszen a *κρίσις* egy dedikált idő a megkülönböztetésre, a döntésre. Amennyiben „egészségesen” éljük meg, akkor állásfoglalásra készlet.

Teológiai gondolkodásomat az istentisztelet tekintetében a szolgálat határozza meg. Én erről az alapról tudom megközelíteni lelkipásztori elhívásomat, de az egyház, a gyülekezet életét, létét is. Teljes és valódi istentiszteleten Jézus Krisztus teljes és igazi szolgálatát látom. Ebben benne értem a Megváltó elvégzett és ezzel együtt máig tartó szolgálat felénk, illetve az ebből fakadó szolgálatát az Ő testének, az Egyháznak mind az Isten, mind az emberek irányában. Ennek része az evangélium hirdetése, az Isten igéjének tanítása a lelki növekedés érdekében, az Úrtól rendelt sakramentumok gyakorlása és a szeretet sokrétű megélése, amibe beletartozik a gyülekezet szeretetközössége is. Ez azt jelenti számomra, hogy a gyülekezeti élet és benne az én egész életem itt a földön egy valódi és teljes értékű istentisztelet kell, hogy legyen, ami hitem szerint sohasem fog véget érni, csupán folytatódik az Úr valódi jelenlétében. Amennyiben ez nem így lenne, nem így van, akkor azt az időszakot, amit általában istentiszteletnek hívunk, sem lehet annak nevezni. Ha csak heti néhány óra lenne az istentisztelet az életünkben, akkor a többit minek nevezhetnénk? Az egyház földi léte látásom szerint egy szüntelen istentisztelet, igaz, még mindig csak árnyéka a mennyeinek. Ennek szerves része a Krisztusban testvérek összegyülekezése, egymás bátorítása, tanítása, de mindennek gyakorlati megélése igencsak változatos formában jelent meg és van jelen Krisztus testében. Ez már önmagában is jelzés értékű a tartalom elsőbbségéről a formával szemben.

¹⁹¹ FAZAKAS: Távistentisztelet gyülekezet nélkül?, 6. lábjegyzet.

Ebből kiindulva a veszélyhelyzet okozta „kényszer”-megoldások keresése kifejezetten segíthet jobban megérteni az elhívásunkat és szolgálatunkat. Az bizonyos, hogy Krisztus szolgálatát, a Szentlélek jelenlétét semmilyen formában nem korlátozza a pandémia. Az nem kérdés számomra, hogy a gyülekezet fizikai jelenléte nélküli, de ige-hirdetést, egyéb szolgálatokat közvetítő távistentiszteletek nem azonos jelentőségűek az eddig megélt istentiszteleti gyakorlatunkkal, hiszen hiányzik belőlük a közösség, a szeretet-egység valódi megélésének lehetősége. Jézus sokféleképpen tanít a vele és az Atyával való kapcsolatban is a személyes találkozásról mint beteljesedett közösségről. Vagyis a jelenlegi istentiszteleti gyakorlatunk a különböző elgondolásokkal együtt is a mennyből nézve még csupán részleges „távistentisztelet”, ahhoz képes, ami vár ránk az Atyánál. Nincs még együtt tökéletesen és teljesen a közös ünneplés minden személye.

A járványveszély alatt gyakorolt ideiglenes formák ezért teljesen természetesen jelennek meg a gyülekezetünk életében. A Szigetszentmiklósi Baptista Gyülekezet évek óta élő közvetítés formájában adja közre istentiszteleteit, hiszen időse, beteg, mozdulni nem képes testvéreink így be tudtak kapcsolódni a közösségbe, a személyes találkozás hiánya ellenére is. Az évek alatt leszűrődő visszajelzések alapján egyértelműen segítette őket a hitük és az Isten-tiszteletük megélésében ez a forma. A másik következmény, hogy a közvetítéseken keresztül látva a gyülekezeti közösséget, még inkább vágyódtak arra, hogy felgyógyuljanak, vagy, ha csak segítséggel is, de személyesen is részt vehessenek az alkalmakon. Nem tapasztaltam egyetlen esetben sem, hogy „megelégedve” a távistentisztelettel csökkent volna bennük a vágy a valódi találkozásra.

Amikor Pál apostol nem tudott személyesen részt venni a gyülekezeti életben, levelet írt, habár igen vágyódott a testvérekkel való személyes találkozásra. Ezeket az üzeneteket felolvasták a gyülekezetekben, családokban és részévé váltak az istentiszteletnek, és így van ez a mai napig. A mi lelkipásztori üzenetünk valószínűleg nem fog kanonizálódni, de ettől függetlenül a felelősségünk megmarad a „nyáj” minél egészségesebb táplálására. Amikor tőlünk független okokból ezt a megszokott módon nem teljesíthetjük, fel kell használni az alkalmas csatornákat. A levél mellett ma már igen széles körű a lehetőségek tárháza. Több testvérünk a gyülekezetben most döbbsen rá, hogy telefonon keresztül is élő imaközösséget tud gyakorolni másokkal.

Az elmúlt időszak távistentiszteleteit az egyháztörténelemben eddig már többször megvalósult, a tartalmat lehetőleg minél teljesebben megtartó formakeresések sorának folytatásaként éltem meg.

Az úrvacsora a baptista gyülekezetek életében egy havonta átélt közösség. Általában minden hónap első vasárnapján ünnepeljük az istentisztelet keretein belül. Érdekes kivétel volt az első szolgálati helyem, ahol mindvégig heti rendszerességgel úrvacsoráztunk. Ennek hátterében az állt, hogy egy olyan szoros missziós közösségben éltünk, ahol naponta találkoztunk és együtt dolgoztunk. Mindez sok örömet, de több feszültségforrást is hordozott magában, ezért szükségét éreztük, hogy hétről hétre, újból és újból átéljük Krisztussal és egymással való közösségünket ebben a formában is. Ez segített bennünk ébren tartani az igényt a folyamatos rendezett kapcsolatokra.

A baptista hitvallás az úrvacsora tekintetében a kenyérré és a borra mint emlékjegyekre, jelképekre hivatkozik, és Krisztus jelenlétét nem ezekben vagy ezek körül értelmezi, hanem az úrvacsorával hittel élők Szentlélek általi közösségéről beszél a Megváltóval.¹⁹² E hitelv és hitgyakorlat következményeképpen a legtöbb baptista gyülekezetben igény volt a távistentisztelethez kapcsolódó otthoni, családi úrvacsorára. A testvérek egy része szépen terített asztallal, gondosan előkészített jegyekkel és imádságos szívvel készült erre a különleges közösségre. Együtt vették magukhoz a kenyeret és a bort a lelkipásztor vezetése alapján. A gyülekezetből azonban többen egyszerűen lélekben követték végig a képernyőn a Krisztus-ünnepet, mert idegen volt számukra, hogy ők készítsék elő azt. Akár így, akár úgy gyakorolták a testvérek, mindenképpen áldott közösségként éltek meg. A visszajelzések alapján az úrvacsorának ez a formája váltotta ki leginkább a vágyódást a testvéri közösségre, itt hiányzott mindenkinek legjobban a személyes közösség. Lelkészi, gyülekezeti közösségben nem került felszínre teológiai vagy formai ellenvetés az úrvacsora távistentiszteleten belüli gyakorlatával kapcsolatban.

Számomra ez az időszak megmutatta, hogy a mély Istenhit, a Krisztusba vetett feltétlen bizalom mennyire élő marad a változó körülmények ellenére. Azt erősítette meg, hogy miért nem tudta az elmúlt kétezer év során semmi és senki lehetetlenné tenni e hitet. A lényegét megtartva mindig képes volt alkalmazkodni, mert transzcendens élet van benne. Jézus teste, az Egyház ismét átél egy próbát, és valószínűleg nem az utolsót, nem a legnagyobbat. Nem adta fel a küldetését, kereste az új formákat a változhatatlan tartalomhoz. Ezeket a próbálkozásokat szabad, sőt szükséges megvizsgálni és megbírálni, de közben hálát is adni, hogy Urunk mellettünk állt mindvégig.

¹⁹² MAGYARORSZÁGI BAPTISTA EGYHÁZ: *Baptista hitvallás*, Budapest, Magyarországi Baptista Egyház, 2015, 11. tétel: Az úrvacsora, 44kk.: Hisszük, hogy az úrvacsorát Jézus Krisztus szerezte, hogy azzal rendszeresen élve, hálaadással emlékezzünk végtelen szeretetére, és cselekvő módon hirdessük halálát, amíg visszatér. Az Úr Jézus halálának emlékjegyekben, a kenyérben és a borban azok részesülhetnek, akik újjászülettek, hitük vallomására bemerítkeztek, istennel és embertársaikkal rendezett közösségben élnek. Az úrvacsora jegyei – a kenyér és a bor – Krisztus megtört testének és kiontott vérének jelképei. Ha ezeket hittel, a Megváltóra emlékezve vesszük magunkhoz, a Szentlélek által lélekben egyesülünk Urunkkal, mert a külső cselekmény során megújul bennünk a bizonyosság: Immánuel! Velünk az Isten. Az úrvacsorában Krisztussal való közösségünkkel egyidejűleg kiabrázolódik és megújul testvéreinkkel való közösségünk is.

Püski Dániel

ONLINE ISTENTISZTELETBŐL VALÓSÁGOS GYÜLEKEZETBE?

A vírus által kikényszerített online istentiszteletekre és gyülekezeti életre elsősorban mint lehetőségekre kellene tekintenünk. Óriási felelősséget és lehetőséget jelent ugyanis, hogy sok évtizedes bezártság után kénytelenek vagyunk kilépni a templom falai közül. Az online kommunikáció megfelelő megfogalmazás (kontextualizáció) esetén nagy számban juthat el olyanokhoz is, akikhez korábban alig vagy egyáltalán nem értünk el. Evangéliumi üzenettel érhetünk el olyanokat, akik csak intézményfenn-tartóként vagy temetési és esketési szolgáltatóként tekintettek az egyházra, és talán olyanokhoz is, akikkel semmilyen kapcsolatban sem voltunk. Ahhoz, hogy jól éljünk ezzel a lehetőséggel, alaposan át kell gondolnunk mindazt, amit teszünk annak fényében, amiben hiszünk. Ez elsősorban azt jelenti, hogy újra az üzenetünk (evangélium) alapvető igazságára kell tekintenünk, és azt izgalmas és kreatív módon kell elmondanunk az embereknek.¹⁹³

Nemcsak a vasárnapi istentiszteleteket kell azonban átgondolni, hanem a teljes gyülekezeti életet is. Az istentiszteletek mellett ugyanis a tanítás, az éneklés vagy dicsőítés, a lelkigondozás, a misszió vagy a vizuális kommunikáció egyaránt komoly kihívások előtt áll az online világ mindennapivá válásával.

A vallás az elmúlt évszázadok során a privát, sőt az intim szférába szorult vissza. A felvilágosodás, majd a szocializmus évtizedei alatt a nyilvános misszió lehetőségei egyre inkább beszűkültek. Sőt eljutottunk oda, hogy több más téma mellett (szex, fizetések, politika) a vallás gyakran tabutémának számít a hétköznapi beszélgetésekben. A külső nyomás hatására a magyarság alapvetően introvertáltabbá vált, amihez még inkább hozzájárul a világnézeti kisebbségi/diaszpóra létből fakadó természetes befelé fordulás is. Legalább két külső hatással (felvilágosodás, szocializmus) és a belőlük fakadó újabb két belső hatással (introvertáltság, kisebbségi bezárkózás) is számolnunk kell tehát, amikor mai missziói helyzetünket próbáljuk értelmezni. Az egyház így már a vírus megjelenése előtt egy minden eddiginél nehezebb missziói helyzetben találta magát. Alapvető üzenetünk egyre irrelevánsabb lett a (poszt-)szekuláris ember számára és az egyre kisebb számú gyülekezeti tagunk egyre inkább el is veszítette a kifelé kommunikálás képességét az említett okok miatt.

Éppen ezért azt gondolom, hogy a kényszerként megtapasztalt online létre elsősorban missziói szempontból érdemes tekintenünk. Soha nem volt nagyobb szükség a missziói gondolkodásra, mint manapság, és a kényszerű időszak pótolhatatlan tapasztalat lehet, hogy meglássuk az online tér missziói lehetőségeit.

A veszélyek mellett ugyanis több olyan szempont is megjelent az elmúlt évtizedekben, amelyekre lehetőségként kellene tekintenünk. A szabad vallásgyakorlás ehhez alapot teremtett, de még fontosabb, hogy ha lassan is, de a társadalom is egyre inkább

¹⁹³ Hihetetlen azt látni, hogy a végtelen számú gyülekezeti és egyházi digitális felület túlnyomó része nem az alapvető üzenetről szól, hanem belső információkat tartalmaz, vagy ha meg is jelenik az evangélium, az olyan nyelvezetben fogalmazódik meg, amely az érdeklődő számára nehezen értelmezhető.

reális lehetőségként tekint a spiritualitásra és vallásgyakorlásra, és felismeri, hogy még a tudatosan ateista embernek is vannak spiritualitás/életfilozófiai meggyőződései. A Jürgen Habermas által poszt-szekulárisnak nevezett korszak¹⁹⁴ egyik jellemzője épp az a felismerés, hogy a szekularizáció narratívája helyett egyre inkább egyfajta új „vallásos és spirituális érzékenység jellemző”. Ez nem jelenti a vallás privilegizálását, de talán a korábbi ellenségkép oldódni látszik.

Ebben a közegben a spiritualitás forrásaival a személyes érintkezések mellett pedig az interneten keresztül találkozunk leggyakrabban. Az internet legalább két szempontból is más, mint a tömegmédiá (televízió, újságok) vagy a személyes misszió csatornáit. A tömegmédiá költségességével és központosítottágával szemben az internet lényegében ingyenes és „demokratikus”. Így az anyagi vagy politikai erőforrásokkal nem rendelkezők számára is elérhető (lenne). Másrészt az internet adta lehetőségek elég intímek ahhoz, hogy megfelelő megfogalmazás esetén áttörjék a vallásos témák körül kialakult tabuhelyzetet. Gyakori személyes tapasztalatom, hogy azon túl, hogy egy-egy gyülekezet alkalmairól az interneten tájékozódnak az emberek, hihetetlen mennyiségű spirituális tartalmat is megnéznék és elolvasnak. Ennek a tartalomnak egy jelentős része pedig olyanokhoz is eljut, akikkel korábban nem vagy alig beszélgettünk vallásos vagy spirituális kérdésekről.

A gyülekezeti élet (kényszerű) online világba költözése talán mindennél jobban szembesített minket azzal, hogy mennyire sokszínű vallásos, spirituális tartalmak befolyásolják a ma felnövő nemzedékeket, és mennyire nem vagyunk erre felkészülve.

Pedig az online tér egyre inkább az ember elsősorú információforrása és kommunikációs tere. Ez a tér radikálisan eltér akár a falusi, akár az online világot megelőző városi valóságtól. Az új kommunikációs eszközök (messenger, chat stb.) és az új információs források (Facebook-csoportok, influenszerek, YouTube videók stb.) hozzáférése és elérése úgy gondolom, hogy valós lehetőséget teremt a misszió körének tágítására. Ahhoz azonban, hogy ki tudjuk használni ennek lehetőségeit, meg kell tanulnunk az online tér szabályait is. Egészen más típusú lehetőségek és veszélyek vannak ugyanis az online térben, mint amihez hozzá vagyunk szokva.

Nem célom, hogy ezeket a veszélyeket és lehetőségeket részleteiben áttekintsem, de röviden mégis érintenünk kell őket, hogy tisztábban láthassuk az elérendő célt és annak feltételeit. Az alábbi táblázatban megpróbálom röviden bemutatni mindazokat a lehetőségeket és veszélyeket, amelyeket személyesen megtapasztaltam.

¹⁹⁴ HABERMAS, Jürgen: Notes on Post-Secular Society, *New Perspectives Quarterly*, 25. évfolyam, 2008/4, 17–29.

Lehetőség		Veszély
Lehetőséget teremt arra, hogy még a bekapcsolódás előtt egyfajta előízt kaphassunk a közösségről.	Előzetes jelleg	A „ <i>spiritual shopping</i> ” könnyen megragadhat a „ <i>window shopping</i> ” állapotában.
Az ideiglenesen (munka, egészségi okok) a gyülekezettől távol lévő tagok aktívabban bekapcsolódhatnak.	Fizikai távolság egyre kevésbé akadály	Tovább erősíti azt a tendenciát, hogy az emberek saját preferenciák alapján választanak gyülekezetet, ami a gyülekezet sokszínűségének elvesztéséhez vezet, és kiszolgálja az individuális igényeket.
Az online térben sokkal gyorsabb egyéni lelki kérdésekre választ kapni.	Egyéni lelki kérdések és igények	Elveszhet a gyülekezetnek az a funkciója, hogy megtanítsa mások igényeire is odafigyelni. Erősödik a szolgáltatás jelleg. Komoly veszély, hogy nem megfelelő válaszokat találnak a gyülekezeti tagok.
Az online lehetőségeken keresztül sokkal gyakrabban érheti „lelki” impulzus a gyülekezeti tagokat. Segíthet a hétköznapiakban.	Hétköznapi hitélet	A hétköznapi hitélet el is szakadhat a gyülekezettől, ha különböző applikációk és weboldalak anyagait követi.
Az ismert gyülekezetek és előadók gyakran nagyon innovatívak is. Egy-egy jó gyakorlat sokkal gyorsabban terjedhet el, hiszen az ismert gyülekezetek online jelenléte ezt megkönnyíti.	„Sztárgyülekezetek, sztárelőadók”	Kialakulhat egyfajta virtuális tagság, ami meggyengítheti a helyi gyülekezeteket. Az egyén lelkileg egyre kevésbé kötődik a saját közösségéhez, mert feltöltődése máshonnan származik.
A teológiai látásmód kialakulásához rendelkezésre álló anyagok száma, sokszínűsége és elérhetősége radikálisan megnő. Ez lehetővé teszi az egyéni felkészülést is.	Tanítás, teológiai kérdések	A gyülekezeti tagok jelentős része nincs tisztában saját teológiai hagyományával, és ezért nem tudja eldönteni egy-egy online anyagról, hogy teológiailag mennyire megalapozott.

Más felekezetek világába sokkal könnyebb betekíteni, és talán megérteni is. Ez erősítheti az ökumenikus törekvéseket. A másik felekezet életében meglátott érték könnyebben visszahat a saját felekezetről alkotott képre.	Ökumené	Teljesen feloldódnak a felekezetek közti határok, sokkal gyakoribb lesz a felekezetváltás. Ez (leg)inkább egyéni igények szerint alakul, így egyfajta stílusbeli szeparációnak lehet az alapja.
A gyülekezet által használt online eszközök segíthetnek abban, hogy az elköteleződés növekedjen: pl. hétközi anyagok, <i>social media</i> aktív használata stb.	Elköteleződés	A szomszéd kertje mindig zöldobb. Elégedetlenség esetén könnyebb az összehasonlítás, és ez akár gyülekezetváltáshoz is vezethet.
Egy-egy újabb dal immár a globális keresztyénség éneke lehet akár néhány hónap alatt. Könnyebb a profizmus irányába tájékozódni.	Dicsőítés, zenei élet	Az interneten látható profizmus megvalósítása elérhetőnek tűnik sok gyülekezet számára.

A táblázat töredékessége ellenére is jól mutatja, hogy az online világ szinte a teljes gyülekezeti életre hatással van. Ez a hatás lényegében elkerülhetetlen, hiszen a gyülekezeti tagok akkor is ebben élnek, ha a gyülekezet nem koncentrálna az online jelenlétre. Ez nem újdonság, de a tudatos szembenézés segíthet minket abban, hogy megfelelően reflektáljunk. A már meglévő formák egyszerű online alkalmazása ugyanis gyakran teljesen félrevezető. Azt a fókuszpontot kell tehát megtalálnunk, amelyből az online tér hatásait kellene látnunk.

A misszió útja az online térben

Az egyház elsőrendű küldetése, hogy Isten országának előíze legyen. Ezt a célt az Isten szava körül összegyülekező, egymás életében részesedő keresztyén közösség töltheti be legteltesebb módon. Az online jelenlétnek tehát az elsődleges célja az, hogy meghívjon a minél mélyebb részesedésre. Ez elsődlegesen a gyülekezet fizikális közösségébe való hívással valósulhat meg. A gyülekezet fizikális közösségébe bizonyos helyzetekben nem tudunk részt venni, ezért szükséges egy olyan másodlagos cél is, hogy az abból az élethelyzet vagy egészségi okokból kizártak számára minél teljesebb kapcsolódást tegyen lehetővé.¹⁹⁵

Az elsődleges célhoz, a gyülekezet fizikai közösségébe való bekapcsolódáshoz pedig az egyik fontos (ha nem a legfontosabb) első lépcső az internet. Ez leggyakrabban

¹⁹⁵ Az online Úrvacsora kérdése tehát az én értelmezésemben alapvetően sohasem az elsődleges lehetőség mérlegelése.

más eszközökkel, személyes meghívással, könyvekkel, élethelyzethez kötődő alkalmakkal kiegészülve teremtheti meg azt a légkört, amely valódi missziói vonzerővel bírhat. Az online tér tehát egy olyan első lépcső lehet, amelyen keresztül egy valódi előzetest láthat meg az érdeklődő, akit aztán meghívunk a valódi közösségbe.

Az online jelenlétnak tehát olyan, szisztematikusan felépített, sokszínű módon kell megvalósulnia, amely elsősorban az érdeklődők nyelvezetével és az általuk is használt képek segítségével vezet be a keresztyén életformába. Ennek elsődleges üzenete az evangélium átható erejű, kreatív és lélekteljes megfogalmazása.

Ehhez egyaránt szükség van a már meglévő egyházi élet bemutatására (például: istentisztelet) és megfelelően kontextualizált bevezető, tanító jellegű anyagok készítésére. Fontos ugyanis, hogy az érdeklődő személyes kérdéseire is választ kapjon, de mindezt úgy élje át, hogy kedvet kapjon a közösségbe történő bekapcsolódáshoz is. Felfogásom szerint tehát a katechézisnek és a bekapcsolódás elősegítésének missziói szemléletű megfogalmazása az online tér használatának elsődleges célja.

A két folyamat (a katechézis és a közösségbe történő bekapcsolódás) a történelem folyamán különböző módon valósult meg. Az Ógyház üldöztetésének idején a helyzetből fakadóan csak egy hosszú előkészületi fázis (katechézis) után engedték be az érdeklődőt az istentiszteletre. A népegyházi keretekben ezzel szemben születésétől fogva része volt az istentiszteletnek mindenki, és lényegében folyamatosan „tanulta” meg, hogy mit is jelent az istentisztelet. A posztkeresztyén korban a hit és a gyülekezethez tartozás egyre inkább egyéni preferencia kérdése, mivel egyre többeknél nincs egyházi tapasztalat, vagy épp negatív személyes tapasztalataik vannak. Újra a közösség tagjainak személyes élete és a közösségből hozzá eljutó információk határozzák meg hozzáállását. Teljesen jogosan sokan szeretnének már azelőtt információhoz jutni, mielőtt bármilyen szinten kötődnének a keresztyénséghez. Ennek az információnak az egyik leggyakoribb forrása éppen az internet, hiszen ha bármi felkelti az érdeklődésünket, akkor elsősorban ott kezdünk el információt gyűjteni. Ebbe az információgyűjtésbe beletartoznak mind a kifejezetten érdeklődőknek készült anyagok, mind a hétköznapi gyülekezeti életéről szóló beszámolók, történetek, mind maguk az istentiszteletek is.

Az istentisztelet ennek a folyamatnak egy különösen fontos momentuma, ezért érdemes róla külön is gondolkodnunk. Többek véleményével ellentétben azt gondolom, hogy szükséges istentiszteleteket közvetítenünk azért, hogy az érdeklődő valós képet kapjon a gyülekezeti létről. Figyelnünk kell azonban arra, hogy az ott használt nyelvezet egyszerre legyen érthető az érdeklődőnek, és elmélyítő a már elkötelezett gyülekezeti tagoknak. Ez nem az üzenet leegyszerűsítését vagy felvizesítését jelenti, mint ahogy attól sokan félnek, hanem annak érthetővé tételét. A bűn, a bálványimádás és a helyreállítás, gyógyulás valóságát a hétköznapi élet kontextusában kell úgy felmutatnunk, hogy az valóban jó hír legyen az emberek számára. Ha ennek a kegyelemnek a mélysége megérinti a szívet, akkor valódi életváltozás történik, és ez lehet igazán vonzó az érdeklődők számára. Ehhez egyaránt szükség van arra, hogy az érdeklődő megtapasztalja az istentisztelet mélységét, és segítséget kapjon az alapokkal kapcsolatban is.

Meggyőződésem, hogy a továbbra is jelen lévő bezárkózással és félelmekkel kapcsolatban a megfelelő válasz egyik első lépése az istentiszteletnek ez a missziói szemléltető újragondolása lehet. Ennek online megjelenése egy réteggel tovább bővítheti az a misszió köreit, és manapság talán éppen ebben a körben mutatkozik a legnagyobb hiányunk. Kevés olyan emberhez jut el ugyanis az istentisztelet, aki valódi érdeklődést mutat iránta. A bevezetőben bemutatott okok miatt segítséget kell adnunk a gyülekezeti tagjainknak, hogy missziói küldetésüket betöltsék. Egy jól felépített, mintaszerű online jelenlét az egyik legerősebb eszköz ehhez, hiszen azt megoszthatják a gyülekezeti tagok és maguk is mintákat kaphatnak.

Az online tér megjelenésének további dimenzióira az elsődleges missziói cél fényében kell (ki)tekintenünk. A gyülekezeti tagok lelki növekedésének támogatásában (tanítványképzés), az élethelyzetük miatt a közösségből kimaradók bevonásában (kismamák, speciális munkakörű emberek, betegek stb.) ugyancsak fontos szerepe lehet az online térnek. Fontos szerepet tölthet be az online tér a meglévő gyülekezeti tagok közti kommunikációban is (hírlevél, Facebook, honlap), de ez más jellegű kommunikációt igényel, mint a missziói kapcsolatépítés. Az online tér összetettsége azonban lehetővé teszi, hogy a megkülönböztetett célokat világosan elválasszuk egymástól. Egy gyülekezeti Facebook-oldal elsődleges célja a missziói célú általános információadás, míg egy zárt gyülekezeti csoport a belső kommunikáció eszköze lehet. Hasonlóképpen fontos, hogy mit teszünk a honlapunk kezdőoldalára, és mi az, amit különböző menükön keresztül teszünk elérhetővé. Ez a kommunikációs sokszínűség már korábban is létezett, hiszen másnak szólt a bibliaiskola és másnak egy bibliakör, most viszont meg kell tanulnunk, hogy az adott funkciók közül mit milyen formában kell kommunikálnunk az online térben.

Sajnos az egyházi honlapok, Facebook-oldalak túlnyomó része nem missziói szemlélettel készült. Sem formailag (sok az elavult honlap), de sajnos tartalmilag sem azt az üzenetet hordozza, ami ebből a missziói-evangéliumi nézőpontból szükséges lenne. Sokszor éppen arról árulkodik, hogy sok gyülekezetben az (egyébként nagyon fontos) hagyományörzés vagy éppen a nemzeti hovatartozás nagyobb erőt képvisel, mint az evangélium. Klasszikus példa az adott templom, a harang és az orgona készítőjének történetét címlapon tartalmazó honlap, amely szinte sehol nem foglalalkozik a központi üzenettel.

Ebben a helyzetben talán érdemes kicsit kitekintenünk akár az egyházi szférán túli területekre, hogy meglássuk az online tér kreatív használatának lehetőségeit. Sőt talán egy olyan példával érdemes zárunk, amely szándékosan és tudatosan egy nem egyházi megújulási folyamat digitális lenyomatát veszi számba. A magyar gasztronómia az elmúlt másfél évtized alatt radikális megújuláson ment át. Tizenöt évvel ezelőtt alig léteztek izgalmas gasztronómiai kezdeményezések, blogok, nem volt divatos gasztronómiáról beszélgetni, és a magyar gasztronómia egyfajta múltba révedés állapotában volt. Az első gasztroblogok ekkortájt jelentek meg,¹⁹⁶ aztán néhány évvel ké-

¹⁹⁶ www.chiliesvanilia.hu, www.vilagevo.hu, www.fuszereslelek.nlcafe.hu stb.

sőbb komoly befektetők által átalakított és akár külföldről érkező, itt is tanulni akaró séfek által vezetett éttermek jelentek meg. A receptgyűjtő oldalak, a gasztroblogok és szépen lassan a gasztronómiai rendezvények, Michelin csillagos éttermek burjánzása egy olyan izgalmas időszakot indított el, aminek eredményeként újra izgalmas lett szakácsnak lenni, divatos lett egészségesebben étkezni és gasztronómiáról beszélgetni. A megújulás az otthoni étkezésektől a csúcsettermekig formálta a gasztronómiai tájképet. Az egész folyamat azonban, mielőtt a mainstream média is felkapta volna, nagyon kicsi, de kreatív gasztronómiai témájú tartalmakkal kezdődött. A nyitottságon, a tanulni, növekedni vágyó séfeken túl fontos része volt ebben az online tér izgalmas és kreatív használatának. Ebben főként a tartalomra fókuszáló folyamatban végig fontos szerepet játszott az üzenet lényege: elsősorban jó és izgalmas ételekkel lehet felkelteni az érdeklődést, és nem az éttermek történelmi dicsőségének leírásával.¹⁹⁷ A gasztronómiai megújulás digitális lenyomatának áttekintése abba az irányba kell, hogy vigyen minket, hogy újra az alapvető üzenetünkre koncentráljunk, úgy, hogy közben kihasználjuk az új digitális eszközöket.¹⁹⁸

Meggyőződésem tehát, hogy az evangélium kreatív és életszerű felmutatásának egyik legfontosabb közvetítő csatornája éppen az internet lehet. Ehhez azonban szükséges az üzenetünk újrafelfedezése és az online tér újfajta kommunikációjának megtanulása. Ez kétségtelenül olyan kihívás elé állít minket, amely sok nehézséggel is jár, de az biztathat bennünket, hogy újfajta kommunikációs helyzetek elterjedése (például könyvnyomtatás, anyanyelvi prédikálás) gyakran adott további lendületet az egyházban az üzenet újrafelfedezéséből fakadó megújulásnak.

¹⁹⁷ www.streetkitchen.hu, www.onyxrestaurant.hu, www.costes.hu, www.gasztroangyal.hu stb.

¹⁹⁸ A mai egyházi internetes világ sok tekintetben hasonlít ahhoz, mintha csak az éttermek nyitva tartásáról és történetéről szólnának a gasztronómiai témájú oldalak anélkül, hogy lennének receptoldalak, videók, főzést tanító kurzusok.

Restás László

ISTENTISZTELETI MEGOLDÁSOK, ÉS AMI MÖGÖTTÜK VAN – ADVENTISTA VÁLASZ A KORONAVÍRUS OKOZTA KIHÍVÁSOKRA

Egyházunk intézkedései és reagálása a járványra hazánkban

Az egész világot érintő COVID-19 járvány kihívásaira egyházunk és így a magyarországi közösségünk is igen hamar reagált. Az első levelet a magyar unió vezetése 2020. február 5-én, majd a következőt február 27-én küldte ki a lelkészeken keresztül a gyülekezetek és így a teljes tagság számára, amelyet minden helyen a szombati istentiszteleteken felolvastak. Emlékszem, hogy itt, Debrecenben, mivel több orvosunk is van, egy fiatal orvos testvérem, Szökőcs András segítségét kértem a korrekt tájékoztatás érdekében. Így nem csak a levelet olvastuk fel, hanem bővebb egészségügyi tájékoztatást is nyújtottunk a jelenlévők számára. Ezt követően érkezett a harmadik levél március 11-én, ami a Generálkonferencia felhívásán és figyelmeztetésén és az addigi intézkedésekre való felhíváson túl tartalmazta vezetésünk reagálását az állami intézkedésekre. A levél 14 pontban sorolt fel kiemelt feladatokat és intézkedéseket a helyzetre vonatkozóan. Ezek voltak például a testi kontaktus mellőzése az alkalmakon, a 60 év feletti és/vagy krónikus beteg testvérek buzdítása, hogy inkább online vegyenek részt az istentiszteleti alkalmakon, a könnyebb betegségekben szenvedők (nátha, láz) távolmaradásra kérése, a kockázatosnak ítélt országokban járt személyek 14 napos karantén betartására való buzdítás, a 100 főt meghaladó rendezvényeink beszüntetése, elhalasztása, de a 100 fő alatti rendezvények megtartásának mérlegelése is. Mivel közösségünk rendszeresen szervez életmód-előadásokat és klubokat, felhívták a figyelmet, hogy ételkóstolót, bemutatót ezután tilos tartani. Amennyiben úrvacsorai istentiszteletre még sor kerülne, a jegyeket (kenyér és bor) csak egyéni poharakban és különleges előírások mellett (kézfertőtlenítés a kenyér megtörése előtt) lehet kiszolgálni. A lábmosást csak a víz és a mosdó eszközök fertőtlenítésével lehet gyakorolni. Felhívták a figyelmet a járványügyi, higiéniai előírások feltétlen betartására is, valamint a tervezett tömegrendezvények (konferenciák, értekezletek) és nagyobb, országon belüli utazások elhalasztására (vendégszolgálatok a körzeten kívül, vezetői gyülekezeti látogatások). A levél felhívást tartalmazott arra nézve is, hogy a közösség készüljön fel a gyülekezeti élet megszervezésére abban az esetben, ha bevezetik a karantén intézkedését, és teljes mértékben meg kell szüntetnünk a közös alkalmakat. Kérték a lelkipásztorokat és a gyülekezet vezetőségét, hogy találják meg a módot, lehetőségeket arra, hogy Istentől kapott megbízatásunkat teljesíteni tudjuk. Kiemelték, hogy a közösség használja fel a modern technika nyújtotta segítséget erre a célra az istentiszteletek, a lelkigondozás, a bizonyoságtétevés és a bátorítás, az egymásra való odafigyelés és gondoskodás terén. Az ezt követő, március 17-i levél már csak közölte az egyház határozatát az istentiszteleteink és gyülekezeti alkalmaink határozatlan időre való beszüntetéséről. Megerősítették az eddigi felhívásokat és kérték annak betartását középpontba helyezve az idősek védelmét. Felhívták a figyelmet arra,

milyen nagy szükség van ezekben az időkben a megfelelő lelki táplálékra, és kérték a lelkészeket arra, hogy szervezzék meg annak eljuttatását mindenkihez.

Megvalósult gyakorlat

Bár én csupán egy körzetnek vagyok a lelkésze, és ennél fogva nem látom át az egyházterületünk és a magyar unió területén történt gyakorlati megvalósulás egészét, néhány dolgot bátran meg tudok osztani. Először is a közösség egésze meglepően jól, higgadtan és tisztelettel fogadta a vezetés javaslatait, intézkedéseit, és igyekezett azokat mind a mai napig betartani. Mivel közösségünk az egyház missziójában mindig is igyekezett felhasználni a modern technika adta lehetőségeket, ezeket most gyorsan tudta alkalmazni a gyülekezeti élet megszervezésére is. A mi körzetünkben az alábbi lehetőségekkel élünk.

Istentiszteletek

Online élő alkalmakat tartottunk a Facebook-oldalainkon megosztva (gyülekezeti, lelkési, presbiteri oldalak és a tagok megosztásai), valamint a gyülekezetünk YouTube csatornáján minden szombaton 11 órától. Bekapcsolódtunk az egyházterület által szervezett élő istentiszteletbe a Zoom program segítségével, de követtük azt az egyház YouTube csatornáján is. A délutáni istentisztelet témáit videófelvétel segítségével dolgoztuk fel, majd megosztottuk azokat a lehető legtöbb módon. A fentiekén túl még a levelezőlistáinkon is erre kértük tagjainkat, barátainkat. Mivel a körzetemben többségében vannak az idősebb testvérek, és közülük többen nehezebben boldogulnak a bonyolultabb megoldásokkal, így inkább ezeket az egyszerűbb utakat választottuk. Az alkalmainkon lelkészek, presbiterok és igehirdetők egyaránt szolgáltak igehirdetéssel. Úrvacsorai istentiszteletre a karantén bevezetése óta nálunk nem került sor.

Imaórák

Egyházterületünk az első naptól kezdve élő imaórákat tart online minden nap este 19 órától a Zoom program segítségével. Minden alkalommal bemutatásra kerül egy gyülekezet és egy lelkipásztor, valamint imádkozunk egyházunk meghatározott imacéljaiért, kiemelten a vírus áldozataiért, családjukért, a betegek gyógyulásáért stb. Mivel a Zoom feltelepítése bonyolultabb, és némi angoltudást igényelt, nem minden tagom tudott bekapcsolódni. Ezért kihasználva az egyházi telefonos flotta nyújtotta lehetőségeket, konferenciahívások segítségével is tartunk rendszeres imaórákat, bibliaköröket. Van egy presbiterünk által való kezdeményezésünk is, amiben minden héten mindenki külön-külön három családért imádkozik úgy, hogy beszél is velük erről. Egy családért a gyülekezetünkéből, egy családért egy másik gyülekezetből és egy nem közösségünkéből való családért. Nagyon szép tapasztalataink vannak ezen a téren.

Gondoskodás, lelkigondozás

Mivel ez sem egyedül a lelkipásztorok feladata, így a közösségünk teljes tevékenységét szinte lehetetlen felmérni ezen a területen. Tudom, hogy a telefonos, az online kom-

munikációs formák rendkívül megélnék a közösségünkön belül. A diakónus hálózatok igyekeztek megtalálni és elérni minden testvért, hogy senki se maradjon egyedül. Figyelemmel követtük az idősek és a rászorulóknak igényeit. Segélycsomagokat osztottunk a gyülekezeti szociális szolgálat, valamint az ADRA segítségével úgy, hogy házakhoz juttattuk el azokat, betartva minden előírást.

Misszió

Mivel aktív és gyakori missziót végzünk számos területen, egészségnevelés, gyermekszolgálatok, ismeretterjesztés, szociális szolgálatok, evangélizációk és még sorolhatnánk, mindezeket nem tudtuk átvinni egyformán a virtuális térbe. Bár ebben a szolgálatban is előnyben részesítettük azokat a lehetőségeket, ahol több interakcióra kerülhetett sor (pl. zoom segítségével tartottunk filmkört, életmódklubot), a misszió nagy része véleményem szerint leszűkül a kapcsolattartásra és az internetes megosztásokra. Bár mindezek hatása egyáltalán nem elhanyagolható, hiszen oldalaink látogatottsága az elmúlt időszakban megsokszorozódott. Például a Reggelidicséret oldal pár ezres látogatottsága mára meghaladja tízezret. Ugyanakkor a gyülekezetünk csatornáinak nézettsége is a taglétszámunk többszörösét mutatja. Bár nem tudhatjuk pontosan, hogy kik is nézik azokat a tagokon kívül.

Összefoglalás és végiggondolás

Elolvasva Fazakas Sándor tanár úr *Távistentisztelekek gyülekezet nélkül* című írását, és látva a saját gyakorlatunkat a következőket tudnám elmondani. A Hetednap Adventista Egyház reakciója és intézkedései jellegzetes teológiai meggyőződéséből fakadt. Mivel közösségünk egyik legfontosabb jellegzetessége a biblikus egészség és egészségmegőrzés hirdetése (l. egészségügyi üzenete¹⁹⁹), ezért közösségünk ennek a felelősségnek és teológiai meggyőződésének tudatában cselekedett. Célja nem lehetett más, mint tagjainak és embertársainak a védelme, egészségük megóvása. Közösségünk intézkedéseiből kiderül, hogy a kialakult helyzetet ideiglenesnek tekinti, és abban a reményben jár el, hogy hamarosan véget ér. Talán ez a gondolat okozza azt is, hogy komolyabb teológiai kérdést nem csináltunk az istentisztelekek gyakorlatának megváltozásából, annak komolyabb végiggondolása mindeddig nem született meg. Engem személy szerint hálával tölt el Fazakas professzor úr írása pont ezért. Egyházunk az úrvacsoravételt nem tekinti elengedhetetlen feltételnek a lelki élet szempontjából abban az esetben, ha elmaradásának megfelelő oka van, mint például a lator elmaradt, víz általi, hitvalló keresztségének, hiszen meghalt, mielőtt hitét ily módon kifejezhette volna. Közösségünk hiszi, hogy az úrvacsorai jegyeket csak felszentelt személy oszthatja ki, ezért online istentisztelet keretén belül erre nem kerülhet sor. Természetesnek vesszük azt, hogyha valaki megfelelő indokkal (mert, rászoruló, be-

¹⁹⁹ Az egészségügyi szolgálat adventista alapelvei, *adventista.hu*, URL: http://huc.adventista.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=44, és Az adventista egészségügyi szolgálatok szervezete és küldetése, uo., URL: http://huc.adventista.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=54&Itemid=44 Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

teg, haldokló stb.) kéri azt, akkor az óvintézkedések betartásával azt a személyt az úrvacsorában részesíthetjük. Istentiszteleteink szempontjából nagyon fontosnak tartjuk mi is a személyes interakciót és kapcsolattartást. Tagságunk szinte egésze már a koronavírus helyzet előtt is jelentős tevékenységet folytatott elektronikus csatornákon keresztül. Ezek a lehetőségek és tapasztalatok segítették és segítik közösségünket lelki életük gyakorlásában, egyházi, közösségi életük megélésében annak a tudatában, hogy nem ez a természetes. Személy szerint nem félek attól, hogy gyülekezeteinkben úrrá lesz a fogyasztói szemlélet, és egyre több tag marad otthon online istentiszteleteket hallgatni, nézni a helyzet változása után, mivel erre eddig is volt lehetőség, és aki akarta, megtette. Számptalan beszélgetésből, telefonhívásból tudom, hogy a tagok és a barátok²⁰⁰ mind várják már a személyes találkozás lehetőségét.

²⁰⁰ Olyan vendég, aki úgy vesz részt az istentiszteletünkön rendszeresen, hogy még nem tagja a közösségünknek.

Révész Csilla

EGYHÁZ A VIRTUÁLIS RENGETEGBEN

Szubjektív visszatekintés és jövőbenzés a COVID-19 hatására létrejött helyzetben

„Könnyű nekem beszélni” – Felvidéken, ahol szolgálok, május 10-én ismét „kinyitottak a templomok”. Bár ez a meghatározás nem teljesen fedi a valóságot, hiszen templomaink a járvány ideje alatt sem voltak bezárva, de tény, hogy megszokott istentiszteleti, közösségi alkalmainkat a korlátozások és az általános félelem miatt nem tarthattuk meg. Ezzel egyházunk élete is megváltozott: sokan, sokféleképpen próbáltunk megfelelni az új kihívásoknak, online térben folytatva mindazt a munkát, amit a járvány kitöréséig napi szinten, személyesen gyakoroltunk.

Ma – amikor ezt a visszatekintést írom – a Református Egység napja van. Ennek fényében különösen izgalmas mindaz a tapasztalat, amit az elmúlt hetek folyamán szereztünk. Egyházunk működése, a korlátozások feloldásával lassan ismét visszakerül a virtuális térből a való világba – vajon (részben kényszerűségből) megtalált online tapasztalatainkra szükség lesz-e a „normális életben”, s ha igen, milyen formában tudjuk szolgálatunknak ezt a területét a legjobban kiaknázni? Milyen lehetőségeink vannak a fejlődésre – nem csupán a virtuális szolgálatban, hanem a „való életben” is?

Ahhoz, hogy a válaszokat megtalálhassuk, 3 szempontot érdemes megvizsgálnunk: Milyen volt egyházi életünk a koronavírus előtti években?

Hogyan tudott reagálni egyházunk az új kihívásokra a járvány akut szakasza alatt? Miben fejlődtünk, mik a levonható tanulságok a jövőre nézve?

Milyen volt egyházi életünk a koronavírus előtti években?

Ahhoz, hogy megértsük a református egyházban zajló folyamatokat, érdemes kicsit visszamennünk az időben, a „koronavírus előtti” évekre. Ezt az időszakot épületeink, intézményeink látványos megújulása jellemezte. Lelkészeink megtanultak pályázatot írni, kőműves (és egyéb) munkát végezni, reggeltől estig loholni valamelyik beruházás kapcsán – és bár örültünk a fejlődésnek, belül sokan éreztük: vajmi kevés, ha templomaink, épületeink megújulva, de közben üresen konganak településeink közepén. Az „állványimádó” lelkesítésnek aztán következményei lettek: egyre kevesebb időnk maradt a lelki munkára, a látogatásokra, a készülésre és, sajnos, az imádkozásra is. Lelkileg kiüresedtünk, kiégtünk, elfáradtunk. Egyre többször nyúltunk „igehirdetés-konzervekhez”, ezeket aktualizálva saját közösségeink számára. Összességben általános a tapasztalat: a lelkeszek és a presbitériumok többsége belefásult az állandó beruházásokba és elvárásokba, ugyanakkor ambivalens módon mégis, mintha vérszemet is kaptunk volna: ha jött egy új lehetőség, képesek voltunk szembemenni egymással – lelkesz lelkeszsel, gondnok gondnokkal stb. – a több pénz érdekében.

Személy szerint úgy érzem: jó, ha egyházunk építkezik – de nem mindenáron! Szomorú konzekvencia, hogy sokan azt gondolják, majd a felújított templomokba szívesebben fog járni a gyülekezet. Azonban mára világosan látszik: az elmúlt időszakban felcseréltük a lépéseket az „egyházépítésben”, és talán emiatt sincs ébredés

egyházunkban. Háttérbe került a Biblia és a hitvallás – előtérbe pedig a hagyományaink és a „megőrzendők”. A „lelkieket” felcserélték az „anyagiak”. A valóságot kikozmetikázta a statisztika. Az építkezést többnyire nem követte lelki épülés. Presbiteri gyűléseink nagy része a beruházások és anyagi dolgok körül forgott. Valahol azonban, belül ott volt az éhség mindannyiunk lelkében és egyre többször szólalt meg bennünk a figyelmeztetés: nem jó irányba tart egyházunk, mert beszippantott bennünket az az anyagi világ, ami ellen vasárnap templomainkban prédikáltunk.

Február végén, március elején, amikor már arról szóltak a hírek, hogy az új vírus megállíthatatlanul terjed, mi még mindig a pályázatokkal voltunk elfoglalva. Természetesen közben kezdtek már felvetődni gyakorlati kérdések a járvány kapcsán, melyekre sokszor rosszul reagáltunk. Megint élesen látszott hagyománytiszteltünk térfoglalása. Erre a legjobb példa talán a *Reposzton* megjelent, sok indulatot kiváltó *Ne hagyjátok az úrvacsorát és a kézfogást* című publikáció.²⁰¹

Különös egybeesés, hogy egyházmegyénkben március 9-én még minden a pályázati pénzek elosztása körül forgott. Ezen a hétfői napon még érdekek feszültek érdekekkel szemben, mindenki „lobbizott” – s közben már kezdett bennünket beborítani egy sötét árnyék, amit mintha észre se vettünk volna... Másnap, március 10-én aztán kijött az állami utasítás: templomainkat határozatlan időre be kell zárni, a gyülekezeti életet pedig minden téren szüneteltetni kell.

Hogyan tudott reagálni egyházunk az új kihívásokra a járvány akut szakasza alatt?

A fent leírtak fényében úgy gondolom, egyáltalán nem csoda, hogy az első időkben egyfajta bénultság volt tapasztalható egyházunkban. Volt, aki úgy érezte, jó döntés született, volt, akiben felpeszdült a kurucvér, hogy ő márpedig a határozat ellenére megtartja a vasárnapi istentiszteletet, mert március 15-én ez mégsem maradhat el. Sokan sokféleképpen adtak hangot véleményüknek pro és kontra. „A mi templomainkat nem lehet bezárni”, hangoztatták, majd két-három nap elteltével elhalkultak ezek a szólások. A magas bírságot²⁰² már senki nem akarta kifizetni. Be kellett tehát szüntetni a nyílt gyülekezeti alkalmakat, nem volt kivétel. Új utakat kellett találni...

Hogyan található új utakat egy olyan egyház, amely olyan szinten ragaszkodik a hagyományaihoz, hogy az istentiszteletein nem helyesli az Ige tabletről való felolvasását? Hogyan felel meg a kihívásoknak az a lelkész, aki a hét napjaiból hatot építkezéseken tölt? Meg tud-e a lelképásztor, az egyház úgy jelenni az online világban, hogy ne hasson felkészületlenül, és ne csak az „övéinek” legyen érthető? Az első hetek próbálkozásai többségben arra mutattak rá, hogy nagyon nagy a lemaradásunk a virtuális tér elvárásaival szemben. A jó szándékú bejelentkezések egy része a maga komikus voltában

²⁰¹ KUTASINÉ MOLNÁR Boglárka: Ne hagyjátok az úrvacsorát és a kézfogást!, *reposzt.hu*, 2020. 03. 07. URL: [http://reposzt.hu/blog/kutasine-molnar-boglarka/2020-03-07/ne-hagyjatok-az-urvacso-
rat-es-kezfogast](http://reposzt.hu/blog/kutasine-molnar-boglarka/2020-03-07/ne-hagyjatok-az-urvacso-
rat-es-kezfogast) Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰² NZs: Hatályba léptek a koronavírus terjedését gátló intézkedések, *felvidek.ma*, 2020. 03. 13. URL: <https://felvidek.ma/2020/03/hatalyba-leptek-a-koronavirus-terjedeset-gatlo-intezkedesek/> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

hívta fel figyelmünket a fejlődésre: „fejetlen” prédikátorok álltak a szószéken, s tartottak 50 perces igehirdetéseket, sokszor kánaáni nyelven. Nem csak a mi egyházunkra volt jellemző ez a „out-to-date” állapot: a legkifejezőbb mémme egy olasz katolikus pap videója lett, aki a közvetítésre még a videós effekteket is bennfejtette.²⁰³

Ugyanakkor érezhető volt egyfajta „kameraérzékenység” is többeknél. A jó szándékot kétségbe nem vonva, de mintha úgy gondolták volna többen, hogy jó alkalom ez a „szereplésre” és a népszerűsége. 2-3 hét elteltével elkezdtek „virtuális gyülekezetek” alakulni – kis gyülekezeti lelkészek éreztek rá a „nagy tóban való halászás” hasznára. Erre a jelenségre hívta fel a figyelmet a katolikus Lackfi János számos írása, és református oldalról az *Online Jézus, légy vendégünk* című írás is, amit azóta sajnos eltávolítottak az internetről (miért?), pedig nagyszerű tükör és kordokumentum lenne!

Számomra megdöbbenő volt a mögöttünk levő időszakban, hogy egyházunk 90%-ban palástos, prédikáló lelkészek képében jelent csupán meg a virtuális világban. Félreértés ne essék: magam is lelkész vagyok, nem vagyok sem a palást, sem az igehirdetés ellen, sőt! De tényleg CSAK ennyi a mi egyházunk? Nagyon kevesen mertünk az online világban másként aposztrofálni magunkat. A többség inkább az üres templomokban való hagyományos istentisztelekek „illúzióját” választotta, teljes liturgiával, sokszor elnyújtott énekléssel, az online tér kereteihez nem alkalmas, hosszú szószéki prédikációval, paposan, „ahogy illik”. Biztos, hogy erre van szüksége gyülekezeteinknek? Biztos, hogy missziós szempontból csak erre van szüksége ennek a világnak? A virtuális tér sok lehetőséget hordoz magában – mit tud egy olyan ember kezdeni a hagyományaiba belekövült egyházzal, aki teljesen elszokott a templomi közegtől? Istennek hála, voltak üdítő kivételek, számomra sokat jelentettek az *Esti csendes percek*,²⁰⁴ a *Papnéni* és az *APH* megjelenései,²⁰⁵ a szőládi lelkészek csendes percei,²⁰⁶ a hagyományosabb, palástos megjelenések közül pedig a somogyi lelkipásztorok nagypénteki szolgálata.²⁰⁷ Példaként szolgált az is, hogy számos gyülekezet különböző módokon megszervezte az idősek, betegek, rászorulókat ellátását vagy éppen tagjai lelkigondozását, és azzal, hogy ezt közzétették, másokat is biztattak ilyen jellegű feladatvállalásra.

Mi, lelkészek „munkaruhánk okán” hasonlítunk egymásra, de természetesen nem vagyunk egyformák – éppen emiatt nem biztos, hogy nekünk csak ugyanazon a

²⁰³ DÖMÖS Zsuzsanna: Szenzációsat bakizott egy misét közvetítő olasz pap, *24.hu*, 2020. 03. 25. URL: <https://24.hu/tech/2020/03/25/olaszorszag-pap-mise-elo-kozvetites-effekt-baki-video-twitter/> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁴ TÓTH Tamás – TÓTH-MIHÁLY Veronika: Esti Csendes Percek, *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xTwzRoYaFwQ> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁵ APH (A Papék Házából, Bösi, Miki, Gábi), *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/channel/UCH0Lh0U6zR6vXyo2UFgLG3GQ> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁶ SZŐLÁDI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG: Csendes Percek, *youtube.com*, URL: https://www.youtube.com/watch?v=xrXuQbfA_Bs Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

²⁰⁷ KAPOSVÁRI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG: Nagypénteki református istentisztelet - 2020. április 10., *youtube.com*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KO0Cv5yEvLE&t=3s> Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

módon szabad megjelenni a virtuális térben. Ha akarjuk, ha nem – ez a világ válogat. Három perc után eldönti, akar-e bennünket hallgatni, vagy inkább átkapcsol valaki másra,²⁰⁸ és nem érdekli, hogy ez tetszik-e nekünk, vagy sem.

Nem arra utalok ezzel, hogy meggondolatlanul alkalmazkodjunk világi elvárásokhoz, de arra mindenképpen, hogy merjük megtalálni a saját hangunkat. Nem szégyen, ha valaki nem „aranszajú szent János” – nem kell mindenkinek prédikálni, nyugodtan megjelenhet a lelkipásztor „hétköznapi emberként” is, ettől nem lesz sem kevesebb, sem kevésbé fontosabb a bizonyágtétele. Nem hiszem, hogy egy uniformizált egyház tömegeket tudna megszólítani – maximum csak a saját tömegeinket. Nem gondolom, hogy egy természetesen beszélő, nem fekete-fehérben megjelenő lelkész ne lenne ugyanolyan hiteles, mint hagyománytisztelőbb kollégája. Ha igaz, a vírus újra fog támadni – vajon tanulunk-e a mögöttünk levő két hónapból, vagy folytatjuk úgy virtuális létünket, ahol abbahagytuk? Ha ez utóbbi mellett döntünk, akkor számolnunk kell azzal, hogy így nem fogunk „minden népeket” megszólítani, és szépen felújított épületeink sem fognak megtelni a jövőben.

Érdeemes még röviden szólni a húsvéti úrvacsora megvalósításával kapcsolatban. Több fórumon olvashattunk ezzel kapcsolatban pro és kontra véleményeket, állásfoglalásokat. Bár bennünk is voltak kétségek, el kell, hogy mondjam, a mi gyülekezeti tagjaink számára áldott és meghatározó alkalom volt ez a rendhagyó húsvéti istentisztelet. Igyekeztünk ezt a magunk módján előkészíteni, a Facebook által nyújtott fórumokon, illetve gyülekezeti hírmondót eljuttatva bátorítottuk tagjainkat az úrvacsora vételére. Megható volt hallgatni húsvét vasárnap délután a telefonhívásokat, és érezni: megszentelődtek azok az otthonok, ahol éltek az úrvacsorázás lehetőségével. Bár még biztos van fejlődni valónk e téren is, a hitben járó gyülekezeti tagok ezáltal az úrvacsora által új erőre kaptak, és örömmel írhatom: nagyon várják a közös pünkösdi úrvacsoravételt is.

Miben fejlődtünk, mik a levonható tanulságok a jövőre nézve?

Május 10-e óta Felvidéken újra tarthatunk istentiszteleteket. Nagyon kevés gyülekezet nem élt ezzel a lehetőséggel, szinte mindenki kitörő örömmel fogadta a „nyitás” hírét. Ezzel párhuzamosan az online térben végzett szolgálatok száma lecsökkent. Úgy tapasztalom, aki maradt a virtuális térben is, sokat fejlődött ez elmúlt időszakban, bár az ígéhirdetések hosszúságán még lenne gondolkodnivaló... A Kárpát-medence többi részén kicsit óvatosabb a nyitás, így az online szolgálatok is jobban megmaradtak. Véleményem szerint ahogyan „beindul az élet”, ezek nagy része ott is megszűnik. Azonban érdemes lenne, ha néhányan, a konzekvenciákat levonva folytatnák ezt a szolgálatot, hiszen a betegeinknek, továbbra is otthonaikban maradó testvéreinknek megerősítés, ha ezután is hallgathatják ilyen formán Isten ígését. Érdemes lenne Magyar Református Egyházunknak is foglalkoznia ezzel a kérdéssel, hiszen így új misszi-

²⁰⁸ CRIST, John: Virtual Reality Church, *youtube.com*, URL: https://www.youtube.com/watch?v=R_bk-NkrWdz8&feature=share&fbclid=IwAR2reEzX8UGo9BqyR2a8r_wooza78MCdVAeVhuoefyJS-MSI8fnWmxVET2o Utolsó letöltés: 2020. 06. 06.

ős területek nyíltak meg számára. Szükséges lenne a virtuálisan tehetséges lelkészeket, gyülekezeti tagokat támogatni ebben a megjelenésben, fejleszteni eszközeiket és pallérozni tudásukat, akár továbbképzések keretein belül.

A krízishelyzet világosan megmutatta: szükség van egyházunkra, építkezéseinken túl is (sőt). Lelkészeink végre teljes valójukkal azt a szolgálatot végezték, amire elhívtak – ezért sokunk számára volt a megújulás forrása a karantén ideje. Gyülekezeti tagjaink is megerősödtek hitükben – időt kaptunk, a szó szoros értelmében, mindannyian. Reménykeltő, hogy ezekkel az áldott energiákkal „ébredhet újra” egyházunk, és ha jön egy újabb hasonló helyzet, megszerzett tapasztalatainkat tudjuk jól alkalmazni, és lehetőségeinkkel, eszközeinkkel tudunk majd jól élni.

Rozgonyi Botond A VIRTUÁLIS ISTENTISZTELETI KÖZÖSSÉG EGY PÜNKÖSDI TEOLÓGUS SZEMÉVEL

Az elmúlt hetekben, sőt már hónapokban a koronavírus miatti fenyegetettség miatt a kormány intézkedéseivel összhangban a magyarországi egyházak a szociális távolságtartáshoz igazították istentiszteleti gyakorlatukat. Ez az egyes gyülekezeteknél azt jelentette, hogy a meghirdetett vészhelyzet idejére szüneteltetik a templomban, imaházban tartott nyilvános istentiszteleteiket, de a házi csoportos alkalmakat is szüneteltetni kényszerülnek. Azonban nem állt le az istentiszteleti élet, nem hallgatott el Isten Igéje. Számos lelkipásztor, igehirdető, gyülekezet nemcsak az akadályt látta a megváltozott helyzetben, hanem a lehetőséget, és a hagyományos, templomi, imaházi szakrális téről elmozdultak a kibertér felé. A Magyar PüNKöSDi Egyház sok gyülekezete már korábban is kihasználta az internet adta lehetőségeket, és különböző módokon jelen volt az online térben istentiszteletek valós idejű közvetítésével, videómegosztó oldalakon történő közzétételével, levelezőlisták, webkettő alkalmazások biztosította közösségi platformok gyülekezeti kommunikációs csatornákként való alkalmazásával. Ezek mind segítették a gyülekezeti közösségnek az istentiszteleti alkalmakon kívüli hatékonyabb megélését. Azonban az új helyzetben nem csak kiegészítő szerepe lett az online térnek, hanem ide kényszerült a közösség gyakorlásának minden területe, sőt maga az istentisztelet is.

Az internetre költözik az istentisztelet

A Magyar PüNKöSDi Egyház elnöksége körlevélben kérte a lelkipásztorokat, hogy – bár az egyházakra nézve nem kötelező a rendezvények, azaz istentiszteletek szüneteltetése – a gyülekezeti tagok iránt érzett felelősségből és a társadalom egyéb csoportjaival való szolidaritásból és közösségvállalásból szüneteltessék a nyilvános istentiszteletek megtartását, és tanácsolta, hogy ahol lehet, igyekezzenek online biztosítani az igei táplálékot. 2020. március 18-án az egyház hivatalos honlapján egy listát²⁰⁹ is közzétett azon gyülekezetekről, amelyek online közvetítenek istentiszteletet – immár üres imaházból –, hogy azoknak a gyülekezeteknek a tagjai is részt tudjanak venni püNKöSDi istentiszteleten, ahol ez nem megoldott. Nem sokkal később, március 30-án egy újabb útmutatást is megosztott, amelyben kitért arra, hogy hogyan gyakorolhatjuk az igehirdetés és a közös éneklés mellett az istentisztelet egyéb fontos és nem elhagyható elemeit, az úrvacsorát és az adakozást, amikor az online térbe szorult az istentisztelet.²¹⁰ Az adakozás esetében elsősorban a banki átutalást javasolta, akiknél ez pedig nem megoldható, azoknak Pál apostol tanácsával egybehangzóan a következőt írta: „Aki csak készpénzben tudja tizedét, adományát félretenni, javasoljuk, hogy rendszeresítsen egy boríté-

²⁰⁹ MAGYAR PÜNKÖSDI EGYHÁZ ELNÖKSÉGE (MPEE): MPE online közvetítések, *punkosdi.hu*, 2020. 03. 18. URL: <https://punkosdi.hu/mpe-online-kozvetitesek/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18.

²¹⁰ MPEE: Elnökségi útmutatás, *punkosdi.hu*, 2020. 03. 30. URL: <https://punkosdi.hu/elnokségi-utmutatas/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18.

kot, amibe minden vasárnap tegye bele ezt, és amikor a lehetőség arra megnyílik, a borítékot lezárva juttassa el a gyülekezet pénztárosának kezéhez, aki a »békeidőben« megszokott rend szerint (tehát megfelelő kontroll mellett) ezeket az adományokat számba veszi, és elhelyezi a gyülekezet bankszámláján, vagy házipénztárában.”²¹¹ Az úrvacsora gyakorlása a szociális távolságtartás idején merőben új technikai megvalósítást igényel. Erre nézve így szól az elnökségi útmutatás: „A hívó testvérek a közvetítés előtt készítsék ki maguknak és közvetlen családtagjaiknak a kenyeret [...] és a bort [...]». A lelkipásztorokat felkérjük, hogy az istentisztelet részeként tartsák meg az úrvacsorai liturgiát, olyan módon, hogy szólítsák fel a közvetítést néző testvéreket, hogy velük egy időben egyék a kenyeret és igyák a bort. Így mindenki átélheti, hogy egy »virtuális«, mégis egy nagyon valóságos közösség részese abban a pillanatban.”²¹² Tudomásom szerint az úrvacsorázásnak ez a módja több gyülekezetünkben is megvalósult. A gyakorlat így vagy úgy, jobban vagy kevésbé jobban működik. Gyülekezeteink nem maradtak és maradnak íg hirdetés és úrvacsora nélkül a szociális távolságtartás – reméljük, nem szó szerint értve – hét szűk esztendeje alatt sem.

Azonban a gyakorlati kérdések mellett meg kell vizsgálnunk, hogy amit az egyház cselekszik, azt helyesen teszi-e. Mennyire valósul meg életében, gyakorlatában mindaz, amire Urunk elhívta? Van-e teológiai alapja annak, hogy évszázados, évezredes hagyományokat félretéve a valós térből a virtuális térbe tegyük át az istentiszteletünket? Egyáltalán mennyire leszünk valóságos közösségekben Istennel és keresztyén testvéreinkkel, ha a valóság virtuális valósággá válik? Tehát a teológiai alapvetés, háttér meghatározása, megfogalmazása – akár utólag is – elkerülhetetlen.

A pünkösdi mozgalom már az amerikai kezdeteitől fogva misszióorientált, jellemző volt rá a missziós dinamizmus, az új technikai vívmányok felhasználása Isten Igéjének hirdetésében.²¹³ Így érthető, hogy az online jelenlét mint a misszió új eszköze kezdettől fogva érdekelte a gyülekezeteinket. Sokan, különösen a fiatalabb korosztály, otthonosan mozogtak és mozognak az online térben, mint ahogy fentebb utaltam már erre. Az újdonság, ami különösen is mély teológiai megfontolásokra késztet, az, hogy mennyire tölti be a célját az online térben történő istentisztelet, amikor a gyülekezet fizikailag nincs jelen.

Szokrális tér és kibertér

Amikor az istentisztelet a templomban, imaházban történik, akkor az egészet meghatározza a szokrális tér. Mennyire tekinthető szokrális térnek a kibertér? Teológiai értelemben persze a templomépület, imaházépület nem szent önmagában, hanem a gyülekezet tagjai teszik szentté őszinte istenimádatukkal. Jobban mondva a kegyelmes,

²¹¹ Uo.; Vö. 1Kor 16,2

²¹² Uo.

²¹³ NAGY-AJTAI Ágnes: A magyarországi pünkösdi mozgalom korai éveinek missziótörténete, in: UNGVÁRI Csaba (szerk.): *Pünkösdiék Magyarországon*, Budapest, MPE – PTF, 2017, 100.; és ROBECK, Cecil M. Jr.: *Az Azusa utcai misszió és ébredés, A pünkösdi világmozgalom születése*, Ford. GULYÁS Melinda, Budapest, PTF, 2015, 136.

önmagát velünk megosztó Isten szentséges jelenléte teszi szentté, amikor az őt őszintén, teljes szívből kereső hívők között megjelenik Szentlelke által. De mindenképpen elmondható, hogy az emberi oldal lényege nem az épület, hanem a szív, a belső ember hozzáállása. Ezt a szívbeli hozzáállást, az istenkeresést, őszinte istenimádatot nem akadályozza a fizikai szakrális tér hiánya. De a templomban, imaházban a hely szentsége hozzásegít a lélek elcsendesedéséhez. Templomba, imaházba menethez alkalomhoz illően felöltözik az ember. Ha otthon, a számítógép előtt ülve figyeli az istentisztelet eseményeit, megengedheti magának azt a luxust (lazaságot), hogy nem öltözik alkalomhoz illően, hiszen úgysem látja senki. Még a nem hívő ember is tudja, hogyan kell a templomban viselkedni, és ehhez tartja magát. A kibertér lényegileg más. Egyrészt az otthoni környezet nem minden esetben segíti az elmélyülést. Ezer dolog elvonhatja a figyelmet. Nem beszélve a számítógép képernyőjén esetlegesen felugró ablakokról, amelyekben ki tudja, milyen tartalom ordít az ember arcába. Elmondhatjuk, hogy míg a templom, imaház mint szakrális tér segíti az embert belépni a teológiai értelembe vett „szent térbe”, a kibertér és az otthoni fizikai körülmények ezt hátráltathatják. De a keresztyén ember helyes szívbeli hozzáállása legyőzi ezt az akadályt.

Az istentisztelet egyik fő célja, hogy Isten megszólítson életadó igéjével. Ennek nem akadálya, hogy az ígét nem a templomban, hanem a számítógép előtt ülve hallgatja a hívő ember. Az ige elhangzik, a hívő szív befogadja, Isten Szentlelke cselekszik. A hely ilyen szempontból közömbös.

Virtualitás és közösség

Az istentisztelet egy másik fő célja a közösség. Közösség vertikálisan és horizontálisan, közösség Istennel és közösség keresztyén testvéreinkkel egyaránt. Az Istennel való közösség, mint tudjuk, nincs helyhez kötve. Ez ugyanúgy megvalósulhat, ha az ember egyedül hallgatja az ígét, egyedül imádkozik. Sokan erre hivatkozva hanyagolták el korábban a gyülekezeti alkalmakon való részvételt, ami sok lelkipásztornak adott komoly lelkigondozói feladatot. Most pedig mi magunk bátorítjuk a testvéreket, hogy ez a „magányos közösség” pótolja a gyülekezetben megtapasztalt személyes közösséget. Ezzel mintegy magunk is erősítjük az internet korának egyik legnagyobb problémáját, hogy az emberek elveszítik a személyes kapcsolatukat a többi emberrel, és egyre magányosabbá válnak, miközben úgynevezett közösségi alkalmazásokban tömegekkel vannak ismeretségben. Továbbá: milyen minőségű ez a közösség? A közösség akkor valódi közösség, ha a résztvevő felek között kialakul a kommunikáció, a javak kölcsönös megosztása. Ha online veszünk részt akár valós időben, akár felvételtől az istentiszteleten, de egyirányú az információáramlás, akkor lehet, hogy kialakul az Istennel való vertikális közösség lélekben, de a horizontális, a keresztyén embernek a hívő testvérel való közössége mindenképpen hiányos marad. Erre megoldás lehet, ha az online istentisztelet eszköze nem csupán streamelés,²¹⁴ ami egyirányú kommunikációáramlás, hanem valamely közösségi médium csatornáján keresztül interaktív kommunikációt

²¹⁴ Különböző video és/vagy audio tartalmak online közvetítése, amihez a fogyasztó úgy férhet hozzá, hogy nem kell előzetesen letöltenie saját számítógépére. Ez lehet valós idejű, mint a tévénél, rádiónál

lehetővé tevő megoldás, jellemzően konferenciabeszélgetést lehetővé program, amelyből ma már számtalan áll ingyenesen a rendelkezésünkre. Tudok olyan magyarországi pünkösdi gyülekezetéről, amelynél a szociális távolságtartás ideje alatti istentiszteletek fő eleme az igehirdetésen túl a beszélgetés. Akik becsatlakoznak a vasárnap de. 10-kor kezdődő konferenciabeszélgetésbe, nem csak meghallgatják, elolvassák az igehirdetést, hanem mindenki elmondhatja, hogy ő mit kapott, mit épült a hallott, olvasott igéből, mindenki elmondhatja, mi történt vele az előző héten, mindenki elmondhatja imádságát, amire az egész gyülekezet áment mondhat. De ennek a gyülekezetnek az „offline” istentiszteletei is ilyenek voltak. Az igehirdetés után – még mindig az istentisztelet hivatalos részeként – közösen megbeszélték a hallottakat, és imádkoztak egymásért. Nagyobb gyülekezetben is találkoztam már ilyen gyakorlattal, bár ott kicsit nehezebben megoldható. Ők több csoportra oszlottak, és úgy beszéltek meg közösen az igehirdetést, és imádkoztak egymással. Sok helyen ezt a közösséget kiűztük a templomból, imaházból. Vége van az istentiszteletnek, a gyülekezet kivonul, s jobb esetben a templomkertben, utcán még néhányan beszélgetnek egymással röviden, gyakorolják a testvéri közösséget, de pár perc múlva már mindenki megy a maga útján. Teológiai igazságként valljuk az egyetemes papság elvét, a valóságban mégis úgy éljük meg az istentiszteleti gyakorlatot, amit én „képviselési” istentiszteletnek nevezek. Pál írja: „amikor összejöttök, kinek-kinek van²¹⁵ zsolttára, tanítása, kinyilatkoztatása, nyelveken szólása, magyarázata: minden épületeket szolgálja.” (1Kor 14,26) Mi pedig amikor összejövünk, azt mondhatnánk Pállal ellentétben, hogy csak a lelkipásztornak, akit a gyülekezet megválasztott, van igéje, tanítása, üzenete, senki másnak. A lelkipásztor, az igehirdető imádkozik fennhangon a gyülekezet képviselésében. Az igehirdetésében tanítást ad, épületes történeteket mesél, példákat, bizonyágtételeket oszt meg – esetleg saját életéből is – illusztráció gyanánt, de a gyülekezet tagjai úgy vesznek részt, mintha nekik nem lenne semmijük, amivel építhetnék a gyülekezetet. Egyedül az éneklésben, dicsőítésben vesznek részt aktívan. De abban is úgy, hogy nem nekik van zsolttárunk, dicséretük, hanem megpróbálnak csatlakozni a dicsőítő csapat zsolttáraihoz, dicséreteihez, ha ugyan fel tudják venni a mai, divatos énekek dallamát, ritmusát. Amikor fizikailag jelen vagyunk a templomban, imaházban, nem tűnik ez fel, hiszen emberemlékezet óta így megy. De a szociális távolságtartás idején nyilvánvalóvá válik ennek groteszk volta. A megválasztott lelkipásztor az üres templomban, imaházban egyedül imádkozik, prédikál, előadja az istentiszteletet – a mi képviselésünkben.

Az istentisztelet szükséges eleme a rendszeres úrvacsora. A magyarországi pünkösdi gyülekezetek egyrészt a Zwingli-féle értelmezést tartják úgy, hogy az úrvacsorában „a résztvevők megemlékeznek Jézus Krisztus engesztelő haláláról, amely által

az élő adás, de történhet előre rögzített tartalmakkal, mint a tévénél, rádiónál a felvételtől leadott műsor.

²¹⁵ Károli: mindeniteknek van; görög: ἕκαστος ... ἔχει = minden egyesnek van, lásd VARGA Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992.

szabaddá lettek bűneiktől, és elnyerték üdvösségüket”,²¹⁶ másrészt a kálvini szemlélet is megjelenik, mely a Krisztussal való titokzatos közösséget hangsúlyozza, bár az egyház jelenleg hatályos hitvallása nem részletezi ennek mikéntjét. Szükszavúan csak ennyit mond: „[a]z úrvacsorában megéljük, és időről időre megújítjuk Krisztussal, valamint testvéreinkkel való közösségünket, szövetségünket”.²¹⁷ Hogyan éljük meg ezt a szintén vertikális és horizontális közösséget a szociális távolságtartás idején? Fentebb idéztem az egyházelnökség útmutatását, miszerint a lelkipásztor a gyülekezeti helyen megtartja az úrvacsorai liturgiát, és a gyülekezet tagjai az otthonukban vele egy időben magukhoz veszik a saját maguk által előkészített kenyeret és bort. Mi biztosítja ebben a gyakorlatban a közösséget? Egy időben egy dolgot cselekszünk a kibertérben, de nem a fizikai térben. Ugyanazok a kérdések merülnek fel, mint amiket fentebb említettem az istentsztelettel kapcsolatban a horizontális közösség vonatkozásában. Csakhogy itt az interaktív kommunikációt lehetővé tevő konferenciabeszélgetéseket biztosító platformok sem nyújtanak valódi megoldást. Eddigi gyakorlatunk szerint – hitünkkel, teológiai meggyőződésünkkel összhangban – az úrvacsora kifejezetten gyülekezeti esemény, annak otthoni, családi környezetben csak házi istentsztelelet, illetve beteglátogatás esetén van helye. Amikor a gyülekezeti istentszteleten, a gyülekezet közösségében gyakoroljuk, természetesen éljük meg az egymással való közösséget. De vajon az adja az egymással való közösséget, hogy egy szakrális térben vagyunk fizikailag? Nem inkább a Szentlélek titokzatos munkája végzi el a keresztyén emberben hit által mind a vertikális, mind a horizontális közösséget létrehozó titokzatos egyesülést (*unio mystica*)? Nem korlátozódik úrvacsoráink során az egymással való közösség megélése azokra, akikkel egy légtérben vagyunk. Mindenkiel közösségben vagyunk, aki Krisztus vére által Krisztus testéhez tartozik. A Szentlélek munkája által ezt különösen is megtapasztalhatjuk a szociális távolságtartás idején, ha a jegyeken túl valóban a jelzett dolgot látjuk.

Veszélyek

Azonban vannak veszélyei is az így tartott istentszteleteinknek, amire fel kell hívni a figyelmet. Az egyiket már érintettem korábban. Hogy tudniillik fennáll annak a veszélye, hogy hozzászokik a keresztyén ember, hogy virtuális közegben éli meg a közösséget mind Istennel, mind keresztyén testvérével. Amúgy is hajlandó a mai ember fogyasztói szemlélettel tekinteni a gyülekezetre mint szolgáltató intézményre. Már a bevásárlásainkat is intézhetjük az interneten, és házhoz jön a megrendelt áru. Nem indultunk-e el ebbe az irányba a szociális távolságtartás idején? A gyülekezet, a gyülekezet szolgáló tagjai az internet segítségével házhoz szállítják az igehirdetést, az imádságot, a közösséget Istennel, a közösséget a testvérrel. S ahogy láttuk, megélhetjük ezt a közösséget valóságos közösségnek, valós teológiai tartalmat is adhatunk neki, mégis végül úgy találjuk,

²¹⁶ FÁBIÁN József: *Hitelveink, Evangéliumi Keresztyének – Pünkösdié – Hitelwei*, kézirat, Budapest, 1969–1970. Fellelhető a Pünkösdi Teológiai Főiskola kéziratárchívában, szöveget gondozta: Telegdi József, Budapest, 2013, 74.

²¹⁷ TELEGDI József et al.: *Hitvallásunk, Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség hitvallása*, Budapest, EPK – PTE, 2008, 23.

hogy ez a közösség virtuális valóság csupán. Kiüresedik, ha így marad, és nemcsak a templom, az imaház, hanem maga a közösség is, amire teremtettünk.

Másik veszélyét abban látom, hogy az amúgy is erodálódó gyülekezeti hűséget, egyházhűséget tovább gyengíti. Ma már megszokott dolog különösen nagyvárosokban, hogy az emberek aszerint választják meg a gyülekezetüket, hogy hol érzik a legjobban magukat. Nincs is abban semmi rossz, ha az ember jól érzi magát a gyülekezetben, ahova jár, de ha ez oda vezet, hogy ma itt, holnap ott, holnapután meg sehol, mert a neten találtam egy még-legjobbát, akkor valami komoly baj van. Márpedig az internet arctalanságában könnyen becsapjuk magunkat, hogy a jobb eledelért megyünk / szőrfölünk máshova, látogatunk olyan távoli gyülekezetet, ahova tényleg csak az interneten lehet eljutni, személyesen lehetetlen. S míg virtuálisan megéljük a nekünk tetsző közösséget, a valóságban leválasztjuk magunkat a látható egyháztól.

A harmadik veszély inkább technikai, mégis komolyan kell venni. A kibertér hiénáinak semmi sem szent. Vannak, akik a programok sérülékenységeit és a legtöbb esetben nem túl nagy számítástechnikai ismeretekkel rendelkező egyházi emberek, gyülekezeti tagok figyelmetlenségét, hozzá nem értését kihasználva kibertámadások célpontjaivá tehetik az online istentiszteleket. A napokban találkoztam erről szóló beszámolókkal a BBC News honlapján, hogy rasszista és gyermekpornográf tartalmakkal árasztottak el online térben zajló egyházi, vallási összejöveteleket a résztvevők legnagyobb megdöbbenésére, megbotránkozására.²¹⁸

Valódi közösség

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy bár az online térbe kényszerült istentiszteleink sok szempontból megoldást adnak a kialakult szükséghelyzet támasztotta rendkívüli igényekre, azonban az istentiszteletnek a horizontális, egymással való közösségi dimenzióját általában nem tudják biztosítani. Azonban ha önkritikusan megvizsgáljuk a gyakorlatunkat, meg kell állapítanunk, hogy ennek fő oka nem a kibertér és valós fizikai tér lényegi különbsége, hanem az, hogy az online térben tartott istentiszteleink csak kinagyították és jobban érzékelhetővé tették azt aényt, hogy gyülekezeteinkben kevésbé valósul meg a valódi közösség. A virtuális istentisztelepek számos veszélyt hordanak magukban, és tényleg csak átmeneti időre pótolhatják a templomban, imaházban tartott istentiszteleket. Addig is törekednünk kell, hogy a technikai eszközök, adottságok jó kihasználásával valódi közösséget hozzunk létre gyülekezeti tagjaink számára az internet segítségével. Amikor pedig ismét egybegyülekezhet Isten népe korlátozások nélkül, akkor tovább kell keresnünk a módját, hogy a megszokott „képviselési” istentisztelet helyett olyan liturgiát, istentiszteleti módozatokat alakítsunk ki, amelyekben minden egyes gyülekezeti tag hozzá tud járulni a közös építéshez hite és a benne munkálkodó Szentlélek által. Válgának templomaink, imaházaink a közösség gyakorlásának valódi terévé!

²¹⁸ WAKEFIELD, Jane: Coronavirus, Racist ‚zoombombing’ at virtual synagogue, *bbc.com*, 2020. 04. 01. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-52105209> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.; és N.N.: US church sues after bible study ‚Zooombombed’ by child abuse, *bbc.com*, 2020. 05. 14. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52668124> Utolsó letöltés: 2020. 05. 15.

Szűcs Ferenc

GONDOLATOK A TÁVISTENTISZTELETRŐL ÉS ÚRVACSORÁRÓL

A rendkívüli helyzetre számos reflexió született és kapott nyilvánosságot egyházunkban. A Kárpát-medencei református lelkipásztorok és presbitériumok többsége a húsvéti ünnepen követte azt az ajánlást, hogy a Duna Televízió által közvetített istentiszteletbe az otthonokban kapcsolódjanak be a családok, és méltó módon, a liturgiát követve vegyék magukhoz az úrvacsorai jegyeket is. Azóta több olyan pozitív visszajelzés is érkezett, amely ennek a virtuális közösségnek az átélt tapasztalatairól és áldásairól számol be. Több lelkipásztor ugyanakkor a „*status confessionis*” hangján határolódott el ettől a szükségmegoldástól, míg mások annak az aggodalmuknak adtak hangot, hogy a jövőre nézve nem jelent-e ez a virtuális részvétel rossz példát, amely alternatívaként rögzül a valóságos gyülekezeti részvétel helyett. Abban kétségtelenül egyet kell értenünk, hogy az istentiszteletek ilyen tartós akadályoztatása analógia nélkül való a mi nemzedékünkben, és hasonlót csak háborúk idején éltek vagy élnek át keresztyén testvéreink. Az egyház- és teológiatörténetben természetesen nem analógia nélküli, hogy a nagy járványok szükségmegoldásokat hozhattak létre az egyház liturgikus életében is. (Talán ez lehetett egyik praktikus magyarázata annak, hogy a középkori egyház nem adta a kelyhet a laikusoknak a *communio* alkalmával.)

Nemcsak a járványhelyzet rendkívüli, hanem azok a digitális technikai lehetőségek is olyan új helyzeteket jelentenek, amelyek egy adott időben közösséget tudnak teremteni a térben egymástól távol lévők között. Ennek a legközvetlenebb formája az ún. Skype-konferencia, amelyet gyakorlati okokból ettől a szükséghelyzettől függetlenül is alkalmaznak már. Erre nem igazán illik a virtuális közösség, hiszen a fizikai távolságot mind a láthatóság, mind a hang útján áthidalja az a közvetlen kommunikáció, amely valóságos közösséget (*kommunió*) képes teremteni. (Adott esetben érvényes jogi, testületi döntéseket is lehet így hozni.) Igaz, hogy ez mégsem pótolhatja teljesen a valóságos fizikai jelenlétet, mivel így nem lehet a partnernek egy pohár vizet vagy egyéb segítséget adni, de az időbeli együttlétnek ez mégis olyan formája, amelyben az együvé tartozást a legközvetlenebbül lehet megtapasztalni a térbeli távolságok ellenére.

Az istentiszteletek rádiós közvetítése csaknem egyidős magának a rádiózásnak az elterjedésével. Ezt a lehetőséget az egyházak kezdettől fogva olyan missziói lehetőségnek tekintették, amely által az evangélium a kultuszi térből kilépve megszólíthat bármely hallgatót, sőt felekezeten átívelő kommunikációt is teremt olyanok között is, akik egyébként egymás templomába ritkán térnének be. Másrészt komoly lelkipáncszoói hatása lehet azok számára, akik el vannak zárva az istentiszteleti részvételtől. Az idősök, betegek, úton lévők így mégsem maradtak ki teljesen a vasárnap és ünnep közösségi megszenteléséből. A közvetítéseknek ez a szerepe még azokban a szűk esztendőkből is megvolt, amikor vasárnap kora reggel sugárzott vallásos félórát a rádió. Ezekről soha senki nem gondolta, hogy helyettesítené, vagy pótolná az istentiszteleti részvételt. Abba a missziói eszköztárba tartozott, mint az írott sajtó, így az sem zavart senkit, hogy az említett igehirdetések nem is templomban, hanem a rádió stúdiójában kerültek felvételre.

A mostani „kényszermegoldásról” meglepően hamar egy igen alapos teológiai elemzés született Fazakas Sándor professzor tollából. A Szerző kiindulópontja „a gyülekezet nélküli imitált istentisztelet” és az a jogos kritikai kérdés, hogy nem késtünk-e el az ilyen helyzetre felkészítő műhelymunkával. A veszély nyilvánvalóan a megalapozatlan rögtönzés, amely kritika nélkül nyúl azokhoz az eszközökhöz, amelyeket a mai technika és a távközlés kínál. Itt két igen lényeges teológiai problémát érint: az egyházi/klerikális közvetítést és a valóságos gyülekezet helyett az „imitált együtltétet”. Az első szerint az lenne a veszély, hogy a technika által a hívők személyes, illetve házi áhítata közé ékelődne az egyházi szolgálat mint közvetítő. Úgy gondolom, hogy a személyes Isten-kapcsolat és a családi áhítatok jogosságát senki nem vitatja, sőt igen kívánatos lenne ezeknek felelevenítése. Ezzel azonban nem áll szemben az a reformátori felfogás, hogy maga az egyház és az egyházi szolgálat olyan szükséges „külső gyámolító eszköz”, amely által Isten minket Krisztus társaságába hív és megtart.²¹⁹ Ehhez hozzátartozik, hogy bizonyos szolgálatok az egyház általi külső elhíváshoz (*ordináció*) kötődnek. Ebbe beletartozik az igehirdetés és tanítás, de különösen így a sákramentumok kiszolgáltatása. Hitvallásaink megtiltják, hogy az ún. „szükségkeresztiséget” bárki kiszolgáltassa,²²⁰ de az úrvacsora alkalmával is az „Úr szolgájának kezéből” vesz-
szük a jegyeket.²²¹ Ezt azok a külföldi testvéreink is így vallják, akiknek liturgikus gyakorlatában szó szerint ez nem így történik, mert vagy maguk veszik el az előkészített jegyeket, vagy egymásnak adják azokat. Hozzájuk hasonlóan mondhatjuk, hogy húsvétkor a budahegyvidéki lelképásztor „kezéből” vettük az „egy kenyér megtört darabját”, sőt ahhoz hasonlóan ittunk a „közös pohárból” is, amint ma már ez a legtöbb helyen külön kelyhekből történik. Ezzel természetesen nem azt mondjuk, hogy az „elhívott szolgálk” jelenléte teszi hitelessé az istentiszteletet és a sákramentumokat, csupán azt fejezzük ki, hogy a Krisztus-test egységében a szolgálatokban különbség van, a különbözőségben pedig rend. Ezt a szolgálati rendet nem volna helyes a közép-kori „klerikalizmusba” visszaesésként értelmezni.

De éppúgy feltehetjük a kérdést, hogy jogos-e „imitált” vagy akár „virtuális” istentiszteletnek nevezni azt az alkalmat, amely azonos időben gyűjti az Ige és a sákramentum köré azt a valóságos gyülekezetet, amely nemcsak látja és hallja a liturgust, hanem egyidejűleg közösen részt is vesz az istentisztelet minden elemében. Nem állíthatjuk, hogy ez teljesen azonos lenne a „*congregatio*” kívánatos formájával, de nem hiszem, hogy megtagadható tőle a „*communio*” vagy az *unio mystica cum Christo*. A *communio sanctorum* ugyanis mindig tágabb az éppen látható gyülekezetnél, amint a földi istentisztelet mennyei dimenziója is átlépi az idő és a tér korlátait. Erre éppen erdélyi testvéreink Kálvinnak tulajdonított imádsága figyelmeztet: „angyalok és megdicsőült lelkek társaságában” vagyunk együtt. Éppen ez a „nem fizikai értelemben vett társaság” különbözteti meg az istentisztelet résztvevőit minden más közösségtől. Egyetérthetünk a Szerzővel, hogy a szakrális, liturgikus tér (templom, úrasztala, szó-

²¹⁹ Institutio, 4. könyv.

²²⁰ II. Helvét Hitvallás XX. fejezet

²²¹ HK 75. kérdés-fejelet

szék) önmagában nem helyettesítője a gyülekezetnek, sőt az üres padosorok látványa éppen az összegyülekezés szomorú hiányával szembesít. Mint szimbolikus tér ugyanakkor fontos érzelmi szálát is jelent a gyülekezethez kötődésben, hiszen ez az atyai ház és lelki otthon jelképe is, amitől akkor sem szakadunk el, ha fizikailag most nem is lehetünk ott. Noha a kép és szimbólum nem igazán erőssége református kegyességünknek és gondolkodásunknak, a templom azáltal kivétel, hogy a közgondolkodásban éppúgy szinonimája az egyháznak, mint azokban az indoeurópai nyelvekben, amelyekben ugyanazt a szót használják mindkettőre.

A tanulmányból is kitűnik, hogy nem is igazán a láthatatlan, de közös igehallgató gyülekezet jelenti a problémát, hanem az úrvacsora, aminek jegyeiben egymástól függetlenül részesednek a résztvevők. Öröndetes, hogy számos lelkészskörben az úrvacsora kérdését előtérbe állította már az ez évben esedékesnek tartott eucharisztikus világtalálkozó. Ez az indok azonban óhatatlanul a 16. századi álláspontok felől értelmezte újra az úrvacsorát. Találón állapítja meg a tanulmány, hogy a járvány viszont éppen azt mutatta meg, hogy saját felekezeti határainkon belül sem tekinthetjük lezártnak a vitát.

A magam részéről úgy látom, hogy a megnyilatkozások Zwingli és Kálvin felfogása között ingadoznak, és ez a láthatatlan törésvonal történetileg végigkíséri egyházunkat. Zwingli számára „a hit az az eledel, amiről Krisztus itt beszél” (*edere-credere*).²²² A hit mellett a jegyek jelképes jelentésén van a hangsúly (*significat*). Az aktuális értelmezés szerint ez abba az irányba mutat, hogy nem a jegyekben való testi részesedés a fontos (a test nem használ semmit), hanem mindaz, amit az úrvacsora jelképez. Ennek az átélése pedig lehetséges pusztán az igehallgatás által is. Ez az értelmezés, ha nem is szándékosan, a hirdetett Igét a sákramentum fölébe helyezi, és könnyebben elfogadja azt a szituációt, hogy most nem élhetünk az úrvacsorával. Ehhez még az a magyarázat is járulhat, hogy mindez bizonyára most Isten akaratából (ítéletéből) történik, amit alázattal el kell fogadnunk. Ebben az okfejtésben a megszokottól eltérő megoldások keresése egyenesen engedetlenségnek tűnhet Isten akaratával szemben.

Kálvin a sákramentumokat egyfelől az augustinusi „látható Igének” megfelelően Isten pedagógiai módszere felől értelmezi, amellyel alkalmazkodik a mi emberi természetünkhöz, másfelől azonban a hirdetett Ige pecsétjének is tekinti.²²³ Ezzel szorosán egymás mellé is rendeli a kettőt. Ez látszik abból a törekvéséből is, hogy szerette volna Genfben gyakoribbá tenni az úrvacsorai istentiszteleteket.

Még szembetűnőbb eltérés Zwinglitől az úrvacsorának az a felfogása, hogy a sákramentum „matériájának” nem a hitet, hanem Krisztust jelöli meg, aki Szentlelke által valóságosan adja az Ő testét és véré²²⁴ lelkünk táplálására. (Ezt idézi a zsinati ajánlás is.) A reálprezenciának a Szentlélek titkához kötése ugyanakkor fel is szabadítja ezt a magyarázatot az alól, hogy az úrasztalán lévő kenyérnek és bornak

²²² ZWINGLI, Ulrik: *Commentarius, vagyis Az igaz és hamis vallás magyarázata*, Ford. PRUZSINSZKY Pál – Tüdős István, Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1905, 169.

²²³ WALLACE, Ronald S.: *Calvin's Doctrine of the Word and Sacrament*, Eugene, Or, Wipf & Stock, 1997, 137.

²²⁴ Institutio, 4.17.33.

egy bizonyos anyagához kössük Krisztus jelenlétét. (A lutheri *in, sub, cum* kétségtelesen inkább kizárja a távúrvacsora lehetőségét.) Meggondolandó tehát, hogy azok, akik a húsvéti ajánlást mint valami idegen gyakorlatot elutasítják, nem inkább az úrvacsora lutheri értelmezéséből indulnak-e ki, amely sokkal inkább kötődik egy adott térhez, semmint a Lélek és Ige szabadságához, amely a sákramentumi közösséget a tágasabb Kárpát-medencei térben is létre tudja hozni. Gyakorlati szempontból a kálvini felfogásból szerintem inkább az következik, hogy ne mellőzzük a hirdetett Ige mellől a sákramentumot, és éppen a kényszerű szétszakítottságban így is éljük meg összetartozásunkat (*communio*). (A liturgiát végző lelkipásztor felől nézve az a kérdés, hogy vajon „gyülekezet nélküli imitált” istentiszteletnek, úrvacsorának tekinti-e szolgálatát, vagy feltételezi, hogy van egy valóságos gyülekezet, amely vele együtt áll most Isten színe előtt.)

Problémásnak látom ugyanakkor a tanulmány családi úrvacsorára vonatkozó ajánlását (2.3.a-b.). A „nincs szükség online vezérlésre” állításnak önmaga is ellentmond azáltal, hogy egyháztagjaink többségének lelki-szellemi érettségét, vallásszociológiai helyzetét nem tartja erre az önállóságra felkészültnek. A fentebb elmondottak alapján én a „magán úrvacsorát” ilyen formában problémásnak tekintem. Ugyancsak hiányosak az ismereteim arra vonatkozóan is, hogy a 2.3.f. pontban hivatkozott kivételes esetre melyik egyházi törvény vagy agenda ad eligazítást. Ismert ugyanakkor a legációs gyakorlatból, hogy felsőbbéves hallgatók kivételes püspöki felhatalmazást kapnak a sákramentális szolgálatok végzésére is.

Végül hálásak lehetünk a tanulmány készítőjének, mert szembesít azzal, hogy hitvallásos örökségünk, liturgiai hagyományaink azonos olvasata egy kritikus és rendkívüli helyzetben korántsem magától értetődő. A leginkább tisztázandó kérdés marad az ún. „interakció” értelmezése (2.3.e) a kibertérben. Abban bizonyára mindenki egyetért, hogy a közvetlen érintkezést sem a gyülekezetben, sem a családi kapcsolatokban nem pótolhatja semmiféle távkapcsolat. A szükséghelyzetben azonban csak a legkevésbé rossz megoldásokat és a rendelkezésre álló legjobb eszközöket kereshetjük. Ennek eldöntésére aligha vannak örök érvényű szabályok.

A korlátozások feloldása után bizonyára jobban fogjuk értékelni a templomajtóban történő kézfogást és szereteteink megölelését a telefonos vagy Skype-kapcsolatok helyett. Azt is jó lenne hinni, hogy az interneten most látható üres templompadok majd egyszerre megtelnek, mert „jó dolog az atyafiaknak együtt lenni”. A kérdéseink csak a jelenre vonatkoznak: mi lesz addig? A szükségmegoldások keresése megosztó szakadásokat támaszt-e, vagy a közös Úrhoz és egyházához tartozásunk egységét erősíti? Bölcs döntésnek tarthatjuk, hogy Zsinatunk Elnöksége nem utasítást adott, hanem ajánlást tett, amellyel szabad lelkiismerettel élhetett mindenki. Hitvallásunk írója (Bullinger) még a Szentírás magyarázásához is kettős hermeneutikai szabályt mutatott: *a hitnek és szeretetnek reguláját*.²²⁵ Ma is ezzel érdemes olvasni az Írás ide vonatkozó útmutatását, az atyák tanításait éppúgy, mint egymás véleményét.

²²⁵ II. Helvét Hitvallás 2. fejezet

Thoma László
DIALÓGUS

Pedig annyival könnyebb a másik történetével foglalkozni! És sokkal érdekesebb is. Lehet, hogy nem is ismeresz annyira, kedves Aslan, mint hinnéd! A történetünk unalmas, egyforma, és csak néha történik benne valami említésre méltó. Teljesen átlagosak vagyunk, bár ma már az az átlagos, hogy mindenki különleges, egyedi és rendkívül tehetséges valamiben. Például, hogy a különlegességéről és kiválasztottságáról meséljen. Mind egyediek vagyunk, és vágyunk kiteljesedni, valakivé válni, aki végre boldog lehet. Rettogunk a jelentéktelenségtől, a felejtetőségtől, a pótolhatóság állapotától. S közben tartozni vágyunk valahová, hiszen kell a színpad és a közönség. E kettő nélkül nem ér semmit, ha az ember önmagában különleges.

Tudod, Aslan, megvilágosodtunk, és rájöttünk a titokra. Legalább is arra, hogy mi tartja mozgásban a lelkünket, mi ad újabb ingert, hogy ne unatkozzunk állandóan: próbáljuk megérteni a történetet. Jelentést tulajdonítunk, értelmet találunk. Életfeladat. Jó kis elfoglaltság. Honnan, miért, merre, meddig, miből, kivel, kihez... Igazán jelentős dolog többet akarni, megérteni, kíváncsian keresni. Különösen szeretjük az összefüggéseket, pláne, ha felnőttkori sajátosságokat gyermekkori sérülésekkel tudunk megmagyarázni. Magyarázunk csak egyre... Ugye ismerős ez neked, Aslan? Néha téged is győzködünk, hogy nem jól látod, nem értesz, nem ismeresz igazán minket.

Végtelen a tér, a képzeletünk nem ismer határt... de sajnos mégis eljutunk mindig a falig. És rádöbbenünk, hogy hiába újabb és újabb megértések, semmi új nem derül ki belőle. A történet nem feltárul, csak bonyolódik. Csak önmaga körül forog minden. A gondolataink labirintusa zárt rendszer. Minden válasz újabb kérdést szül. Néha többet is. Egészen eltévedünk benne, keressük a kapaszkodókat, régi szálakat próbálunk újra kibogozni. De végül is hiába.

Ilyenek történnek velünk, különösen így, karantén idején. De ha eszünkbe jut, és rád gondolunk, Aslan, ha felidézzük a szavaidat, akkor el tudjuk hinni, hogy ha hiábavaló is minden, legalább nem vagyunk egyedül. Elhisszük, hogy magunk vagyunk a formálója sorsunknak, hogy te sem véletlenül jössz és szólítasz meg, és tulajdonképpen mi írjuk a történetet. Együtt.

Aztán néha sikerül kilátni saját magunkból, kedves Aslan, és akkor észreveszünk, hogy a történetünk valahogy mégis együtt szövődik a családjunkkal, a közösségeinkkel, ahová tartozunk. Akkor is, ha kívülállónak, idegennek érezzük magunkat sokszor. Egy gyülekezet közössége a többivel, az anyaszentegyházéval, a világszerte összetartozók millióiival. Sőt, azokkal, akik korábban éltek nálunk, de ugyanebben a hitben éltek. Ezekből a szálakból áll össze egy nagy kép, a nagy történet. A sok különböző szálaban van, ami közös. Mindegyik valójában idegen. S még egy ennél is erőteljesebb. A titok. Amikor a kenyeret megtörjük, a poharat kiisszuk. Megtört. Kiontatott. Elvégeztetett.

De most, éppen ebben a pillanatban is, minden más, Aslan, nagyon más, mint azelőtt. A titokra csak emlékezhetünk, felidézhetjük, milyen is volt belelépni, ott lenni, átélni, mikor történésé vált közöttünk.

Sokan várják, hogy visszatérjen a régi. Vagy legyen mindennek vége. De ehelyett a történet csak tovább íródik. Nap jön nap után. Teljesen értelmetlenül torlódik fel megélt óráink, napjaink száma. Elhasználódik az életünk. Erre nem gondoltunk, hogy így megtörténhet velünk, akár csak néhány hónappal ezelőtt sem. Váratlan fordulat kuszálja össze a szálakat. De ez most nem izgalmas. Nem elégíti ki a kíváncsiságunkat semmiképpen. Helyette leleplez. Kellemetlenül.

Kérdések születnek a furcsa helyzetben, melyek felkészületlenül érnek mindannyiunkat. Hogy is lehetne nem most együtt lenni, belépni a titokba, élni a szent jegyekkel? Miért ne lehetne otthon élni velük? Ki mondja meg, mi az istentisztelet? Hol és hogyan idézhetjük elő, amire vágyunk? Kapunk-e spirituális élményt, és könnyebbül-e tőle igazán a lelkünk? És mire is van szükségünk valójában?

Hozzászoktunk, Aslan, de hát pontosan tudod, ismersz, mennyire belejöttünk abba, hogy csak mondjuk a magunkét. Elárasztjuk vele egymást, énközlésekkel, színes, megszerkesztett képekkel, beállított pillanattal, filterezett életörömmel. Lövünk egymásra az igazságainkkal is, eredetiek vagyunk és okosak. S közben alapvetően bizalmatlanok. Mindenki gyanús, nem tudni, ki tért meg tényleg, kiből milyen lélek munkál. Nem tudni, ki jobb vagy erősebb nálunk, ki ismer jobban minket, mint saját magunkat? Ki az, aki átlát rajtunk? Ugye, milyen sok a gonoszság ebben a világban, és lehet, hogy közöttünk se mindenki jót akar. Ugye, hogy így van? Minden erre mutat: félni kell egymástól, ez az egy biztos. Felülről is ezt mondják: légy óvatos, az idegen, a másként gondolkozó veszélyes. Azt, hogy mi a jó, mi tudjuk, az igazság mindenképp nálunk van. Mert csak mi tudjuk, mi a biblikus és mi nem, és mi alapján. Ehhez ragaszkodunk foggal-körömmel. Mert megnyugsunk tőle.

Félünk, Aslan, nagyon félünk, és nem merünk őszintén és szabadon beszélgetni, vitatkozni. Megtanultuk az elnyomó hatalom természetét, és észrevétlenül a sajátunkká vált. Hiába tagadjuk, a világ, amelyben élünk, mindenestül beszívárog, köztünk is megjelenik, ránk is hatással van. Mert része a történetünknek ez is, akármennyire fáj, akármennyire harcolunk is ellene.

Lövészárkokból lövöldözünk egymásra, talán ki is átkozzuk egymást – legalábbis magunkban. Igazán szánalmasak vagyunk kívülről nézve.

Félelmetes dolog csőre töltött fegyverekkel élni a lövészárkokban, egyházpolitika-ilag jól megépített sáncok mögött rekedni. Aki kiteved a felszínre, és nem akar sehová tartozni, azt minden oldalról löni fogják, az már biztos. S közben mindenki jót akar. A szeretet jegyében húzza meg a ravaszt. Aztán a csöndben megmarad a kérdés, ami a bezártságunkban a legégetőbb: mi lenne a helyes? Mi az Istentől jövő megoldás, min lehet áldás, minek van helye a történetünkben most, hogyan kapcsolódhatunk Hozzá, egymáshoz s saját magunkhoz is a karantén idején, mikor megváltozott minden?

A helyeset keressük, a jót, az igazat, ehhez pedig visszatérünk a forráshoz. Továbbra is történeteket olvasunk, mert eddig is ebből merítettünk erőt és ihletet a

saját történeteinkhez. Könnyen magunkra ismertünk egy szereplőben, vagy tanítóink ébresztettek rá: nem látod, hogy te vagy az...?

Olvasunk tehát, s néha egészen meglepőket is találunk, például, hogy egy pásztor elmegy, és megkeresi azt az egy elvesztett. Utána megy, hátrahagyva a többi. Utána megy oda, ahol éppen van, elveszve, eltávolodva, megrekedve, bezárva, csapdába esve. A vállára veszi az elvesztett, magához öleli, odaszereti újra, és visszatereli a többihez.

Bosszúsak leszünk, Aslan, és értetlenek, hogy ez velünk miért nem történik meg? A csoda, a megtalálás, a közösség, az összetartozás – legalább léleekben! Miért nem vagyunk egyek, miért nehéz, és miért vagyunk ügyetlenek karanténba zárva, istentiszteleten is képernyőre meredve. Miért nem telik meg étellel a kenyér és a bor az asztalunkon úgy, mint a közös asztalon? Miért nincs csoda, nincs viszonyítás, csak üresség, iránytalanság?

Ne mondd, hogy azért, ne legyél ilyen kegyetlen. Nem lehet, hogy csak azért, mert nem tartjuk elveszettnek magunkat, mert nem az az egy vagyunk. Nem lehet ilyen egyszerű, hogy csak azért, mert magunk körül forgunk, mert élményt várunk, átélést, hogy történjen már végre valami, hogy értelmet nyerjünk, legalább pár pillanatra.

Megakadtunk. Az otthonainkban, a parókiáinkon és valószínűleg a püspöki hivatalokban és a zsinati magasságokban is. Üresen konganak épületeink és a szívünk is. Csak a fejünk zakatol. Mi maradt? Mi a lényeg? Mi az anyaszentegyház? Hol vannak az összekapcsolódó történetek, mitől leszünk egyek?

Az idő azonban nem törődik a kérdéseinkkel, sem azzal, mit kezdünk a történetünkkel. Hanem lezár és elindít újabb és újabb egységeket. Nap jön nap után. Minden hetedik a nyugalomé. Régebben ilyenkor a világon egyszerre, talán egy időben is több millió helyen gyülekeztek össze az Úr napján. Semmi különös nem történik most sem, csak a szám megsokszorozódott. Az otthonokban nyílt meg ennek a tere. Mégis, az otthonainkban felkészületlenek vagyunk és tanácstalanok. Ugyanazon a helyen nézzük az istentiszteletet, ahol nem sokkal előtte tombolt az erőszak, a füllelt erotika vagy a közönséges humor. A végtelen online megbeszélések, találkozók, a munka is mind-mind itt történik. Ugyanazon monitor felé meredünk. Hamar lezárunk, mert nem tudunk hosszan figyelni. És fáradtak vagyunk. Folyamatosan fáradtak.

Aslan, ez így nem jó. Kapcsolódni akarunk, de ez nem ilyen egyszerű. Nem tudunk nem kapcsolódni, elfelejteni a közösséget, egyszerűen csak bezárkózni. Nem tudunk mást tenni, csak könyörögni, hogy adassék az ajándék, Isten jelenléte, és formálódjon igazi közösség, igazi gyülekezet, összetartozás, egység. Isten miért ne adhatná meg ebben a formában is, ezekben az időkben azt az ajándékot, ami máskor sem természetes, és nem biztos, hogy a látható tömeges összegyülekezésünkben valóban adatik.

Mivel ismersz minket, neked nem kell elmagyarázni. Neked lehet hallgatni is. Kifelé a történeteink nagyon kompakta. Összerakjuk, megtervezzük őket, legalábbis amit látni engedünk belőlük egymásnak. Ellensúlyozandó a szétfolyó értékvesztettség és viszonylagosság káoszát, a nihilt és az elhordozhatatlan töredezettséget. A kész válaszok segítségünkre vannak, de közben e gyors válaszok nem érnek jóízű gyümölcsökké.

Te tudod, Aslan, mitől félünk a legjobban. Ki attól, hogy minden visszarendeződik, ki meg attól, hogy az életünk már sosem lesz olyan, mint előtte. A boldog könnyed és terhes idők, a pörgés, a korlátlan szabadság, mozgás és érintkezés ideje elmúlt, változik, átrendeződéseknek lehetünk tanúi, amikről nagyon keveset tudunk. A kompakt válaszunk ebben a bizonytalanságban legtöbbször annyi: csak bízzatok, tartsatok ki! Ennyit mondunk egymásnak. Ezért nem tudunk kapcsolódni. Hazudunk, és bezárva maradunk a történetünk megosztása nélkül, az igazság kimondása nélkül. „Majd minden megy tovább hamarosan a régiben. Isten velünk, ki lehet ellenünk?! Imádkozunk érted!” Mind tudjuk, hogy ez utóbbi gyakran a „Hagyjál békén!” szinonimája.

A történetünkbe olyan csavar került, ami mindannyiunkat érint és változtat. S ebben a lelepleződésben feltáruznak legnagyobb hiányaink, s a közös nagy hiány is, mely érintkező pont a történeteinkben. A legelementárisabb szomjúság és éhség, hogy menthetlenül Isten szentségébe vágyunk. Kíváncsiságból, megmagyarázhatatlan vonzódásból, hazatalálásból, bizonyosság szerzésért, tudásért, világosságért: az Ő szentsége után vágyakozunk. Tiszták akarunk lenni. Megtisztulni, részévé válni valahol a megtisztított, megszentelt állapotnak. S ezt nem elméletileg akarjuk, nem feltételezések alapján vágyakozzuk, hanem a történetünkre tekintve érezzük szükségét: szükségünk van a szentségre, mert hiányzik. Újra és újra teszünk, mondunk, gondolunk ugyanis dolgokat, amik eltávolítanak a szentségtől. Ha igazán őszinték vagyunk, bevalljuk, hogy nem tudunk elszámolni a saját történetünkkel.

Ebben a feszültségben élünk, és ezért éhezünk az úrvacsorai közösséget, a megtisztulást, a kapcsolódást a megszentelő Istenhez, a közösséget a megszenteltekkel, a testvérekkel.

És ha nem fáj eddig is eléggé, itt lesz nyilvánvalóvá számunkra a történet legfájdalmasabb pontja, s a kérdés, mely leginkább leleplez. Vajon a saját hiányunk, a szentség iránti vágyunk, bűnös állapotunk, Istenbe kapaszkodásunk miatt vágyunk az úrvacsorára? Fogyasztani szeretnénk, mert erre vágyunk és erre van szükségünk? Hiszen mindent fogyasztunk, megszerzünk, kijárunk magunknak, magunkévá teszünk. Vajon a saját hiányunk, a szentség iránti vágyunk, bűnös állapotunk, Istenbe kapaszkodásunk miatt vágyunk az úrvacsorára? A beteljesülést keressük, a spirituális orgazmust, melyben végre boldogok lehetünk és kiteljesülhetünk. A beteljesülést, amit egy pillanatra birtokolhatunk. A fogyasztói működés elemei a forgatókönyvünkben. Közösek vagyunk ebben is.

Mondd csak, Aslan, nem tudod, mikor kapjuk vissza a régit, s ha visszakaptuk, mikor lesz újra a régi minden? A templomot akarjuk, a jól ismert helyet. Bár ez még lehet, egy ideig lehetetlen. Vagy ha visszakapjuk, újra elvehetik valahogyan tőlünk. Hogyan találjuk meg akkor a szentet ebben a rengetegben: időt, teret, cselekvést vagy mozdulatlanságot? Szentségre vágyunk, kell, hogy ez benne legyen a történetünkben!

Az istentsztelek szent hely, a Lélek szenteli meg a számunkra. Ezt tanultuk. A hívők közössége attól függetlenül, hogy éppen vágyunk-e rá, vagy mit élünk meg benne. Élmény nélkül is lehet közösség és élménnyel együtt is üres.

Szent hely az, amit a Lélek megszentel. Ha akarja és jónak látja. Legyen az templom, otthon, börtön, erdő, puszta, a nagyvárosi forgatag, egy nappali vagy épp az éléskamra. Mert a Lélek fúj, ahová akar. A Lélek által kapcsolódunk, akár házi úrvaszorában, online közvetítés közben otthonainkban. De a Lelket nem lehet közvetíteni. Mert nem engedi magát. Fogyasztani sem. Ha hívjuk, reménységünk van rá, hogy jön. De nem lép be fogyasztói köreinkbe, csak hogy jóllakasson magával azért, mert mi érezzük a hiányát egy adott pillanatban.

Sokszor nem értünk téged, kedves Aslan. Hogy lehet, hogy bátorítasz, támogatsz, de számon is kérsz. Félnünk kell tőled? Meg kell felelnünk egy újabb elvárásnak? Talán az egyetlennek, ami igazán fontos? Megdöbbenő és zavarba ejtő dolog ez a részéről! Főleg az, hogy mit is kérsz számon! A legnehezebbet: azt kéred számon, hogy szeressük egymást. Hogy jellé legyen ez a világban.

Jel a világ számára. Arról ismerik meg, hogy tanítványok vagyunk, ha szeretjük egymást. Aslan, ugyan már, ha tényleg ismersz, tudod, hogy ez nekünk nem megy! Nem tudunk ekkorát változni. Ehhez ilyeneket kellene produkálnunk: dialógust kezdeni, végighallgatni egymást, szeretettel odafordulni, megérteni a másként gondolkodót. Tiszteletben tartani a másfajta megközelítést, kimondani, ha nem értünk egyet. Kifejezni a megbecsülésünket egymás felé. Feltételezni a jó szándékot. Megbocsátani, ha megbántottak. Bocsánatot kérni, ha megbántottam más. Leleplezni azt magunkban s köztünk, ami nem Krisztust dicsőíti. Alázattal szolgálni. Nagyvonalúnak lenni. Egységet munkálni valóban. S összekapcsolódni: a sok-sok egymás mellett futó történetnek egymáshoz kellene érnie, kapcsolódni s fülelni, hogyan lehet belőlünk szóló helyett gyógyító polifon harmónia. Olyan többszólamúság, amelyben senki nem oldódik fel, de nem kell saját jelentőségét állandóan bizonygatnia.

Aslan, de hát ez lehetetlen! S te ezt kéred számon? A saját történetünket, de abban magányunk vagy összetartozásunk állapotát is?

De tudod mit, ha számonkérsz, akkor segíts is! Igazán segíthetnél! Hátha van számonkra is remény... Hogy ez a mi történetünk legyen. Most, a miénk, tiszteletben, megbocsátásban, növekvő szeretetben, egymás megértésében, falak lerombolásában, egymás megbecsülésében, megbéklésben. Itt lenne az ideje már! Hogy majd úgy emlékezessenek vissza ránk gyermekink és unokáink: ők voltak azok, akik felismerték az időt, és összefogtak, párbeszédbe bocsátkozva hidat építettek. S közben észrevétlenül is jellé lettek a világban. A megfoghatóban és a virtuálisban egyaránt.

„Fiam, én most rólad beszélek, nem róla. Én mindenkitől a saját történetét kérem számon. Csak a sajátját”²²⁶ – mondta Aslan.

²²⁶ LEWIS, C. S.: *A ló és kis gazdája*, Ford. K. NAGY Erzsébet [átd. Háy János], Budapest, Harmat, 2019, 178.

Tóth János

MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS ÉS FOGYASZTÓVÉDELEM AZ ÚRVACSORA SÁKRAMENTUMÁNAK KISZOLGÁLTATÁSÁBAN AZ INFOKOMMUNIKÁCIÓS MISSZIÓ KERETEI KÖZÖTT

Krisztus földi egyházának történetében a reformáció egyik lelki és missziói ajándékának tekinthető, hogy az úrvacsora értelmezésének kálvini elvei a református gyülekezetek istentiszteleti liturgiájában kialakulhattak. Ennek alapján fél évezreden keresztül, minden kételkedés, bizonytalanság, a változtatás szükségességének a gondolata nélkül egységes úrvacsorai rend működött. Talán egyetlen variációként – egészségvédelmi és higiénés alapon – a választható külön kelyhes megoldás is helyet kapott a gyakorlatban. Érdemes elgondolkozni azon, hogy e hosszú időszak alatt a hazai és a világtörténelem országunkat és egyházunkat is érintő rendkívüli eseményei (háborúk, járványok) következtében kialakult körülmények nem okoztak olyan helyzetet, ami az addigi gyakorlat felülvizsgálatát, és ennek alapján módosításának, változtatásának a szükségességét eredményezte volna. Ahhoz, hogy a miéltre válaszolni lehessen, néhány lényeges tényről nem feledkezhetünk meg.

Ez a mostani – koronavírus-világjárvány – helyzet eddig egyedülállóan, az egészség és az élet védelmében, tartósan és bizonytalan időre, olyan korlátozások bevezetését tette szükségessé, melyek központi eleme a személyes kontaktusok megszüntetése, illetve minimálisra csökkentése, és ennek érdekében a közösségi alkalmak rendezésének felfüggesztése. Ez természetesen és kötelezően vonatkozik a vallásgyakorlás hagyományos gyülekezeti keretek között megvalósuló formáira is. Mivel az orvostudományi és a járványügyi ismeretek és tapasztalatok a mostani kórokozó tulajdonságait illetően még hiányosak, és bizonyítottan hatékony gyógymód és biztos védettséget jelentő vakcina nem áll rendelkezésre, a kórlefolyás pedig főleg az idősebb korosztályban (ők alkotják főleg a vidéki gyülekezetekben a templomi közösségek jelentős hányadát) igen gyakran végzetes kimenetelű, ezért fenntartás nélkül egyet kell érteni abban, hogy ez a szigorúnak tűnő rendelkezés megalapozott és életvédő.

A másik figyelembe veendő körülmény az a hatalmas informatikai-technológiai, forradalmi sebességű folyamat, melynek eredményeképpen még a 10-20 évvel korábbinál is lényegesen fejlettebb kommunikációs módszerek állnak rendelkezésre, olyan mértékben, hogy a kritika nélküli alkalmazásuk, használatuk már az elszemélytelenedés kockázatát hordozza. Ezek a technikák az egyház gyakorlatában sem ismeretlenek, hiszen számos gyülekezet már évek óta él a lehetőségekkel, és akinek nincs módja a személyes részvételre, az alkalomszerűen vagy rendszeresen „online” csatlakozhat az istentiszteleti alkalmakhoz. Ide tartozik az is, hogy a közmédia és a helyi TV adók is lehetőséget biztosítanak igei alkalom közvetítésére, s ha éppen úrvacsorás istentisztelet van, akkor a liturgiának ez a része is képernyőre kerülhet.

A jelen helyzet specialitását az jelenti, hogy ezek az alkalmak most a gyülekezeti közösség nélkül zajlanak. A térbeli egyidejű közösség hiánya a nézőkben azt a benyomást keltheti, hogy „csökkent értékű” az alkalom, hiszen a képernyők, monitorok előtt ülők

üres templombelsőt látnak, ami a közösségi érzés és élmény szempontjából nem ideális, de ugyanezt el lehet mondani a csak a kamera és mikrofon előtt megszólaló lelkipásztorok vonatkozásában is, részükről pedig – az egyéni adottságoktól függő mértékben – plusz rákészülést, esetleg gyakorlást és koncentrációt igényel, hogy az „üres térbe” közvetített üzenet ne veszítsen hatásából. Mindenesetre úgy tűnik, hogy ebben a rendkívüli helyzetben a térbeli együttlétnek ez hátránya nem okozott aktivitáscsökkenést, és ezt a szolgálati lehetőséget egyházunk, a lelkipásztorok és közösségek is fontosnak tartva, talán a vártnál is nagyobb és folyamatosan növekvő számban, az igei alkalmak műfaji sokszínűségével kapcsolódtak be a gyülekezetek ebbe a szolgálatba.

Az aktuális bonyodalmat a rendszerben az keltette, hogy az igeszolgálatnak ez a formája olyan időszakban került kényszerű bevezetésre, amikor megoldást kellett keresni a húsvéti úrvacsorás istentiszteletek online liturgiájára, melyhez egyházunk vezetése ajánlást, útmutatót állított össze, nem kötelezően, de azzal a jószándékkal, hogy segítséget nyújtson mind a lelkipásztorok, mind a gyülekezeti tagok számára az úrvacsorai közösség ilyen körülmények közötti megvalósításához. Nos, ezzel „robant a bomba”, s kiderült, hogy kegyességi és sákramentumértelmezési szempontból mennyire nem egységes a hazai reformátusság.

Éppen ezért mindenképpen hasznosnak tartom, hogy minél szélesebb körben kerüljenek nyilvánosságra vélemények és javaslatok, melyeknek értékelése, összegzése a jövőre nézve a toleráns konszenzus kialakításának reményét és lehetőségét adhatja meg, és igen megtisztelő a lehetőség, hogy ennek a közös gondolkodásnak résztvevője lehetek.

Gyülekezeti tagként természetesen nem a kérdés alapvető, tudományos-teológiai és hitvallási alapú elemzése a lehetőségem és feladatom, hanem azokat a benyomásaimat szeretném megfogalmazni, melyek személyes tapasztalatok alapján, több évtizedes egyházi aktivitás, felelős presbiteri szolgálat alapjaival bennem kialakultak. Az említett ajánlás alapján – melyet gyülekezetünk lelkipásztorja is támogatott – én is azonosulni tudtam az úrvacsora sákramentumával való élés ezen újszerű formájával, és részt vettem (feleségemmel együtt) a húsvéti úrvacsorás liturgiával kiegészített házi istentiszteleten a tévé képernyője előtt. Megpróbálom összefoglalni azokat az érveket, melyek a döntéshez hozzásegítettek, és megosztom tapasztalataimat.

Előzetesen megvizsgáltam magamban azt a szempontot, hogy vajon az úrvacsorai gyülekezeti közösség megszokott vizuális és lelki élménye hatásának a hiánya mennyire befolyásolhatja számomra negatívan az eseményt. Úgy gondoltam, s az esemény lezajlása ezt megerősítette, hogy a térbeli azonos idejű együttlét nélkülözése – annak tudatában és bizonyosságában, hogy ebben az időben a megszokott gyülekezeti közösséggel lélekben együtt vagyok – ezzel az időbeni együttléttudattal olyan segéd-kompenzációt nyer, ami feloldja a térbeli együttlét kényszerű nélkülözéséből adódó hiányérzetet, s ez a gyakorlatban be is igazolódott. Az úrvacsorai liturgia elemeinek audiovizuális közvetítése: az ismert szereztetési ige, a hitvallás és a bűnvallás, a kérdések meghallgatása és a személyes szóbeli reakálás ebben a formában sem keltett sem rossz érzést, sem hiteltelenséget. A legkritikusabbnak tekinthető aktus, a sákramentumok kiszolgálása, egymásnak adása és vétele, jóllehet abszolút szokatlan és felszentelt

egyházi személyt nélkülöző, de a ráhangolódás és az előkészítő momentumok belső átélése átsegített bennünket a „szabálytalanság” rossz érzésén.

De vajon mi lehet a feltétele, a „titka” annak, hogy ez ilyen egyértelmű lehessen?

Úgy gondolom, hogy egyik alapja a jézusi ígélet: „Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,20) A másik, és ebből következő és ezt megerősítő dolog, a dallamban is átélhető bizonyoságtétel a 165. dicséretünk teljes szövegében olvasható és megtapasztalható: „Itt van Isten köztünk...” Jézus nevében, Isten jelenlétében – együtt lehetünk. Ilyen módon az Ige hallgatása és befogadása megkapja az illő és méltó kereteket, és – látásom szerint – a Szentlélek ajándékaként a bűnbocsánat és a kegyelem elfogadásának lehetőségét nem függeszti fel az a körülmény, hogy ennek a külső jegyei nem a megszokott, az érvényben levő református úrvacsorai liturgia szerint kerülnek átadásra és átvételre. Mindennek azonban hangsúlyos előkészületi feltétele az illendő rákészülés, az őszinte bűnbánat – a jegyekhez való lelki viszonyunk. Egy másik nagyon lényeges dolog – melyre a Második Helvét Hitvallás is utal – az, hogy az Ige a sákramentumokban általa hatályos, hogy hittel elfogadják. Ez a hit Isten kegyelmi ajándéka, melyet a Szentlélek szívünkben való munkálkodása hoz létre, táplál és erősít. Isten kegyelmi ajándékai a legszemélyesebb lelki tulajdon kategóriába tartoznak, s bár a hitgyümölcsök láthatóvá is válhatnak, magának a hitnek külső személy általi értékelése, minősítése nem elfogadható. Ez vonatkozik arra a körülményre is, amikor az úrvacsora sákramentumával való élés módjának hitelességéről, helyénvalóságáról szeretnénk véleményt mondani. Úgy éreztem (éreztek), hogy ebben a rendhagyó úrvacsorai liturgiában ez az ajándékhit volt a hitelesítő, és ezt reménységgel így gondolhatjuk mindazokra nézve is, akik hasonlóan éreztek és cselekedtek. Alázatos ráhangolódás, az időbeni közösségérzés átélése és a Szentlélek titokzatos, de megtapasztalható hitajándéka lehetnek az összetevői az úrvacsorával élés e szokatlan formájának.

E kissé hosszú bevezető után szeretnék rátérni arra, hogy írásom címébe miért került az egyházi, gyülekezeti élet működési folyamatainak elemzésére – legalábbis tudomásom szerint – nem alkalmazott két fogalom. Jóllehet az egyházi és gyülekezeti életet – főleg lelki tartalmában és irányultságában – a világi szervezetek, közösségek életével csak korlátozottan lehet összehasonlítani, talán érdekes lehet kísérletet tenni arra, hogy ezt a két – jó működés esetén pozitív gyakorlati hatású – elmélet elveit megpróbáljuk transzponálni a vizsgálandó területre.

A minőségbiztosítás fogalmának tartalmában egyik meghatározó elem a bizalomkeltés megteremtése aziránt, hogy a tervezett minőségi követelmények megvalósuljanak. Ez a körülmény minden rendszeren belül fontos, és biztonságot jelent mind a rendszer működtetői, mind a felhasználók szempontjából. S itt mindjárt bekapcsolható és az elsővel összekapcsolható a címben megjelölt másik fogalom, a fogyasztóvédelem, amely tartalmi elemeinek központi gondolata: a fogyasztók egészségének és biztonságának védelme. Minőségbiztosítás és fogyasztóvédelem az online és egyéb, szerkesztett formájú audiovizuális telekommunikációs istentiszteleti és más gyülekezeti igei alkalmak értékelésében. Eddig talán nem alkalmazott, de érdekes-

nek tűnő és mindenképpen felelős feladat. De vajon rendelkezésre állnak-e releváns szempontok ehhez az értékeléshez? Mire lehet és szabad gondolni egyáltalán, amikor egy online lebonyolítású istentisztelet minőségét értékeljük? Milyen minőségi elvárásoknak kell teljesülniük? Úgy gondolom, hogy elsősorban azt kellene megvizsgálni, hogy mennyire tudja pótolni, helyettesíteni a közösségben zajló alkalmat. Azt, hogy az evangélium hirdetése eléri-e – s egyáltalán elérheti-e – azt a megszólító, gondolkodásra készítő és döntésre, cselekvésre motiváló hatást úgy, mint valóságos gyülekezet jelenléte esetén? Ebben az értékelésben az igehirdető személye, teológiai képzettsége és aktuális felkészültsége sem elhanyagolható, de fontos figyelembe venni a technikai, szerkesztői, operatóri, berendezői, hangmérnöki megvalósulásokat, melyek arra hivatottak, hogy kompenzálják a valós közösség átélési hiányának hátrányait, és segítsek az érzések ahhoz közelítését, „mintha valóban ott lettünk volna, ahol szoktunk”, „mintha valóban együtt lettünk volna”.

Egy kicsit ki kell egészítenünk az eddigi gondolatokat, ha továbblépünk, és speciálisan az úrvacsora kiszolgáltatásának és magunkhoz vételének minőségbiztosítási követelményeiről (feltételeiről) szeretnénk elmélkedni. A minőségbiztosítás tárgya ebben az esetben is a bizalomkeltés megvalósulása, annak a belső érzésnek a kialakulásához való hozzájárulás, hogy Jézus áldozatának, az ebből származó bűnbocsátnak az elfogadása megtörténhet, bekövetkezhet-e a konvencionális szakrális helyszínen kívül is, és – főleg – a kiszolgáltatásra az egyház által hivatalosan felhatalmazott egyházi szolga jelenléte és közreműködése nélkül is. „Hivatalosan” természetesen: nem! Ha azonban el tudjuk képzelni és fogadni az előző szakaszban leírt és személyes tapasztalaton is alapuló lelki történések átélési lehetőségét, melyhez ismételten hangsúlyozni kell a méltó előkészület és az őszinte bűnbánat feltételét is, akkor az úrvacsora sákramentuma ebben a formában is hitelesen képviselheti és töltheti be Jézus kérésének teljesítését: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” S ha ez így működhet, akkor rendkívüli helyzet és szükség okozta körülmények között ez a rendhagyó úrvacsorai liturgia nem okoz „minőségvesztést”, ami a „felhasználót” elbizonytalanítja a lehetőség igénybevételének kérdésében.

A minőségbiztosítás mellé a civil élet területéről társított másik fogalom, a fogyasztóvédelem kapcsolódása talán rövidebb magyarázattal is bemutatható. A történeti kialakulás folyamatának részletezése nélkül annyit érdemes említeni, hogy a John F. Kennedy amerikai elnök nevéhez fűződő, 1962-ben kiadott „Consumer Bill of Rights” négy alapvető fogyasztói jogot sorol fel: a biztonsághoz, az informáltsághoz, a választáshoz és képviselethez való jogot. A fogyasztói érdekek védelme az Európai Unióban öt alapelve épül, melyek közül témánkhoz az elsőt szeretném kiemelni és felhasználni: „A fogyasztók egészségének és biztonságának védelme”.

A minőségbiztosítás és a fogyasztóvédelem ezen a ponton közel kerülnek egymáshoz. A fogyasztóvédelem fogalmának mindkét forrása tartalmaz a távistentiszteletek liturgiájának tartalmát és kivitelezését illetően az értékelésben felhasználható utalást. Hiszen az ezen alkalmakon való részvétel, az abba való bekapcsolódás jöllehet önkéntes alapú, de a felhasználónak nemcsak jogában van, de javára is szolgál tisztában lenni

azokkal az információkkal, melyek segíthetik a döntést abban, hogy részt vegyen-e az ilyen formában kínálkozó alkalmon. Ebből a szempontból az úrvacsorai liturgiával kiegészített istentisztelet minősített választási és döntési helyzetet képvisel. Az informáltság kérdése itt kapcsolódhat össze a minőségbiztosítással, mert az információnak olyan tartalmat kellene közvetíteni, ami a kellő biztonságot megadhatja a döntés meghozatalához. Ebben az esetben az tűnik hasznosnak, ha az állásfoglalást a témában kiemelten képzett egyházi előljárók fogalmazzák meg, a teológiai felelősség felvállalásával, ahogyan erre a mostani helyzetben sor is került. Az azonban tapasztalatként és tényként állapítható meg, hogy ennek az ajánlásnak a következménye a tájékoztatás mellett megosztást is eredményezett, melyre a későbbiekben még vissza szeretnék térni.

Ugyancsak előzetesen utalok a fogyasztóvédelem egészségvédő hatására, ami itt és most természetesen a lelki egészség területére értendő. A minőségi kritériumoknak nem megfelelő vagy a felhasználó lelkiségével nem harmonizáló, „rábeszél” döntésnek – melyet valamilyen befolyásoló hatás eredményeként hozott meg – lelki egészséget károsító következménye is lehet. Éppen ezért igen fontosnak tűnik, hogy ezekben a nem „rutin” helyzetekben, melyekben előzetes tapasztalat még nem áll rendelkezésre – ami természetesen az információt, útmutatást, tanácsot adók felelősségét növeli –, lehetőség szerint olyan segítséget kapjanak a távistentiszteleti alkalmon részt venni szándékozók, amely a jó lelkiismerettel meghozandó döntést egyértelműen segíti, és a lelki egészség, az egység és a református identitás erősödését szolgálja.

Rátérve az események értékelésére, sajnálattal kell megállapítani, hogy ezekben a napokban nemcsak a koronavírus okozta világkatasztrófa egészséget és életet veszélyeztető, gazdaságot romboló hatásai, hanem az ezzel összefüggő helyzetre adott reakciók is elgondolkodtatóak. És itt most nem a pártpolitikai indíttatású, bizonyítékot és igazságalapot nélkülöző elvtelen és méltatlan szóbeli és írásbeli párbajokra gondolok, hanem az egyházunk falain belül gerjedt nézetkülönbségekre, melyek a távistentisztelekek keretében történő úrvacsora kiszolgáltatásának kérdésében és a kiadott „központi” ajánlással kapcsolatban alakultak ki. Rossz érzéssel és elbizonytalanodva hallgatja vagy olvassa bárki gyülekezeti tagként vagy presbiterként, hogy teológiailag felsőfokon képzett, sokak által megbecsült, felelős szolgálati pozíciót betöltő és a témában is szakértőnek tartható lelkipásztorok véleménye más lelkészek által megkérdőjeleződik, téves értelmezésűnek minősülnek a Szentírásból idézett hivatkozások, hiteltelennek az állásfoglalás. Azért is problémás ez a jelenség, mert a lelkészek, lelkészcsoportok megosztottságának következményei kihatnak a gyülekezetek, presbitériumok állásfoglalására. Természetesnek tartható, hogy ilyen helyzetben a lelkipásztornak van az állásfoglalás kialakítását irányító legnagyobb felelőssége. Amit a presbitérium – szintén természetesen – igényel, tiszteletben tart, és döntését erre alapozza. (Bízunk benne, hogy a gyülekezetek nagy részében ez a döntés a presbiterek bevonásával történt.) A döntések eredményeképpen azután két tábor alakult ki: az egyikben a televíziós istentiszteleten úrvacsorával élni kívánó, a másikban az ettől tartózkodó gyülekezetek találhatók. És ekkor elénk tornyosul az eldöntendő kérdés: kinek van „igaza”? A minőségbiztosítás elve úgy működött a döntési rendszerben,

hogy a felhasználók bizalmának megnyerése valamelyik változat mellett eredményes volt, a bizalmat pedig az adott lelkipásztor teológiai indoklásának belátása teremtette meg. Érdekes lenne (lett volna) hallgatni, hogy milyen tartalmú és stílusú kritika hangzik el ilyenkor a másik álláspont képviselőivel szemben, akikről később kiderülhet, hogy éppen a szomszéd gyülekezetet jelentik. Ki képviseli az igazi, a „hívó”, a „megtért” igei gondolkodást? Melyik változat az igazi „református minőség”? Így is működhet a minőségbiztosítás elve, de úgy gondolom, hogy ez a variáció az egyházon, a felekezeten belüli egység gyengítését segítheti elő.

Persze, lehet tompítani ezt a következtetést azzal, hogy egyháztörténeti evidenciaként kezelendő a református egyházon belüli lelkiségi alapú sokszínűség, a lehetőség és a feladat pedig az, hogy ennek a helyzetnek a lelki gazdagodást tápláló forrásait igyekezzünk szeretetben kihasználni. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy előállhatnak olyan fajsúlyos szituációk és kérdések, amikor a felekezeti egység, önazonosság és identitás megőrzése konszenzus kialakítását teszi szükségessé. Gondolom ezt azért is, mert ez nagyban segítené a minőségbiztosításnak az egyház életfolyamataira való adaptálásának lehetőségét. Nem vagyok az egyházi élet túlzásba vitt bürokratikus működésének támogatója, és elfogadom a „fővonaltól” eltérő lelkiségi irányzatok termékenyítő hatásának lehetőségét, de legalább olyan fontosnak tartom, hogy hitgyakorlatunk minősített kérdéseiben – és az úrvacsora sákramentumát ide sorolom – próbáljunk meg a reformátusok családjára, egyházunkra általánosan érvényes és gyakorlásra ajánlott álláspontot megfogalmazni. Bízom abban, hogy ez a mostani diskurzus ebben segítséget fog nyújtani. Abban is reménykedem, hogy az itt leírt gondolataim keretétől szolgáló fogalmi társításokat az olvasó nem fogja öncélúnak, erőltetettnek, illetlennek vagy a témához méltatlannak minősíteni. Remélem, hogy rá tudtam világítani arra a szándékra, hogy szeretném a figyelmet felhívni arra, hogy a társadalmi-világi folyamatok működési modelljei bizonyos helyzetekben adhatnak olyan gondolatokat, melyek hasznosíthatók az egyház életében és működésében – ennek speciális formájaként pedig most az úrvacsora sákramentumával való élés formai kereteiről való vélemény kialakításában.

A Húsvét elmúlt, gyülekezeteink egyik része élt a „házi istentisztelet” liturgiájának keretében az úrvacsora vétel lehetőségével, a másik rész lemondott ennek lehetőségéről. Az arányokat nem ismerem, mindkét döntést tiszteletben tartom. Közeledik azonban a Pünkösd, amikor újabb döntést kell hozni. Bár nagy reménységgel vagyok a vírusjárvány miatti veszélyeztetettség fokozatos további csökkenése és megszűnése iránt, a szakemberek szerint azonban az újabb hullámok megakadályozására csak a védettséget biztosító vakcina és a hatékony gyógyszeres kezelés általános hozzáférhetősége esetén lesz lehetőség. A készültséget és korlátozásokat tehát egyelőre fenn kell tartani, de talán hasznos lenne belátható időn belül egy széles teológiai konszenzusra alapozott olyan „fogyasztóvédő minőségbiztosítás” rendelkezésre bocsátása, ami egyértelműen és hosszabb távra eligazít bennünket, presbitereket, gyülekezeti tagokat az úrvacsora sákramentuma kiszolgáltatásának és vételének kérdésében ilyen rendkívüli helyzetekben. Abban bizonyosnak kell lennünk, hogy a legfőbb „minőségbizto-

sító” és híveinek elkötelezett „fogyasztóvédője”, életvédője az értünk életét áldozó és feltámadott Jézus Krisztus. Ha Őt követjük, és útmutatását betartjuk, életünk teljes életté, hasznos életté, bizonyágtevő életté válhat. Hárítsunk el minden emberi akadályt ennek megvalósulása elől. Töltsd be szívünket a pünkösdi remény, és kérjük a Lélek ajándékát hitünk, egységünk erősítésére, és annak őszinte megtapasztalására, hogy Isten kegyelméből lehetünk reformátusok!

„Jövel Szentlélek Úristen, töltsd be szíveinket épen...”

Tóth Viktória

ISTEN ÁLDÓ TENYERÉN A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

2020. március 15-én az abaujvári istentszteleletünk utáni szokásos kávézás közbeni beszélgetésben felmerült, hogy egy időre lehet, hogy ilyen körülmények között nem fogjuk egymást látni. Ezen a vasárnapon a *Csendespercek* áhítatos könyv az Ézsaiás 26. részét vette alapul, amelyet elolvassva ledöbbsentünk a férjemmel: „Eredj, népem, menj be szobádba, és zárd magadra az ajtót! Rejtőzz el egy rövid pillanatra, míg elmúlik az ÚR haragja.” (Ézs 26,20) Ez az Ige is megerősítette, hogy most a visszahúzódásnak a hetei jönnek, és ne lázadozzunk ez ellen, fogadjuk el, amit az Úr mond, és amit az országunk vezetői kérnek.

Mi legyen az istentszteletek helyett?

A következő vasárnaptól nem tartottunk istentszteleletet sem Abaujváron, sem Pányokon, ahol 20 éve hirdetjük a férjemmel együtt az Igét. Az igazat megvallva elsőre egy kicsit sokkolt az a tudat, hogy akkor most mi is lesz. Egyszerűen tudomást veszünk arról, hogy kész, ennyi, amíg nem lehet, addig nem lehet, vagy valamilyen más utat találunk az Ige hirdetésére a gyülekezetünk tagjai felé.

Jó néhány napba telt, míg próbáltuk a helyzetünket alaposan átbeszélve – a gyülekezetek gondnokaival is – egy elfogadható és áldott lehetőséget választani az elmaradt istentszteletek pótlására. Abban biztosak voltunk, hogy nem maradhatnak a gyülekezetek Ige és pásztor nélkül. De akkor hogyan, miként tovább?

Nemcsak helyben mértük fel a helyzetünket, hanem próbáltunk érdeklődni lelkészársainknál, a közösségi médiában, és figyelemmel követtük a zsinati állásfoglalásokat is. De azt mindig is tudtuk, hogy ami működik egy több száz fős városi gyülekezetben, az nem működik egy pár fős, előregedő, kis falusi gyülekezetben. Egyszerűen több helyről jött az az információ, hogy több gyülekezet is online istentszteleletet fog tartani, akár felvételtől, akár élőben közvetítve. Belegondoltam, hogy ha mindenki elárasztja az internetet istentszteletekkel, akkor mi fog ebből kijönni? És azt is átgondoltuk, hogy hány háztartásban van internet a gyülekezeteinkben. Sajnos egy kezünkön meg lehet ezt számolni, hiszen java részben idős gyülekezeti tagjaink vannak. Az online istentszteleleti közvetítésnek hamar pontot tettünk a végére ezzel a ténnyel, így egy olyan formáját választottuk az istentszteletek közlésének, amely csatornát eddig is használtunk, és használunk már 20 éve. Gyülekezeti újságunk, a *Harangszó* ugyanis két évtizede minden hónap első vasárnapján 12 oldalon, nagyobb ünnepeinken 4 oldalon jelenik meg. Ezt az újságot várják, szeretik, olvassák a gyülekezeti tagjaink. A *Harangszó* minden családhoz eljut, hiszen névre szóló matricákkal van ellátva, és eljuttatjuk mindenkihez, ha nem is járna, vagy akkor nem jönne templomba az a család. Elviszik a presbiterek, házigonozók vagy a falugonozókunk.

Azonban tudtuk, hogy a havi egy alkalom most kevés lesz, hiszen a vasárnapi istentszteleteket kell pótolnunk valamilyen formában. Ezért a *Harangszó* más színű külső lappal minden szombaton megjelent egy-egy különszámmal ebben a külön-

leges járványhelyzetben. De mi legyen benne? Ki vigye ki? Hiszem azt, hogy ezekre a kérdésekre is Isten Szentlelke segített válaszolni, így hamar meglett a válasz. A tartalmát illetően az első 4-5 oldalon egy rövidített prédikációval és liturgiával egy teljes vasárnapi istentiszteletet írtunk le. Énekekkel, imádságokkal, prédikációval, áldással. Kértük, hogy vasárnap, amikor a harang megszólal, akkor vegyék elő, és mintha istentiszteleten lennének, olvassuk együtt, énekeljünk, imádkozzunk közösen. A fennmaradó helyen pedig buzdító üzeneteket, hitmélyítő írásokat olvashattak a közösségünk tagjai.

Ki vigye ki? Ez is egyértelmű volt: ha a gyülekezet nem jöhet a templomba, „a lelkészhez”, akkor most a lelkész viszi ki. Megáll minden kapuban, odaadja az újságot, beszélgetnek egy kicsit és továbbmegy. Volt több olyan özvegyasszony is, akik minden szombaton megjegyezték, hogy csak a Tiszteletes úr „nyitja rájuk” az ajtót egész héten. Mennyire várták a szombatot, így bezárva, gyerekek, unokák látogatása nélkül. Ez persze sok-sok időbe került, még ha csak 50-60 háznál kellett is megállni. De ebben a krízishelyzetben amiből Isten sokat adott nekünk, az az idő volt. Így örömmel töltöttük el a szombat délutánokat a kapukban megállva, beszélgetve. Volt olyan idős templomba járó bácsink, aki először azt mondta, hogy neki nem kell az újság, hiszen úgysem látja elolvasni. „Majd felolvassa a gondozója” – volt a férjem válasza. Így is lett, és a következő héten üzent a gondozójával, hogy mikor küld már a Tiszteletes úr megint prédikációt, mert ezek nagyon jók.

IMACSATA térden állva

A Szentlelke Isten különleges módon használt bennünket ebben a nehéz időszakban is, amiért hálát adunk neki most is. Egyik reggel a férjem azzal az ötlettel jött be az irodájából, hogy neki van egy gondolat a szívében, amit hisz, hogy Isten plántált oda. Meg fog fogalmazni egy IMACSATÁ-ra felhívó levelet, miszerint minden este 21.00-kor boruljunk le közösen, felekezeti és nemzetiségi hovatartozás nélkül az élő Úr elé, hiszen most is csak tőle jöhet a megoldás, a betegeknek a gyógyulás, a gyógyítóknak az erő és népünk vezetőinek a bölcs vezetés. Ezt a levelet eljuttattuk több helyre, akik lefordítva más nyelvekre is tovább küldték az ő ismerőseiknek. Közel 3000 ember osztotta meg ezt a bejegyzést a Facebookon, és 12 nyelvre lett lefordítva. A sok visszajelzés között volt olyan is, amelyben egy számunkra ismeretlen osztályfőnök arról számolt be, hogy minden este egy egész felsőtagozatos osztály és családjaik imádkoznak. Mindez pedig úgy történt, hogy valaki mert ráhagyatkozni Isten Szentlelkének vezetésére.

Munkanélküli lelkipásztor reggeli üzenetei a világhálón

Közben meg kell osztanom a kedves olvasókkal azt is, amit a férjem élt meg főleg az első hetekben és húsvét idején. Tudni kell azt, hogy a vasárnapi pányoki és abaújárri felnőtt istentiszteleteket túlnyomó részben ő tartja, míg vele párhuzamosan én a gyermek-istentiszteletet. Hogy mit élt meg, és én hogyan láttam, azt egy gyülekezeteknek eljuttatott kis áhítatos lapon így fogalmaztam meg 2020. április 17-én:

„A lelkésznek a legnehezebb az, amit már több mint egy hónapja élünk meg: be vannak zárva a templomajtók. Nem tud prédikálni, nincs kapcsolata a híveivel, és tehetetlennek érzi magát ebben az egész helyzetben. Sok lelkész online istentiszteletet közvetít az interneten vasárnaponként, vagy leírja a prédikációit, és elolvashatja mindenki a Facebookon. Mi nem ezt tettük, mert tudjuk, hogy a gyülekezeti tagjaink nagy részének nincs internet otthon, és már nem is lesz. A személyes látogatások alkalmával minden héten eljuttatjuk a *Harangszó* különszámát, és egy kicsit beszélget a Tiszteletes úr a ránk bízottakkal. Talán valamit enyhít ez is a veszteségen, a hiányon, de teljesen pótolni nem tudja. (Sajnos én eddig nem tudtam vele tartani, mert már 5 hete küzdök a megfázással, de remélem, hogy hamarosan már együtt mehetünk.)

Az első vasárnap, amikor megszólalt a pányoki harang, és azt az abaújtári parókia udvarára is halljuk mindig, valami különlegeset láttam a Tiszteletes úron: mintha kényszerzubbonyban lenne, és nem engedik oda, ahová eddig mindig olyan szívesen ment. Nem azért, mert kell, nem azért, mert ez a kötelessége, hanem azért, mert ez az életének a része. Az életünknek a része. Aztán következett az abaújtári harang, és akkor már csak azt láttam, hogy Tiszteletes úr küzd, vívódik. Mert már itt szoktak lenni azok, akik kisbusszal érkeznek, lehet őket fogadni, lehet velük beszélgetni, lehet készülni a kávézásra. De most semmi. Se emberek, se beszélgetés. Csak a harang 3 szava, és néma csönd a gyülekezeti teremben. Siralmas ez a helyzet, de hiszük és tudjuk, hogy Isten ezt is a javunkra fogja felhasználni. Arra, hogy otthon, lélekben erősödjünk, magányunkban vagy családjunkban.

Azonban egyik reggel, amikor ránéztem a Facebook oldalra, azt láttam, hogy Tiszteletes Úr írt egy mini prédikációt személyes élettörténetével összekapcsolva. Nagyon tetszett, és sokaknak az interneten. Azóta minden reggel születik egy ilyen »szösszenet« a Szentlélek által. És sokan olvassák, hozzászólnak, megköszönik.

Mivel a testvérek ezt nem tudják elolvasni, ezért most elkezdjük ezeket sokszorosítani, hogy a hét folyamán legyen mit olvasgatni.

Legyen áldás az olvasókon, hogy ezek által is erősödhessünk lélekben!”²²⁷

Ezeket a Facebookon megjelent áhítatokat azóta minden hétvégén kimásoljuk és sokszorosítjuk, és kiosztjuk. Még most is, amikor már lehet istentiszteletet tartanunk.

Gyülekezeti visszajelzések

Mi volt a visszajelzés a látogatásokra, és a gyülekezeti újságra? Voltak olyanok, akik háromszor is végigolvasták ezeket. Egy nőtestvér a Svájcban dolgozó fiának telefonon beolvasta az egész újságot minden héten. Várták az Igét, és vágytak lelki kapaszkodóra. Vágytak arra, hogy a naponta változó helyzetben legyen valami, ami állandó, Aki állandó, és bele lehet kapaszkodni, lehet belőle erőt meríteni. Tudjuk, hogy ezek nem helyettesítették a gyülekezeti alkalmakat, mint ahogy az online istentisztelet sem, de valamit pótol.

²²⁷ Igei gondolatok személyes példákkal – Tóth István által – 2020. 04. 17, Abaújtár.

Együtműködés a szomszéd körzettel

Azoknak pedig, akiknek van internet elérhetőségük, ajánlottuk a göncruszkai, szomszéd gyülekezet online istentiszteletét, hiszen nem csak most, hanem az év többi időszakában is szoros a kapcsolata a két gyülekezeti körzetnek és lelkipásztoraiknak. A szoros kapcsolatnak és a folyamatos kommunikációnak köszönhetően arra jutotunk, hogy osszuk meg egymással azt, amink van. Jelen esetben: az abaújváriaknak van lekvárjuk, a göncruszkaiaknak mézük. Így ebből az ötletből kiindulva minden szombaton a *Harangszó* mellett mindig tudtunk vinni minden családnak egy kis adományt. Vittünk a hetek alatt narancsot, almát, mézet, szájmaszkot és egyéb lelki olvasmányokat. Az utolsó szombati látogatásunk pedig Anyák napjának szombatja volt. Ekkor minden édesanya, nagymama, keresztanya, aki a gyülekezetünkhöz tartozik, kapott egy-egy kézműves gravírozott-festett szívecskét öt különböző Igével ellátva, amelyeket a gyülekezet munkatársai készítettek a Keresztyén Manufakturánkban.

Különleges, de áldott Húsvét

Az idei húsvéti ünnepekör nagyon furcsa és szokatlan volt, de megpróbáltuk különlegessé tenni. Továbbra is kapták a családok az újságot és az adományokat, de szerettük volna, hogy az úrvacsorai közösségben is része legyen azoknak, akik azt igénylik. Ezért Debrecenben készítettünk kis kerámia kelyheket, amelyeket mindenkinek eljuttatunk Nagyszombaton egy kis borral. Nagypéntek délután a gyülekezet közösségi kemencéje be lett fűtve, amelyben kétkilós kenyerek sülték ki. A férjem és az egyik gondnok testvérünk készítette elő ezeket a családonkénti úrvacsorai jegyeket, amelynek alkalomával elhangzott a szereztetési ige és egy imádság is az üres gyülekezeti teremben. Innen indultak útjára az úrvacsorai jegyek. Egy kenyérből és egy borból részesült nálunk minden református húsvét ünnepén. Ha nem is egy térben, de egy időben, egy úrvacsorai jeggyel élhettük meg a közösséget. Elválasztva egymástól, de mégis együtt. Mert a Szentlelken kívül volt más is, ami közös volt: a szent jegyek. A Zsinatunk ajánlását követve a Duna TV-t ajánlottuk mindenkinek, és így több millióan a Kárpát-medencében együtt úrvacsorázhattunk. Nem voltak országhatárok, falak. Különleges volt azt megélni, hogy most minden család egy-egy gyülekezetté alakult át, és részesedhettek a jegyekben. Örömmel és hálával a szívünkben éltük azt meg, hogy kétszer annyian kértek úrvacsorát húsvét ünnepére, mint egyéb alkalmakkor. Sokat gondolkoztunk és imádkoztunk ezen a helyzeten is, de hiszem azt, hogy most ennek volt itt az ideje. Megkellott azt tapasztalnunk a saját bőrünkön, hogy milyen az, hogy valami nincs, hogy még jobban tudjuk értékelni azt, amihez már lehet, hogy hozzászoktunk.

Húsvéti ünnepekörhöz nem csak az istentisztelekek tartoznak hozzá, hanem a családi találkozások is. Ebben a koronavírusos időben ez is elmaradt vagy megritkult. Többnyire városon és távol élő gyermekek és unokák – szeretve féltésből, nem pedig félelemből – nem jöttek haza a szülőkhöz és nagyszülőkhöz. Ezt az úrt próbáltuk azzal áthidalni, hogy amikor a *Harangszók* lettek kiosztva, aki erre vállalkozott, egy telefonos videóüzenetben üzenhetett a messze élő családjainak. Ezeket egy-egy videóüzenetbe összedolgozva közzétettük a közösségi oldalakon, és így eljutott az érin-

tettekhez. Az igazat megvallva, nem lehetett száraz szemmel ezeket végignézni, hiszen volt olyan, aki a Németországban dolgozó gyermekének üzent, és az volt a lényege, hogy reméli, hogy még fognak találkozni.

Gyülekezeteink lelki növekedése

Két évtized alatt sok mindent megél egy gyülekezeti lelkész, és ez így volt, így van a mi esetünkben is. Az első éveink az ismerkedéssel, a gyülekezeti terep feltérképezésével teltek el. Majd 2006-ban jött az első áldásözön, amikor közel negyven fiatal felnőttel együtt egy ProChrist evangélizációt szerveztünk meg az abaújtári kultúrházban. Nyolc estén keresztül műholdas közvetítésben hangzott Németországból az evangélium Európa közel ezer helyszínén egyszerre. Minden este kétszázötven körül volt a megjelentek száma. Ezután még kétszer rendeztük meg ezeket az estéket, és mélyen beleívódtak a fiataljaink lelkébe a lelki üzenetek. Létrejött egy fiatal családos bibliakör, ahol mélyebben is tudtunk az Igével foglalkozni.

Ez volt az alapozás, majd pedig a megmaradt és még itt élő fiatalok közül többen is az utóbbi években eljutottak a református cursillo nevű lelki hitmélyítő hétvégére. Amióta ezeken részt vettek, megélhetjük, hogy tudunk imaközösséget tartani, komoly, Bibliát olvasó, imádkozó gyülekezeti tagjaink, presbitereink, gondnokaink vannak. Istennek adunk hálát értük, akik a járványban is velünk és mellettünk imádkoztak folyamatosan. Ők azok, akik ott állnak az idősebb gyülekezeti tagjaink mellett, és biztatják, próbálják erősíteni őket lelkileg is. Mert ez a járvány mindenkit megviselt, ha nem is testileg, de lelkileg mindenképpen.

Folyamatosan buzdítottuk a gyülekezeti tagjainkat a *Harangszó* hasábjain keresztül is, hogy olvassák a Bibliát, imádkozzanak otthonaikban. Amikor már visszaállt a régen szokásos istentiszteleti rendünk, egy prédikáció is erről szólt: mennyire tudtunk az otthonainkban táplálkozni lelkileg? Mert akinek volt lelki éhsége, az kereste az Úrral való kapcsolatot az elszigeteltségben is. És tudjuk, hogy bezáródott a járvány kezdetén a pányoki és abaújtári templom ajtaja, de kinyílt sok család ajtaja az Úr Jézus előtt. Mert vágytak Rá, az Ő vezetésére, jelenlétére akkor is, amikor közösségben nem lehetett Vele találkozni. Isten megengedte a próbát, amiből megerősödve jöttünk ki sokan, mert nemcsak az egyház, a gyülekezet fontos, hanem az Úr Jézus Krisztus is, akinek mi is fontosak voltunk, hiszen egészen a keresztig ment értünk.

Istenre bízott eredmények

Úgy vélem, hogy egy olyan különleges szituáció állt elő, amikor egy váratlan helyzet váratlan megoldásokat hozott. Nem bírálhatjuk, hogy ez vagy az a jó, vagy jobb. Tennünk kellett azt, amire a Lélek indított. Nincs két egyforma gyülekezet, így nincs két egyforma megoldás sem. Rick Warren a *Céltudatos gyülekezet* című könyvében az ébredésről beszél, amikor a gyülekezeti vezetőket szörfösökhöz hasonlítja, akik az Isten által gerjesztett hullámokat – az ébredés-növekedés hullámaikat – meg kell, hogy „lovagolják”. Ezt éreztem ebben a járványos helyzetben is: kaptunk egy új, szokatlan szituációt, amit ki-ki képességeihez, adottságaihoz, talentumaihoz képest használt ki

az Isten országának építésére. „A jó szándéknál vagy pusztá elkötelezettségnél többre van szükség; éleslátásra, türelemre, hitre, rátermettségre és mindenekelőtt, egyensúlyozásra.”²²⁸ Ezt tettük mi, itt a végeken, Észak-Abaujban.

Hogy melyik volt a sikerebb? Az online istentisztelet, a személyes látogatás vagy a kivárás? Nem tudjuk, és nem is akarjuk tudni, majd odaát kiderül. A mi dolgunk csak szórni a magot, a növekedést majd pedig Isten adja.

Férjemnek és nekem majd' egy évtizede egy Spurgeon-idézet a vezérgondolatunk: Amit teszünk:

- örömmel teszünk,
- imádkozunk érte,
- és Istenre bízunk az eredményt.

Most is ezt tettük, mindent Isten dicsőségére.

²²⁸ WARREN, Rick: *Céltudatos gyülekezet, Növekedés az üzenet és küldetés feláldozása nélkül*, Ford. BOKOR Anikó et al., Debrecen, Új Remény Alapítvány, 2015, 18.

TESTVÉRI BUZDÍTÁS²²⁹

Alulírott református lelkipásztorok úgy véljük, hogy egyházunkban a szent sákramentumaink – a keresztség és úrvacsora – kiszolgáltatása tekintetében is igaz: „*Istennek kell inkább engedni, mint embereknek!*” (Ap.csel. 5,29)

Éppen ezért kiállunk egyházközseinkben az úri szent vacsora eddigiekben is gyakorolt, helyes, azaz ige- és hitvallásszerű felfogása és kiszolgáltatási rendje mellett, abban a tudatban, hogy „*Ami pedig egyébiránt a sáfároknak megkívántatik, az, hogy mindenik hűnek találtsék.*” (1Kor. 4,2)

Hisszük, hogy ha a Jézus Krisztus által, formailag is meghatározott úrvacsorai szertartásba bármilyen módon beépítjük a virtualitást – ami alapvetően idegen az úrvacsorától –, akkor ezzel megrontjuk az úrvacsora Megváltó Urunk által szabott formai rendjét, ezzel pedig megrontjuk helyes kiszolgáltatását.

Álláspontunk szerint az Úr Jézus Krisztus most elvette népétől az igeközpontú összejövetel és az úrvacsorával való helyes élés lehetőségét – de hisszük, hogy ezzel szent céljai vannak! Így például megújulás az Ige tanulmányozásában, hallgatásában, alázatos önvizsgálat, mély bűnbánat, a drága kegyelem megragadása, őszinte megtérés, megújulás a szent életre való törekvésben, és az istentiszteleti és úrvacsorai közösségünk megbecsülésében.

Arra bátorítunk, hogy ezekben erősödve várjunk arra az időre, amikor Istenünk-től visszaadatik nekünk a gyülekezeti istentisztelet és az annak közösségében gyakorolt, Jézus Krisztus akaratának megfelelően gyakorolt sakramentális közösség!

„*Mert csak én tudom, mi a tervem veletek – így szól az Úr: békességet és nem romlást tervezek és reményteljes jövőt adok nektek. Ha segítségül hívtok és állhatatosan imádkoztok hozzám, akkor meghallgatlak titeket*” (Jeremiás 29, 11-12)

2020. április 1.

²²⁹ Az itt közölt nyilatkozat harminc magyarországi református lelkipásztor aláírásával jelent meg, és hűsvét előtt számos internetes honlapon, illetve a közösségi médiában is több helyen, nyilvánosan, korlátozás nélkül elérhetővé vált. Ezek közül véletlenszerűen kiválasztott forrásunk a Gyomaendródi Református Egyház és Szeretotthon honlapja: URL: <https://www.reformatusegyhaz.hu/hirek/testveri-buzditas-az-urvacsoratannal-kapcsolatban-827>. A nyilatkozat fontos részét képezte az „online úrvacsora” körül kibontakozott egyházi diskurzusnak, ezért szerettük volna az aláíró lelkészek csoportjának képviselőjét is megszólaltatni a vitában. Megkeresésünkre eddig választ nem kaptunk, amennyiben azonban az a lap megjelenését követően megérkezik, honlapunkon fogjuk közzétenni. (*A szerk.*)

Fazakas Sándor

**REFLEXIÓ A
REFLEXIÓKRA.
TANULSÁGOK ÉS
MEGFONTOLÁSRA
VÁRÓ
SZEMPONTOK
AZ ONLINE
ISTENTISZTELETEK
KÖRÜLI VITA
KAPCSÁN**

Köszönetet érdemel a *Sárospataki Füzetek* szerkesztőbizottságának kezdeményezése, amellyel teret enged egy olyan teológiai eszmélkedésnek és gyakorlati útkeresésnek, amelyre látszólag a koronavírus okozta rendkívüli helyzet szolgált apropóul. Az istentiszteletek és az egyéb egyházi szolgálatok elé hirtelen feltornyosuló akadály áthidalására tett kísérletek (jelenlét az online térben) valójában csak felszínre hozták, ugyanakkor fel is nagyították azokat a régóta szunnyadó kérdéseinket, hiányosságainkat, amelyek már eddig is több elvi tájékozódásra, teológiai és gyakorlati reflexiókra vártak: az istentisztelet jelentősége, helye és szerepe az egyház életrendjében, a modern tömegtájékoztató eszközökkel és a digitális technika által adott lehetőségekkel való élés mikéntje, az egyház kommunikációjának stílusa, tartalma és minősége, a hagyomány és újítás feszültsége, mindebben a tisztségek szerepe – és nem utolsósorban, a teológiai vita és eszmecsere létjogosultságának kérdése.

Külön köszönöm azokat az írásokat, amelyek a vitaindító tanulmány egy-egy tételére vagy felvetett kérdésére reagáltak, azzal vitába szálltak, újabb szempontokat villantottak fel, vagy továbbgondolásra és további kutatásra érdemes szempontokra irányították rá a figyelmet. Érdemes volt megfigyelni, hogy az egyes korreferensek mit tartottak fontosnak kiemelni a bevezető tanulmány összefüggéséből: nem mindig azt, amit a vitaindító írás szerzője központi kérdésnek vélt, hanem ami a reflektáló tapasztalataival, életkérdéseivel, teológiai meggyőződésével közvetlenül vagy közvetett módon összefügg. De éppen ezért tárulhat fel más-más szempontból nézve az eredeti kérdéskör megközelítésének újabb és újabb dimenziója – az érvek és ellenvélemények indulatmentes ütköztetése csak gazdagíthatja vitakultúránkat, taníthat és mélyítheti teológiai látásunkat. De azokért az írásokért is

hálások lehetünk, amelyek tartalmukat tekintve nem közvetlenül a vitaindító cikkekre reflektáltak, inkább annak kapcsán saját, a karanténidőszakban megélt lelkipásztori gyakorlatról és a gyülekezeti tapasztalatokról számoltak be, vagy testvéregyházak teológiai látásának és praxisának bemutatásával ökumenikus szempontból tágitották horizontunkat. E helyen nem kívánok minden egyes rövidebb vagy hosszabb íráshoz külön-külön hozzászólni. E helyett előbb néhány (1) általánosabb szempontot tartok fontosnak megfogalmazni, majd (2) két konkrét témakörre fókuszálni, amelyek esetén – szerintem – további kutatásra és párbeszédre van szükség ahhoz, hogy egyházi életünk és szolgálatunk kompetensebbnek bizonyuljon olyan korszakban, amelyet sok tekintetben – mint láttuk – a bizonytalanságban¹ és a megbízható mintákra való hivatkozás hiányában való döntések és cselekvések kényszere jellemez.

1.1. Ahhoz nem fér kétség, hogy az evangélium hirdetése és az egyház üzenetének kommunikálása érdekében a modern tömegtájékoztató csatornák és a *digitális média eszközeivel élni kell* – de nem mindegy, hogy hogyan. Legújabb tudományos elemzések egész sora különösen a digitalizálás folyamatát és a digitális média kínáلتa lehetőségeket legalább olyan forradalminak tartja a társadalmi élet átalakulása szempontjából, mint amennyire forradalmi volt a könyvnyomtatás feltalálása, a gőzgép és a robbanómotor, a rádió, az atomenergia vagy a molekuláris biológia és genetik. Igaz, az elemzések többnyire megérkeznek ahhoz a kérdéshez, hogy ennek a „forradalomnak” végső soron milyen *következményei* vannak az *ember életvitelére* és a várható *veszélyek elhárítására* nézve.² Az e füzetben közzé tett beszámolók arról tanúskodnak – mint ahogy azt az utóbbi hetekben nyomon is lehetet követni a közösségi média oldalain –, hogy milyen eltökéltséggel és kreativitással igyekeztek lelkészkollegák áthidalni ezen eszközök segítségével az istentiszteleti alkalmak tartásának és a gyülekezettel való közvetlen kapcsolattartásnak a hiányát. A korábban megszokott komfortzónából kimozdítva hirtelen a digitális média mélyvizében találták magukat a lelkészek és egyházi munkatársak. De a kezdeti bizonytalankodást sok helyen felváltotta a letisztult, a digitális kommunikáció és média világának törvényszerűségeihez alkalmazkodó tartalmak megjelenése – nem feltétlenül olyan időkeretben és stílusban, mint az analóg térben és istentiszteleten, de az evangéliumi üzenet közlése számára mégis adekvát formában. Az egyik korreferátum találóan jegyzi meg s csak egyetérthetünk vele: az internetes megjelenés és kapcsolattartás a gyülekezeti élet és a lelkipásztori szolgálat nagyon fontos előkészítője és kiegészítője lehet, de megfelelő minőségben és formában, bár a templomi környezetet a virtuális tér nem tudja kiváltani (Bódisz A. – a kérdésre még visszatérünk). Tény, hogy a vallásos/egyházi „média-tartalmak” (*content*) megfelelő minőségű, stílusú, formájú és időtartamú

¹ Vö. BECK, Ulrich: *Risikogesellschaft, auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1986.; LUHMANN, Niklas: *Soziologie des Risikos*, Berlin – New York, W. de Gruyter, 1991.; PFLIEDERER, GEORG – SEELE, Peter – MATERN, Harald (hrsg.): *Kapitalismus, eine Religion in der Krise II. Aspekte von Risiko, Vertrauen und Schuld*, Zürich, Pano-Verlag, 2015.

² NASSEHI, Armin: *Muster, Theorie der digitalen Gesellschaft*, München, C.H. Beck Verlag, 2019, 12–15.; Vö. LUPTON, Deborah: *Digital Sociology*, New York, Routledge Publisher, 2015.

megjelenése a jövőben döntő lesz arra nézve, milyen hatékonysággal lesz képes az egyház a digitális korszak eszközeinek segítségével a lelki életet elmélyíteni, az üzenetet hatékonyan átadni, a vallási értelemben keresőket megszólítani.

Ugyanakkor a lelkészek és gyülekezetek eltérő helyzetéből fakadó különbségek és egyenlőtlenségek is megmutatkoztak. Itt nemcsak arról van szó, hogy egyes gyülekezetek esetén a gyülekezeti tagok nagyobb hányada nem mozog a digitális térben, még felhasználói szinten sem; ilyen esetekben a személyes kapcsolattartás hagyományos telefonos formája vagy az írásban elkészített-eljuttatott segédanyagok értékelődtek fel újra. Az egyenlőtlenségek, illetve az esélyegyenlőség hiánya mind az adó, mind pedig a vevő szempontjából kirajzolódott. Az „adó”, illetve a kommunikálni kívánó szempontjából nézve azt láttuk, hogy nagy eltérések tapasztalhatók: a profi szerkesztő stábtól támogatott tartalmak „gyártásától” a saját okostelefon egyszerű használatáig, a helyi kábeltévé műsorától az országos kiterjedésű tévésugárzásig megtalálhatók voltak e különböző kínálatok. E technikai különbségek le is szűkítették, le is szűkítik a kommunikáció hatékonyságát. Ugyanakkor feltevődik a kérdés: ki az, aki közelebb van a lehetőségekhez, és ki az, akinek esélye és anyagi feltételrendszere sincs olyan „tartalmak” létrehozására, amelyeket szeretne, de tehetsége, kompetenciája és fantáziája is lenne hozzá (egy magyarországi vidéki városban például a helyi televízió mindig csak a központi templomból sugárzott vasárnapi istentiszteletet, holott a városban még van jónéhány templom és gyülekezet). A „vevő”, recipiens, illetve felhasználó szempontjából pedig nem feltétlenül azok voltak többségében aktívak a neten, akik a gyülekezet élő istentiszteletein is meghatározó, aktív egyháztagek. Viszont azok esetében, akikhez elért a kínálat, és akik lehívhatták a tartalmakat – éppen a média demokratizáló hatásának szellemében –, „válogathattak” a kínálatokból, összehasonlíthatták a tartalmak minőségét. Meggyőződésem szerint a jövőben koncepcionális és stratégiai kérdés kell legyen egyházunk számára egyrészt a megfelelő minőségű tartalmak előállításának biztosítása és segítése (például képzések, szakmai tanácsolás és koordinálás, illetve többlet források biztosításával, a minőségbiztosítás rendszerének kidolgozásával), másrészt sokkal demokratikusabb viszonyokat kell megcélolni a professzionális kommunikációs lehetőségekhez való hozzáférés terén.³ S akkor még nem szóltunk az adatvédelmi és jogi kérdésekről, amelyek tisztázása elengedhetetlen a digitális média világában, de szintén elsikkadt az elmúlt hetekben.

1.2. Az *érzelmek megnyilvánulása* szintén sajátos kísérő jelensége volt – s ma is az – az istentiszteletek online térbe való kihelyezésének megítélése tekintetében. Itt nemcsak arra kell gondolnunk, hogy milyen érzelmeket válthat ki egy elemző igényű teológiai reflexiósor egy-egy olvasóban, hanem arra a vitára, illetve diszkusszióra is, amely a lelkészek Facebook közösségi platformján nyilvánult meg a karanténidőszak alatt – a húsvét közeledtével szinte elemi erővel –, különösen az úrvacsorával való élés javaslataival kapcsolatosan (lásd ehhez Tóth János gondolatait az „egyházunk falain

³ A média hierarchizáló hatásáról és a kibernetikai kompetenciák tisztázatlanságáról már írtam más helyen, lásd FAZAKAS Sándor: *Vétkezünk... Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében*, Budapest, L'Harmattan, 2017, 217–221.

belül gerjedt nézetkülönbségek” tekintetében). Egyébként több írás kapcsán kitapintható, hogy a szerzők nemcsak a vitaindító előadás téziseire reflektálnak, hanem többnyire arra a sokszor indulatoktól fűtött vitára is, amely az említett platformokon napvilágot látott. Egy harmadik aspektusa is van az érzelmek megnyilvánulásának, amelyre Fekete Ágnes hívja fel a figyelmet: amikor a kiváltott pszichés hatások válnak meghatározó tényezővé az online istentiszteletbe való „bekapcsolódás” és az online módon vagy televíziós sugárzás által segített úrvacsorával való élés utólagos értékelése kapcsán. Amúgy „visszajelzés-hiányos” egyházi kultúránkban akár érthető is azoknak a jelzéseknek a felértékelődése, amelyek közvetett vagy közvetlen formában megerősítésként hatottak az új terepen tájékozódó, eddig nem ismert és nem próbált formákkal kísérletező szolgáltatók számára, az elbizonytalanodásnak amúgy is kézzelfogható légkörében. Viszont úgy gondolom, hogy ennek értékén túl a veszélyekre is figyelniünk kell a józanság jegyében. Egyrészt nyilvánvaló az emberi élet érzelmi meghatározottsága, legyen szó szeretetről, szerelemről, barátságról, örömről vagy éppen az elvégzett és eredményes munka jóleső érzéséről. Ez rendjén is van. Másrészt viszont itt másról (is) van szó: arról, hogy a hamis pátosz vagy lelkesedés, az indulat vagy a moralizálás lehetetlenné teszi a tárgyilagos helyzetelemzést, a diagnózis felállítását, gátolja az érvek mérlegelését, alássa a bizalmat, ugyanakkor erősíti az előítéletet, nem értékeli a belátást, de hangot ad az elvárásnak – így nem a tisztázást szolgálja, sokkal inkább elhamarkodott döntéseknek és azok következményeinek enged teret. A múlt és a közelmúlt ismerete e tekintetben is tanulságul szolgál: láttuk, milyen gyakran játszottak szerepet az érzelmek az egyház lehetőségeinek és mozgásterének megítélése kérdésében, különösen nehéz történelmi időszakok vonatkozásában. Utólag tévesnek bizonyuló személyes vagy közösségi döntések következményeinek kontúrjai kerültek elmosásra a hamis lelkesedés, indokolatlan pátosz vagy emóciók által feltöltött moralizálás által. Meggondolandó, amit Johannes Fischer a következőképpen fogalmaz meg: ahol döntéseink és cselekedeteink megindoklására kerül sor, az emberi élet *emocionális konstitúciójával* van dolgunk, és ez különösen igaz a morál terén. Itt elsősorban nem az emberi élet érzésvilágának ama dimenziójáról van szó, amit akkor érez az ember egyénileg vagy közösségben, amikor megszűnik egy vészhelyzet, leomlik a diktatúra vasfüggönye, s elfog valami eufórikus öröm; sokkal inkább azokról az érzelmileg, indulatok és moralizálás által túlfűtött esetekről van szó, amelyek újabb politikai, társadalmi, gazdasági, s tegyük hozzá, vallási vagy közegyházi igazságtalanságok genezisévé válhatnak, végső konzekvenciáiban pedig áldozatokat követelnek.⁴ Visszatérve immár konkrét esetünkre, a karanténhelyzet istentiszteleti tapasztalatainak megítélésére: az érzelmi viszonyulások nem gátolhatnak meg abban, hogy képesek legyünk értékelni teológiaiailag liturgiai és úrvacsorai örökségünket, etikailag a digitális média kínálta lehetőségeket és gyakorlatilag egy kialakulófélben levő praxist, a jobbitás szándékával (nem megelégedve az általánosító és leegyszerűsítő következtetések levonásával, miszerint egyesek szeretik, mások meg

⁴ Vö. FISCHER, Johannes: *Verstehen statt Begründen, Warum es in der Ethik um mehr als nur um Handlungen geht*, Stuttgart, Kohlhammer Verlag, 2012, 15.

nem szeretik az online istentiszteleteket). Viszont vizsgáljuk meg, hogy döntéseink érzelmi konstitúciója hogyan vezethet el – immár Max Weber-i kategóriákban fogalmazva – valamely érülettől a több felelősségig, legfőképpen pedig az együttérzés és közös teherviselés kultúrájáig, a másik ember által személyesen vagy akár közösen átélt veszteségeink iránti érzékenyséig.

1.3. A következő kérdéskör, amelynek érdemes a referátumok, az egyházi ajánlások, de azon is túl, a kérdés körül kialakult „vita” kapcsán figyelmet szentelni: a *teológiai módszer* kérdése. Tudományos igényű helyzetelemzéstől joggal várható el, hogy a szerző több szempontból közelítse meg témáját, mérlegelje a lehetséges cselekvési opciókat, mutassa be ehhez kapcsolódóan a pro és kontra érveket, s mindezt megfelelő hivatkozásokkal támassza alá. Nos, ahol ez történik – a vitaindító elemzés szándéka szerint is –, ott nem feltétlenül belső ellentmondást kell gyanítani, vagy azt feltételezni (mintegy a 2. pont perspektívájából), mintha a szerző eltökélten ragaszkodna álláspontjához akár ellentmondások árán is. Különösen ott nem, ahol a tanulmány intenciója – lehetséges opciókra, azok hivatkozási alapjaira és következményeire való utalásokon túl – nem a diszkusszió lezárása, hanem sokkal inkább kérdések felnyitása, illetve figyelemfelhívás arra, hogy a vizsgálódás tárgyát képező kérdésben további elemzésekre, közös gondolkodásra van szükség. Külön figyelmet és óvatosságot érdemel viszont az a kérdés, hogy miként kívánjuk felismeréseinket, álláspontunkat megalapozni, s azt egy-egy reformátortól vett idézettel, hitvallási paragrafussal alátámasztani. E téren fokozott körültekintésre van szükségünk, hiszen egy-egy Kálvin- vagy Luther-idézet, zsinatok végzései vagy hitvallási passzusok és a jelen között nemcsak több évszázadnyi időbeli távolság feszül, hanem olyan kulturális különbség is, amelyet a digitális technológia nyújtotta lehetőségeknél semmi nem szemléltet jobban. Pontosabban: a reformátorok és a reformátori hitvallások megnyilatkozásai nem ismerték a ma egyházának aktuális problémáját, nevezetesen a digitális kommunikáció eszközeivel való élés lehetőségét és kényszerét az evangélium kommunikálásának és a hívek pásztorolásának a terén. Éppen ezért a mai kérdések és válaszok keresése kapcsán nem relativizálhatjuk az egykori történelmi és társadalmi keretfeltételeket; ugyanis groteszk értelmezéseket eredményezne minden olyan törekvés, amely az egykori keretfeltételek lehántásától várná az időtálló „örök igazság” s így a ma is aktuális, eligazító üzenet megtalálását a jog, a politika, a média és kommunikáció, valamint az egyházi élet vagy a művelődés számára. Épp az ellenkező irány a járható út: a kora újkor történetének és gondolkodásának értelme – beleértve a reformátorok gondolatainak és a hitvallások kitételeinek értelmét is – akkor nyílik meg és lesz inspiráló a jelen és a jövő számára, ha nem bocsátkozunk rövidzárlatos aktualizálásokba, hanem próbálunk behelyezkedni az akkori világ struktúráiba, és igyekszünk megérteni az egykori döntések és cselekvések motivációit. Ez nem jelenti azt, hogy kétségbe vonnánk egyházunk hitvallásainak normatív funkcióját vagy a reformátori teológia kritikai-korrekciós szerepét a jelenben való tájékozódás számára – de jelzi a követelményt, hogy meg kell vizsgálnunk: milyen szituációra és kihívásra milyen válaszokat adtak az előttünk járók, s e válaszkísérleteknek és meg-

oldáskeresésnek milyen esszenciális tanulsága kristályosodik ki, amely egy újabb történelmi-társadalmi szituációban – mint például ez a mai – relevanciával bírhat, de a saját helyzet mélyreható elemzésével és megoldásra váró kérdéseinek körültekintő reflektálásával. Mert lehet, hogy kapóra jöhetne jelen helyzetünkben például korábbi századok magyar református zsinati végzéseinek citálása arra nézve, hogy a sákramentumok kiszolgáltatása csak az istentisztelet helyéhez kötötten végezhető el,⁵ vagy hogy az úrvacsorai ágendai beszédben (értsd: egyházunk úrvacsoráról szóló tanításából) a más felekezetek teológiai meggyőződésére és egyházi gyakorlatára nézve sértő részeket mellőzni kell.⁶ Nyilván, az ott és akkor érvényes helyzet ismerete nem mellékes: az első esetén a zsinati végzés a főurak ama előjogát kívánta elhárítani, amelynek alapján saját lakhelyükre kívánták rendelni az úrvacsorát a helyi lelkésszel együtt, a második példa már a korabeli egyházpolitikai óvatosságra enged következtetni, amelyet az erősödő ellenreformáció légköre tesz értelmezhetővé. Mindkét példa áthallása saját korunkra kézenfekvő, sőt tetszetős lehetne, kritikátlan ráolvasása saját helyzetünkre mégsem ajánlatos. De ugyanígy a Kálvinra való hivatkozás is fokozottabb körültekintést követel. A vonatkozó kutatások fényében Kálvin úrvacsorataná tekintetében több fázis különböztethető meg, s ezeken belül több hangsúlyváltás⁷ – attól függően, hogy épp a reformáció mely ágához kívánt közeledni, kik voltak vitapartnerei, vagy hol látta a konszenzuseresést megfenekleni. A lutheri értelmezéshez való közeledés és ennek megfelelő fogalomhasználat (pl. *realiter*) éppúgy megtalálható nála, mint a pusztán morális-kommemoratív úrvacsora-értelmezés elutasítása, a „Krisztus az úrvacsora tulajdonképpeni szubsztanciája” hangsúlyozása, vagy éppen az a megállapítás (1555-ben, a Mt 26,27 értelmezése kapcsán), hogy Krisztus akár „külső segédeszköz nélkül” is képes minket részeseivé tenni önmagának. Külön értekezést érdemelne Kálvin sákramentumtanának bemutatása, amely szétfeszítené e reflexió kereteit, de annyit mégis érdemes rögzíteni, hogy minden fejlődés, stádium és hangsúlyváltozás ellenére két szempont *cantus firmus*ként (s nem belső ellentmondásként) vonul végig gondolkodásán: az egyik az úrvacsora mindennemű kisajátításának, *instrumentalizálásának*, rendeltetésétől való elidegenítésének, s minden olyan törekvésnek az *elhárítása*, amely által a szentségek felett diszponálni kíván a még oly hívő ember vagy egyház, Krisztus helyett; a másik pedig az a meggyőződés, hogy *valamennyi értelmezést a megértés* (csak) *egy lehetséges módozata*ként kell látnunk, amely teljes egészében nem meríti ki és nem magyarázza meg az úrvacsora misztériumát. Innen érthető az ő állandó törekvése a konszenzuseresésre, extrém esetekben (pl. kizáróla-

⁵ Egy 1771-es erdélyi zsinat például megállapítja, hogy „az arra választott különös és szent helyeken, úgy a szent sacramentumnak, úri szent vacsorának és a szent keresztségnek kiszolgáltatások is ott légyen, ahol az isteni tisztelet véghez szokott vitetni”. Idézi KOLUMBÁN Vilmos József: *Törvényhozó egyház*, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek* 9, 2002, 75.

⁶ 1781-es széki zsinat végzései. Lásd KOLUMBÁN: i. m., 76.

⁷ Lásd SELDERHUIS, Hermann J. (hrsg.): *Calvin Handbuch*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 345–349.; Vö. GERRISH, Brian Albert: *Grace and Gratitude, The Eucharistic Theology of John Calvin*, Minneapolis, Fortress Press, 1993.; KÜHN, Ulrich: *Sakramente*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, *Handbuch Systematischer Theologie* 11, 1990², 100–130.

gosságigény, kisajátítás esetén) pedig a szenvedélyes elhatárolódásra. Ez a körülmény viszont minket is körültekintő eljárásra és józan-imádságos mérlegelésre kell, hogy figyelmeztessen ott, ahol jelen gyakorlatunkat, általunk helyesnek vélt eljárást vagy a már kialakult rend megváltoztatását kívánjuk Kálvin-idézetekkel alátámasztani. A legitím megoldás sokkal inkább az lehet, ha nem egy-egy idézetbe kapaszkodunk bele, hanem az ő módszerét próbáljuk meg alkalmazni: a kijelentés mélyebb ismeretére való törekvést egyfelől, a saját kontextus körültekintő elemzését másfelől, s e kettő egymásra vonatkoztatását, s ezzel a saját helyzet reflektálását.

1.4. Több korreferátumban, csakúgy, mint az egyházi ajánlásokban és körlevelekben gyakran visszatérő motívum a *szükséghelyzetre* való hivatkozás. Felidézésre kerültek emlékek vagy az egyháztagok emlékezetkulturájában tovább élő történetek arról, milyen erőforrást jelentett például lövészárokban, munkatáborban vagy éppen politikai foglyokként a börtönben élni az úrvacsoravétel lehetőségével. Ezeknek az elbeszéléseknek analógiaként való alkalmazása a koronavírus okozta helyzetre nem problémamentes, hiszen – csakúgy, mint a teológiai módszer kapcsán – egy korábbi szituációban való megoldás még nem feltétlenül legitím megoldás a jelenben, még ha lelkigondozói szempontból érthető is. E helyett sokkal inkább érdemes tisztázni a kérdést: mi tekinthető napjainkban „szükséghelyzetnek”? Annál is inkább fontos e kérdés tisztázása, mert az egyház története során ismerte azokat a helyzeteket, amelyek összefüggésében kivételesen ugyan, de valóban el lehetett tekinteni – legalábbis részlegesen – például a sákramentum rendeltetészerű kiszolgáltatásának hitvallásokban és egyházi rendtartásokban rögzített módjától (pl. szükségkereszttség). Ilyen szükséghelyzetnek minősült a súlyosan beteg, halálközeli állapotban szenvedő, lelki válságot átélő beteg állapota vagy az életveszélyben való kilátástalan helyzet. Ilyen helyzetekben a lélek békéje, a reménységében megrendült ember vigasztalása, a lét és nemlét határán a félelem elhordozásának segítése, illetve mindeközben a Krisztushoz és az ő egyházához való tartozás megerősítése valóban lelkigondozói erővel bírt, s eltekintett vagy könnyített a *recta administratio* feltételrendszerén (lásd haldokló betegek úrvacsorája házi istentisztelet keretében). Ugyanakkor a reformatori teológia – bár tud a hitében megrendült és kísértésekkel vívódó lélek vigasztalásának szükségességéről – magát az úrvacsorával való élést nem tekinti az üdvösség szempontjából elengedhetetlen feltételnek. Annak megítélése, hogy a koronavírus okozta világvárvány okán foganatosított intézkedések és korlátozások (pl. közösségi vallásgyakorlás szünetelése karanténhelyzet miatt) tekinthetők-e objektív szempontból szükséghelyzetnek, a vita tárgyát képezheti. Igazán objektív megítélése talán nincs is, mégis érdemes figyelni – a fenti lelkigondozói szempontokon túl – azokra a társadalomtudományi elemzésekre, amelyek összehasonlító vizsgálat eredményeként inkább krízishelyzetről, komplex katasztrófáról, gazdasági válságról stb. beszélnek.⁸ Nyilván nem zárható ki, hogy egyes esetekben ezt a helyzetet egyesek fokozottabb érzékenységgel, félelemmel vagy lelki elbizonytalanodással élik meg – de általánosan lelki szükséghelyzetről beszélni

⁸ Coronavirus ist eher „Katastrophe als Krise”, *science.orf.at*, 2020. 04. 29. URL: <https://science.orf.at/stories/3200671/> Utolsó letöltés 2020. 06. 28.

talán mégsem helyénvaló. Ha pedig szándékosan kerül fenntartásra a szükséghelyzet érzete és az erre való hivatkozás, feltevődik a kérdés, hogy e kommunikáció mögött vajon milyen egyéb érdekek és szempontok húzódnak meg.

2. A továbbiakban két olyan kérdéskör jelzésére és rövid körvonalazására kerüljön sor, amelyek továbbgondolása – meggyőződésem szerint – elengedhetetlen, nemcsak a vírushelyzet alatt kialakult gyakorlatok visszamenőleges értékelése szempontjából, hanem előre tekintve, az egyház digitális térben való tudatos jelenléte tekintetében is: (a) hogyan tekintünk a *digitális tér* kínálta lehetőségekre *teológiai szempontból*, és (b) milyen nyitott kérdések és problémák merülnek fel az *istentisztelet digitális térben való megélése* számára, különös tekintettel az úrvacsorára?

2.1. Az online tér, illetve a digitális technika által kínált lehetőség tekintetében figyelemre méltó gondolatokat fogalmaz meg Kodácsy Tamás tanulmánya. Kodácsy szintén elismeri, hogy az egyes, illetve egymással párhuzamos házi istentiszteletek önmagukban létjogosultsággal bírnak, online összekapcsolódás vagy vezérlés nélkül is. Az előrelépés útját viszont abban látja, hogy a digitális tér ennél többre ad lehetőséget: nevezetesen arra, hogy különböző földrajzi helyen található hívek online módon részt vehetnek az online módon közvetített, ugyanakkor interakciót biztosító liturgikus eseményben, és összekapcsolódhatnak az istentiszteletre (fizikailag is) egybegyűlt gyülekezet tagjaival. E „kiterjesztett spirituális jelenlé” által, online térben megvalósulhat egy olyan digitális kapcsolat, amely – szerinte – a Szentlélek által megvalósított *unio mystica* számára is keretet biztosíthat. Tény, hogy Kodácsy Tamás gondolatai már jelzik azt, amire e reflexiósor elején is történt utalás, hogy a digitális média lehetőségeivel való élés kapcsán nem egyszerűen arról van szó, hogy az ember egy olyan technológia birtokába jutott, amely által kommunikációs szempontból korábban nem ismert kompetenciára tett szert. Vagyis az online istentisztelet ezáltal nem egyszerűen „csak” közvetítés, kommunikáció egy istentiszteleti eseményről, hanem sajátos (digitális) teret biztosít arra, hogy abban a résztvevők az interaktív és bizonyos érzékszervek által tapasztalt módon (hang és vizuális érzékelés által) az egy gyülekezetté válás érzetét élék meg – annak ellenére, hogy fizikai és földrajzi értelemben nem egy helyen tartózkodnak. Ilyen és hasonló modellel valóban évek óta kísérleteznek radikális demográfiai változások következtében diaszórászituációba jutott egyházak. Például az erdélyi németajkú evangélikusok ún. „hibrid” istentiszteletek által próbálják a Nyugat-Európába kivándorolt egyháztagokat „bekapcsolni” az óhaza, illetve felmenőik egyházközségéből, azaz az ősök templomából sugárzott és interakcióra lehetőséget nyújtó istentiszteleti életbe. Nyugat-európai és tengerentúli testvéregyházaink az ún. „Digital Church” vagy „digitale Kirche” fogalmaival jelzett projektek segítségével keresik a gyülekezetépítés új útjait, ama meggyőződés által vezérelve, hogy az embereket abban a térben kell elérni az evangéliummal, ahol éppen találhatóak – ha a digitális térben, akkor ott. Viszont e projektek és kísérletek számos kérdést nyitnak meg kommunikációelméleti, egyházjogi, vallásfenomenológiai, illetve vallásszociológiai szempontból. A lehetőség alapján ugyanis feltételezhető, hogy

a jövőben számolnunk kell – elvi és gyakorlati szinten – az ún. online gyülekezetekkel. Csak jelzésként néhány az itt felmerülő kérdések sorából: hogy viszonyul egymáshoz az online gyülekezet (ha és amennyiben alakul ilyen) és a parochiális szisztéma? Hogyan értékelhető teológiai és egyházi értelemben az egy lokális gyülekezetben való egyháztagság kritériuma és a vallási tartalmak kínálatából saját ízlés vagy minőségszempontú elvárások függvényében válogató, „továbbkattintó” magatartásforma? Kizárja egymást a kettő, vagy értelmezhető komplementer módon?

A digitális technika által az ember nem csupán új módon uralja kommunikációs lehetőségeit, hanem egy „másik” valóságot konstruál. Vagy ahogyan Bogárdi Szabó István Jaques Ellulra hivatkozva megállapítja: a vizuális „közvetítés létesíti a nézőt”, konstruálja az eseményt, de a tartalom ismételt lehívása/lejátszása esetén „az esemény az eltávolható kép foglya” lesz. Nos, épp ennek a kiterjesztett jelenlétnak és eltávolható eseménynek érdemes további figyelmet szentelni, méghozzá két szempontból: a *digitális tér természete és az istentiszteleti interakció* tekintetében.

2.1.1. Teológiai szempontból egy fontos distinkciót nem spórolhatunk meg: a digitális tér – csak azért, mert nem materiális – önmagában még nem szellemi vagy lelki, főleg teológiai értelemben nem. A digitális tér vagy online tér – André Nusselder filozófus és Lukás Ohly protestáns teológus után szabadon –, „elektronikusan konstruált tér”,⁹ vagyis olyan tér, amely gép (digitális számítástechnikai-elektronikai eszköz) által kerül létrehozásra. A legegyszerűbb módon ezt a jelenséget a számítógépes játékok segítségével lehet leírni: a játék belehelyez engem egy virtuális szférába, de testileg mégiscsak a képernyő és a vezérlő eszköz előtt találok magam. Itt is, ott is én vagyok. A képernyőn valamilyen szinten látom az *alter egó*mat testet öltetni, koordinálok a mozgásomat, kommunikálok, alakíthatom profilomat, sőt fizikai-pszichikai személyiséget meghaladó tulajdonságokkal is felruházom magam (lásd: avatar) – ugyanakkor mégis én vagyok, mert én irányítom a mozgását, cselekvését. Melyik identitásom az igazi? Barátommal együtt ülünk a képernyő előtt, békésen, meghitt hangulatban, talán épp egy szobában – a képernyőn s ezzel a digitális térben viszont egymás ellen harcolunk, versenyt játszunk. Képernyő (és a számítógépes operációs rendszer) nélkül képtelenek lennénk erre a mozgásra, játékra, harcra stb. Ugyanakkor tudjuk: az a másik tér – bár ott is mi vagyunk – mégsem reális tér, mert az áramkimaradás miatt egy pillant alatt összeomolhat ez az egész világ. Mégsem teljesen illúzió, hiszen az abban a térben való akcióra és interakcióra – megfelelő technikai eszközök segítségével – mégiscsak ráhatással vagyunk, és ami ott történik, az visszahat és kihatással van a reális térben való fizikai jelenlétünkre, életminőségünkre, kapcsolatainkra.

Tudom, az online istentiszteletet nem lehet egy síkon kezelni a számítógépes játékok kategóriáival. Mégis, a példa – éppen sarkított jellegénél fogva – alkalmas arra, hogy az online térben kiterjesztett istentiszteleti jelenléttel kapcsolatosan néhány fenntartást, kérdést megfogalmazzunk: melyik valóm az igazi, illetve a hitele-

⁹ Vö. NUSSELDER, André: *Interface Fantasy, A Lacanian Cyborg Ontology*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 2009, 11.; OHLY, Lukás – WELLHÖFER, Catharina: *Ethik in Cyberspace*, Frankfurt a. M., Peter Lang Verlag, *Theologisch-Philosophische Beiträge zu Gegenwartsfragen* 17, 2017, 25.

sebb, az, amelyikkel kezelem a technikai eszközt, vagy pedig az, amely az eszköz által megjelenítésre kerül? Nem kevesebről van itt szó, mint az önazonosságról és annak (re)prezentációjáról. S ha valakiben kétely merülne fel, hogy értelmetlen a felvetés, hisz itt is, ott is ugyanarról a személyről van szó, akkor érdemes eltöprengeni azon, hogy az elektronikus tömegtájékoztató eszközök és a digitális média segítségével nem mentünk-e máris túl messze a tekintetben, hogy magunkról szeretnénk mindig mást, többet és jobbat láttatni, mint amilyenek valójában vagyunk? A stilizált életrajzok és a média által „felépített” egyéniségek világáról máris bőven van tapasztalatunk a politikai és egyházi közélet tekintetében egyaránt. Nem feltételezzük azt, hogy az online istentiszteleteken való részvétel esetén nem „magát hozza” az, aki bekapcsolódik – de amit a digitális tér belőlünk megmutat (vagy amit megmutatunk, mert erre is lehetőségünk van), az mégiscsak töredékesebb ahhoz képest, amit a fizikai jelenlét által lennének képesek nyújtani egymás számára, annak minden pozitív vagy negatív hozadékaival együtt. E kiterjesztett online térben való jelenlét számára a kamera perspektívája a meghatározó: ez közel hoz, felnagyít, ugyanakkor csak egy szegmenst láttat – tehát leszűkíti a valóságot, netalán másként is láttatja, s csak annyit, amennyit én akarok látni és láttatni abból. E tekintetben pedig nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy a kiterjesztett tér és a virtuális összekapcsolódás egy az egyben a reális-fizikai jelenlét meghosszabbítása lenne – bár nem is független tőle.

Tehát a digitális tér – amely a kiterjesztett istentisztelet eseményében való interaktív részvételt lehetővé teszi – nem teljesen reális tér, de nem is csak fikció (hiszen abban is mi vagyunk), mégis, természetét tekintve további elemzésre és diszkusszióra vagyunk ráutalva.

2.1.2. Ezen a ponton az online térben való *interakció természetére* is rá kell kérdeznünk. Helyesen állapítja meg Molnár-Kovács Dorottya, hogy a hagyományos istentiszteleti kommunikáció egyirányú, sokszor hiányzik a rítusból a résztvevők részéről az életjel, nem ad kellő lehetőséget a visszacsatolásra. Vagyis, az interakció hiánya nem az egyirányú televíziós közvetítés vagy az online streamelés által, hanem az offline istentiszteletek világában kezdődik: hagyományos istentiszteleteink kultúrája valóban kevés lehetőséget nyújt a kétirányú kommunikációra; úgy tűnik, az online térben erre több lehetőség van, ugyanakkor az online közvetítésre való rácsatlakozás során is tud anonim maradni a résztvevő. Nem tagadható, hogy az online térben való találkozás (legyen az bibliaóra, oktatási tanóra, konferenciamegbeszélés, testületi határozatok meghozása stb.) rákényszerítheti a résztvevőt a nagyobb aktivitásra. Mégis, úgy érzékelem, hogy a jelen diszkusszió során az interakció fogalmának csak egy szűkebb, kommunikációelméleti értelmezése jut szóhoz. Ugyanis sem teológiai, sem pedig szociálpszichológiai és szociálfilozófiai szempontból nem állítható, hogy az egyazon térben és időben együtt tartózkodó gyülekezeti tagok ne kerülnének interakcióba egymással, még ha nem is jelentkeznék szólásra, nem jeleznek vissza közvetlenül a prédikációra, vagy nincs beépített módja a tetszésnyilvánításnak (mint például színházban a taps, tárgyalóteremben a szavazógomb megnyomása stb.). A valóságos térben való találkozás során viszont a másik arca közvetlenül (s nem képernyő által közvetített módon)

tárul elém – nem tudok kitérni előle, tiszteletet parancsol, arra kötelez, hogy tekintettel legyek a másokra is. A test „beszéde” ugyanabban a térben mindezt fokozza. Nem beszélve arról, hogy az egymás mellett való megállás, a csend s ebben a csendben való együtt figyelés vagy a közösen elmondott hitvallás és imádság a szociális interakciónak mind olyan formái, amelyek eltérnek a visszajelzések általános példáitól, mégis hozzájárulnak ahhoz, hogy az így együtt lévők olyan kölcsönös, kollektív, individuumok feletti entitásban részesüljenek, amely meghaladja az egyén személyes individualitását.¹⁰ (És akkor nem beszéltünk a Szentlélek teremtő, a Krisztus-test realitásában részesítő hatalmáról.) A virtuális térben ez a közvetlenség viszont megszűnik, közvetítetté válik, mégpedig egy konstruált médium által. Ezt a médiumot viszont az egyén már másként uralja, mint a valóságos térben való találkozást, bármikor lekapcsolhatja, több szabadságérzetet erősít fel benne, hisz nem úgy kell tekintettel lenni a másokra, mint egy közvetlen találkozásban, egyazon térben és időben. A kérdés: átgondoltuk-e kellőképpen a digitális (vallási, egyházi) tartalmakkal való élés ilyen irányú következményeit? Nyilván az online térben való jelenlét több szabadsággal jár, a kínálat megválasztásának lehetőségével, másfajta részvételi kultúrával, ugyanakkor vajon képes-e elvezetni az elköteleződésre és szolidaritásvállalásra, az egymás terhét hordozó (Gal 6,2) gyülekezeti valóság értelmében? S ha igen, milyen feltételek mellett? Nyilván tudjuk, ez utóbbi az offline térben is probléma, és több sebből vérzik.

2.2. Végül kerüljön sor még néhány kérdés vagy szempont felvetésére azzal kapcsolatosan, hogy miként viszonyulhat egymáshoz Krisztusnak az úrvacsorában való sakramentális jelenlétében való *részesedés* és az istentisztelet digitális térbe való kiterjesztése? Eddigi tapasztalataink és teológiai ismereteink szerint az úrvacsorával élés feltételezi a testiséget, a testi jelenlétet, azt, hogy a tagok közösen tesznek hitvallást, együtt részesednek a Feltámadott jelenlétében (reális prezenciájában) a Szentlélek ereje által, közösségük lesz Vele és egymással – ugyanabban az időben és térben. Relativizálhatja-e vagy helyettesítheti-e ezt a kritériumot (a fizikai-testi jelenlétet, egy térben és egy időben) az istentisztelet online térbe való kiterjesztése? Vagy másként: hogyan viszonyul egymáshoz a valóságos úrvacsorai közösség és annak audiovizuális ábrázolása, illetve képes-e valamely mimetikus elv és gyakorlat szerint a hívő ember az ábrázolt úrvacsorai aktussal együtt, a kenyér és bor képernyő előtti elfogyasztása által részesedni a Krisztus-test valóságában? Vajon nem kerül túlságosan is elspiritualizált értelmezésre ez utóbbi opció által a *communio sanctorum*ban való részesedés valósága? Vagy még szofisztikáltabban: kiterjeszhető-e az ábrázoláselméletek neoplatonikus felfogása – miszerint az ábrázolás az ábrázolt valóság prezenciájának egy formája – az úrvacsora gyakorlatára, amelynek következtében az ábrázolt úrvacsora jelenvalóvá teszi (netalán helyettesítheti) a reális úrvacsorai részesedés aktusát?

Az igenlő és elutasító érvek hosszú sorát lehetne itt felsorakoztatni, de álljon itt csupán néhány példa, amely továbbgondolkodásra is késztet: az igenlők kedvenc hivatkozása Luther vagy más reformátor megfogalmazása, miszerint sem a Szentlélek

¹⁰ Az interszubbektivitás és szociális identitás kérdéséről az egyházban, valamint a vallási közösség önreflexiójáról részletesebben lásd FAZAKAS: i. m., 165–180.

munkája, sem pedig az istentisztelet ünneplése nem korlátozható egy-egy templom-épületre vagy szakrális tér fizikai korláta közé. A lehetőséget fejcsoválva tekintők viszont úgy tekintenek a képernyő előtti úrvacsorai gyakorlatra, mint amikor a valós templomi környezetben valaki a padban marad, csak nézőként szemléli azt, ami az úrasztala/oltár körül zajlik. Az igenlők az online vezérelt úrvacsora lehetőségével teljesíthetőnek látják a sákramentummal való élés rendeltetészerű megvalósulását: az Ige externitása (kívülről hangzik el a szereztetés krisztusi igéje), a felszentelt és az egyház rendje szerint elhívott szolga szerepe az úrvacsora konzakrálásában, valamint a kenyérnek és bornak mint Krisztus ajándékainak valóságos elfogyasztása (evés) eleendő feltétele – szerintük – az érvényes kommuniónak. Az ellenzők viszont azt kifogásolják, hogy olyan esetben, ahol ki-ki külön-külön saját képernyője előtt, de mások számára mégiscsak anonim módon tesz hitvallást, ahol nem ismerik és nem látják egymást az online térbe bekapcsolódott résztvevők (jobb esetben is csak néhány bekapcsolódott ismerőst a monitoron), ne tegyen úgy az egyház, mintha a résztvevők valamennyien együtt lennének az úrvacsora ünneplő szubjektumai.

Szerintem a probléma gyökere ennél mélyebben van. Az nem kérdés, hogy az evangélium kommunikációja nem redukálható le a gyülekezet istentiszteleti egybegyülekezésének helyszínére, hanem tovább kell, hogy mutasson az élet istentisztelete felé (lásd Róm 12), s ebben a kommunikáció online térbe való kiterjesztésének helye van – az úrvacsorával más a helyzet. Az Ige és a jegy összefüggése és egymásra utaltsága, valamint a maga fizikai-testi-lelki valóságában megtapasztalt közösség (*koinonia*) s ebben való részesedés nem választható el egymástól térben és időben. Luther Augustinusra hivatkozva – az augustinusi sákramentumértelmezést a megigazulástan felől átértelmezve¹¹ – állítja, hogy *verbum accedit ad elementum et fit sacramentum*, azaz: az Ige hozzákapcsolódik a jegyekhez, és így válik sákramentummá. De Kálvin is Augustinusra utal, amikor az úrvacsora titkával kapcsolatosan megjegyzi, hogy a „jelzett dolog [...] neve hozzákapcsolódik a jelképhez”.¹² Közben előre bocsátja, hogy amint Krisztus *úrvacsorai jelenlétét* „a kenyér elemeihez nem kötjük hozzá, sem a kenyérbe nem zárjuk be”, ugyanúgy azt „nem daraboljuk szét több helyre”, illetve ne kössük ehhez a jelenléthez olyan dolgot, „ami nem egyezik az emberi természettel, ami pedig megtörténik, ha végtelennek mondjuk, vagy egyszerre több helyre is odaálítjuk”.¹³ Egyébként – teszi hozzá Kálvin – szívesen elfogad bármit, ami segít jobban kifejtetni az Úr testének és vérének lényegi és valóságos közöltetését. Mi is a jobbra taníttatás alázatával közelítünk e kérdéshez – de ahhoz, hogy a 3. pontban említett módszertani hibába ne essünk, a további vizsgálódás tárgyává kell tennünk a kérdést, jelen esetben az istentisztelet és úrvacsora online térbe való kiterjeszhetőségét.

¹¹ ZUR MÜHLEN, Karl-Heinz: Zur Rezeption der Augustinischen Sakramentsformel „Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum“ in der Theologie Luthers, *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 70. évfolyam, 1973/1, 50–76.; Vö. KÜHN: i. m., 49–61.; JÜNGEL, Eberhard: Sakrament und Repräsentation, in Uő.: *Ganz werden*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, 274–287.

¹² Institutio 4.17.21.

¹³ Uo., 4.17.19.

Jelenleg azonban, mai ismereteink szerint, az Ige és a jegy egy időben és egy térben való összefüggésének feltétele (s ezzel együtt az úrvacsora ünneplésének komplex, egymással összefüggő eseménysora) nem hidalható át egy nem-perszonális médium, akár digitális adathordozó vagy virtuális tér által (mintha nem jelentene problémát az a körülmény, hogy a szerzetési Ige a monitor egyik oldalán, a jegyek a másik oldalán találhatók). Ellenkező esetben éppen azt adnánk fel, amire az úrvacsora rendeltetett: az Ige, a sákramentum és a Krisztus-test valóságában való együttes részesedés összetartozását. Az egyidejűség és a térbeli behatároltság kritériuma e tekintetben nem relativizálható. Azaz, a virtuális tér által közvetített istentisztelet, de legfőképpen az úrvacsorával való élésre ily módon történő törekvés esetén az egyidejűség csak illúzió marad: ez főleg a televíziós sugárzás esetén igaz, de még facebookos élő közvetítés esetén is néhány másodperces késéssel kell számolni. Végképp felborul a helyzet, amikor előre felvett liturgia kerül utólag leadásra vagy lehívásra, és ez alapján próbál úgymond „bekapcsolódní” az egyén vagy hívők egy csoportja az úrvacsorai-istentiszteleti közösségbe... akár nem is egybe. Ilyenkor felvetődik a kérdés: vajon nem valamely kvázi vallásos magatartásforma érhető tetten ott, ahol a bármikor letölthető, újrajátszható, „újra-úrvacsorázó” konstruált valóság által a tér és időnélküliség és időfelettség képzetével játszik az ember? Nem kerül a sákramentummal való élés, vagyis az úrvacsorában való részesedés ajándéka túlságosan is emberi diszpozíció függvényébe, és a „kívülről mondott szó”-nak (felvételtől elhangzó szerzetési ígének) nem tulajdonítunk-e így mágikus erőt, megidézhető és átváltoztató hatalmat s az ily módon megélt sákramentumnak önmagától ható (*ex opere operato*) jelleget? És akkor még nem szóltunk az úrvacsoravétel feltételéről, arról, hogy az úrvacsora hatékonysága és ereje a hit számára nyílik meg, a *promissio* és a *fides* összefüggése értelmében.

Meggyőződésem szerint a fenti kérdések tisztázása és a digitális technológia által biztosított lehetőségek, valamint a velük való élés következményeinek elemzése továbbbi feladatot – közelebről, újfajta *accomodációt* – jelent a teológia és az egyházi élet számára, a digitalizáció világunkat átformáló korszakában. Egy olyan gyakorlat ugyanis, amely nem vagy nem kellőképpen reflektál e kihívásokra, inkább szétszakítja azt a komplex összefüggésrendszert, amely az úrvacsorával való élés biblikus alapjainak feltárására való törekvés, az egyház liturgikus hagyományaihoz történő ragaszkodás során, s ezt szem előtt tartva a folyamatos útkeresés szerint alakult ki, változó idők kontextusában. E helyett ajánlatosabb tudatosítani azt, hogy valóban átmeneti helyzet határán vagyunk, amelynek összefüggésében újra kell gondolni egyházi kommunikációnkat és gyakorlatunkat, de amelynek kapcsán látnunk kell, hogy nem az új műfajok és módszerek alkalmazása lesz az igazán döntő, hanem a kérdés, hogy az Istenről való beszéd – új eszközök és formák segítségével – képes lesz-e megszólítani a mai embert, és hogy képesek leszünk-e bizonyosságot tenni a bibliai-reformátori felismerésről: arról, hogy Isten Országa bennünk és közöttünk van – de nem technikánk függvényében!

Úrasztala

*(Kolozsvár, Belvárosi Egyházközség, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvári Egyházmegye.
Fotó: Tárkányi István Attila)*

TANULMÁNYOK

FÓRIZS ISTVÁN
SZEGVÖLGYI-PÓCSIK ANETT

Házi istentisztelet

(Kolozsvár, Kerekdombi Egyházközség, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvári Egyházmegye)

Fórizs István

HITTANOKTATÁS A TISZÁNINNEN 1952–1956 KÖZÖTT: AZ ELYNOMÁS ÉS A TÚLÉLÉS STRATÉGIÁI

A második világháborút követően az egyre inkább megszilárduló kommunista diktatúra egyik fő programja a vallás és az egyházak felszámolása volt. Az állam ezen törekvésére az egyházak kezdetben az aktív ellenállás módszerével válaszoltak, ami aztán fokozatosan a passzív ellenállás irányába tolódott el. Az 1947–1948 közötti időszak népi demokratikusnak nevezett kormányának célja az állam és az egyház szétválasztása volt, majd az egyre nagyobb hatalmat szerző marxista-ateista pártok ezt a szétválasztást már a „klerikális reakció” elleni harcként értelmezték.¹ A szeparációt követte az egyházi iskolák államosítása, a hittanoktatás ugyanakkor még megmaradt kötelezőnek, de később fakultatívvá tették, és számtalan módon igyekeztek elnyomni azt. Ennek része volt, hogy az iskolaigazgatóknak jelentést kellett írnia a hittanbeíratásokkal kapcsolatban. Jelen tanulmányban ezen jelentések alapján szeretném a hitoktatás 1952–1956 közötti helyzetét bemutatni úgy, hogy abból láthatóvá váljanak a politikai hatalom elnyomó módszerei, valamint az egyháznak az elnyomással szemben alkalmazott túlélési stratégiái is.

Ahhoz, hogy láthatóvá váljon, milyen úton jutunk el az említett jelentésekig, tekintsük át a második világháborút követő években végbemű, az egyházat és különösképpen a hittanoktatást érintő folyamatokat. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek nem pár hét vagy hónap alatt bekövetkező változások voltak. Az egyházak működését a különböző korlátozásokkal fokozatosan kezdték ellehetetleníteni. Ha az eseményeket sorra szeretnénk venni, akkor az 1945. évi földreformmal² kell kezdenünk, amivel az

¹ BALOGH Margit – GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon 1790–2005, Dokumentumok, II. kötet, 1944–2005*, Budapest, História, 2005, 74.

² 1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyá-

egyházak anyagi megélhetése került veszélybe. A református egyház a meglévő 102 ezer kat. holdjából 60 ezer kat. holdat tarthatott meg, az állam pedig évente kárpótlást folyósított a lelkészeknek és az egyházi intézményeknek. A földreform nemcsak az egyes gyülekezeteket, illetve azokon keresztül az ott szolgáló lelkészeket érintette, hanem az oktatási intézményeket is. Az Országos Református Nagygyűlés 1946. november 3-án az egyházi neveléssel kapcsolatban kimondta, hogy az egyház az iskoláéhoz és nevelő munkájának jogához tántoríthatatlanul ragaszkodik. Szükségessé vált, hogy a földreformban elvett birtokok helyett az állam gondoskodjon a kárpótlásról, azért, hogy az egyházi iskolákban végzett oktatási tevékenység színvonala fenntartható legyen.³ Az egyházak múltban gyökerező, kultúrát meghatározó szerepének az alappilére ugyanis az iskola volt. Végül, 1951-ben az egyház kényszerűen lemondott a megmaradt földtulajdonáról is,⁴ és mivel annak hiányában nem volt képes önállóan fenntartani magát, teljesen a hívek adakozásától és az állami támogatástól vált függővé.

Az 1946. évi I. tv. preambuluma kimondta, hogy az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai közé tartozik a vallás szabad gyakorlása.⁵ Következő lépésként az 1947. évi XXXIII. törvény megszüntette a bevett és az elismert felekezetek közötti különbségeket. Az első paragrafus ugyanis kimondja, hogy „mindazokat a különbségeket, amelyek a bevett és a törvényesen elismert vallásfelekezetek jogállása között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennállnak, meg kell szüntetni”.⁶ Eközben folytak a világháború utáni iskolafelújítások, és az év elején a református egyház még az iskolák bővítésén is gondolkozott. A reménykedésnek az Országos Tervhivatal 1947. június 11-én megkezdődő működése vetett véget, a szervezet ugyanis csak olyan helyen adott támogatást az egyházi iskolák újjáépítésére, ahol nem volt állami iskola. Ezzel a döntéssel a felekezeti iskolákat egyértelműen háttérbe szorították.⁷

Az 1948-as évtől még nehezebbé vált az egyház helyzete. Az 1948. évi XXXIII. törvény⁸ értelmében megkezdődött az iskolák államosítása. 6505 iskolát vettek el az egyházaktól, de államosították a kórházakat, árvaházakat, szociális- és nevelő ottho-

ban kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500006>. TV Utolsó letöltés: 2020. 02. 11.

³ BARCZA József – DIENES Dénes (szerk.): *A magyarországi református egyház története 1918-1990, Tanulmányok*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, 89.

⁴ BALOGH – GERGELY: i. m., 75.

⁵ 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600001>. TV Utolsó letöltés: 2020. 02. 10.

⁶ 1947. évi XXXIII. törvénycikk a bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700033>. TV Utolsó letöltés: 2020. 02. 10.

⁷ BARCZA – DIENES: i. m., 89.

⁸ 1948. évi XXXIII. törvénycikk a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában, URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800033>. TV Utolsó letöltés: 2020. 02. 07.

nokat is.⁹ Ezek az intézkedések az egyházak társadalmi szerepét jelentős mértékben korlátozták. A törvény elvette a szülők természetes jogát gyermekeik valláserkölcsi neveltetésére azzal, hogy a gyermekeket ateista iskolába kényszerítette. Az egyházak oktató-nevelő funkciójának támadásával az ateista diktatúra komoly, máig ható károkat okozott. 1948-ig a felekezeti iskolák abszolút többségben voltak az állami és a községi fenntartású iskolákhoz képest. Az egyházak szerepe meghatározó volt az elemi és népoktatásban, a középiskolákban, a tanítóképzésben, éppen ezért az iskolaügyben hatalmi érdekek munkálkodtak.¹⁰

A zsinat felhatalmazása alapján 1948. október 7-én az állam és a református egyház között megtörtént egy egyezmény aláírása. Az egyezmény viszonylagos működési szabadságot biztosított az egyház számára, de ezért cserébe az egyház működésének kereteit az állam nagyon szűkösen határozta meg. Így az állam elismerte és biztosította a vallásszabadságot, garantálta az egyház szabad működését, és az iskolák államosítása ellenére az egyház működési körébe tartozónak tekintette a kötelező iskolai vallásoktatást. Az egyezmény szerint az állam egyetért a szabad egyház szabad államban elvvel. Az megállapodás rögzítette az államosítás után megmaradó oktatási intézményeket is. Ennek ellenére 1952-ben az egyházi vezetés „önként” feladta a maradék iskoláit is, így végül csupán Debrecenben maradt meg egy gimnázium.¹¹

1948-tól tehát a cél nem volt más, mint húsz év alatt felszámolni a vallásosságot és az egyházakat. Ennek egyik módja az egyházak társadalmi bázisának a szétzilálása, amibe beletartozott az ifjúság ateista nevelése is. A terv szerint az állam a tervezett húsz év során az első öt évben folytatja az eddigi anyagi támogatás folyósítását, ezt követően pedig öt évenként 25%-kal csökkenti, a húsz év leteltével pedig teljesen megszűnteti az állami támogatás mértékét.

Bár a kormányzat megígérte, hogy a hittanoktatás továbbra is kötelező marad, ezt az ígéretüket természetesen nem tartották be. Az 1949. évi 5. törvényerejű rendelet kimondta, hogy a vallásoktatás az iskolákban a továbbiakban csupán fakultatív lehet. Ezt a fakultatív hittanoktatást is csak az általános iskolákban és a gimnáziumokban engedélyezték, a többi iskolatípusban nem. Ezzel megindult a harc azért, hogy egyre kevesebb szülő írassa be a gyermekét hittanra.¹²

Következő lépésként 1950. szeptember 15-én megjelent Darvas József vallási és közoktatási miniszter rendelete az iskolai hitoktatás rendjéről, ami az eddigiekhez képest is komolyabb mértékben nehezítette meg a hittanoktatást. A rendelet értelmében hittanórát csak az iskola épületében lehetett tartani, és csak az utolsó tanítási óra után. Osztályozni nem lehetett, és a távolmaradásnak nem lehetett semmiféle következménye. A hitoktatót egyházi javaslatra a megyei, illetve a fővárosi tanács bírta

⁹ HORVÁTH Attila: A vallásszabadság korlátozása és az egyházak üldözése Magyarországon a szovjet típusú diktatúra idején, *Polgári Szemle*, 10. évfolyam, 2014/1-2, URL: https://epa.oszk.hu/00800/00890/00058/EPA00890_polgari_szemle_2014_1-2_586.htm Utolsó letöltés: 2020. 02. 08.

¹⁰ BALOGH – GERGELY: i. m., 76.

¹¹ BALOGH – GERGELY: i. m., 84.

¹² HORVÁTH: i. m.

meg. A megbízás megtagadható és visszavonható volt attól, aki az állam rendelkezéseivel szemben ellenségesen foglalt állást. A hitoktatót a vallásoktatáson kívül egyéb iskolai nevelőmunkával nem lehetett megbízni, nem vehetett részt a tantestület értekezletein, de az iskola épületében is csak a vallásoktatás ideje alatt tartózkodhatott. Munkáját, tanmenetét, óravázlatát szigorúan ellenőrizték, és azért az igazgatót tették felelőssé. A hittanra való beiratkozás minden évben egy meghatározott időpontban történt, lehetőleg olyankor, amikor ütközött a munkaidővel. A beíratáson mindkét szülőnek meg kellett jelennie, és alá kellett írnia a kérelmet. Az iskola igazgatójának jelentenie kellett a beiratkozók számát a megyei tanácsnak, a névsort pedig el kellett küldeni az illetékes egyházi hivatalba.¹³

Az alábbiakban a beiratkozással kapcsolatos jelentések alapján szeretném a hitoktatás 1952–1956 közötti helyzetét bemutatni. A tanulmány forrásául szolgáló iratanyag a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Alsózsolcai Fióklevéltárában található XXIII.237.1. dobozsám alatt, mint az Encsi Járási Tanács Végrehajtóbizottsága Oktatási Osztályának Iratai.¹⁴

Először vegyük sorra az elnyomó módszereket, amelyek közül az első a meggyőzés és a felvilágosítás. A cél az volt, hogy a szülők el se jussanak a beiratkozásig. Volt olyan eset, amikor ezt a helyi politikai erők segítségével érték el: „A vallásoktatásra jelentkezők száma nagy volt, de ezt a számot a Párt és a Községi Tanács segítségével igyekeztünk és sikerült is lemorzsolni.”¹⁵ Más esetben a tanárok voltak azok, akik a családokat megkeresték, hogy lebeszéljék őket a beiratkozásról: „Nevelő testület tagjai családlátogatásaik során a természettudományos nevelésről elbeszélgetve a szülőökkel jó felvilágosító munkát végeztek. A tavalyi 64%-kal szemben 51% a beiratkozottak száma.”¹⁶

A következő esetben, ami Beret községben történt, a tanács és a párt tagjai, valamint az igazgató is részt vett a „felvilágosító munkában”.

„Beret községben a hittanbeíratás lefolyása a rendeletnek megfelelően folyt le. A beírásokkal megbízott pedagógus mind kettő napon a pontos időt betartotta, részéről rendellenesség nem volt.

A községi tanács vezetősége a pártvezetőséggel karöltve meggyőztük a még e téren ingadozó párttagot, aki meg is értette a dolgot és nem íratta be a gyermekét. A szervező munkában részt vett az igazgató tanító is.

A párttagok magatartása általában jó hatást váltott ki a pártonkívüliek felé akik nagytöbbségben szintén tartózkodtak attól hogy a gyermeküket beírassák hittanórákra.

Ellenséges agitációt a községben nem észleltem. Fentiekkel kapcsolatban a meggyőző munka eredményes volt.”¹⁷

¹³ HORVÁTH: i. m.

¹⁴ MNL BAZM Alsózsolcai Fióklevéltár XXXIII.237.1.

¹⁵ Pamlény, 1953. június 27.

¹⁶ Általános Iskola Garadna, 1954. július 8.

¹⁷ Encs, 1955. június 29.

Az ugyanezen a napon keltezett, Hernádvécsére vonatkozó jelentés nagyban megegyezik az előzővel, azonban míg Beret esetben a párttagok elősegítették a párton kívüliek meggyőzését, addig Hernádvécsén épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. Itt a párttagok magatartása miatt a párton kívüliek a meggyőző munka ellenére is ragaszkodtak a hittanra való beíratáshoz. Emellett azt is látjuk, hogy a helyi pap a beíratás előtti napokon a családokat látogatva a szülőket a jelentkezésre biztatta.

„Hernádvécsé községben a hittanbeíratás a rendeletnek megfelelően folyt le. A beíratásokkal megbízott pedagógus mind kettő napon a pontos időt betartotta, részéről rendellenesség nem volt.

A községi tanács vezetősége a pártvezetőséggel karöltve meggyőztük a még e téren ingadozó párttagokat, akik meg is értették a dolgot és sokan nem írárták be gyermeküket.

A szervező munkában nagy segítséget nyújtott az iskola igazgatója is.

Egyes párttagok magatartása általában nem jó hatást váltott ki a párton kívüliek felé, akik ragaszkodtak, hogy gyermekeiket beírassák hittanra.

Ellenséges agitációt a községben nem észleltem, azonban tudomást szereztem arról, hogy a pap járt a házakhoz agitálni, a beíratás előtti napokon.”¹⁸

Abban az esetben, ha nem sikerült a szülőket meggyőzni, próbálták magát a beíratkozást ellehetetleníteni. A beíratkozáshoz a törvény értelmében szükséges volt mindkét szülő és a gyerek jelenléte, de szükség volt egy a beíratkozásról szóló nyilatkozatra is. Ennek a nyilatkozatnak a meg nem léte miatt vagy a formai követelmények hiányossága miatt vált sokszor lehetlenné a hittanra való beíratkozás.¹⁹ Ezek alapján utasították el az összes jelentkezést Büttösön: „A szülők nyilatkozatot nem adtak, a beíratások érvénytelenek.”²⁰

A következő jelentés az Encsi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának az értékelése a hittanbeíratásokkal kapcsolatban. Látható, hogy 1952-ben a járásban a tanulók valamivel több, mint egynegyede jelentkezett hittanoktatásra. Említésre kerül a Párt és a lelkészek tevékenysége is. A jelentés alapján a statisztikát azok a települések rontják leginkább, ahol csak egy felekezet található meg. A jelentésből kitűnik ezen kívül, hogy három olyan település is volt, ahol egyetlen érvényes beíratkozás sem történt. Ezek közé tartozik az előbb említett Büttös település is, ahol az írásbeli nyilatkozat hiánya miatt nem volt sikeres a beíratkozás. Szalaszenden tulajdonképpen ugyanilyen sikerrel tudták ellehetetleníteni a jelentkezést, ahol egyedül a lelkész gyerekeit írárták be hittanra.

¹⁸ Encs, 1955. június 29.

¹⁹ HORVÁTH: i. m.

²⁰ Büttös 1952. június 28. 2. sz. jelentés a vallásoktatásra jelentkezett tanulókról, általános iskolák és általános gimnáziumok részére.

„1. A beiratkozásra az iskolák igazgatói vezetői kellőképpen elő lettek készítve. Agitációs munkájuknak eredménye képen a járásunk területén a beiratkozott 3128 tanuló közül 860 tanuló jelentkezett hitoktatásra, ami megfelel 27,5%-nak. Ellenséges tevékenység annyiban nyilvánult meg, hogy egyes helyeken a lelkész próbált agitációt kifejteni, mely agitációt a nevelők a Párt és a tanács funkcionáriusai segítségével legyőzték. Komolyabb összetűzésre sehol sem került sor.

2. A legmagasabb számot elért iskolák Fancsal 85,5%, Gyagyapáti 90%, Abaúj-devecser 64,5%, Pusztaradvány 63%, Fáj 62,3%. Ezekre a községekre jellemző, hogy egy vallásúak.

A legjobb eredményt elért iskolák Garadna, Novajidrány, Büttös, egyetlen tanuló sem jelentkezett hittanoktatásra. Az első kettőnél az agitációs munka vezetett eredményre az utolsónál pedig, hogy a szülők beakarták íratni ugyan a gyermekeiket de írásbeli nyilatkozat adására nem voltak hajlandók. Jó eredmény mutatkozik meg Szalaszend községben, ahol 175 tanuló közül 1 tanuló, a papnak a gyermeke jelentkezett. Mérán 1,3%, Szemere községben 5,7% volt jelentkezők száma.”²¹

Büttösön a következő év sem tud változást hozni, a beiratkozások továbbra is érvénytelenek, így 65 tanuló esetében nem indult el a hittanoktatás: „A vallásoktatásra jelentkezett szülők sem gyermekeiket, sem az előírt nyilatkozatot nem hozták magukkal. Az ily módon bejelentett 65 tanuló jelentkezése tehát érvénytelennek tekinthető.”²²

Olyan esettel is találkozunk, amikor a nyilatkozatot azért utasították el, mert azon hamis aláírás szerepelt: „A beíratás simán ment. Kivéve 5 esetet, akiknek azonnal megállapítottuk a nyilatkozat hamis aláírását. Ezek új nyilatkozatot kaptak.”²³ Ami az eset kapcsán meglepő, hogy bár a nyilatkozatot nem fogadták el, ráadásul hamisítás történt, a szülők mégis új nyilatkozatot kaptak.

Egy másik alkalommal, Novajidrányban a két napos beíratás során az első napon nem voltak jelentkezők, a második napon pedig a szülők a Miskolcra hozott ívek alapján próbálták a gyerekeiket beíratni. A jelentkezők felét sikerült lebeszélni a beíratásról, de a megmaradt jelentkezők közül sem mindenki felelt meg a feltételeknek: „26-án jelentkező nem volt. 27-én a Miskolcra hozott ívek alapján kb. 35 asszony jött gyermekét beíratni. Ezek felét (kb.) sikerült meggyőzni, a feléből csak 14 gyermek szülője tudta teljesíteni a feltételeket 12 óráig.”²⁴ Valószínűleg az utóbbi esetben is a nyilatkozatokkal lehetett a probléma, de a „meggyőzéssel” együtt ez komoly létszámhiányt eredményezett.

Deteken szintén a hibás nyilatkozat miatt nem sikerült a tanulók közel egyharmadát beíratni: „Hiv.rendelet értelmében jelentem, hogy a hittanbeíratás minden zavaró körülmény nélkül folyt le. Jelen voltak Fonyi elvtárs és Takács elvtárs Encsről.

²¹ Encs, 1952. július 7. Encsi Járási Tanács VB. V. Oktatási és Népművelési csoportja.

²² Büttös, 1953. június 27.

²³ Novajidrány, 1954. július 7.

²⁴ Novajidrány, 1953. június 28.

Beiratkozott 83 várhatóból 69 beírottból 26 tanuló, de 8-nak nem jó volt a nyilatkozata, marad tehát 18 beírott tanuló.”²⁵

Egészen ritkán, de előfordult olyan eset is, amikor a beíratandó gyermek jelenlétének hiánya miatt hiúsul meg a beíratás: „Tanulók számának beírásánál hibás bejegyzés történt mert a szülők száma 6, akik közül van két szülő, akiknek 2 gyermeke van. Beírással kapcsolatban észrevételeim a következők: a hat szülő közül szabályos jelentkezést végzett 2. A négy szülő a nyilatkozatot elhozta ugyan, de a gyermekeik nem voltak jelen.”²⁶

Akadnak olyan esetek is, amikor bár a beíratás megtörtént, mégsem kezdődhetett meg a hittanoktatás. Két olyan jelentést is találunk, melyek szerint a beiratkozottak alacsony létszáma miatt nem tartották meg a hittanórákat. Mindkét jelentés Pamlényből érkezett az Encsi Járási Tanácsra: „Az iskolába beírt tanulók 68%-a jelentkezett hittanra, a jelentkezők között van 5 református gyermek, ezek a múlt évihez hasonlóan előreláthatólag hitoktatót nem kapnak, már most lemorzsoltnak tekinthetők (=12%).”²⁷ Két évvel később a következőt találjuk: „A 16 és 18-as sorszám alatt felvett Sándor István és Jászai Erzsébet tanulók református vallású hittanoktatásra beiratkoztak, mivel csak kettő gyermek, így hitoktatásban nem részesül.”²⁸

Sokkal meglepőbb az az eset, amikor valamilyen oknál fogva maga a lelkész nem tartotta meg a hittanórát: „Iskolánkban ebben az évben hitoktatás még nem volt, bár a lelkész engedélyét megkapta. A hitoktatás elmaradásának oka, hogy a lelkész nem tartja meg.”²⁹

A hittanoktatás ellehetetlenítésének módjai tehát a következők: Először igyekeznek a szülőket „felvilágosítással” meggyőzni a hittanoktatás hátrányairól. Az agitációs munkában részt vesznek az iskola tanárai, igazgatója, valamint a helyi párttagok és a tanácsstagok is. Ha a „felvilágosítás” sikertelen, és valaki eljut a beiratkozásig, akkor a nem megfelelő formai követelmények miatt elutasítják a szülői nyilatkozatot. Hiába van azonban érvényes nyilatkozat, ha a beíratandó gyerek nincs ott a beíratás alkalmával, az eljárás érvénytelen. Végül, ha a beiratkozás sikeres, a hittanoktatás akkor is elmaradhat, ha a község a jelentkezők alacsony létszáma miatt nem kap hittanoktatót, vagy ha az valamiért nem tartja meg az órát.

A következőkben nézzük meg azokat az ellenállási és túlélési stratégiákat, amelyek a helyi közösség tagjai és az egyház alkalmaztak. Azt korábban már láttuk, hogy az állam a maga „felvilágosító” munkájával igyekezett csökkenteni a hittanra beiratkozók számát. Természetesen nemcsak az állam folytatott agitációs munkát, hanem ennek ellenpontjaként a lelkészek, papok is igyekeztek a gyülekezetük tagjait meggyőzni, ezzel pedig a beíratásra ösztönözni. Jellemző volt, hogy a meggyőzéssel

²⁵ Detek, 1956. július 14.

²⁶ Hernádpetri, 1953. június 27.

²⁷ Pamlény, 1954. július 22.

²⁸ Pamlény, 1956. június 28. Kimutatás a pamlényi áll. ált. isk. 1956-57 tanévre beiratkozott hittanoktatásban részesülő tanulókról.

²⁹ Encs, 1953. február 9.

egyidejűleg az egyház igyekezett a híveket felkészíteni a beíratás esetleges buktatóira. Az alábbiakban erre hozok példákat.

Az első ilyen esetben a szomszédos településről érkező lelkész biztatta a helyi lakosokat a beíratkozásra: „Jelentem, hogy községemben a hittan beíratást 27-én déli 12 órakor befejeztem. Az első napon a Csobádról kijött ref. lelkész: Molnár István végig agította a község lakosságát, így a munkánkat megnehezítette. Másnap a járási Pártbizottságról kijött elvtársak a munkámat nagyban elősegítették.”³⁰ Büttösön már nem csak egyszerűen a beíratkozásra biztatott a szomszéd falu hittanoktatója, hanem el is magyarázta a beíratkozás menetét a híveknek: „Jelentem, hogy a beíratás zavartalanul történt. A kányi hitoktató többízben a miséken alaposan kioktatta híveit a beíratás mikéntje felől.”³¹ Pamlényban még ennél is alaposabban jártak el. Amellett, hogy a szülőket részletesen kioktatták, még a nyilatkozathoz egy mintát is kitettek a templom ajtajára, hogy mindenki számára elérhető legyen: „A felhívás mindig a templomban történt. A szülők igen alapos kioktatásokat kaptak a legkisebb részletkérdésekig. A nyilatkozatok formája a templom ajtajára ki volt függesztve.”³² Hasonló módon, Szemerén is egy mintát használhattak a szülők, mivel a nyilatkozatok szövege nagyrészt megegyezett. Emellett pedig a gyerekek voltak azok, akik a még be nem íratkozottakat felkeresték, és próbálták őket meggyőzni: „Közös megállapításunk, hogy a nyilatkozatokra valószínűleg egy hiteles forma járt mintának körbe, hiszen 70%-a teljesen egyező szöveggel készült, csak a nevek voltak mások. A másik pedig, hogy a rendes beíratásra gyerekek jártak házról-házra és küldték azokat, akik nem voltak íratkozni.”³³

Szalaszendrőről egy hosszabb jelentést is olvashatunk, melyben a már említett elnyomó stratégiák mellett az egyház részéről alkalmazott többféle ellenállási stratégia is megjelenik:

„24-én a községben csak református presbitérium tagjai voltak beíratni gyermekeiket, mely létszám a legminimálisabb volt. Azonban látván a hittanbeíratás menetét a községben az este a befejezés után feltételezhető, hogy a klérus szervező munkája nyilvánult meg, mivel másnap reggel a szülők gyermekeiket küldték mindazokhoz, akik még nem írárták be gyermekeiket hittanra. Ezt észelve a községi tanács elnöke, valamint az alapszervezet párttitkára és saját magam elhárítottuk meggyőző munkával. 25-én reggel a klérus munkája ugyancsak megmutakozott, mert a községben a reggeli órákban megjelent motorkerékpárral a novajidrányi róm. kat. pap – bizonyára szervező munkáját fejtette ezen a téren. Konkrétan mi nem tapasztaltuk, mert későn vettük észre, hogy a községben van a dolgozók körében. A párttitkár elvtárs kiment a községbe és a pap ezt észelve kb. 9 órakor elhagyta a községet. 10 óra felé kb. 20-25 szülő jelent meg hittan beíratás céljából az iskolában és ott ezen fők között

³⁰ Abaújdevecser, 1953. június 27.

³¹ Büttös, 1954. július 6.

³² Pamlény, 1954. július 22.

³³ Szemere, 1956. július 5.

jelent volt Lipóczkiné, akinek férje üzemi dolgozó Miskolcon és egyben párttag is legszemtelenebbül és lázító hangon buzdította a tömeget, hogy miért gátolják a hittan beíratást, mikor vallásszabadságot hirdetnek. Mi ezt elhárítottuk és figyelmeztettük négy-hat szemközti, hogy hagyjon fel ezen magatartásával, mert következményei lehetnek. A klérus munkája megnyilvánult abban is, hogy a ref. felekezetű szülőket próbálta volna befolyásolni azzal, hogy aki gyermekét nem íratta be hittanra és jelenleg konfirmálásra fog menni nem fogja megkonfirmálni. Mindezek mellett Szalaszend községben nehéz munka következtében 5,8%-ig nyert a gyermekek beíratása hittanra. Úgy a párt, mint a tanácsi szervek vezetői, valamint az iskola igazgatója kemény szívós és meggyőző munkát fejtett ki a szülők körében, hogy gyermekeiket ne írássák be hitoktatásra. Sok érvénytelen nyilatkozat volt, aminek következtében el kellett küldeni a szülőket a hittanbeíratástól, valamint nagyban elősegítette az a lemorzsolódást, hogy akik az elmúlt évben a hitoktatás jogáról lemondtak és nem írástak be a gyermekeiket az a folyó évben sem írásthatta be.³⁴

Látható, hogy a beiratkozás első napján csak a presbitérium tagjainak gyermekeit írástak be. A második nap a szülők itt is a gyerekeket küldték, hogy a beíratásra ösztönözzék a többi családot. Ugyanezen a napon reggel a novajdrányi római katolikus pap próbálta a beiratkozást segíteni. Ezen próbálkozásoknak lehetett eredménye, hogy a jelentés szerint a szülők – köztük párttagok is – „tömegesen”, mintegy 20-25 fős létszám-ban jelentek meg a beiratkozáskor. A szervező munka ellenére még mindig sok volt az érvénytelen nyilatkozat, ami miatt alacsonyán tudták tartani a jelentkezők létszámát.

Perecsén a pap szintén igyekezett a szülőket meggyőzni, a templom előtt várva őket. A szülők itt is egyszerre jöttek, aminek az lett az eredménye, hogy a gyerekek 62,5%-a beiratkozott hittanra: „Az első nap a beírás megkezdése után fél órával a pap a falu közepén lévő templom előtt állott. Minden beírásra jövő szülővel (egyszerre jöttek) beszélt. Fenyegető hangot hallatva jöttek az iskolába.”³⁵

Ahogy már az utóbbi esetből is látszik, a szülők több esetben egymással egyeztetve, együtt mentek a beiratkozásra, gyakran éppen a templomból. Az ellenállás másik típusa tehát éppen ez a megnyilvánulás lesz. Ezt tapasztalta az iskolaigazgató Kányban az alábbi esetben: „Hittan tanításra az első nap nem jelentkezett senki. Másnap aztán úgy látszik tömeg szervezés volt s minden egyes szülő jött beírni gyermekét. Azonban vagy nyilatkozat, vagy a gyermek nem volt jelen így a jelentkezés érvénytelen. 5 gyermek szülője jött szabály szerint s ezt fogadtam el érvényesnek csak.”³⁶ 38 tanulóból így végül csak 5 iratkozott be, de az esetből látszik, hogy ha többen mennek egyszerre a beiratkozásra, akkor mások is könnyebben csatlakoznak. Szintén Kányból, három évvel későbből származik a következő jelentés:

³⁴ Szalaszend, 1955. június 29.

³⁵ Perecse, 1956. július 2.

³⁶ Kány, 1953. június 22.

„Az elmúlt tanévhez viszonyítva ebben az évben a helybeli gk. pap nagyobb agitációt végzett. A szülőktől tudtam meg, hogy úgy jelentette ki a templomban, hogy aki beiratkozott, vagy nem, mindenkinek neki kell bmondani. El kell menni hozzá. Ha nem írták be azt is be kell mondani miért? [...] A beíratáson megjelenő szülőkön meglátszott, hogy a pap lelki [nem olvasható szó – a szerző] alkalmazott velük szemben. Hiába küldtem ki őket, a tömeg nem mozdult ki. Szinte szervezeten, egyszerre jöttek. Hiába volt négyünk részéről az agitációs meggyőző munka, nem értünk el semmi eredményt. [...] A pap pedig annyira hat reájuk, hogy egymagam kevés vagyok ennek ellensúlyozására. A klérus elleni harcban magok a párttagok sem segítenek, hiszen ők is beíraták gyermeküket hittanra.”³⁷

A szervezethez itt is oda vezetett, hogy az iskolaigazgató semmit nem tudott tenni a beiratkozások ellen. A helyzetét nehezítette, hogy még a párttagok is beíraták a gyereküket hittanra. Kányhoz hasonlóan Gerecsén is együtt mentek a szülők, az eredmény pedig az lett, hogy 24 tanulóból 20 be is iratkozott hittanra: „Jelentem a Csoportvezető Kartársnak, hogy segítséget sem a helyi Tanács, sem a pártszervezettől nem kaptam. A szülők kollektíve jöttek gyermekeiket beírni az első napon. Egyedül képtelen voltam ebben a vallásos faluban érvényesülni.”³⁸

Hasonló volt a helyzet Csenyétén is, ahol a szülők szintén csoportosan mentek a beíratásra, a nyilatkozatuk szövege is egy előre megadott minta alapján készült el. Amivel viszont egyedül az 1954-es évben találkozunk, az az, hogy a pap az iskolaigazgató előtt tudott a beíratkozás időpontjáról, és ki is hirdette azt. Ezt egy újabb ellenállási stratégiának tekinthetjük: „Jelentem, hogy a hittanbeíratások időpontját a templomban jóval előbb kihirdette a pap a mi kiértesítésünk előtt. A beíratás napján a szülők szervezeten, 6-8-as csoportban jöttek a beíratásra. A nyilatkozatok szövege kevés kivétellel egyező, u.i. a felsőgagyi templomajton a pap egy „minta” szöveget függesztett ki.”³⁹ A Litkáról beérkezett jelentésből az is kiderül, hogy a papság már június 20-án tudta a beíratás időpontját, míg az iskolaigazgatók csak június 24-én kapták meg az időpontra vonatkozó rendeletet: „A beíratás nyugodtan folyt le. A református és a katolikus lelkész házakhoz nem járt, de a templomban több ízben felhívták a hívek figyelmét a hittanbeíratásra. A papság már 20-án tudta a beíratás időpontját, az iskolavezetők meg 24-én kapták kézhez a rendeletet.”⁴⁰ Ugyanezt látjuk Fancsalon: „Jelentem továbbiakban, hogy iskolám a hittanbeíratás időpontját később tudta meg 4 nappal, mint ahogy azt már a lelkész körlevél által a templomban kihirdette. Tehát a szülők hamarabb voltak tájékozódva a hittanbeíratás idejéről, mint én...⁴¹ Forrón is előbb tudtak az időpontról: „Jelentem, hogy mi még nem ismertük a hittanbeíratás időpontját, a templom ajtaján már megjelent a részletes hirdetés erre vonatkozólag.”⁴² Arról nincs

³⁷ Kány, 1956. június 28.

³⁸ Gerecse, 1954. június 29.

³⁹ Csenyété, 1954. július 5.

⁴⁰ Litka, 1954. július 5.

⁴¹ Fancsal, 1954. július 6.

⁴² Forró, 1954. július 9.

feljegyzés, hogy hogyan tudhatták meg a papok korábban az időpontokat, de körlevél formájában gondoskodtak arról, hogy más településekre is eljusson az információ.

Ugyanebben az évben, 1954-ben Péter-Pál ünnepét sikerült jól felhasználni a katolikus papoknak a hittanbeíratás melletti mozgósításra. Az ünnep június 29-re esik, és a templomba járó híveknek így időben ki tudták hirdetni az időpontját. Ezt látjuk Alsógagy településen:

„Hogy agitációs munkánknak nem volt meg a kívánt eredménye az azzal magyarázható, hogy községünk vallásos érzületű és minden áron kívánják gyerekeiket hitoktatásban részesíteni. A nagy számban való jelentkezéshez hozzá járult az is, hogy községünk főleg g.kat vallású. A beíratásig 3 ünnep telt el, így módjában volt a papnak 3 nap hirdetni. A lakosságot még tájékoztatta arról is, hogy az iskola igazgatója is ugyan olyan rendelkezést fog kapni, mint ő és nekem kötelességem beírni mindenkit. Annyira jól voltak tájékoztatva a szülők mindenről, az kitűnik abból is, hogy mindig a múlt években reggel egyszerre jött az egész falu, ezzel szemben most csak egyenkint a két napra elosztva a hivatalos idő betartásával jöttek, mintha csak be lettek volna osztva. Előfordult, hogy egyes szülő hamis aláírású nyilatkozatot hozott, de figyelmeztetés után visszament és hozott rendes nyilatkozatot. Iskolánk tanulóinak létszáma 43. Hittanra jelentkezett 29 tanuló, ami 67%-nak felel meg.”⁴³

Az időben megkezdett tájékoztatás miatt történhetett meg az is, hogy Alsógagyon a szülők a korábbi példaktól eltérően nem együttesen, hanem egyenként, de a beíratás két napjára elosztva, folyamatosan jelentek meg. Ennek az lett eredménye, hogy az iskolának több mint kétharmada sikeresen jelentkezett hittanra.

Hernádvécsein hasonló módon panaszkodott az iskolaigazgató az ünnepre: „Jelentem, hogy a hittanbeíratás minden zavaró körülmény nélkül folyt le. Az rontotta el, aki Péter-Pálra tette a beíratást. A pap a szokásos idő (1/2 11) helyett 9 órakor kezdte a misét és utána jöttek a szülők beírtni. A múlt évvel szemben 30-al kevesebben iratkoztak be. A % viszont azért rosszabb, mert tavaly adminisztrációs eszközöket alkalmazva sikerült lemorzsolni.”⁴⁴ Szemerén szintén kihasználta az ünnep adta lehetőségeket, és közvetlenül a templomból indultak el a beíratkozásra:

„Kedvező volt az úgynevezett Péter-Pál ünnep, amikor is kb. 15-en a templomból egyenesen jöttek beírtni, akik már elfelejtették volna. A párttagok közül Madarasi elvtárs megígérte, hogy nem íratja be lányát, azonban a felesége akarata győzött. A nyilatkozatok annak ellenére, hogy a rk. templom bejáratánál pontosan megszógezve néhány napig közszemlére ki volt írva, rendkívül szabálytalanok, azonban nem kukacoskodtam velük. Párton kívül semmi segítséget nem kaptam Petró elvtárssal végeztem a beíratást.”⁴⁵

⁴³ Alsógagy, 1954. július 5.

⁴⁴ Hernádvécse, 1954. július 6.

⁴⁵ Szemere, 1954. július 20.

Találkozunk olyan esetekkel is, amikor a párttagok is beírátták a gyerekeiket, ez pedig konfliktust szült. Detekről a következő jelentést küldték: „27-én 12 óra 2 perckor a beíratás lezárása után jelentkezett Nagy Sándor v.b. tag és mert gyermekét nem írtam be, fenyegetőzött, hogy ő majd megmutatja nekem.”⁴⁶ Csenyétén hasonló esettel találkozunk: A beiratkozottak számát „lehetett volna csökkenteni kettővel, ha Zselinczki András pártvezetőségi tag nem íratta volna be két gyermekét, a felesége egész kikelve jött el az iskolába, hogy szabad vallásgyakorlat van és ezt is a párt engedte meg”.⁴⁷ Felsőgagyon szintén problémát okozott, hogy a párttagok és a tanácstagok közül többen beírátták a gyerekeiket, így aztán a beiratkozottak aránya eléri az 59%-ot: „A tanulók 59%-a van hitoktatásra fölveve. [...] Alacsonyabb százalékot nem tudtunk elérni, dacára minden felvilágosító munkának, amikor a névjegyzék szerint még a párt és tanácstagok közül is többen beírátták gyerekeiket.”⁴⁸

Végül egy összegző jelentést szeretnék idézni, amelyben az eddig módszerek többsége mindkét oldalról fölfedezhető. Az 1954-es évről lévén szó, megtalálható benne a papok korai informáltsága, a nyilatkozatminták használata, az ünnep kihasználása. A másik oldalról megjelenik a tudatos rászervezés az időpontra, az adminisztrációs trükközés, az igazgató és a helyi pártszervezet meggyőző munkája is.

„A hittanbeíratásokkal kapcsolatban járásunk területén zavaró incidensek nem fordultak elő, ilyet az igazgatók sehonnán nem jelentettek. A papok jóval előbb tudták a beíratás időpontját, lefolyását stb.-t, mint mi. A templomajtóra szinte mindenütt kifüggesztették az egyházi körlevelet. A szószékről hirdették háromszor: két vasárnap és Péter-Pál napján. Pamlényban és Alsógagyban úgy hirdette a pap, hogy a beíratás mindenkire kötelező. Egyébként házi agitációt sehol sem észleltek. Méráról, Krasznokvajdáról a pap erre az időre el is utazott. Novajidrányban azok a szülők hangoskodtak, akik hamis nyilatkozatokkal jöttek és az igazgató nem akarta elfogadni. Egyébként érdemlegest igazgatóink nem észleltek.

Legjobb eredményt értek el Szalaszend, Gagybátor, Fulókércs községben. Szalaszenden az első nap senki nem íratta be gyermekét a második nap 15 gyermeket írtattak be. A jó eredmény legfőbb oka az igazgatóval való beszélgetés alapján az, hogy a falu dolgozóinak legnagyobb része az egyház ünnep ellenére is a garadnai csemetekertben dolgoztak aznap napszámért. Gagybátorban a jó eredmény oka, hogy a falu dolgozói a tanács és a pedagógusok közt jó a kapcsolat és nem állnak a klérus befolyása alatt. Fulókércsen az igazgató megtette a kellő intézkedéseket a helyi párt-szervezettől segítséget kapott. Taggyűlésen is megbeszélték, s a jelen volt párt tagok megígérték, hogy példát mutatnak.

A leggyengébb eredményt érték el Forró, Gagyapáti, Percse községben. Ezekben a községekben a 82-80 %-s eredmény abból adódott, hogy előző éven erőszakosan, adminisztrációs machinációval csökkentették le a beíratottak számát. S ennek

⁴⁶ Detek, 1953. június 27.

⁴⁷ Csenyéte, 1955. június 29.

⁴⁸ Felsőgagy, 1956. július 4.

következtében ez éven sok szülő »csak azért is« elv alapján beíratta gyermekét.
Perecsén senki nem adott segítséget a pár napja odahelyezett nevelőnek.⁴⁹

Az ellenállás stratégiáiról tehát elmondható, hogy az egyház a maga részéről igyekezett mindent megtenni, hogy a hittanbeíratások számát növelni tudja. Ehhez első lépésként a szülőket igyekeztek megfelelően tájékoztatni, a megfelelő nyilatkozatmintával ellátni, hogy ne akadjanak fenn a szigorú szabályozáson. A tömegesen megérkező szülők erősítették az egységet, így talán olyanok is csatlakoztak, és beíratták a gyerekeiket, akik egyedül nem mentek volna el ezt megtenni. A lelkészek egymás között is továbbadták az információkat, így fordulhatott elő az, hogy több településen is előbb tudtak a szülők a jelentkezés időpontjáról, mint az iskola igazgatója, aki a beíratást lefolytatta. A tájékoztatás fő színtere a templom volt, ahol az ünnep adta lehetőségeket is kihasználták a papok, ezzel is növelve a beíratkozók létszámát. Több településen is gondot okozott, hogy a párttagok is beíratták a gyerekeiket, aminek hatására a párton kívüliek között is lehetett olyan, aki a beíratás mellett döntött.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kommunista hatalom mindent elkövetett annak érdekében, hogy az egyházak működését lehetetlenné tegye. Az állam ezt a szándékát nem egyik napról a másikra próbálta megvalósítani, hanem egy hosszú, tudatos leépítőmunka részeként. A folyamat során kis lépésekben, különböző jogi szabályozásokkal, kikényszerített egyezményekkel elérte, hogy az egyház stabil közéleti és kulturális szerepe meggyengüljön. Az egyházak leépítésének egyik módja a hittanoktatás ellehetetlenítése volt. Bár a kommunista hatalom terve teljes mértékben nem valósulhatott meg, egyházellenes tevékenységének hatásait, úgy gondolom, ma is érezzük. Azonban az egyház a diktatúra évei alatt is fenn tudott maradni, köszönhetően az előrelátásnak, a folyamatos alkalmazkodásnak. A hittanoktatás helyzetének alakulását megvizsgálva ez jól kimutatható. A forrásokból azonban az is kiderül, hogy ez nem feltétlenül az egyháznak mint szervezetnek a sikere, hanem sokkal inkább az egyes közösségeknek és azok tagjainak az érdeme. Az egyház helyi képviselőinek leleményessége, a kiskapuk megtalálása, az egyének kockázatvállalása volt az, ami az ellenállást, a túlélést sikeressé tette. Tanulmányomban arra próbáltam rávilágítani, hogy az állam akárhogy próbálta az egyházat elnyomni, tönkretenni, a helyi közösségeknek sokszor sikerült valamilyen túlélési stratégiát kidolgozva, a nehézségek ellenére ezt az időszakot is átvészelni.

⁴⁹ Encs, 1954. augusztus 17. Kiértékelő jelentés az 1954/55. évi hittanbeíratással kapcsolatosan.

A bürkösi gyülekezet tagjai istentiszteleten
(Erdélyi Református Egyházkerület, Brassói Egyházmegye. Fotó: Mosztok Mihály)

„Keresnünk kell a nekünk, a mi korunknak megfelelő utat a halálhoz, a halál felfogásához, hogy élni tudjunk a magunk módján.”

(Polcz Alaine)

Szegegyi-Pócsik
Anett
**AZ ÉLET- ÉS
HALÁLFELFOGÁS
SZUBJEKTUMFORMÁLÓ
HATÁSA –
POLCZ ALAINE
ÖREGSÉGGYÖNYVEI**

1. Polcz Alaine utolsó életszakaszról szóló írásai és öregségfogalma

Polcz munkásságát kutatva nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy úttörő szerepet játszott a magyarországi tanatológiai irodalom létrejöttében, és egész gondolkodásmódját, világnézetét meghatározta a halálhoz való viszonya. Szakmai írásaiban szélesebb történelmi, kulturális kontextusban vizsgálódik, ennek hatására láthatóvá válnak a modern, technokrata, civilizatorikus társadalmak szemléletmódja mögött rejlő konstrukciók, a fiatalságkultuszt és a fogyasztói létmódot életre hívó és fenntartó gondolkodási mintázatok. Öregségkönyveiben tanatológiai munkássága önéletrajzi aspektusból válik jelentőssé. Az *Ideje az öregségnek*¹ és a *Nem trappolok tovább*² című naplóbejegyzéseiben arról olvashatunk, hogyan éli meg az utolsó életszakaszt az, aki erről tanított.

Érdekes a naplójegyzetek olvasatába bevonunk a németországi Robert Koch Intézet által az öregségről készített átfogó elemzést,³ amely jól mutatja azt a szemléletmódbeli változást, amely a gerontológiában elkezdődött, és amely Polcz gondolkodásmódját is jellemzi. Az öregségkönyvek elemzésénél látni fogjuk,

¹ POLCZ Alaine: *Ideje az öregségnek*, Pécs, Jelenkor, 2008.

² POLCZ Alaine: *Nem trappolok tovább*, Pécs, Jelenkor, 2008.

³ BÖHM, Karin (Statistisches Bundesamt) – TESCH-RÖMER, Clemens (Deutsches Zentrum für Altersfragen) – ZIESE, Thomas (Robert Koch-Institut) (Hrsg.): *Beiträge zur Gesundheitsberichterstattung des Bundes, Gesundheit und Krankheit im Alter*, Berlin, Robert Koch-Institut, 2009. URL: https://www.rki.de/DE/Content/Gesundheitsmonitoring/Gesundheitsberichterstattung/GBE-DownloadsB/alter_gesundheit.pdf?__blob=publicationFile Utolsó letöltés: 2016. 11. 30.

hogy Polczra ugyanaz a multidiszciplináris szemléletmód jellemző, ami napjaink gerontológiai felfogását is karakterizálja. Polcz ugyanis az időskort kutatva figyelembe veszi annak biológiai, pszichológiai, ideológiai, kulturális és szociológiai meghatározottságát is. Ennek megfelelően az utolsó életszakaszt nem egy stabil és homogén állapotként ábrázolja. Ezt a szemléletmódot tükrözi naplójegyzeteinek megosztása is.

A Robert Koch Intézet által készített elemzés az időskort két szakaszra bontja: 65–85 éves kor között fiatal öregekről (junge Altern), 85 éves kor fölött öreg öregekről (alte Altern), illetve magyar nyelvünk sokrétűségét kihasználva aggkorról beszél. Polcz öregségről szóló írásai szintén két kötetben jelentek meg: *Ideje az öregségnek* című műve nyolcvanéves korától nyolcvannégy éves koráig terjedő naplójegyzeteiből áll, a *Nem trappolok tovább* című naplójegyzetei nyolcvannégy éves korától nyolcvanöt éves korában bekövetkezett haláláig terjedő időszakot ölelik át. Különbséget jelent a két felosztás között, hogy Polcz a periódusokat elsősorban nem az életkorhoz köti, hanem pszichológiai szempontokat helyez előtérbe, és az öregség különböző szakaszainak sajátos célkitűzései alapján határozza meg az egyes szakaszokat. Míg a fiatal öregkor feladatának elsősorban az öregség elfogadását tartja, az aggkor feladatáé már a halálra készülést jelöli meg. Közös jellemzője azonban a kétféle felosztásnak, hogy az utolsó életszakaszt is állandó változásként jelenítik meg, hangsúlyozzák az öregedés folyamatjellegét.

Az erősen individualista, nyugati társadalmakban uralkodó felfogás az öregedés folyamatát a lehetőségek csökkenéseként, hiányaként interpretálja. A Robert Koch Intézet által készített elemzés végén azonban egy lassú szemléletmódbeli váltásról olvashatunk, amely az időskort új lehetőségekkel, új esélyekkel azonosítja, az aktív öregkor képét festi elénk. Polcz túllép a Robert Koch Intézet által készített elemzésben foglaltakon, öregségkönyvei nemcsak az aktív időskorra készítenek fel, hanem a halállal való szembenézésre, a halál fogadására is. Naplójegyzeteit a műfajból adódóan nagyfokú személyesség, vallomásjelleg karakterizálja. A szerző néha bosszankodva, elkeseredve, de legtöbbször humorral számol be testi, szellemi és szociális helyzetének változásáról, és felhívja arra az olvasó figyelmét, hogy „az öregedést is tanulni kell”.⁴ Írásainak elsődleges célja éppen ezért az, hogy saját tapasztalatait megosztva segítsen az útkeresésben, modellt adjon.

2. Az öregség társadalmi megítélésének háttere, a változás lehetősége és ennek szubjektumra gyakorolt hatása (Polcz Alaine: *Ideje az öregségnek*)

Polcz az öregség fogalmát társadalmi konstrukciónak tekinti, amely minden esetben az adott kor és kultúra felfogását tükrözi. Ennek bizonyítékát látja abban, hogy a premodern korban a halál még az élet természetes részének számított. Ezzel együtt az öregség sem volt rejtegetni való vagy legyőzni kívánt állapot. Az archaikus társadalmakban a különböző korosztályok öltözködését és viselkedését szabályozó előíró erejű normák nyilvánvaló határvonalat húztak az egyes életszakaszok közé, és egyértelműen kijelölték az egyén helyét és szerepét a szimbolikus rendben.

⁴ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 103.

„[...] Erdélyben egy negyvenéves asszonynak a lányok már kezitcsokolommal köszöntek. [...] A negyvenesek hosszú ujjú, magas nyakú, sötét ruhákban jártak, barna alapon fehér pöttyökkel, vagy szürkében, feketében – és már alig mozdultak ki otthonról. A lányukat már férjhez adták, mert illet fiatalon szülni”⁵

– olvashatjuk Polcz visszaemlékezésében. Ezzel szemben a posztindusztriális társadalmakban az öregedés egyrészt társadalmi, másrészt orvosi problémaként definiálódik, ami ellen a nyugati civilizáció hadjáratot indított. Christopher Lasch megállapítja, hogy több tudományág, „nevezetesen a genetika, a génmanipuláció és a közösségi gyógyászat azért száll harcba, hogy enyhítse vagy megszüntesse az idő rombolását”.⁶ A cél a halál elkerülése, és a fiatalság meghosszabbítása lett. Ahogyan Polcz fogalmaz, napjaink fejlett társadalmában „nemcsak meghalni nem divatos dolog; már öregnek lenni sem sikk.”⁷ Polcz az öregedéstől és haláltól való rettegés felerősödésében a fogyasztói társadalom jellegzetességeit és napjaink uralkodó szubjektumfelfogását látja visszatükröződni. *Ideje az öregségnek* című naplójegyzeteiben a kognitív mintázatok megváltoztatásának lehetőségét, az öregség megélésének pozitív modelljét tárja elénk.

2.1. A rettegett öregség – A fogyasztói társadalom élet- és halál-szemlélete, szubjektumfelfogása

A posztindusztriális társadalmak öregségről alkotott nézeteit irányító gondolkodási struktúrák kialakulását kutatva Polcz egészen a felvilágosodás korában lezajlott változásokig nyúlik vissza. Tanatológiai témájú írásaiban kiemeli, hogy ez az a korszak, amikor az ember, a megfigyelő egyén került a középpontba, a természettudományos gondolkodás felváltotta a korábbi mágikus-mitikus gondolkodásmódot, kialakult a materialista világnézet, elterjedt a bioredukcionista szemléletmód, elkezdődött az orvosi medicina misztifikálása. Az énközpontú világnézet és a tudományos fejlődés hatására a halál és az öregedés már nem az élet természetes részeként definiálódott, hanem legyőzendő céllá vált. Amikor a tudomány saját határaival szembesült, és szertefoszlott a mindentudás illúziója, a vallás protektív szerepe nélkül egyre nagyobb fokú halálfélelem jellemezte társadalmunkat, ami a halál tabuizálásához vezetett. Polcz arra mutat rá, hogy mindezek hatására „A mai európai gondolkozásban a halál tudata mintha nem érintené az életet. A történelmi gondolkodás, a tudományos haladásba vetett hit és a technikai fejlődés mítosza mintha elfelhőznék azt az egyszerű tényt, hogy mindannyian meghalunk.”⁸ Korunk embere megpróbálja figyelmen kívül hagyni a halál tényét, kiemeli a haldoklókat a társadalomból, és a halottakkal együtt elrejtí. A halál, a haldoklás a kórházakban zajlik, hospitalizáció jellemzi társadalmunkat. Polcz az erősen individualista nyugati társadalmak haláltagadásával szemben a halállal való szembenézés fontosságát hangsúlyozza: „Legyen az elképzelés a halálról

⁵ Uo., 49.

⁶ LASCH, Christopher: *Az önimádat társadalma*, Ford. BÉKÉS Pál, Budapest, Európa, 1996, 329.

⁷ POLCZ: *Ideje a meghalásnak*, Budapest, Pont, 2001, 43–44.

⁸ Uo., 43.

bármilyen, ez emeli ki a növényi, állati szint mélyéből, fordítja a jövő felé, és teszi felelőssé az életért, az élete tetteiért az embert.”⁹

Polcz halálról alkotott elképzelésében keresztény szemléletmódja tükröződik viszsza. Dualista szubjektumfelfogás jellemzi, a testtől különállónak tartja a lelket. Ennek köszönhetően, amikor halálról beszél, akkor minden esetben csak a test halálát érti ez alatt. „Én azt gondolom a halállal kapcsolatban, hogy a test visszakerül a nagy körforgásba, a kozmoszba, átkerül az ásványi, a növényi létbe, előbb utóbb megint az emberi létbe, századok nem számítanak, a lélek pedig tovább él.”¹⁰ A halált tulajdonképpen test és lélek elválásának tartja; nem az élet végének tekinti, hanem átlépésnek, a két világ közötti összekötő kapunak. Sokáig a keresztény vallás a halállal kapcsolatban teljes egészében a túlvilági létre koncentrált. Azonban itt is bekövetkezett egy szemléletváltás: „A halál megváltoztathatatlan és elkerülhetetlen, de viszonyunk a halálhoz nem, és ez többek között azért fontos, mert a halálhoz való viszonyulás szabja meg az életünket.”¹¹ Ennek a gondolkodásbeli változásnak óriási szerepe van, hiszen a halál már nem egyszerűen a transzcendens lét kapuja, hanem az emberi élet olyan tapasztalata, amely meghatározza életfelfogásunkat.

Ezen a ponton érintkezik egymással az egzisztencialista filozófia és Polcz halál-felfogása. Habár az egzisztencialista filozófia irányzataira¹² monista emberkép jellemző, és képviselői a halált az ember teljes megszűnésével azonosítják, a lét értelmére vonatkozó kérdés kulcsát az irányzat alkotói is a halál értelmére vonatkozó kérdésben találják meg. A halált az egzisztencialista filozófia képviselői az élet belső, formaképző elemévé változtatták, amely megadja a helyes útirányt és célt az életben. Heidegger mindezen túl a halált az élet egzisztencialista *a priori*-jává tette. A halálhoz viszonyuló lét alapját a halálba való előrefutásban jelöli meg, amikor a saját halál gondolatát komolyan anticipálja a szubjektum, a személyes vég végső pontjáig fut előre, majd a saját halál gondolata visszaható erőként segíti élete értelemmel teli megformálásában.¹³ A halálhoz való hozzáállásban az elfedés, menekülés esetét, és a halál szabad elfogadását különböztetik meg egymástól az irányzat képviselői. Sem a halál kirekesztése esetén nem beszélhetünk hiteles halálról, sem akkor, ha a kettős irányú mozgás nem jön létre, vagyis előrefutunk saját halálunkig, de ez nem jár együtt a személyes és minőségi életmegformálással. A halál így az emberi létezés konstituáló alapjává vált.

Teljesen más szempontból közelít a halálhoz Foucault, aki a klinikai orvoslás kialakulását vizsgálva azt írja: „a halál elhelyezéséből az orvosi gondolkodásban született meg az az orvostudomány, amely az egyén tudományának vallja magát. És általában, az egyéniség élménye a modern kultúrában talán éppen a halál élményével függ össze

⁹ Uo., 31.

¹⁰ BEER Miklós – POLCZ Alaine – SAJGÓ Szabolcs: *Élet, hit, lélek*, Budapest, Éghajlat, 139.

¹¹ POLCZ Alaine: *Segítenek a rítusok*, in ANGYAL Eleonóra – POLCZ Alaine (szerk.): *Letakart tükrök*, Budapest, Helikon, 2001, 117.

¹² CSEJTEI Dezső: *Filozófiai metszetek a halálról, A halál metamorfózisai a 19.-20. századi élet- és egzisztencialfilozófiákban*, Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor, 2002.

¹³ HEIDEGGER, Martin: *Lét és Idő*, Ford. VÁJDA Mihály, Budapest, Gondolat, 1989.

[...]; az egyén ennek köszönheti értelmét, amely túlmutat rajta.”¹⁴ Az előbbiekhöz hasonlóan ebben a gondolatmenetben is a halálfenomén életmeghatározó tényezővé táguul. Közös pont tehát a keresztény vallás, az egzisztencialista filozófia és a klinikai orvoslás felfogásában, hogy egyaránt kiemelt szerepet tulajdonítanak a halálnak. Minden esetben a halál adja meg azt a perspektívát, amelynek hatására az egyén élete önmaga létén túlmutató értelmet nyer.

A halállal való szembenezés hiánya következőképpen az önmagára visszahajló létezéshez vezet, ahol csak az én jólléte számít. Kialakul a korunk társadalmára jellemző, csak a jelenre koncentráló, az én élvezetét középpontba állító életszemlélet. Aho- gyan Polcz fogalmaz: „mindent szabad, túlteng az én.”¹⁵ A korlátlan individualizmus következtében: „nem törődünk a gyerekekkel, mert nincs időnk, [...] a »mindent megadok a gyerekeknek« mentalitás az uralkodó. [...] Leszakadt az ágy a szerelemről, a szerelem a hűségről, az alkalmazkodásról, a kitartásról, a felelősségvállalásról, a szolgálatvállalásról.”¹⁶ Az önmegvalósítás mindenek fölé helyezése, a korlátlan szabadság megmutatkozik mind a szerelemfelfogás változásában, mind a szülő-gyerek kapcsolatban. Az én élvezetét középpontba állító életszemlélet nem teszi lehetővé, hogy az egyén alárendelje önmagát egy magasabb rendű eszmének, vagy azonosuljon a közvetlen érdekein túlmutató értékekkel, célokkal. A szeretet, az érzelmi elköteleződés az én élvezetét gátló tényezővé vált. Polcz az egyre fokozódó individualizmus személyiséget romboló hatására figyelmeztet: „A mai élet a fiatalok szempontjából katasztrofális: mindent szabad. Ez pedig tévedés, mert a teljes határtalanság, a teljes szabadság éppenhogy bizonytalanságot, szorongást kelt. A személyiséget nem fejleszti, hanem hagyja torzulni.”¹⁷ Christopher Lasch korunk uralkodó személyiségszerkezetének tartja az „önimádó személyiséget”, aki mindenek fölé helyezi az önmegvalósítást, tagadja a múlt értékeit, lerombol minden hagyományt, nem érdekli a jövő, csak a jelennek él, korlátlan szabadságból adódó bizonytalanságát pedig úgy győzi le, hogy másoktól várja énjének igazolását. „Arra van szüksége, hogy imádják szépségéért, bájáért, hírnevéért vagy hatalmáért – olyan tulajdonságokért, amik idővel rendszerint elenyésznek.”¹⁸ A kapcsolatokban az önábrázolás lehetőségét keresi. A világ tükör számára, és csak annyiban érdekli, amennyiben őt tükrözi.

Az erős érzelmi kötődések és a célok hiánya miatt meghatározó létélménnyé vált a kiüresedettség és a céltalanság érzete. Az én kultusza, a csak a jelenre koncentrá- ló hedonista életszemlélet jó alapot biztosított a tömegtermelésre épülő fogyasztói társadalom létrejöttéhez. A fogyasztás propagandája a „modern élet lelki sivárságát veszi célba, és gyógymódként a fogyasztást ajánlja.”¹⁹ Korunk társadalma azt sugallja,

¹⁴ FOUCAULT, Michel: *Elmebetegség és pszichológia, A klinikai orvoslás születése*, Ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Budapest, Corvina, 2000, 319.

¹⁵ BEER – POLCZ – SAJGÓ: i. m., 156.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ LASCH: i. m., 334.

¹⁹ Uo., 124.

hogy a boldogság, az elégedettség az anyagi javak halmozásával érhető el, az önimádó ösztönzések felerősítésére törekszik. Jól szemlélteti ezt a változást Polcz azzal, hogy mi volt régen, és mi kerül ma a települések középpontjába: „És ami a »centrumban« van, az fontos. A poliszban az agora, a középkorban a templom-temető, ma az üzleti élet van a középpontban, üzletek, boltok, bankok és vendéglők, presszók.”²⁰

Prisching²¹ a posztindusztriális, fogyasztói társadalmat vizsgálva arra figyel fel, hogy a 20. században a vásárlás már önmagunk megteremtésének nélkülözhetetlen eszközévé vált. A fogyasztásra kommunikációs eszközként tekint, amit az emberek identitásuk szimbolikus megjelenítése érdekében vesznek igénybe. Véleménye szerint nem a belső tulajdonságok képzik önazonosságunk alapját, hanem a külsődleges anyagok, kellékek. „Megváltozott a fogyasztás jelentése, mely ma már nem csak a vásárlásról, élvezetről és birtoklásról szól. A fogyasztás elsősorban önmagunk létrehozását jelenti [...]”²² Találón alakítja át a felvilágosodás jelmondatának számító „Gondolkodom, tehát vagyok.” kijelentést, amely korunk társadalmában így hangzik: „Vásárolok, tehát vagyok.”²³

Mivel korunk nem szereti a rögzített mintákat, a dinamikus, változó, egyedi szelfkonstrukció érdekében folyamatosan vásárolnunk kell. A multiopciós társadalom alapja az opciók növekedése és dinamikája, amely a választási lehetőségek növekedésével azt ígéri az embernek, hogy minden lehetséges – az önimádó személyiség pedig mindent akar és azonnal. Cselekvési és gondolkodási mintázatok sokszínűségéből választhat az egyén, hogy létrehozza saját, egyedi, mindenkitől különböző szelfkonstrukcióját. Prisching arra a kettősségre figyel fel, miszerint a 20. századi társadalomtudományok a modernitást egy formalizált, atomizált technikai gépezettel azonosították, amelyben minden ember egyforma, felcserélhető egymással, nem dönthet szabadon. Az önteremtés, az egyedi szelfkonstrukció megalkotása azonban éppen a társadalom által felkínált sokféle lehetőség közüli választásra épül. Prisching tanulmányában az uniformizálódás és a sokféleség ellentétét a *kétdimenziós fogyasztói társadalom* fogalmának bevezetésével oldja fel, amely két elvet követ: a pénzszerzés és az öröm elvét. A fogyasztás az önmegvalósítás kulcsa, ahhoz viszont, hogy fogyasztó legyek, szükségem van jövedelemre, tehát be kell állni a munka világába, az egyforma, uniformizált emberi gépek közé. Mindez összefügg Lasch gondolatmenetével, aki szintén megfogalmazza, hogy „dolgozni azért kell, hogy részesülhessünk a fogyasztás gyümölcseiből.”²⁴

Polcz arra figyelmeztet, hogy a fogyasztást középpontba állító életszemlélet a halál távlatából nézve értelmetlennek bizonyul, és „*A mai fiatalok nem gondolnak arra, hogy*

²⁰ POLCZ: *Ideje a meghalásnak*, 20.

²¹ PRISCHING, Manfred: „Vásárolok, tehát vagyok”, A személy a kapitalizmusban, Ford. BERGER VIKTOR, *Fordulat*, 4. évfolyam, 2011/3, 72–96. URL: http://fordulat.net/pdf/15/F15_prisching.pdf Utolsó letöltés: 2019. 03. 04.

²² Uo., 82. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

²³ Uo., 73.

²⁴ LASCH: i. m., 124.

a koporsónak nincs csomagtartója.²⁵ Žižek tézise szerint a hedonista individualizmus, a fogyasztóvá váló szubjektum a társadalmi valóságunkat strukturáló ideológia működésének következménye. Ha változtatni akarunk a valóságon, azokon a képzeteken kell változtatnunk, melyek lehetővé teszik, hogy beilleszkedjünk ebbe a valóságba.²⁶ A következőkben azt követhetjük nyomon, hogyan írja át Polcz a gondolkodásunkat irányító ideológiák megváltoztatásával korunk civilizatórikus modernségének öregségről alkotott felfogását.

2.2. Az uralkodó testpolitika egészség- és szépségfogalmának újragondolása, és ennek hatása az öregségről alkotott nézetekre

A posztindusztriális társadalmakban a koherens, stabil identitás megkérdőjeleződésével középpontba került az emberi test és a vizuális médiumok által testről közvetített képi reprezentáció. P. Müller Péter rámutat Foucault *Felügyelet és büntetés* műve kapcsán, hogy a középkori kínhalált felváltó börtönbüntetés „egy új testpolitika kezdete, egy olyan – máig tartó – korszaké, amely a test aprólékos ellenőrzésére, dresszírozására, kényszer alá rendelésére épül.”²⁷ A test a 19. század elejére már nem a megtorlás terepe, hanem a fegyelmezés eszköze. A fegyelmezett testek folyamatos ellenőrzéséhez a mindent látó és megfigyelés tárgyává tevő tekintet uralma szükséges. A mindent behálózó és ellenőrző hatalom alapja a modern orvosi tekintet megszületésével jött létre. Az orvostudomány és a technikai fejlődésbe vetett hit segítségével „Az orvosok megteremtették a rendszeres ellenőrzés kultuszát – e vizsgálatokat ismét csak kamerákkal és egyéb rögzítőeszközökkel végzik –, s így beleplántálták betegeikbe, hogy az egészség az állandó figyelem és a tünetek korai felfedezésének függvénye, amit a gyógyászati technikának igazolnia kell.”²⁸ A páciens akkor érzi magát biztonságban, ha a képek, diagramok, statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy egészséges. A terapeutikus szemlélet hatására az egyén folyamatosan kutatja magán az öregség, betegség jeleit. Ez alól Polcz sem kivétel, aki a társadalom engedelmes tagjaként rendszeresen jár kontrollra, és folyamatosan önreflektív megjegyzésekben konstatálja testi, szellemi változásait: „[...] Vázsolóban meglátogatom a – hogy is hívják őket? – barátaimat. Nominális amnézia. Látom a mozdulatukat, az arcukat, a házukat. Mindent tudok, csak a nevüket nem. Ez az öregség.”²⁹ Tehát már nem csupán a hatalom figyeli a testet, hanem a test birtoklója is a folyamatos önmegfigyelés állapotában van. „A képi diagnosztika (mikroszkóp, röntgen) elterjedése a patológiában, a film alkalmazása a klinikai didaktikumban ugyancsak a beteg test képeinek széleskörű nyilvánosság-

²⁵ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 71. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

²⁶ Írja ŽIŽEK, Slavoj: *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso Books, 1989. című könyvére hivatkozva SZIGETI Attila: A Valós fantáziapótlékai, Slavoj Žižek és az ideológia pszichoanalitikus filozófiája, *Erdélyi Múzeum*, 77. kötet, 2015/4, 39. URL:https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/29303/EME_EM_2015-4_004_SzigetiAttila_ValosFantaziapotlekai.pdf?sequence=1&isAllowed=y Utolsó letöltés: 2019. 03. 04.

²⁷ P. MÜLLER Péter: *Test és teatralitás*, Budapest, Balassi, 2009, 47.

²⁸ LASCH: i. m., 85.

²⁹ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 53.

gát tette lehetővé.³⁰ A betegség beazonosításában így már nemcsak az egészségügyi szakemberek vesznek részt, hanem a család, a barátok, a munkahelyi környezet is. A folyamatos megfigyeltség tehát társadalmi valósággá vált, a testek szüntelen ellenőrzésének és fegyelmezésének rendszerét az egészségért mint legfőbb jóért folytatott küzdelem legalizálja. Az egészségről szóló diskurzusok mögött minden esetben egy olyan ideológia áll, amely rejtett módon a testek szabályozására irányul. A hatalom működése azon a gondolaton alapul, miszerint „a test olyan árucikk, amit a fogyasztó saját akarateréje és képességei mentén formálhat, alakíthat, ha »megvásárolja«, igénybe veszi a »test-ipar« felkínálta eszközöket és szakértelmet.”³¹ A mai egészségpolitika célkitűzése ennek megfelelően az egészségtudatos magatartás kialakítása, a prevenció, az egyén egészségének és életminőségének megtartása érdekében. Ennek megfelelően Polcz végig hangsúlyozza a mozgás jótékony hatását, rendszeresen jár úszni, odafigyel az egészséges táplálkozásra, kiemeli, mennyit számít az ápolt külső. Korunk társadalmában előtérbe kerül a testről való gondoskodás, a test ápolása, az idealizált testek közszemlére tétele és a kockázati tényezők hangsúlyozása. Ebből következik, hogy „a kockázatokkal kapcsolatos tudatosság szorongásokat ébreszt az egyénben, amelyre az egészség- szépség- és élelmiszeripar különböző »kockázatmenedzselési« stratégiákat javasol [...]»³² A szakértők által javasolt stratégiák azonban sokszor ellentmondóak, amire Polcz is felhívja figyelmünket a cukorbetegség, a magas koleszterin és a táplálkozás kapcsán. A szubjektum az, aki autonóm, racionális lényként választ az egymásnak sokszor ellentmondó szakértői rendszerek által felkínált különböző életmódok, életstílusok közül. Mivel azonban nincs egy koherens norma, az egyén folyamatos önreflexióra van kényszerülve, soha nem érezheti magát biztonságban. Újra és újra meg kell teremtenie a lehetőségek és a kockázatok közötti egyensúlyt, ami önazonosságának állandó újraértékelését eredményezi. Ebben a megközelítésben a betegség létrejöttéért egyedül az egyén tehető felelőssé, aki képtelen volt egészségtudatos életmódot folytatni. „Az egészség a modern identitás egyik középponti fogalma, hiszen az egészség és annak hordozója, a test nem csupán biológiai konnotációkkal, hanem metaforikus rétegzettséggel is rendelkezik, magában foglalja a rendes, tiszteltetreméltó, felelős egyén fogalmát is.”³³ A betegség a technicizált világban a kontroll tökéletlenségével szembesíti az egyént, és veszélyezteti az egészséges szelf határait. A beteg abjektálása jól működő fenyegetés, amely segít a testek társadalmi kontroll alatt tartásában. A társadalmi gondolkodásban az öregséget gyakran az egészség hiányával azonosítják, egyenlőségjelet tesznek az öregség és a betegség közé. Azzal pedig, hogy az öregséget patológikus folyamatnak tekintik, az öregek – Kristeva fogalmával élve – az abjekt pozíciójába kerülnek.

³⁰ BERTA Erzsébet: A test a performativitás és medialitás határzónáján, *Studia Litteraria*, 49. kötet, 2011/1-2, 104.

³¹ CSABAI Márta – ERŐS Ferenc: *Testhatárok és énhatárok, Az identitás változó keretei*, Budapest, Jászöveg Műhely, 2000, 146.

³² Uo., 130.

³³ Uo., 128.

Polcz öregségről szóló naplójegyzeteiben azt olvashatjuk, hogy lázad a folyamatos kontroll ellen: „Mindig újból oda jutok, hogy orvosok, kezelések, megint egy »karbantartás«. Karbantartás az élet? Hát mi vagyok én? A testem ápolója, a testem gondozója? [...] De hogy különüljek el a testemtől?”³⁴ Helmut Plessner filozófiai antropológiájában a testet kettős aspektusból szemléli: test mint létmód (*Leib sein*) és test mint tárgy, amit birtokolunk (*Körper haben*).³⁵ Polcz a testtől való elszakadás vágyában, és annak lehetetlenségében ezt a kettősséget tapasztalja meg, a két aspektus egymásrautaltságát. Amikor Polcz a test karbantartása ellen lázad, akkor tulajdonképpen a birtokolható test folyamatos felügyelete ellen lázad, de ezt nem tudja függetleníteni a testben való létezés tapasztalatától. Az egészségtudatos magatartás fontosságát nem cáfolja, de a megszokott nézőpont kibillenése rávilágít a hatalom által közvetített testpolitika és testfelfogás működés módjára.

Azzal azonban, hogy a biomedicina testképét fokozatosan felváltja a biopszichoszociális felfogás,³⁶ az egészség és betegség koncepciója is átalakulóban van. Az új tudományos kutatások, a multidiszciplináris megközelítés következtében az egészség és a betegség közötti határvonal képlékenyvé vált. A Robert Koch Intézet által készített jelentésben már azt olvashatjuk, hogy napjainkban az orvostudomány az egészség három dimenzióját különbözteti meg: a biológiai-pszichológiai értelemben vett egészséget, a funkcionális egészséget és a szubjektív egészséget. Az egészségügy funkcionálisan egészségesnek tartja azokat a krónikus megbetegedésben szenvedő vagy többféle betegség együttes hatása alatt álló egyéneket, akik alapvető szükségleteiket önállóan képesek intézni, mint például az étkezést, bevásárlást, főzést, testápolást, a lakás tisztán tartását.³⁷ Polcz írása egyértelműen visszatükrözi ezt a kategóriát, hiszen a daganatos megbetegedés jelei mellett naplójegyzeteiben folyamatos aktivitásról, önállóságának megőrzéséről, mobilitásáról számol be. „Befejeztem az esszékötetet, írom az öregségkönyvet, a szerelemkönyvet [...]. És mindig hozzájön egy-két haldokló, gyógyszeres terápiaja, na és a háztartás. Előadások és Miklós-hagyaték.”³⁸ Az orvoslásban bekövetkezett változást jelzi, hogy öregkorban már nem a betegség teljes elkerülése a cél, hanem a betegségek tüneteinek csökkentése, az új megbetegedések elkerülése, és a betegséggel való együttélés megtanulása. A szemléletmódbeli váltást jelzi a szubjektív egészség fogalmának kialakulása is, amikor az életkor növekedésével az egyén az egészséget nem a betegség hiányával, hanem egyre inkább az állandó, gyötrő fájdalmak és a funkcionális beszűkülés hiányával azonosítja. Bizonyos tüneteket az

³⁴ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 70.

³⁵ PLESSNER, Helmut: *Az érzékek antropológiája*, Ford. AMBRUS Gergely, in BACSÓ Béla (szerk.): *Az esztétika vége – vagy se vége, se hossza?*, Budapest, Ikon, 1995, 185–259.

³⁶ A testkép és az orvosi szemlélet változásához lásd DR. ZSINKÓ-SZABÓ Zoltán: *Beavatási jelenségek az orvossá válás során*, Doktori Értekezés, Budapest, Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, 2014. URL: <https://anzdoc.com/beavatasi-jelensegek-az-orvossa-valas-soran.html> Utolsó letöltés: 2019. 03. 08.

³⁷ BÖHM – TESCH – RÖMER – ZIESE: i. m., 31–78.

³⁸ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 84.

öregedés számlájára ír, nem a betegség jelének tekinti.³⁹ Polcz is megfogalmazza ezt az új szemléletet: „bármit vizsgáltak, valamit mindig találtak. Ugyanakkor mindenütt azt mondták, hogy kitűnő állapotban vagyok, a panaszaim, azt hiszem, az életkorral járnak.”⁴⁰ A betegség fogalmának átértékelődése, az öregség és betegség szétválasztásának folyamata rajzolódik itt ki.

Polcz nem tudja magát elhatárolni az egészségről szóló diskurzust irányító ideológiától, amely a testek ellenőrzésére irányul. Rá is jellemző a terapeutikus szemléletmód és az egészségtudatos magatartás, ugyanakkor az egészség fogalmának átalkotásával szétválasztja az öregség és betegség fogalmát, az öregség már nem jelenti a rendes, felelősségteljes egyén státuszának automatikus elvesztését. A fogalmak újradefiniálásával lehetővé válik, hogy patológikus folyamat helyett az élet természetes részének számítson az öregség.

Ha az öregséget az élet természetes részének tartjuk, akkor is szembekerülünk az-
zal a ténnyel, hogy a posztindusztriális társadalmakra jellemző testtől való nagymértékű elidegenedés az öregséggel együtt felerősödik. A testkép folyamatos változásában Polcz megéli azt az általános tapasztalatot, hogy nem tud azonosulni testével: „Tehát az ember teste. Mindig valami újabb meglepetés. [...] Milyen testséma épül bennem? Hol van az a test, amit magaménak érzek?”⁴¹ A posztindusztriális társadalmakban a test utolsó menedék státusát elveszítve a fogyasztás és az önkifejezés eszközévé vált. A test nyilvános reprezentációi, a tudomány, kultúra, média által közvetített képek arra ösztökélnek, hogy fordítsunk minél nagyobb figyelmet a megjelenésre. A test „mintegy színpadává vált az identitás (re)prezentációinak, [...] a test már nem a stabilitásnak és állandóságnak, hanem az illékonyaságnak és avulékonyaságnak a felülete, amely a képi áradattal teszi egylényegűvé a testet.”⁴² P. Müller idézi Baudrillard szavait és egyfajta reklám-identitásról beszél, amely esetében már nem egy belső tartalom külső megjelenítése a cél, hanem maga a megjelenítés, a folyton változó testképek áradása. Ugyanerről írt Prisching is tanulmányában, aki – mint láttuk – a posztindusztriális, technokrata fogyasztói társadalmat vizsgálva rámutatott arra, hogy a 20. században a vásárlás már önmagunk megteremtésének nélkülözhetetlen eszközévé vált. Žižek már kulturális kapitalizmusról beszél, amikor azért vásárolunk, hogy etikai szükségleteinket elégítsük ki. A spiritualizált hedonizmus mai korszakában, ha például organikus gyümölcsöt vagy Starbucks-kávét veszünk, „akkor nem pusztán árucikket vásárolunk és fogyasztunk, hanem ezáltal valami értelmes dolgot csinálunk; kimutatjuk a másokkal való törődésünket és globális tudatosságunkat, részt veszünk egy nagy kollektív projektben...”⁴³ Lasch szintén azt hangsúlyozza, hogy a

³⁹ BÖHM – TESCH – RÖMER – ZIESE: i. m., 79–91.

⁴⁰ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 10.

⁴¹ Uo., 47.

⁴² P. MÜLLER: i. m., 168.

⁴³ ŽIŽEK, Slavoj: Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat, Szeptember 11. tragédiájától a pénzügyi összeomlás bohózatáig, Ford. BARTHA Eszter – KOLTAI Mihály Bence, *Eszmélet*, 21. évfolyam, 2009/4, Melléklet, 46–47. URL: http://www.eszmelet.hu/wp-content/uploads/2018/08/84_zizek_merged.pdf Utolsó letöltés: 2019. 03. 04.

posztindusztriális társadalmakban az élet műalkotássá válik, és ezzel együtt a lét teáturalizálódik: „Mindnyájan, színészek és nézők, tükrök között élünk. Nézzük magunkat reménykedve, hogy képesek vagyunk-e még rabul ejteni, befolyásolni másokat, és szorongva fogyatékoságaink miatt, amelyek esetleg lerontják a sugározni vágyott képet.”⁴⁴ Polcz is ír arról, hogy másként viselkedünk a tükör előtt, a figyelő tekintet hatására működésbe lép a szerepjátszó énünk, amely megpróbál megfelelni a vele szemben támasztott kívánalmaknak. „Mert a tükörbe, ha belenéz, tulajdonképpen nem magát látja, [...] az ember a tükör előtt tükör-arcot vág [...]”⁴⁵ A média, a reklámpia a testi megjelenés manipulálásának széles skáláját kínálja, új normákat és ideálokat állított fel, amelyek viszonyítási pontként szolgálnak a szépség és a megnyerő megjelenés, sikeres egyén társadalmi reprezentációjában. Waldenfels a normát dinamikus és polémikus fogalomként ábrázolja, Merleau-Ponty gondolatai alapján arról beszél, hogy a normalizálás nemcsak tiltást jelent, hanem bizonyos értelemben létre is hozza azt, amit normalizál. „A normalizálásnak ez a fajtája nem korlátozódik arra, hogy a tapasztalatot pusztán alávesse valamilyen törvénynek, hanem belenyúl a tapasztalatba, megváltoztatva annak struktúráját [...]”⁴⁶ A társadalom által közvetített norma a fiatalsággal kapcsolódik össze, így az öregedés a norma megsértését jelenti. Polcz azonban a szépséget nem az uralkodó felfogás szerint definiálja, hanem megváltoztatva a tapasztalás struktúráját, beemeli a szépség fogalmába az öregedést: „az ember öregen is lehet szép, látva Szőnyi Zsuzsát, aki még most is dolgozik. Velem egyidős, hófehér a haja, szépen, diszkréten öltözködik. [...] Átszellemült, szép öregasszony.”⁴⁷ A média által közvetített divattrendekkel ellentétben a szépséget nem külső kellékekkel elérhető, objektív ideaként azonosítja. Azt vizsgálja, hogy a felkínált szépségügyi megoldások által megteremtett szelfkonstrukció mennyire van adekvát viszonyban az egyén életkorával. A szépség kulcsát az öregedés folyamatának elfogadásában látja, nem annak elleplezésében. Saját öregedését is ennek megfelelően kezeli: „Meg az ősz haj. Mindenki azt mondja, hogy ez jobban áll, mint a barna. Én is jobban szeretem. És hogy fiatalabb vagyok, mint a barnával voltam. Gondolom, azért, mert az összhang hiányzott. Itt van a bökkenő, amikor az ember fiatalnak játssza magát.”⁴⁸ A szépség fogalmának átalakításával az öregedés már nem jelenti a megnyerő megjelenés elvesztését, amely egyben a sikeres egyén értékmérője is. Az egészségről-betegségről és szépségről alkotott bevett nézetek újragondolásának hatására, a termelésnek alárendelt értékrenden alapuló szubjektumfelfogásba beemelhetővé válik az öregség. Az örök fiatalság vágya, az önbecsapás és tagadás helyére az öregség elfogadása kerülhet.

⁴⁴ LASCH: i. m., 152.

⁴⁵ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 47.

⁴⁶ WALDENFELS, Bernhard: *A normalizálás határai, tanulmányok az idegen fenomenológiájáról*, Ford. CSATÁR Péter – KUKLA Krisztián, Budapest, Gond-Cura Alapítvány, 2005, 13.

⁴⁷ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 32.

⁴⁸ Uo., 47–48.

2.3. Az értelmes öregkor lehetősége a szociális és kognitív mintázatok átalakításával

Polcz a fogyasztói társadalomra jellemző életszemlélet következményének tartja, hogy „A mai korban az is probléma, hogy miként lehet rátalálni az értelmes öregségre.”⁴⁹ Véleménye szerint „a magyarok nem tudnak jól öregedni. Ülnek otthon, például a nők, mert ők a túlélők, és várják, hogy hazajöjjen a gyermekük [...]. Időnként süteményeket sütnek. De általában el vannak keseredve, hogy keveset törődnek velük a fiatalok.”⁵⁰ Polcz a magyarokra jellemző mintával szembeállítja azt, amit Spanyolországban tapasztalt, ahol az öregek összegyűltek a templomtéren, hozták a házi kedvenceiket is, nem otthon, magányosan kézimunkáztak, hanem a téren, miközben a többiekkel énekeltek, viccelődtek, mulattak. Ladányi János írja Önpusztító nemzeti habitus című írásában: „Nemzetkarakter bizonyosan nincsen! Vannak azonban tipikusan ismétlődő, meglehetősen hasonló társadalmi szituációk, és az ezekre a szituációkra adott, meglehetősen hasonló társadalmi válaszok.”⁵¹ A társadalmi válaszok kialakításánál nagy szerepet tulajdonít a történelmi mintának, ezeket a mintákat nevezi *nemzeti habitusnak*. Ahhoz tehát, hogy sikerüljön megváltoztatni az öregedéshez való hozzáállásunkat nem elég – és nem is lehetséges – lemásolni egy idegen kultúra szokásrendszerét. Az értelmes öregségre való rátaláláshoz a minta átalakítására van szükség. Pontosan ezt tűzi ki célul Polcz öregségkönyvében. Megpróbál mintát adni arra, hogyan lehet úgy öregedni, „Hogy ne a fölöslegesség legyen a vezető motívum, és az, hogy mindenkinek terhére vagyok.”⁵² Érdemes tehát megvizsgálnunk, mi nyújt menedéket Polcz öregségmodelljében a hiábavalóság rettenetével szemben, és ezzel együtt milyen akadályokat gördít a fogyasztói társadalom szemléletmódja az értelmes öregségre való rátalálás elé.

Polcz pozitívan értékeli, hogy „Ma a társadalom már igyekszik jobban ellátni az öregeket. Kis rezervátumokba: nyugdíjasok otthona, idősök otthona, szeretetháza fogadja be őket – jó pénzért.”⁵³ Azonban arra hívja fel a figyelmünket, hogy így megszűnik az a közeg, ahol a fiatalok megtanulhatnak, hogyan bánjanak az öregekkel, az öregeknek pedig a társadalomtól elszigetelődve nehéz megtalálni, hogyan tegyék értelmessé az életüket. Polcz megoldásnak látja, ha a különböző generációk tagjai minél több időt töltenek egymással. Nyugdíjasházban élő barátnője példáját hozza fel mintaként: „Gizinél láttam a jó példáját az öregek látogatásának. Úgy lehet megoldani, ha az élet természetes menetéhez kötik [...]”⁵⁴ A közös étkezés, filmnézés adott alkalmat ebben az esetben az együttlétre. Polcz utal arra, hogy ez a régi minta újfajta tartalommal való megtöltése, hiszen az archaikus társadalmakban is a mindennapi élet problémái adták a beszédtemát, valamilyen közös cselekvés közben. A család látogatására való készülődés segít elkerülni a fölöslegesség érzését. A másokért végzett

⁴⁹ POLCZ Alaine – BITÓ László: *Az utolsó mérőföld, Beszélgetés életről, halálról – testről és lélekről*, Pécs, Jelenkor, 2007, 148.

⁵⁰ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 64.

⁵¹ LADÁNYI János: *Önpusztító nemzeti habitus*, Budapest, L'Harmattan, 2015, 31–32.

⁵² POLCZ – BITÓ: i. m., 147.

⁵³ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 201.

⁵⁴ Uo., 105.

munka fontosságát hangsúlyozva fogalmazza meg Polcz öregek otthonában élő barátnője: „ha nincs mit csinálni másokért az életben, vagy valamit, ami lényeges, ami alkotás, akkor lassan földadja az ember, és megkérdezi: miért éljek?”⁵⁵ Polcz természetesen elismeri, hogy nincs egy általánosan elfogadott modell, mindenkinek magának kell megtalálnia a megoldást, a saját élethelyzetének megfelelően.

Az izolálódás elkerülését azoknál az idős embereknél is fontosnak tartja, akik otthon élnek – ezt jól mutatja az általa bejárt út is. Polcz a Hospice-tól kér segítőköt, idős korában is utazik, meglátogatja barátait, ápolja kapcsolatait, aktív társadalmi életet él. Öregek otthonában élő barátnőjéhez hasonlóan központi jelentőséget tulajdonít az alkotásnak, a másokért végzett munkának: „Azt hiszem a munka tart életben. Az ad erőt, hogy valami értelmeset teszek másokért, és úgy tűnik, mégiscsak hasznos, legalább is erre törekszem – ez örömet és frissességet is ad.”⁵⁶ Még nyolcvan éves korában is dolgozott, a Hospice Egyesületben gyászolókkal foglalkozott, előadásokat tartott külföldön és belföldön a játékterápiáról, a gyászról, a halál elfogadásáról, könyveket írt, hogy segítséget nyújtson tapasztalataival a fiatalabb generáció tagjainak. A korábbiakban már láthattuk, hogy a korunk társadalmára jellemző önimádó személyiség számára a munka csupán a fogyasztói létmódhoz szükséges eszközként definiálódik. Polcz számára azonban a munka, mások szolgálata az értelmes élet alapját jelenti. Ricoeur a másokért végzett munkát a halálunk után hátramaradó életmű felől közelíti meg: „A kapcsolat a *halál* és a *másikban való túlélés* között a *másikért történő szolgálattal* jön létre [...]”⁵⁷ A Ricoeur és Polcz által megfogalmazott gondolatot viszi tovább Lasch, aki szerint az öregedés elfogadásához nagyban hozzájárul „a hit, hogy a jövő nemzedékek valamilyen értelemben továbbviszik életművét.”⁵⁸ A tettek révén kivívott személyes halhatatlanságot Nietzsche is elismeri, de a lélek halhatatlanságának – amit egyébként teljes mértékben elutasít – statikus felfogásával szemben itt egy dinamikus viszonyulást feltételez az alkotás és azok között, akikre hatást gyakorolt.⁵⁹ Polcz az alkotás révén megvalósuló halhatatlanságra jellemző dinamikus viszonyt tapasztalta meg, amikor Träger Gáborral beszélgetett: „[...] ha erről-arról vitatkozunk, beszélgetünk, mond valamit, s mikor kérdezem, honnan tudja, mondja, hogy a Hospice-ban, egy tanfolyamon tanulta. Abban a Hospice-ban, amit én alapítottam, s amit már ő tanul, és én nem tudom.”⁶⁰ Bár a tanfolyamok anyaga átalakul, a kezdeményezést Polcz indította el. A másokért végzett munka, a halál után hátramaradó életmű annak bizonyítéka, hogy élete nem volt hiábavaló. Polcz keresztény-humanista világképében a szeretet és humánus nevében végrehajtott cselekedetek a pillanatnyi léten túlmutató értelmes élet alapjaként definiálódnak.

⁵⁵ Uo., 107.

⁵⁶ Uo., 67.

⁵⁷ RICOEUR, Paul: *Egészen a halálig*, Ford. BENDE József, Pannonhalma, Bencés, 2011, 81. [kiemelés az eredetiben – Sz-P. A.]

⁵⁸ LASCH: i. m., 334.

⁵⁹ NIETZSCHE, Friedrich: *Emberi – túlságosan is emberi*, Ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Szeged, Szukits, 2000.

⁶⁰ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 22.

Azért, hogy megértsük ennek jelentőségét, érdemes ezen a ponton bevonnunk olvasatunkba Jean-Luc Marion *Az erotikus fenomén*⁶¹ címen megjelent tanulmánykötetét, amely több ponton hasonlóságot mutat Polcz felfogásával. Marion a descartes-i emberképpel kapcsolatos kritikájában megállapítja, hogy az ész primátusát hirdető felfogásban az erotikus fenomén (szeretet/szerelem) csakis a racionalitást megzavaró körülményként jöhet szóba, de nem tartozik eredendően az egóhoz. Ha azonban elsősorban gondolkodó egóként tekintek önmagamra, csak saját létezőmet tudom bizonyítani, hiszen amennyiben gondolkodom, annyiban létezem. De nem tudom garantálni, hogy ez a létezés kívánatos és értelmes legyen. Tézise szerint „a hiábavalóság mindent leromboló fenyegetésével szemben egyedül a szeretet vagy annak legalábbis mindig nyitva álló lehetősége képes megvédeni engem.”⁶² Felfogásában az erotikus redukció az, ami kilépteti az egyént önmagából, és a másik felé fordítja. Polczhoz hasonlóan a szeretet nevében végrehajtott cselekedetekben olyan erőt lát, amely biztosítékot jelent az önmagáért való lét hiábavalóságával szemben, képessé tesz a halállal való szembenézésre, és a tettekben megnyilvánuló halhatatlanságra.

Láthatjuk tehát, hogy a felvilágosodás a szeretetet a racionalitást zavaró tényezőnek tartja, a fogyasztói szemléletmód pedig az egyén szabadságát korlátozó tényezőnek tekinti. De sem a gondolkodást középpontba állító szemléletmód, sem az én élvezetét hirdető életfelfogás nem tud felmutatni az önmagára visszahajló létezésen túlmutató értékeket. Így a halállal szembekerülő egyénnek nem képes menedéket nyújtani a létezés hiábavalóságának érzetével szemben. Azzal tehát, hogy Polcz nem zárja ki a descartes-i gondolkodó egóból az erotikus fenomént, képes felülírni a fogyasztói társadalom korlátlan individualizmust hirdető hedonista szemléletét. Így a rettegett öregség helyére az értelmes öregség lehetősége kerülhet anélkül, hogy a már megdőlt nagy elbeszélések visszaállítását követelné.

3. Egy tanatológus tapasztalatai az utolsó mérföldről (Polcz Alaine: *Nem trappolok tovább*)

Polcz a fogyasztói társadalom korlátlan individualizmusának következményeit nemcsak korunk öregséghez való viszonyában, hanem a halálfelfogás alakulásában is meghatározónak tartja. Míg a felvilágosodás korában az egyén a tudomány korlátaival szembesülve tabuizálta a halált, a posztindusztriális társadalmakban a tudomány segítségével meg akarja tervezni, mégpedig nemcsak a halálát, hanem az életminőség romlását figyelembe véve az odáig vezető utat is. Polcz azt írja, hogy „A demokrácia gyermekbetegségében szenvedünk. A hosszas, ránk kényszerített kollektív éntudat helyett az éntudat, a saját egó rabságába estünk. Én akarom, én döntök, az én dolgomba ne szóljon bele senki, önmegvalósítás túlzófokon.”⁶³ Nincs azonban olyan közmegegyezés, amely egyértelmű irányt mutathatna az egyénnek a halállal kapcs-

⁶¹ MARION, Jean-Luc: *Az erotikus fenomén, Hat meditáció*, Ford. SZABÓ Zsigmond, Budapest, L'Harmattan, 2012.

⁶² Uo., 36.

⁶³ BEER – POLCZ – SAJGÓ: i. m., 109.

latos kérdésekben. Eltűntek az eddig érvényben lévő társadalmi előírások, szokások, rítusok, amelyek kapaszkodót jelentettek mind a haldokló, mind a közösség számára. A végeredményt Polcz így fogalmazza meg: „Sokféleképpen lehet meghalni. Azt szoktuk mondani, a halál az igazság órája, mindenki a teljes személyiségét viszi bele.”⁶⁴ *Nem trappolok tovább* címen kiadott önéletírásával modellt kíván nyújtani az utolsó mérföld megtételéhez. Az élete utolsó éveiben, 2006-ban és 2007-ben keletkezett naplójegyzeteit öregségkönyve legfontosabb részének tartja, hiszen ennek a szakasznak a feladata a „készülődés a halálra, az átlépésre.”⁶⁵ Naplójegyzeteit olvasva kibomlik előttünk Polcz szép halálról alkotott koncepciója. Utolsó írásában vezérfonalat ad a haldokló és a környezete számára a halálhoz vezető út végső szakaszának megtételéhez.

3.1. Polcz szép halál koncepciója és a Hospice filozófiája

Polcz szép halál koncepciójában kiemelt jelentőséget tulajdonít a halállal való szembenézés életszemléletet formáló erejének. Arra mutat rá, hogy a tudomány ugyan lehetőséget ad arra, hogy megtervezzük a saját halálunkig vezető utat, de ezzel még nem jön létre az a kétirányú mozgás, amiről az egzisztencialista filozófia is beszél. Vagyis az elfedés, menekülés egy újabb technikájával állunk itt szemben, ami nem teszi lehetővé a személyes és minőségi életmegformálást. Nagy eredménynek tartja azonban, hogy „a reszuszcitációs élménybeszámolók észrevehetően oldották a tiltamat kultúrkörünkben, ami a haláltémára vonatkozott. Hosszú elhallgatás és elfojtási kísérlet után a halál nemcsak orvosi, hanem jogi, pszichológiai, szociológiai, vallás-és etikai téma lett.”⁶⁶ A pszichológiai, lélektani felismerések és az utilitarista szemléletű egészségfilozófia hatására az élet mindenáron való meghosszabbításának gondolata elvesztette megkérdőjelezhetetlenségét. Polcz írásaiban örömmel üdvözlöi a patriarkális, mindentudó orvosi magatartás átalakulását, a betegjogok megszületését.⁶⁷ Öregségkönyveiben részletesen ismerteti az egészségügyi törvény rendeleteit, amely ma már tartalmazza a kezelés visszautasításának jogát, kötelezi az orvost a diagnózis közlésére, a beteg hozzájárulása nélkül nem engedélyezi a vizsgálatokat, kezeléseket, biztosítja a hozzátartozók jogát ahhoz, hogy a beteg mellett legyenek az utolsó napokban.⁶⁸ Kórházba kerülve azonban azt is megtapasztalja, hogy sok esetben csak a jog biztosított, és a megvalósulásukhoz szükséges körülmények még nem adóttak. Az orvostudományban bekövetkezett szemléletváltást azonban egyértelműen jelzi a kórházuralom megtörése, a házigondozás terjedése, a palliatív osztályok létrejötte.

Az új halálszemlélet alakulása azonban új rítusok kialakulását teszi szükségessé. Amíg a tradicionális keresztény egyház által hirdetett élet- és halálszemlélet volt az uralkodó, már „kisgyermekkorban megkezdődött a gyász szocializálása, a halál, a gyász

⁶⁴ POLCZ – BITÓ: i. m., 17.

⁶⁵ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 15.

⁶⁶ POLCZ: *Ideje a meghalásnak*, 161.

⁶⁷ Uo., 39, 93.

⁶⁸ Polcz öregségkönyve függelékében minden említett törvényt, rendeletet, paragrafust közöl. Lásd POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 263–280.

módjának beépülése az élet szemléletébe, és ezzel az életmódba – főként a rítuson keresztül”.⁶⁹ Az archaikus társadalmakban a szakrális rítusok még olyan közösségi események voltak, amelyek végig vezették és segítették az egyént a halál tényének elfogadásában, a halál, a veszteség és a gyász megélésében és a közösségbe való visszatalálásában. A fejlődésbe vetett hit azonban a múlt tagadásával, a hagyományok lerombolásával járt. „A tudományok rohamosan fejlődtek, de a tömegekhez nem jutott el ennek a pozitív és a hittel egyeztethető része, viszont megingatta azt a mindennapi fel fogást is, amit sajnos ma is prédikálnak.”⁷⁰ A tradicionális keresztény egyház szerepét a tudomány vette át, ezzel együtt a szakrális régi rítusok kiüresedtek, eltűntek. Ennek jelentőségét nemcsak a kereszténység halálfelfogását hirdető Polcz, hanem a materialista szemléletmódú Elias is megfogalmazza. A keresztény egyház szakrális rítusainak hiányában ugyanis „[c]sak a kórházak intézményesített szokásrendje ad társadalmi formát az élet megszűnésének, ez viszont érzelemszegény, és jócskán hozzájárul a haldoklók elmagányosodásához”.⁷¹ Elias és Polcz is arra a következtetésre jut, hogy a szekuláris rítusok hatására a beteg izolálódik, a közösség, a család szeretetteljes támogatása nélkül hal meg. Polcz éppen ezért a tradicionális keresztény egyház kapcsán a szemléletváltást, a kiüresedett tradíciók, sablonok, rítusok újragondolását sürgeti.

Az orvostudományban bekövetkezett változásokra és az újragondolt szakrális rítusokra építve hozza létre saját koncepcióját. Szép halálról alkotott elképzelését a Hospice filozófiája sűríti magába. 1991-ben Muszbek Katalinnal együtt megalapítja a Magyar Hospice Alapítványt. „Célkitűzése a hospicefilozófia, visszaadni a halál méltóságát. A halál az élet természetes része. Az idejét sem siettetni, sem elhúzni nem szabad.”⁷² A Hospice igyekszik lehetővé tenni, hogy a beteg otthonában, családjá körében haljon meg. A házigondozás mellett a mozgalom másik pillére a kórházakban működő palliatív osztály, ahol beállítják a beteg tüneti kezelését, majd hazaengedik. Integrálja a betegellátásba a pszichológiai és vallási tényezőket, a testi ellátás mellett figyel a lelki gondozásra és a mentális egészségre is. Interdiszciplináris csapat segíti a beteget és a hozzátartozóit a halálra készüléskor, a hátramaradókat a gyászban. Polcz szavaival fogalmazva: „itt bontakozik előttünk az új halálszemlélet – ami ma is, most is, mint mindig a korszellem tükrözője. Hagyomány helyett tudomány, család helyett csoport segíti az egyént és a családot. A tagadás, a tabu után, nyitás a halál elfogadása felé; a pszichológiában és a természettudományban nyitás a szellemi, a transzcendens felé.”⁷³

Polcz tanatológusként egész életében a Hospice filozófiáját hirdette. Öregségkönyveiből kiderül, hogy saját halálra készüléskor is ezeket a tanokat követte, ezzel mintegy hitelesítette életművét. Utolsó életszakaszról szóló naplójegyzetei alapján azt követhetjük nyomon, hogyan működik a gyakorlatban a Hospice filozófiája. Hogyan

⁶⁹ POLCZ: *Segítenek a rítusok*, 121.

⁷⁰ BEER – POLCZ – SAJGÓ: i. m., 56.

⁷¹ ELIAS, Norbert: *A haldoklók magányossága*, Ford. GLAVINA Zsuzsa, Budapest, Helikon, 2000, 37.

⁷² BEER – POLCZ – SAJGÓ: i. m., 57.

⁷³ POLCZ: *Idéje a meghalásnak*, 7.

készíti fel a haldoklót és a hozzátartozóit a halál fogadására, milyen rítusok segítik a halálra készülést napjainkban.

3.2. A halálra készülés Polcz által adott modellje

Polcz koncepciójában a halálra való szocializálódást egy egész életen át tartó folyamattal tekinti. A korábbiakban már láthattuk, hogy beemeli a halál tudatát az életbe, és a szép halál lehetőségét összeköti az önmagára visszahajló létezésen túlmutató értékeket hirdető életszemlélettel. Meggyőződéssel vallja, hogy „ha az ember magára marad a halállal, ne kapaszkodjon, mert akkor tud szép és szelíd lenni”.⁷⁴ Saját halálra készülésében mindvégig példaként tekint Mészölyre, a *Nem trappolok tovább* címet is egy Mészöly-írás alapján adta a könyvnek. Az említett írásában szereplő bölények magatartásához hasonlítja férje viselkedését, aki el tudta engedni az életet, amikor a halál elkerülhetetlenné vált, nem harcolt tovább. A legnagyobb nehézséget abban látja, hogy korunk embere nem tanulja meg a problémák kezelését, hanem megismétli az élet első részét, vagy tompa és közönyös lesz, esetleg alkoholista, kábítószeres – mindez nem enged utat a szembenézésnek, az öregség és a halál elfogadásának. „Mert az érett középső korunk idején már nem a szerelmet, vagy a házasságot és az otthont, a gyerekzsűt, az egzisztenciateremtést kell megvalósítanunk, hanem már át kellene lépni a szellemibe – de ha a felsoroltak hiányzanak az életünkben, akkor nehéz.”⁷⁵ Újra hangsúlyozza a teljes, értelmes, másokért való élet fontosságát.

A félelem megtörésében kulcsfontosságúnak tartja azt, hogy merjünk nyíltan kommunikálni a halálról. „Ma rájöttem, hogy másokkal a halálról beszélgetni csak természetesen, és mint nem félelmetes dologról lehet. [...] A halálról egyelőre távolytással, nem túl erős fekete humorral (azt csak kivételes emberek bírják), hanem derűs, rezignált humorral. Vagy pedig [...] reálisan. Egyszerűen.”⁷⁶

A nyílt kommunikáció mellett Polcz kiemeli, hogy mások halálának tapasztalata segít saját halálhoz való viszonyunk kialakításában. Mivel ma az emberek nagy többsége kórházban hal meg, nem szerettei körében otthon, ezért Polcz a személyes tapasztalatok mellett – vagy azok hiányában – az olvasmányélményekre hívja fel a figyelmet. Egy barátja naplóját olvasva fogalmazza meg: „Ez egyrészt arra készítet, hogy szembenézzek azzal, mi várhat rám, mit próbáljak elkerülni. A másik, hogy egy férfi szerelme ennyire tud érvényesülni [...]. Érzem a hullaszagot, amit már a saját kezéről sem tud lemosni, eltüntetni. Mégis: öleli és csókolja, az utolsó pillanatig szereti a feleségét.”⁷⁷ Az olvasmányélmény hatására nemcsak saját halálhoz való viszonyát gondolja át, hanem a halállal kapcsolatos nemi szerepeket is. Korábban Polcz a haldoklóval való foglalkozást, ápolást, gondozást, majd a holttest ellátását a hagyományos nemi szerepek alapján a nők hatáskörébe sorolta. „Kettő kell hozzá: aki meghal, és az asszony, aki mellette áll. [...] Nem olyan rég az asszonyok még tudták, mit kell tenni a haldokló-

⁷⁴ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 91.

⁷⁵ Uo., 69.

⁷⁶ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 214.

⁷⁷ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 42.

val.⁷⁸ A *Biblia* és Tolsztoj női alakjainak halálhoz, haldoklóhoz való viszonyát említi. Ugyanakkor látja, olvassa, hogy férfiak is egyre többször látnak el ilyen feladatokat, sőt önmaga is megtapasztalja ezt, amikor Träger Gábor ápolja őt az utolsó időszakban. Ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Az a semlegesség, az a nyugalom és türelem, ahogy csinálja, elveszi az egész élet, tehát nem érzem, hogy fárasztaná, vagy terhére volna.”⁷⁹ Ráébred arra, hogy nem az számít, férfi vagy nő az illető, hiszen ez csak egy „kulturális máz”,⁸⁰ hanem az, hogyan viselkedik, hogyan tekint a haldoklóra.

Ricoeur felesége haldoklása alatt írt jegyzeteiben megkülönbözteti egymástól a haldokló és az agonizáló fogalmát. Olvasatában a két szó másfajta jelentéssel bír, mint az orvostudományban. Ricoeur szerint a haldokló csak az őt körülvevők tekintetén keresztül definiálódik haldoklóként, önmagára a meghaló beteg még élőként gondol, aki az élet legmélyebb erőforrásait hívja segítségül. Jól látszik ez a megközelítés Polcz következő mondatából is: „Úgy látszik, ez nemcsak haldoklásnál van így, mert még nem haldoklom, nem tudom persze, lehet, hogy haldoklom, de az ember nem tud folyton a világra figyelni.”⁸¹ Az önmagára mint előre tekintő beteget nevezi Ricoeur agonizálónak. „Az a tekintet, amelyik az agonizálót még élőként látja, amelyik úgy látja, mint aki az élet legmélyebb erőforrásaihoz fordul, mint akit a Lényeg felbukkanása hordoz annak megélésében, hogy még él [...], másféle tekintet. A részvét pillantása ez, nem pedig a már halottat [...] megelőlegező szemlélőé.”⁸² (A *Lényeg* itt a felekezetek feletti hit megtalálását jelenti.) Aki ilyen tekintettel néz a halálán lévőre, annak magatartását a kísérés jellemzi, ami Ricoeur értelmezésében nem együtt jajgatást, siránkozást, szánakozást és sajnálatot jelent; hanem együtt szenvedést, együtt küzdést, együttérzést.

Polcz, megtapasztalva a Ricoeur által megfogalmazott kísérő magatartást, átminősíti az emberhez méltó élet fogalmát. „Örömmel jelentem, hogy mindaz, amitől annyira félttem, a teljes kiszolgáltatottság, vagy a pelenkázás, nem is olyan nagy dolog. Az ember úgy éli meg, hogy ez a végső megaláztatás, de nem. Attól függ, hogy a környezete hogy viszonyul hozzá.”⁸³ Az emberhez méltatlan életet nem objektív fogalomnak tekinti, a haldokló és környezete dinamikus viszonyától és az egyéni tűrészathatártól teszi függővé.

Az olvasmányélményből és a saját tapasztalatot közlő idézetből is látszik, hogy a hozzátartozóknál a végig kísérő, nyílt és őszinte, segítőkész magatartás nyújtja a legnagyobb támaszt a haldoklónak, ennek kialakítása könnyebb erős családi kötelék, szeretetteljes személyes kapcsolat esetén. Lasch arra hívja fel a figyelmünket, hogy a korlátlan individualizmust hirdető fogyasztói társadalom szakértői „a negyvenen túliakat arra biztatják, szakítsák el a múlthoz fűző kötelékeket, kezdjenek új pályafutást, új házasságot (»alkotó válás«), válasszanak új hobbikat, utazzanak és tartsák magukat

⁷⁸ POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 210–211, 212.

⁷⁹ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 182–183.

⁸⁰ Uo., 183.

⁸¹ Uo., 134.

⁸² RICOEUR: i. m., 40.

⁸³ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 182.

állandó mozgásban. Ez nem a gyarapodás, hanem a megtervezett eltűnés receptje.⁸⁴ A csak a jelenre koncentrálnak hedonista én központú szemléletmód éppen azon kapcsolatok megszüntetésére biztat, amelyek az öregkorban vigaszt jelenthetnének. Továbbá nem ad módot saját halálhoz való viszonyunk tisztázására sem, Norbert Elias arra mutat rá, hogy e nélkül „képtelenek vagyunk a haldoklóknak megadni azt a segítséget és figyelmet, amelyet ők az emberektől való elbúcsúzásuk során többnyire igényelnek [...]”.⁸⁵ Polcz szép halál koncepciója az elfedés technikáival, a tagadással szembeállítja az elfogadás lehetőségét.

Modelljében a teljes életszemléletünket formáló gondolatok mellett azokat a lépéseket is megfogalmazza, amelyek az utolsó életszakaszban segíthetik készülődésünket. Feleleveníti a régi rítusokat, és megpróbálja azokat a mai körülményekhez igazítani. A haldokló búcsúzásának egyházi rítusai közül kiemeli a Biblia tanítását, miszerint a végrendekezés nem csupán az anyagiak szétosztását jelenti, hanem búcsúzást is, azt is, hogy a távozó tanácsot és áldást ad az itt maradóknak. Ennek megfelelően megírja végrendeletét, amiben a Mészöly-hagyaték és saját anyagi javai sorsáról dönt, öregségkönyveiben pedig igyekszik átadni halálra készüléssel kapcsolatos tapasztalatait, tanácsait az utána következő generáció tagjainak. Emellett a végrendekezés rítusát új elemmel bővíti, a *Living will* mozgalom híveként megírja az élők testamentumát, amely közokiratban saját halálának körülményeiről határoz.⁸⁶ Érvényesíti önrendelkezési jogát, rákos megbetegedésének kezdetétől palliatív kezelést és otthoni ápolást kér, igénybe véve a Hospice adta lehetőségeket. A régi szokásoknak megfelelően félreteszi saját temetésének költségét és meghatározza, milyen legyen a halotti tor. A hamvasztáshoz megfelelő koporsót még életében megveszi, a régi rítust viszont új tartalommal tölti fel, amikor koporsószentelést tart, ahol barátaival együtt pogácsát esznek, pálinkát isznak és mindenki rajzol, fest valamit a koporsóra. Polcz az archaikus mintának megfelelően nagy hangsúlyt fektet a lelki készülődésre is, ugyanakkor a tradicionális keresztény tanításokat a tudományos felfedezések tükrében újragondolja. Több esetben is megemlíti Einstein és Max Planck tudományos felfedezéseit, amelyek relatívvá tették a valóságot, ugyanakkor alapot biztosítottak egy teremtő princípium létezésének is. Jézust és Buddhát is a nem megismerhető, az emberi gondolkodás számára nem felfogható, nyelvi eszközeinkkel nem kifejezhető személytelen alkotó princípium személyes megnyilvánulásának tartja.⁸⁷ Szemléletmódján látszik, hogy a tudománnyal összeegyeztethető, felekezetek és vallási irányzatok feletti lényeg megtalálása vezérli. Halálra készülésében mindennapos gyakorlattá teszi az imát és a meditációt, emellett kiemeli a katolikus egyház és a keleti vallások gyakorlatában is jelenlévő misztériumot, az életgyónást. A *Tibeti halottaskönyvet* tanulmányozva írja: „a keleti felfogás szerint úgy készülődik az ember a halálra, hogy átnézi és megérti

⁸⁴ LASCH: i. m., 340.

⁸⁵ ELIAS: i. m., 16.

⁸⁶ POLCZ a *Living will* – Élő végrendelet – közjegyzői elkészítéséhez szükséges formanyomtatványhoz mintát is ad könyve függelékében. Lásd POLCZ: *Ideje az öregségnek*, 281–283.

⁸⁷ POLCZ: *Nem trappolok tovább*, 118.

(megpróbálja megérteni) az életét. Az élete derekán meghozza az áldozatokat a társadalomért és másokért. Aztán, mikor a halálra készülődik, mindent számba vesz, átnézi dolgait. Amit még el kell mondania, elmondja – amit még meg kell írnia, megírja. Helyére teszi a dolgokat, és – elengedi.”⁸⁸ Halála közeledtével Singer Magdolna segítségével Polcz is elkészíti az életmérleget, amely könyv formában *Partitúra – Utolsó beszélgetés Polcz Alaine-nel*⁸⁹ címmel jelent meg. Láthatjuk, hogy Polcz utolsó életrajzáról szóló önéletírásában egészen a halál kapujáig vezeti az olvasót. Modelljében a fogyasztói társadalmakra jellemző gondolkodási mintázatok átalakulását sürgeti.

Öregségkönyveit összegezve elmondhatjuk, hogy Polcz a posztindusztriális társadalom valóságát szervező ideológiájától nem tud teljesen függetlenedni, de nem is azonosul a fogyasztói vágyak azonnali kielését hirdető, hedonista, az én élvezetét középpontba állító szemléletmóddal. Testről, öregségről, betegségről, halálról és az oda vezető útról alkotott nézetei sok esetben nem egyeznek meg a társadalmi norma által közvetített felfogással. Egyéni megközelítésmódja a korunkra jellemző öregedéssel szemben folytatott hadjárat ellenében hat, és a halál elfedését célzó technikák helyett a szembenézés, a készülés lépéseit mutatja be. Élet- és halálfelfogása egy olyan ember identitásának létrejöttét teszi lehetővé, aki a fogyasztás helyett az önmagáért való léten túlmutató értékekben találja meg önazonosságát.

ABSTRACT

The subject forming effect of life and death perception – Polcz Alaine’s books on old age (Polcz Alaine: *Ideje az öregségnek* and *Nem trappolok tovább*)

In Polcz’s books on old age and in her thanatological professional expert writings she criticizes the hedonistic approach of the consumer society that focuses on the enjoyment of life from a Christian-humanist viewpoint. With the two autobiographical books mentioned in the title she wishes to provide a model to develop an approach to life and death that makes it possible for the individual to find his / her identity in values that go beyond the self. In her diary titled *Ideje az öregségnek* (*Time for old age*) she redefines the prevailing concept of bodypolitical health and beauty and as a result old age can become part of the perception of the subject based on the value system inferior to the production. By reshaping the social and cognitive patterns she provides a model to find the way to sensible old aging. Her individual approach goes against the campaign led against aging specific to our time. In her diary *Nem trappolok tovább* (*I do not stomp any further*) lifts the notion of death into life. In her model she promotes the Hospice philosophy, rethinks old sacral rites, and instead of the techniques that hide death she presents steps to face it and prepare for it.

⁸⁸ Uo., 16.

⁸⁹ SINGER Magdolna: *Partitúra, Utolsó beszélgetés Polcz Alaine-nel*, Budapest, Jaffa, 2007.

// IDŐVONAL

SZATMÁRI EMÍLIA
GYÓRI ISTVÁN
BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR

Istentisztelet a templom előtt

(Jákótelke, Erdélyi Református Egyházkerület, Kalotaszegi Egyházmegye. Fotó: Bántó-Tamás Csilla)

Szatmári Emília

**„AZ ÜGY IRÁNT VALÓ
IGAZ SZERETETTEL
TELJESÍTETTE
ELVÁLLALT
KÖTELESSÉGEIT.”***
MALLER SÁNDOR
(1882–1919)
**FŐGIMNÁZIUMI
TANÁR EMLÉKEZETE**

*MECZNER Sándor: Közigazgatói jelentés a Sárospataki Ev. Ref. Főiskola 1905-1906. évi életéről 1., Az 1905-1906. iskolai év képe általában, in Uő. – Rácz Lajos (szerk.): *A Sárospataki Ev. Ref. Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője az 1905-1906. iskolai évről*, Sárospatak, 1906, 33.

1919. október 31-én este fél 7 tájban,¹ a reformáció napi ünnepi istentiszteletről hazafelé tartó Maller Sándor főgimnáziumi tanár betért a Mudrány tápintézetbe,² hogy – mint annak felügyelője – jó gazdaként körülnézzen, vagy hogy munkájából adódó valamely feladatát elvégezze. A konyha helyiségében tartózkodott, amikor egy az ablakon belőtt golyó eltalálta és halálosan megsebesítette.

Hogy baleset történt-e vagy előre eltervezett emberölés, nem tudta biztosan megállapítani a korabeli nyomozóhatóság, és nem érte a közvélemény sem. A gyilkos személyét nem találták meg. Ha végigolvassuk a helyi sajtó vonatkozó cikkeit, a Kollégium *Értesítő*inek a tragédiával kapcsolatos bejegyzéseit, mindkét opciót alátámasztó véleményekkel találkozunk.

„A megboldogult egyénisége semmi támpontot nem nyújt arra nézve, hogy bosszúnak esett volna áldozatul, mert ő reá senkinek oka nem volt haragudni”³ – írta az *Értesítő*, s valóban olyan ember képe tárul elénk a leírásokból, aki elhivatott pedagógus, kiváló fizikus, jó kolléga, tisztelt és szeretett tanár, családszerető férj és apa, a Kollégiumért áldozatos szolgálatokat vállaló, köztiszteletben álló személy volt, az eset tehát nem lehetett más, mint baleset.

A haláleset után tíz évvel a Kollégium emlékülést rendezett néhai tanára tiszteletére, s ezen az alkalmon Maller Sándor tanárutóda, Benkő Béla úgy fogalmazott, mintha elődje

¹ SzL: Maller Sándor, *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*, XXXVI. évfolyam, 1919/1, 13. (továbbiakban: *SIK*); Az *Értesítő* szerint este 6 óra tájban történt a végzetes eset, lásd Rácz Lajos – CSONTOS József (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémiai, Jogakadémiai és Főgimnáziumi Értesítője az 1918–19, 1919–20. és 1920–21. iskolai évekről*, Sárospatak, Református Főiskola Könyvnyomdája, 1921, 26.

² Maller Sándor családjával a tápintézet mellett, a Comenius u. 10. sz. alatt lakott.

³ CSONTOS József: Adatok az 1919-20. évhez, in RÁCZ – CSONTOS: *Értesítő*, 1918/19, 26.

halála – legalábbis részben – a nagy háború utáni anarchikus politikai és közállapotoknak, valamint a leromlott erkölcsi viszonyoknak lett volna következménye. „A világháború igazságtalan eredményei, lelkiismeretlen bűnös üzemek, a krisztusi fundamentum megtámadása lezüllesztették az erkölcsöket a 18-19-es években... [...] Ez az áldatlan légkör adhatott merészséget annak a zavart elméjű gonosztevőnek, ki indokolatlanul okozott nagy veszteséget Főiskolánknak, és tette tönkre egy példás életet élő kis család boldogságát. [...] A nem eléggé konszolidált állapot mellett segítségére volt a sötétlelkű bűnösnek az a köd is, mely akkoriban a hazánkat megcsonkító orrgyilkosok miatt nehezedett a magyar lelkekre.”⁴ 1919-ben akár a világháborúból, de még inkább a tanácsrendszer, illetve az egymást követő katonai intervenciók idejéből származó fegyverek illegálisan lehettek leszerelt katonák, civilek, bűnözők birtokában. Erről a lezüllesztett állapotról írt már 1919-ben a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* is, amikor „a mai zavarosban halászni szerető önző közszellem”⁵ felelősségét firtatta a haláleset kapcsán, és arról értekezett, hogy miközben tömegesen képeztek ki embereket arra, hogy biztos kézzel öljenek, az nem volt fontos, hogy legyenek olyanok is, akik biztos kézzel „felemelnek”. Maller Sándor azonban ez utóbbit cselekedte.⁶ Talán ezért is kellett meghalnia. „Talán éppen az okozta vesztét, hogy nem tudott részrehajló, megalkuvó lenni, talán a minden érdektől független, de azért mindenkit szeretni és mindenkiért dolgozni tudó lelke ütközött össze egy elvetemültnek önző vakságával?”⁷ Ez az interpretáció már azt sugallja, hogy nem baleset, hanem szándékos gyilkosság történhetett 1919. október 31-én a Kollégium egyik épületében.

A *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* egy másik írásából pedig úgy tűnik, mintha kifejezetten előre eltervezett bűncselekmény lett volna: a tápintézeti személyzet vallomása szerint a gyilkos már órákkal a tragikus lövés előtt, szinte az egész délután folyamán az épület körül ólálkodott a megfelelő alkalomra, pillanatra várva.⁸

A hatósági nyomozás nem vezetett eredményre, a gyilkos a mai napig ismeretlen.

Szentimrei Mihálynak,⁹ a Tudományos Gyűjtemények egykori igazgatójának szóbeli elbeszélése révén maradt fenn az a történet, miszerint a Kollégium egyik egykori alkalmazottja halálos ágyán bevallotta a merénylet elkövetését, melyet anyagi gondjaival indokolt.¹⁰ Mivel Maller Sándor nem a Gazdasági Választmány, hanem a tápintézet vezetője volt, azaz döntési kompetenciája nem volt fizetési, pénzügyi kérdésekben, így ez a magyarázat is hagy megválaszolatlan kérdéseket.

A szájhagyomány egy másik történetet is őriz, miszerint egy diák volt a merénylő. A tanulóifjúság körében megindult a találgatás, a konspiráció a gyilkosságot követő-

⁴ BENKŐ Béla: Maller Sándor főgimnáziumi tanár emlékezete, in MÁTYÁS Ernő – ELEKES Imre (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1929-30-ik iskolai évről*, Sárospatak, Református Főiskola Könyvnyomdája, 150.

⁵ -A: Maller Sándor, *SIK*, 2.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ *SIK*, 13.

⁹ Szentimrei Mihály (1924–1999).

¹⁰ Dr. habil. Dienes Dénes közlése.

en. Egy alkalommal két diák gyalog indult valamely gyülekezeti szolgálatra. Egyikük az állítólagos gyilkos volt. Amikor társa rákérdezett Maller Sándor megölésére, a diák útítársát is meglötte, aki bár megsebesült, de túlélte az incidenst, s csak évtizedekkel később, halálos ágyán merete elmondani a történetet, és felfedni a merénylő személyét.¹¹ Természetesen ez az elbeszélés sem ad választ minden kérdésünkre.

Bár meglehetősen furcsa, de tény, hogy ilyen kis településen, mint Sárospatak, nem derült fény teljes bizonyossággal egy évszázad alatt sem arra a bűncselekményre, mely az egész közvéleményt megdöbbenetette és foglalkoztatta.

Mivel száz év távlatából kevesen és keveset tudunk a mindössze 37 évet élt, a Kollégiumért sokat munkálkodó, pedagógusi és tudományos karrierjében is nagy lehetőségek előtt álló tanárról, illő és méltó, hogy emlékezetét őrizzük.

Maller Sándor néhány életrajzi adata 1904-ig

1882-ben a Komárom megyei Tata községben született Maller Sándor vasúti hivatalnok és Pálffy Krisztina gyermekeként. Gimnáziumi tanulmányainak alsó négy osztályát a tatai, felső négy osztályát a Pápai Református Kollégium főgimnáziumában végezte, 1900-ban érettségizett. Szülei és tanárai szerint kiváló tanulmányi eredményű, példás magaviseletű diák volt. Matematika érettségi dolgozatát javító tanára szerint: „kiváló szépen, gonddal és hibátlanul fejtette meg”.¹²

Egyetemi tanulmányait 1900–1904 között matematika-fizika szakon folytatta a Budapesti Tudományegyetemen. A fizikát Eötvös Lorádnál hallgatta.¹³ Az egyetemi előadásokon vezetett jegyzetei, leckekönyve, oklevele „a legnagyobb tárgyszeretetről és szakértelemről tanúskodnak”.¹⁴

A pataki tanár

1904-ben állást kapott a sárospataki gimnáziumban. Előbb helyettes tanárként tanított a matematika és fizika tanszéken,¹⁵ a következő tanévben – oktatói munkája mellett – az internátus vezető tanára lett. Hivatásszeretete és kiváló szaktudása okán az igazgatótanács 1907-ben rendes tanárnak ajánlotta, s az egyházkerületi közgyűlés a javaslatot azonnal jóváhagyta. Nagy álma vált valóra, amikor 1909 szeptemberétől a fizikaszertár egyik felelőse, 1910-től pedig egyedüli őrre lett. Híres elődeinek, Simándi Istvánnak, Barczafalvi Szabó Dávidnak, Kézy Mózesnek méltó utódként vezette a szertárt, végezte áldozatos, odaadó, professzionális munkáját, melyet a legnemesebb értelemben vett szolgálatnak tekintett, és ehhez méltón végzett. Szabadidejének legnagyobb részét itt töltötte, mintegy második otthonává vált a hely. Pontos leltárt

¹¹ Horvay Anna közlése a gimnázium egyik egykori pedagógusa nyomán.

¹² BENKÓ: i. m., 147.

¹³ BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: *Követek és követők, Közéletések Sárospatak szellemi hatástörténetéhez*, Sárospatak, Zempléni Múzsza, 2015, 107.

¹⁴ BENKÓ: i. m., 148.

¹⁵ RÁCZ Lajos: Igazgatói jelentés a Főgimnázium 1904-1905. évi életéről, in SZÉKELY György – UŐ. (szerk.): *A Sárospataki Ev. Ref. Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője az 1904-1905. iskolai évről*, Sárospatak, 1905, 111.

vezetett az eszközökről, melyeket külön fel is címkézett. Precíz dokumentumai, formás betűi alapján utódai kétség nélkül arra következtettek, hogy Maller Sándor nagy gyönyörűséget talált munkájában.¹⁶

A Dunántúlról, illetve a fővárosból érkezett fiatalember szinte azonnal valódi pataki tanárrá formálódott, s a pataki tanárok „többre hivatása” hagyományának megfelelően folyamatosan (tovább)képezte magát: műhelygyakorlattal kapcsolatos kísérleti fizikai tanfolyamon vett részt, figyelemmel kísérte a matematika- és fizikaoktatás reformálására irányuló törekvéseket, programokat, azok eredményeit alkalmazta, új tankönyveket vezetett be az oktatásban, elvégezte a mennyiségtan anyagának metodikai szempontú feldolgozását a gimnáziumi szék megbízásából.

Változatos pedagógiai módszerei között szerepelt a frontális munka mellett az új ismereteknek a diákok által való feldolgozása és értelmező bemutatása és gyakorlati alkalmazású házi feladatok kijelölése. A határtudományok tantárgyaival szintézisben, azokkal egymásra építkezve oktatta a maga tudományterületeinek szaktárgyait. A diákjaival rendszeresen végeztetett fizikai kísérletek egy része meghaladta a középiskolai tanulók átlagos szellemi képességét, mint például a földmágnesség intenzitása horizontális összetevőjének meghatározása, vagy Magyarország területének meghatározása mérlegeléssel.¹⁷

Maller Sándor szinte azonnal valódi pataki tanárrá formálódott abban az értelemben is, hogy a nagy pataki tanárookra oly jellemző pedagógusi attitűd jellemezte a diákokkal való kapcsolatát; gyermekszerető, lelkiismeretes, felelősségteljes, következetes, igényes, szigorú tanár volt, de megszólítható, diákjai számára mindig elérhető. Számos tanítványa az érettségi után is kapcsolatban maradt vele: hétköznapi élethelyzeteikben vagy ünnepi események alkalmával gyakran fordultak egykori tanárukhöz levélben vagy személyesen. Nem egyszer a világháborús harctérről is küldték tábori lapjaikat szeretve tisztelt tanáruknak.

A rendkívüli idők rendkívüli megoldásokat szoktak követelni. Ha szükség volt rá, Maller Sándor helyállt más tudományterületen is, más szaktárgyak oktatását is vállalta. Így érthető, amikor több tanév *Értesítőjének* összefoglaló jelentéseiben megtaláljuk nevét a mennyiségtan és fizika tárgyakon kívül például a természettan¹⁸ vagy épp a „görögptóli irodalom”¹⁹ oktatójaként. Természetesen osztályfőnöki feladatokat is rendszeresen ellátott. Milyen jól látták már a második tanévében Patakon, amikor így írtak személyéről és szolgálatairól: „az ügy iránt való igaz szeretettel teljesítette elvállalt kötelességeit”.²⁰

¹⁶ BENKÓ: i. m., 148.

¹⁷ Uo., 153–154.

¹⁸ MECZNER: Közigazgatói jelentés, *Értesítő*, 1905/06, 33.

¹⁹ A főgimnázium tanári kara hivatalos szerint, in ROHOSKA József – ELLEND József (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Értesítője az 1915–1916-ik iskolai évről*, Sárospatak, Református Főiskolai Könyvnyomda, 76.

²⁰ MECZNER: Közigazgatói jelentés, *Értesítő*, 1905/06, 33.

A tudós tanár

Maller Sándornak a tudományos munkássága is méltó volt a Sárospataki Református Kollégiumhoz. Gimnáziumi tanári székfoglaló értekezését *Euklides XI. axiómája és a két Bolyainak ez axiómához fűződő munkássága*²¹ címmel tartotta. A fellelhető feljegyzések alapján kiemelkedőnek mondható tudományos munkáról van szó, és az is olyan jellemző Maller Sándorra, hogy előadásával a református Bolyaiaknak is emléket kívánt állítani a pataki testvériskolában. Értekezése első részében bemutatta Euklides *Elemek* című munkáját, külön kiemelve a XI. axióma problematikáját, illetve azokat a nevezetes matematikai tételeket, melyek ezen nyugszanak; második részben a két Bolyai életrajzát és tudományos életművét foglalta össze; a harmadik részben Bolyai Farkasnak a XI. axiómával kapcsolatos *Theoria Parallellarum* című munkáját ismertette; a negyedik részben Bolyai János *Appendix. A tér tudománya* című tanulmányát adta elő; az ötödik részben azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy Bolyai János hogyan jött rá arra az igazságra, hogy a XI. axióma nem bizonyítható, végül szólt azokról a tudósokról, akik előmozdították az *Appendix* tudományos, szakmai elismertségét.²²

A fiatal szaktanár tudományos érdekeit és módszertani kompetenciáit is respektálta az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., amikor felkérte őt, hogy lektorálja egy új és modern szemléletű középiskolai fizikakönyv²³ átdolgozott változatát. Maller Sándor értékes didaktikai megjegyzéseiből többet is figyelembe vettek a tankönyv végső változatánál, továbbá helyenként hétköznapi példákkal tette érthetőbbé és szemléletesebbé a definíciókat és tételeket, más esetekben pedig magyarított egyes kifejezéseket.

Összeállította továbbá a fizika tanításával foglalkozó, korában elérhető könyvek és tanulmányok jegyzékét, s az azokban olvasottak legjavával gazdagította szaktudását és alkalmazott módszereit.

Maller Sándor tagja volt annak a bizottságnak is, mely az egyházkerület megbízásából egy internátus és új gimnáziumi épület terveivel foglalkozott. Ő maga különösen is a fizikaoktatás céljait szolgáló helyiségek tervrajzaira fókuszált: tanulmá-

²¹ Némely kiadás az V. posztulátumot XI. axiómának veszi. Az V. posztulátum szerint: Ha két egyenes egy harmadikat metsz, akkor azok – eléggé meghosszabbítva – a metszőnek azon az oldalán találkoznak, amelyen a belső szögek összege kisebb két derékszögnél. Ez a posztulátum kétféle szempontból okozott problémát: 1. A többihez képest túlságosan bonyolult. 2. Közvetlen tapasztalattal – mint a többi – nem ellenőrizhető, nem magától értetődő, tehát úgy tűnik, hogy bizonyításra szorul.

Bolyai Farkas másik helyettesítő axiómája, eredeti megfogalmazásban: „Ha bármely három olyan pont, amely nincsen ugyanazon az egyenesen, mindig egy gömb felületére eshetnék, akkor ezzel be volna bizonyítva Euklides XI. axiómája.” Ezt a helyettesítő axiómát a síkra egyszerűsítve így szokták idézni: „Bármely három pont vagy egy egyenesen, vagy egy körön van.” Lásd ehhez A geometria axiomatikus megalapozásának története, Az V. posztulátum, *sulinet.hu*, URL: <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/matematika/matematika/nincs- kiralyi-ut/geometria-3/az-v-posztulatum> Utolsó letöltés: 2020. 02. 18.

²² BENKŐ: i. m., 150–151.

²³ RADNAI Gyula: Faragó Andorról – két tételben II., Tanár és lapszerkesztő a XX. században, *Érintő*, 2017. március, URL <http://ematlap.hu/index.php/component/content/article?id=405:farago-andorrol-ket-tetelben-2-tanar-es-lapszerkeszto-a-xx-szazadban> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18. Ez volt a Kovács Zoltán által írt, Fröhlich Károly által átdolgozott középiskolai fizikakönyv.

nyozta az ország legkiemelkedőbb fizikaszertárait, s azokat is alapul véve részletesen kidolgozta a pataki tervezetet, mely szerint 350.5 m² területen hét helyiség szolgálta volna a fizikatanítás tudományos és pedagógiai céljait. Ezek a tervek a háborút követő gazdasági-pénzügyi helyzet miatt nem valósultak meg.²⁴

Kollégiumi szolgálatok

1910-től, azaz 28 éves korától felelős tagja volt a Kollégium pénzügyi, gazdálkodási, anyagi ügyeit intéző Gazdasági Választmányának, ahol később jegyzőként is működött; továbbá 1914 szeptemberétől haláláig – tehát a világháború éveiben, majd az azt követő kaotikus hónapokban – vezette a tápintézetet. Bár ezekben az időkben az élelmiszerek beszerzése szinte lehetetlen feladat volt, Maller Sándor jó előre tervezve, fáradhatatlanul intézkedve biztosította a tápintézet működését. Az ezzel kapcsolatos számadásokat, kiméréseket, ellenőrzéseket a legaprólékosabb pontossággal végezte, s mindezek felett is gondot fordított arra, hogy a lehetőségekhez képest a diákok bőségesen és változatosan étkezhessenek. Mindezekben is a tanulóifjúság irányában érzett felelőssége és szeretete fejeződött ki.

Bár gyermek- és ifjúkori éveiben a gazdasági ügyektől távol eső légkörben nevelkedett, majd pedagógusként szinte kizárólag a hivatásának élt, a Kollégium iránti felelős szeretete képessé tette sokszor a legnehezebb és olykor leglehetőlenebb ügyek intézésére is.²⁵

Emlékezete

Maller Sándort gyászolta mindenekelőtt fiatal felesége, Torday Irén és két kisgyermek, a 11 éves Irénke és a 2 éves Sándor.

Lánya, Maller Irén (1908–1985)²⁶ 1933-ban kötött házasságot dr. Horkay Lászlóval, aki akkor a Hajdúnánási Református Gimnázium vallásánára volt.²⁷ Három gyermekük közül az egyik, dr. Horkay György a rendszerváltás után a Kecskeméti Református Gimnázium igazgatója és az Országos Református Tanáregyesület elnöke volt.²⁸

Fia, Maller Sándor (1917–2001) magyar–angol szakos tanár, bölcsészdoktor budapesti egyetemi tanulmányai után Patakon tanított 1951-ig, s ő volt az Angol Internátus utolsó igazgatója is. Debreceni és budapesti tudományos munkái után diplomataként tevékenykedett Párizsban az UNESCO kulturális osztályán, majd

²⁴ BENKŐ: i. m., 151–152.

²⁵ BENKŐ: i. m., 149.

²⁶ FODOR Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek...*, *A sztálini diktatúra koncepciósi perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján*, *Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek*, Budapest, Kárpátaljai Református Egyház – Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017, 173.

²⁷ Később igazgatója, majd a debreceni Dóczy Intézet vallásánára, 1952 után magyar és angol szakos tanára.

A Horkay-terem felavatása és könyvbemutató, *ttr.hu*, 2019. 03. 11., URL: <https://ttr.hu/tartalom/4720/3/keruleti/horkay-terem-felavatasa-es-koenyvbemutato> Utolsó letöltés: 2020. 05. 28.

²⁸ Horkay Anna közlése.

nyugalomba vonulásáig vezette a Magyar UNESCO Bizottságot. Élete végéig sokat tevékenykedett Patakért, Patakon.²⁹

A szűk családon túl gyászolta Maller Sándort a Kollégium nagy családja is. A főiskola saját halottjának nyilvánította, temetése költségeit a tápintézet pénztára magára vállalta.³⁰ Temetésére 1919. november 2-án került sor, az igei szolgálatot Nagy Béla teológiai professzor végezte a Kollégium udvarán. A „nagy tudású és kiváló műveltségű tanár”³¹ a pataki református temető fái alatt várja Krisztusa visszajövetelét.

A megrendült tanulóifjúság önként, hálából jelentős összeget gyűjtött a néhai tanára emlékére létrehozott alapítvány számára, összesen 2500.10 koronát. A tanári kar úgy intézkedett, hogy amíg Maller Sándor gyermekei diákok lesznek, addig ők kapják minden kikötés nélkül az évenként kiosztható összeget, később pedig a gimnázium tanulói közül a legjobb matematikusok és fizikusok.³²

Maller Sándor halálának 10 éves évfordulóján, 1929. november 10-én a Főiskola emlékkünnepéssel tisztelgett néhai tanára előtt.

Maller Sándor alapjellemvonása volt a keresztyén emberszeretet. Ezen épült fel erkölcsé, lelkiismeretessége, egyenessége, erős akarata. Egész életével meg akarta hálálni Istennek azt a kegyét, hogy a pályaválasztáskor kitérte két célját, a tanári hivatás gyakorlását és a boldog családi életet elérhette. Torzóban is gazdag és eredményes életművével beváltotta székfoglalójában tett ígéretét: „Az a legfőbb óhajtam, hogy az előttem álló szép, bár néha tövises pályán kedvvel végzett munkásságom ne legyen hiábavaló, hanem a gondjaimra bízott ifjúság növekedjék mindig a jó erkölcsben és igaz tudományban. Ha ezt mindig elérhetem, ha hasznos polgárokat nevelhetek a hazának, egyházunknak, ez lesz az én munkámnak mindig a legszebb jutalma, öröme.”³³

Legyen áldott az emléke!

²⁹ Például a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány kuratóriumi tagja volt, népfőiskolai előadó, a PADISZ tiszteletbeli elnöke, a Magyar Comenius Társaság egyik alapító tagja és elnöke. A gimnáziumban az 1962/63-as tanévben induló angol tagozat az ő munkájának, kapcsolatrendszerének, diplomáciai lehetőségeinek érdeme is volt. Lásd BOLVÁRI-TAKÁCS: i. m., 107–108.

³⁰ BUZA László: Jelentés az 1918-19. és 1919-20. iskolai évekről, in RÁ CZ – CSONTOS: *Értesítő*, 1918/19, 6.

³¹ *SJK*, 13.

³² CSONTOS: Adatok az 1919-20. évhez, *Értesítő*, 1918/19, 26.

³³ BENKŐ: i. m., 155.

Az I. világháború sárospataki emlékműve katonaszobrának nyakán a célbalövést gyakorló szovjet katona fegyvere által ütött „seb”. (Fotó: Győri Dániel)

Győri István

EGYETLEN LÖVÉSSEL ESETT EL SÁROSPATAK

1977-ben kerültem a pataki gyűjteményekbe gyakornokként. Feladataim közé tartozott a vendégek idegenvezetése is, ezért Kálmán bácsi, ahogy az akkor már idős Újszászy professzor urat szólíthattam, részletesen elmondott nekem minden érdekességet a Kollégium, vagy ahogy ő nevezte, a „Főiskola” történetével kapcsolatosan. Így ismertem meg az épülettel szemben álló gránátoskatona szobor megsebesülésének történetét is.

Így emlékezett dr. Újszászy Kálmán az 1944 őszen történt eseményre:

Negyvennégy őszen a Főiskola zárva maradt, sem a gimnáziumban, sem a teológián nem indult meg az oktatás. Tavasszal, a debreceni bombázás hírei után azzal engedték haza Patakon a diákságot, hogy a háborús helyzet miatt bizonytalan az őszi tanévnyitás, ne jöjjenek vissza, míg a helyzet nem tisztul. Az intézmény vezetősége majd tájékoztatja a tanulóifjúságot a körülmények esetleges változásáról. Már késő ősz volt, mikor bejöttek az oroszok. Újszászy Kálmán éppen a gimnáziumban keresett valakit, amikor a bajoros azzal a hírrel szaladt fel az emeltre, hogy bejöttek az oroszok. Valóban, az udvaron két orosz katona tartózkodott, akik a Kossuth utca felől léptek az udvarra. A gimnázium egyik tanára hadifogoly volt az első háborúban, őt hívták tolmácsolni. Az idősebb katona arról tájékoztatott, hogy német katonákat keresnek, s ezért szeretnének szétnézni az épületekben. Újszászyék erre elmondták, hogy ez egy iskola, de a diákok otthon vannak, németek pedig nincsenek az épületben. A két katona nem elégedett meg a válasszal, elindultak az udvaron keresztül. Kérdezték, hogy mi van az első épületben, s amikor megtudták, hogy egy könyvtár, oda is be akartak menni. Az idősebb katona a Gyűjtemények egyik földszinti szobájából az ablakon kinézve hirtelen észrevette a túloldalon a hősi emlékmű gránátos szobrát, gyorsan rá-

mutatott, hogy ott egy német katona. Mire a patakiak megszólalhattak volna, hogy az egy katonaszobor, a fiatalabb puskával megcélozta és azonnal rálőtt. A tisztázás után az idősebb kiküldte társát, hogy nézzen körül. A katona puskával a vállán kiszaladt, felment a Pletykadombra, ami akkor még igazi domb volt, onnan benézett az iskolakertbe mindkét úton, majd odament a gránátos szoborhoz, felállt a talapzatra, megtapogatta a szobor nyakát, aztán visszajött és jelentette, hogy német katona nincs a környéken, de a kertben van még egy nagy épület. A szovjet katonák még felmentek a könyvtárba, aztán átmentek az angol internátusba is körülnézni.

A főutcán lakók közül néhány ember kijött a puskalövésre. Hallva a történeteket, hamar megnyugodtak, de a patakiak még évekig emlegették, hogy „egyetlen lövéssel esett el a város”.

Később magam is többször megnéztem a szobrot. Alig tűnik fel a nyakán levő golyóütötte kis lyuk, mert az alak áll a ráárnyékol. A szobor belül üreges, a hátsó fala vékonyabb, itt a golyó nagyobb darabot szakított ki. A katonaszobor az első világháború hősi emlékműve, majd maga is megsebesült, megsérült, így még érdekesebb emléke a város és a Kollégium történetének. Hogy el ne felejtődjék, jó lenne a golyónyom történetét ismertetni egy kis táblán a szobortól jobbra, a Mudrány kerítésén.¹

Sáropatak, a világháborús emlékmű a felújítás után

¹ Az egész emlékművet, így a szobrot is a kézirat leadása után, 2020 tavaszán Sáropatak Város Önkormányzata megtisztíttatta, helyreállíttatta. A helyreállítási munkálatok közben a golyó ütötte sebet is eltüntették, így a város és a Kollégium emlékezetének ez a sajátos toposza gyakorlatilag megsemmisült. (A szerk.)

*Bolvári-Takács
Gábor*

DOBAY BÉLA ÉS A PATAKI SZELLEM

Ahogy idősödik az ember, úgy változik megállapításainak óvatossága. Egy ideje szakítottam az „egyik leg-” kezdetű jelzőkkel. Valaki vagy „leg”, vagy nem az. Ezért hát a tévedés kockázata nélkül állítom, hogy a 20. századi Sárospatak három legmeghatározóbb jelentőségű tanára, akik a város és mai iskolái (gimnázium, tanítóképző és teológia) történelmi helyét, művelődéstörténeti szerepét, oktatáspolitikai hatásmechanizmusát összefüggéseiben megértették, szemléletét máig érvényes megállapításokkal közvetítették és eredményeit szintetizáló módon alkalmazták, Újszászy Kálmán (1902–1994), Ködöböcz József (1913–2003) és a napokban elhunyt Dobay Béla (1934–2020). Ha a „pataki szellemnek” létezne „igazgatótanácsa”, azt ők hárman alkotnák.

Dobay Béláról – tegyük hozzá: legkedvesebb gimnáziumi tanáromról (Rákóczi Gimnázium, 1981–85) – három kifejezés jut eszembe: európai látókör, esztétikai igényesség, nemzeti tudat. Ezek jellemezték szemléletét, hatották át publikációit, ezeket érvényesítette tanári pályájának sok évtizedén át. A pataki református gimnázium diákja volt, 1952-ben érettségizett. A debreceni egyetem magyar-történelem szakjának elvégzése után hazatért az immár Rákóczi Gimnáziumba. Később a visszaállított Református Kollégium keretében, majd az újonnan megnyílt Árpád Vezér Gimnáziumban tanított. Az ÁVG névadása is az ő ötlete volt, a rendszerváltozás utáni önkormányzati képviselőjeként érdemben beleszólt a város kulturális és oktatási ügyeibe. Tanárai között tudhatta őt az „újkori” pataki népfőiskola is.

Értelmiségi sokoldalúság jellemezte, nemcsak a képesítés szerinti tárgyaiban mozgott otthonosan. Zongorázott, énekelt, eligazodott a filozófiában és a természettudományokban. Mindent egyetemes, illetve nemzetközi összefüggésekben látott és láttatott, s mindig többet

tudott annál, mint amennyit leírt vagy mondott. Iskolai újságot szerkesztett (*Sárospataki Krónika*), összeállította a gimnázium 450 éves jubileumi évkönyvét, sokszor és sok helyütt írt és beszélt szülő- és iskolavárosáról. Szenvedélye volt a határon túli magyarság ügye, általa alakult ki élő kapcsolat Kassa, Királyhelmec, Nagykapos magyar tannyelvű gimnáziumaival.

Mondják, a stílus maga az ember. Dobay Béla írásművei sajátos fogalmazásmódjukról, tömondatos szerkezetükről, választékos szóhasználatukról messziről felismerhetők. Íme, a példa: „Fogarasi Jánost, a rangos »hivatalnokot«, a termékeny szép- és szakírót, a kutató szellemű tudóst magával ragadta a reformkor. A lázas tettvágy. A nemzeti önbizalom. A megújulásba vetett hit. Fogarasi Jánosnak szinte szárnyakat adott a reformkor eszmevilága. A nemzeti liberalizmus. Az elfogulatlan nacionalizmus. A politikai evolucionizmus. Fogarasi János képzeletét megmozgatta a reformkor önismeret-igénye. Népünk eredetének és őshazájának talánya. Nyelvünk kialakulásának és fejlődésének rejtélye. A magyar nyelvrokonság titka.”¹

Nem életrajzot írok Dobay Béláról, ezt megteheti más. Az embert és pedagógust búcsúztatom, saját szavaimmal és emlékeimmal, azt a tanárt, akinél rendre felbukkant a diák iránti jóindulat. Magyar nyelvtanból gyakran kért helyesírási dolgot, tele szabályosan önmagukban is nehezen leírható földrajzi nevek toldalékos verzióival. Egy alkalommal több hibát vétettem, mint amennyi az ötösbe még belefért. S láttam, hogy valaki kék tollal kijavította a tévedésemet. Nem pirossal, így nem számított hibának. Érettségi bankett után megkérdeztem tőle: ő volt-e? – „Lehetséges” – mondta derűsen.

Mert volt humora, amint e záró anekdota jelzi. A legjelentősebb magyar költők munkásságát nagyon komolyan vette. Nemcsak a verseket kellett ismernünk, de a költői életmű egyes köteteit is. Amikor Radnótiról tanultuk, s a felelő sápadtan kíváncsorgott a katedrához és riadtan várta, miről kell majd beszélnie, a tanár úr hosszasan *ránk* nézett, majd – kellő hatásszünet után – a delikvensre mutatott: „Járkálj csak, halálraitélt”! A pillanatnyi dermedt csendet saját nevetése törte meg: az osztálytársam olyan rémült arcot vágott, hogy a feleltetés végül elmaradt.

A feleltetés immár örökre elmarad.

¹ DOBAY Béla: Fogarasi János, a sokoldalú nyelvtudós, *Zempléni Múzsza*, 1. évfolyam, 2001/3, 80–83, 81.

SZEMLE

BARNÓCZKI ANITA
HOMOKI GYULA
LAPIS-LOVAS ANETT CSILLA

Szabadtéri istentisztelet Magyarvistan
(Erdélyi Református Egyházkerület, Kalotaszegi Egyházmegye. Fotó: Kiss Gábor)

RÁCSOK Gabriella: *A film mint missziói eszköz korunk változó vallásosságának kontextusában*, Zwingli Protestáns Kiadó, 2019, 276 oldal, 3000 Ft

Barnóczki Anita

ÉRZÉKELJÜK A VÁLTOZÁST

Jelen korunkban erős változást érzékelünk az egyház életében. Egyes térségekben kevesebben vagyunk a templomokban, vagy ritkábban látjuk egymást. Már nem a gyülekezetekhez kapcsoltnak éljük a vasárnappal kezdődő harmonikus heti ritmusban az életet. Persze van, ahol igen, de többnyire nem. Már nem természetes, hogy a gyermek megszületik, megkeresztelik, hittanra jár, konfirmál, majd beül a templompadba, ott helye lesz az ősi rendnek megfelelő padosorban, majd nemso-kára házasságot köt, gyermeke lesz, megkeresztelteti, és neki szintén helye lesz.

Azt is érezzük, hogy a „mai fiatalok” nagyon mások. Persze ez minden korra igaz, mindenki emlékszik arra, miben volt más, mint a szülei, és miért volt furcsa az előző generációnak. Tény azonban, hogy most nemcsak az értékrend változott nagyot, hanem a modern technika vívmányainak életünkben betöltött szerepe is. Ez azonban még csak az érzékelés, a benyomások szintje. Jó hír az, hogy sokan vannak, akik nem elégszenek meg ennyivel, hanem szeretnének a felszín mögé látva válaszolni arra a kérdésre, hogy „mi történik?": mi valójában ennek a változásnak a lényege? Ezen a ponton kezdődik Rácsok Gabriella könyve. Az elemzésnél kezdődik, a „mi történik?” egy sajátos bemutatásánál, ami a különféle tudományterületek kusza és komplex értelmezési világából olyan vonásokat választ ki és mutat be, melyek használható eszközzé válhatnak a figyelmes olvasó kezében. Térképként használható eszközzé a rengeteg erdő közepén.

Ebből az elemzésből csak néhány gondolatot emelek ki. Miközben unalomig ismerjük a „szekularizáció” és a „posztmodern” fogalmait,

ezeket a szerző nem tartja alkalmasnak a helyzet átfogó leírására a fogalmak felszíneség felé húzó ereje miatt. Jobban használhatónak tartja a „szubjektív fordulat” kifejezést, amely jól leírja azt a képet, hogy az emberek nem vallástalanodnak, vallásosság iránti igényeik és gyakorlataik nem tűnnek el, csak az intézményes vallásosságtól fordultak önmaguk világa felé. Korábban – leegyszerűsítve – a vallásosságot valamely vallási közösség tagjaként élte meg az ember. A vallásosság és a templomba járás nem volt elválasztható, legfeljebb újabb és újabb felekezetek jöttek létre, váltak divattá. A szubjektív fordulat arra utal, hogy általában az intézményes vallásgyakorlat szerepe csökken az emberek életében, akik egy nagy világnézeti piacon kiválogatják a számukra legmegfelelőbb darabokat, és azokat illesztgetik össze egy egészé, saját, egyedi világnézeté. Benne lehet ebben az, amit valaki a nagymama református vallásosságából kedvesnek tart, de összeolvasztva más elemekkel, akár más vallásokból, spirituális irányzatokból és akár a filmekből és médiából összeszedetett elemekkel. Ezek forrásait feltétlenül meg sem tudják nevezni, de ez nem is szükséges.

Azért nem szükséges, mert a vallásosság megéléséhez nem kellenek dogmák. Én például tudom, hogy reformátusságom alapvető eleme, hogy a Szentírást a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás alapján tudom értelmezni, tudom, hogy mit és miért vallok az úrvacsoráról. Fontos számomra a tudás, a leírható, megfogható, rendszerezett ismeret, ez ad biztonságot és harmóniát, ez tartja fenn a rendet – és ez igen jelentős részben az intézményes vallásosság terméke. A szubjektív fordulat hatására az értelem felől az érzelem felé tolódik a hangsúly, a tanítások felől az élmények felé. Vagyis egyfajta élményvallásosság kiépítésén fáradozunk, és a vallásos élmények folytonos keresgélésében hasznosabb az elkötelezettség hiánya, hiszen ez szabadon hagyja az élményszerzés lehetőségeit. Ebből fakadóan vagy ezzel összefüggésben a hit befogadó, elfogadó jellege helyett a reflektivitás kerül előtérbe.

Úgy vélem, nem szorul magyarázatra, hogy ebben az élménykeresésben a tömeg-médiuumoknak – köztük a filmnek – az egyén életében betöltött szerepe felértékelődik.

Ez önmagában nem jó és nem rossz. Akkor sem, ha ijesztőnek tűnik. Ez történik. Van. Vagyis viszonyulni kell ehhez a jelenséghez, mint ahogyan az egyházaknak minden korban az adott változásokhoz kellett viszonyulniuk. Rácsok Gabriella könyve áttekintést ad arról, ahogyan az egyházak történelmileg a filmhez viszonyultak, ami jelentős tanulságokkal szolgálhat számunkra. Katolikus és protestáns viszonyulásokat egyaránt bemutat. Könnyen meg fogjuk érteni: amikor valami új történik, az egyház általában konzervatívan reagál, elzárkózik, nem Istentől valónak bélyegezve a jelenségeket. Az egyházi dokumentumok, nyilatkozatok vizsgálatából a viszonyulásban bekövetkezett fejlődés is látható, ahogyan az elvetett médiumból használható eszköz lesz. Isten ugyanis bármilyen kulturális kifejezésmódon vagy médián keresztül is kommunikálhat. Ugyanakkor a film nem lehet több, mint eszköz a misszió közvetítésében. Ez a megközelítés instrumentalizáló és leegyszerűsítő, és pontosan azt hagyja figyelmen kívül, ami a ma embere számára annyira fontos: a jelentés a szöveg és a befogadó találkozásában születik meg, vagyis az egyénen belül. De ha már missziói eszköz, az megállapítható, hogy a film lehet része az igehirdetői munkának, azonban nem azonos az igehirdetéssel.

Ez utóbbi megállapítás azért fontos, mert a konzervatív, elutasító álláspontok mellett mindig megjelennek a „rajongók”, akik egy-egy eszköztől remélik a „módszertani megváltást”. Vagyis ha filmet vetítünk, akkor minden jó lesz, jönnek a fiatalok, érdekes lesz az egyházi alkalom, halad a misszió – és így tovább. Ez azonban nem igaz.

A könyv sokféle választ kínál arra, hogy mi mindenre jó a film a misszió szempontjából. Nem a könnyű válaszokat kínálja: vedd elő ezt a filmet, csináld vele ezt. Sokkal inkább gondolkodásra hív, és ezzel járul hozzá a gyülekezeti munkához. Nézzünk két példát a könyvből.

Az első kérdés, hogy tudnunk kell-e a misszióhoz, hogyan gondolkodnak az emberek, akiket meg akarunk szólítani? Mit gondolnak a vallásról? Hogyan konstruálják vallásosságukat, hogyan élik meg? Rávághatjuk, hogy igen, pedig mélységeiben kevésbé jellemző ránk ez a gondolkodás a valóságban. A film például remek eszköz a befogadói kontextus jobb ismeretéhez: mit gondol korunk embere vallási-teológiai kérdésekről, és milyen nyelvet használ ehhez?

Ha a vallást úgy látjuk, mint aminek fontos szerepe van az ember értelemtalálási és jelentésalkotási folyamataiban, akkor újabb fontos felfedezést tehetünk. Az értelemtalálási és jelentésalkotási folyamat a szubjektív fordulat következtében már nem a hagyományos intézményeken keresztül történik, hanem például különféle médiumokon keresztül. A modern médiumok lehetővé teszik az emberek bevonódását, és kielégítik élményszerzés iránti igényét. Ezen a ponton tehát elkezdjük másképp látni a filmet, mint a misszió eszközt.

Ha valakit érdekelnek a következő kérdések, együtt gondolkodhat a könyv fejtegetéseivel: mikor mondhatjuk, hogy egy film vallásos? Milyen lehet a teológia és a film viszonya (illusztráció, segédanyag, eltérő nyelveken íródott szövegek, párbeszéd stb.)? Hogyan válnak részévé a filmek és a filmnézők az Istenről szóló beszédnek?

Összefoglalásként hadd tegyek egy szubjektív megjegyzést a könyv margójára. Rácsok Gabriella minden írásában, a teológia tanításában, prédikációiban egyaránt tisztelettel fordul az olvasó és a hallgató felé. Nem tukmálja ránk nézeteit, sokkal inkább megkínál bennünket gondolatokkal, kérdésekkel. Aki konkrét iránymutatást és utasítást keres konkrét cselekvésekhez ebben a könyvben, az vélhetően csalódnai fog. Aki kérdéseket keres és együtt-gondolkodni szeretne, az élvezni fogja a gondolkodás tiszteletben tartott szabadságának és az együtt-gondolkodásnak az élményét.

Magyarvistai életkép, karantén idején
(Erdélyi Református Egyházkerület, Kalotaszegi Egyházmegye. Fotó: Kiss Gábor)

John C. LENNOX:

Hol van Isten a koronavírus idején?,Ford. SZABADI István, Budapest, Harmat,
2020, 72 oldal – ISBN: 978-963-288-545-2,
792 Ft

Homoki Gyula

ISTEN ÉS A KORONAVÍRUS: EGY VÁLASZKÍSÉRLET

Az Oxfordi Egyetem nyugalmazott matematikaprofesszorát az angolszász területeken népszerű és elismert keresztyén apologétaként tartják számon evanglikál körökben. A saját szakterületén kívül tudományfilozófiát is művelő Lennox olyan ismert ateista filozófusokkal is vitázott már, mint Richard Dawkins vagy Christopher Hitchens. Saját elmondása szerint a hit és a tudomány, az értelmi-objektív vizsgálódás iránti elköteleződése és a személyes meggyőződésen alapuló bizalmi kapcsolata Istennel egyáltalán nem bizonyultak egymást kizáró tényezőknél, sokkal inkább egy olyan komplexitást teremtettek életében és gondolkozásában, amely szilárdabbá tette érvelését a keresztyén hit igazsága mellett. Az Evangéliumi Kiadónál és a Koinónia Kiadónál magyarul megjelent művei a hazai evanglikál szellemű keresztyén írárok elengedhetetlen hivatkozásaiként szolgálnak.

A *Hol van Isten a koronavírus idején?* című könyve talán az egyik első olyan keresztyén megközelítést kínáló írás a világjárvány kitörése óta, amely behatóbban kíván választ nyújtani a címében szereplő feszítő kérdésre. Lennox mintegy hatvan oldalas válasza közel egy hét alatt született meg. Természetesen sem az adott időtartam, sem pedig az oldalak mennyisége nem kecsegteti azzal az olvasót, hogy bármilyen értelemben véve is kimerítő válasszal tud szolgálni a szóban forgó kérdésre. Műve előszavában Lennox arra hívja az olvasót, hogy úgy forgassa könyvét, mintha egy kávézóban történő beszélgetés közben tette volna fel neki a kérdést: „Leteszem a kávéscsészémet, és igyekszem őszintén válaszolni. Azt írom le itt, amit

ott, a kávézóban felelnék, hogy vigaszt, támogatást és reménységet nyújtsak beszélgetőtársamnak” (9.). Akkor járhatunk el a legjobban a könyv ismertetése, még inkább értékelése kapcsán, ha a szerző ezen őszinte szándékát tartjuk szem előtt. Ha ugyanis egy teológiailag mélyen megalapozott művet várnánk tőle – csakhamar csalódnánk.

Lennox azzal kezdi vizsgálódását, hogy lefesti a COVID-19 vírus okozta járvány talán legjellemzőbb hatását: a jelen világunk sebezhetetlenségének mítoszába vetett hit törékenységét. „Hozzászoktunk ahhoz, hogy a világ viszonylag stabil, az élet meglehetősen kiszámítható”, mondja, de a világjárvány azzal a kényelmetlen ténnyel szembeesíti most az emberiséget, hogy „amire építettünk, összeomlott, és a helyzet olyan erőknél szolgált ki minket, amelyekre nincs semmiféle hatásunk” (12.). Jóllehet a korábbi évszázadokban a maihoz hasonló világjárványok idején az emberek egyértelműen transzcendentális magyarázatokat kerestek a nyomorúságra, és ugyanígy földön túli erőktől várták is annak enyhítését és elmúlását, a szekularizált nyugati társadalmakban ez a tradicionális mechanizmus ma már nem bizonyul hatékony módszernek. A szerző ezen a ponton köti össze a katasztrófák által okozott szenvedés és fájdalom érzetének kérdését a különféle világnézetek által kínált megoldásokkal. A teista (zsidó, keresztyén, iszlám) nézet szerint a katasztrófák fölött (sokszor mögött) egy teremtő és gondviselő Isten húzódik meg. A panteista világnézet azonosítja a világ folyamatait azoknak szerzőjével, az ateista pedig kizárja a természetfölötti dimenziót a katasztrófák magyarázatából. Ezután Lennox kérlelhetetlenül enged a keresztyén apologeta készítésének, és markáns logikával érvel az ateizmus ellen, mondva, hogy az képtelen az amorális és morális értelemben vett rossz kérdését komolyan venni, hiszen az objektív jószág vagy igazságosság elutasításával semmiféle alapon nem képes az evilági katasztrófák eredményeképpen létrejövő szenvedésre érdemi válasszal szolgálni. Egy Isten nélküli világnézet reménytelenségben hagyja az embert (36.).

A rövid apologetikai mellékvágány után a szerző visszavezet bennünket a teizmus (közelebbre a keresztyénség) mezejére, és a keresztyénség belső összefüggéseit felmutatva igyekszik választ találni a jelen katasztrófa okán feltett kérdésekre. Az emberi rosszindulatot nélkülöző, általa csak „természeti rossznak” nevezett jelenségek (mint a földrengések, vagy jelen esetben világjárványok) nem Isten ítéletének eredményei. Jól mutatja ezt Jób esete, valamint Jézusnak a Pilátus galileai vérengzése és a siloámi torony leomlásakor mondott szavai (Lk 13,1-5) is, amelyek arról tanúskodnak, hogy Isten nem közvetlenül okozza az emberi szerencsétlenségeket, csupán rámutatnak arra, hogy „olyan világban élünk, ahol az ilyesmi megtörténhet, és meg is történik” (29.). A világjárvány tehát nem Isten közvetlen büntetése, mégis egy olyan megrázó esemény, amely által egy neki hátat fordított társadalmat vissza akar vezetni önmagához. Mind a természeti, mind pedig az ember által okozott rossz, s így mindenféle katasztrófa, az ember Istentől való függetlenedésének következménye, amely törésvonalat hozott létre az Alkotó és alkotása között: a bűneset nem csupán az emberiség romlását, de a teremtett világ hiábavalóságnak való alávetését is magával hozta. Ebben a helyzetben tehát értelmetlen azon töprengeni, vallja Lennox, hogy lehetne-e másmilyen a világunk, vagy miért is engedte

meg Isten mindezt, hiszen a dolgokat ma már úgy szemléljük, amint azok előttünk állnak. Ehelyett a keresztyénség ebben a bűn alá rekesztett világban is egy olyan Istent hirdet, aki a kaotikus állapotok közepette is rászolgál a bizalmunkra.

Lennox ettől kezdve elrugaszkodik az észszerűség érveitől, és próbálja egy olyan Isten képét felmutatni az olvasó számára, aki „nem határolódik el az ember fájdalomtól és szenvedésétől” (49.), hiszen Jézusban ő maga is megtapasztalta mindezt. Kissé erőltetett analógiával élve, a koronavírus végső megoldását a Megfeszített koronájában látja, amely a keresztyén ember számára garancia a végső korona (vö. Jel 2,10) elnyerésére. A Krisztus-esemény fényében a keresztyén ember nem analizálni kívánja a szenvedést, nem is keres megoldásokat és magyarázatokat a nyomorúságra, hanem bizalommal fordul a szenvedést megtapasztalt Isten felé (49., 52.). Végszó gyanánt Lennox néhány gyakorlati tanáccsal látja el olvasóit, intve őket a hatósági rendelkezések betartására, a felebarát védelmére és az örökkévalóság reményiségének szem előtt tartására.

A *Hol van Isten a koronavírus idején?* legnagyobb erőssége, hogy nem kíván a kizárólagosság igényével választ adni azokra a kérdésekre, amelyek valószínűleg mindenkiben megfogalmazódtak a járvány kitörése óta. Utat enged a közös gondolkozásnak, és inkább még több kérdés feltevésére buzdítja az olvasót. Ha a könyv tartalma, amint arra Lennox is rámutat, inkább egy kávéházi beszélgetés átiratának tekinthető, valószínűsíthetően egészen estébe nyúló eszmecsere kiindulópontjaként szolgálna. A tömör megfogalmazások, a sokszor csak röviden ismertetett válaszkezdemények pedig egyértelműen sejtetik, hogy a keresztyénség sokkal mélyebb válaszokkal is szolgálhat az egyházhoz szegezett kérdésekre. Jómagam úgy látom, hogy jövőbeni válaszaink kerete semmiképpen sem a szerző által preferált „keresztyénség mint világnézet” modellben keresendő, hiszen ez a modellezés szükségképpen enged annak a kényszernek, hogy önmagát másokhoz viszonyítva (lásd a könyvben ismertetett rivális ateizmust vagy panteizmust) határozza meg. Egy több ezres emberáldozatot követelő világjárvány keresztyén értelmezése, vizsgálata nem merülhet ki az ateizmus hiányosságainak logikus ismertetésében, sokkal inkább a közös megrázkódtatás mélységeinek felkutatásából kell kiindulnia, amely valóban beszélgetőtársakká alakítja a hozzászólók népes tömegét. Lennox sok ponton letért az általa kijelölt „meghitt, kávéházi” beszélgetés hangnemétől. Ugyan leszögezi, hogy minden válságkezelő válasznak három alapvető emberi dimenziót kell érintenie, úgymint értelmi, érzelmi és lelki (21.), a saját válaszai több ponton megakadnak az értelmi síkon. Természetesen ez nem zárja ki, hogy a jövőben még várhatunk egy holisztikusabb, intenzívebb, mélyebb választ a „Hol van Isten a koronavírus idején?” kérdésre.

Készülnek az abaiújvári gyülekezet szeretetsomagjai
(Tiszáninneni Református Egyházkerület, Abaiúji Egyházmegye.
Fotó: Tóth István)

*Lapis-Lovas Anett
Csilla*

**SZÉGYENTŐL A
LÉTBÁTORSÁGIG.
GONDOLATOK
THOMA LÁSZLÓ
FÜST CÍMŰ
KÖTETÉNEK
APROPÓJÁN**

„Mindazoknak, akikkel megtörténik, aminek nem lett volna szabad...” Az ajánlás alapján Thoma László *Füst. Túlélni a traumát* című könyvének nagy a tétje. Nemcsak azokat szólítja meg, akik valamilyen módon érintettek a Ráday utcai kollégium leégésében, hanem mindenkit, aki valaha életében átélt olyat, amit legszívesebben kitörölne az emlékezetéből. Kinek ne lennének ilyen tapasztalatai? Előbb vagy utóbb mindannyiunkat elér valami, aminek (szerintünk) nem lenne szabad megtörténnie. A Prédikátortól azonban tudjuk, hogy „minden érhet mindenkit”, így el kell fogadnunk: bizony előfordul, hogy megáll velünk az idő. Az elfogadás azonban hosszú és fájdalmas folyamat is lehet. Thoma László rögzös, nehéz, váratlan pillanatokkal kikövezett utat járt végig, s kötetében e kényszerű zárándoklat állomásairól számol be.

2019. január 23-án késő este tűz ütött ki a Ráday kollégiumban. Thoma László a könyvtárban dolgozott a kései órákban, és egy hallgató kopogtatott be hozzá, hogy azonnal meneküljön. Őt emeletet szaladt le egy levegővel, dokumentumfilmekből szerzett ismeretei alapján vigyázva arra, hogy ne szívja be a füstöt, és ne fogja meg a felizzott korlátot, így mindene épségben marad. De a neheze még csak most jön. Látszólag úgy megy minden, mint a tüzeset előtt. Munka, hivatali ügyek, családi élet, autóvásárlás... minden rendben. És mégis... az agyban fokozott sebességgel forognak a kerekek, a gondolatokat egyre nehezebb lecsendesíteni, furcsa álmok jönnek éjszaka, majd álmatlanság, majd a bénító pánikroham. A szerző tapasztalt lelkigondozóként tudja, hogy valószínűleg poszttraumás stressz szindrómában szenved, ezért fel is keres egy pszichológust, az ő segítségével dolgozza fel a történeteket. Könyvének egyik legfontosabb tanulsága ez: merhetünk segítséget kérni. Nem vagyunk gyengébbek vagy kevésbé

hívók, mint akik éppen életük kiegyensúlyozottabb, békésebb szakaszát élik. Csak a küzdelmeink túlnőnek rajtunk, és ezen a ponton nem szégyen szakemberhez fordulni. Nem biztos, hogy egyedül sikerül feldolgoznunk a velünk történeteket, legyen az gyász, veszteség, betegség, pusztító hiányérzet; s bizonytalanságunk annyira maga alá temethet bennünket, hogy akár az Istenbe vetett hitünket is elveszíthetjük. Egy józan, kívülálló segítő abban is támogathat, hogy ne jussunk el idáig, hiszen a történetek tudatosításával, reális és objektív helyzetértékelésével szépen, lassan kivezethet bennünket saját sötétségeinkből.

Thoma Lászlónak volt bátorsága ránézni a traumára, amit átélt, és mert segítséget kérni a gyógyuláshoz. Személyes szinten ez egy sikertörténet is lehet. De mi a helyzet az egyház szintjén? Kap-e lelki segítséget a közösségben az, aki veszteségeit siratja? Van-e közösségi feldolgozás, emlékezés? Milyen helyet kapott például az egyházi sajtóban a tragédia? A reformatus.hu gyorsan tudósított a tüzesetről, majd a frissített cikkben az is megjelent, hogy a kollégium lakói kijutottak az épületből, de egy 47 éves férfi sajnos menekülés közben elhunyt. Szabó István püspök úr szintén ezen a felületen köszönte meg a tűzoltók áldozatos munkáját egy rövid közleményben. Hamarosan adománygyűjtés is kezdődött, amely a diákok és az elhunyt férfi családját volt hivatott segíteni, erről is hírt adott a reformatus.hu. A Reformátusok Lapjában több riport, személyes hangvételű esszé és az elhunyt családapáról írott megemlékező sorok is helyet kaptak. Ami a gyors reagálást, a történekről való tudósítást illeti, az egyházi sajtó jól vizsgálott: fontos, hogy ezek a szövegek megjelentek, és a tüzeset feletti megdöbbenés mellett jó volt látni, hogy szinte az egész ország megmozdult, hogy segítsen a károsultaknak, gyászolóknak. Talán vigaszt is nyújtott az érintetteknek, hogy ennyien együtt éreznek velük, és próbálnak segíteni. Elegendő-e azonban a híradás, elegendőek-e az anyagi, tárgyi adományok? Thoma László tanúsága szerint ami a lelki segítségnyújtást illeti, maradt hiányérzet. Két részletet emelnék ki a könyvből ezzel kapcsolatban:

„De hogy kinek mi van a lelkében, az leginkább magánügy. Nem tud igazán közösségivé válni. A vajúdásig jut csak el, de aztán megreked. Vagy csak erőltetve, előre gyártott sémák mentén halad. Nem születhet meg a közösségi gyász, nem mondathatnak ki olyan szavak, amelyekre most talán lenne bízalom. Nem születhet megbocsátás, mert nem lehet igazán haragudni, mert nem fájhat igazán. Ha nagyon fájna, az ijesztő lenne. Akinek hosszan fáj, az csak nyavalyog és gyenge. És az nem lehet. Nálunk nem, köztünk nem. Össze kell szednünk magunkat!”¹

„Megszólal a hatalom szava is arra nézve, minek van helye és minek nincs. Kevés a bízalom, kevés a bátorság. Nincs tere a közösségi gyászrítusoknak, nem kellene szakemberek, amúgy is »túl sok« itt a pszichológia. Hiszen az is hit kérdése csupán, hogy hogyan lehet mielőbb továbblépni. Mielőbb. Tovább. Lépni. Tehetetlenség. »Három napig gyászolj, aztán támadj fel!« – hangzott a közösségnek szánt jó tanács a jóakaró segítőktől, »fekete öves« keresztyénektől.”²

¹ THOMA László: *Füst, Türelmi a traumát*, Budapest, Harmat, 2020, 41.

² Uo., 82.

Nem. Fájhat. Igazán. Mit vihetnek magukkal mindebből azok, akik lelkipásztornak, hitoktatónak, vallástanárnak készülnek? Talán azt, hogy a fájdalom megélése, feldolgozása a közösségen belül tabu. Talán, hogy aki gyengének mutatkozik, annak bizonyára nem elég erős a hite, és akkor hogyan fog másokat pásztoralni? Talán, hogy a pszichológia erőltetése pótcselekvés, a hit majd megold mindent. Csak találgatni tudok. Ahogy azt is csak találgatni tudnám, hogy mi az a hatalom, amely határt szabott a gyászrítusoknak, és miért nem engedett teret a történetek kibeszélésének. Általánosítani sem szeretnék: nem állítom, hogy az egész egyházban így mennek a dolgok, hogy mindenkit, aki szenved, megtalál egy-egy „fekete öves” keresztyén, és olcsó vigasztalásokkal enged útjára. Hiszen vannak az egyházban helyek, ahol „fájhat igazán”, például a Tiszántúli Református Egyházkerület Pásztorációs Intézete, melynek vezetője, Bodó Sára így fogalmazott egy (nem a tűzesettel kapcsolatos) interjúban: „A lelkeszi karnak [...] meg kell érnie arra, hogy nem szégyen igénybe venni a segítséget.”³ (<https://www.drhe.hu/hu/aki-hallgatva-beszeli>) Talán ebben a konkrét esetben is érdemes lett volna félretenni a szegyent, a háritást, az elfojtást, és merni kellett volna szembenézni a veszteségekkel. És itt mégis hadd fogalmazzak általánosítva: mintha mi, reformátusok nem nagyon mernénk foglalkozni a szenvedéssel. Krisztus szenvedéséről sok szó esik a szószékeken, bibliaórákon, hittanórán (utóbbi esetben néha a korosztályi érettséghez képest túlzott részletességgel is...), de úgy vélem, az emberi szenvedés misztériuma mintha háttérbe húzódna nálunk. Miért? Nem tudom a választ. (Ha egyáltalán helyes a hipotézis.)

Pedig van kapaszkodónk, ami éppen a protestáns múltunkban gyökerezik, és Paul Tillich létbátorságnak nevezi. Az egzisztenciális és a patológikus szorongás analízise után Tillich Luthernél talál rá arra a bátorságra, amely minden szorongáson, szenvedésen és fájdalomon túl létezik: „A bizalom bátorsága a keresztyén gondolkodás történetében Lutherben ért el a csúcspontjára. Luther valamennyi munkája, különösen ifjúkori írásai, ezzel a bátorsággal vannak tele. Újra és újra használja a „*trotz*” (annak ellenére) szót. Az által megtapasztalt negativitások ellenére, a korábban uralkodó szorongás ellenére Luther az önigenlés erejét Istenbe vetett bizodalmanak és az Istennel való személyes találkozásának megrendíthetetlen erejéből meríti.”⁴ Ez az „annak ellenére” nem tagadást, nem háritást, nem elfojtást jelent, hanem szembenézést a lét negatívumaival, és annak tudását, hogy „a lét magában foglalja a nemléte, de a nemlét nem győzhet a lét felett.”⁵ Ha tudjuk, hogy ami a létben negatív, legyen az veszteség, fájdalom, szenvedés, csak múlandó, akkor merhetünk vele szembenézni, lehet bátorságunk arra, hogy ne söpörjünk a szőnyeg alá, hanem inkább megszemléljük, feldolgozzuk, és megnézzük, mi jót hozhatunk ki belőle. Hiszen Tillich kötetének végszava szerint „a létbátorság abban az Istenben gyökerezik, aki akkor tűnik

³ FEKETE ZSUSZA: Aki hallgatva is beszél, *Reformátusok Lapja*, LXIII. évfolyam, 49. szám, 2019. december 8., 14.

⁴ TILlich, Paul: *Létbátorság*, Ford. SZABÓ István, Budapest, Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000, 168.

⁵ Uo., 185.

elő, amikor Isten eltűnik a kétség miatti szorongásban”.⁶ Úgy gondolom, szembe kell néznünk a szenvedéssel, a szorongással. Nem maradhat elhallgatva. Ha ezt tesszük, az a hit, amelynek gyógyító erejéről a „fekete öves” keresztyének beszélnek, egyoldalúvá válhat, hiszen nem ismerkedünk meg a szorongásból előtűnő Istennel, akibe létbátorságunk alapjait helyezhetjük.

⁶ Uo., 196.

Sárospataki Füzetek

A periodika műfajai / rovatai

Szerkesztői előszó

Igei ráhangolódás (*Oktass, hogy éljek!* rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy *Vita* rovatnak (terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre (terjedelme 10-12.000 n) érkező korreferátumokat (terjedelmük 8000 n) közlünk.

Közreadunk kisebb *Közleményeket* (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az *Idővonal* rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskolatörténet jeles eseményeire, személyeire és alkalmaira, ünnepeinkre.

A *Közösség* rovatban olyan tanulmányokat, illetve cikkeket közlünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a közösségi léttel, illetve konkrétan a közösség-szervezés, közösségfejlesztés témakörével és az SRTA Református közösség-szervező szakon folyó képzésével.

A *Szemle* rovat (terjedelme 4–6000 n) adja közre a recenziókat.

STÍLUSLAP

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előfordulásakor minden azonosító adatot és az idézett oldalszámot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúrásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címekeket kurzívval kell szedni, de a szövegidézetekeket *nem* szedjük dőllyel.

A szöveg stílusa/formázás

A főszövegben:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A lábjegyzetben:
Betűtípus: Times New Roman
Betűméret: 10-es
Bekezdés: szimpla sorköz
Igázítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

Hivatkozás

1. Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknevét KISKAPITÁLIS betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknevet a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után **nincs** semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, középük nagyköötőjelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a címléírás lezárásaként pont áll.

A, Könyvek esetében

SZERZŐ: *Cím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: KERTÉSZ Imre: *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975.

SZERZŐ: *Cím*, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: MILLER, Henry: *Baktérium*, ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa, 1990.

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: TOLKIEN, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*, 1–3. kötet, ford. GÖNCZ Árpád, Budapest, Európa, 2002.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kötetszám, *Kötet Címe*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: MÓRICZ Zsigmond: *Erdély*, 1. kötet, *Tündérkert*, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, *Sorozat*, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: HANKISS Elemér: *Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012*, Budapest, L'Harmattan, *Ars Sociologica*, 2012.

B, Gyűjteményes kötetek esetében

SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, Gyűjteményes kötetekben megjelent írások esetében

SZERZŐ: *Cím*, in SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, Folyóiratok esetében

SZERZŐ: *Cím, Folyóirat neve*, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: MIHÁLYI Gábor: Költészet és valóság, *Nagyvilág*, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, Heti- és napilapok esetében

SZERZŐ: *Cím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Hivatkozott oldalszám.

Példa: VÁRADI Ferenc: Hiteles példákra vágva, *Reformátusok Lapja*, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

SZERZŐ: *Cím, Alcím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Hivatkozott oldalszám.

Példa: P. SZABÓ Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában, *Magyar Nemzet*, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, Elektronikus források esetében

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.). Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

KÖNTÖS László: Ügynök voltál? *reposzt.hu*, 2017. 05. 14. URL: <http://reposzt.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-voltal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

2. Hivatkozás rövid lábjegyzetben

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzetet használunk:

SZERZŐ: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

SZERZŐ: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. MÓRICZ: *Erdély*, 26.

Pl.2. MIHÁLYI: *Költészet és valóság*, 972.

3. Jelölések használata a hivatkozásban

- Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.
- Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.
- Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyköötőjel van.
- Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzendőak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

4. Rövidítések

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd

o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgy mint
ún.	ügynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

5. Angol nyelvű rövidlet (*abstract*) készítése

Az angol rövidlet (*abstract*) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

- Barnóczki Anita** (PhD) – református lelkipásztor, főiskolai adjunktus (SRTA)
- Bereczky Örs** – református lelkipásztor (Budakalász)
- Bódisz Attila** – tanító, újságíró, az Európa Rádió vezető szerkesztője
- Bogárdi Szabó István** (PhD) – református lelkipásztor, a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkesi elnöke
- Bolvári-Takács Gábor** (PhD, dr. habil.) – egyetemi tanár (Magyar Táncművészeti Egyetem, Budapest)
- Csomós József**, ifj. – református lelkipásztor, PhD-hallgató, TIREK ifjúsági referens, tanársegéd (SRTA)
- Damási Dénes** – református lelkipásztor, PhD-hallgató
- Fazakas Gergely Tamás** (PhD, dr. habil.) – intézetigazgató egyetemi docens, DE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, presbiter (Debrecen–Nagyterdei Református Egyházközség)
- Fazakas Sándor** (Prof., dr. habil.) – református lelkipásztor, tanszékvezető egyetemi tanár (DRHE)
- Fekete Ágnes** (PhD) – református lelkipásztor, újságíró
- Fórizs István** – református lelkipásztor, hitoktató (Miskolc)
- Füsti-Molnár Szilveszter** (PhD) – református lelkipásztor, főiskolai tanár, rektor (SRTA)
- Görföl Tibor** (PhD, dr. habil.) – a PTE, a PPKE és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola oktatója, a Vigilia folyóirat főszerkesztője, nő, négy gyermek apja
- Győri István** (PhD) – református lelkipásztor, az SRTA nyugalmazott tanára
- Homoki Gyula** – református lelkipásztor, főiskolai tanársegéd (SRTA), PhD-hallgató (KRE Hittudományi Doktori Iskola)
- Kereskényi Sándor** (PhD) – református lelkipásztor, Szeged-Honvéd téri Református Egyházközség
- Kodácsy Tamás** (PhD) – református lelkipásztor, programozó matematikus, a KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet Ökogyülekezeti Műhely vezetője
- Kompán Julianna** – jelnyelvi tolmács, az SRTA Református közösségszervező szakos hallgatója.
- Lapis-Lovas Anett Csilla** – magyartanár és hittanár-nevelő, PhD-hallgató (DE Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola)
- Laskoti Zoltán** – református lelkipásztor, Szőlősgyula (Kárpátaljai Református Egyházkerület)
- Máté-Tóth András** (Dr. Dr.) – az MTA doktora, Intézetvezető egyetemi tanár (SzTE, Vallástudományi Tanszék), MTA-SZTE Convivence Vallási Pluralizmus Kutató Csoport
- Mező Arnold** – református lelkipásztor (Aggtelek)
- Molnár-Kovács Dorottya** – egyetemi tanársegéd, DE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, PhD-hallgató (DE Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola)
- Nagy Alpár Csaba** (PhD) – református lelkipásztor, Egeres (Erdélyi Református Egyházkerület), egyetemi docens (BBTE Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar), gyásztanácsadó
- Nagné Károly Éva** – református közösségszervező, okleveles közgazdász
- Orosz Gábor Viktor** (PhD, dr. habil.) – evangélikus lelkipásztor, egyetemi docens (Evangélikus Hittudományi Egyetem)
- Paróczy Zsolt** – baptista lelkipásztor (Szigetszentmiklós), szakvizsgázott pedagógus, közoktatás vezető, a Magyarországi Baptista Egyház oktatási szaktitkára
- Püski Dániel** – református lelkipásztor, Debrecen-Úrréti Református Gyülekezet
- Restás László** – kulturális antropológus, hetednapos adventista lelkész (Debrecen)
- Révész Csilla** – református lelkipásztor (Zselíz–Sáró, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház)
- Rozgonyi Botond** – főiskolai adjunktus, tanszékvezető, Pünkösdi Teológiai Főiskola Rendszeres teológiai tanszék
- Sz. Kristóf Ildikó** (SCC) – történész-antropológus, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Néprajztudományi Intézet
- Szatmári Emília** (PhD) – református teológus, történész, főiskolai adjunktus (SRTA)
- Szegvölgyi-Pócsik Anett** – általános iskolai tanár és szakvezető (Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola), PhD-hallgató (DE Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola)
- Szentimrei Márk Benjámín** – református lelkipásztor (Bodroghalász) az SRK Tudományos Gyűjteményei Levétárának igazgatója, gyakorlatvezető tanár (SRTA)
- Szűcs Ferenc** (PhD) – református lelkipásztor, nyugalmazott egyetemi tanár (KRE)
- Thoma László Róbert** (PhD) – református lelkipásztor (Budapest-Gazdagréti Református Gyülekezet), vallásánár, pszichodráma- és bibliodráma-vezető
- Tóth János** (Dr.) – orvos, a békéscsabai gyülekezet presbitere, a MRPSz Missziói és Diakóniai Bizottságának elnöke
- Tóth Viktória** – református lelkipásztor (Abaújtúr–Pányok)